

HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række.

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Tiende Bind.

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1883.

KJØBENHAVN. I. COHENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

William Ewart Gladstone.*)

I.

Den berømte Statsmand, hvis Liv og Virken vi her ville skildre i al Korthed, kan efter troværdige Genealoger føre sin Stamtavle helt op til den skotske Kong Robert Bruce og til Henrik III. af England, fra hvem han skal nedstamme paa mødrene Side. Ogsaa paa fædrene Side stammer han fra en gammel, anset Slægt, som allerede før Englands og Skotlands Forening var bosat ved Libberton i Clydedalen; Navnet kommer rimeligvis af »gled«, en Høg, og »stanes«, Klippe, og antyder saaledes det Lands Karakter, hvor Slægten havde sit Hjem. Paa Grænsekrigenes Tid vare flere af Slægten berømte Riddere og Stridsmænd; men i en langt senere Periode finde vi en Gren af samme bosat i Biggar i Lanarkshire og optagen af mere fredelige Sysler. I 1728 døde saaledes her i Biggar William Gladstones, — denne Form havde Navnet nu antaget —, som havde været en driftig, arbejdsom Maltgjører; han var den sidste af Familien, der blev begraven paa Kirkegaarden i Libberton, hvor saa mange af hans Forfædre hvilede. En af hans Sønner over-

*) Efter G. R. Emerson: William Ewart Gladstone, Prime-Minister of England. London 1882.

tog Faderens Forretning og førte den med saa stort Held, at han døde som en velhavende Godsejer. En Søn af ham, John Gladstones, nedsatte sig som Kornhandler i Leith, hvor han i over 50 Aar førte en stor Forretning og tjente en smuk Formue; han havde i sit Ægteskab med en Datter af Walter Neilson af Springfield sexten Børn, af hvilke den ældste Søn John blev Fader til Englands berømte Premierminister. Denne John Gladstones var født i Leith 1763, blev oplært i Faderens Forretning og viste tidlig stor Dygtighed. Da han engang i Forretningsanliggender opholdt sig i Liverpool, stiftede han Bekjendtskab med en af de største Kornhandlere dér paa Pladsen; denne tilbød ham en Plads i sin Forretning, med Faderens Tilladelse modtog han Tilbudet og blev ansat paa Huset Currie & Co.'s Kontor. Inden lang Tid blev han Parthaver, og Firmaet Currie, Gladstone & Bradshaw indtog snart en høj Stilling blandt de store Handelsetablissementer i Liverpool.

John Gladstones havde bortkastet det sidste »s« af sit Navn, uvist af hvad Grund; senere (i Februar 1835) skaffede han sig kongelig Bevilling paa Forandringen. Efter sexten Aars Forløb var John Gladstone Husets eneste Chef, kort efter tog han sin Broder Robert til Kompagnon, og Firmaets Forretninger bleve bestandig mere storartede. I Aaret 1792 havde John Gladstone ægtet Miss Hall fra Liverpool; hun døde sex Aar efter uden at efterlade sig Børn, og han ægtede saa i Aaret 1800 Anne Robertson, Datter af Andrew Robertson. Hun var en overordentlig elskværdig og dannet Dame, og under et fem og tredveaarigt lykkeligt Samliv fik de fire Sønner og to Døtre. Den ældste Søn, Sir Thomas Gladstone, lever endnu; den anden, John Neilson, traadte ind i Marinen, blev Kaptejn og Parlamentsmedlem og døde 1863; den tredje Søn, der bar Moderens Familienavn Robertson, fulgte sin Fader som Handelshusets Chef og døde 1875; den yngste af de fire

Brødre er vor William Ewart; begge Søstrene døde ugifte. Den ældre Gladstone erhvervede sig ved sin Energi og Dygtighed ikke blot stor Rigdom, men blev tillige en af Liverpools mest fremragende Mænd, og da Sønnen William i meget slægter Faderen paa, ville vi lidt nærmere omtale Faderens merkantile og politiske Liv.

Han hyldede først Whiggernes Politik, men eftersom Tiden skred frem, skiftede han Mening, og i 1812 understøttede han kraftig George Canning og var Formand i et offentligt Møde, der sammenkaldtes for at opfordre denne fremragende Politiker til at stille sig for Liverpool. Skjønt Canning var Tory samt en Ven og allieret af Pitt, var han dog i flere Retninger en Fremskridtsmand; han forsvarede med hele sin Veltalenhed Katholikkernes Emancipation, begunstigede Slaveriets Ophævelse, og med Hensyn til Handelen viste han stedse Tilbøjelighed til at mindske Beskyttelsestolden. Der skulde vælges to Repræsentanter for Liverpool, og foruden Canning stillede der sig tre Kandidater. Valghandlingen var overordentlig stormende, men Canning og General Gascoyne, en Tory af den gamle Skole, sejrede; Canning blev baaren gjennem Byen og holdt fra et Vindue i Gladstones Hus en Tale til Mængden, og Gladstone præsiderede ved en Banket, der gaves for at fejre Cannings Valg. John Gladstone vedblev at være en trofast Ven og varm Beundrer af Canning, og da denne i Aaret 1818 atter stillede sig for Liverpool, var Gladstone ham igjen en kraftig Støtte. En Sag, der laa Canning meget paa Hjærtet, var, som bekjendt, Grækenlands Frigjørelse fra Tyrkernes Aag, og hans Venner i Liverpool delte hans Opfattelse deraf; i Aaret 1824 sammenkaldtes et Møde for at udtale deres Sympathi for denne Sag, og John Gladstone var ved denne Lejlighed en af de betydeligste Talere. Tre Aar senere sammenkaldte han atter et Møde og satte igjennem, at der blev overrakt Kongen en Adresse, hvori han lykønskedes til Dannelsen af Ministe-

riet Canning; thi da havde denne store Statsmand naaet Maalet for sin Ærgjerrighed, Posten som Storbritanniens Premierminister, en Ære, han dog ikke kom til at nyde ret længe, thi, som bekjendt, døde han samme Aar.

I Oktober 1824 modtog John Gladstone fra Liverpools Kjøbmænd og andre Borgere et pragtfuldt Sølvservice som en Anerkjendelse af hans gavnlige Virksomhed for Handel og Haandværk og de vigtige Tjenester, han havde ydet Byen. John Gladstone havde ogsaa Sæde i Underhuset, dog mærkeligt nok ikke for Liverpool; han havde megen Interesse for Politik, var energisk, praktisk og ikke uden Indsigt i de offentlige Anliggender. Han var den gamle konstitutionelle Regeringsform ærlig hengiven, men var ikke uvillig til at udvide den i Overensstemmelse med Tidens fremadskridende Aand; han frygtede revolutionære Retninger, og skjønt han paa en moderat Maade støttede Reformsagen, ønskede han paa ingen Maade, at den skulde gaa alt for hurtig frem eller blive alt for omfattende. Som en samvittighedsfuld Kristen vilde han være bleven oprørt ved Tanken om, at man kunde behandle Slaverne med Grusomhed; men Slaveriet som Institution troede han anerkjendt, om end ikke ligefrem avtoriseret af den hellige Skrift; og desuden havde han en stor Forretning i Sukker og en Plantage i Demerara, som ikke kunde dyrkes uden Negere; derfor støttede han ikke Sagen om Slaveriets Ophævelse, men var tilfreds med at vide, at hans Sukkerplantage blev godt bestyret og gav godt Udbytte. Han var aldrig nogen fremragende Taler i Underhuset, men fremstillede ved flere Lejligheder sine Meninger i Piecer, skrevne med stor Dygtighed. Han var meget gavmild, gav store Summer til Opførelsen af St. Andrews-Kirken, og i sin Fødeby Leith byggede han St. Thomas-Kirken og stiftede et Asyl for uhelbredelige kvindelige Patienter. I 1835 mistede han sin elskelige Hustru, ti Aar efter blev han Baronet, Sir John Gladstone af Fasque, Kincardineshire, og døde 1851 i en Alder af 88 Aar, efter

at han havde set sin Søn som Statssekretær for Kolonierne og som en af de mest fremragende blandt de dygtige Statsmænd og glimrende Talere, der sluttede sig til Sir Robert Peel.

Efter saaledes i Korthed at have omtalt William Gladstones Herkomst og Slægt ville vi gaa over til at tale om ham selv. Han blev født i Liverpool den 29de Decbr. 1809 og fik i Daaben Navnene William, efter en af sine Forfædre, og Ewart efter sin Gudfader Mr. Ewart, en Kjøbmand i Liverpool, der var en af hans Faders bedste Venner. Williams første Lærer var den velærværdige Mr. Jones, der havde en Skole nær ved Byen. Man kjender i Regelen mange Historier om store Mænds Barndom; om William Gladstone fortælles saaledes, at hans Lærer klagede over det store Besvær, han havde med at indprente ham Begyndelsesgrundene i Arithmetik. Hvis denne Historie er sand, er der en mærkelig Modsætning mellem Drengens Tungnemhed og Ulyst til Arithmetiken og Mandens senere glimrende finansielle Dygtighed. En anden Historie fra hans Barndom fortæller, at hans Fader fandt stor Fornøjelse i at tale med sin flinke lille Dreng om Tidens offentlige Anliggender, især om alt, hvad der angik Canning, og William var stedse en opmærksom og forstandig Tilhører. William og hans Søskende hørte ogsaa en hel Del om politiske og offentlige Anliggender ved Samtalerne mellem deres Fader og hans mange Venner, og skjønt den gamle Gladstone var for fornuftig en Mand til ligefrem at ville lave en Politiker ud af sin lille Søn, fik den livlige, opvakte Dreng dog paa denne Maade et Kjendskab til mange vigtige Spørgsmaal og en Indsigt i de offentlige Anliggender, som senere kom ham til stor Nytte.

Da William tidlig viste Tegn paa Begavelse, blev han, næppe tolv Aar gammel, sendt til den berømte Skole og Opdragelsesanstalt i Eton. Han var ikke blot en begavet, men ogsaa en kjærnesund og rask Dreng, og lod sig derfor ikke anfægte af de Gjenvordigheder, der saa ofte gjøre

Livet i en stor offentlig Skole saa drøjt for svage eller frygtsomme Drenge. Den unge Gladstone viste snart, at han forstod at hævde sig en Plads, og da han tilmed ikke blot var en af de flinkeste Elever, men tillige en af de dygtigste i al Slags Sport i Skolen, var hans Popularitet her snart sikret. I de sex Aar, han opholdt sig i Eton, knyttede han varige Venskaber med flere Skolekammerater, der senere bleve berømte Mænd, saaledes George Augustus Selwyn, Francis Hastings Doyle og flere andre; han gjorde sig desuden tidlig bemærket ved at skrive smukke latinske Vers og leverede mange gode Bidrag til et Tidsskrift »Eton Miscellany«, som han selv i sine sidste Skoleaar var med at grundlægge.

Da han i 1827 forlod Eton, havde han erhvervet sig grundige Kundskaber, han fortsatte sine Studier i to Aar under privat Vejledning og gik derpaa til Oxford som Student. Ogsaa her studerede han med en overordentlig Flid, som næppe nok formindskedes i Ferierne; men han glemte dog ikke at tage Hensyn til sin legemlige Sundhed; af Naturen stærk og haardfør vedligeholdt han stedse sin Kraft ved regelmæssige Legemsøvelser, og hans moralske Karakter bevarede ham fra at hengive sig til et svækkende Vellevned. Som han overgik de fleste af sine Kammerater i aandelig Dygtighed, saaledes ogsaa i legemlig Kraft; en rask Spaseretur paa en 30—40 engelske Mil var ham en smal Sag, og han vendte tilbage med forfrisket Hjærne og fornyet Studerekraft. Oxfordforeningen, det navnkundige Selskab, i hvis Debatter saa mange store Statsmænd, Lovgivere og gejstlige først prøvede deres Kræfter i Veltalenhed og fik deres første praktiske Undervisning i Politik og Filosofi, havde stor Tiltrækning for Gladstone, og han havde kun været faa Maaneder ved Universitetet, før han holdt sin første Tale i Foreningen; senere optraadte han ofte som Taler, i det han i offentlige Anliggender stillede sig paa Toryernes Standpunkt. Ved Examinationen i 1831 op-

naaede Gladstone den højeste akademiske Udmærkelse, i det han vandt to første Klasses Præmier, en meget sjælden Udmærkelse, der vidnede om den Flid og Dygtighed, hvormed han havde drevet sine Studeringer.

II.

Efter at Gladstone paa en saa glimrende Maade havde fuldendt sine Studeringer i Oxford, trængte han til Rekreation, gjorde en Rejse til Fastlandet og var saaledes fraværende under den store Reformbevægelses urolige Tider. Reformloven for England og Wales fik kongelig Bekræftelse den 7de Juni 1832, for Skotland og Irland henholdsvis den 17de Juli og den 7de Avgust samme Aar, og der blev nu truffet Forberedelser til de nye Valg med den største Iver, dog heldigvis med faa Forstyrrelser af den offentlige Fred; 42 nye Byer havde faaet Ret til at vælge 64 Medlemmer; medens Valgretten var fratagen 56 Byer, blandt hvilke mange ubetydelige Smaaflækker, hvor en Haandfuld Vælgere ufravigelig valgte de Kandidater, der opstilledes af nogle adelige Familier. Ærgjerrige Politikere havde travlt med at vinde de nye Vælgere, og disse med at se sig om efter Repræsentanter efter deres Smag. De store Godsejere og Hovederne for de adelige Huse frygtede en Indtrængning i Parlamentet af Demokrater, der vilde angribe, maaske ophæve, men i ethvert Tilfælde kraftig sætte sig op imod deres Privilegier, og de anstrængte sig selvfølgelig for at udvide den Indflydelse, de endnu besad i nogle af de Byer, som havde overlevet Reformen, og som man kunde stole paa vilde vælge »sikre« Mænd; Statskirken, Kornlovene og Jagtlovene truedes, og ingen kunde forudse, hvilke Forandringer der kunde blive fordrede af en Skare utæmmelige radikale, der for første Gang traadte ind i Under-

huset som Repræsentanter for Vælgere, der aldrig før havde haft noget at sige i Landets Styrelse.

Det var derfor meget ønskeligt at skaffe Toryernes Rækker nye Kæmper, der medbragte stor Dygtighed og ungdommelig Energi, og William Ewart Gladstone var som selvskreven hertil. Ved Universitetet havde han glimret, i Foreningen havde han givet Prøver paa en Veltalenhed, der kunde blive til stor Nytte for Partiet, og den Interesse, han havde víst for Tidens store politiske Spørgsmaal, havde ligefrem udpeget ham for den politiske Løbebane.

I Oxford havde Gladstone sluttet Venskab med en Søn af Hertugen af Newcastle, og Hertugen mente, at han vilde blive en udmærket Repræsentant for Newark, en By, der altid havde været villig til at vælge, hvem Hertugen ønskede. Der blev sendt Bud efter Gladstone, og han drog bort fra Italien, vel næppe uden et Suk over at forlade den klassiske Jordbund, men dog fuld af ærgjerrig Længsel efter at betræde den Løbebane, der aabnedes for ham. Han havde to Medbejlere til Valget, men sejrede ved Hertugens Indflydelse over dem begge og fik Sæde i det Parlament, som den 23de Januar 1833 traadte sammen første Gang efter Valgreformen. Trontalen blev holdt den 5te Februar og berørte blandt de mere vigtige Æmner Statskirkens Stilling, især med Hensyn til det timelige Spørgsmaal, Gejstlighedens Underhold, en mere retfærdig Ordning af Indkomsterne samt i al Almindelighed Rettelsen af vitterlige Misbrug. Med Hensyn til den irske Kirke anbefalede Trontalen, at Jordbesidderne ved en retfærdig Afløsning skulde sættes i Stand til at fri sig for en trykkende aarlig Skat.

Disse her kortelig antydede Forhandlingsgjenstande skjænkede den unge Gladstone selvfølgelig en alvorlig Opmærksomhed, men han holdt sig med Klogskab og Beskedenhed tilbage; han var endnu kun en uprøvet Stridsmand og alt for betænksom til at aabne Kampen, før han

havde prøvet sine Vaaben og uddannet sine Kræfter. I denne sin første Parlamentssæson holdt han derfor kun nogle faa korte Taler; da der fremkom en Klage fra Borgere i Liverpool over Misbrug ved Valgene dér, forsvarede han sin Fødeby og udtalte som sin Overbevisning, at der ikke var begaaet nogen Uretmæssighed. En anden Gang talte han til Forsvar for Plantageejerne, der under Debatten om Slaveriets Ophævelse vare blevne haardt angrebne; endelig holdt han en Forsvarstale for den irske Kirke, i Opposition til Ministeriet. Da Parlamentet samledes igjen i 1834, talte han atter nogle Gange om de samme Sager, men først den 28de Juli holdt han den længste og vigtigste Tale, han indtil da havde præsteret. Anledningen var 3dje Behandling af Lovforslaget om Adgang til Universiteterne, og man mærkede strax, at her var hans højeste Interesse vakt; han havde en ubegrænset Tro paa Statskirkens Nødvendighed for hele den britiske Konstitutions Bestaaen og paa Universiteternes Vigtighed som Opdragelsesanstalter for Kirken. At disse skulde kunne berøves deres exklusive Karakter, var — efter hans Mening — et saa farligt og fordærveligt Forslag, at det maatte betragtes med Rædsel af enhver tro Tilhænger af Kirken, og han bekæmpede det med hele sin Kraft. Den unge Talers anstandsfulde Fremtræden, hans alvorlige og indtrængende Veltalenhed gjorde megen Virkning i Underhuset, og det var rimeligvis denne Tale, som bragte Southey til at ytre: »Den unge Gladstone maa siges at være den dygtigste Mand, der er udgaaet fra Oxford, siden Peel og Canning.« Denne Tale forøgede navnlig Gladstones Anseelse i hans eget Parti og udpegede ham som dygtig nok til ved første givne Lejlighed at modtage en offentlig Ansættelse.

William IV. havde aldrig kunnet lide sit Whigministerium, skjønt Reformbevægelsen havde tvunget ham til at modtage dets Tjenester, og da han troede at mærke, at dets Popularitet var i aftagende, gav han Lord Melbourne

at forstaa, at han ønskede at danne et nyt Kabinet; Ministeriet Melbourne indgav derfor sin Dimission den 14de November 1834, og Kongen lod Hertugen af Wellington kalde og overdrog ham at danne et nyt Ministerium. Hertugen afslog imidlertid dette og henviste Kongen til Sir Robert Peel, der den Gang opholdt sig i Rom, men overtog dog Regeringen indtil dennes Ankomst. Sir Robert Peel blev kaldt hjem, udnævnt til Overskatmester og Skatkammerkansler og fik med nogen Vanskelighed dannet sit Ministerium. Han viste, at han ikke havde glemt den unge Gladstones lovende Fremtræden, i det han udnævnte ham til Undersekretær for Kolonierne; det er værd at lægge Mærke til, at det var det første Embede, Peel selv havde beklædt 23 Aar tidligere. Sir Robert Peel opløste Parlamentet og indkaldte et nyt den 24de Februar det følgende Aar; men det viste sig imidlertid strax, at dette Parlament ikke vilde blive nogen Støtte for hans Ministerium.

Gladstone kastede sig med Iver over sine Embedspligter; Jarlen af Aberdeen var hans Chef, og det tilkom derfor den unge Undersekretær, der var bleven gjenvalgt for Newark, at repræsentere sit Departement i Underhuset. Den 19de Marts indgav han et Lovforslag om Regler for Udvandrerskibe og Beskyttelse for de fattige Udvandrere, som ofte lede stor Nød og vare udsatte for store Farer ved Overlæsselse af Skibene og mangelfuld Forplejning. Han beholdt imidlertid ikke sit Embede ret længe; thi efter at Ministeriet havde lidt flere Nederlag i Kamret og i Begyndelsen af April atter var blevet slaaet med en Majoritet paa 27 Stemmer, under Afstemning om Tiendens Afløsning i Irland, forkyndte Sir Robert Peel, at han og hans Kollegaer indgave deres Dimission: »fordi de havde fundet det umuligt at naa deres Maal«. Kongen sendte Bud efter Lord Melbourne, som blev gjenindsat i sin Værdighed, Lord Palmerston overtog Udenrigsministeriet, og Lord John Russell Indenrigsministeriet.

Et af Hovedpunkterne i Ministeriet Melbournes Program var Ophævelsen af Kirkeafgifterne, og den 3dje Marts 1837 indbragtes et Lovforslag om dette Spørgsmaal. Den 15de holdt Gladstone en kraftig Tale imod dets Vedtagelse; han hentydede med et Anstrøg af stolt Foragt til de Samvittighedsskrupler, nogle havde anført som Grunden til, at de nægtede at betale Afgifterne, i det han udtalte: »Naar den lovgivende Magt forlanger af sine Undersaatter en Del af deres Ejendom, frikjender den lovgivende Magt sine Undersaatters Samvittighed med Hensyn til Anvendelsen deraf, hvortil den end bruges. De kunne paa enhver mulig Maade søge at slippe fri derfor, men saa længe den Lov, der har paalagt dem Skatter, staar ved Magt, kan ingen Samvittighedsskrupler give dem Ret til at nægte at betale.«

William IV.'s Død den 20de Juni samme Aar gav selvfølgelig Anledning til Parlamentets Opløsning, og det første Parlament under Dronning Victorias Regering samledes den 15de Novbr. Gladstone var bleven opfordret til at stille sig i Manchester, men havde afslaaet dette, da han foretrak vedblivende at repræsentere Newark, der atter havde gjenvalgt ham. Tilstandene i Kanada bleve strax Gjenstand for den største Interesse, der havde været Oprør i Montreal, og der var Udsigt til langvarige og heftige Stridigheder. Den 22de Decbr. tog Gladstone Del i Debatten, i det han paastod, at Kolonien kun havde meget faa Grunde til Beklagelse, og at Misfornøjelsen var foraarsaget af Agitatorer. I Januar 1838 talte Roebuck Kanadas Sag, og Gladstone udtalte som sin Mening, at en Del af Skammen for Koloniens slette Tilstand hvilede paa Indenrigsministeriet; han talte atter den 7de Marts og beskyldte Kanadas Styrelse og Indenrigsministeriet for at lade det mangle paa Energi ved Oprørets Undertrykkelse. I sit Gjensvar rettede til Gjengjæld Skatkammerkansleren,

Spring Rice, den Modbeskyldning, at Gladstone ønskede at regere ved Tvangsmidler.

Saaledes var Gladstone i alle Henseender en Tory af det reneste Vand, han havde en absolut Tro paa den »faderlige Forsyns«-Theori i Styrelsen, saa vel over Kolonierne som i Hjemmet, og paa Kirken som en uadskillelig Del af Staten. Baade i sit Hjem og i Oxford havde han lært at betragte Englands Kirke som en guddommelig Indstiftelse, og han var parat til at kæmpe for den med hele sin Energi. At angribe dens Ret til at nyde godt af Kirkeafgifterne var, sagde han, at angribe en hellig Institution, og selv hvor kun den mindste Del af Befolkningen hørte til Statskirken, og saaledes var jo Tilfældet i Irland, mente han dog, at det var hele Folkets Pligt at bidrage til dens Underhold. I Parlamentet udtalte han alvorlig og frygtløs disse Anskuelser, og han ofrede sin Fritid paa at fremstille dem i en Bog, som han haabede skulde give et Bidrag til at støtte den Sag, der laa ham saa meget paa Hjærtet. Dette Værk udkom i Efteraaret 1838 under Titlen »Staten i dens Forhold til Kirken« og var tilegnet Oxfords Universitet som »Velsignelsernes Kilde i aandelig, social og intellektuel Henseende«. Bogen, som hurtig udkom i andet Oplag, gav en samlet og ordnet Fremstilling af det vigtige Spørgsmaal, den omhandlede. Det Mod, hvormed Forfatteren forfægtede sine Meninger, og den uomtvistelige Dygtighed, hvorom hele Bogen vidnede, forøgede ikke alene hans eget Partis Beundring, men tiltrak sig ogsaa baade Whiggernes og de radikales Opmærksomhed, og fra alle Sider indrømmedes det, at den unge Gladstone sikkert var bestemt til at indtage en fremragende og indflydelsesrig Stilling i den politiske Verden.

For at udhvile sig efter sin anstrængende politiske og litterære Virksomhed gjorde den unge Forfatter samme Efteraar en Rejse til Italien og Sicilien, hvoraf han selv har leveret en interessant Beskrivelse i sin Dagbog, der

for en Del er offentliggjort. Det følgende Aar blev et mindeværdigt og lykkeligt Aar for William Gladstone, i det han den 25de Juli ægtede Miss Catherine Glynne, ældste Datter af Sir Stephen Richard Glynne til Hawarden Castle, Flintshire, hvis Stamtræ er over tusende Aar gammelt. Det nuværende Hawarden Castle er opført 1752, og da Mrs. Gladstones Broder 1874 døde ugift, gik Godset ved Testamente over til Gladstone, efter hvis Død det tilfalder hans ældste Søn. Dette Ægteskab er blevet velsignet med fire Sønner og fire Døtre; en Datter døde som Barn, de øvrige leve endnu. Den ældste og den yngste Søn ere Medlemmer af Underhuset, den anden er Sognepræst i Hawarden, Familiens Kald, og den tredje er Forretningsmand. Den ældste Datter er gift med den velærværdige Mr. Wickham, Rektor ved Wellington-Kollegiet, de to yngste ere ugifte.

III.

Da Parlamentet traadte sammen i Aaret 1840, aabnedes strax en heftig Debat angaaende »Opiums-Krigen« med Kina. Kejseren af Kina havde forbudt Opiumshandelen i sit Land, og Statholderen Ling satte paa en energisk Maade Forbudet i Kraft ved at angribe de britiske Kjøbmænds Opiumsoplag i Kanton og omringe Faktorierne, hvorved Beboerne bleve indespærrede; de bleve dog udfriede af den engelske Sendemand og Flaadefører, Kaptejn Elliot; men de maatte lade deres Opium i Stikken, og det hele Forraad blev, efter Lings Ordre, ødelagt. Der blev udøvet mange Voldsomheder af Kineserne, og det kom til en skarp Fægtning mellem to britiske Fregatter og nogle bevæbnede kinesiske Junker. I Begyndelsen af 1840 udstedte Kejseren af Kina en Forordning, hvorved han »for evig« forbød al Handelsforbindelse med England, en Krig var den uundgaaelige Følge af alt dette, men lige saa

uundgaaelig var en levende Debat i Parlamentet med heftige Angreb fra Oppositionens Side mod Ministrene, navnlig mod Udenrigsministeren, Lord Palmerston. Sir James Graham indbragte endog et Forslag, hvori der udtaltes en Dadel over Ministeriet for de Fjendtligheder, der havde fundet Sted; disse, sagde han, maatte væsentlig tilskrives dettes »Mangel paa Forudseenhed og Forsigtighed«. Debatten om dette Forslag var levende og mærkelig, og der blev holdt mange kraftige Taler baade af Ministrenes Venner og af deres Modstandere, hvoriblandt William Gladstone, som dadlede Lord Palmerstons hele Forhold i denne Sag, i det han beskyldte ham for ikke at have læst de officielle Indberetninger om Opiumshandelen og for at være aldeles uvidende om den Tingenes Tilstand, der gik forud for Krigens Udbrud. Sir James Grahams Forslag gik dog ikke igjennem; Ministrenes Tilhængere vandt en ringe Majoritet, i det der blev afgivet 271 Nej mod 262 Ja.

Da Kolonialsekretæren Lord John Russell indgav et Lovforslag om Kanadas Bestyrelse, støttede Gladstone dette, i det han ved samme Lejlighed fremsatte sine Anskuelser med Hensyn til Koloniernes Forbindelse med Moderlandet. »Han fandt,« sagde han, »at det var et fuldstændigt Misgreb at tro, at Storbritannien kunde vinde noget ved at opretholde Unionen imod Koloniernes eget Ønske, og derfor mente han, at det burde være et Hovedprincip for Englands Politik at betragte Unionen med Kanada og de øvrige amerikanske Kolonier som afhængig af begge Parters frie Vilje; men saa længe Unionen bestod, skulde det britiske Parlaments Overherredømme hævdes; at tale om en Union mellem to Lande, der hvert havde sin uafhængige lovgivende Magt, var den mest fantastiske Idé, der nogen Sinde var opstaaet i en Mands Hjærne«.

Den ringe Frihed, der levnedes Gladstone fra hans parlamentariske Arbejder, anvendte han med sin sædvanlige

rastløse Energi til Frembringelsen af et omhyggelig udarbejdet Værk, »Kirkens Principper, betragtede i deres Resultater«, hvori han giver en Fremstilling af den engelske Kirkes Grundsætninger og henstiller det til denne at slutte sig nøjere til det vaagnende religiøse Liv paa den Tid.

En Sag, der i den følgende Tid i højeste Grad fængslede den offentlige Opmærksomhed, var Bibeholdelsen eller Ophævelsen af Kornlovene. Dette Spørgsmaal vil imidlertid være Tidsskriftets Læsere bekjendt fra en tidligere Afhandling*), og vi skulle derfor her kun berøre, hvad der angaar Gladstone. Da Melbournes Ministerium i 1841 maatte vige for Robert Peels, blev Gladstone udnævnt til Vicepræsident i Handelskollegiet og Overmøntmester, dog uden at have Sæde i Kabinettet; i denne Stilling blev han, ved sin finansielle Dygtighed og sin nøje Indsigt i alt, hvad der angik Handelsaffærer, Peels bedste Støtte ved Omordningen af Toldtariffen, og da Præsidenten for Handelskollegiet, Jarlen af Ripon, døde i Maj 1843, overdrog Peel hans Embede til Gladstone, der saaledes for første Gang traadte ind i Kabinettet. Han nedlagde imidlertid allerede 1845 sit Embede, og Grunden hertil var en Paragraf i dette Aars Trontale, der fremhævede det ønskelige i, at der aabnedes Befolkningen i Irland en mere udstrakt Adgang til akademisk Undervisning. Ved første Øjekast kunde det synes mærkeligt, at Gladstone, der selv havde haft saa megen Glæde og Nytte af sine akademiske Studier, ikke vilde lette andre Adgangen dertil; men han vidste, at det var Regeringens Mening at yde Statsunderstøttelse til de romersk-katholske Akademier i Irland, og han vilde ikke dele Ansvaret for denne Foranstaltning. Det var en offentlig Hemmelighed, at Gladstone agtede at trække sig tilbage fra Ministeriet, og som Svar paa en

*) Skildringer af Englands nyeste Historie, se Historisk Arkiv 1881, I, 150 og flg., 180 og flg.

Udtalelse af Lord Russell, hvori denne udtalte sin Beundring for hans store Dygtighed og udtalte Haabet om, at han vilde forklare Grunden til sin Afgang, holdt Gladstone en Tale, hvori han fremhævede, at den eneste Grund hertil var, at Regeringen havde til Hensigt at foreslaa Forandringer med Hensyn til det System for Statens og Religionens Forhold til hinanden, som han stedse havde hævdet som det bedste, og under disse Omstændigheder ansaa han det for sin Pligt at indtage en Stilling, der satte ham i Stand til at danne sig en uafhængig og uhildet Mening om Sagen. Sir Robert Peel bekræftede Gladstones Ord, i det han udtalte sin højeste Beundring og Agtelse for hans Dygtighed og ædle Karakter; han var ansvarlig for, at Gladstone ikke alt tidligere havde trukket sig tilbage; thi først i yderste Nødsfald havde han villet give Slip paa en Mand, der var i Stand til at yde Landet saa udmærkede Tjenester, og som var en sand Pryd for Regeringen.

Efter at Gladstone var udtraadt af Ministeriet, ydede han dette en uafhængig Bistand; man maatte formode, at han vilde modsætte sig Regeringens Forslag om en varig Understøttelse af det romersk-katholske Kollegium i Maynooth, et Forslag, der syntes at stride imod hans Anskuelser om Statens Pligt til alene at understøtte, hvad han betragtede som den orthodoxe Tro. Det vakte derfor megen Overraskelse, da Gladstone ved anden Behandling af Forslaget stemte for dette, i det han sagde, at efter hans Mening burde de, som betalte Landets Skatter, ogsaa dele dets Institutioners Velgjerninger, og han tilføjede: »Efter en moden Overvejelse af denne Sag, er jeg beredt til, i Opposition mod, hvad jeg tror er den herskende Mening blandt det engelske Folk, i Opposition mod mine Vælgeres Mening, som det gjør mig meget ondt at afvige fra, ja. tvært imod min egen dybt rodfæstede Forkjærlighed at understøtte det Forslag, min højtærede Ven har fremsat.

Disse mærkelige Ord betegne i lige høj Grad den levende Samvittighedsfuldhed og det moralske Mod, som bestandig have karakteriseret Gladstone, og de forberedte til en vis Grad endnu mærkeligere Forandringer i hans Anskuelser om Tidens vigtige Spørgsmaal.

Den forfærdelige Hungersnød, som i 1845 hjemsøgte Irland, nødte endelig Regeringen til at opgive sin Fastholden ved Kornlovene, og blandt dem, som fra Tilhængere af Beskyttelsessystemet gik over til Frihandelsmænd, var ogsaa Gladstone, der samme Aar atter traadte ind i Kabinettet som Statssekretær for Kolonierne.

Sir Robert Peel, Gladstone og deres Meningsfæller havde ved aabent at vedkjende sig mere liberale og frisindede Anskuelser paadraget sig de stokkonservative Toryers Vrede, og dette havde for Gladstones Vedkommende til Følge, at han i 1846 ikke fik Sæde i Underhuset. Hertugen af Newcastle var nemlig en af de Mænd, der var mest opbragt paa »Peeliterne«, og hans Vrede var saa meget stærkere, som hans Søn og Arving, Jarlen af Lincoln, var iblandt deres Tal; Hertugen sendte derfor en anden Kandidat til Newark, og skjønt Gladstone vidste, at mange af Vælgerne langt hellere vilde stemme paa ham, vilde han ikke stille sig imod Hertugens Protegé, da han vidste, at de fleste Vælgere vare nødte til at stemme, som Hertugen ønskede. Han sendte derfor en Adresse, hvori han tog Afsked med den By, han i tretten Aar havde repræsenteret med saa megen Ære. Allerede Aaret efter fik Gladstone atter Sæde i Underhuset, denne Gang som Repræsentant for Oxfords Universitet. Som bekjendt var Robert Peels Ministerium i 1846 blevet afløst af Lord Russels*); en af de første Taler, Gladstone holdt i denne Saison, var ikke desto mindre til Gunst for et af Lord Russell indgivet Lovforslag om, at Huset skulde nedsætte

*) Se Hist. Arkiv 1881, 205—7.

en Komité til at afgive Betænkning om Afskaffelsen af de Tryk, der i borgerlig og politisk Henseende hvilede paa Jøderne. Gladstone gav atter her et Bevis paa, at hans tidligere Anskuelser vare betydelig modificerede, samt paa sin Samvittighedsfuldhed og modige Uafhængighed; thi, uagtet den anden Repræsentant for Oxfords Universitet modsatte sig Lovforslaget, og uagtet han vidste, at han var i Modstrid med sine Vælgeres Ønsker, udtalte han aabent som sin Mening, at ethvert Medlem burde stemme efter sin egen Overbevisning, selv om denne afveg fra hans Vælgeres Anskuelser. Forslaget støttedes i øvrigt ogsaa af Peel og flere af hans Venner og gik igjennem med en Majoritet af 67 Stemmer.

IV.

Gladstone tilbragte Vinteren 1850—51 i Neapel, og her indtraf en af de mærkeligste og mest interessante Begivenheder i hans Liv. Ferdinand II., som den Gang var Konge af Neapel og Sicilien, og hvis Trone var bleven stærk rystet ved de politiske Omvæltninger 1848, havde atter befæstet sit Herredømme ved samvittighedsløs Falskhed og Undertrykkelse, i det han uden Barmhjærtighed nedskød sine oprørske Undersaatter og gik frem med en Grusomhed uden Lige mod enhver politisk Modstander eller Patriot, som vovede at forsvare Folkets Rettigheder. Dommerne bleve dels bestukne, dels skræmmede til at dømme efter Kongens og hans Raadgiveres Vilje, falske Vidner og Mened bleve uden Betænkning benyttede, og Tusender af Ofre sukkede i Neapels forfærdelige Fangehuller, hvor hæderlige og dannede Patrioter smeddedes sammen med de værste Forbrydere.

Iblandt Ofrene for Kongens Had var Carlo Poerio han var Søn af en Patriot, som havde lidt meget for sin Kjærlighed til sit Folk og sit Land, og selv var han en

af de dygtigste, mest energiske og højsindede blandt den Tids ledende Mænd. Han havde været fængslet, da Kongen havde Magten, og der blev tilbudt ham en Ministerpost, da Kongen blev tvungen til at indrømme Folket en liberal Konstitution. Poerio var efterhaanden Politidirektør og Minister for den offentlige Undervisning; men han nedlagde dog snart disse Embeder og afslog Kongens Tilbud om at udnævne ham til Statsraad, fordi han foretrak at bevare sin Uafhængighed som Deputeret i Parlamentet. Saa snart Kongen imidlertid følte, at nu havde han atter Magt nok til at trodse den offentlige Mening, var ogsaa Poerios Undergang vis. Han blev arresteret, en Husundersøgelse fandt Sted, og der blev fremlagt kompromitterende Papirer, der falskelig foregaves at være fundne hos ham. En Person ved Navn Jervolino, Regeringens hemmelige Agent, aflagde Ed paa, at Poerio var Hovedet for en Sammensværgelse, der havde til Hensigt at myrde Kongen og Ministrene og proklamere Republikken. Poerio forlangte at konfronteres med sin Anklager; men dette blev nægtet ham, og forgjæves beviste han, at denne var en betalt Politispion. Retten anerkjendte det falske Vidnesbyrd, erklærede Poerio for skyldig og dømte ham til 24 Aars Fangenskab i Lænker og til at betale en stor Bøde. Han blev iført Forbryderdragt, belæsset med femten Pund Jærn og slæbt fra det ene Fangeskib til det andet, i Selskab med de værste Forbrydere. Poerios Sag var netop for Retten, medens Gladstone besøgte Neapel, og han overværede en Del af Forhørerne; den skjændige Domfældelse vakte hans dybeste Uvilje og fik ham til at give nøje Agt paa mange andre Processer mod politiske Forbrydere. Han besøgte Fængslerne, undersøgte selv de forfærdelige underjordiske Fangehuller, talte med Fangerne og var Vidne til deres Lidelser. Han udfandt, at af hundrede og fyrretyve deputerede, valgte til det neapolitanske Parlament, vare sex og halvfjerds i Fængsel eller Landflygtighed, og over

tyve Tusende andre af Ferdinands Undersaatter vare kastede i Fængsel, beskyldte for politiske Forseelser. Optændt af ædel Harme offentliggjorde han i Form af et »Brev til Jarlen af Aberdeen« en udførlig Skildring af Forhørene, Domfældelserne og de ulykkelige Fangers Lidelser og anklagede med skarpe Ord de neapolitanske Avtoriteter. Domfældelsen af Poerio, der var »en begavet og dannet Mand, udmærket ved Lydighed mod Loven og Kjærlighed til sit Land«, sagde han, »var kun bleven sat igjennem ved Hjælp af Mened og Magtsprog, og den frygtelige Straf, han maatte bøde, var mere grusom end selve Skafottet, men man undgik den Opsigt, Skafottet vilde have vakt.«

Offentliggjørelsen af dette Brev vakte et overordentligt Røre; det blev bekjendt over hele Evropa og naturligvis øjeblikkelig besvaret med »officielle Beretninger«, der fuldstændig modsagde Gladstones Fremstilling, ligesom der heller ikke manglede Journalister, der erklærede, at Gladstones levende Indbildningskraft havde bragt ham til i høj Grad at overdrive Tilstandene; i et andet Brev undersøgte Gladstone disse Gjensvar, hvoraf Resultatet blev, at han rettede et Par smaa Fejltagelser i Detaillerne, medens Hovedpunkterne i hans Fremstilling stode uberørte.

I Parlamentet udtalte Udenrigsministeren, Lord Palmerston, sin Beundring for Gladstones Handlemaade, hvorved han havde indlagt sig megen Ære som Forsvarer for de ulykkelige Ofre for Ulovlighed og Despotisme, og tilføjede, at han havde anset det for sin Pligt at sende Afskrifter af Gladstones Skrift til alle Englands Sendemænd ved Evropas Hoffer, med Paalæg om at tilstille de forskjellige Regeringer dem, for at disse kunde benytte deres Indflydelse til at faa de paatalte Misbrug hævede. Hvor sløvet Ferdinand II.'s Samvittighed end var og hvor fordærvet end den neapolitanske Regering, havde den dog ikke mistet al Skamfølelse, og paa Gladstones Afsløringer fulgte betydelige Formildelser af Straffe og Løsladelsen af flere

Fanger. Poerio fik Tilladelse til at forlade Italien og tog til London, hvor han blev modtagen med Varme; da Kongeriget Neapel senere havde ophørt at existere og gik op i Kongeriget Italien, vendte han tilbage og tjente sit Land som Statsmand. Det kunde synes inkonsekvent, at Gladstone, som tidligere havde hævdet, at den ene Stat ikke burde blande sig i den andens indre Anliggender, saaledes gjorde sig til Forkæmper for et undertrykt Folk og selv paakaldte en officiel Indblanding; men det viser kun, at her som altid var Gladstones ædle, højsindede Handlemaade forud for hans politiske Theorier; han havde med egne Øjne set Uretfærdighederne og Grusomhederne i Neapel, og hans varme Følelse for Menneskerettighederne var stærkere end alle kolde politiske Maximer. Og det samme var Tilfældet med hans Landsmænd, alt Partiskab var glemt, og fra alle Sider lød der Lovtaler over Gladstones Handlemaade.

De forskjellige Ministerier, som i Aarene 1851 og 52 afløste hverandre, ere tidligere omtalte*); som bekjendt traadte Gladstone ind i det saakaldte Koalitionsministerium som Finansminister, fra hvilken Post Disraeli, slaaet af Marken ved en glimrende Tale af Gladstone, maatte trække sig tilbage. Gladstone, der havde begyndt sin parlamentariske Virksomhed som en fuldblods Tory, havde efterhaanden tilegnet sig mere frisindede Anskuelser og havde ved flere Lejligheder víst, at han, selv i kirkelige Anliggender, nu var mere liberal end konservativ. Dette var imidlertid ikke ret efter hans højkirkelige Vælgeres Smag, og baade ved Valgene i 1852 og 53 blev der opstillet en Modkandidat, som dog begge Gange blev besejret. Som Finansminister var det en af Gladstones første Pligter at fremlægge et Budget, og han forelagde i April 1853 et saadant, der ikke blot i sig selv var et Bevis paa hans store

*) Se Hist. Arkiv 1881, 420—28.

financielle Dygtighed, men ogsaa blev en ligefrem Nydelse for Kamret, thi Gladstone forstod, som ingen anden, at give de tørre Beregninger Interesse og, ved sin glimrende Veltalenhed, at holde Kamrets Opmærksomhed fængslet i fem Timer.

Omtrent paa denne Tid begyndte det at se truende ud i det østlige Evropa, hvor Rusland søgte at udvide sin Magt paa Tyrkiets Bekostning; Tyrkiet erklærede Rusland Krig, en fransk-engelsk Flaade lagde ind i Bosporos, og den 5te Decbr. sluttedes et Forbund mellem Frankrig, England, Østerrige og Preussen med det Formaal at søge at gjenoprette Freden mellem Rusland og Tyrkiet. Da Parlamentet atter samledes i Februar 1854, var det klart, at en Krig med Rusland var forestaaende, og denne blev ogsaa erklæret i Marts, efter at der kort i Forvejen var sluttet en Alliancetraktat mellem Storbritannien, Frankrig og Tyrkiet. Som Følge af betydelig forøgede Udgifter til Hær og Flaade var Gladstone allerede i Begyndelsen af Marts nødt til at forelægge Huset et nyt Budget; han viste, at der i det kommende Finansaar vilde blive en Underbalance paa 2,840,000 Lstr., for hvilken der maatte gjøres Udveje, og tilføjede, at ligesom han hidtil, i Lighed med sin store Forgænger Robert Peel, havde bestræbt sig for at lette de indirekte Skatter, saaledes vilde han ogsaa nu, saa længe som muligt, undgaa atter at paalægge nogen af disse; — »men,« sagde han, »hvis Krigen skulde trække ud, kan jeg ikke svare for noget, og jeg frygter for, at jeg med Hensyn til direkte og indirekte Skatter ikke tør love mere end Kyklopen, da han lovede Odysseus, at han skulde blive opslugt sidst.« Han foreslog at forhøje Indkomstskatten med en halv Procent og hævdede, at man burde holde sig til Landets egne Hjælpekilder og ikke ty til Laan hos udenlandske Kapitalister. Uagtet Disraelis og andres Opposition gik Gladstones Forslag igjennem, men allerede to Maaneder efter var Gladstone nødt til at under-

rette Huset om, at Udgifterne til Hær og Flaade havde været saa uhyre, at Skattebyrden for dette Finansaar vilde blive forøget med 8,683,000 Lstr., hvoraf han foreslog at fordele de to Tredjedele som en Indkomstskat paa de velhavende Klasser og den ene Tredjedel som en indirekte Skat paa hele Folkets Forbrug. Der kunde i Virkeligheden ikke indvendes noget herimod, og efter at Oppositionen havde tilfredsstillet sig selv ved en uskadelig Knurren, gik de fornødne Lovforslag igjennem med stor Majoritet. Da Parlamentet i Avgust skiltes ad, var det med Haabet om, at Freden vilde være gjenoprettet og den rigelige Høst, hvortil der var Udsigt, vilde give Folket Erstatning for de paalagte store Byrder, inden Parlamentet atter traadte sammen. Forventningen om en snarlig Fred blev imidlertid skuffet, i Steden for en hurtig Erobring af Sebastopol kom en langvarig Belejring, hvorunder Hæren led forfærdelig af Kulde og daarlig Forplejning, og Rækkerne fortyndedes daglig ved Sygdom og Nød. Den offentlige Mening blev mere og mere ophidset ved Rygterne om Hærens Lidelser, og Vreden mod de Embedsmænd, hvis Pligt det var at sørge for Hærens Forplejning, forplantede sig endog til Regeringen. Da Parlamentet atter samledes i Januar 1855, gjorde Roebuck sig til Tolk for den almindelige Misfornøjelse, i det han indbragte et Forslag om at nedsætte en Komité, der skulde undersøge Hærens Tilstand, og hvorledes de Departementer, hvis Pligt det var at sørge for Soldaternes Forplejning, havde røgtet deres Hverv. Gladstone forsvarede Ministeriet i en lang Tale; men Roebucks Forslag gik desuagtet igjennem med stor Majoritet, og nogle Dage efter indgav Jarlen af Aberdeens Ministerium sin Dimission. Først blev Jarlen Derby og derpaa Lord Russell kaldede til Dronningen, men den første vilde ikke, og den sidste kunde ikke danne et Ministerium. Endelig, otte Dage efter, underrettede Lord Palmerston Parlamentet om, at han havde modtaget Posten som Premierminister, og en Uge efter havde han dannet

sit Ministerium. Mange af de forrige Ministre beholdt deres Pladser, og blandt disse Gladstone og to andre »Peeliter«. Disse tre havde imidlertid kun samtykket i at træde ind i Palmerstons Ministerium, fordi de troede, at det skulde lykkes denne ved sin Popularitet og store personlige Indflydelse at faa Kamret til at tage Forslaget om en Undersøgelseskomité tilbage; men da dette ikke lykkedes, nedlagde de allerede sex Dage efter deres Embede, og Lord Palmerstons Kabinet kom nu næsten til at bestaa af lutter Whigger. Under dette Ministerium sluttedes endelig, i Marts 1856 i Paris, den af hele Landet med Længsel imødesete Fred; men de finansielle Vanskeligheder vare ved de uhyre Krigsudgifter stadig forøgede, og Gladstones Eftermand, Sir George Lewis, maatte flere Gange, selv efter Fredslutningen, kræve Husets Samtykke til Optagelsen af store Laan, hvorved Englands Statsgjæld steg overordentlig.

(Fortsættes).

Den første Strid mellem Frederik II. og Maria Theresia. *)

(Efter nye Dokumenter.)

Frederiks første Frafald. — Stormen paa Prag.

Det vakte megen Opsigt i Evropa, da det rygtedes, at Ungarerne havde grebet til Vaaben for at hjælpe Maria Theresia; mange af dem, der havde set den modige Fyrstinde drage til dette halv barbariske Land, havde ventet, at hun ikke vilde slippe heldig fra de Farer, hun vovede at trodse. Forbavselsen var derfor almindelig, da man i Steden saae hende vende tilbage fulgt af en Krigerskare, der adlød hendes Bud; de gamle arvelige østerrigske Provinser, hvis Hengivenhed Modgang og Fare havde svækket, rødmede ved at se det gode Exempel, der blev givet dem fra selve Oprørets klassiske Jordbund. De Lande, der frygtede for at blive Kampens Skueplads, modtoge med Rædsel denne Strøm af Soldater, der mere lignede et fjendtligt Indfald end en hjælpende Hær. I Frankrig blev Haabet om Tysklands Erobring betydelig rokket, og hos mange unge, især blandt Kvinderne, fortrængtes Begejstringen for Sejrherrerne af Deltagelse for den ulykkelige Dronning. I England gik

*) Jfr. Aarg. 1882 I. og II. samt Aarg. 1883 I.

man endnu videre, Beundringen for Maria Theresia steg til Begejstring; der blev øjeblikkelig aabnet en Subskription til Udrustning af den østerrigske Hær, og den gamle, over firsindstyveaarige Hertuginde af Marlborough, Dronning Annas berømte Veninde, var den første til at tegne sig for et Bidrag paa 40,000 Pund Sterling, som hun tog af sin store Formue, der skyldtes hendes Ægtefælles Sejre. Ganske vist var Virkningen af alle disse Demonstrationer mere moralsk end materiel, og der brugtes mere Blæk og Ord, end der bragtes Soldater paa Benene; men Haabet er i sig selv en betydelig Magt, og det var allerede intet ringe Resultat at have kaldt Troen paa den tilsyneladende allerede tabte Sag til Live igjen.

Hvad der ogsaa bidrog til dette Omsving i Stemningen var, at den Tillid, de allieredes kraftige og heldige Optræden i Begyndelsen havde vakt, begyndte umærkelig at aftage. En gjensidig Mistillid, Koalitionernes sædvanlige Ulykke, begyndte at indsnige sig i deres Rækker, og som en Følge deraf bleve deres Beslutninger vaklende og usikre. Franskmændene vare de første, som begyndte at klage, og det ikke uden Grund, over den slette Tilstand, hvori de havde fundet de bayerske Tropper, og over deres ufuldkomne Forberedelser og Udrustning. Der lød høje Klager over, at medens de ikke havde lidt Mangel i nogen Retning, saa længe de vare paa nevtral Grund og selv skulde sørge for deres Fornødenheder, bleve de nu, da de vare komne til den Fyrste, hvis Hjælpetropper de vare, og som skulde sørge for deres Underhold, daarlig forsynede i enhver Retning.

Belle-Isles tvetydige, provisoriske Foranstaltninger viste sig at være mere uheldige, end man havde anet. Da Belle-Isle overdrog Overkommandoen over de forenede Tropper til Kurfyrsten, havde han gjort Regning paa, at hans personlige Overlegenhed vilde gjøre dette til en blot Form, og hans Beregning vilde rimeligvis ogsaa have slaaet til,

hvis han, som han havde haabet, var kommen tids nok til at tage Del i de første Krigsoperationer; men da de franske Tropper før hans Ankomst kun bleve kommanderede af en General, der ikke engang havde nogen bestemt Titel, blev det, der kun skulde have været et Skin, til Virkelighed, hvilket var saa meget mere beklageligt, som Kurfyrsten, der følte sig uskikket til at kommandere, overdrog hele sin Myndighed til sin Favorit, Marskalk Torring, der var lige saa udygtig som han, men langt mere indbildsk. Meget mod hans egen Vilje og Ønske forlængedes Belle-Isles Fraværelse fra Dag til Dag; thi Ærkebispen af Mainz, der skulde sammenkalde Rigsdagen, fandt det ene Paaskud efter det andet til at trække Tiden ud, i det Haab, at Skæbnen skulde dømme mellem Bejlerne til Kejserkronen, før han blev nødt dertil. Ærgerlig over denne Tøven, fortvivlet over ikke at kunne opfylde begge de Hverv, der vare ham betroede, forsøgte Belle-Isle at erstatte sin personlige Nærværelse med stadige og ivrige Breve saa vel til sine Generaler som til Kurfyrsten og hans Minister; men den bydende Tone, hvori de vare skrevne, forøgede blot Vanskelighederne i Steden for at jævne dem og forværrede Forholdet mellem de to Hære i Steden for at forbedre det.

Den første Følge af denne Vaklen i Kommandoen var, at Marchen mod Wien, hvorpaa alle, baade i selve Byen og uden for den, vare forberedte, blev opgiven. Voltaire har Ret, naar han i den Anledning siger, at man altid bør gjøre, hvad Fjenden frygter man skal gjøre. Frederik, hvis skarpe Blik sjælden tog fejl, og som aldrig lod Lykken smutte fra sig, raadede flere Gange baade skriftlig og gjennem sin Afsending, Marskalk Schmettau, indtrængende til at gribe denne Lejlighed. Hans Raad blev ikke fulgt; hele September bleve Hærene staaende ved Linz, og da de endelig satte sig i Bevægelse, var det for at angribe Bøhmen og belejre Prag.

Foruden disse Grunde til Uenighed mellem de allierede, var der endnu andre, som opstode af den paatænkte Deling af det forventede Bytte. Paa dette Punkt gjorde Frankrig ingen Vanskeligheder og ingen personlige Fordringer, men det samme var ikke Tilfældet med Bayern, som forlangte alle det østerrigske Huses Besiddelser, og Preussen, som vilde have sin Del deraf. Ganske vist var Frederik for Øjeblikket villig til at nøjes med Schlesien, dog paa den Betingelse, at han desuden erholdt nogle Fæstninger og Grænsestrækninger, som han ansaa for nødvendige til at sikre sine nye Besiddelser. Dette Punkt kunde kun ordnes ved en Traktat mellem begge Fyrster, der blev Ophav til adskillige Tvistigheder.

Med Kurfyrsten af Bayern var det i Grunden ikke vanskeligt at komme til rette, thi den føjelige, ikke meget kløgtige Fyrste forstod daarlig at forsvare sine Interesser og lod sig let narre af Frederiks Venskabsforsikringer. Hans Forblindelse gik saa vidt, at Belle-Isle undertiden blev utaalmodig derover. »Kongen af Preussen,« skrev han en Dag i ærgerligt Lune, »skriver hver Dag de kjærligste Breve til Kurfyrsten; han sparer hverken paa Løfter eller Smigrerier, thi efter hans Breve at dømme staar han selv og hans Skatkammer aldeles til Kurfyrstens Tjeneste; vel at mærke laaner han ham ikke en Skilling og vil fratage ham Fæstningen Glatz.« Vanskelighederne forøgedes imidlertid, da en tredje Part med gridske Fordringer kom til, nemlig Sachsen, som endelig ved Morits af Sachsens ivrige Opfordringer og den Vending, Begivenhederne havde taget, havde ladet sig bevæge til at indtræde i Forbundet. Den sachsiske Hær, omtrent 20,000 Mand stor, var ikke at foragte, især til Hjælp ved Angrebet paa Bøhmen; men det gjaldt om at betale, hvad den var værd, og derfor havde Frankrig og Bayern ædelmodig besluttet sig til forud at afstaa hele Mähren til Avgust III. Frederik var imidlertid mindre gavmild, og deraf opstod nye Stridigheder, som end mere

forbitredes ved den broderlige Hengivenhed og voldsomme Heftighed, hvormed Morits forsvarede Kong Avgusts Fordel.

Jeg véd ikke, om det var Kundskaben om denne Splid mellem Fjenderne og Haabet om at kunne drage Fordel deraf, som bevægede Maria Theresia til endelig at give efter selv i det Punkt, der laa hende mest paa Hjærte; men vist er det, at hun næppe havde overvundet Vanskelighederne i Ungarn, før hun, ret som om hun havde gaaet i Skole hos Frederik og gjort Fremskridt i diplomatisk Kunst, indledede to modstridende Underhandlinger, som, da de umulig begge kunde føres til Ende, øjensynlig havde til Formaal at sætte Splid mellem de allierede. Paa samme Tid, næsten paa samme Dag, gjorde hun Fleury og Frederik fordelagtige Tilbud. I Forslaget til Fleury tilbød hun at overlade Frankrig Luxemburg og Kurfyrsten af Bayern og Kongen af Spanien en eller anden Del af Milano og Nederlandene, som kunde afgjøres ved en venskabelig Overenskomst, mod at Kurfyrsten paa sin Side opgav enhver Fordring paa de østerrigske Besiddelser og gav Afkald paa at stille sig til Kejservalget. Det Tilbud, hun gjorde Frederik, maa have kostet hendes Stolthed mere Overvindelse; hun lovede at gaa ind paa alle de Betingelser, han havde stillet i det Ultimatum, han gjennem Robinson havde sendt hende. Ganske vist stillede hun til Gjengjæld den udtrykkelige, næsten uantagelige Betingelse, at Kongen skulde sikre Storhertugen sin Stemme ved Kejservalget og i Nødstilfælde stille en Hær paa 10,000 Mand til hans Disposition for at hjælpe ham ud af hans vanskelige Stilling.

Man kan ikke lade være at spørge, hvad Maria Theresia vilde have gjort, hvis hun fra begge Sider havde modtaget bekræftende Svar? Hun blev imidlertid skaanet for denne Forlegenhed, thi fra Frankrigs Side i det mindste kom der kort og bestemt Afslag paa at indlade sig paa nogen som helst Underhandling. Fleurys Svar paa Maria

Theresias egenhændige, bønlige Brev var kort og tørt; der var ikke Spor mere af den faderlige Mildhed, den Salvelse og Smiger, hvorved hans Breve til hende før havde udmærket sig. »Vi have ikke mere frie Hænder,« skrev han, »vi kunne intet gjøre uden i Forening med vore allierede«; og Belle-Isle, hvem hun i al Hemmelighed havde ladet opsøge i Frankfurt af to lidet kjendte Afsendinge, svarede paa samme Maade.

Valori havde Ordre til at underrette Kongen af Preussen om dette korte, bestemte Afslag, og han troede til Gjengjæld at kunne fremlægge Beviser for, at Kongen paa sin Side havde tilbagevist Maria Theresias Forslag med lige saa megen Redelighed og, som han havde for Skik, med en Del mere Brutalitet. Da den utrættelige Robinson bragte de første Forslag til Frederiks Lejr, erklærede Kongen, at han ikke engang vilde se ham. »Send den engelske Nar bort,« skrev han til Podewils, »giv ham ikke andet Svar, end at jeg troede, han vilde gjøre Nar af mig, at han vidste, hvad jeg havde sagt ham, da vi skiltes ad, at jeg ikke vilde tale med ham, og at jeg havde forbudt Dem at underhandle med ham; sig alt det med en fornærmet Mine og lad ham forlade Breslau inden fire og tyve Timer.«

Næste Dag skrev han atter: »Send den Slyngel af en Ambassadør bort, jeg kan ikke udstaa ham; det vilde være skjændigt af mig at indlade mig i Underhandling med Østerrige og England. — — Jag den Skurk paa Porten! Hvis han bliver over fire og tyve Timer i Breslau, kan De være overbevist om, at jeg faar Apoplexi. Send en Kurér til mig, saa snart De har jaget ham bort, at jeg kan vide, han er væk; hvis jeg møder ham, eller hvis han kommer mig i Vejen, vil jeg kradse Øjnene ud paa ham, og hans .... af en Dronning af Ungarn og hans Dumrian af en Konge af England kunne bøde for deres Hovmod og Dumhed. — — Hvis han atter beder Dem om Avdiens, skal De

uden videre afslaa det.« I en lille Efterskrift paa Tysk ved Foden af Brevet opfordredes Podewils til at vise det til Valori, for at det kunde komme Kardinalen for Øjne.

Da Robinson blev afskediget paa den Maade, kunde han ikke mere vise sig. Endnu var Lord Hyndfort tilbage, Kongen af Englands officielle Afsending, med hvem Frederik ikke var i Krig, og hvem han derfor ikke kunde behandle saa uhøflig; han var nødt til at modtage hans Meddelelser og Besøg, men lod ikke Valori være i Tvivl om, hvilken Modtagelse han gav ham.

Fra Lejren ved Neudorf, hvor hen Valori havde ledsaget Frederik, skriver han den 4de September til Belle-Isle: »Monseigneur, jeg maa berette Dem en Hændelse, der i lige høj Grad beviser Kongen af Preussens Aabenhed og det wienske Hofs umaadelige Forskrækkelse. I Morges, da Kongen var til Hest og lod sin Hær stille sig i Slagorden, ankom en Kurér fra Lord Hyndfort. Jeg havde den Ære at være ved Kongens Side, og da han havde læst Depechen og det Dokument, den indeholdt, kaldte han paa mig og sagde ganske højt: »Vær saa god, Hr. de Valori, læs det; jeg tror, de Folk blive gale.« Det var et Traktatudkast, som ikke blot var et Udkast, men var opsat saaledes, at det kun behøvede at underskrives. Dronningen af Ungarn afstaar deri hele Nedre-Schlesien, Byen Breslau indbefattet; Neisse skal danne Grænsen. Til Gjengjæld for dette Offer forlanger hun, at hans preussiske Majestæt skal give Storhertugen sin Stemme, at han skal træde i Forbindelse med Kurfyrsterne af Hannover og Sachsen til Gunst for Hoffet i Wien, og at han skal sende ti Tusende Mand til Neippergs Tropper og af al Magt bestræbe sig for at holde sig skadesløs paa Bekostning af Dronningens Fjender. Mylord Hyndfort ledsager dette Aktstykke med et Brev, hvori han siger, at han har Fuldmagt til at slutte Traktaten, og at han har et Brev fra Storhertugen til Hs. Majestæt, som han kun skal benytte, hvis det saaledes behager Hs. Maje-

stæt. Kongen sagde til mig, at han var nysgjerrig efter at se dette Brev, og at han vilde sende Bud efter det og besvare det oprigtig. Jeg vil forbigaa alle de alvorlige og spøgende Bemærkninger, Kongen i denne Anledning lod falde; men jeg kan ikke lade være at gjøre opmærksom paa hans Fremgangsmaades Aabenhed. Han sagde, at man maatte have meget ringe Tanker om hans Ærlighed eller hans Politik, siden man atter og atter fremkom med det samme Forslag. »Enten anse de mig for en Skjælm eller ogsaa for meget udygtig,« sagde han. »Jeg forstaar ikke Kongen af Englands Haardnakkethed,« tilføjede han nogle Dage senere, før han modtog Lord Hyndfort til Avdiens; »jeg troede, jeg havde udtalt mig tydelig nok til at blive fri for hans Overhæng.«

Da Avdiensen var forbi, gjorde den engelske Minister endnu Mine til at forblive ved Lejren; men Frederik sørgede for strax at sende en højerestaaende Officer af sin Generalstab til Valori for at berolige ham i den Retning. »Hr. de Goltz,« skriver Valori den 23de September, »har lige forladt mig; han sagde, at han havde faaet Ordre af Kongen til at raade Lord Hyndfort til ikke længere at opsætte sin Afrejse fra Hæren.«

Belle-Isle blev rørt til Taarer over denne Opmærksomhed og bevidnede Frederik sin Taknemmelighed i varme Udtryk; men det kjærlige Forhold varede ikke længe. Kurererne, som skulde overbringe Valoris tillidsfulde Breve, havde endnu ikke naaet deres Maal, før den klare Himmel allerede begyndte at formørkes af truende Skyer. Uden Paaskud, uden Indledning begyndte Kongen af Preussen pludselig at klage over alt, en sand Syndflod af Beskyldninger og uventede Fordringer udøstes over den ulykkelige Ambassadørs Hoved, og det mest forbavsende ved dette uforudsete Uvejr var, at Kongens Besværinger angik lutter gamle Omstændigheder, som hidtil intet Anstød havde vakt. Kurfyrstens kun alt for virkelige Fejlgreb havde hid-

til været Gjenstand for en retfærdig og billig Kritik; men pludselig kunde Frederik ikke mere omtale dem uden at blive aldeles rasende. Den nylig saa smigrede Fyrste var nu kun »en Æsel«, de franske og bayerske Generaler vare ikke stort bedre, og hvis Belle-Isle ikke øjeblikkelig kom til og overtog Kommandoen, var det umuligt at blive ved at føre Krig paa denne Maade. Punkter i Delingstraktaten, som for længe siden vare afgjorte, bleve atter optagne med den mest bydende Heftighed; Preussen havde for Ex. først forlangt Fæstningen Glatz, der laa paa Grænsen af Schlesien og Bøhmen, men havde derpaa efter nogen Underhandling godvillig afstaaet den til Kurfyrsten, hvis Breve endnu stadig strømmede over af Taksigelser derfor. Nu blev Besiddelsen af Glatz pludselig aldeles uundværlig for Schlesiens Sikkerhed, og Frederik forlangte den øjeblikkelig afstaaet, hvis han ikke skulde bryde aldeles med sine Forbundsfæller. Dernæst var det den østerrigske Afsendings Ophold i Versailles (en diplomatisk Høflighed, hvorom de allierede forud vare blevne enige for derved at attestere, at Frankrig ikke vilde blande sig i Tysklands indre Stridigheder), som blev Gjenstand for hans fornærmelige Mistanke. Hvorfor ønskede Kardinalen at holde sig en Vej aaben til hemmelig at underhandle med Dronningen af Ungarn? Endelig, da Frederik ikke mere vidste, hvad han skulde finde paa, fandt han endogsaa noget at udsætte paa Nevtralitetstraktaten med Hannover; denne Overenskomst var bleven sluttet alt for hurtig, uden at han havde taget Del deri; hvis han i Tide var bleven underrettet derom, vilde han ogsaa have forlangt Fordele for sig, medens Frankrig kun havde tænkt paa sig selv. Til sidst erklærede han, at det nu var hans Agt at belejre Neisse, den eneste betydelige By i Schlesien, han endnu manglede, og derpaa skulde hans Tropper, som havde været i Virksomhed et helt Aar og trængte til at hvile sig, gaa i Vinterkvarter og ikke røre sig af Pletten for Foraaret.

Det var jo endelig ikke hans Skyld, at de allierede ikke havde taget Wien, da de kunde, og derved havde ladet en god Lejlighed til at gjøre Ende paa Krigen slippe fra sig; han kunde ikke spilde sin Tid med at raade Bod paa andres Dumheder.

Valori blev urolig over alle disse Besværinger, bag hvilke han anede en eller anden skjult Plan, og da Frederik, som han havde sagt, begyndte at angribe Neisse, kunde han ikke undgaa at lægge Mærke til, at denne Belejring havde et besynderlig uvirkeligt Præg; de belejrende og de belejrede syntes at spille under Dække med hinanden, baade Angreb og Forsvar lod til kun at ske for en Forms Skyld. Oven i Kjøbet gjorde Marskalk Neippergs Hær, som laa ikke langt der fra, ikke mindste Forsøg paa at undsætte den belejrede By. Lige over for en saa mistænkelig Adfærd maatte Valori uvilkaarlig spørge sig selv, om Frederik ikke førte ham bag Lyset. Fortvivlet skrev han til Belle-Isle, at han erkjendte sin Mangel paa Evne til at gjennemskue Frederiks Planer og ikke mere vidste, hverken hvad han skulde tro, eller hvad han skulde skrive. Han vovede ikke mere at slippe Kongen af Syne, som om han frygtede for, at han skulde smutte fra ham, og denne fandt en skadefro Fornøjelse i at galopere om med ham fra Morgen til Aften og gjøre Nar af ham for hans Fedme, der i høj Grad besværliggjorde hans Ridt. Om Aftenen var han saa træt, at han næppe kunde staa paa Benene og ikke tænke to Tanker til Ende. Efter at han i nogle Dage saaledes havde taget Motion, opfordrede Kongen ham imidlertid til at tage til Breslau for at hvile sig og lovede snart at møde ham dér. Valori fulgte hans Raad, men kunde ikke forjage en Mistanke om, at Kongens egentlige Hensigt var at blive fri for hans indiskrete Iagttagelse af Belejringens Gang.

Valoris Forlegenhed gjør ham Ære, thi for at finde Rede i et saadant Væv af Intriger maatte man selv have

spundet det. Nu da det hele Spil ligger klart for os (siden de preussiske Arkivarer have fundet for godt at lægge Kortene aabent paa Bordet), maa man indrømme, at aldrig har i nogen Komedie en Bedrager af Profession tyet til mere indviklede Kunstgreb. Sagens virkelige Sammenhæng var saaledes:

Oberst Goltz havde virkelig, som han havde sagt til Valori, det Hverv at opfordre Lord Hyndfort til at rejse men han havde forsømt at tilføje, at han tillige havde en meget forskjellig Meddelelse at gjøre ham. Han skulde nemlig bringe den engelske Afsending den Besked, at Kongen var fuldkommen tilfreds med Dronningen af Ungarns Forslag og ikke forlangte noget bedre; men da han stod i Forbund med Dronningens Fjender, kunde han for Sømmeligheds Skyld ikke slutte en fuldstændig modstridende Overenskomst med hende; det eneste, som for Tiden var muligt, var en provisorisk Overenskomst af følgende Indhold: Dronningen skulde lade den preussiske Hær tage Neisse omtrent uden at løsne et Skud, Byen skulde kun tilsyneladende forsvare sig, og Marskalk Neipperg skulde afholde sig fra at komme den til Undsætning. Til Gjengjæld skulde Kongen, naar Byen først var tagen, lade Marskalk Neipperg drage uhindret bort med sin Hær og ikke mere foretage noget offensivt Skridt mod Dronningen og hendes allierede. Derpaa skulde man efter nogle Maaneders Forløb, i December for Ex., forsøge paa at omforme den hemmelige Vaabenstilstand til en aabenlys Fred.

Det var saa vigtigt for Maria Theresia at gjenvinde fri Raadighed over en af sine Hære og at opnaa sin farligste Modstanders Nevtralitet, at Hyndfort ikke betænkte sig paa at oversende Kongens Forslag til Wien, medens han selv under Paaskud af Sygdom blev liggende i Nærheden af Neisse og ventede paa Svar. Dronningen var af samme Mening som han, og det er sandsynligt, at hvad der tiltalte hende mest ved den tilbudne Ordning, var Op-

sættelsen af en definitiv Fredslutning; med sin urokkelige Tillid til sin gode Ret, haabede hun, at Lykken imidlertid atter vilde blive hende huld, saa at hun kunde opnaa fordelagtigere Fredsbetingelser.

Rollerne vare altsaa fordelte, de spillende vare enige, og nu gjaldt det kun at sikre Forestillingens heldige Udfald. Det blev aftalt, at den foregivne Belejring af Neisse skulde vare fjorten Dage, og at der fra begge Sider skulde affyres to Hundrede Kanonskud; den 16de Oktober skulde Marskalk Neippergs Tiltagetog begynde. En lille Vanskelighed opstod om Bestemmelsen af det Sted, hvor den preussiske Hær skulde ligge i Vinterkvarter; den østerrigske General ønskede, at Preusserne øjeblikkelig skulde rømme den Del af Schlesien, som skulde forblive i Østerriges Besiddelse, og kun opholde sig i den Del, der var bestemt til at afstaas; men Goltz satte sig bestemt derimod. »Jeg har allerede haft den Ære at sige Dem,« bemærkede han, »at vi vel ville høre op med at føre Krig; men vi ville ikke lade os mærke dermed. Hvis vi ikke toge Kvarter i Øvre-Schlesien, vilde det være tydeligt for alle og enhver, at vi enten maatte være enige med Dem, eller ogsaa maatte vi være nogle Tosser. Jeg vil sige Dem én Ting endnu: naar vi have sluttet vor Overenskomst, maa vi vedblive at skyde lidt paa hinanden; vi ville forholde os ganske rolige uden at røre os af Pletten; men paa Deres Side er det bedst af og til at sende nogle Husarer hen at forurolige os med at bortføre nogle Vogne og foretage lignende smaa fjendtlige Angreb. Tal derfor ikke mere til mig om det ulykkelige Vinterkvarter.« Disse Forestillinger syntes rimelige; Øvre-Schlesien blev overladt Frederik for hele Vinteren, dog paa den Betingelse, at han ikke maatte udskrive Krigsskat, og i den Protokol, som indrettedes, blev det udtrykkelig betinget, at der endnu skulde finde nogle Fjendtligheder Sted pro forma.

Dette Dokument, hvortil vi have Originalen, er en

simpel Protokol, redigeret af Lord Hyndfort og uden Underskrift. Kongen havde erklæret, at han ikke vilde underskrive noget Dokument, men at man maatte nøjes med hans kongelige Ord. Et Møde var imidlertid nødvendigt, for at han kunde gjennemlæse Protokollen og give sit mundtlige Samtykke; Sammenkomsten skulde finde Sted den 9de Oktober om Aftenen i den lille Landsby Klein-Schnellendorf, ikke langt fra Friedland, hvor hen den preussiske Lejr nylig var bleven forlagt. Frederik gik til Værks med stor Forsigtighed, for at hans Bortgang fra Lejren ikke skulde vække Opmærksomhed; han lod bekjendtgjøre, at han den Dag agtede at spise til Middag ganske ene, da han havde mange Sager at afgjøre, og for større Sikkerheds Skyld lod han en af sine Generaler, Prinsen af Anhalt, indbyde Valori til Middag. Før han gav sig paa Vej, fik han den Idé (det maa man i det mindste antage), at det vilde være morsomt samme Dag at tilskrive Belle-Isle et Brev, som kunde vedligeholde hans Illusion om en snarlig Triumf. Han skrev altsaa egenhændig til ham, at han lige havde afsendt den nødvendige Fuldmagt for at slutte Delingstraktaten med Bayern og Sachsen. »Derpaa,« skrev han, »finder jeg Fornøjelse i at beundre den store Rolle, Kongen af Frankrig spiller her: at støtte Kurfyrsten, krydse Englands onde Planer, sætte Splid mellem Hollænderne og føre Krigen lige til Petersborgs Porte. Det var forbeholdt Ludvig XV. at være Voldgiftsmand mellem Konger og Hr. de Belle-Isle at være hans Magts og Visdoms Organ. Jeg er med den størst mulige Agtelse og Venskab, min kjære Marskalk, Deres altid tro Ven. — P. S. —. Hr. de Valori vil underrette Dem om vore Foretagender. Jeg har stadig Fjenden lige over for mig, og sex Tusende Husarer bag mig.« Da den »tro Ven« havde lukket dette Brev med det ondskabsfulde Smil om Læberne, der var hans sædvanlige Udtryk, forlod han, fulgt af en

eneste Page, Lejren, for skjult at bibringe de Forhaabninger, han selv havde opflammet, Dødsstødet.

Da Frederik nærmede sig det aftalte Sted, lod han ogsaa Pagen blive tilbage og gik alene ind i det Hus, hvor Lord Hyndfort, Oberst Goltz, Marskalk Neipperg og en anden højtstaaende østerrigsk Officer, Generalmajor Lentulus, ventede ham. »Kongen,« siger Lord Hyndfort i sin Beretning, »viste sig meget høflig og forekommende, især mod Marskalken. Da han havde læst Dokumentet, hvorimod han intet havde at indvende, satte han sig ned og tilbragte næsten to Timer i fortrolig Samtale. Det var ham en stor Glæde, sagde han, at Dronningen og Storhertugen, der altid havde været ham meget kjære, endelig opgave deres haardnakkede Modstand; i modsat Tilfælde vilde han unægtelig have forfulgt dem til det yderste; men nu var han meget rørt over deres Ulykke og forlangte ikke bedre end at være dem til Tjeneste. Hvis Dronningen trængte til Penge, kunde han stille 50,000 Daler til hendes Raadighed for at hjælpe hende gjennem Vinteren. Derpaa underholdt han sig med Neipperg om det Felttog, den østerrigske Hær nu skulde bestaa i Bøhmen, og gav ham gode Raad om, hvorledes han skulde føre Krigen. »De bør samle alle Deres Tropper,« sagde han gjentagne Gange, »og derpaa slaa Fjenden, før han har faaet Tid til at slaa Dem.« — »Kongen lod sig forstaa med (siger Lord Hyndfort, som man her maa citere ordret, da Læseren ellers næppe vil tro sine Øjne), at hvis Neipperg havde Held med sig, vilde han stille sig paa Dronningens Side; men hvis hun atter var uheldig, var han nødt til at tænke paa sig selv.« Da Neipperg derefter bragte det forestaaende Kejservalg paa Bane, bemærkede Frederik, at han havde lovet Kurfyrsten af Bayern sin Stemme og ikke strax kunde tage den tilbage; men at det afhang af Ærkebispen af Mainz at trække Sagen i Langdrag og give ham Tid til at gjøre sig fri. Før han gik, anbefalede han dem paa det

ivrigste ikke at røbe Hemmeligheden. »Det gjælder især om at narre Valori,« sagde han og dikterede derpaa Lord Hyndfort et Brev, som denne skulde skrive til ham for at beklage sig over at være bleven afvist. »Dette Brev skal bringes mig, medens jeg spiser til Aften,« sagde han; »jeg skal sørge for, at Valori sidder ved Siden af mig, og viser ham Brevet.«

Til Læserens Opbyggelse og for at kaste et klart Lys over Karaktererne, vil det maaske ikke være uden Interesse ved Siden af denne Beretning at stille et Brudstykke af et fortroligt Brev, den brave, ærlige Kurfyrste samme Dag, den 9de Oktober, skrev til Belle-Isle fra sit Hovedkvarter: »Man maa visselig, min kjære Marskalk, vise Kongen af Preussen Retfærdighed; det vilde, som De siger, være umuligt at vise mere Aabenhed og Troskab, end han har gjort, og det er derfor ikke mere end billigt, at vi gjøre ligesaa. Følgelig har De gjort meget vel i øjeblikkelig at meddele ham Dronningens underfundige Forslag. Jeg har ikke haft Vanskelighed ved at afsløre deres Falskhed, og Kardinalen bedømmer dem meget rigtig, naar han mener, at det atter er et af deres Forsøg paa at sætte Splid mellem Kongen af Preussen og mig; men vi se hinanden i Kortene, saa at vi altid tage Parti sammen, og under Kongens mægtige Beskyttelse vil intet i Verden kunne skille os ad!«

Alt gik ganske, som det var aftalt, den 2den November overgav Neisse sig efter en Belejring, der ganske vist havde varet nogle Dage længere end Aftalen lød, men som var saa let at gjennemskue, at det sagdes overalt i Hæren, at Kanonerne havde Ordre til ikke at skade nogen. Der udfordredes virkelig en Frækhed som Frederiks for at kunne skrive, som han gjorde til Kurfyrsten, at »Bomberne havde foraarsaget store Ødelæggelser«. For at forklare, at Byen havde forsvaret sig saa slet, tilføjede han, at Garnisonen var et »Udskud af Menneskeheden«.

Da oven i Kjøbet Neippergs Hær havde begyndt sit fredelige Tilbagetog, fjorten Dage før Byen overgav sig, var det umuligt, at nogen længere kunde være blind for, hvad der gik for sig. Vittigheder og Dagsrygter om, at der var sluttet Fred med Dronningen, bleve saa almindelige i Hæren, at Kongen maatte udstede et Forbund mod under stræng Straf at føre slig Tale. Samtidig blev der udstedt et Cirkulære til alle Preussens Afsendinge ved fremmede Hoffer, hvori de bemyndigedes til at benægte det udbredte Rygte og erklære, at Kongen aldrig vilde indlade sig paa nogen Overenskomst uden sine allieredes Medvidende; men saa ringe var allerede Tilliden til hans Ord bleven, at denne Erklæring overalt blev modtagen med Vantro. Rygtet om, at Kongen af Preussen havde svigtet den fransk-bayerske Alliance, fór som en Løbeild fra den ene Ende af Evropa til den anden og bragte den største Forvirring baade i de allieredes militære Bevægelser og i deres diplomatiske Operationer.

Kurfyrsten, som var i fuld Marche mod Prag, standsede ganske modløs, bange for i Steden for den Forbundsfælle, han havde haabet at møde, at støde paa en fjendtlig Hær, han ikke havde gjort Regning paa. Desuden kunde han ikke slippe fri for den Tanke, at Dronningen af Ungarn nu, da hun havde frie Hænder, i hans Fraværelse kunde angribe München. »Hvorledes kan jeg gjøre Erobringer,« skrev han fortvivlet, »naar mit eget Hus brænder?« Toget blev i Forvejen meget slet ført, og denne pludselige Standsning havde den Virkning, at alle Tropperne, og især de franske, spredte sig over en saa vid Strækning paa begge Sider af Donau, at Stillingen vilde være umulig at holde.

Skjønt Belle-Isle var mindre let at forskrække, blev dog ogsaa han bragt ud af Fatning. Først nægtede han aldeles at fæste Lid til de uhyggelige Rygter og angav som Grund til sin Vantro, at Kongen af Preussen havde

givet sine Afsendinge Fuldmagt til at afslutte Traktaten om de østerrigske Staters Deling. Det var ganske rigtigt, at Traktaten blev underskreven den 4de November, to Dage efter den foregivne Indtagelse af Neisse. En saa overdreven Machiavellisme var umulig at formode, og Belle-Isle især kunde ikke finde sig i at indrømme, at han i den Grad havde ladet sig narre af tomme Smigrerier og Løfter; han vedblev derfor haardnakket at søge en tilfredsstillende Forklaring for Kongen af Preussens Adfærd; dog var han nødt til at indrømme, at de uheldige Rygter havde gjort megen Skade. »Alles Sindelag har forandret sig i de sidste fjorten Dage,« skrev han den 27de Oktober; »jeg har her tredive Breve fra forskjellige Steder og Byer i Evropa, hvoraf jeg ser, at Kongens og Kurfyrstens trofasteste Tilhængere ere blevne modløse og vaklende, medens alle de østerrigsksindede have fattet nyt Mod; hver Dag erfarer jeg mærkelige Ting i den Retning.« — Fleury derimod, som aldrig hverken havde haft Tillid til Frederik eller Lyst til Krigen, gjorde sig ingen Illusioner, men saae alt i det sorteste Lys og tænkte sig allerede de preussiske Hære forenede med Maria Theresias.

Saa vel i Frankfurt som i Versailles kom man imidlertid snart til det Resultat, at hvor stor end Kongen af Preussens Uret kunde være, trængte man derfor ikke mindre til hans Bistand; alt for heftige Bebrejdelser vilde blot opirre ham mere og maaske bringe ham til en mere farlig Yderlighed end den Nevtralitet, han foreløbig syntes at ville indtage. Desuden vilde han sikkert paa sin hovmodige, uforskammede Maade nægte alt; den eneste Maade, hvorpaa man kunde bringe Stemningen til atter at vende sig, vilde være, hvis man kunde formaa Frederik til at lade i det mindste en Del af sin Hær forlade Vinterkvarteret og selv i egen Person komme Kurfyrsten til Hjælp ved Belejringen af Prag.

Valori fik altsaa Ordre til at bede om en Avdiens for

at gjøre et Forsøg i den Retning, og for at bane Vejen for ham tilskrev Fleury Kongen et meget smigrende Brev, hvori han misbrugte sin gejstlige Stilling til aldeles at afsværge enhver Følelse af Harme, ja endog af Stolthed og Værdighed. »Jeg har den Ære,« skrev han, »at lykønske Deres Majestæt til Erobringen af Neisse, hvorom jeg aldrig har tvivlet; thi man kan sige, at hvad der for andre vilde være et vanskeligt Foretagende, er intet for Deres Majestæt. Iter est Achillei. De træder frem paa Evropas Skueplads i en meget glimrende Rolle og viser, at De under Deres tilbagetrukne Liv, da man kun troede Dem optagen af litterære Sysler, allede har lagt Planen til de store Bedrifter, De i det sidste Aar har udført. Lige som Lucullus er De traadt frem som General — og hvad man ikke noksom kan rose er, at efter at Deres Majestæt har víst, at De ikke ustraffet lod Dem angribe, har De bestræbt Dem for at vinde Deres nye Undersaatters Hengivenhed ved den Retfærdighed og det Maadehold, hvormed De er optraadt. Deres Majestæts gode Ønsker med Hensyn til mig smigre mig uendelig, og vor forskjellige Tro øver aldrig nogen Indflydelse paa mine varme Bønner for Deres Majestæts Vel. — Hr. de Valori,« tilføjede han i Slutningen, »er fuld af Tjenstiver, og hvis han undertiden bliver lidt heftig, er det kun paa Grund af hans brændende Ønske om, at der maa herske fuldkommen Forstaaelse mellem Frankrig og Preussen; thi han nærer den dybeste Agtelse for Deres Majestæt og holder stadig Lovtaler over Dem.«

Valori henvendte sig med sin Bøn om Avdiens til Minister Podewils, men fik ingen opmuntrende Modtagelse. Denne tro Tjener, der ikke var bleven underrettet om Overenskomsten i Klein-Schnellendorf og ligesom den øvrige Verden kun kjendte den af Rygtet, havde rimeligvis paa egen Bekostning faaet at føle, at hans Herre ikke holdt af at udspørges om dette kildne Punkt; thi saa

snart som Valori hentydede dertil, udbrød han: »Tag Dem i Agt, opir ikke Kongen! den mindste Ubetydelighed bringer ham i Harnisk, og han har aldrig været vanskeligere at omgaas end i denne Tid; hvis Sagerne toge en uheldig Vending, vilde det komme til at gaa ud over Dem, thi han vilde uden Tvivl skyde alle Ubehagelighederne over paa Dem.« »Disse Ord,« bemærker Valori, »gav mig meget at tænke paa.«

Virkelig blev det første Møde mellem Kongen og Ambassadøren, der ikke havde set hinanden siden Neisses Indtagelse, i høj Grad stormfuldt. Først afslog Kongen at give nogen Oplysning om de Rygter, der vare i Omløb. »Hvad kan jeg gjøre derved,« sagde han, »kan jeg forhindre Folk i at udsprede dem og Tosser i at tro derpaa?« — »Men,« bemærkede Valori, »det er fra Marskalk Neipperg selv, at Rygtet er kommet.« — »Har han sagt det? Det er en Løgn, som skal komme ham dyrt til at staa.« Det var imidlertid især Valoris Opfordring om, at han skulde deltage i Toget til Bøhmen, der vakte hans Harme. »Jeg vil ikke gjøre et Skridt i Bøhmen,« udbrød han, »det er alt for sent; hvorfor er Kurfyrsten ikke gaaet hurtigere til Værks? Det eneste, jeg muligvis kan gjøre, er at laane ham et Regiment Husarer for at bevise, at den Overenskomst, man snakker om, ikke er til; men paa ingen Maade mere.« Derpaa tilføjede han: »I Februar vil jeg komme til Bøhmen og se, hvor vidt man er kommen, og hvis jeg er tilfreds med de Indretninger, der ere blevne gjorte, vil jeg handle i Overensstemmelse dermed; men hvis jeg ser, at Sagerne ikke antage nogen moralsk sikker Fasthed, vil jeg nøjes med at beholde, hvad jeg har, og beklage den slette Styrelse, hvormed Deres militære Operationer ere blevne førte. Jeg vil ikke indtage nogen underordnet Stilling, jeg vil gjøre, hvad jeg har Lyst til. Jeg giver Dem mit Æresord paa, at Overenskomsten ikke er sluttet og aldrig vil blive sluttet uden mine allieredes Samtykke; men

jeg forsikrer Dem med samme Sanddruhed, at mine Tropper ikke skulle røre sig af Pletten hele Vinteren.« — Før han sluttede Mødet, spurgte han, om han ikke kunde faa et skriftligt Vidnesbyrd om de Ytringer, der tillagdes Neipperg, og gjentog: »Det er en Uforskammethed, Dronningen skal komme til at bøde for med nogle flere Provinser.«

Et andet Møde, som fandt Sted nogle Dage senere, løb ikke mere fredelig af. Denne Gang indskrænkede Valori sig til at bede om, at Preusserne ikke vilde lægge sig i Vinterkvarter paa Bøhmens Grænse, da de derved vilde gjøre det vanskeligt for de allierede Hære, som nærmede sig Prag, at finde tilstrækkelige Midler til Underhold. Denne Anmodning blev gjort efter Belle-Isles Ordre, som da han kun med megen Møje havde formaaet Kurfyrsten til atter at sætte sig i Bevægelse, i det mindste vilde lette ham Marchen; men Belle-Isle fik ikke bedre Medfart end de andre. »Vil Hr. de Belle-Isle gjøre sig til Prætor i Tyskland? Tror han, jeg har Lyst til at lade mig behandle som et Barn?« Og da Valori bemærkede, at siden de vare allierede, maatte de i det mindste være enige (de concert), svarede Kongen: »Koncert, ja, det skal De faa og med saa mange Violiner, De lyster.« »Derpaa tilføjede han,« skriver Valori, »saa mange mærkværdige Ting, i det han snart gjorde Løjer og snart blev vred, at jeg hverken véd ud eller ind.« Og Depechen slutter med følgende melankolske Ytring: »Naar jeg tænker paa, at den danske Minister beklager sig over den Mangel paa Hensyn, der i Berlin vises de fremmede Afsendinger, hvor vilde han da ikke blive ude af sig selv, hvis han, som jeg, havde tilbragt en Tid af Krigen ved Kongen af Preussens Hær.«

Valori gjorde sig selv Uret ved at sige, at han ikke kunde forstaa noget af Kongens Ytringer; af den Iver, hvormed Kongen havde forlangt et skriftligt Vidnesbyrd om, hvad Marskalk Neipperg havde sagt, havde han tværtimod sluttet, at Underhandlingerne med Østerrige ikke vare

afbrudte, og han tog ikke fejl heri. Skjønt Frederik viste sig meget krænket over Østerrigernes Mangel paa Diskretion og endogsaa i Fortrolighed erklærede, at dette Troskabsbrud løste ham fra enhver Forpligtelse, forbød han dog ingenlunde Hoffet i Wien at forberede en endelig Traktat, som Aftalen var i Overenskomsten af 9de Oktober. I et Brev fra Oberst Goltz til Lord Hyndfort underretter Goltz den engelske Minister om Kongens Vrede, men slutter deraf kun, at Dronningen maa vise sig mere gavmild og imødekommende i sine Indrømmelser. »Nu er det gunstige Øjeblik,« siger han, »aut nunc aut nunquam.« Frederik havde altsaa paa samme Tid to Traktater under Arbejde, hvoraf den ene gik ud paa at fuldbyrde det østerrigske Monarkis Ødelæggelse, medens den anden havde til Formaal at frelse det samme Monarki blot med Tabet af en Provins. Det tilkom nu Skæbnen at afgjøre, hvilken af de to Traktater han skulde give sin endelige Velsignelse, og alt afhang af, hvor vidt Lykken vilde begunstige det Angreb, de allierede nu skulde foretage paa Bøhmen, og hvorved han agtede at være rolig Tilskuer.

Skjønt Belle-Isle maaske ikke gjorde sig Situationen ganske klar, forstod han dog fuldkomment, at han ikke kunde vente noget af Frederiks Venskab og Ærlighed, og at Toget til Bøhmen vilde faa en afgjørende Indflydelse. Dersom det slog fejl, og Kongen af Preussen ganske svigtede, vilde der blive et almindeligt Frafald; han saae allerede Symptomer derpaa i den tvetydige, forsigtige Holdning, som pludselig indtoges af Afsendingene fra alle de Vælgere, der havde lovet ham deres Stemmer. Han havde intet Valg mere, men var nødt til at sætte Kejserdømmets, Tysklands, Frankrigs og sin egen Skæbne paa ét Kort.

Jo mere han beregnede Chancerne for og imod, des mere tiltog hans Uro. Langsomt, møjsommeligt efter mange Marcher og Kontramarcher havde Kurfyrsten endelig bragt Hæren saa vidt, at den kunde se Prag. Han

raadede over knap 50,000 Mand, da han havde maattet efterlade en betydelig Afdeling i Linz under Kommando af Marquis de Ségur for at vogte Besiddelsen af Øvre-Østerrige og bevare Forbindelseslinjen med Bayern. Denne Styrke var tilstrækkelig til at belejre Byen, der kun var svagt besat, men paa den Betingelse, at man gik hurtig til Værks; den mindste Tøven kunde blive skæbnesvanger; Aarstiden var allerede langt fremrykket, og under denne nordiske Himmel kunde Vinteren let hindre ethvert Foretagende; desuden var Neipperg, som nu havde frie Hænder, i Mähren stødt sammen med et Armékorps, der til Dels bestod af Ungarere og kommanderedes af Storhertugen selv. Hvis denne Hær kom den belejrede By til Hjælp, før den havde aabnet sine Porte for Angriberne, var Situationen meget farlig. Hver Dag, hver Time, ja hvert Minut var kostbart; men hvorledes kunde man af Kurfyrstens raadvilde Karakter vente den Bestemthed og Hurtighed, der var nødvendig for at gribe det rette Øjeblik? Belle-Isle følte, at han kun kunde stole paa sig selv og besluttede at forlade Frankfurt og selv begive sig til Hæren.

Fleury havde i sine Breve stadig opmuntret ham dertil, og alle Generalerne og Officererne i den franske Hær paakaldte ham som deres eneste Redning. Det var alligevel en farlig Sag at fjærne sig i samme Øjeblik, som Ærkebispen af Mainz — maaske ikke uden en hemmelig Bagtanke — havde bestemt Rigsdagens Aabning til de første Dage i December; men af to Onder — Følger af det dobbelte Hverv, han med urette havde paataget sig — maatte man vælge det mindste, og desuden var nu et af disse Øjeblikke for Haanden, da Krigens Gang udøver en afgjørende Indflydelse endogsaa paa Menneskers Vilje. Det var ikke mere paa Bunden af Valgurnen, det var paa Prags Volde, at Karl Albert maatte søge den kejserlige Krone.

Belle-Isle gav sig paa Vejen den 12te November i

den Hensigt at rejse gjennem Dresden for om mulig ganske at vinde den endnu raadvilde Konge af Polen, hvis Tropper vilde være en uundværlig Hjælp ved Belejringen. Uheldigvis havde han fattet sin Beslutning alt for sent; hans i Forvejen ikke meget stærke Helbred havde lidt under det overmenneskelige Arbejde, han i det sidste Aar havde paataget sig, den Anstrængelse, Ærgrelse, Uro og Nattevaagen, hvorfor han stadig havde været udsat. Voldsomme Hoftesmerter gjorde det meget vanskeligt for ham at stige til Vogns den Dag, han skulde rejse; undervejs forværredes hans Tilstand, og da Valori, der i den Anledning var tagen til Dresden, modtog ham paa Trappen til Slottet Hubertsburg, blev han smertelig overrasket ved Synet af ham. Marskalken var ikke til at kjende; han kunde næppe flytte Benene for Smerter, og en stor Hævelse paa det ene Øje vansirede hans halve Ansigt.

Dog vilde han endnu samme Dag tale med Kongen af Polen; men næste Morgen var det ham umuligt at forlade Sengen, og han maatte erkjende, at til Trods for Bossuets Paastand kan en tapper Sjæl ikke altid beherske sit Legeme. Han maatte finde sig i at lade sin Broder, der havde ledsaget ham, rejse videre alene for at overbringe hans Ordrer og bede dem, der ventede ham, have Taalmodighed.

Det er umuligt at skildre Belle-Isles Smerte over at se sig bunden til Sengen og fjærnet fra begge de Steder, hvor hans Nærværelse var nødvendig. De første Breve fra hans Broder vare ikke skikkede til at trøste ham; Chevalieren havde fundet alt i stor Forvirring, Kurfyrsten var raadvild og modløs, de franske Generaler nægtede at adlyde ham, og det sachsiske Artilleri, uden hvilket man ikke kunde begynde Belejringen, var endnu ikke ankommet. Rygtet gik, at Neipperg og hans vilde Ungarere kun vare fem Mile borte fra Byen. Man vilde for enhver Pris se Marskalken, selv om han skulde bæres der hen. »Jo mere

Tilstanden bliver mig klar,« skrev Chevalieren, »jo mere føler jeg mig overbevist om, at din Nærværelse er aldeles nødvendig for at hindre de sørgeligste Katastrofer. Jeg kjender de gode Grunde, du kan fremføre, jeg véd, at du, for fuldstændig at kunne raade Bod paa alt, maatte kunne sidde til Hest; men desuagtet er jeg overbevist om, at selv om din Sygdom vil forhindre dig i at gjøre saa megen Nytte, som du ellers kunde, vil din Nærværelse afværge de største Ulykker.« Han tilføjede, at da det var umuligt at lægge en fornuftig Plan, fremkom der de urimeligste Ideer, som f. Ex. at tage Byen ved Overrumpling og Storm, men at han haabede at være i Stand til at bekæmpe enhver Daarskab af den Art.

Belle-Isle, der var mere magtesløs end nogen Sinde, indsaa imidlertid Umuligheden af at rejse, og hans Angest og Uro forværrede kun hans Tilstand. Nogle Dage vare forløbne i denne frygtelige Uvished, da det pludselig rygtedes i Dresden, at Prag var taget, og Belle-Isle modtog tillige med talrige andre Depecher følgende lille Billet, hvis Haandskrift og uforlignelige Ortografi var ham bekjendt:

»Hr. Marskalk, De ønskede, at Prag skulde tages, den er taget; Guvernøren har overgivet sig til mig, og jeg skriver til Dem fra hans Værelse. For Resten kan jeg ikke noksom rose for Dem Troppernes Tapperhed og især den gode Opførsel, Oberstløjtnant Chevert af Regimentet Beauce har víst. Jeg har lidt travlt med at holde Orden, hvilket ikke er saa let i en By, der er indtagen med draget Sværd.

Morits af Sachsen.« *)

---

*) Vi kunne ikke nægte os at hidsætte denne Prøve paa Morits af Sachsens Ortografi: „Monsieur vous avès désiré que Prague fût pri il ait pri; le gouverneur sait rendus à moy et je vous écri de sa chambre: je ne saurès au demeurant assez vous faire delloge de la valleur des troupes et surtout

Den kjække Sachser havde Ret til at være den første, som meldte Belle-Isle den store Nyhed; thi ham skyldtes dette Vidunder; han havde udført den raske Daad, som Chevalieren havde omtalt som en urimelig Idé, og som Marskalken, hvis han havde været til Stede, rimeligvis vilde have fraraadet.

Det var ganske vist ogsaa næsten utroligt paa en Tid, da Troen paa det vidunderlige var i høj Grad rokket, og Krigen var bleven en Videnskab, at en velbefæstet By paa over hundrede Tusende Indbyggere kunde overgive sig paa én Nat, uden at Voldene bleve gjennembrudte, og næsten uden at et eneste Kanonskud blev affyret. Det var en Bedrift, som syntes at høre hjemme i Riddertiden i Amadis' og Rolands skjønne Dage.

Det utrolige var imidlertid sandt; Morits havde efter en Bondes Oplysninger faaet Mistanke om, at der paa højre Side af Floden Moldau, som løber igjennem Prag (de allieredes Lejr var paa venstre Side), fandtes et Sted i Voldene, der kun var svagt besat og kunde tages ved Overrumpling uden foregaaende Arbejder. Han undersøgte det selv forklædt og kom tilbage overbevist om, at det kunde lade sig udføre; men da han udviklede sin Plan for Kurfyrstens Krigsraad, mødte den først næsten énstemmig Modstand; vi have set, at Chevalier de Belle-Isle ikke var den mindst ivrige i at bekæmpe den.

Hvad skulde man imidlertid gribe til? Faren blev med hver Time mere overhængende; til en ordentlig Belejring havde man hverken Tid eller Hjælpemidler, og Marskalk Neipperg og Storhertugen kunde vise sig, hvad Øjeblik det skulde være. Støttet af Generalen for den

---

de la bonne conduite de M. Chever lieutenamp colonel de Bosse. je sui un peu occupé à maintenir l'ordre se qui n'est pas aissé dans une ville prise l'épée á la min.

Maurice de Saxe.“

sachsiske Hær og især af Nødvendighedens bydende Røst lykkedes det til sidst Morits at sætte sin Mening igjennem. Det blev besluttet, at der paa én Gang skulde gjøres tre Angreb: det ene af de franske og det andet af Sachserne, og af disse havde kun det sidste nogen Udsigt til at lykkes. I det Øjeblik, da herved hele Garnisonen blev dragen over til den anden Side af Voldene, skulde Morits i Mørket med en udvalgt Skare forsøge den forvovne Overrumpling, hvis Risiko han selv havde paataget sig.

Da det hele skulde gaa for sig i dybeste Hemmelighed, kunde Morits kun medtage et indskrænket Antal Folk, som han derfor ogsaa valgte med største Omhu. Hans lille Flok skulde deles i to Afdelinger; fire Kompagnier Grenaderer af Regimenterne Beauce og Alsace og fire Hundrede Dragoner skulde foretage det natlige Anfald. som var det eneste, der virkelig var forbundet med Fare; Resten, bestaaende af tusende Mand Infanteri og tolv Hundrede Mand Rytteri, skulde blive tilbage og følge med Morits ind i Byen, hvis det lykkedes Angriberne at komme ind i Fæstningen og aabne Portene. Da der skulde udnævnes Anførere for disse to Afdelinger, kappedes Officererne om at komme med i det æventyrlige Foretagende. Til sidst blev Anførselen for den farlige Avantgarde overdragen to Officerer, der vare lige saa forskjellige i Stilling som i Alder og kun lignede hinanden i deres Tapperhed; den ene var Grev de Broglie, Søn af Kommandanten i Strassburg, som, skjønt han kun var fire og tyve Aar, allerede havde været i Tjenesten i ni Aar, og nu kommanderede Regimentet Luxemburg; den anden, François de Chevert, Oberstløjtnant i Regimentet Beauce, havde uden nogen Protektion møjsommelig tjent sig op fra neden og havde først i en moden Alder naaet denne Grad af anden Rang. Af Agtelse for Cheverts prøvede Dygtighed og Erfaring blev det imidlertid denne Gang ham, som til den unge Obersts store Misfornøjelse fik Fortrinnet; Chevert skulde først storme

Volden med Grenadererne og Broglie følge efter med Dragonerne.

Klokken ti om Aftenen forlod Morits af Sachsen og hans Flok den lille Landsby Couratiz og kom Klokken ét i den mørke Novembernat til Graven, der gik uden om Volden. Morits steg af Hesten for med Chevert at bestemme det Punkt, hvor fra Angrebet skulde udgaa; derpaa vendte han tilbage til sin Reserve og indtog med den en Stilling paa den anden Side af Graven paa en lille Høj, som laa lige over for den vigtigste Bastion. Derpaa blev der opstillet Stiger paa det bestemte Sted; men da Soldaterne i de nærliggende Landsbyer paa Lykke og Fromme havde taget Stiger, som Murerne og Tækkerne plejede at bruge, vare de alt for korte og maatte bindes sammen tre og tre for at naa Toppen af Muren. Da Stigerne endelig stode sikkert, vendte Chevert sig til sine Grenaderer og spurgte, hvem der vilde være den første til at sætte Foden paa Muren. En Sergent af Regimentet Alsace traadte frem, og der udspandt sig nu imellem dem følgende Samtale, som Sagnet har bevaret i al sin heltemodige Simpelhed: — »Du vil gaa først op, Kammerat?« — »Ja, Hr. Oberst!« — »Naar du kommer op paa Muren, raaber Skildvagten til dig: Wer da?« — »Ja, Hr. Oberst!« — »Du svarer ingen Ting.« — »Nej, Hr. Oberst!« — »Saa skyder han paa dig.« — »Ja, Hr. Oberst!« — »Han rammer dig ikke.« — »Nej, Hr. Oberst!« — »Saa skyder du ham.« — »Ja, Hr. Oberst!«

Som sagt, saa gjort, kun med den Forskjel, at da Grenaderen satte Foden paa Muren, blev Skildvagten bange, skød sit Gevær af i Luften og løb sin Vej, og før der blev gjort Alarm i den nærmeste Vagtstue, havde allerede Chevert med otte Grenaderer og Broglie med fire Dragoner besteget Bastionen. Morits, som af Vaabenlarmen kunde mærke, at Vagten endelig anede Uraad, raabte med stærk Stemme for at aflede Opmærksomheden: »Her hen, Dra-

goner!« Vagten, der endnu var ganske forvirret, skød virkelig i den Retning, hvor fra Stemmen kom, Morits lod sine Folk svare, og medens Skydningen fortsattes tværs over Graven, gik Opstigningen for sig i al Stilhed; Grenadererne og Dragonerne vare saa ivrige efter at komme op paa Muren, at flere af Stigerne knækkede under Vægten af dem; men saa snart et Kompagni var dannet, marcherede de mod Vagtstuen under Trommehvirvler og med Raabet: Leve Kongen! Imidlertid vare de andre to aftalte Angreb blevne foretagne paa den anden Kant af Byen, og da hele Garnisonen ilede der til for at forsvare sig, blev der ingen tilbage, som kunde hjælpe den overrumplede Vagt. Chevert bemægtigede sig uden Vanskelighed Vagtstuen, derpaa den nærliggende Port, hvis Vindebro han lod gaa ned, og Morits drog ind i Byen med sit Kavalleri og alle sine Folk. Han red ved Daggry gjennem de menneketomme Gader; der fortælles, at de franske Officerer mødte Damer, der kom fra Bal, og galante bøde dem Armen for at følge dem hjem. Sikkert er det, at der hverken fandt Uorden eller Plyndring Sted. Morits gik lige ind til Guvernøren, som intet anede og uden Modstand gav sig til Fange.

Da Rygtet om denne Begivenhed hurtig udspredte sig, forsvarede Garnisonen sig ikke længe mod de andre Angreb. Sachserne kom først ind og ilede skarevis afsted for at lykønske deres Landsmand; de havde to højtstaaende Officerer, som begge gjorde Fordring paa at være hans Brødre: Chevalieren af Sachsen, hvis Krav vare anerkjendte, og General Rustovski, som roste sig af, at hans Moder havde nydt Avgust II.'s Gunst endogsaa før den skjønne Aurora. Da Morits saae dem komme, fór han dem om Halsen og udbrød: »I Kanaljer, I se nok, at jeg er den ældste, siden jeg er kommen først.« Derefter kom Kurfyrsten fulgt af hele sin Stab, han græd af Glæde og omfavnede alle og enhver.

Dette Theaterkup gjorde en umaadelig Virkning; Belle-Isle skjælvede af Glæde i sin Seng, og Overraskelsen gav ham en Rystelse, som frembragte en betydelig Bedring i hans Tilstand; ikke desto mindre erklærede han nogle Dage senere, at alt var sket efter hans Ordre.

Maria Theresia, der fra Dag til Dag ventede Efterretningen om en Sejr, hvor hendes kjære Ægtefælle skulde have Del i Æren, græd af Raseri. »Prag er tabt,« skrev hun til sin fortrolige, Kinski, »og det vil have slemme Følger. — Nu er det Tid, da vi maa se at holde Modet oppe, Kinski, og bevare Riget og Dronningen; thi uden dem er jeg kun en fattig Fyrstinde. Min Beslutning er tagen, vi maa vove alt for at støtte Bøhmen, og derefter kan De træffe Deres Bestemmelser. Jeg vil have Grund und Boden, og alle mine Folk og alle Ungarerne maa falde, før jeg afstaar en eneste Smule. Øjeblikket er kritisk, skaan ikke Landet, vi maa støtte det. — De vil maaske sige, at jeg er grusom; det er sandt, men jeg véd, at jeg vil være i Stand til at erstatte hundredfold enhver Grusomhed, jeg nu begaar mod Landet; men i dette Øjeblik lukker jeg mit Hjærte for Medlidenhed.«

Dronningens Følelser forbavsede ingen; men hvad man var mere nysgjerrig efter at faa at vide var, hvad Frederik tænkte. Han blev sikkert overrasket, men var denne Begivenhed, som aabnede nye Udsigter for ham, ham en Ærgrelse eller Tilfredsstillelse? Jeg tænker, han var til Mode som en Sømand, der efter længe at have spejdet efter, hvor Vinden vilde komme fra, pludselig ser den blæse op og i Steden for at gaa tilbage i Havnen beslutter sig til at stikke i rum Sø. Vist er det, at han allerede den 30te November paa det varmeste lykønskede Belle-Isle til hans glimrende Erobring og til Bevis paa sin Tilfredshed stillede sex Eskadroner Dragoner og ti Eskadroner Husarer til hans Tjeneste. Det lader til, at Troppernes Træthed var gaaet over, eller at de allerede havde haft

Tid til at hvile sig. — »Jeg onsker af ganske Hjærte, min kjære Ven,« skrev han nogle Dage senere, den 9de December, »at Deres Sundhed snart maa vende tilbage. Saa snart De faar at vide, hvor Neipperg vil blive, beder jeg Dem sende Chevalier de Belle-Isle til mig og underrette mig ved ham om alle Deres Planer; thi mine Fingre klø efter at gjøre noget, som kan forslaa, for min kjære Kurfyrste.« — »Jeg forstaar det,« sagde Belle-Isle, da han modtog disse noget sene Venskabsforsikringer, »han kommer os til Hjælp nu, da vi ikke mere trænge til ham.« — Ondskabsfulde Folk sagde ogsaa, at han havde givet en rundhaandet Ducør til den første Kurer, der bragte Efterretningen, hvilket med hans sparsommelige Vaner ikke var noget ringe Bevis paa Tilfredshed.

Det var vanskeligere at forklare et saa pludseligt Omslag for Valori, som havde set Tingene paa nærmere Hold. Frederik gjentog derfor, denne Gang med mange Eder, sin Forsikring om, at han aldrig havde tænkt paa, ikke engang drømt om at underhandle med Dronningen af Ungarn. »Kan De maaske,« sagde han, »vise mig en Skrivelse af mig, som beviser det, blot et Papir, saa stort som min Haand?« Og da Valori mindede ham om Neisses mistænkelige Overgivelse, svarede han: »Og De da, har De ikke taget Prag uden Modstand, og kunde jeg nu ikke paa min Side sige, at De spiller under Dække med Dronningen?« Ved Middagsbordet udbragte han den nye Konge af Bøhmens Skaal, og da han hørte en nævne Lord Hyndforts Navn, sagde han: »Vil De have, at vi strax skulle bryde den Nevtralitet, der er lovet Kongen af England? Jeg hører Dem til, jeg har en gammel Bulbider at slippe løs paa den Konge.« »De husker maaske, Monseigneur,« skrev Valori, da han meddelte Belle-Isle dette mærkelige Forslag, »at Kongen har sagt Dem, at hos ham alle vare engelsksindede, og jeg har haft Lejlighed til at mærke, at man ikke var fransksindet.«

Dog var alt dette intet i Sammenligning med de Venskabs- og Troskabserklæringer, som Posten bragte til Versailles. Hvorledes havde Kardinalen kunnet tvivle om sin mest trofaste Forbundsfælles Ærlighed? — »De Kunstgreb, Hoffet i Wien har anvendt for at sætte Splid imellem os,« skrev Frederik den 3dje December, »ere saa meget plumpere, som det maa falde selv de daarligste Politikere i Øjnene, at jeg ikke kunde handle mere mod min egen Hæder og Fordel end ved at slutte en fuskeragtig Fred med mine Fjender, der naturligvis vilde vedblive i Hjærtet at hade mig, hvem de betragte som Ophavsmand til al deres Ulykke. Kurfyrsten af Bayerns Naboskab behager mig langt bedre end Østerrigernes; jeg vilde aldrig kunne være rolig for dem og maatte sige med Cicero: »Nej, Catilina, du kan ikke leve paa det Sted, hvor jeg er. Flygt, Catilina; Mure maa skille os!« — Min Æts sande politiske Principper kræve, at vi skulle være nøje knyttede til Frankrig, thi ved Hjælp af dette Forbund ville vi spille en langt smukkere Rolle i Evropa, end hvis vi gik i Englands og Hollands Følge. — — Men jeg opdager, at jeg lægger alt for stærkt Beslag paa den Tid, Evropas Atlas har tilovers. Naar jeg skriver lange Breve til Dem, Hr. Kardinal, kommer det af, at jeg finder Fornøjelse i at underholde mig med Dem, og Venskab er snakkesaligt.«

Hvem der ogsaa fik Frederiks forandrede Sindelag at føle, var Englænderen Hyndfort, da han den første December noget naivt forespurgte, om Kongen nu var rede til at slutte en definitiv Traktat med Østerrige, saaledes som det var blevet aftalt i Klein-Schnellendorf. Frederik modtog ham, som om han næppe kunde tro, at en Politiker kunde være enfoldig nok til at indbilde sig, at et Løfte kunde gjælde endnu, naar Omstændighederne vare forandrede. Han gjorde sig næppe den Ulejlighed at benytte det Paaskud til at bryde sit Ord, som han kunde finde i Østerriges foregivne Indiskretion. Efter kortelig at have berørt

dette Æmne, sagde han: »Jeg vil tale aabent med Dem, Mylord! Østerrigerne have begaaet den Dumhed at lade Prag blive taget lige for deres Næse uden at vove et Slag. Hvis de havde været heldige, kan jeg ikke sige, hvad jeg vilde have gjort. Nu have vi 150,000 Mand mod deres 70,000; det er sandsynligt, at vi ville slaa dem, og da er der ikke andet for dem at gjøre end at tage, hvad Fred de kunne faa.« — »Men,« sagde Hyndfort, »hvis Østerrige offentliggjør Overenskomsten af 9de Oktober, hvorledes vil De da forklare den?« — »Hvis de gjøre det, er det et Bevis paa deres Dumhed, og man vil maaske ikke tro dem.« — For ret at vise, at enhver Forbindelse var brudt, gav Frederik sig derpaa til at hæve Krigsskat i den Del af Schlesien, han havde lovet at skaane. »Kort sagt,« skrev Hyndfort til sin Minister, »der er intet Udkomme med Kongen af Preussen, saa længe hans Foretagender have saa meget Held med sig.«

Deri havde Hyndfort Ret, men Uret i at blive overrasket. Lidt senere skrev Frederik selv til Voltaire med et Skær af filosofisk Melankoli:

»Underfundighed, Troloshed og Falskhed ere des værre de mest fremtrædende Karaktertræk hos de fleste af de Mænd, der ere Nationernes Overhoveder og burde tjene dem til Exempel. Det er ydmygende at studere Menneskehjærtet hos saadanne Skabninger, og det bringer mig tusende Gange til at savne mit kjære stille Liv, Kunsten, mine Venner og min Uafhængighed.« (Forts.)

S. M.

Dronning Bertha.*)

(En Tradition fra det romanske Schweiz).

Det er en ulykkelig Tidsalder, vi her ganske kort ville søge at skildre. Man troede Verdens Ende nærmede sig, Karl den stores mægtige Rige var i fuld Opløsningstilstand, Næveretten herskede overalt, Ret og Retfærdighed ingensteds; Kongerne nægtede Kejseren Lydighed, Hertugerne og Greverne lystrede ikke Kongerne, Herrerne, der skjærmede sig bag deres høje Taarne, lukkede ofte deres Porte baade for Konger, Hertuger og Grever, og midt under dette Anarki styrtede talløse asiatiske Horder sig snart over en, snart over en anden Landstrækning og spredte en almindelig Rædsel vidt og bredt.

Den almindelige Samfærdsel var næsten standset, Vejene vare ødelagte og Lavlandene forladte. Smaa Skarer rejsende fulgte med Forsigtighed de næsten ubanede Stier og fandt Ly i Klostrene, der i hine Tider maatte erstatte Kroer og Værtshuse. Af Frygt for at blive udplyndrede søgte Bissekræmmerne at dølge sig bag Pilegrimsklædningen, og Vejene, de plejede at følge, kalder man hist og her endnu »Romerveje«, fordi Rom var Pilegrimsvan-

*) Efter Louis Vulliemin: Feuille de l'an 1843. — Conservateur suisse, vol IX. — Gelpke: Kirchengeschichte der Schweiz. 1861.

dringernes sædvanlige Maal. Der fandtes ikke mere regelmæssige Domstole, ingen Lovgivning, ja ikke mere større Stæder; de Byer, som havde hævet sig ved Industri og Handel, vare sunkne i Grus uden mere at kunne hæve sig, og medens prægtige Byer f. Ex. Avenches, Rolle, Morges, der havde smykket det romanske Schweiz, saaledes vare jævnede med Jorden, knejsede hundrede og atter hundrede Borge paa Højene, paa Bjærgene, overalt hvor en eller anden Klippe var forsvaret af Naturen. Bag deres Murtinder, og skjærmede ved en Skov af stærke Lanser herskede Mænd, hvem den almindelige Uorden næsten havde gjort uafhængige, medens usle livegne maatte trælle og dyrke Jorden for dem. Ogsaa Skolérne vare sunkne i Grus med Stæderne. Tre Aarhundreder tidligere havde Biskop Marius delt sin Tid mellem sine biskoppelige Pligter, Markernes Dyrkelse og et ærligt Forsøg paa at gjengive sin Tids Hovedtræk i en kort Krønnike; men hvorfor skulde man nu, da Verdens Ende nærmede sig, nedskrive Minderne om Tidens Ulykker for Slægter, der ikke skulde fødes? Historien, Videnskaben udsluktes, og jo mere Studierne forsømtes, desto mere Magt vandt Uvidenheden og den raa Overtro.

I.

Rudolf I. havde i fire og tyve Aar hersket over det transjuranske Burgund (Vestschweiz) og efterlod i Aaret 911 den Krone, han havde baaret med Hæder, til sin Søn af samme Navn. Rudolf II. var en stolt og ærgjerrig Karakter, og enten det nu var, fordi han elskede Krigen, eller han troede det nødvendigt for at skaffe sin Myndighed Respekt hos Vasallerne, nok sagt, han pønsede paa at udvide det Rige, hans Fader havde grundlagt. Det vestlige Schweiz udgjorde den Gang en Del af Hertug-

dømmet Allemannien eller Schwaben, Rudolf fordrede som Arv nogle Landstrækninger, der laa ved Aargaus ubestemte Grænser, gik over Floden Reuss og trængte fjendtlig ind i Landskabet Zürich, hvor han i Nærheden af Winterthur mødte Hertug Burkart af Allemannien. Kampen var ikke heldig; men den følgende Fred skaffede dog Rudolf større Fordele end en Sejr; thi Allemannien stræbte efter Uafhængighed ligesom Burgund, de tvende Fyrster havde følgelig fælles Interesser, sluttede en Venskabspagt, og som et Pant herpaa ægtede Rudolf II. i Aaret 922 Bertha, en Datter af Hertug Burkart.

Burgundernes unge, fyrige, ærgjerrige Konge fattede snart nye Planer og lod sig forlede til et Tog mod Italien, hvor selv Lykken skulde blive ham fordærvelig; forgjæves fæstnede Bjærgenes Konge Karl den stores Krone om sit Hoved, det lykkedes ham ikke at befæste sin Magt, og han saae sig snart nødsagen til at underhandle med sin Medbejler og at gaa tilbage over Bjærgene igjen.

Det var paa Tide, at Rudolf gjensaa sin Hjemstavn, der i Mellemtiden var bleven hærget af ungarske eller saraceniske Horder. En Kvinde havde ganske vist forsvaret det Land, som var hende betroet, mod Barbarerne; det var hans Dronning Bertha. Et Segl, som var gjengivet paa Murene af den gamle Abbedikirke i Payerne (Peterlingen), fremstiller hende spindende og bærer som Omskrift: »Bertha, humilis regina, Bertha den ydmyge Dronning«. Dette Billede og nogle sammenstyrtede Mure ere næsten de eneste Vidnesbyrd, der endnu melde os om Dronning Bertha, hvis vi ikke ville ty til Traditionen, der har bevaret hendes Minde i venlig Erindring hos Befolkningen. Bertha var baade en ydmyg og en from Kvinde; Tidens religiøse Værker fremstiller hende som den gode Husmoder, der fandt Glæde ved sin Rok og lod sine Fingre sysle med Tenen, for at hun senere kunde have en aaben Haand for de trængende; saaledes skildrer

en Folkesang endnu den burgundiske Dronning. Vexelvis beboede hun en eller anden Kongsgaard eller et af Fyrstens Slotte i Chavornay, Lausanne, Yverdun, Payerne, undertiden endogsaa i Solothurn eller i Sträthlingen ved Thunersøens Bredder. Naar Dronningen rejste fra et af disse Steder til et andet, havde hun sin Rok foran sig paa Pasgængeren og spandt flittig. Da hun en Dag kom over en Eng, saae hun en ung Pige, der ligeledes spandt, medens hun vogtede sine Faar; Dronningen gav hende en Foræring, og den følgende Dag præsenterede flere Adelsdamer sig ligeledes med en Ten i Haab om en Belønning, men Bertha sagde med en Hentydning til den hellige Skrift, hendes sædvanlige Læsning: »Bondepigen er kommen først, hun har som Jakob faaet min Velsignelse«.

Man fortæller, at Bertha, som tidligere Karl den store, nøjagtig kjendte Tallet paa Svinene i sine Avlsgaarde og vidste, hvor mange Æg hun havde af sine Høns. Som en Fjende af al Dovenskab paaskyndede hun sine Burgunderes lidt tunge Fjed, ansporede deres Virksomhed og skyede ikke tilbage for at paalægge dem de Skatter, der vare nødvendige til at faa Landet til at opblomstre; uden at have lært det i Skolen vidste hun fuldt vel, at Skatter i og for sig ikke ere et Onde, naar de blot ikke overstige Folkets Kræfter eller udmatte dem med forgjæves Anstrængelser. Landsbyfolkene i Mont ved Lausanne fortælle endnu, ikke uden en vis Vrede, at Bertha, der altid var paa Færde, en Dag, da hun havde udhvilet sig i en Kro, kom og forespurgte sig, om man havde givet hendes Heste Havre eller Hvede, for at hun kunde lægge en Skat paa Egnens rigeligste Indtægtskilde. Hun opmuntrede til Landets Rydning, lod plante Vingaarde, roste den gode Agerdyrker og beskyttede de stakkels livegne. I Omegnen af Tour de Gourze ser man hende endnu efter en fugtig Vinter komme til Syne, bærende et Saald, fuldt af Skatte, og udgydende det over Landet. Hun istandsatte Sam-

færdselsvejene mellem de forskjellige Egne af Schweiz og opmuntrede til Grundlæggelsen af Byer ved at beskytte de livegne, undertrykke Røverierne og vise sig som en Ven af Frihed. Nogle Bondefamilier nedsatte sig i Omegnen af Kirken Joulens sammen med Fiskerne ved Søens Bred, og dette var Begyndelsen til Morges (932). Kolonister, der fandt Beskyttelse mod Udredelsen af en Afgift, opdyrkede de Høje, der ligge nær Yverdun og brede sig omkring Slottet Orbes gamle Taarne. Dronningen begunstigede navnlig Klostrene, disse fromme Asyler, der samtidig i saa høj Grad fremmede Frihedens Udvikling. I Solothurn lod hun opføre en Kirke for den hellige Ursula, medens hun samtidig rejste Murene om den gamle Stad, der var lagt i Aske af Hunnerne. Kirken og Flækken Moutiers-Grandral skyldte hende ligeledes deres Istandsættelse, ligesom hun ogsaa gjenopførte den ødelagte Kirke i Saint-Imier. Endelig skal hun ogsaa, ikke langt fra Slottet i Strätlingen, have lagt Grunden til Kirken i Amsoldingen, have indviet den til den hellige Mauritius og saaledes givet Stødet til Opdyrkningen af en øde Egn, som hun forskjønnede med en Fiskepark. Hun byggede et Kloster og et Gudshus paa det Sted, hvor senere Neuchâtel rejste sig, og hvor der alt længe havde ligget en stærk Borg; saaledes forsikrer i det mindste en Indskrift paa et Mindesmærke, der endnu existerede for 300 Aar tilbage; det var et Basrelief, hvor man saae Bertha, knælende for Jomfru Marie og række hende en Kirke, medens en Biskop i Ornat staar ved hendes Side. Arkiverne i Bispedømmet Lausanne, Abbedierne Saint-Maurice, Valais, Saint-Victor, Genève og mange andre Klostre indeholde Beviser paa Berthas store Gaver af Friheder, Privilegier, Huse og Jorder; Jorderne laa i Regelen udyrkede hen, men bleve snart tagne under Behandling af Bønderne, som opmuntredes ved Synet af Munkenes Flid. Hvert Kloster havde sin Skole for Børn, sit Hospitium for de rejsende og sit Hospital for de syge.

Dronningens Hænder udsaaede saaledes Spirerne til et nyt Samfund; men hvorledes skulde hun forsvare disse Kirker, disse Klostre, disse Spirer til en bedre Fremtid, mod Ungarerne og Saracenerne? Hvilke Vaaben, hvilke Fæstninger skulde den ydmyge Dronning stille mod disse Sværme af Barbarer, der dukkede pludselig frem, flygtede og atter kom tilbage, saa Græsset ikke kunde gro frem paa ny, hvor deres Hestehove havde trampet? Rundt omkring i det romanske Schweiz, i en Linje fra Jurabjærgene til Alperne, kan man endnu den Dag i Dag se en Mængde gamle Taarne hæve sig paa Højene i Afstande, som tillod Besætningerne at gjøre sig forstaaelige for eller at udvexle Signaler med hverandre. Befolkningen kalder dem Dronning Berthas Taarne. De ere alle byggede til simpelt Forsvar, thi der findes ingensteds Udfaldsporte; Murene ere tykke, med snævre Vinduer, Døren er anbragt ti eller tolv Fod fra Jorden, og man steg op ad en Stige, som man maatte drage op efter sig. Alle disse Taarne, der nu til Dags ere ramlede sammen, bleve opførte af Dronning Bertha som et Tilflugtssted for Beboerne. Ved første Signal kunde Herrer og Bønder samle deres bedste Sager og søge at forsvare sig og Godset bag de skjærmende Mure. Da Ungarerne i Aaret 927 brændte Klosteret St. Gallen, hærgede Aargau med Ild og Sværd og nærmede sig Bilersøen, søgte Bertha Tilflugt i Borgen Neuchâtel. Den fromme Biskop Boso af Lausanne bragte Fredens Ord til Barbarerne, hvem han troede at kunne bortvende, som Paven engang Attila; men Hedningerne adløde kun deres Blodtørst og huggede ham ned uden Barmhjærtighed. Bertha var nødt til at lade Uvejret udrase og søgte derpaa at sætte nye Dæmninger mod et senere Angreb. Hun øgede Antallet af sine faste Tilflugtssteder, hævede ved rige Tilskud Befolkningens Mod og, takket være hendes kloge Styrelse, vendte Sikkerheden og Tilliden atter tilbage. Vi ville snart se

Burgunderne danne Hærkorps og drage i Felten for i aaben Mark at modstaa Angreb af nye Horder.

Saaledes havde Bertha i Kongens Fraværelse víst sig som et Værn for Fædrelandet. Da Rudolf gav Afkald paa den Ærgjerrighed at regere over Italien og vendte hjem til sit Kongerige, fortsatte de tvende Ægtefæller det Fredens Værk, som var paabegyndt under Krigen, og i Læ af Kongemagten befolkedes Landet paa ny, Friheden øgedes, og Poesien blomstrede op. Deres Rige strakte sig fra Rhinens Bredder nær Schafthausen til Saône og langs med Rhônen til Havet. Kongen berejste mangfoldige Gange disse Egne og tog Sæde under et eller andet stort Træ ved Vejen for som Israels gamle Dommere at øve Retfærdighed mod alle vejfarende. Han agtede Folkets Ret til at vælge sine Præster, medens han samtidig vaagede over, at Kirkens Embeder kun bleve beklædte af hæderlige Mænd. Rudolf og Bertha fandt i denne Opfyldelse af deres Pligter den samme Tilfredsstillelse som andre Regenter i glimrende Fester. Det var kun alt for faa lykkelige og rolige Aar. Fem Aar efter sin Tilbagekomst fra Italien døde Rudolf, begrædt af sit Folk, der i sin Erkjendtlighed hævede ham til Helgenenes Tal.

II.

Den burgundiske Konges Død overgav Sceptret i en Kvindes og umyndige Børns Hænder. Konrad, Rudolfs ældste Søn, var kun ti Aar gammel, da Vasallerne i al Hast samlede sig og hyldede ham i Lausanne; Burkart, som blev Biskop i Lausanne og senere Ærkebiskop i Lyon, og Rudolf vare endnu yngre. Adelheid, som skulde arve sin Moders Ynde og Dyder, var næppe sex Aar gammel; men hendes Fader havde allerede ofret hende for politiske Hensyn og lovet med hendes fyldte sextende Aar at bortgive hende til Kongen af Italiens Søn Lothar. I slige

svage Hænder var Regeringen over hele Burgundien lagt, da Tysklands mægtige Konge, Otto den store, nærmede sig; han frygtede for at se Landet blive et Bytte for Anarki eller Nabomagterne og opkastede sig derfor til Værge for Enken og Formynder for Børnene. De franske og burgundiske Storvasaller betragtede sig fra denne Stund som uafhængige for Kongemagten; men da en af dem, Grev Hugo af Macon, vilde benytte Burgunds forsvarsløse Tilstand til at udvide sine Grænser, slog Otto ham og tvang ham til at lade sig nøje med sit Len. Derpaa vendte han tilbage til Tyskland, i det han medtog Konrad, hvem han dels vilde beholde som Gissel, dels oplære i Regeringskunsten og unddrage fra de Farer, som truede ham. Vi vide ikke, hvorledes det romanske Schweiz's Skæbne var i de følgende femten Aar, medens Konrad opholdt sig ved Kong Ottos Hof; thi saa godt som intet Dokument er bevaret fra hin Tid; det ser næsten ud til, at enhver Regering er hørt op, at Vasallerne have betragtet sig som uafhængige, og at Bertha i de italienske Fyrsters Venskab har søgt en Modvægt mod Kong Ottos Overmagt. Saaledes gik det rimeligvis, indtil Lothar erfarede, at hans trolovede Brud med sit sextende Aar overgik de skjønneste Kvinder i Dejlighed og Ynde; han drog over Bjærgene og fordrede hendes Haand i Henhold til de indgaaede Løfter. I Avlsgaarden Colombier, ikke langt fra Genfersøen, ventede Dronningen og hendes Datter Lothar og hans Fader, Kong Hugo; i Colombiers Kapel holdtes Brylluppet mellem Berthas Datter og den italienske Prins, som kun var hende lidet værdig; men det var ikke det eneste Bryllup, som fejredes i det ringe Kapel. Efter at have vundet Datterens Haand for Lothar, forlangte Hugo Moderens for sig selv, og Bertha, der nu havde været Enke i ti Aar og troede at være sit Folk alt skyldig, skjænkede sin Haand til sin Svigersøns Fader, en Mand, der var hende endnu mere uværdig, end Lothar var Adel-

heid. Baade Fader og Søn forvandlede ved deres uordentlige Liv det Baand, de havde sluttet, til et trykkende Aag; begge sank snart ned i Afmagt og døde, Sønnen forgiftet af Markgreven af Ivrea, Faderen hurtig ældet ved sine Udsvævelser.

Bertha, der nu var Enke for anden Gang, skyndte sig med at vende tilbage til Schweiz, hvor hun, ældet af Sorg, søgte et Tilflugtssted i Payerne og midt blandt sit Folk gjenoptog sin tidligere heldbringende Vandel. Datteren Adelheid var en anden Skæbne forbeholdt, efter sin første Mands Død vankede hun længe hjælpeløs om, til hun sluttelig besteg Tysklands Trone som Otto den stores Ægtefælle.

Takket være hendes Indflydelse kunde Broderen Konrad vende tilbage til Burgund; han havde imidlertid næppe besteget Tronen, før et fornyet Angreb af Ungarere og Saracenere gav ham Lejlighed til at vise, at han i fornødent Fald kunde møde sine Fjender baade med Magt og List; ikke uden Troløshed fik han dem hidsede mod hverandre, hvorpaa han med sine Burgundere knuste begge Parter.

Konrad herskede i sex og halvtredsindstyve Aar og fik Tilnavnet »den fredsommelige«; i Løbet af Sønnens lange, fredelige Regering endte Bertha sine Dage i Payerne under Bønner og gode Gjerninger. Hun havde set Landet gjenopblomstre i Læ af de Taarne, hun havde rejst til dets Forsvar; de Institutioner, hun havde lagt Grund til, fremavlede Friheden, som en Dag skulde udgaa fra dem; det nationale Sprog, den romanske Tunge, dette yndige og naive Dattersprog af Latinen, havde allerede begyndt at udforme sig, kort alt syntes at gjenfødes; kun de lettroende eller havesyge Præster vedbleve at bebude Verdens forestaaende Undergang, og under disse Omstændigheder vilde Bertha efter hine Tiders Religion før sin Død vinde sig en Skat i Himmelen ved at anvende sit Enkesæde til

gudeligt Brug. Otte Aar efter Sønnens Sejr over Saracenerne og Ungarerne, i Herrens Aar 962, grundede hun i Payerne et Benediktinerkloster efter Clunys Regel.

Payerne var allerede til paa Romernes Tid. Biskop Marius af Lausanne havde her opdyrket en Strækning og grundlagt en Kirke; omkring Kirken havde der dannet sig et Kloster, der dog næsten stod øde, da Bertha gjenoprettede det. Hun lod hente Sten fra Ruinerne i Avenches og byggede Abbediet, et Mindesmærke, hvis høje, alvorlige Skjønhed vor Tid vanskelig kan komme nær. Dernæst nedskrev hun Fundasen, hvoraf man i Kantonet Waadts Arkiver kan læse en Kopi, der gaar under Navnet: »Dronning Berthas Testament«.

»Da det synes, som Menneskenes Rigdomme kunne tjene til Sjælens Forløsning, giver jeg Bertha, af Guds Naade Dronning, alle, der leve i Enhed med Kristus, til Kjende, at jeg af Kjærlighed til Gud skjænker mine Ejendele til St. Peter, St. Johannes og St. Mauritius saa vel som til alle de Helgene, der bo i det Sted, kaldet Payerne, og dette sker med Samtykke af min Søn, den højt berømmelige Kong Konrad. Jeg skjænker dem Flækken Payerne med alle dens livegne, Marker, Enge, Skove, Vande, Vandløb, Indgange og Udgange, dyrkede og udyrkede Jorder; en Kirke i Chiètres, en i Pully og en tredje i Pibersin. Jeg bortskjænker disse Ejendele af Kjærlighed til Gud, af Kjærlighed til min Ægtefælle Rudolf, til mine Sønner, til den højtberømmelige Kong Otto og min Datter Adelheid, endelig for mig selv og alle deres Sjælefrelse, som ville betænke dette Herrens Tempel. Jeg gjør denne Gave, for at de fromme Brødre med brændende Inderlighed kunne søge Fælleskab med Himmelen og øve Barmhjærtighed mod de fattige, fremmede og vejfarende. Munkene skulle selv vælge deres Abbed og deres Foged. De skulle ikke staa under vort eller vor Families Herredømme, eller under noget som helst jordisk Aag, ikke engang under den

romerske Stol. Hvis nogen Magt er fræk nok til at hjemsøge Guds Tjeneres Besiddelser, besværger jeg eder, hellige Apostle St. Peter og Paul, I, Jordens berømmelige Fyrster, og dig, du Biskoppernes Biskop, at I erklære dem udelukkede fra det evige Liv, der inddrage disse Ejendomme, som jeg med glad Hjærte skjænker Jomfru Maria og de ovennævnte Helgene.«

Efter at Bertha ved disse Besværgelser havde søgt at betrygge sin Kirke mod Tidsalderens Voldsomhed, fastsatte Dronningen en Bøde paa 100 Gulddalere for enhver, der forbrød sig mod hendes Vilje, og Abbeden Majolus fra Cluny tilbragte nogle Aar i Payerne for at fæstne Disciplinen i Klosteret. Dette var endnu ikke alt. Den fromme Kvinde lod Gaven bekræfte ved et Beskjærmelsesbrev af Kong Konrad og forøgede senere yderligere sin rige Gave ved Vinhaverne i Vaux og Vully samt Afgifterne, Skovene og Kanalen, der forbinder Murten- og Neuchâtelersøen; paa sidstnævnte Sted kom endnu Avlsgaarden Grandcur til med Ret til dér at holde Marked, ja endog til at slaa Mønt. Sex Aarhundreder senere tilfaldt alle disse Herligheder ved Erobringens Ret Byen Bern, hvis Navn end ikke var til paa Dronning Berthas Tid; men den stolte Republik hjemfaldt dog ikke under den fromme Dronnings Forbandelser; thi Staden underkastede sig vel Abbediet, men Indtægterne bleve anvendte til at lønne Kirkens Tjenere og underholde de trængende.

Det er aldeles uvist, naar Bertha endte sine Dage og hendes jordiske Levninger fandt Hvile i den Grav, hun havde beredt sig i sit Kloster; men derimod bevaredes hendes Navn stedse i kjærligt Minde hos Befolkningen. Aarhundrederne have fulgt deres Gang. Savoyens Aag har hvilet over hine Lande og blev senere afløst af Berns, som forgjæves søgte at udslukke gamle historiske Frasagn. Bertha er vedbleven at være den ydmyge Dronning, den kongelige Spinderske, Befolkningens Moder og Værn; hun

har ikke ophørt at beskytte Bønderne, forberede Byernes Frigjørelse, lægge Grundvolden til Byerne. Vi skulle ikke her opregne de Steder, som gjøre sig til af, at hun har besøgt dem, ikke opregne de Gjæstgiversteder, hvor man endnu paaviser »Dronningens Kammer«, ikke omtale Befolkningens Pilegrimsfærd til hendes Grav. Mindet om hendes Regimente har bredt sig langt ud over det burgundiske Schweiz's Grænser; i Schwaben, i Franken, i Østerrige, ja selv i Italien taler man om »de gode gamle Tider, da Dronning Bertha spandt«; men her er Traditionen bleven forplumret af andre Sagn og Legender; hun er bleven sammenblandet med Karl den stores Moder Bertha med den store Fod, hun er bleven den hvide Dame eller har laant Træk fra Feernes Dronning, fra Gudinden Freja og hendes Møer; men i det romanske Schweiz er hendes Minde ikke paa denne Maade fordunklet, og overalt hvor man endnu sætter Pris paa den gamle Fromhed, Arbejdet og de gamle Sæder, vil man endnu gjenfinde Dronning Bertha.

Præstegaardsliv*)

i Tidsrummet fra Reformationen til det syttende Aarhundredes Slutning.

III.

Livet i Præstegaardene var i mange Henseender i en væsentlig Grad forskjelligt fra Livet i Nutidens Præstegaarde, og vi vilde have ondt ved at finde os til rette, hvis vi ved et Trylleslag bleve flyttede to, tre Hundrede Aar tilbage i Tiden og kunde staa som usynlige Vidner til dagligt Liv og daglig Færden hos Datidens Præster og i deres Familier; men dersom nogen vilde drage den Slutning, at Livet gjennemgaaende var saaledes, som vi se det afmalet i de Beretninger, der ere overleverede til vor Tid, vilde man danne sig et alt for mørkt Billede. Det er Skyggesiderne, som falde mest i Øjnene, og Kilderne til vort Kjendskab til Datidens Forhold ere for en stor Del Forhandlingerne paa Landemoderne, hvor ogsaa Præsternes Forseelser paataltes og paadømtes, og hvor Biskopperne gave deres Formaninger, sigtende til at fremme kristeligt Liv og styrke den lutherske Lære; desuden nogle Biskoppers Optegnelser paa deres Visitatser; men det var da i Regelen ogsaa, naar der var et eller andet at bemærke,

---

*) Se Hist. Arkiv 1883 I., S. 241.

som skulde ændres i Liv eller Lære; vare Forholdene i Kirken og i Huset derimod upaaklagelige, fandtes der sjælden Anledning til at omtale dem videre. Fremdeles give de Dagbøger, der ere levnede fra den Tid, os undertiden Lejlighed til at kige ind ad Præstegaardenes smaa blyindfattede Vinduer. Vi maa ikke glemme, at Forholdene virkelig mange Steder vare helt gode, ofte var det en rigtig patriarkalsk Tilstand, som næppe findes mange Steder nu til Dags; der er Efterretninger, som vise os det skjønneste Forhold mellem Ægtefællerne indbyrdes, mellem Forældre og Børn, som de opdrage efter Skriftens Ord »i Tugt og Herrens Formaning«, og som igjen toge sig kjærlig af deres gamle svage Forældre, saaledes som Præsten Anders Lauridsen Aagaard, der døde 1661 som Præst i Ørum ved Viborg, og som gav en Tredjedel af sin aarlige Indtægt til sin gamle Moder. Vi kunne være overbeviste om, at der mange Steder har levet Præster, der have virket til Velsignelse, og selv om endog deres Navne ere gaaede i Glemsel med den Slægt, de levede sammen med, have de dog ikke levet forgjæves, saa sandt som »bene vixit, qui bene latuit«.

Kaste vi et Blik paa Huslivet inden Døre, Forholdet mellem dem, der skulde være hinanden nærmest, kan det jo ikke nytte at ville nægte den Sandhed, at Forholdet mellem Ægtefællerne mangen Gang ikke var, som det burde være, men lod meget tilbage at ønske; det oven omtalte Konserveringssystem har vel en stor Skyld deri.*) I nogle Præstegaarde have Beboerne i den Grad stillet deres Uoverensstemmelser blot for andre, at Biskopper — hvad enten de selv have lagt Mærke dertil eller have hørt det af Rygtet — bemærke i deres Optegnelser: »Haard imod Konen« eller »forliges ilde med Hustruen«, eller »lever ilde med sin Kone«, eller »en maadelig Familiefader«; men

*) Se Hist. Arkiv, Aarg. 1883 I, 9 og flg.

at Skylden ogsaa ofte skjønnedes at ligge hos Præstekonerne, fremgaar af følgende Notitser: »Han regeres af Konen«, »en daarlig Hustru mod sin Mand«, »uskikkelig mod Manden«, ligesom der ogsaa berettes om en Kone, at hun »foragter sin Mand og elsker andre mere end ham«. Naar det saaledes var galt fat i Præstegaardene imellem Ægtefolkene, var der vel her som alle Vegne, hvor lignende finder Sted, Skyld paa begge Sider; det var da ogsaa Tilfældet i Svaninge paa Fyn, hvor den 28aarige Mathias Hoff blev Præst 1694 og gift med de to foregaaende Præsters Enke, der var sexten Aar ældre end han, og hvis Rygte, før hun blev gift med den første af Præsterne, var langt fra at være pletfrit; hun har muligvis ladet ham høre de to afdøde Mænds Fortrin; men han opdagede, hvad der var værre, at hun stod i utilladeligt Forhold til en Bonde, til hvem hun lod bære fra Præstegaarden alt, hvad hun kunde, bl. a. ogsaa nogle Aar efter det nye Aarhundredes Begyndelse en Tønde af Præstens Godtøl; han opdagede det Juleaften, og hvordan Præstefamiliens Julestemning har været det Aar, ses af den Scene, som fandt Sted imellem dem. Folkene hørte Præsten sige: »Hvad, vil du slaa mig?« Da de hørte, at der blev Tummel i Stuen, lukkede de Døren op og gik ind; de saae da, at Konen havde revet Præstens Paryk af og kradsede ham i Ansigtet; men han holdt hende i Haaret. Avlskarlen tog da Præsten om Livet og satte ham hen paa en Bænk, hvor han blev rolig siddende; men Konen undsagde ham, at han skulde faa en Ulykke, fordi han havde slaaet hende. Juledag prædikede Præsten med forrevent Ansigt, og Konen og en Stifsøn af et af hendes tidligere Ægteskaber skreve Klage til Biskoppen og vedlagde hendes Haarbaand med nogle afrevne Haar. Dette maa være tilstrækkeligt til at betegne, hvorledes Forholdene kunde være endog lidt ind i det attende Aarhundrede, saa vi her forbigaa den senere Rettergang i den Sag og kun antyde, at han i alt Fald paa et Stadium

af Sagen blev forligt med Konen; men skjønt Ordsproget jo siger, at de elskendes Vrede er Kjærligheds Fornyelse, tør dog deraf næppe drages nogen Slutning om, at disse Præstefolks huslige Lykke er bleven videre stor, efter at der havde været saadanne Scener mellem dem. Præsten Niels i Farup, der døde i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, tog Sagen med mere Ro; han modtog daglig sine reglementerede Hug af sin Hustru Ingeborg, men ventede med at tage til Gjenmæle, indtil han kom paa Prædikestolen; der maatte hun tie stille til, at han i sin Prædiken gjennemheglede hende; men det har vel næppe varet længere, end til de kom hjem fra Kirken, saa har han faaet Tak for sidst af hende, indtil Søndagen atter oprandt, da han igjen fik Overtaget, og saaledes kunne vi udmale os dette ægteskabelige Livs Kredsløb fortsat i en slet Uendelighed. Der var 1578 i Søllested en Præst, som ikke var af de gode; hans Navn var Christen Nielsen, han havde i Følge sin Svigerfaders Anklage blandt andre Utilbørligheder ogsaa mishandlet sin Kone, slaaet og sparket hende, forskjellige Gange slæbt hende ud af Sengen, saa hun maatte tilbringe Natten paa det bare Gulv, og det ved Mikkelsdagstider, da det altsaa var begyndt at blive dygtig koldt. Højst uheldige Forhold herskede ogsaa i Nørre-Alslev paa Falster, hvor en Præst 1633 dømtes fra Kaldet »paa Grund af ugudelig Behandling af sin Ægtefælle«, der dog næppe var uden Skyld. En Præst i Blidstrup i Nordsjælland blev 1695 beskyldt ikke alene for Ægteskabsbrud, men endog for at have voldt to af sine Børns Død.

Der maa endnu, for Sandhedens Skyld, gjøres den sørgelige Tilstaaelse, at nogle Præster ere blevne dræbte af deres Koner, ikke blot i det attende Aarhundrede den forhen nævnede Hornemann i Kjerteminde*); ogsaa i Ly-

*) Se Hist. Arkiv 1883 I, 19.

derslev i Stevns blev 1635 Præsten dræbt med Knivstik af sin Kone og hendes Elsker, en Bondekarl, samme Dag de havde været til Alters; efter Mordet tænkte de først paa at brænde Liget til Aske i Bagerovnen, men forandrede Beslutning og kastede ham i Brønden; begge bleve de stejlede. I Hodde i Vestjylland blev ligeledes en Præst 1684 forgivet af sin Hustru, der stod i utilladeligt Forhold til en Student. Maaske er ogsaa noget lignende sket 1698 i Brørup; Præsten Morten Pedersen Lime havde levet i et ulykkeligt tyveaarigt Ægteskab med Stineke Pedersdatter fra Fredericia, der bragte ham mange Penge; men uheldigvis havde hun desuden et ondt og arrigt Sind; Hr. Morten har vistnok mangen Gang angret, at han brød det Løfte, han havde givet for at blive valgt, nemlig at ægte Formandens Stifdatter; her kan man i Ordets egentligste Forstand sige, at »Falsk slaar sin egen Mand paa Hals«, i det han hængte sig, da han ikke længere kunde holde Konens Ondskab ud; rigtignok er der jo dem, der ville vide, at det var hende selv, der havde skilt ham af med Livet, og det taler ikke til Gunst for hende, at hun nødig vilde lade Ligsynsmændene faa Lov til at syne Liget, men skjældte dem ud for Rakkere.

Der er brodne Kar i alle Lande, i alle Stænder og til alle Tider; men selv om daarlige Familieforhold i Præstegaardene vilde kunne illustreres ved mange flere, endog graverende Exempler, vilde det dog være en alt for stærk Slutning, hvis nogen vilde tænke, at det altid gik til paa samme uheldige Maade. Det er jo bekjendt, hvorledes Biskop Jesper Brochmann engang i et Selskab bragte en adelig Dame til Tavshed; hun sad og udbredte sig meget vidtløftig om en Præst, der førte et forargeligt Levned, og endte med at sige: »Der kan man se, hvad vore Præster ere for Folk«. Biskoppen tog da Ordet og fortalte en Historie om en adelig Dame, der levede et ryggesløst Liv,

og sagde til sidst: »Men hermed vil jeg dog ikke paastaa, at alle vore Adelsfruer ere saadanne som hun.«

Gejstligheden dannede ligesom et Slags Kaste, og Præsterne søgte gjærne at faa deres Sønner til at gaa den studerende Vej, det vil sige i de allerfleste Tilfælde at blive Præster; thi det var kun et aldeles forsvindende Antal af de studerende, der, som Jurister eller Medicinere eller gaaende ind i andre Livsstillinger, ikke bleve Præster eller Degne; thi sædvanligvis vare disse sidste ogsaa studerede Personer og skulde efter Regelen være det; Per Degn hos Holberg betragter jo saaledes Degnevirksomheden som et Overgangsstadium til den præstelige Stilling; da Montani Fader udtaler sit Ønske om at faa sin Søn at se som Præst, siger Per Degn: »Men Degn først«. Præstedøtre bleve meget ofte gifte med Præster, og saaledes er der Exempler paa, at af en halv Snes Børn fra samme Præstegaard alle Sønnerne bleve Præster og alle Døtrene Præstekoner. Opdragelsen af Børnene var i Regelen stræng, langt strængere end vore Tider synes, det er nødvendigt; men det laa jo i Tidens Aand, vel særlig for Præsterne, naar de skulde opdrage deres Børn, ved Ordet om at gjøre det »i Tugt og Herrens Formaning«, at lægge Vægten temmelig ensidig paa Ordet »Tugt«. Ikke alene, naar Børnene havde forset sig, gjordes der en meget livlig Brug af Pryglesystemet; men vi se ogsaa hos Anders Sørensen Vedel den Besynderlighed, der minder om Katholicismen, at han hver Langfredag hudflettede sine Børn for derved at minde dem om Frelserens Lidelser. Trods den strænge Tugt, hvorunder Præstesønnerne og Præstedøtrene holdtes i Hjemmet, se vi dog adskillige Exempler paa, at det er gaaet galt med dem; maaske man netop kunde sige ikke saa meget »trods den strænge Tugt« som »paa Grund af den strænge Tugt«.

Naar de unge Mennesker fløj ud fra det strænge fædrene Hjem og mærkede, at Tøjlerne vare løse, vilde de

netop benytte sig af Friheden, men ofte brugte de den ikke paa den rette Maade; ogsaa i Latinskolerne vare Disciplene under en haard Tugt, selv de ældste af dem; men dermed forbandtes dog paa en vis Maade en næsten ubunden Frihed; det var jo Skik, at de ældre Disciple skulde fungere som Degne i Landsbyerne, og det ikke alene de ved Byen nærmeste Landsbyer, men endog flere Mile der fra — de saakaldte »Løbedegne«. At denne Omstrejfen paa Landet ikke alene har været til Skade for deres Studeringer, men at den deraf følgende Sviren med Bønderne ved deres Gilder har været uheldig i mange Henseender for de unge ubefæstede Mennesker, er jo en Selvfølge; og denne Omløben har vistnok hos mange lagt Grunden baade til aandelig og legemlig Ruin. Som et Exempel paa en Præstesøn, der blev et mislykket Subjekt, skal jeg blot nævne den berygtede Poul Rytter, der er sørgelig bekjendt baade fra den thistedske Besættelseshistorie og ved adskillige andre Lejligheder; han var en Præstesøn fra Horsens. Des værre have ogsaa en Del Præstedøtre voldet deres Forældre bitter Sorg; der var flere, som uagtet den strænge Opdragelse og det, som man skulde antage, rolige Liv i Hjemmet, dog kom galt afsted og dræbte Barnet, hvorpaa den strængeste Straf fulgte.

Det var ikke alene mod deres egne Børn i Barnealderen, at Præsterne vare ivrige i at øve Hustugt; om en fortælles det endog, at han pryglede sin Søn, selv efter at denne var bleven Student; men naturligvis var det jo især Tjenestetyendet af begge Kjøn, som maatte holde for; en Præst var saa drakonisk stræng, at hver Gang en af Karlene havde forset sig det mindste, hed det strax: »Løs mig den Synders Buxer«, og Pigerne gik det ikke bedre.

Det er tidligere antydet, at mange af dem, der bleve de første lutherske Præsters Hustruer, vare Kvinder, som indtoge et meget lavt moralsk Standpunkt, og i hele Perioden have vistnok som Regel Præstekonerne kun naaet et

Lavmaal af Kundskaber, undtagen netop med Hensyn til det rent huslige. Det er jo ikke let for os, da netop i den Henseende Efterretningerne flyde yderst sparsomt, at danne os noget klart Begreb om, i hvilken Grad Præstegaardens kvindelige Medlemmer have interesseret sig for Præstens Virksomhed, baade i og uden for Kirken, og i hvilket Maal de kvindelige Omgivelser have virket forædlende paa Præsten; i Begyndelsen har det selvfølgelig kun været i meget ringe Grad, senere maaske dog noget mere; om de end have set med Agtelse hen til ham, der for dem var »vor Fa'er« i en særlig Grad, have de dog i Regelen iagttaget en beskeden Tilbageholdenhed i saa Henseende, og hvor Præsten syslede med litterære Sager, have disse som oftest ligget højt over Kvindernes Horisont; det har været sjældent, at Præstekoner og Præstedøtre have sysselsat sig med anden Læsning end netop Andagtsbøger, maaske en Husholdningsbog eller »Bondepraktika« kan have fundet Vej til Præstegaarden; den æsthetiske Litteratur, der kjendtes, indskrænkede sig til de gamle Krønniker om Holger Danske og lignende, Sagnet om Broder Rus, Reineke Fos og andre saadanne Sager, som Nutidens romanlæsende Præstedøtre vilde rynke Næsen ad; og over en Bog som »Flores og Blanceflor« er der i Smug fældet bitre Taarer. I det hele taget blev det ikke anset for at være passende for Kvinderne at have noget at gjøre med boglige Sysler; det skulde overlades til Præsterne, til hvis Kald sligt jo netop hørte; Kvindernes Virksomhed var derimod i Kjælder og Køkken, i Hus og Have, ved Bryggerkjedel og Bagerovn, ved Rok og Væverstol, og mange af dem have været dygtige Fruentimmer, der dog vel ofte have set alt for meget paa det solide og intet Blik haft for Hygge i Huset, eller for hvad der kunde tjene til at forskjønne Hjemmet og gjøre det behageligt, men kun for Mad og Klæder. Præsterne selv stillede imidlertid heller ikke store Fordringer i andre Henseender. Præsten Ditlev Monrad i Sønderby paa Fyn

rekommanderede paa Prædikestolen sin Hustru som et Dueligheds Exempel. — Blandt de adelige Damer var det anderledes; hos dem træffe vi oftere en litterær Sans, og flere af dem have Fortjeneste af at have samlet Opskrifter af de gamle Kæmpeviser og ellers at have syslet med Studiet af Fædrelandets Historie. Sligt var yderst sjældent i Præstegaardene, men dog ikke uden Exempel. Her skal nævnes det mærkelige Tilfælde, at i Als i Aalborg Stift lod Præsten Mads Christensen, der døde 1604, i sin Alderdom sin Datter læse Prædikenen højt for Menigheden, saa hun baade gik uden for Kvindens naturlige Kald og handlede imod det Bud, at »Kvinden skal tie i Forsamlingen«. Præsten Jens Pedersen Bredal i Klovborg i Jylland havde en Datter Ane Margrethe, der med Grund kan henføres blandt de lærde Damer; hun skrev i sit femtende Aar en latinsk Oration til Kong Christian den femtes Salving; først reciterede hun den hjemme i Faderens Præstegaard og sendte den siden til Kongen; da hun var bleven Rektorens Hustru i Horsens, fortsatte hun sine Studeringer med Lyst og Iver. Den bekjendte Biskop Jersin i Ribe havde en Datter Maren, der blev gift med den religiøse Sværmer Niels Svendsen Krønike; ogsaa hun optraadte i Litteraturen; og den bekjendte Salmedigterinde Dorte Engelbrektsdatter, Kingos samtidige og Veninde, skjønt paa en Maade hans Rival, var en Præstedatter fra Bergen; Præsten Jens Andersen Søndberg († 1690) i Visby i Thy havde en Datter Ane, der skildres som »god Poetinde«, Forfatterinde af »Sjælens daglige Røgoffer«.

Forholdet i Præstegaardene mellem Forældre og Børn maa i Regelen antages at have været godt, men vel egentlig ikke videre hjærteligt; Ømhed og Hjærtelighed laa i det hele ikke for Tidsalderen; et uhyggeligt Indtryk gjør det, naar det berettes om en Præst, der i en Aarrække havde svaret Pension til sin Fader, at han, da denne laa paa Dødslejet, ikke kunde dølge sin Glæde over de forventede

større Indtægter, men udbrød: »Nu faar jeg to Brød i Steden for ét«; men den døende havde hørt det og sagde: »Du skal ikke længe have det Behov«, og Sønnen fik heller ikke lang Tid Glæde deraf, da han fulgte sin Fader i Graven et halvt Aar efter. En forargelig Sag foretoges 1566 paa Roskilde Landemode mellem Præsten Hr. Peder i Strøby i Stevns og hans Søn Mogens, der var hans Kapellan; denne sidste fremkom med Klage over, at Faderen havde paa Bededagene givet Aarsag til Drukkenskab ved at give Bønderne Tiendeøl. Der faldt den Dom, at de begge fortjente Straf, Faderen fordi han havde givet Bønderne Øl paa de Dage, men Sønnen for sin skammelige Optræden imod sin Fader. Dommen blev dog formildet saaledes, at begge skulde gjøre offentlig Afbigt for deres Forseelser, Faderen staaende, men Sønnen knælende. Sønnen gjorde det uden Taarer, men Faderen græd bitterlig, og mange af dem, der vare tilstede ved Landemodet, græd med ham; desuden bleve de, i alt Fald af Navn, forligte; men efter dette Optrin kan Forholdet næppe have været heldigt i Strøby Præstegaard, saa de rimeligvis ere blevne adskilte, da Sønnen sandsynligvis er den Præst i Næstved, Mogens Pedersen Strøby, som paa det næste Aars Landemode var anklaget for at have brugt Pæremost i Steden for Vin i Nadveren; han mente rigtignok, at det ikke kunde gjøre noget, da Mosten var lige saa klar som Vin; Sagen blev udsat til nærmere Betænkning, og Hr. Mogens, der saa skammelig havde undladt at ære sin Fader, kom da heller ikke til at leve længe paa Jorden; han døde 1582, sandsynligvis endnu i en ung Alder.

IV.

Ordsproget siger jo, at »Børn og Bøger er der nok af i Præstegaarde«, og ofte har det jo været Tilfældet, at en stor Børneflok har tumlet omkring i Præstegaardene, i Stue,

i Haver og Marker, som naar det om en, der havde Dusinet fuldt, hedder, at lige saa rig som han var paa Børn, lige saa fattig var han paa jordisk Gods. Med Præsternes Bogsamlinger stod det derimod ofte kun daarlig til, som i det hele taget med deres boglige Sysler, i alt Fald i den første Tid efter Reformationen; fra den ved Reformationens Indførelse og ogsaa senere bekjendte Oluf Chrysostomus, der især var en stiv Latiner, haves en Fortegnelse over de theologiske Bøger, han paa sine Visitatsrejser som Biskop i Vendelbo Stift (1548—53) fandt hos Præsterne, og ofte var det i højeste Grad smaat bevendt dermed, som naar Præsten i Lendum kun ejede 5 (fem) Bøger, nemlig det nye Testamente, Kirkeordinantsen, en Postil, en Salmebog og Luthers lille Katekismus. Et sjældent rigt theologisk Bibliothek besad Niels Gregersen i Tødsø paa Mors, hele 37 Bind. Landemoderne maatte ofte paalægge Præsterne at anskaffe nyttige theologiske og homiletiske Bøger; og, hvor underlig det end lyder, da det tyder paa, at der var Præster, som end ikke ejede Bibelen, maa Biskoppen i Ribe dog formane sit Stifts Præster til at søge den Mangel afhjulpen; det Paabud kom i Reformationsaarhundredets sidste Aar. Naar det hedder om den samtidige Præst i Hunseby paa Lolland, Dines Jørgensen, der tilmed var Provst, at han var Herredets lærdeste Præst, men man dernæst hører videre om ham, at han ikke kunde prædike uden ved Hjælp af en Postil, maa man vel spørge, hvorledes det har staaet til baade i de tidligere Dage nærmere ved Reformationen og med de gejstlige, der end ikke vare saa dygtige som den Hunseby Præst. Et Blik paa Listen over det sextende og syttende Aarhundredes Forfattere vil ganske vist vise, at det aldeles overvejende Antal af disse vare Præster; men det var jo dog mest de højlærde ved Universitetet, som skrev Bøger, der naaede at blive trykte; Vejen til Trykkeriet var trang og opfyldt af ikke faa Forhindringer, over hvilke flere end én Præst ganske ufor-

varende er snublet; en stræng Censur skulde øves baade af Universitetet og af Biskoppen. Der har jo vistnok rundt om i Landet siddet Præster — og Degne med, som paa Grund af Tidernes Ugunst ikke have naaet højere op paa den gejstlige Trappestige — med et Fond af Kundskaber, der kunde have passet for Kathedret; saaledes omtales Præsten Simon Pedersen i Skorup i Aarhus Stift († 1602) som lærd og velbelæst, især i de orientalske Sprog; men til Gjengjæld vare andre i Besiddelse af saa faa Kundskaber, da de bleve udvalgte til Præster, at de først fik Lov til at tiltræde deres Kald, naar de havde opfyldt den Forpligtelse, de maatte give, nemlig at studere videre i nogle Aar; og atter andre have selv følt deres Mangel i saa Henseende og af egen Drift ladet en Kapellan besørge deres Embede, indtil de havde indhentet det forsømte enten ved Kjøbenhavns Universitet eller endog ved fremmede Højskoler. I 1573 kom der Paalæg fra Biskoppen i Sjælland til Provsterne om at have Opmærksomheden henvendt paa, at der ikke til noget Sognekald blev antaget nogen, som ikke havde studeret mindst et Aar ved Universitetet i Kjøbenhavn: dette Paabud maatte gjentages adskillige Gange, og først 1629 kom der nogen Fasthed i Forholdene, da den theologiske Embedsexamen egentlig daterer sig fra det Aar; og dog indtraf det Tilfælde tre Aar efter, at man saae sig nødsaget til at antage til Hedekaldet i Vorbasse en Mand, der ikke havde studeret ved Universitetet, skjønt han rigtignok havde taget Attestats der; Grunden var, at Kaldet ansaas for at være saa ringe, at man ikke let kunde faa nogen anden dertil. En Udenlandsrejse med Ophold ved fremmede Universiteter synes at have været en Anbefaling for de unge Præsteæmner, særlig naar der attraaedes Kjøbstadkald eller andre højere Embeder; og om ogsaa de unge Kandidater ikke vare i Stand til selv at bestride Omkostningerne derved, hørte det dog aldeles ikke til Umulighederne for dem at

kunne faa fremmede Lande at se og at studere ved tyske eller franske Højskoler; det hørte med til de unge Adelsmænds Opdragelse, før de traadte ind i Statstjenesten, at rejse udenlands i nogle Aar, og da havde de i Regelen en yngre borgerlig Mand med sig som Hovmester, et Slags Mellemting mellem Vejleder og Tjener; der er oftere Klager fra den Tid af over det skadelige ved disse Rejser, de adelige foretoge, at de kom tilbage til Hjemmet svækkede paa Sjæl og paa Legeme; en Del af Bebrejdelsen maa vistnok rettes imod Hovmesteren, der ikke i tilstrækkelig Grad brugte sin Myndighed over det unge Menneske, han skulde vogte for Udlandets Fristelser, men enten lukkede Øjnene til for Udskejelserne, eller maaske endog selv deltog deri; ofte var jo Hovmesteren selv et ganske ungt Menneske, hvem Friheden smagte dobbelt godt oven paa Skolens og Universitetets Tvang. Ikke alene deres Levneds Renhed stod i Fare for at blive plettet, men ogsaa Renheden i Lære; mangt et ungt Menneske har ved de fremmede Universiteter indsuget kryptokalvinske Anskuelser, der i hans senere Liv have voldt ham Fortræd, thi det var noget, man omkring ved Aaret 1600 ikke saae gjennem Fingre med; Biskop Hans Knudsen Vejle i Fyn blev jo endog afsat (1616) for Vranglære i saa Henseende; men ogsaa ved de katholske Universiteter kunde Jesuiterne lade deres Lære indsnige sig hos de unge danske Theologer; en Mand ved Navn Mikkel Pedersen Zimmermann havde i sin Ungdom været udenlands i flere Aar og opholdt sig i Tyskland, Frankrig, Italien og Spanien; han var bleven Katholik, men skiftede atter Tro og blev 1644 Præst i Dronninglund og senere Provst; der gjordes i den Tid flere Forsøg paa igjen at faa Katholicismen indsmuglet i Landet, og Gejstligheden lukkede med en mærkværdig Sorgløshed Øjnene til derfor, men fik dem dog aabnede og taget Forholdsregler, før det blev for silde. Der møder os det Særsyn, at de højere gejstlige, anførte af H. P. Resen, vare, i

alt Fald tilsyneladende, mere bange for, at den rene lutherske Lære skulde tage Skade fra de reformertes Side end fra Katholikkerne; og Biskop i Viborg Niels Lauridsen Arktander, der døde samme Aar, som Biskop H. K. Vejle i Odense blev afsat for Kryptokalvinisme, altsaa 1616, synes i en mistænkelig Grad at have holdt sin Haand over enkelte Katholikker, han fik at gjøre med i sit Stift.

Det fremmede Universitet, der besøgtes mest af danske Studenter, var Rostock; det var jo ogsaa saa nær ved, at Omkostningerne ved en Rejse der til ikke kunde være overordentlig store; det synes endog, som om de unge Mænd, der dimitteredes fra Ribe Skole, i alt Fald til visse Tider, have haft en Tilbøjelighed til at tage til Rostocks Universitet, førend de benyttede Kjøbenhavns. I Norge have Forholdene været i en væsentlig Grad forskjellige fra de danske; det hørte til Sjældenhederne, at de, der bleve Landsbypræster i Norge, naaede at komme til at studere ved noget Universitet, ikke engang Kjøbenhavns; ogsaa det laa for langt borte; de maatte i Regelen nøjes med den theologiske Undervisning, de, efter fra Skolen at være blevne udskrevne som Studenter, kunde faa af den Lektor i Theologien, der var ansat ved enhver Stiftshovedstads Latinskole; det var altsaa noget lignende, som der endnu finder Sted paa Island.

Det er mærkeligt nok at se, hvilke Modsætninger der fandt Sted i hin Tid. Nogle gik i Skole, til de bleve gamle Karle, som Per Degn siger, der lod sig »rage to Gange om Ugen«. Det er saaledes slet ikke utænkeligt, at der, den Gang Hans Bagger 1675 blev Sjællands Biskop i en Alder af ikke 29 Aar, har siddet paa Skolebænken Folk, som vare ældre end den danske Kirkes Primas; men der var saa igjen andre, der bleve Studenter i en saa tidlig Alder, at vi have ondt ved at forstaa det og ikke kunne undlade at tænke paa Drivhusplanter, der vare kunstig udviklede, men hvis Liv da ogsaa tidlig sygnede hen; saa-

ledes var en Præstesøn fra Halsted paa Lolland, Peder Simonsen Aarhus, 1696 bleven Student i en Alder af ti Aar, han blev, 26 Aar gammel, Præst i Horbeløv paa Falster, men døde i en Alder af 30 Aar, svækket paa Hjærne og Øjne. Den i sit senere Liv mere berygtede end berømte Morten Wolfsburg, der som Præst skaffede Kirkestyrelsen adskillige Bryderier paa Grund af Forvildelser baade i Levned og i Lære, var ligeledes en Præstesøn og Student i samme unge Alder af ti Aar, en lærd Søn af en lærd Fader, der selv havde undervist ham saa godt, at da Biskoppen engang ved en Visitats skulde overhøre ham, begyndte Drengen at tale Græsk, og det endogsaa æoliske og andre Dialekter, saa Faderen maatte standse ham ved at sige: »Simpliciter, mi fili, ut intelligat episcopus« (Saa jævnt, min Søn, at Biskoppen kan forstaa det). Et andet saadant tidlig modent Vidunder var en Søn af Sognepræsten i Skanderborg Jørgen Seidelin, ved Navn Niels; han var født 1666, blev Student 1678; allerede 1685, altsaa sex Aar før han havde naaet den kanoniske Alder, som ellers blev temmelig strængt overholdt, blev han udnævnt til Kapellan hos sin Fader med Løfte om at succedere ham, hvilket skete 1688; men i Mellemtiden havde han i et Aars Tid været virkelig Sognepræst i Lundum og Hansted; da Faderen var meget yndet ved Hove, se vi her et klart Bevis paa, hvad Hofgunst formaaede i den første Tid efter Suveræniteten; anstødeligt maa det til visse forekomme os, at et ungt Menneske, der næppe er kommen ud over Drengealderen, faar et Præstekald, og at det, da Kirkestyrelsen har haft en Følelse af det uheldige deri, blev paalagt ham at holde til Besørgelsen af Embedets kirkelige Forretninger en Mand, der vel var noget ældre, men som dog heller ikke havde naaet den Alder, der hjemler Ret til at fungere som Præst.

Der viser sig Tilfælde af, at enkelte Mænd have søgt at indtrænge sig som Præster, hvor de ikke vare beret-

tigede dertil, saaledes i Karebæk, hvor Albert Christensen 1596 ganske vist var bleven valgt til Præst af Bønderne, der vare tilskyndede dertil af hans Broder, Otto Christensen, som var Sognepræst i Horslunde paa Lolland og Provst; men det var sket uden noget Samtykke, hverken af Biskop eller Lensmand; Hr. Otto rejste over til Sjælland og indsatte i sin Egenskab af Provst Broderen til Præst; men det gik ikke, som de havde ventet; Sagen har ikke kunnet holdes hemmelig, og Enden blev da ogsaa, at begge Brødrene mistede deres Kald. I Norge var der 1630 Vakance i Numedals Præstegjæld; der indfandt sig en Dag en Mand som Præst, hvad enten han nu er bleven valgt af Beboerne eller har erklæret sig for at være udnævnt af Biskoppen, og han naaede at fungere som Præst i et Par Aar, indtil det endelig opdagedes, at han ikke var andet end en forløben Skomager. I Stubbekjøbing havde en Mand ved Navn Jens Nielsen i tolv Aar været Kapellan, da der i 1590 pludselig ymtedes om, at han slet ikke var ordineret; Lensmanden fik fat i Sagen, og var det galt, at Jens Nielsen havde indsneget sig i Præsteembedet, saa blev hans Sag ikke bedre, da det viste sig, at det Dokument, der skulde godtgjøre, at Biskop Jens Skjelderup i Bergen havde ordineret ham 1570, og flere Attester, han producerede, vare falske, forfærdigede og forfalskede af ham selv; han slap dog forholdsvis godt fra den Sag, i det det synes, som om han kun har maattet afstaa fra sit Kald; det kunde ellers let have bevirket, at han havde faaet »sin Hals forgjort«, som det hedder med et af Datidens Kunstudtryk for Henrettelser. Det har maaske været, for at saadan Indtrængen i Embede ved Falskneri ikke skulde gribe om sig, at der nogle Aar efter blev víst en stor Strænghed imod en Mand ved Navn Søren Lauridsen Galern, som 1598 ved en storartet Forfalskning af Breve, deriblandt endogsaa et Kongebrev, havde opnaaet Ordination til et Præstekald paa Gulland; han blev stillet for Universitetets

Domstol i Kjøbenhavn og, skjønt Biskoppen lovede at gaa i Forbøn for ham, dog henrettet 5te September 1599, fire Dage efter at Sagen var begyndt imod ham ved Universitetet; det var Datidens »hurtige Retsforfølgning«.

I det hele synes Gulland ret at have været et Tilflugtssted for alskens urolige Hoveder og daarlige Personer, som enten frivillig, for at være længere borte fra det strængere Tilsyn, søgte og fik Kald paa den fjærne Ø, eller ogsaa fik en venskabelig Anmodning om at ty der hen, naar deres Nærværelse i Kjøbenhavn eller det øvrige Rige af en eller anden Grund ikke ønskedes. Den berømte Niels Hemmingsens Søn Hans, der paa sin syvende Fødselsdag (!) 1557 var bleven indskreven i Universitetets Matrikel, var næppe tyve Aar gammel, da han blev Professor; men hele hans Opførsel i Kjøbenhavn gjorde ham snart til en fuldstændig Umulighed ved Universitetet, saa man var glad ved at kunne faa ham sendt til Gulland, hvor han da ogsaa blev Præst, efter, som det synes, først at have ladet sig hverve til Soldat; men han kunde heller ikke dy sig paa Gulland, hvor der vistnok baade er stillet smaa Fordringer og særlig set igjennem Fingre med ham for hans gamle Faders Skyld; han blev da ogsaa afsat og fik senere nogle Gange Fattighjælp af Universitetet.

Vi omtalte, at det mange Steder kun stod daarligt til med Præsternes theologiske Dannelse, men at der dog var enkelte lærde Præster ogsaa paa Landet; flere af disse bleve da igjen saa lærde, at de vare fremmede for enhver som helst praktisk Gjerning; nogle bleve skjørhovedede, som Søren Bøg i Kjettinge, der døde 1607 efter at have været »forvildet ved Studeringer«, saa hans Omgivelser maatte ved Overtalelser lokke ham ind i Kirken, naar han skulde prædike. Mogens Madsen i Ugilt i Vendsyssel († 1692) var saa ukjendt med alt, hvad der hørte til det praktiske Liv, at man bruger (eller i al Fald brugte) i Vendsyssel den Talemaade: »Han véd lige saa lidt deraf

som Hr. Mogens«. Der kunde være den Mand, som ligefrem takkede Bønderne, fordi de vare saa venlige at kjøre Gødningen fra hans Mødding hjem paa deres Marker, »saa blev han fri for at have det Svineri paa sin Ager«, og en var saa upraktisk, at han ikke kjendte en Hest fra en Stud, et Føl fra en Kalv, en Firskilling fra en Otteskilling, ikke at tale om Kornsorterne; og en Præstegaardskusk, der efter en Ildebrand havde stjaalet de massive Jærnkakkelovne, kunde endog bilde sin Husbond ind, at de vare smeltede og løbne bort i Rendestenen. Den Præst, der vel egentlig kan staa som den bedste Typus paa en lærd Særling fra hin Tid, var Peder Vandal i Maugstrup ved Haderslev; han var født 1602, og efter en kort Tid at have holdt Forelæsninger over de østerlandske Sprog blev han, 26 Aar gammel, sin Faders Efterfølger; her levede han et Liv i stille Tilbagetrukkethed fra Verden, især efter at han paa en lille Ø i Præstegaardshaven havde bygget et Hus paa fire Stokværk, af hvilke det nederste var hans Sovekammer, det andet hans Bibliothek med sjældne græske, hebraiske og arabiske Haandskrifter, det tredje hans Naturaliekabinet, det øverste hans astronomiske Observatorium; i dette Taarn var han altid, undtagen naar han netop skulde ud i Embedsgjerning, og lod daglig sit Øl og Mad bringes fra sin Hustru, hvem han da betalte for Maden; det var endda sært, at han havde naaet at blive gift, og det kunde være helt kuriøst, om en eller anden kunde oplyse noget om hans Frierhistorie. Engang bad en af hans Sognefolk ham om at laane hans Heste til at gaa for Brudevognen ved Datterens Bryllup; Præsten sagde Nej, men hans Kone, til hvem Bonden henvendte sig med samme Anmodning, sagde Ja; da nu Præsten saae, hvorledes Vognen med Bruden kjørte i fuld Galop, forspændt med hans egne Heste, som han ikke kjendte, sagde han: »Jo, der tro de Folk, at jeg skulde laane dem mine Heste!«

Var der saaledes enkelte Præster, hvis Lærdom gjorde dem fremmede for alt verdsligt, var der til Gjengjæld saa mange desto flere, som havde alt for meget at gjøre med Ting, der aldeles ikke stode i Forbindelse med Præstegjerningen, eller kun i et meget løst Forhold dertil, saa de herover tit forsømte det, som var deres egentlige Gjerning. Især har der været mange, som baade af Tilbøjelighed og af Nødvendighed, for paa den Maade at faa, hvad der var fornødent til Livets Ophold, gave sig i den Grad af med Avlsvæsenet og hvad hermed stod i Forbindelse, f. Ex. Studeprangeri, at de ansaa dette for deres væsentligste Gjerning og Præstegjerningen som det underordnede. Ikke alene tænkte Landsbypræsterne for meget paa Ageren og Øxnene, men Kjøbstadpræsterne følte undertiden en lignende uheldig Tilbøjelighed til Kjøbmandskab; saaledes klagede 1700 Borgmesteren i Sæby til Biskoppen over Præsten Hr. Melchior, fordi han »med adskilligt ulovligt Kjøbmandskab og Forprang gjorde Byen og Borgerne Indpas og Forfang i deres borgerlige Næring«. Præsterne omkring paa Landet vilde jo i Regelen gjærne være deres Menigheder til Hjælp; ikke alene i de aandelige Ting, men ogsaa i juridiske Sager var Præsten ofte deres Raadgiver, hvorved de undertiden selv bleve indviklede i Ubehageligheder og Bryderier, som Præsten Peder Andersen Damb, der 1691 blev afsat fra sit Embede i Aastrup paa Falster, fordi han havde været temmelig hensynsløs i den Maade, hvorpaa han antog sig Bøndernes Sag over for deres Undertrykkere; især havde han tre Fjender, Amtsforvalter Ravn i Nykjøbing, Prokurator Busk i Næs og Sognefoged Orm sammesteds, hvilke tre han engang omtalte i en Prædiken med følgende Ord: »Ravnen sidder paa Busken, og Ormen kryber der under; forbandet være de alle tre«.

Var der saaledes nogle Præster, der maaske lovlig meget bleve Lommeprokuratorer, som det ogsaa omtales om Rasmus Olsen Aale, der 1670 var Præst i sit Fødesogn

Aale ved Horsens, at han var af »muntert Gemyt, god Forstand, forfaren saa vel i Rettergangssager som i Landvæsen«, var der ogsaa mange Præster, der havde tilegnet sig en Del medicinske Kundskaber, ved hvilke de for Beboerne kunde være til Hjælp, hvilken under den daværende næsten totale Mangel paa Læger vel kunde være lige saa god som den Hjælp, de praktiserende Barberer kunde yde; men undertiden indskrænkede de gode Præster sig ikke til de almindelige Raad; de »kloge« Præster vare tilbøjelige til at bruge Midler, som Almuen mente, at de havde lært i den »sorte Skole«; saaledes klagede paa Roskilde Landemode 1599 Biskop Vinstrup over, at nogle Præster udgave sig for Læger, Kirurger, »Besværgere« osv., og i Slutningen af det næste Aarhundrede var Præsten Palle Madsen i Aggersborg vidt berømt som en dygtig Læge, men det synes, som der var noget mistænkeligt ved hans Kure, efter hvad Rygtet vilde vide; Biskoppen havde 1695 alvorlig fat paa ham i Anledning af »den suspekte Kur, som han under Helligheds Skin bruger med de syge«; og skjønt Hr. Palle gjorde store Undskyldninger for de ham tillagte Vildfarelser, var det dog ikke med glad Sind, at Biskoppen forlod Aggersborg; om det har været Trolddomskunster, han har øvet paa Patienterne, eller maaske Uterligheder, hvilket ved Magister Ole Bjørns Forhold i den omtrent samtidige thistedske Besættelsessag ikke var uden Exempel, er ikke let at afgjøre af Biskoppens Optegnelser om sin Visitats: »Hans synderlige Ord og særdeles hans sælsomme Fysiognomi gave mig maadelige Tanker om ham; Gud maa være Dommeren«.

Præsten Jens Nielsen i Hunseby, der levede omtrent 1566, havde tillige paataget sig at være Foged paa Aarsmark, det nuværende Knuthenborg; ja endnu langt senere, nemlig midt i det attende Aarhundrede var der en Præst i Thyrsted, som tillige var Forvalter paa en af Grev Frijs's Gaarde. Der var en Præst paa Sejerø, Søren Marcussen,

der døde 1663, ikke i sin gejstlige Gjerning, men i den ham efter kongelig Ordre overdragne Forretning, nemlig at taxere en Skudes Drægtighed; da han fra Fartøjet vilde stige ned i en Baad, traadte han fejl og druknede. At flere gejstlige, f. Ex. Anders Sørensen Vedel og Biskop Thomas Kingo i Odense, ogsaa dreve Bogtrykkeri, kan ikke forekomme os saa besynderligt, naar vi vide, at baade Bogtrykkere og Boghandlere i visse Henseender regnedes med til det lærde Lav og undertiden vare virkelig lærde Mænd, især da i Udlandet. At der især i det sextende Aarhundrede var en stor Tilbøjelighed hos Præsterne til ogsaa at have Krohold, hvilket maatte forbydes ved flere Landemoder, er tidligere omtalt, og da det endnu engang maatte indskærpes i Danske Lov 2—11—9, er det besynderligt, at Præsten i Skjærbæk mellem Ribe og Tønder 1691 fik Tilladelse til at bygge et Værtshus paa Præstegaardens Grund; rigtignok ligger Skjærbæk i Haderslev Amt, saa Danske Lov var ikke gjældende der; men det er alligevel en underlig Tilladelse, selv om Præsten nu just ikke selv skulde være Kromand, men kunde bortforpagte sin Kro. Den Præst, der vistnok har den tvivlsomme Ære af at have sammenhobet flest Bestillinger, synes den Anders Clausen at have været, som 1647 blev ansat i Toftlund, ligeledes i Haderslev Amt; han var nemlig i 30 Aar tillige kongelig Tolder og Tingskriver samt Kirkeværge, nød Degnekaldets Indtægter, var fremdeles fra 1668 Provst, end videre Kromand og Spillemand (»legede paa Fiol for sine Gjæster«)*).

Danske Lov gjorde sit til at afværge, at Præsterne blandede sig alt for meget i verdslige Handler, der ikke

*) For ogsaa at tage nogle Exempler fra vort Broderland skal anføres, at det 1588 blev forbudt de norske Præster at rejse til Bergen hyppigere end hvert tredje Aar, og 1613 stævnedes nogle Præster i Stavanger Stift af Kæmneren i Stavanger for ulovlig Tømmerhandel som stridende mod Byens Privilegier.

havde noget at gjøre med deres Kald; saaledes naar det hedder 2—11—9: »Præsterne skulle ingen Kjøbmandskab bruge uden med hvad hjemme hos dem selv avles eller gjøres; meget mindre skulle de holde noget Drikkehus, eller sælge enten Øl eller Brændevin«, og fremdeles i 2—11—10: »De maa ingen verdslige Bestillinger befatte sig med, som Fogeds, Skrivers, Prokurators til Tinge, Køgemesters til Bryllupper eller andet Værtskab«; der var i det hele taget en mærkelig Tilbøjelighed til, ikke just at lade Kirken gjennemtrænge de almindelige menneskelige Forhold, men snarere at blande de verdslige Ting ind i og sammen med Kirken; der var i saa Henseende en Mangel paa Takt baade hos Præster og Lægfolk. Ikke alene var det Krigens Rædsler, der forvandlede Kirkerne til Stalde og Oplagssteder for Vaaben og lignende — det var saa Krigens Gang, — men ogsaa i Fredstid brugtes Kirkerne ofte paa en Maade, der maa forekomme vor Tid usømmelig; det var ikke blot de adelige, der mente at kunne have Lov til at benytte de Kirker, over hvilke de havde Patronatsret, til et fredeligt og stille Sted, hvor deres kalkunske Høns i Ro kunde udruge deres Kyllinger uden at blive forstyrrede, hvorfor der endog er det Tilfælde, at en Adelsmand har forment Præsten at holde Gudstjeneste i Rugetiden, for at de kjære Kalkuner ikke derved skulde komme ud af deres daglige Ro; i Middelfart brugte 1588 Fiskerne Kirken til at henlægge deres Garn i, og samme Aar var der en fynsk Præst, som havde sit Øl liggende i Kirketaarnet, hvor der var mere svalt end hjemme hos ham selv; men begge disse Misbrug fik dog Biskop Jakob Madsen hævede; endnu efter Midten af vort Aarhundrede maatte Kultusministeriet forbyde, at Kirkerne benyttedes til Valghandlinger og lignende politiske Møder, hvilket var sket paa enkelte Steder.*) Naar i det sextende og syt-

*) I Norge var det i sextende Aarhundrede Skik, at Fogederne benyttede Præstegaardene til Tingstuer.

tende Aarhundrede en rejsende Boghandler kom med sine Varer til en Kjøbstad, fik han i Regelen Tilladelse til at holde sit Udsalg i Kirken, snarest i en Sidegang, eller i de større Kirker i et af de ved Reformationen ledigblevne Kapeller; ja 1612 havde endog en Buntmager haft Lov til paa Markederne at have sit Udsalg i Ribe Domkirke; til Kjøbstadskirkerne, der næsten altid stode aabne, var der undertiden skjænket et Legat, hvis Renter skulde bruges til om Vinteren at holde en Fyrpande inde i Kirken, der saaledes benyttedes som Varmestue af den fattigere Del af Befolkningen; og Ribe Domkirke viser sig at have været et ligefrem søgt Spaserested, hvor ikke alene Byens Borgere mødtes og Skoledisciplene holdt deres Støj, naar Korsangen var forbi, men hvor, i Gangene og Kapellerne elskende Par holdt Stævnemøder, og hvor endogsaa værre Ting fandt Sted. Der gik i det hele taget mange underlige Ting for sig i Kirkerne, meget, der vidner om, at Datidens Præster just ikke vare i Besiddelse af Takt eller Blik for det sømmelige. Naar vi læse Prædikener fra den Tid, efter at den første Opvækkelse efter Reformationen havde sat sig og vel hos mange var bortdunstet, kunne vi egentlig ikke undre os saa meget over de gjentagne Befalinger fra Kristian den fjerdes Tid, at der i Kjøbstæderne skulde ansættes Folk til at gaa omkring under Gudstjenesten i Kirkerne for med en lang Stang at banke dem paa Hovedet, der uagtet Præstens Foredrag, eller maaske netop ved Præstens Prædiken, vare indslumrede; men saa maatte jo ogsaa Præsterne se at hitte paa noget, der kunde bringe lidt Liv og Afvexling; som den Præst, der midt under Prædikenen gav sig til at spille Bold med sit Lommetørklæde, og da de endnu vaagne gave sig til at støde til de sovende Sidefæller, for at disse skulde se det Syn og give Skjøn, om ikke Præsten var bleven gal, tordnede han: »Ja, naar jeg gjør Narrestreger for eder som en Gjøgler, saa ere I opmærksomme; men naar jeg foredrager eder

Religionens vigtigste Sandheder, falde I i Søvn«; den gode Mand havde Ret i, at det var Narrestreger, men det forekommer rigtignok snarest som en Falliterklæring for ham selv, naar han maatte ty til saadanne Kunster for at holde Menigheden vaagen. Det var ogsaa, i alt Fald i en Periode, Skik paa 3dje Søndag efter Paaske, naar det lød i Evangeliet: »Om en liden Stund skulle I ikke se mig«, at Præsten saa dukkede sig ned i Prædikestolen og blev lidt borte, indtil han dukkede op igjen under Evangeliets Ord: »Og atter om en liden Stund skulle I se mig«; det bragte dog altid lidt Afvexling, man kan næsten kalde det dramatisk Liv, men om det just var heldigt, er et Spørgsmaal, der næppe vil blive besvaret bekræftende af mange i vor Tid. Et Landemode fandt sig beføjet til at indskærpe, at Præsterne ikke maatte blande Latin og Tysk ind i deres Prædikener »ostentationis causa« (for at gjøre sig vigtige). Der var ogsaa en Præst, som paa Prædikestolen tømte en Vinkande i Følge et Væddemaal med Herremanden, der skulde give Præsten Vinkanden fyldt med Penge, hvis han turde udføre det; at den Præst ikke øjeblikkelig blev afsat efter den Bedrift, maa forekomme vor Tid helt besynderligt og næsten lige saa anstødeligt, som hvad Præsten havde vovet at gjøre. I det hele taget har der været mange sære Præster med underlige Indfald, som den Præst, der gav en Pige en Gaard til 600 Daler for et Kys, og som, da han nu ikke paa anden Maade kunde komme til at ligne Kejser Karl den femte, gav en Embedsbroder 100 Daler for at holde Ligtale over ham, medens han endnu levede; saa kunde han jo sætte sig »levende« ind i Forholdene. Saaledes fik ogsaa Stiftsprovsten i Ribe, Søren Seerup og hans gode gamle Ven, den lærde Peder Terpager, som var Præst i Vester-Vedsted og Lektor i Theologien i Ribe, i Sinde at løbe om Kap med hinanden, da de begge vare over 80 Aar gamle: Seerup fik Forspringet, men Terpager raabte til ham: »Ja, ja, Brorlil, bi til du

kommer paa min Alder, saa lærer du nok at gaa sagte!« — Terpager var fem Dage ældre end Seerup.

Der var flere Mænd, som i deres Ungdom af Tilbøjelighed, Letsindighed eller Forholdenes og Omstændighedernes tvingende Magt havde givet sig i Soldaterstanden, men atter forlode den og trak i den sorte Kjole; saaledes den senere Biskop Christen Lodberg i Ribe; han var som ungt Menneske paa Udenlandsrejse kommen til Italien, hvor han skal have stiftet Bekjendtskab med en spansk General og i Neapel tjent halvandet Aar i den spanske Garde; fra Italien drog han til Frankrig og deltog under Prinsen af Condés Anførsel i Belejringen af Arras; han opgav dog Soldatervæsenet og døde 1693 som Biskop i Ribe. Biskop Anders Andersen Ringkjøbing i Aalborg († 1668) havde en Søn af samme Navn, der i sin Ungdom to Gange havde ladet sig hverve til Rytter, men begge Gange var bleven udløst af Faderen; han synes ikke at have haft saa let ved at faa Soldaternykkerne ud af Hovedet; thi efter at han var bleven Præst i Boddum i Thy og Provst, modtog han engang Faderen, da denne vilde besøge ham, til Hest og iført hele sin Ryttermundering, som han havde gjemt fra Ungdomsdagene; men hvem der blev vred, var den gamle Biskop. Bekjendt er det jo ogsaa, at Provsten Kjeld Stub i Ullensager i Norge, Bedstefader til den heltemodige Anna Colbjørnsen, i Krigen 1644 forlod sin gejstlige Virkekreds og modtog Bestalling som Oberst og Inspektør over Passerne fra Trondhjems Len til Båhus, og som saadan ofte gjorde Svenskerne Skade; ved Krigens Slutning overtog han igjen sit Embede som Præst; i sin Ungdom havde han ogsaa været Rytter og tjent i Frankrig, og det raa Soldaterliv har vel ikke været uden Indflydelse paa ham i hans unge Dage, saa hans gamle Krigskammerater næppe drømte om, at han skulde blive Præst nogen Sinde; det fortælles, at da en af disse kom ind i Kirken i Christiania, hvor Kjeld Stub var bleven Præst, men han ikke vidste noget

om den Forandring, kunde han ikke dy sig, da han saae sin fordums Kammerat bestige Prædikestolen, men raabte højt: »Chilian! Wer Teufel hat dich auf den Kanzel geführt!«

Hvad der ellers kunde være et Afløb for krigerske Tilbøjeligheder hos Præsterne, nemlig Jagten, var helt spærret for dem; det var maaske et af de Privilegier, Adelen holdt ivrigst paa; og ogsaa Præsterne maatte, naar de vilde have Hunde, finde sig i, lige saa vel som Bønderne, at den højre Forpote var afhugget, saa det stakkels Dyr maatte humpe om som en Helhest paa tre Ben. Det var først hen i det attende Aarhundrede, at Præsterne kunde faa rigtig Lejlighed til at øve Nimrods Kunst; da skildres en som en vældig Jæger, en anden efterlod store Optegnelser om alt det Vildt, han havde nedlagt, og atter en fik det Skudsmaal af sin Provst, at »ingen er saa nachlassig som den Skalkendrup Præst; men der tages Jagten bedre i Agt end Embedets Sager«. Kom Præsterne tidligere med paa Jagt, har det vel i Regelen været i Herremandens Følge, som den Præst i Aastrup i Vestjylland, der c. 1572 blev skudt paa en Jagt af Herremanden i Varho; eller ogsaa have de drevet Jagten mere i Smug og med Snarer, som den omtrent samtidige Præst i Danemarre paa Lolland, der skildres som »vittig til at fange Harer i sin Kaalhave«.

Var der endog en enkelt Præst ved Aaret 1600, om hvem Biskoppen med Sorg maa notere i sin Visitatsbog, at han end ikke kunde læse Herrens Bøn, maa det dog vel antages, at Grunden var, at han har været saa benovet over Bispevisitatsen, at han helt er gaaet fra Koncepterne; og der var til Gjengjæld saa mange desto flere Præster, der mentes at kunne »mere end deres Fadervor«. Det var ret Overtroens Tidsalder, da Shakespeare udtalte de klassiske Ord, at der er mere mellem Himmel og Jord, end Filosofferne have drømt om; det var den Tid, da Hexefor-

følgelserne florerede, da Hexebaalene i den lutherske Kirke brændte om Kap med Kjætterbaalene i den katholske Kirke, og med rette er hele dette Overtroens Uvæsen kaldet det mørke Blad i den protestantiske Kirkes Historie; Præsterne vare ligesaa hildede i Overtroen som Lægfolk, ja maaske endnu mere. Naar en Præst havde lagt sig en Smule mere end almindeligt efter Naturvidenskaberne, hed det strax om ham, at han kunde mane, havde Magt over Aanderne og alt sligt, som han havde lært i den »sorte Skole«. Det var den Tid, hvis Stræben gik ud paa at løfte »de vises Sten«, og Præsterne gik mange Gange i Spidsen ved deres Forsøg paa at gjøre Guld, men vandt hverken Guld eller Ære derved; ja nogle ere endog ligefrem blevne brændte for deres Trolddom, saaledes i Midten af det sextende Aarhundrede en Præst i Bjergby i Vendsyssel, omtrent samtidig en Præst i Hodde i Vestjylland, 1611 Jens Hansen Rusk i Lønne, ogsaa i Vestjylland; han var engang til Mølle og vilde have sit Korn malet før en anden af Møllegjæsterne; da det imidlertid ikke skete, sagde han, at Bonden aldrig skulde komme til at smage Brød af det Korn, og da han paa Hjemvejen væltede og brækkede sin Hals, var det nok til at fælde Præsten, der maatte paa Baalet uden for Ribe, som synes at være den By i Landet, der har den sørgelige Ære at have gaaet i Spidsen for Forfølgelsen af Troldmænd og Hexe. En Præst Jakob Andersen i Hjørlunde paa Sjælland slap mærkværdig heldig; Præsten ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, den som Salmedigter og Salmebogsamler bekjendte Hans Thomissøn, havde set sig nødsaget til fra Prædikestolen at advare sin Menighed mod den Hjørlunde Præst og hans »Trylleri«, saa det lader til, at han har haft stort Tilløb; da det dog vedblev, blev han afsat 1573 og Aaret efter sat i Fængsel paa Sorø Kloster, hvor han muligvis er død.

Der er mange Beretninger om Præster, der saaledes kunde mane, vise igjen, helbrede med overnaturlige Midler

og saa videre i en Uendelighed tage Kampen op med Mørkets Magter; der var selvfølgelig nogle, der stode i større Ry end andre, nogle som havde gjort en eller anden særlig Gren til deres Specialitet, og til slige Specialister henvendte man sig langvejs fra, ligesom i vor Tid de Læger, der have særlig lagt sig efter en enkelt Gren af deres Videnskab, kunne være sikre paa god Praxis selv fra Landets fjærnere Egne; og det var ligesom med Nutidens Læger, der gjærne ville have en Kollega med til Hjælp ved vanskelige Tilfælde; naar der var en Gjenganger, som gjorde det rigtig broget for en Præst, der ikke kunde faa Bugt med Spøgelset ved egen Hjælp, fik han stundum værdifuld Assistance af en Nabopræst eller anden god Ven, og saa maatte det jo da holde haardt, hvis det ikke skulde lykkes; mon ikke derfra den Talemaade stammer, der skal betegne en reel Kamp: »En mod en, og to mod Fanden«? De, som have givet Præsterne mest at bestille i saa Henseende, vare deres hensovede, men ikke salig hensovede Kolleger, der ikke havde fundet Ro i Graven. En af de Præster, der stod i størst Ry for at kunne mane, gjaldt Jon Jensen i Hornum i Viborg Stift for at være; da han var død 1684, hørte Soldaterne, som vare ude paa Exercits i Sognet, en Stemme, der fra Luften tre Gange lydelig raabte: »Nu er Hr. Jon i Hornum død«, hvilken Røst man mente stammede fra Mørkets Aander, der vare glade over at slippe for deres stærke Modstander. Al saadan Manen skulde jo vel efter Kunstens Regler udføres om Natten, men det lader til, at selv om Menigmand har været stærk i Troen paa deres Præsters Magt i saa Henseende, stillede derimod Præstekonerne sig undertiden noget skeptisk dertil; de kunde slet ikke lide, at deres Mand saadan vare paa Færde om Natten og borte fra Hjemmet, og der var dem, der ytrede Tvivl, om ikke deres stærkere Halvdel under Skin af at mane gik paa forbudne Veje og Æventyr. Men det var ikke alene døde Mennesker, Præ-

sterne fik i Kommission at skaffe bort fra Sognet, hvis Beboere bleve generede af dem; den tidligere omtalte Præst paa Fejø Laurids Hansen blev 1665 tillige med flere af Bønderne anklaget for Trolddom, fordi de med Præsten i Spidsen beskyldtes for at have kaldet til Øen en Mand, der udgav sig for at kunne bortjage »Mosegrise« (et Slags Studsmus, der ligne Rotter). Hr. Laurids kunde det altsaa ikke selv og erkjendte i sin Beskedenhed, at han ikke var nogen »klog« Mand; nej, da var den første Præst paa Omø og Agersø, Christen Lauridsen, som 1574 blev Præst paa disse Øer, der tidligere havde været Annexer til Skjelskør, og som boede paa Omø, en ganske anderledes velstuderet Mand i den sorte Skoles Mysterier; Omøboerne fortælle i alt Fald om ham, at da han engang var sejlet bort der fra for at rejse til Kjøbenhavn, blev han fra Fartøjet vár, at der var udbrudt Ildløs paa Omø, han vendte om, manede og læste saa længe og saa godt over Ilden, at han ikke alene fik den Ildebrand slukket, men endog bevirkede, at der aldrig nogen Sinde i Fremtiden kunde opstaa Ildløs der paa Øen; saa meget er i al Fald vist, at selv de ældste Folk der ovre ikke nogen Sinde have hørt deres Bedsteforældre eller andre tale om, at de kunde mindes, at der nogen Sinde senere skulde være udbrudt Ildebrand paa Omø. Der var et Middel, som man sagde, at Præsterne brugte til at dæmpe Ildebrand med, nemlig at kaste en levende rød Hane ind i Ilden; det var næsten en homøopatisk Kur, at den ene røde Hane skulde dæmpe Virkningen, naar den anden »røde Hane galede« over en Gaard.

Der kunde leveres Masser af Exempler paa, hvorledes det sextende og syttende Aarhundredes Præster gave sig af med slige Kunster i Overtroens Tidsalder, hvor selv Mænd med en ellers tvivlende Anskuelse over for det, som er Troen, stillede sig som meget troende i de Ting, vor Tid kalder Overtro; den, der gav Tonen an, var jo Tycho Brahe, til hvem en hel Skole sluttede sig, i det mange, og det vel

ikke just de mindst begavede danske Ynglinge, ikke alene senere Mathematikere og Astronomer, men ogsaa adskillige Theologer, f. Ex. Aalborg Stifts senere Biskop Christen Hansen, vare blandt hans Disciple paa Hven, og der have de ikke alene lært den astronomiske Videnskab, men ogsaa astrologiske Kunster; thi sammen med den Overtro, der bestaar i Signen og Manen, hænger jo dog egentlig fast knyttet Troen paa Stjærnernes Magt, Forsøgene paa ved ikke altid tilladelige Midler at kunne gjøre Guld og alt det øvrige, som den betydelige Overtroens Litteratur, der blomstrede i hin Tid, vil kunne give en Forsker som et rigt Stof til Undersøgelse og Bearbejdelse. Her er det jo nærmest Præstegaardene og Forholdene inden for dem, vi vende os til; derfor med Hensyn til dette maa endnu kun bemærkes, at nogle Præster endog byggede særlige kemiske Laboratorier ved deres Præstegaarde, og at nogle ved deres Guldmageri vare saa uforsigtige med Ild og Lys, at deres Præstegaarde gik i Lyset ved det samme. Det, som vel egentlig gav det stærkeste Stød til, at Folk fik Øjnene aabne for al den Galskab, et helt Aarhundrede havde været hildet i, var Afsløringen af den thistedske Besættelseshistorie nogle Aar ind i det attende Aarhundrede.

(Forts.).

Vilh. Bang.

Dronningen af Navarras Heptaméron. *)

Det lille Kongerige Navarra strakte sig i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede ud over begge Sider af Pyrenæerne og omfattede nord for det mægtige Højdedrag Grevskabet Béarn og Nedre-Navarra, medens den langt større Del af Landet, — Øvre-Navarra —, allerede hørte til den iberiske Halvø. Da Kongeriget var fattigt og svagt befolket samt havde et forholdsvis barskt Klima, syntes det bestemt til at spille en meget beskeden Rolle i Historien; men en Stats Betydning retter sig ikke altid efter dens Størrelse og politiske Magt. Der kom en Tid, da det lille Navarra fik væsentlig Indflydelse paa de mægtige Naborigers Historie, især Frankrigs. Den, der herskede i Navarra, havde de vigtigste Pyrenæerpasser i sin Haand, og ved Spaniens og Frankrigs stigende Rivalitet maatte det lille Land, som var indkilet mellem de to Stormagter, blive en Spillebold for diplomatiske Kunster og en Gjenstand for Uro, men tillige ogsaa vække Naboernes Erobringslyst. I Politikkens vexlende Maskineri stode Kongerne af Navarra hyppig paa Frankrigs Side, maaske fordi Faren syntes større fra Spaniernes. Dette traadte endnu mere

*) Die Erzählungen der Königin von Navarra. „Nord und Süd“, Januar 1882.

afgjort for Dagen, da Dronning Katharine i Aaret 1494 formælede sig med Jean d'Albret og altsaa valgte sin Ægtefælle i den franske Adels Rækker. D'Albret stod ved sine egne Besiddelser i et Vasalforhold til Kongen af Frankrig. Det, som man just ansaa for en forøget Beskyttelse for Navarra, paaskyndede imidlertid dets Undergang; thi dette Ægteskab vakte det spanske Kabinets Frygt for, at Franskmændene skulde strække deres Herredømme ud over Pyrenæerne og endog true Madrid; det saae sig derved nødsaget til en hensynslos Fremgangsmaade og ventede kun paa Lejlighed til at bemægtige sig Navarra ved en Voldshandling. Denne frembød sig, da Ludvig den tolvte af Frankrig kom i Krig med Pave Julius den anden, og Jean d'Albret sluttede sig som Forbundsfælle til Kongen. Paven satte begge Monarker i Band, hvorpaa Ferdinand den katholske ansaa sig for berettiget til at annektere den bandlystes Land. Hans Feltherre, Hertugen af Alba, rykkede med en Hær ind i Øvre-Navarra og fandt kun ringe Modstand. Hovedstaden Pamplona aabnede efter tre Dages Belejring sine Porte, og snart var hele Landet syd for Pyrenæerne i Spaniernes Besiddelse (1512). Jean d'Albret vovede ikke at kæmpe for sit Rige.

Fra nu af vedblev Øvre-Navarra at være forenet med det spanske Monarki. Jean d'Albret havde kun det lille Grevskab Béarn med Nedre-Navarra tilbage samt den tomme Titel »Konge af Navarra«; enhver sand Uafhængighed var dermed tabt, thi om ogsaa Ludvig den tolvte anerkjendte det lille Lands fuldstændige Suverænitet, vare dets Herskere dog i Fremtiden afhængige af den franske Konges Naade.

Grevskabet Béarn, et lille Landskab paa den nordlige Side af Pyrenæerne, omtrent 19 Mile langt og 12 Mile bredt, talte i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede henved 150,000 Indvaanere. Det gjennemstrømmes af flere rivende Floder, blandt hvilke her skal fremhæves Gave Béarnais eller Gave de Pau. Den kommer fra Mont Perdu, har et

berømt Vandfald over 400 Meter højt og strømmer i ikke lang Afstand forbi Rolandspasset, en smal Klippedal, som Roland i Følge Sagnet skal have aabnet med sit gode Sværd.

Jean d'Albrets Søn, Henrik den anden af Navarra, ægtede 1527 Kong Frants den førstes Søster, Margrete af Angoulême, eller, som hun ogsaa kaldes, Margrete af Valois, der to Aar tidligere var bleven Enke efter Hertug Karl den tredje af Alençon. Hun var en Datter af Karl af Orléans, Greve af Angoulême, og Louise af Savoyen og født 1492. Hvor mange Fejl der end i Historien tillægges den herskesyge Louise af Savoyen, kan man dog ikke tvivle om hendes aandelige Betydning og Dannelse. Hun viste ogsaa stor Omhu for sin Datter og sørgede for, at hun fik de bedste Lærere; Margrete forstod ikke alene Italiensk, maaske ogsaa Spansk, men havde desuden studeret Græsk og Latin. Da hun senere ivrig befattede sig med religiøse Spørgsmaal og søgte Belæring i selve Bibelen, lod hun sig end ikke afskrække af det hebraiske Sprog, som hun søgte at lære under den lærde Paul Paradis' Vejledning. Hun var ogsaa bekjendt med sin Samtids litterære Frembringelser og beskæftigede sig tillige med skriftlærde og filosofiske Studier. Hun stod i Brevvexling med mange lærde Mænd, især dem, der vare gunstig stemte for Reformationen. Hun traadte vel ikke over til den protestantiske Kirke; thi det forbød Forholdene, saa længe hendes Broder, Kong Frants, ikke var vunden for Reformen, men hun kjendte godt Erasmus af Rotterdam og Melanchton, samt stod i ivrig Tankeudvexling med Biskoppen af Meaux, Guillaume Briçonnet, der samlede Førerne for Reformpartiet, Lefebre d'Etaples, Farel, Calvin og andre hos sig og skaffede dem et sikkert Tilflugtssted, saa længe det var ham muligt. Hun stod saaledes afgjort paa Oplysningens Side og kæmpede paa sin Maade mod dens Fjender.

Naar Kong Frants ikke var i Felten, beskæftigede han sig fortrinsvis med Festligheder og Kjærlighedshandler. Han anvendte betydelige Summer til Arkitekter, Malere og Billedhuggere og forstod ogsaa at sætte Pris paa Digtere. Blandt andre havde han taget den muntre Poet Clément Marot i sin personlige Tjeneste; denne stod omtrent i sit 20de Aar, da Kongen sendte ham til sin Søster som Tjener, det vil sige: Haandskriver. Paa samme Tid fik Marot en Plads i Hertugen af Alençons militære Følge. Margrete modtog Digteren venlig, lod ham indføre paa Listen over sin Husstand med en Løn af 95 Livres aarlig og drog ham snart ind med i den snævrere selskabelige Kreds, som hun havde dannet om sig. Marot kom derved under en livlig, munter og vækkende Paavirkning, hvorom hans Digte noksom vidne. Hertugindens Navn vender ofte tilbage i dem; han hyldede hende som alle Datidens Digtere, besang ligesom de andre hendes Skjønhed, der for øvrigt ikke synes at have været meget stor, naar man skal dømme efter det Portræt, der findes i Galleriet i Versailles. Skjønt det er malet i en mere fremrykket Alder, viser det dog, at hun ligesom sin Broder Frants havde den store Næse, der er ejendommelig for Slægten Valois; men Samtidens Digtere besang ikke alene Margretes Skjønhed, de priste ogsaa hendes Elskværdighed, Finhed og Ynde, og det med Ord, som bære Sandhedens Præg; det synes i det hele, som om hun ved sit elskværdige Væsen og sin Kunst i at kunne underholde forstod at fortrylle enhver, der nærmede sig hende.

Man har ment, at Margrete af Valois' Ægteskab med Henrik af Navarra var et Inklinationsparti, især fra hendes Side; men det har dog vistnok snarere været politiske Grunde, der have bevæget Kong Frants til at faa det sluttet, i det han ved dette Ægteskab ikke alene sikrede sig sit Herredømme i Béarn, men tillige vandt den Mulighed i givet Tilfælde at gjøre Fordringer gjældende paa

det spanske Navarra. I ethvert Fald passede Parret ikke rigtig sammen. Margrete var allerede 35 Aar gammel og Henrik først 24; denne Forskjel var dog temmelig stor. Henrik førte desuden et letsindigt Liv; hans Hustru maatte ofte vise stor Overbærenhed imod ham, ja hun skal endog i senere Tider have været udsat for Mishandling fra hans Side. Dog noget sikkert herom vides vist næppe.

I de første Aar levede Parret ved Hoffet; men alt som Kong Frants mere og mere lod sig beherske af Elskerinder, tabte Søsteren sin tidligere Indflydelse paa ham og trak sig efterhaanden tilbage fra Hoffet. Hun tog da med sin Gemal Ophold i Béarn, af hvis Opblomstring hun erhvervede sig store Fortjenester. Hun indkaldte Nybyggere, dygtige Agerdyrkere fra Berry, byggede Fattighuse og Hospitaler og understøttede fattige og lidende. I Pau lod hun Slottet ombygge og de prægtige Haver anlægge, som nu ere Byens Stolthed. Allerede i Aaret 1531 havde hun udgivet et poetisk Værk, »En syndefuld Sjæls Spejl«; hun forfattede ogsaa Mysterier og Gjøglespil til sin Vennekredses Opbyggelse og Opmuntring og fulgte med usvækket Interesse de store kirkelige og skriftlærde Stridsspørgsmaal, som satte Samtiden i saa mægtig Bevægelse; men hendes Indflydelse havde tabt sig, og hun formaaede selv intet til Beskyttelse for sine personlige Venner, af hvilke mange maatte bøde med Livet for deres frisindede Meninger. Hendes sidste Leveaar vare formørkede af Sygdom og mange Sorger og Bekymringer. Han døde i en Alder af 57 Aar paa sit Slot Odos i Landskabet Bigorre.

De Fortællinger, som Margrete af Navarra skrev i sine ledige Timer, udgjøre hendes mest bekjendte Værk, »Heptaméron«. I Indledningen til det fortæller hun, at Kong Frants, Dauphin, hans Gemalinde og Mme. Margrete en

Dag havde fattet den Plan at skrive en Samling Noveller i Boccaccio's Maner; men at de store politiske Begivenheder, Forbundet mellem Frankrig og England og Dauphine's Nedkomst havde forhindret Udførelsen af denne Tanke. Den Dauphin, her er Tale om, kan ikke være Kongens ældste, tidlig afdøde Søn, men den anden Søn Henrik, der 1533 formælede sig med Katharina af Medici; hun var den første Prinsesse, der i Løbet af lang Tid igjen levede som Dauphine i den franske Kongefamilie. Hendes Ægteskab var længe barnløst, og først i Aaret 1544 nedkom hun med en Søn. Det Forbund, som Kong Frants havde sluttet med Henrik den ottende, stod i Kraft fra 1543—46, og saaledes har man da et fast Punkt til at bestemme den Tid, Margrete skrev den nævnte Indledning. Den falder i Tiden efter 1544 og før Kong Frants' Død 1547; thi han omtales endnu som levende. Margrete maa imidlertid længe have samlet paa sine Noveller; hun skrev dem i sine ledige Timer, paa Rejsen i sin Bærestol, naar hun just var i Stemning dertil. Ligesom Boccaccio's Decamerone skulde ogsaa hendes Samling omfatte et Tidsrum af 10 Dage, og hver Dag bringe 10 Noveller. Hun kunde dog ikke fuldføre Værket og havde først skrevet 72 Fortællinger, da Døden bortrev hende. Allerede deraf er det forklarligt, hvorfor de ikke ere blevne trykte, medens hun levede, som saa mange andre af hendes Digtninger. Maaske havde hun slet ikke bestemt sit Arbejde for Offentligheden, men kun tænkt sig dem som en Underholdning for hendes fortrolige Vennekreds. De bleve imidlertid snart udbredte i flere Haandskrifter, og i Aaret 1558 udkom ogsaa en Udgave i Trykken. Den kaldtes »Histoires des amans fortunés« og var uden Forfatterindens Navn udgivet af Pierre Boaistuau. Denne første Udgave er ufuldstændig; Udgiveren siger selv, at han har forkastet og forandret Texten, samt føjet meget til og udeladt andet. Fremfor alt havde han bortskaaret de Steder, der syntes ham far-

lige ved Tankernes Dristighed, saaledes især slemme Udfald mod Gejstligheden eller Sætninger, der kunde gjælde for reformvenlige. Da han heller ikke bevarede Ordningen af Novellerne og udskød Værkets interessanteste Del, Selskabets mellem Fortællingerne indskudte Samtaler, vakte denne Udgave Uvilje hos Margretes Datter, Dronning Johanne af Navarra, og en ny, mere samvittighedsfuld og nøjagtig Udgave blev Aaret efter paa hendes Ønske besørget af Claude Gruget. Han gav Samlingen først Navnet »Heptaméron«, som den da har beholdt; men heller ikke denne Gang blev Manuskriptet trykket uforandret. Gruget udelod nogle Fortællinger, der forekom ham for betænkelige, og erstattede dem ved andre. Han forandrede flere Navne, rettede ogsaa paa Sproget og Stilen, for at tilfredsstille sin Tids Fordringer.

Den nyere Tids Udgaver have naturligvis lagt de Manuskripter af Heptaméron til Grund, som findes i Nationalbiblioteket i Paris. Indledningen til Novellerne giver strax et tiltrækkende Tidsbillede. »Den 1ste September befandt der sig i Pyrenæerbadet Cauterets flere Gjæster fra Frankrig, Spanien og andre Lande, nogle for at drikke Vand, andre for at bade eller styrke sig i Mosedynd; thi Badet besidder en saadan Lægekraft, at Folk gjenfinde deres Sundhed her, selv om de ere blevne opgivne af Lægerne«. Saaledes begynder Margrete sin Fortælling. Da Gjæsterne efter en tre Ugers Kur rustede sig til Hjemrejsen, udbrød der frygtelige Regnskyl, som oversvømmede Badestedet. Man kunde ikke blive, endskjønt ogsaa Rejsen lovede faa Behageligheder. De spanske Gjæster søgte deres Vej tilbage over Bjærgene; men de rejsende fra Frankrig, hvis Vej først førte til Tarbes, bleve standsede af Bjærgstrømmene, der vare svulmede op til brusende Floder. Gave, som tre Uger tidligere næppe havde været to Fod dyb, bruste nu af Sted med frygteligt Raseri, alle Broer vare sønderslaaede, og flere Mennesker, der vovede sig ud i

Vandet, druknede ynkelig. Der blev ikke andet tilovers for de fleste end at vende tilbage, ligeledes stige over Bjærgene og drage gjennem Landskabet Rousillon til Narbonne, eller sejle fra Barcelona til Marseille.

En Enke, Madame Oisile, frygtede imidlertid en saa besværlig og lang Rejse og søgte at naa til Præmonstratenser-Abbediet Notre Dame de Serrance. Serrance, eller rigtigere Sarrances, ligger i Béarn og var Maalet for mange Valfarter. »Det var ikke, fordi Oisile var saa overtroisk at tænke, at den hellige Jomfru skulde stige ned fra sin Søns højre Haand for at bo her paa den fattige Jord; men hun ønskede kun engang at se det Sted, hun havde hørt saa meget omtale.« Dér haabede hun ogsaa at finde Understøttelse til at kunne fortsætte sin Rejse i Magelighed. Denne Forventning opfyldtes rigtignok ikke, overalt havde man at kæmpe med store Farer, hun mistede en Del af sit Tjenestetyende og naaede kun med stor Møje til Abbediet, hvor hun saae sig nødsagen til at blive indtil videre.

Medens Madame Oisile flygtede til Serrance, fulgte et andet Rejseselskab en Vej, som ikke frembød færre Rædsler. To Ægtepar, Hircan og hans Hustru Parlamente, og en anden Adelsmand med sin Ægtefælle Longarine rejste sammen. To Herrer, Dagoucin og Saffredent, havde sluttet sig til dem, da de hyldede de to Damer med ærefrygtfuld Kjærlighed.

En Nat bleve de to sidste vækkede op af Søvnen ved Larm og Skrig, som kom fra Nabohuset, hvor deres Venner vare blevne overfaldne af Røvere. Hurtig ilede de til Hjælp og fordreve Ugjerningsmændene. Des værre var den ene Adelsmand, Longarines Ægtefælle, bleven saaret dødelig og døde nogle Minutter efter. De øvrige fortsatte nu Rejsen og rede hele Dagen, indtil de kom til Abbediet Saint-Savin de Tarbes, hvor de fandt venlig Modtagelse. To andre rejsende Damer, Nomerfide og Ennasuite, havde

allerede fundet Tilflugt dér, efter at de nær vare blevne et Bytte for en Bjørn. De rejsende vare bekjendte, og deres Glæde over, at de traf sammen, var stor. Den næste Dag voxede atter Antallet af Gjæsterne, da en Adelsmand ved Navn Geburon havde taget sin Tilflugt til Abbediets Kirke. Han var bleven overfalden i sin Seng af to Mordere og havde kun med Møje reddet sig. I Saint-Savin hørte man imidlertid snart, at Madame Oisile var kommen til Serrance og havde truffet en Bekjendt, Simontaut, der.

Selskabet besluttede derfor ligeledes at rejse der hen. Abbeden udrustede dem, saa godt han kunde, gav dem Heste, Tjenere, Kapper og Levnedsmidler med, og saaledes naaede de deres Maal, om end med stor Anstrængelse. Abbeden i Serrance var rigtignok en slem Herre; men han vovede dog ikke at afvise Gjæsterne, da de stode i Venskabsforhold til Fyrstefamilien i Béarn.

Saaledes er der da samlet et helt Selskab af gode Bekjendte i Serrance, og da Vandet endnu bestandig staar meget højt, men Broerne alle ere ødelagte, maa de rejsende bekvemme sig til at blive nogle Dage. De beslutte sig til at lade bygge en Bro over Gave paa egen Bekostning og vente, til den bliver færdig. Saaledes holdes de ti til tolv Dage tilbage i Abbediet, og den værste Gjæst, Kjedsomheden, melder sig hos dem. For at bortjage den raader Oisile til at læse i den hellige Skrift; thi Beskæftigelse med religiøse Ting hjælper Mennesket ud af enhver Nød. Dog Hircan gjør levende Indsigelse mod den Slags Underholdning; saa medtagne vare de dog ikke endnu og trængte just til verdslig Adspredelse. Parlamente foreslaar da, at Selskabet skal fordrive Tiden med Fortællinger. Paa en smuk Eng ved Bredden af Gave, hvor løvrige Træer give kølig Skygge, kunne de forsamle sig i Eftermiddagstimerne. Naar de alle fortælle en Historie, som de selv have oplevet eller hørt af troværdige Folk, ville de hundrede Noveller i ti Dage kunne blive samlede til en ny

fransk Decamerone. Glade tiljuble de alle Forslaget Bifald, og den følgende Dag begynde de at udføre deres Plan. Det ædle Selskab lejrer sig paa det bløde, svulmende Græs og lytter til de Fortællinger, som nu blive foredragne den ene efter den anden. Med spøgefuld Ironi beretter Margrete, at ogsaa Munkene fra Klosteret den anden Dag kom listende og med stor Fornøjelse fra deres Skjul lyttede til de fornøjelige Historier, skjønt deres Medbrødre ofte fremtraadte i et slemt Lys i dem.

Det Spørgsmaal ligger nu nær, hvad det er for Personer, Dronningen har indført under de falske Navne og givet hver især en bestemt Karakter. Der har hidtil ikke været nogen Tvivl om, at vi virkelig se Margretes Vennekreds for os, som er skildret med Kunst og overensstemmende med Sandheden. Om end de enkelte aldrig have siddet saaledes sammen, kunde Fortællerinden dog forene dem i sit Billede. I den første Tid tilhviskede man utvivlsomt hinanden deres Navne, ligesom man ogsaa for største Delen kunde nævne Heltene i de meddelte Historier. Da det imidlertid kun var faa indviede, som kjendte Hemmeligheden, og disse bevarede den godt, tabte Traditionen sig efterhaanden, og for nu til Dags at løfte Masken for Personerne i Heptaméron og lære dem at kjende, ere særlige Kombinationer og Forskninger nødvendige. Den nyeste Udgiver af Novellerne, Félix Frank*), har vist stor Skarpsindighed, nøje Kjendskab til Personerne i hin Tid og et forbavsende sikkert Blik ved Løsningen af denne Opgave. Hans Udviklinger ere til Dels saa uomstødelige, at de ikke

---

*) L'Heptaméron de la reine Marguerite de Navarre. Avec une introduction, un index et des notes par Félix Frank. 2 v. Paris, 1879.

mere kunne betvivles; for andre Hypotheser har han i det mindste fremført saa aandrige Sandsynlighedsgrunde, at man gjærne kan slutte sig til dem. Skildringen af Personerne i Heptaméron bliver derved til et Billede, fuldt af Liv fra længst forsvundne Dage, og dets Farver straale i et nyt, kraftigt Lys.

Madame Oisile har allerede længe været kjendt. Navnet er et Anagram af »Loyse«, som man tidligere skrev det. Oisile er altsaa Margretes Moder og fremtræder i Datterens Skildring som en ivrig Læserinde af Bibelen, beredt til hvert Øjeblik at holde en Moralprædiken. Hun viser derved aabenbar Tilbøjelighed for Reformideerne, stemmer i dette Punkt overens med Datteren og har som hin arbejdet paa at vinde Frants den første for Reformationen. Louise af Savoyen døde rigtignok allerede 1531; men Margrete kunde dog gjærne optage hende i Selskabskredsen, som hun førte sammen i Cauterets, især da hun ikke angiver noget Aarstal. Frank efterviser end videre, at fem af de syv Fortællinger, som Oisile foredrager, bero paa sande Begivenheder, der falde i Tiden fra 1490—1531, og at de foregaa i Angoulême, Amboise og Périgord, hvor Louise tilbragte en stor Del af sit Liv. Tydeligere røber hun sig ved den trettende Novelle, hvor Parlamente fortæller om en from Dame, der hørte til »Kong Frants' Moders, Regentindens Hus«. Da Parlamente har endt, udbryder Oisile: »Jeg aner vel, hvem det er; derfor beder jeg om ikke at fordømme hende, uden at have hørt hende.«

Man gjenkjender ogsaa let Dronningen af Navarra selv i den forstandige og kløgtige »Parlamente«, — der forstaar at tale saa smukt. I Indledningen hedder det om hende, at »hun aldrig hverken var ledig eller melankolsk«. Hun er livlig og ler gjærne; hun har jo ogsaa først undfanget Ideen til at fortælle, men hun afskyr enhver Raahed, selv i Udtrykket. Begrebet om, hvad der skulde gjælde for uanstændig Tale, var ganske vist noget anderledes i det

16de Aarhundrede end i vor Tid; men Parlamente er mere tilbageholdende i sine Udtryk end de andre Damer; hos hende er den ideale Retning baade i Kjærligheden og Venskabet fremtrædende. »Jeg tror nok,« siger Dagoucin, »at Parlamente bedst véd, hvad fuldkomment Venskab er«. Det betones mere end én Gang, med hvor trofast Venskab hun hænger ved sin Gemal, der er en samvittighedsløs Ægtemand, og da hun engang selv taler om sin Kjærlighed til ham, bliver hun afbrudt af Dame Ennasuite, der i en opirret Tone bemærker, at hun nok holder sig for bedre end enhver anden Kone. Parlamente undgaar Striden og afbryder hellere Samtalen. Saaledes viser hun sig bestandig forsonlig og imødekommende, og blandt alle Personerne i den Kreds, der har lejret sig paa den skyggefulde Eng ved Gave, er hun utvivlsomt den mest tiltalende.

Parlamentes Mand bliver indført som »Hircan«. De tidligere Fortolkere tænkte sig ved ham Hertugen af Alençon. Félix Frank har eftervist, at der under Hircan kun kan forstaas Henrik d'Albret; Navnet er atter et Anagram af »Hanric«, den franske Udtale af Henricus. Hircan er maaske den djærveste blandt Herrerne, hvad der vil sige temmelig meget; han er en Mand, for hvem intet er helligt, og som ikke tror paa Kvindeære og Kvindeværdighed. Rigtignok beklager han sig engang over, at hans Rygte er værre, end han fortjener; men de Theorier, han kommer med, og de Fortællinger, han giver til bedste, vise ham som en hensynsløs, nydelseslysten Mand, der i sin Stilling ikke behøver at frygte nogen.

Ogsaa de andre Personer i Kredsen have et udpræget Fysiognomi, og hver af dem frembyder et fint udført Portræt. Saaledes er Simontaut en Mand med fremfusende, djærve Ord, der ikke har nogen Sans for Livets ideale Goder. Han bejler paa sin Maade til Parlamentes Gunst og kan svare hende paa en grov, ja heftig Maade, naar hun afviser ham. Simontauts Kone Ennasuite træder

mindst frem. Et andet Par, Saffredent og Nomerfide, er derimod skildret med desto større Forkjærlighed. Den første har vel allerede nogle hvide Haar paa Hovedet, men er dog endnu ung nok til at nyde Livet. Han er livlig, selv ironisk og ikke ubelæst, som det vel forstaar sig af sig selv, naar der er Tale om en Ven af Dronningen af Navarra. Han anfører Jean de Meung, Digteren af »Roman de la rose«, og forstaar ved given Lejlighed at anbringe de »Chansons«, som vare almindelige i hans Tid. Hans Ægtefælle Nomerfide er den livligste og mest kaade blandt Damerne; hun er med sine ofte meget frie Ytringer ligesom en drillende Nisse, et lille Brushoved, der ofte gjør de tilstedeværende Herrer, især Hircan, det hedt og udmærket forstaar at give træffende Svar. »Jeg giver den yngste Ordet,« siger Parlamente. »Jeg siger ikke — den urimeligste,« føjer hun til, og vi se et fint Smil spille om hendes Læber. Ved Siden af hende viser Dame Longarine, der nylig ved Røvernes Overfald er bleven Enke, sig som forsigtig, klog, aaben og strængt rettænkende. Efter den 24de Novelle bliver hun opfordret til at fortælle. »Longarine vil fortælle os en Historie,« siger Dagoucin, »som ikke er sørgelig, og som hverken skaaner Mænd eller Kvinder,« og hun glæder sig over, at man sætter Pris paa hendes Oprigtighed. Af de to Herrer, Geburon og Dagoucin, er den første allerede til Aars; han er graanet i Felten og fortæller gjærne om den Tid, da han var ung, saa at Nomerfide gjør sig lystig over ham og minder om, at gamle Folk stedse ville have været langt klogere end den nye Slægt, som de se voxe op ved Siden af dem. Dagoucin endelig er en ganske særegen Fremtoning blandt Herrerne. Som ung og ugift bærer han i sit Hjærte en stille Kjærlighed til Parlamente; hans Sind er ædelt og rent. Bevidstheden om hans Kjærlighed er ham nok, og kun at tale et Ord derom vilde forekomme ham som en Vanhelligelse. I de livslystnes Kreds, hvis

Tanker kun ere rettede paa Fornøjelse og Nydelse, repræsenterer han Idealet. Han er en af de højere anlagte Naturer, som holde sig borte fra det lave og simple, og som derfor i en vild, usædelig Tid ved deres Opposition let drives til Yderlighed, saa at de frakjende det sanselige Liv enhver Berettigelse.

Forklaringen af de sidst nævnte Personer var hidtil meget usikker, da enhver Fortolker gav sin Fantasi frit Løb. Efter Frank ere Simontaut og Ennasuite Faderen til den bekjendte Krønnikeskriver Brantôme, François de Bourdeille, og dennes Kone, Anne de Vivonne. Saffredent viser den Huset d'Albret trofast hengivne Jean de Montprézat's Træk, hvis Kone stammede fra Familien Fimarcon eller Fiedmarcon, i Anagram Nomarefide. Longarine er næsten indført med sit virkelige Navn. Madame de Longrai af Familien La Fayette, hvis Ægtefælle var falden ved Pavia, stod i et meget intimt Forhold til Margrete. Geburon er Seigneur de Burge, der senere blev beskyldt for protestantiske Ideer, og Dagoucin en gejstlig af den reformvenlige Klerus's Kreds, Nicolas Dangu, som var Abbed af Juilly, senere blev Biskop af Seez, derpaa af Meude og som Kansler stod Kongeparret nær. Som Biskop Briçonnet's Ven og i Anskuelser stemmende med Margrete stod han i stor Anseelse hos denne, og det Karakterbillede, hun udkaster af Dagoucin, svarer ganske til den høje Mening, hun havde om Dangu.

Forholdet mellem de to Kjøn danner Indholdet af de fleste novellistiske Arbejder i gammel og ny Tid. Alt efter den Epokes større eller ringere Finhed, i hvilken de fremkomme, alt efter det Folks Karakter, de tilhøre, ere disse Fortællinger snart af djærv realistisk Natur, snart betone de mere den idealere Side i Kjærlighedsforholdet mellem Mand og Kvinde.

Dronningen af Navarras Fortællinger høre til den Art smaa Historier, som vare overordentlig yndede i Middelalderen. Afvexlende livlige og rørende, ofte selv tragiske, dog for det meste fulde af det Skjælmeri, der har den Forret at le ustraffet af alt, maatte de dobbelt behage hin Tids Mennesker. De vare underholdende og spændende, forlystede Tilhørernes troskyldig djærve Sans, i det de ofte paa en plump Maade, men dog ikke egentlig kynisk gement, berettede om Æventyr, der alle drejede sig om det ene Spørgsmaal, hvorledes Galanteriet sejrer og Nydelsen — saa meget mere attraaet, jo vanskeligere den gjøres — bliver mulig trods alle Hindringer. Flertallet af disse Historier fra tidligere Aarhundreder fordømmes nu som smudsige og saare en nøjeregnende Smag. At den Tilbageholdenhed, vor Tids Samfund paalægger sig, beviser et Fremskridt og en finere Smag, er vel ikke til at betvivle. Kun tør man ikke farisæisk se ned paa Fortiden; thi Forskjellen mellem svundne Aarhundreders Begreber om Anstændighed og den nuværende Tids er maaske dog næppe saa stor, som mange maaske tro.

Under alle Omstændigheder maa det være paafaldende, at en Dame, der stod i Ry for den fineste Dannelse og den ædleste Tænkemaade, kunde skrive saadanne Fortællinger, som de findes i stort Antal i Heptaméron. Ikke alene, at disse fortælles i et Selskab af Herrer og Damer, og at Udtrykket ofte træder helt utilsløret frem, men Begivenheder og Forhold, saaledes som Novellerne skildre dem, blive ogsaa senere meget alvorlig og uforbeholdent drøftede. Bliver Ordet alt for ligefremt, rødmer vel den ene eller anden Dame og forstaar at give Samtalen en Vending, hun synes bedre om. Dog er hun aldrig sikker paa ikke i det næste Øjeblik igjen at faa noget lignende at høre. Der findes en Ytring om Tilladeligheden af grove Udtryk i Epilogen til den 52de Novelle. I denne fortælles, hvorledes en Bedrager blev narret af en anden,

i det han lod sig noget prakke paa som en lille Sukkertop, der dog var af en ganske anden Natur. Men hvorledes beskrive det, da man i det 19de Aarhundrede ikke vil gaa ind paa Dronningen af Navarras frie Sprog. Den anden Bedrager havde nemlig paa Landevejen fundet det, man i mange Egne kalder — en Skildvagt. Den var haardfrossen, han svøbte den i et Stykke Papir og solgte den til den anden som Sukker, hvorved denne kom i alle Slags slemme Ubehageligheder.

I Epilogen til denne Historie betegner Margrete sit Standpunkt over for de alt for naturalistiske Udtryk, og Stedet lyder saaledes:

»Min Fortælling er rigtignok ikke meget pæn,« sagde Simontaut i Slutningen af sit Foredrag; »dog have I tilladt mig at sige Sandheden, og det har jeg gjort for at vise, at enhver glæder sig, naar en Bedrager bliver bedragen.«

»Man siger vel,« bemærkede Hircan, »at Ord aldrig lugte ilde; men de Folk, for hvem hine Ord vare bestemte, kom ikke derfra for saa let Kjøb.«

»Det er sandt,« sagde derpaa Oisile, »saadanne Ord lugte ikke. Men der gives andre, uanstændige, der have en saare ilde Lugt og saare Følelsen langt mere, end den formentlige Sukkertop kunde blive ubehagelig for Legemet.«

»Jeg beder Eder,« sagde Hircan, »sig mig saadanne Ord, der ere saa smudsige, at de gjøre en Kvindes Følelse og Sans ondt.«

»Det vilde være ilde,« svarede Oisile, »om jeg skulde udtale det, jeg ikke raader nogen Kvinde at sige.«

»Nu forstaar jeg,« sagde Saffredent, »hvad det er for Ord, som Kvinderne ikke betjene sig af, naar de ville gjælde for anstændige. Jeg spørger imidlertid alle Damer, som ere her tilstede, hvorfor de saa gjærne le over saadanne Udtryk,

naar man anvender dem i deres Nærværelse, uagtet de selv ikke ville benytte dem?«

Da sagde Parlamente: »Vi le ikke, fordi vi høre disse skjønne Ord; men ethvert Menneske bliver ægget til Latter, naar han ser en anden snuble, eller naar nogen uforvarende bruger et Ord, saaledes som det ofte forekommer. Selv de klogeste og de, som mest have Ordet i deres Magt, fortale sig og sige et Ord for et andet. Men naar I Mænd indbyrdes med Vilje tale hæslig, saaledes som eders onde Aand driver eder til, kjender jeg ingen anstændig Kvinde, der ikke afskyr det, der ikke alene ikke vil høre det, men ogsaa flyr saadanne Folks Selskab.«

»Men det er dog sandt,« sagde Geburon, »at jeg har set mange Kvinder, der sloge Kors for sig, naar de hørte den Slags Ord, men dog gjærne vilde, at man skulde gjentage dem.«

»Og hvor ofte,« føjede Simontaut til, »have de taget deres Maske paa for at kunne le, efter at de have anstillet sig meget fortørnede!«

»Det er visselig ogsaa bedre,« sagde Parlamente, »end aabent at billige saadanne Udtryk.«

»Roser I da,« sagde Dagoucin, »lige saa godt Damernes Hykleri som deres Dyd?«

»Dyden er visselig at foretrække,« mente Longarine, »men hvor den mangler, maa Hykleriet hjælpe til, ligesom vi bære høje Hæle, naar vi ere smaa.«

Man ser, ogsaa i hin Tid allerede gjordes der Indsigelse mod uanstændig Tale, gav man sig Skinnet af uskyldig Blyhed, uden dog i sit Hjærtes Indre at fortørnes over Fortællinger af mere end frit Indhold. Det samme er jo ofte endnu Tilfældet. Og tager man saa ogsaa Hensyn til, at Selskabssproget for halvfjerde Hundredaar siden var ganske anderledes, at Talen i de mest dannede Kredse ikke paalagde sig nogen Tilbageholdenhed, vil man ikke mere undres over, at Dronning Margrete har indrømmet den

gamle »galliske« Spas en Plads i sine Fortællinger. Med hvilken Djærvhed udstyrede ikke Luther ofte sine Kjærnesprog, og det er jo ogsaa tilstrækkelig bekjendt, at selv gejstlige paa Prædikestolen ofte gav deres Prædikener en obscon Bibetydning. Den ældre Tid forargedes ikke over saadanne Modsigelser, der oprore os. Saaledes fremvise endnu de storartede Gudshuse, som Middelalderen oprejste, Vrængbilleder og Karikaturer midt imellem en Fylde af de skjonneste Ornamenter. Nordboeren stodes desuden ved mangen Vending i Talen hos de sydlige Stammer, som med den dem ejendommelige Livlighed simpelt nævne naturlige Forhold og Tildragelser ved deres Navne. Endnu i Ludvig den fjortendes Tid, altsaa over 130 Aar senere, forelæste man Lafontaine's »Contes« i de fineste Kredse, og Mme. de Sévigné, paa hvis Rygte der aldrig er sat nogen Plet, skrev endogsaa til sin Datter om disse raffinert smudsige Digtninger. »Med Fare for at vække din Vrede, sender jeg dig de to Bøger af Lafontaine«. Mme. de Grignan hørte altsaa til de Damer, der menes i den omtalte Samtale i Heptaméron. Hun svarede sin Moder meget fortornet. Denne skrev da atter: »Forkast ikke alt for meget Lafontaines Bøger. Der findes fortryllende Fabler og yndige Fortællinger i dem«; og blandt de sidste anbefalede hun nogle, som virkelig ere stærkt pebrede.

Middelalderen fandt særlig Behag i den korte, skarpt pointerede Fortælling, ligesom ogsaa i en Sammenfatning til et stort hele. Der findes ofte et opdigtet Selskab, som forer Underholdningen paa denne Maade. Saaledes lader Chaucer sine Historier fortælle af Pilegrime, Boccaccio sine foredrage i en Kreds af unge Florentinere, Herrer og Damer, og saaledes ere ogsaa Ludvig den ellevtes »Nouvelles nouvelles« sammenstillede. Af disse Værker var især Boccaccios Decamerone yndet i Frankrig. Margrete anfører den udtrykkelig i Prologen til sin Samling: »Jeg tror ikke, der findes nogen blandt eder, som ikke har læst Boc-

caccios 100 Noveller.« Margrete havde endogsaa givet en kongelig Embedsmand, Krigskammerraad (»trésorier de l'extraordinaire des guerres«) Antoine Le Maçon, det Hverv at oversætte Decamerone paa Fransk, og dette Arbejde udkom i Paris i Aaret 1545 kort før Prologens Redaktion. Det er allerede omtalt, at Kongen og Dauphin med sin Gemalinde skulde være med hertil. Alle disse Fortællinger ere ligesom en Efterklang af de gamle Kjærlighedshoffer og deres Forhandlinger, kun den Maade, hvorpaa man behandler Spørgsmaalene fra Kjærlighedens og Galanteriets Rige, er forandret i Overensstemmelse med Tidens Præg; den er bleven skeptisk og frivol. I flere væsentlige Punkter adskilte imidlertid Dronningen af Navarras Fortællinger sig fra deres Forbilleder. Boccaccio optog i sine Samlinger alle de Historier, der forekom ham underholdende og svarede til hans Øjemed; han havde paa ny oppudset en Række gamle Anekdoter; men Margrete stillede sig den Opgave kun at skildre virkelige Tildragelser og historiske Begivenheder. Hendes fortrolige maatte være hende behjælpelige dermed og meddele af deres Erindringer, hvad de vidste. Det mærkes endnu mangt et Sted, og denne historiske Karakter bliver oftere betonet. Parlamente siger saaledes, før hun giver den 21de Fortælling til bedste, at alt i den er sandt, og at hun kun har forandret Navnene. Det kan eftervises, at denne Betingelse blev overholdt næsten i alle Novellerne. Strax den første behandler en tragisk Begivenhed, der vakte stor Opsigt i Byen Alençon. Der berettes, hvorledes en Prokurator efter sin Kones Tilskyndelse begik et Snigmord, flygtede til England og blev benaadet af Kongen, men senere dog kom paa Galejerne for andre Forbrydelsers Skyld. Nu findes endnu i Nationalarkivet den kongelige Benaadningsakt, hvis Angivelser bekræfte Fremstillingen i Novellen. I en anden Fortælling berettes om en fræk Daad af en fornem Mand, som indbød en Prinsesse af Flandern med hendes Broder

til Jagt paa sit Slot og om Natten overfaldt Prinsessen i hendes Værelse, men sejrrig blev afvist af hende. Man véd nu, at Margrete dermed skildrer et Æventyr, i hvilket hun selv spillede Hovedrollen, og at Admiral Bonnivet var Ugjerningsmanden. I den sidste Novelle nævner hun sig selv ved Navn; hun frelser i den en stakkels fortvivlet Nonne. Saaledes lader den historiske Baggrund sig eftervise endnu ved saare mange, og naar Novellerne derved havde en Tillokkelse mere for Samtiden, fordi den i dem ligesom fik en Gaade at løse og kunde glæde sig over de bekjendte Personer, vinde de ogsaa i Interesse for Nutiden, i det Novellerne nu ikke mere ere simple Anekdoter, overleverede fra den ene Tidsalder til den følgende, men smaa Kulturbilleder, i hvilke det 16de Aarhundredes ægte og uforfalskede Liv findes.

Dronningen af Navarras Heptaméron er ganske vist ikke nogen uskyldig Lekture. Det 16de Aarhundrede havde, som alt fremhævet, egne Anskuelser om det velanstændige og fri Ord. I og for sig er det maaske den interessanteste Tid i den nyere Historie. Fuldt af Glans og Liv, endnu staaende Middelalderen nær og dog allerede opfyldt af en Anelse om den ny Tid, stræbsomt, forskende, uroligt, kan det opvise en lang Række tiltalende Mennesker, fast prægede Karakterer, der træde tydelig frem baade i godt og ondt: Hint Aarhundredes Mennesker helligede sig med Begejstring til Videnskabens Dyrkelse, skabte en ny Filosofi og fornyede Kirkens Bygning. Med stor Aandsklarhed og skeptisk Sans forbandt de ikke sjælden et mystisk Sværmeri, som skyldtes en dyb religios Trang; men disse hinanden saa modsatte Stemninger røvede dem dog ikke Livslyst og Sansernes Nydelse. De glædede sig over Skjønheden, Lyset og Glansen, og en Draabe vildt Rabelais'sk Lune forhøjede endnu Livsmodet.

Denne Karakter aabenbarer sig ogsaa i Margretes Heptaméron. Om end Novellerne præges af en overmodig

Aand og et slibrigt Lune, have dog de Samtaler, der hver Gang knytte sig til Fortællingerne, en alvorligere Retning, og for enhver Læser, der ikke alene gaar ud paa letfærdig Læsning, ere netop disse Samtaler den vigtigste og interessanteste Del af Bogen. Det tager sig rigtignok ofte komisk ud, naar der knyttes en alvorlig Samtale til en meget utilsløret Historie, ja endogsaa uddrages en from Morallære af det hørte. Dog disse Noveller tjene heller ikke sjælden som Maske. De skulle noget tilsløre den dristige Aand, der udtaler sig i Samtalerne, skulle bortdrage Modstandernes Opmærksomhed fra Bogens Kjærne. Hvem vilde vel ogsaa søge efter kjætterske Lærdomme i en Samling af mere eller mindre lascive Noveller? Og dog ligge de aabent dér; dog svinger Margrete sig op i dem til ihærdig Opposition mod Fanatismens og Ufordragelighedens Parti. Hun udtaler en ihærdig Protest mod den privilegerede Uvidenhed hos Kapucinermunkene og lignende gejstlige Ordener, og i de Samtaler, der ligesom i en Ramme omfatte Novellerne, faar man et klart Indtryk af den Kreds's Livsanskuelser, der sluttede sig om Dronningen.

Udtalelser om Kjærlighedens Væsen og dennes Indflydelse paa Menneskene indtage naturligvis en Hovedplads i Samtalerne. I tidligere Tid behandlede man den Slags Spørgsmaal med særlig Forkjærlighed og grundede et helt System Livsvisdom derpaa. I Epilogen til den 35te Novelle bemærker Oisile, at man ikke skal foragte Kjærligheden til en ædel og gudfrygtig Mand, da den giver en Kvinde større Kraft. Parlamente indrømmer vel Rigtigheden af denne Anskuelse; thi ingen Kvinde kan saa let bedaares som den, der aldrig har følt sand Kjærlighed; hun advarer imidlertid samtidig mod platonisk Venskab, mod »l'amour spirituelle«, og raader enhver Hustru til at nøjes med sin Ægtefælles Kjærlighed. »Der gives mange Mænd, som staa i Ry for Hæderlighed«, siger hun,

»og dog tror jeg, der gives faa, som altid opføre sig hæderlig over for Damer og agte deres Ære og Samvittighed«.

I saadanne Samtaler kommer man let til at omtale Damernes »Serviteurs«, de Kavallerer, som aabent bejle til en Kvindes Gunst, ere hende behjælpelige med enhver Tjeneste og udføre denne Ridderpligt med Gemalens Indvilligelse eller dog i det mindste stiltiende Billigelse. Forholdet skal nærmest være platonisk, og et venligt Blik af den elskede maa være tilstrækkelig Løn for Tilbederen. Efter den ideale Opfattelse maa der selv ikke finde nogen Udtalelse af disse Følelser Sted. I denne Betydning er Dagoucin Parlamentes Serviteur og Saffredent Longarines, skjønt Saffredents Hustru Nomerfide tager Del i Selskabet. Saffredent hører heller ingenlunde til de resignerede Naturer, og en platonisk Tilbedelse paa Afstand behager ham ikke; han benytter den første bedste Lejlighed til at forklare sit Standpunkt, og i Epilogen til den 10de Novelle udtaler han med bedaarende Ord, at den elskende for sin Møje, sine Smerter og Sukke har et begrundet Krav paa at belønnes af den elskede paa en ærbar Maade. Longarine svarer ham derpaa, at han opfatter Æren falsk. »Selv om hele Verden ansaa mig for en anstændig Kone, og jeg selv vidste det modsatte, vilde Rosen kun forhøje min Blusel og Forvirring.«

Med Undtagelse af Dagoucin ere Herrerne ikke saa nøjeregnende. I det hele have de en saare ringe Mening om Kvindernes Dyd. Den første Dag fortæller Dagoucin om en Tilbeder, der troede sig forsmaaet og tog sin Død derover. Damerne have Taarer i Øjnene ved Slutningen af Fortællingen, men Hircan udbryder:

»Det var ved Gud den største Nar, jeg endnu har hørt fortælle om! Er det forstandigt af os, naar vi dø for Kvindernes Skyld, der dog kun ere skabte for os, og naar vi undse os for at forlange det af dem, som de dog efter Guds Vilje skulle give os?« Naturligvis samstemmer Saffredent

med sin Ven og gaar endnu videre. Han paastod, at Kvinder vare som Fæstninger, der med Tiden ikke kunde modstaa en rigtig og kraftig ledet Belejring; men disse frivole Ord blive med sømmelig Alvor tilbageviste af Parlamente. »I maa have henvendt Eder til daarlige Kvinder, naar I er kommen til saadanne Anskuelser,« siger hun. Saffredent retfærdiggjør sig med en gammel Kones letfærdige Udtalelse i »Roman de la rose«:

Nous sommes faits, beaux fils, sans doutes,
Toutes pour tous, et tous pour toutes.

Kun Dagoucin samstemmer ikke med sine Venner. For ham er den ideale Kjærlighed alt, og han udvikler en hel Lære om dens Natur. Til Simontauts spottende Ord, at han vistnok aldrig har været forelsket og ikke kjender Lidenskabens Ild, svarer han:

»Visselig har jeg elsket, ja jeg elsker endnu, og min Kjærlighed vil først slukkes med mit Liv; men jeg viser den ikke af Frygt for at skade dens Fuldkommenhed. Den, hvis Venskab jeg attraar, tør ikke høre derom. Ja, jeg vover selv ikke at tænke disse Tanker helt ud, for at ikke mine Øjne skulle røbe dem; men jo lønligere og mere skjult jeg bevarer min Kjærlighed, desto højere voxer min Glæde, da jeg er overtydet om min Kjærligheds Fuldkommenhed.«

Parlamente, der gætter hans Drømme, afbryder Samtalen, for at Dagoucin dog ikke skal røbe sig ved et uforsigtigt Ord. »Stille, Dagoucin,« siger hun; »jeg har set Mænd, der hellere vilde dø end tale.« — »Disse vare sikkert meget lykkelige,« svarer Dagoucin, og paa Saffredents spottende Indvending, at han endnu aldrig har set nogen dø af Kjærlighed, og at han selv heller aldrig har været udsat for denne Fare, ender Dagoucin Samtalen med de Ord: »Saffredent! Folk med Eders Tankesæt uddø aldrig.«

Dagoucin repræsenterer allerede den sværmerske, ro-

mantisk strænge Kjærlighed, som i det 17de Aarhundrede spillede en saa stor Rolle i Litteraturen, dannede det ridderlige fornemme Selskabs Ideal, udfyldte Hyrderomanerne, Skuespillene og Digtene og gav dem det karakteristiske Præg. Margrete, der havde maattet trække sig tilbage for Frants den førstes Elskerinder, og som maatte finde sig i sin Ægtefælles Letsind, søgte en moralsk Oprejsning ved at betone denne uegennyttige, offerberedvillige Folelse.

Dog ere Anskuelserne om den bedste Maade at vise Kjærlighed paa ikke de eneste Æmner, der behandles i Margretes Kreds. Hendes Had mod Munkevæsenet træder ganske utilsloret frem. Er en Historie i særlig Grad lasciv, kan man være vis paa, at en Kapuciner er Helten i den. Denne Uvilje forekommer ofte og gaar videre. Parlamente angriber Testamenter til Gunst for Kirken; hun billiger, at en døende skjænker de fattige det, som virkelig tilhorer ham, og han har Raadighed over; men med andres Gods skal ikke gives Almisse. De største Aagrere, der have sammenstjaalet sig 100,000 Dukater, ville paa Dødslejet ofre 10,000 Guldstykker og bygge kostbare Kapeller for at forsone Gud, som om han ikke kunde regne. Oisile samstemmer i denne Anskuelse og udtaler sig endnu mere aabent. »Gud forlanger et angerfuldt og sønderknust Hjærte, før han vil tilgive Synderne. Ikke ved Gjerninger, men ved Tro vindes Himmerige«.

Den protestantiske Tanke, Luthers Lære, som laa til Grund for hele Reformationen, træder dristig og klart frem. Dog er det ejendómmeligt, at Kongen af Frankrigs Søster, der ogsaa selv var Dronning, maatte skjule sine religiøse Meninger i en Samling letfærdige Noveller. Da Margrete lægger Dame Oisile de sidste afgjørende Ord i Munden, tør man slutte, at Louise af Savoyen hældede mere til Reformationen, end man sædvanlig antager. Er man imidlertid engang bleven opmærksom paa Margretes kjætterske Ytringer, finder man dem paa mange Steder, om end ikke

saa aabent udtrykte som paa det nys nævnte. I den 56de Novelle fortælles der f. Ex. om et falsk Under, der skyldtes en Kvindes Dumhed, og i 72de Novelle skildres en Munks Lystenhed, der for at forføre en Nonne forklarer hende, at »en lønlig Synd ikke tælles for Guds Domstol og ikke er nogen Synd, naar den ikke vækker offentlig Forargelse«. Det gejstlige Hykleri bliver her lige saa skarpt hudflettet som senere af Mathurin Régnier, der i sin Satire »Macette« lader en Koblerske sige: »Skjult Synd er alt halvt tilgivet«, — en Lære, som jo ogsaa Molière's Tartuffe prædiker, da han søger at overtale Elmine.

Igjennem Dronningen af Navarras Heptaméron lærer man Fortællerindens interessante Skikkelse at kjende, men Værkets Stil kaster ogsaa et klart Lys over Retningen i hendes litterære Smag, som hun i øvrigt allerede tidligere tilkjendegav ved sin Forkjærlighed for Digtere som Des Périers og Marot. Hun havde valgt den simple Stil, og det fremhævede ogsaa Gruget i sin Tilegnelse til Dronning Jeanne. Saa let denne Stil end synes, saa vanskelig var den i Virkeligheden den Gang at opnaa. Grugets Ros er fuldkommen begrundet, og for ret at sætte Pris paa Sprogets Skjønhed og lette Simpelhed i Heptaméron maa man sammenligne det med Sproget i andre Prosaværker fra hin Tid. Og dog er Margretes Stil heller ikke kunstløs, ja hun har i sin Bog enkelte Skildringer af Landskaber, smaa Genrebilleder eller dramatisk bevægede Scener, der selv i vore Dage maa anses for fortræffelige i stilistisk Henseende. Og Samtalerne, som hun lægger sin Vennekreds i Munden, hæve sig ikke sjælden til en Kraft fuld af Liv og røbe en skarp Forstand parret med en i Sandhed frisindet Aand.

William Ewart Gladstone.

V.

I Begyndelsen af 1858 afløstes Palmerstons Ministerium af Jarlen af Derbys; heri blev Disraeli Finansminister, og man tilbød hans Rival Gladstone at indtræde som Statssekretær for Kolonierne, men han vilde ikke atter slutte sig til de konservative; thi deres og hans politiske Anskuelser havde efterhaanden fjærnet sig mere og mere, og det vakte derfor stor Forbavselse, da Gladstone samme Efteraar modtog Udnævnelsen som extraordinær Overkommissær for de joniske Øer; der var strax mange, som mente, at dette fra Gladstones Side maatte tyde paa, at han havde i Sinde igjen at slutte sig til det konservative Parti; men disse Formodninger vare ugrundede. De joniske Øer havde, som bekjendt, siden 1815 staaet under Englands Protektorat, men det var almindelig bekjendt, at mange af Øernes Indbyggere nærede en stærk Længsel efter en Forening med deres Stammefrænder, Grækerne. Disse Sympathier vare saa bekjendte, at den britiske Regering ikke godt kunde lade være at tage Hensyn dertil, og den besluttede derfor at sende en extraordinær Befuldmægtiget der over for at undersøge Sagernes Stilling. Denne Post havde altsaa

intet med politiske Partier og Meninger at gjøre, og efter Forslag af Sekretæren for Kolonierne, Sir Edward Bulwer Lytton, tilbød man Gladstone den, fordi man vidste, at han ved sine Studier, Sympathier og hele fremragende Stilling særlig egnede sig hertil.

Den 29de November ankom Gladstone til Korfu, hvor han blev modtagen med Enthusiasme; Befolkningen syntes at tro, at han havde Fuldmagt til at træffe Foranstaltninger til den ønskede Forening med Grækenland. Den 3dje Decbr. gav Gladstone Øernes Raad en Forklaring om Hensigten med hans Sendelse; han fremhævede, at han ikke var kommen for at svække den Forbindelse, der med de øvrige Stormagters Samtykke var oprettet mellem England og de joniske Øer, men for at undersøge, hvorledes Storbritannien paa den ærefuldeste og mest fyldestgjørende Maade kunde opfylde de Forpligtelser, det havde paataget sig. I Slutningen af Januar følgende Aar indgav Øernes lovgivende Forsamling derpaa en Resolution til Gunst for en Forening med Grækenland, men Gladstone raadede Forsamlingen til at gaa frem ad den sædvanlige Vej, nemlig at sende et Andragende eller Repræsentanter til England, og da Indenrigsministeriet tilraadede Dronningen at afslaa Ansøgningen, var Gladstones Mission altsaa til Ende, og han vendte tilbage til England. Den lovgivende Forsamling vedblev imidlertid at agitere for Foreningen med Grækenland og fik, som bekjendt, sit Ønske opfyldt i Aaret 1864.

I en anden Henseende havde dette Besøg paa de joniske Øer en særlig Interesse for Gladstone; fra sin tidlige Ungdom havde han med Enthusiasme beskæftiget sig med Studiet af Homer, og med sin levende Indbildningskraft havde han stedse fundet Behag i at virkeliggjøre sig de homeriske Digtes store Handlinger og Begivenheder. Intet Under derfor, at han med Interesse færdedes paa disse Steder og søgte at bestemme, hvor den store Scene for

disse glimrende Heltedigte havde ligget. Gladstone hører til de Forfattere, som hævde, at Homer er en Personlighed, og benægter, at Iliaden, som mange mene, kun skulde være en Samling af Ballader af forskjellige Forfattere; han har, baade før og efter sin Sendelse til de joniske Øer, udgivet flere Skrifter herom; endnu i 1876 udkom »Homerisk Synchronisme« og »Undersøgelser om Tiden og Stedet for Homer«, der, som alt, hvad han har skrevet, vidne om grundige Studier og stor Lærdom.

Gladstone vendte tilbage tids nok til at deltage i Forhandlingerne om den konservative Reformbill, hvis Øjemed var at fuldføre den Valgreform, der paabegyndtes ved Reformbillen af 1832. Debatterne om denne vare baade heftige og langvarige og medførte Parlamentets Opløsning; men da de nye Valg snarere styrkede end svækkede Oppositionens Rækker, hævnede denne sig ved at indbringe et Mistillidsvotum, hvis Vedtagelse nødte Ministeriet Derby til at indgive sin Dimission. Lord Palmerston blev atter Premierminister og tilbød Gladstone Finansministerposten, som denne ogsaa modtog. Skjønt Gladstone havde støttet Reformbillen, stemt imod Mistillidsadressen og saaledes nærmest staaet paa de konservatives Side, var der ingen, som tvivlede om, at han tilhørte de liberales Rækker, og den almindelige Mening gik ud paa, at han var den, som var bedst skikket til denne vigtige Post.

I Januar 1860 indlededes Underhandlinger med Frankrig om en Handelstraktat, og Planen hertil skyldtes uden Tvivl Gladstone, som indsaa, hvor store financielle Fordele England vilde høste af en saadan Traktat. Den bekjendte Frihandelsmand Cobden blev udnævnt til Englands Befuldmægtigede; han havde, som de fleste Frihandelsmænd paa den Tid, stor Tiltro til Napoleon III, der havde været Englands allierede i Krimkrigen og, det var man overbevist om, gjærne vilde knytte det venskabelige Forhold mellem de to Lande endnu fastere ved en Handelsforbin-

delse, der vilde bringe begge store gjensidige Fordele. Baade Gladstone og Cobden vidste meget vel, at om end det gamle Nationalhad ikke mere var saa brændende, som den Gang Nelson indprentede sine Kadetter, at en af deres første Pligter var at hade Franskmændene af deres ganske Hjærte og Sjæl, ulmede det dog endnu paa begge Sider af Kanalen, og de indsaa, at det bedste Middel til at hindre det fra paa ny at bryde frem, var at knytte Nationerne til hinanden ved Handelens og de fælles Interessers stærke Baand. Fra Frankrigs Side vistes stor Imødekommenhed; Kejseren udnævnte Føreren for de franske Frihandelsmænd, Michel Chevalier, der desuden var en privat Ven af Cobden, til at forhandle med denne, Underhandlingerne mødte saaledes ingen Vanskeligheder, og allerede i Februar Maaned kunde Handelstraktaten fremlægges til de respektive Regeringers Underskrift.

I England var man ingenlunde ubetinget glad over Traktaten; der var mange, som mente, at det var Frankrig, der vilde komme til at høste størst Fordel deraf, og denne Stemning gav sig Luft baade i Pressen og i Underhuset. Med stor Majoritet vedtoges dog en af Lord Palmerston indbragt Adresse til Dronningen, hvori hun takkedes, fordi hun havde sluttet denne Traktat; det viste sig ogsaa snart, at baade Ind- og Udførselen tiltog i en overordentlig Grad, og kun faa Aar efter kunde Gladstone ved Fremlæggelsen af sit Budget med Stolthed pege paa de glimrende Resultater af Handelstraktaten med Frankrig.

Efter Parlamentsæsonens Slutning 1862 foretog Gladstone en Rejse til Nordengland og blev overalt modtagen med stor Enthusiasme. Det var en af disse politiske Rundrejser, som under hans senere glimrende Løbebane har gjort ham saa vel kjendt over hele Landet, og paa hvilke han har holdt nogle af sine virkningsfuldeste Taler. Alles Sind var den Gang optaget af den Borgerkrig, der rasede i Amerika, og hvis Virkninger føltes saa smertelig i Lan-

cashire, i det Bomuldsfabrikkerne standsedes og Handelen lammedes, hvorved hundred Tusender af Arbejdere bleve arbejdsløse og udsatte for den yderste Nød. Man gav nøje Agt paa den engelske Regerings Holdning. Vilde England anvende sin Indflydelse til at forsøge at bringe en Vaabenhvile i Stand, under hvilken der kunde forhandles om Fredslutning? Vilde det anerkjende de sydlige konfødererede Stater som en krigsførende Magt? Man ventede spændt paa en Udtalelse af Gladstone om disse Spørgsmaal, og ved en Banket, som gaves til Ære for ham i Newcastle on Tyne, holdt han ogsaa en lang Tale, hvori der forekom en Udtalelse, der vakte megen Opmærksomhed: »Vi kunne have vor egen Mening om Slaveriet; vi kunne være for eller imod Syden; men der er én Ting, tror jeg, som vi ikke kunne nægte, og det er, at Jefferson Davis og Sydens andre Førere have skabt en Hær; de ere i Færd med at skabe en Flaade og, hvad der er af langt større Vigtighed, mine Herrer, de have skabt en Nation.« Disse Ord fremkaldte et stærkt Bifald, og Gladstone vedblev: »Vi kunne med Sikkerhed formode, at Sydstaterne ville naa et heldigt Udfald med Hensyn til deres Adskillelse fra Nordstaterne. Jeg for min Del kan ikke andet end tro, at denne Begivenhed er saa sikker som noget, der tilhører Fremtiden, kan være; og det er i Følelsen af, at Nordstaterne ville komme til at lide denne Ydmygelse, at jeg alvorlig haaber, England intet vil gjøre, som kan forøge den Skam, Sorg og Smerte, de allerede have lidt og sandsynligvis endnu ville komme til at lide.«

Denne aabne Meningstilkjendegivelse fremkaldte mange Kommentarer. Gladstones høje Stilling i Ministeriet ledede til den Formodning, at Regeringens Sympathi var for Sydstaterne, at den var beredt paa at anerkjende Konføderationen som en uafhængig Magt, og at Tiden dertil ikke kunde være langt borte. Da Parlamentet næste Aar atter traadte sammen, greb Disraeli Lejligheden til i en Debat

at berøre Gladstones Udtalelse i Newcastle og dadlede denne, fordi han som Minister havde opmuntret Sydstaterne ved Ord, som Regeringen ikke agtede at lade følges af Handling, og fordi han havde bragt Folk til at formode, at hans private Mening var et Udtryk for Regeringens enstemmige Opfattelse. »Hvis Talen skulde betyde noget, maatte den betyde, at Sydstaterne vilde blive anerkjendte; thi, hvis det er sandt, at de have skabt en Hær, en Flaade og et Folk, ere vi ved Politikkens og Folkerettens Principper forpligtede til at anerkjende deres politiske Existens«. Det er for øvrigt mærkeligt at se, hvorledes Disraeli ligesom Gladstone troede, at Sydstaterne vilde opnaa Uafhængighed, og at en Adskillelse var uundgaaelig; thi han ytrede i Løbet af sin Tale: »Jeg kan ikke fordølge, at det er min Overbevisning, at enhver i dette Hus, som er ung nok til at blive Vidne til de endelige Følger af denne Borgerkrig, vil faa at se et Amerika, der er vidt forskjelligt fra det, vore Fædre kjendte, ja selv fra det, vor Generation har kjendt. Det vil blive et Amerika af Armeer, af Diplomater, af rivaliserende Stater og intrigerende Kabinetter, af idelige Forstyrrelser og sandsynligvis af hyppige Krige.« Heldigvis have baade Disraeli og Gladstone víst sig at være falske Profeter.

Kort efter Parlamentets Aabning 1865 — den sidste Sæson for dette Parlament — blev der indbragt et Lovforslag om en Forbedring af Irlands Styrelse og, som sædvanlig, var Hovedpunktet den irske Statskirke. Gladstone støttede vel ikke denne Bill, men udtalte sig dog saaledes, at han næsten forsvarede Ophævelsen af Statskirken i Irland; han bemærkede blandt andet, at efter hans Mening vare Protestanterne i Irland og overhovedet Medlemmerne af Statskirken i de tre forenede Kongeriger ingenlunde de eneste, som havde Krav paa Omsorg for deres aandelige Tarv, men at der lige saa vel burde drages Omsorg for den øvrige Del af Befolkningen. Denne Gladstones Hold-

ning øvede under de snart følgende Valg stor Indflydelse paa hans Vælgere og var Hovedgrunden til, at han ikke blev gjenvalgt.

Parlamentet døde en naturlig Død i Juli, og der blev truffet Foranstaltninger til de almindelige Valg. Gladstone havde repræsenteret Oxfords Universitet i atten Aar, men hans tiltagende Liberalisme, og især de Meninger, han havde udtalt med Hensyn til den irske Kirke, havde røvet ham mange af hans tidligere Vælgeres Tillid, gjort hans Gjenvalg meget tvivlsomt, og derfor skyndte de liberale i Syd-Lancashire sig at opstille ham som deres Kandidat.

Strax ved Valgets Begyndelse i Oxford viste det sig, at Gladstones Modkandidat vilde faa de fleste Stemmer, og ved Listernes Slutning havde han ogsaa vundet en Majoritet paa 180. Gladstone havde forudset dette Resultat og uden Betænkning modtaget Kandidaturen for Syd-Lancashire, og den samme Dag, da Listerne sluttedes i Oxford, holdt han en Tale til sine Vælgere i Liverpool, hvori han ytrede, at han stedse af sit ganske Hjærte og alle sine Evner havde bestræbt sig for at tjene Universitetets Interesser; han havde aldrig svigtet det, men nu var han bleven fjærnet der fra, ikke ved akademisk, men ved politisk Indflydelse. Gladstone bar sit Nederlag med Værdighed; han sendte sine Venner iblandt Universitetets Vælgere en smuk Afskedsadresse, hvori han takkede dem for den trofaste Understøttelse, de havde ydet ham til det sidste. Baade Venner og Modstandere ydede Gladstone fortjent Anerkjendelse, og flere af de vigtigste Blade udtalte som deres Overbevisning, at det Tab, Universitetet havde lidt, vilde vise sig at være en Vinding for det engelske Folk, i det Oxfords Indflydelse og Traditioner, som ofte havde paavirket hans Syn paa Tingene og modarbejdet hans bedre Indsigt, nu efterhaanden vilde tabe sin Magt over ham.

Gladstone synes ogsaa selv at have følt, at hans Forbindelse med Universitetet var ligesom et Baand; thi ved

en Tale, han holdt i Manchester, fortalte han sine Vælgere, at han kom til dem »uden Mundkurv«, og udtalte sig frit om de kirkelige Spørgsmaal. Han kaldte det saaledes en misledende Daarskab at ville fremme Statskirkens Interesser ved at fastholde de forhadte Brændemærker paa Dissentere og Katholikker. Ogsaa om den parlamentariske Reform talte han aabenhjærtig og ligefrem, skjønt han naturligvis undgik at binde Regeringen til nogen bestemt Fremgangsmaade. Han dadlede, at forskjellige Ministerier havde behandlet dette Spørgsmaal som en Ubetydelighed, i det de toge det op, naar de vare nødte dertil, og lagde det til Side, saa snart de kunde slippe fri.

I en Tale, Disraeli under disse Valgkampe holdt til Buckinghamshires Vælgere, benyttede han Lejligheden til at angribe Gladstones Finanspolitik, og især hans sidste Budgettale. I denne havde Gladstone, efter Disraelis Mening, tillagt sine Finansoperationer Æren for Velgjerninger, man alene maatte takke Forsynet for. »Jeg tror ikke,« sagde han med den tørre Humor, han forstod at anvende med saa stor Virkning, »at den gode Høst, vi have haft, er bleven frembragt ved noget som helst Kabinetsraad; og jeg tænker heller ikke, at Opdagelsen af Guldlejerne eller Anlæggelsen af de mange Jærnveje, som nu gjennemkrydse Landet, skyldes Regeringens Kapital eller Entreprise«. Han paastod, at de konservative havde givet Ideerne til, men ikke været i Stand til at gjennemføre de vigtigste af de financielle Forandringer, hvoraf Gladstone nu roste sig. Han, Disraeli selv, havde været den første til at bekæmpe Tolden paa Te og til at forsvare Ophævelsen af Papirstolden, og hvad Handelstraktaten med Frankrig angik, havde Lord Derbys Regering allerede i 1852 indledet Underhandlinger derom. De konservative havde ogsaa nedsat Indkomstskatten, og det Overskud, Gladstone havde pralet med, havde han kun faaet »ved at adoptere en Politik, vi have anvendt Aar efter Aar«. Hvad de liberales

Paastand om at have indskrænket de offentlige Udgifter angik, sagde Disraeli, var det hele »en falsk Fremstilling fra Begyndelsen til Enden, og, hvis Partiet ikke bevægede sig i de højeste Kredse og indtog saa udmærkede Livsstillinger, vilde de blive kaldte for Lord Mayoren og straffede, fordi de havde høstet Ros ved falske Foregivender«.

Gladstone fremhævede i sit Gjensvar, at, da han tiltraadte sit Embede, havde han fundet, at den virkelige Udgift for det Aar langt oversteg Disraelis Overslag. Tabet af de sex Millioner, den kinesiske Krig i 1859 havde kostet, skyldtes alene den konservative Regerings slette Bestyrelse, og hvad de indledede Underhandlinger om Handelstraktaten med Frankrig angik, havde Disraeli og hans Venner søgt at bringe en Traktat i Stand, der skulde føre Frihandelen ud i det abstrakte, medens den beskyttede enhver vigtig engelsk Interesse i det konkrete.

Der skulde vælges tre Medlemmer for det sydlige Lancashire, og af de sex Kandidater, der havde stillet sig, valgtes Gladstone og to konservative, Egerton og Turner. Der hengik imidlertid endnu flere Maaneder for Parlamentets Aabning, og Gladstone foretog i denne Mellemtid en Rejse til Skotland, ledsaget af sin Hustru og sine Døtre. Han blev overalt modtagen med Begejstring, holdt flere glimrende Taler og modtog mange Adresser.

Lord Palmerston var imidlertid død i Oktober 1865, og, da det ny Parlament traadte sammen, var Lord Russell bleven Premierminister og Lord Clarendon Udenrigsminister, medens den vigtige Post som Leder af Underhuset blev overtagen af Gladstone. Denne Periode af Gladstones Liv vil imidlertid være Læserne af »Historisk Arkiv« bekjendt fra en tidligere Afhandling*), og vi skulle derfor ikke her dvæle derved, men strax gaa over til det Tids-

---

*) Se Hist. Ark. 1881, II, Pag. 205 og flg.

punkt, da Gladstone i December 1868 for første Gang træder frem som Englands Premierminister.

VI.

Gladstones stadige Modstander Disraeli, der en kort Tid havde været Premierminister, havde maattet vige Pladsen, og Aarsagen var de irske Reformer, som Gladstone og hans Tilhængere vilde udføre i en vid Udstrækning. Valgene havde víst, at Folket sympathiserede med Gladstone, og han víste snart, at han var Mand for at føre sine Ideer igjennem. Han havde udtalt som sin Mening, at Irland ikke mere burde styres efter engelske Begreber, men efter irske, og han vilde ikke, som de tidligere Ministerier, nøjes med at reformere lidt hist og her, men gjennemføre en grundig Forbedring i hele Landets Tilstand. Irlands tre største Onder vare: Statskirken, Fæstesystemet og Undervisningsvæsenet; herfra stammede for en stor Del Befolkningens elendige Tilstand, og Gladstone tog strax kraftig fat paa at hæve disse Onder.

Han begyndte med Kirken, og da det ny Parlament traadte sammen den 16de Februar 1869, indbragte Gladstone allerede den 1ste Marts et Lovforslag om Ophævelsen af den irske Statskirke. I en glimrende Tale, der varede tre Timer, men som dog selv hans Modstandere maatte indrømme ikke var for lang, gjorde Gladstone klart Rede for alle Enkeltheder. De vigtigste Bestemmelser vare, at den tvungne Statskirke i Irland skulde afløses af en fri episkopal Kirke, Forbindelsen mellem den engelske og irske Kirke ophøre og de gejstlige Domstole i Irland ophæves. Af Kirkens rige Ejendomme, der ansloges til 16 Millioners Værdi, skulde der udredes rigelige Erstatninger til alle gejstlige, der ved den ny Ordning mistede deres Embeder, og den store Sum, henved 9 Millioner, der endnu blev tilbage, skulde anvendes til at oprette Blinde- og Døvstumme-

institutter, Sygehuse og andre velgjørende Institutioner. Regeringens Forslag mødte heftig Modstand baade i Over- og Underhuset, hvor Disraeli og hans Parti bekæmpede det i langvarige Debatter og mødte med det ene Ændringsforslag efter det andet; ogsaa uden for Parlamentet var Ophidselsen stor, navnlig blandt Gejstligheden og alle orthodoxe Tilhængere af Statskirken. Der blev holdt store offentlige Møder, hvor man fremkom med de voldsomste Beskyldninger mod Gladstone og hans Ministerium og kaldte hans Forslag slet og ugudeligt. Imidlertid havde Regeringen et stort Parti med sig, Gladstone sejrede over alle Vanskeligheder, og den 26de Juli 1869 modtog Lovforslaget Dronningens Underskrift.

Aldrig saa snart havde Gladstone vundet denne Sejr, før han gav sig i Færd med det næste Spørgsmaal, Fæstesystemet, i det han, strax efter at Parlamentet var traadt sammen 1870, indbragte den irske Landlov. Agerdyrkningen er Irlands vigtigste Ernæringskilde, og største Parten af den Armod og Elendighed, hvorunder Befolkningen sukker, maa tilskrives Fæstesystemets uretfærdige Ordning. Godsejerne ere saa godt som alle Englændere og have en næsten uindskrænket Magt over de stakkels Fæstere, i det de kunne opsige disse efter vilkaarligt Tykke. Bønderne brød sig under slige Forhold naturligvis ikke om at dyrke og forbedre deres Jordlod, thi gjorde de det, kunde de være temmelig sikre paa, at enten blev Afgiften forhøjet, eller de bleve jagne bort uden Erstatning, naar en anden bød større Afgift; Følgen var, at Dovenskab og Fattigdom toge mere og mere Overhaand.

Generationer igjennem havde den irske Bonde forgjæves søgt at faa en Forandring i dette utaalelige System; Generationer igjennem havde Parlamentet undersøgt og debatteret Sagen, men uden Nytte; thi Godsejerne vilde intet opgive af deres Rettigheder, og Parlamentet tog mere Hensyn til Godsejernes Privilegier end til den ulykkelige

irske Befolknings Nød og berettigede Klager. Nu kom endelig Gladstone med sit Forslag, der gik ud paa at yde Fæsterne en vis Beskyttelse mod Ejernes Vilkaarlighed, i det man indrømmede dem en Skadeserstatning, naar de bleve udsatte af deres Forpagtninger. Loven fastslog et Maximum for Erstatningens Størrelse, der i øvrigt bestemmes af Dommeren. En Forhøjelse af Fæsteafgiften kan kun ske efter en forudgaaende Opsigelse, og mod at Ejeren betaler Erstatning; hvorimod Krav paa Erstatning falder bort, naar Fæsteren selv siger op, eller naar han, med Ejerens Samtykke, sælger sin Ret.

Efter langvarige Debatter og mange Ændringsforslag gik Lovforslaget igjennem og fik Dronningens Underskrift den 1ste Avgust 1870. Naar imidlertid Gladstone havde haabet at forbedre grundig de irske Fæsteres Sag gjennem denne Lov, viste dette sig snart som en Fejltagelse. Erstatningssummen var for ringe, til at den kunde skræmme den samvittighedsløse Godsejer fra at opsige Fæsteren, hvortil endnu kom, at Loven kun kom til Anvendelse paa alt existerende Fæsteforhold, ikke derimod paa nye, som ere indgaaede efter denne Tid, med mindre det udtrykkelig var vedtaget, hvad saa godt som aldrig fandt Sted, da næsten alle Kontrakter, nu som før, vare mundtlige og étaarige. Naar Loven i øvrigt efter John Brights Forslag tillod Ejeren at sælge, blev dette i de fleste Tilfælde uden praktisk Betydning, dels fordi Ejerne ikke vilde sælge, dels begrundet ved de urimelig høje Udgifter ved Salg af faste Ejendomme.

I to Sæsoner havde Gladstone saaledes gjennemført to vigtige Forbedringer for Irland; han tog strax fat paa den tredje og fik endnu i samme Sæson vedtagen en Bill, der indførte en bedre Ordning af den elementære Undervisning i Irland. Det var dog først i 1873, at Gladstone kom frem med et Lovforslag om de irske Universiteter, der skulde afslutte den Række Reformer, han havde foresat sig at

gjennemføre i de irske Forhold; men før vi gaa over til at vise, hvorledes netop dette blev Anledningen til, at Gladstone vilde opgive sin Post som Premierminister, maa vi i Korthed omtale den mellemliggende Tid.

Udenrigsministeren Lord Clarendon døde i Juni 1870, og Lord Granville overtog hans Post. Kort efter udbrød den store Krig mellem Frankrig og Tyskland, hvorved ogsaa Belgien sattes i Fare; men da England ved en Traktat var forpligtet til at beskytte Belgiens Nevtralitet, fik Regeringen allerede i Begyndelsen af Avgust et Løfte af de krigsførende Magter om at respektere denne Nevtralitet.

Trontalen ved Parlamentets Aabning 1871 forkyndte to Lovforslag om en bedre Ordning af Hæren, og at Parlamentsvalgene for Fremtiden skulde ske ved Ballotering. Den sidste Bill blev indbragt af Forster, men blev slemt modtagen i Underhuset og forkastet i Overhuset. Mod Forslaget om Hærens Ordning hævede der sig en heftig Modstand, især mod den Bestemmelse, der afskaffede Salget af Bestallinger. Imidlertid gik den dog igjennem i Underhuset; men i Overhuset vilde Lorderne ikke vide af den, og her blev der efter et usædvanlig langt Møde, der varede til Kl. 2 om Morgenen, nægtet den Overgang til anden Behandling med en Majoritet af 25 Stemmer. Gladstone havde nu imidlertid sat sig i Hovedet, at Forandringen skulde gjennemføres, og besluttede at gjøre et meget dristigt Skridt. Han raadede nemlig Dronningen til at ophæve den kongelige Fuldmagt, der avtoriserede Salget af Bestallinger og udstede en ny, der gjorde disse ulovlige. Den afgjørende Maade, hvorpaa Regeringen saaledes tilsidesatte Overhusets Dom, vakte stor Forbitrelse. Torierne blandt Peererne kaldte den et coup d'état og en uforskammet Forhaanelse af Overhuset, hvorfor Gladstone fortjente at drages til Ansvar. I begge Huse kom det til heftige Diskussioner om den kongelige Overmagt over alle Love, Oppositionen nægtede ligefrem, at der existerede en

saadan Magt og beskyldte Ministrene for at have opnaaet den kongelige Underskrift ved falske Foregivender. Et Dadelsvotum mod Regeringen blev vedtaget i Overhuset med en Majoritet af 80 Stemmer, men Ministrene bare dette med Ro, stærke ved Underhusets Støtte. Den kongelige Fuldmagt var imidlertid et Faktum, for hvilket selv Lordernes Hus maatte bøje sig, men Lord Cairns holdt en glimrende Tale, hvori han udtalte Peerernes Vrede og sluttede med disse Ord: »Tag eders Bill til anden Behandling, modtag den mærket med Husets Dadel og Fordømmelse, en Dadel og Fordømmelse, som jeg er overbevist om, at hele den besindige Del af Folket vil bifalde, og som Historiens Dom vil stadfæste; en Dadel og Fordømmelse over at I, ved en Krisis, der fordrede Statsmænds Klogskab og Taalmodighed, med barnagtig Uforskammethed paa en letfærdig Maade fordrejede og krænkede eders Lands Konstitution for at opnaa en tilsyneladende og tilfældig Triumf«. Gladstone havde saaledes vel sat sin Vilje igjennem; men det var dog øjensynligt, at hans Popularitet var i aftagende, og ved et Møde, han efter Parlamentets Slutning havde med sine Vælgere, og hvor der var samlet en 20,000 Mennesker, blandedes Bifaldsraabene med temmelig megen Hyssen.

Der herskede paa den Tid en stærk Frygt med Hensyn til Landets Forsvarstilstand, navnlig for Hærens Vedkommende; Tyskernes storartede Sejrvindinger, hvorved de havde gjort Ende paa de tidligere saa beundrede franske Arméer og víst deres militære Systems store Overlegenhed, havde fremkaldt ubehagelige Sammenligninger. Hvorledes skulde England kunne modstaa et Angreb af en Hær, der blev anført af en rød eller sort Prins og ledet af en Moltke? Soldaterne vare vel tapre, men Hæren var kun en Haandfuld Mand i Sammenligning med de Legioner, Preussen kunde stille paa Benene. I en Tale, Gladstone holdt i Whitby, benyttede han Lejligheden til at advare mod denne

Modløshed. »Englands Styrke,« sagde han, »er ikke i aftagende, den er i tiltagende, baade i sig selv og i Sammenligning med andre evropæiske Nationers Styrke. Det er kun vor Stolthed, vore Lidenskaber og vore egne Daarskaber, der nogen Sinde kunne udsætte os for en virkelig Fare.«

Efter Parlamentets Aabning 1872 var det en af Ministeriets første Handlinger at gjenoptage Lovforslaget om Ballotering; Overhuset havde rigtignok forkastet den, men Gladstone viste atter, at han ikke var til Sinds at betragte Lordernes Dom som afgjørende i noget vigtigt Spørgsmaal, og Billen blev vedtagen i Underhuset med en Majoritet af 55 Stemmer. Denne Gang syntes Lorderne at mene, at de maatte give lidt efter, og da den hemmelige Afstemnings hæslige Fantom for anden Gang viste sig i deres Forsamling, toge de den fornuftige Beslutning ikke at forsøge paa at kaste det ud igjen, men hellere at gjøre deres bedste for at lemlæste det og gjøre det saa uskadeligt som muligt. Der blev derfor indbragt et Ændringsforslag, hvorefter den hemmelige Afstemning ikke skulde være tvungen, men frivillig for Vælgerne. Denne Forandring vilde have gjort Lovforslaget fuldstændig unyttigt, thi i de smaa Byer, hvor Familieforbindelser og andre stedlige Interesser ere de overvejende, vilde en Vælger, som forlangte at afgive sin Stemme hemmelig, strax blive mærket, i det man vilde forstaa, at han havde i Sinde at stemme imod den favoriserede Kandidat. Med denne Forandring blev Billen vedtagen i Overhuset og sendt tilbage til Underhuset, som imidlertid strax forkastede Ændringsforslaget; saa akcepterede Lorderne »det andet Hus«'s Afgjørelse, den 13de Juli modtog Lovforslaget kongelig Stadfæstelse, og Gladstones Ministerium havde atter fuldført en gavnlig Reform.

Trontalen ved Parlamentets Aabning 1873 bebudede et Lovforslag om Universitetsundervisningen i Irland. Det var den sidste af de tre store Reformer, hvorved Gladstone

haabede at tilfredsstille Irlands Befolkning; men hans Popularitet uden for Huset var ikke mere saa stor som tidligere, og i selve Huset havde de konservative ved de sidste Valg vundet fjorten Stemmer. En Uge efter fremlagde Gladstone sin irske Universitetsbill, hvori han foreslog at ophæve Forbindelsen mellem Universitetet i Dublin og Trinity-Kollegiet og overføre det theologiske Fakultet til dette Kollegium. Universitetet i Dublin skulde derimod forandres til at omfatte baade Undervisning og Examination, dog skulde herfra undtages Theologi, nyere Historie, samt moralsk og metafysisk Filosofi af Hensyn til de forskjellige Religionssekter. Dette Lovforslag tilfredsstillede meget faa, og ved anden Behandling blev det efter en Debat, der varede i fire Nætter, forkastet med en Majoritet af tre Stemmer; 66 irske Medlemmer stemte imod det. Gladstone udtalte senere, at dette Resultat skyldtes »om ikke en beregnet, saa dog en forenet Anstrængelse af Oppositionens Ledere og den romersk-katholske Gejstlighed i Irland«.

Dette Nederlag i en Sag, der havde været et saa væsentligt Punkt i Gladstones Politik, levnede ham ingen anden Udvej end den at indgive sin Dimission, og den 13de Marts, to Dage efter, forkyndte Granville i Overhuset og Gladstone i Underhuset, at Ministrene kun beholdt deres Embeder, til deres Efterfølgere kunde blive udnævnte. Efter Sædvane lod Dronningen Oppositionens Leder, Disraeli, kalde, men han afslog at danne et nyt Ministerium, saa længe det daværende Underhus bestod; thi endskjønt Gladstones Ministerium var blevet slaaet i dette ene Spørgsmaal, havde det dog en Majoritet, som det i Almindelighed kunde stole paa, og der var heller ingen Sandsynlighed for, at en Udskrivning af nye Valg vilde skaffe de konservative Overmagten. Som Følge heraf forblev Gladstones Ministerium ved Roret. I England havde Spørgsmaalet om Irlands Universitet kun vakt ringe Interesse, og da Finans-

ministeren Lowe's Budget atter viste et Overskud, der tillod en Nedsættelse af Indkomstskatten og Sukkertolden, var Publikum, om end ikke meget enthusiastisk, saa dog ret vel tilfreds, især da det blev officielt bekjendtgjort, at i de fire Aar, det liberale Ministerium havde været ved Roret, var Statsgjælden bleven formindsket med over 20 Millioner Pund Sterling.

Nogen Tid efter at det var lykkedes Gladstone at ophæve den irske Statskirke, indgav et Underhusmedlem ved Navn Miall et Forslag om ogsaa at ophæve den engelske Statskirke, men Gladstone modarbejdede kraftig dette Forslag og viste, at de to Kirkers Historie og hele Stilling vare hinanden meget ulige. Forslaget blev ogsaa forkastet, men nu paa ny optaget af den utrættelige Miall, i det han indbragte en Resolution, hvori det hed: »Den lovmæssige Organisation af Kirkerne i England og Skotland indeholder en Krænkelse af Religionsfriheden, berøver disse Kirker Retten til Selvstyrelse, paalægger Parlamentet Pligter, som det ikke er skikket til at opfylde, samt er skadelig for Samfundets religiøse og politiske Interesser og bør derfor ikke længer opretholdes«. Atter optraadte Gladstone med en kraftig Protest mod Resolutionen, og atter viste det sig, at vel var han i politisk Henseende avanceret fra Tory til en, i nogle Tilfælde endog yderliggaaende Liberal, men hans Hengivenhed for Statskirken var urokket, og han havde endnu bestandig en fast Tro paa, at Landets dybeste Interesser vare nøje knyttede til Opretholdelsen af Kirken. Han forsvarede denne med sin sædvanlige Veltalenhed og ytrede blandt andet: »Det er let nok at beklage sig over Kirken, jeg selv har ogsaa undertiden beklaget den Vej, dens ledende Medlemmer have fulgt ved dette eller hint Spørgsmaal; men Englands Kirke har været saa vigtig en Part af dets Historie og er saa nøje knyttet til Landets hele Liv og Udvikling, at en Adskillelse kun vilde levne en sønderreven, blødende Masse. Tag Englands

Kirke bort fra Englands Historie, og Englands Historie bliver kun et Kaos uden Orden, uden Liv og uden Mening«. Mialls Resolution blev da ogsaa denne Gang forkastet med stor Majoritet.

Parlamentet sluttede sine Møder i Begyndelsen af August, og i Løbet af Efteraaret skete der nogle Forandringer i Ministeriet. Bruce blev hævet til Peer, og Lowe overtog hans Post, medens Gladstone selv paatog sig Embedet som Finansminister, foruden at han var Premierminister. Sæsonen 1874 skulde have begyndt den 5te Februar, men den 24de Januar indeholdt Aviserne et Manifest fra Gladstone, i Form af et Brev til hans Vælgere i Greenwich, hvori han underrettede dem om, at Hds. Majestæt var bleven raadet til at opløse Parlamentet. Dette vakte nogen Overraskelse; men Sagen var den, at de liberales Majoritet var tagen betydelig af, og Gladstone vilde ikke begynde en ny Sæson med saa svækkede Hjælpetropper. Manifestet var temmelig udførligt; han hentydede blandt andet til de Anstrængelser, han havde gjort for at gjennemføre de tre store irske Reformer, og hvorledes hans Forsøg pas at sætte Irlands Universitet paa bedre Fod var slaaet fejl, og han udtalte det Haab, at denne Henvendelse til Vælgerne vilde bringe ham en saadan Forstærkning, at et fornyet Forsøg paa at fuldføre hans irske Program vilde blive heldigere end det sidste.

Det var første Gang, at Valgene foregik ved Ballotering; men Udfaldet var ikke heldigt for Gladstone, i det de konservative vandt en Majoritet af 60 Stemmer. Den 17de Februar indgave Gladstone og hans Kollegaer deres Dimission, og Disraeli, der nu kunde støtte sig til Majoriteten, overtog det Hverv, han nogle Maaneder før havde afslaaet.

Det nye Parlament begyndte sine Møder den 9de Marts, og et Medlem ved Navn Sir William Stirling-Maxwell fremkom med en temmelig upassende Udtalelse om

Oplosningen af Parlamentet. »Det var øjensynligt, at den højtærede forrige Premierminister havde besluttet at forbavse Landet ved sit Manifest og ved Oplosningen; men nu havde Landet til Gjengjæld anstrængt sig for at forbavse den højtærede Minister.« Gladstone hævdede i sit Gjensvar, at da Regeringens Majoritet var aftagen, havde han fundet det rigtigst at adspørge Landet, før Parlamentet atter traadte sammen. Disraeli dadlede sin alt for ivrige Tilhænger og benyttede Lejligheden til at sige sin udmærkede Modstander en udsøgt Kompliment, i det han blandt andet ytrede: »Hvis jeg havde været en Tilhænger af en saa udmærket Chef som den højtærede tidligere Minister, vilde jeg, selv om jeg mente, han havde taget fejl, snarere have udtrykt min Sympathi end være fremkommen med en Kritik. Jeg vilde have husket paa de store Sejre, han havde vundet, vilde have erindret hans glimrende Løbebane, hans stadige Lykke og Hæder, ikke hans tilfældige eller uheldige Misgreb.«

I Begyndelsen af Sæsonen udtalte Gladstone, at han ønskede i den nærmeste Fremtid at fratræde sin Stilling som det liberale Partis Leder; han følte, at han trængte til Ro og kunde herefter kun af og til give Møde i Huset. Gladstones Venner havde imidlertid ikke Lyst til at vælge en ny Leder, og han udsatte derfor Udførelsen af sin Beslutning. Det store Overskud i Finanserne, næsten 6 Millioner, Gladstone havde efterladt, gjorde Ordningen af Budgettet til en let Sag, og da Sir Stafford Northcote fremlagde dette, omtalte han med Beundring Gladstone som »en af dette Aarhundredes største financielle Avtoriteter«.

Inden Sæsonen 1875 begyndte, fratraadte Gladstone sin Post som Leder for de liberales Parti i Underhuset, i det han udtalte, at han ønskede for Fremtiden at ofre mere Tid og Kraft end hidtil paa litterære Arbejder og Studiet af sociale og theologiske Spørgsmaal. Han var aabenbart tilfreds med den politiske Berømmelse, han havde opnaaet,

og ønskede nu at benytte Resten af sit Liv til Arbejder, der kunde forskaffe ham et anset Navn ogsaa i den litterære Verden. Saa vel Pressen som de liberale i Underhuset syntes dog at forudsætte, at Gladstones tilbagetrukne Stilling vilde blive mere nominel end virkelig; thi saa længe han vedblev at være Medlem af Underhuset, vilde han ogsaa beholde en overvejende Indflydelse paa sit Parti, hvem der saa end overtog Funktionen som Leder, ligesom han vilde vedblive at være Oppositionens Talsmand lige over for Ministrene. Man valgte til Gladstones Efterfølger Lord Hartingdon, der ved sin fine Takt, moderate Fasthed og nøje Kjendskab til alle officielle og parlamentariske Forretninger var særdeles vel skikket til at være sit Partis Leder. Gladstone bifaldt fuldstændig dette Valg og trak sig meget tilbage fra parlamentariske Arbejder; men hans fyrige Temperament og den dybe Interesse, han nærede for alle kirkelige og financielle Spørgsmaal, tillod ham ikke at forblive uvirksom, naar saadanne Spørgsmaal vare under Diskussion, og naar han tog Ordet, var det endnu bestandig til ham, at de liberale Medlemmer saae op som til deres Fører. Lord Hartingdon opfyldte sin Stillings Pligter med stor Takt og Dygtighed, og Gladstone trængte sig aldrig frem; men dog var det umuligt andet, end at hans Indflydelse maatte føles. En af den Tids Skribenter bemærkede træffende: »Det var meget godt af de liberale at vælge Lord Hartingdon til Leder, da Gladstone trak sig tilbage; det gjorde netop lige saa stor Virkning, som hvis Solsystemet vilde vælge Maanen til at beherske Dagen, dersom Solen trak sig tilbage. Gladstones Tilsynekomst paa det politiske Firmament var tilstrækkelig til at affærdige den titulære Leder og faa hele Systemet til igjen at dreje sig om ham.«

Hine Aars periodiske Litteratur er meget righoldig, og Mænd som Tennyson, Lowe, Harrison, Tyndall og mange andre af høj Rang i Litteratur, Videnskab, Filosofi og Po-

litik ydede deres Bidrag dertil. Ogsaa Gladstone udfoldede stor litterær Virksomhed og offentliggjorde i forskjellige Tidsskrifter en Mængde større og mindre Afhandlinger om religiøse, litterære og politiske Spørgsmaal; han røbede i alle disse Arbejder saa grundige Kundskaber og saa stor Dygtighed, at enhver maatte føle sig overbevist om, at hvis han ikke var bleven en stor Politiker og Finansmand, vilde han være bleven en fremragende Theolog og Videnskabsmand. Naar han saa lagde Pennen, greb han Skovhuggerens Øxe, og efter at have nedlagt en Modstander, som hyldede kjætterske Anskuelser om Iliadens Helte eller om Ægtheden af de homeriske Digte, gjorde han, trods sine halvfjerdsindstyve Aar, kraftige Angreb paa Træerne i Hawarden Park og følte lige saa stor Glæde, naar han nedlagde en af disse mægtige Kæmper, som naar han havde ødelagt Rod og Grene paa et konservativt Budget. En Gang fik han paa Hawarden Besøg af et stort liberalt Selskab, hvoriblandt mange Damer; de kom for at overrække ham en Adresse og ventede en formel Modtagelse og en politisk Tale. Gladstone indbød dem imidlertid til at more sig i Parken, medens han og hans Søn omhuggede et Træ. Af og til hvilede han fra Arbejdet og kom saa hen og passiarede med de besøgende og trykkede deres Hænder, men nogen Tale fik de ikke. Dog gik de liberale sandsynligvis der fra lige saa fornøjede over, at de havde set den store Mand i sit Hjem, i Skjorteærmer og med Øxen i Haanden i Færd med at nyde sin sædvanlige Adspredelse, som hvis de havde hørt ham slynge Tordenkiler mod Regeringen og alle konservative.

VII.

Der var forløbet over fem Aar, siden Gladstone havde nedlagt sin Post som Premierminister, de konservatives Popularitet var efterhaanden aftagen; man var misfornøjet med

Lord Beaconsfields Ministerium, baade med Hensyn til den slette Finansstyrelse, hvorved det store Overskud, Gladstone havde efterladt, var blevet afløst af et Underskud, der voxede med hvert Aar, og med Hensyn til de udenrigske Forhold. Det var at forudse, at det snart maatte komme til en Opløsning af Parlamentet, og de liberale besluttede ved de nye Valg at opbyde alle deres Kræfter for at vinde Grevskaberne, hvor de konservative hidtil havde haft Overvægten. Et af de dristigste Angreb i denne Retning blev gjort af Gladstone, der under disse Forhold naturligvis ikke kunde vedblive at forholde sig passiv. Han besluttede nemlig at forsøge paa at blive valgt for Grevskabet Midlothian i Skotland og foretog i November 1879 en Rejse her op for at lære Stemningen at kjende. Det var fra først til sidst et sandt Triumftog, overalt blev Gladstone, der ledsagedes af sin Hustru og Datter, modtagen med Jubelraab; man overrakte ham en Mængde Adresser, og der blev holdt en Mængde Møder, hvor han med sin sædvanlige glimrende Veltalenhed henrev alle til Begejstring. Da han vendte hjem efter denne anstrængende Tur, havde han saaledes al Grund til at formode, at hans Valg var sikret.

Det nye Budget viste atter en stadig tiltagende Underbalance, og Misfornøjelsen med Ministeriet voxede. Det var øjensynligt, at en Henvendelse til Landet var uundgaaelig; det blev den 8de Marts forkyndt for begge Huse, at en Opløsning af Parlamentet var forestaaende, og denne fandt derpaa Sted den 24de Marts 1880. Gladstone besøgte atter Midlothian og holdt glimrende Taler til sine Vælgere i Edinburgh og mange andre Steder. Valgene fandt Sted den 5te April, og Gladstone blev valgt med en Majoritet af 211 Stemmer.

Da Efterretningen om Udfaldet blev bragt Gladstone, henvendte han fra Balkonen paa Lord Roseberrys Hus i Edinburgh en Tak til sine Vælgere. For at være sikret

for det, i øvrigt temmelig usandsynlige Tilfælde, at hans Valg ikke skulde gaa igjennem, var Gladstone bleven stillet og gjenvalgt for Leeds; men da han foretrak at repræsentere Midlothian, blev hans Søn Herbert Gladstone, som var falden ved Valget i Middlesex, stillet i Steden for Faderen og ogsaa valgt.

Udfaldet af Valgene viste tydelig nok, hvorledes Stemningen var slaaet om siden 1874; de liberale havde vundet en fuldstændig Sejr og vilde kunne møde i det ny Parlament med en stor Majoritet. Saa snart Resultatet af Valgene blev bekjendt, indgav Lord Beaconsfield selvfølgelig sin Dimission; Dronningen sendte først Bud efter Lord Hartingdon, de liberales Leder i Underhuset, og derpaa efter Jarl Granville, Partiets Leder i Overhuset; men begge disse Statsmænd vidste, at Sejren skyldtes Gladstone og afsloge derfor at danne et Ministerium; den 23de April blev Gladstone kaldet og overtog atter Posten som Premierminister i Forbindelse med Finansministerposten. Ministeriet blev snart dannet og talte imellem sine Medlemmer baade prøvede Veteraner og nye lovende Rekrutter; blandt de mest bekjendte skulle kun nævnes Jarl Granville, Lord Hartingdon, Forster og Bright.

Det ny Parlament aabnedes den 29de April, og efter at de indledende Formaliteter, som Valget af Formanden og Edsfæstelsen af de nye Medlemmer, vare fuldendte, blev Trontalen oplæst den 20de Maj. Tilstandene i Afghanistan og Sydafrika bleve omtalte, men det vigtigste var dog Underretningen om, at Loven om den midlertidige Ophævelse af Habeascorpusakten i Irland, der udløb den 1ste Juni, ikke vilde blive fornyet. Ved Debatten om Svaret paa Trontalen vakte denne Bestemmelse i begge Huse en kraftig Modstand, og der blev indbragt Ændringsforslag, som dog ikke gik igjennem; ogsaa uden for Parlamentet var det den almindelige Mening, som frit udtaltes, at Regeringen havde víst en utilbørlig høj Grad af Tillids-

fuldhed ved, paa en Tid, da der var saa mange urolige Elementer i Irland, at berøve sig selv den Magt, Loven gav dem.

En af Gladstones første Pligter var at fremlægge et nyt Budget. Sir Stafford Northcote havde, kort før Parlamentets Opløsning, ordnet en ret tilfredsstillende Opgjørelse over Finanserne, og denne havde Gladstone antaget; men ingen af dem havde vidst, hvad der snart viste sig, at Omkostningerne ved Krigen i Afghanistan »ved en Fejltagelse« vare blevne anslaaede ikke mindre end 9 Millioner for lavt. Det var en højst ubehagelig Omstændighed; thi derved forvandledes det lille Overskud, hvorpaa man havde gjort Regning, til et betydeligt Underskud, og da det paa den Tid ikke vilde være heldigt at fremlægge et Budget, der kunde vække Sensation, maatte Gladstone begrænse sine financielle Arrangementer saa meget som muligt. Maltafgiften blev ophævet, men der blev paalagt en Ølskat, og Indkomstskatten blev forhøjet med en Penny; det var alt, og Budgettet blev vedtaget uden synderlig Opposition.

Søndagen den 1ste Avgust blev Gladstone heftig syg, saa at man endog i flere Dage frygtede for hans Liv. Deltagelsen var stor, og alle politiske Uenigheder glemtes over Ængstelsen for Premierministerens Liv, men hans udmærkede Konstitution og Lægernes Dygtighed vandt endelig Sejr i Kampen mellem Liv og Død, og da han var kommen sig saa meget, at han kunde taale at flyttes, foretog han et Krydstog rundt om Storbritannien, om Bord paa et af Mr. Donald Curries prægtige Lystfartøjer, og gjenvandt herved fuldstændig sin Helbred og sine Kræfter. Det er ikke for meget at sige, at hele England glædede sig, da Gladstone den 28de Avgust, netop fire Uger efter at han var bleven syg, atter indtog sin Plads i Underhuset.

Kort efter sluttedes denne Parlamentsæson, i hvilken

der var blevet udrettet meget lidt i Henseende til Lovgivning og slet intet i Henseende til de irske Vanskeligheder, som begyndte at antage foruroligende Dimensioner. Gladstone skulde i de følgende Aar atter optage de afbrudte Reformer i Irland og forsøge det Sisyfus-Arbejde at tilvejebringe en Forsoning mellem England og denne underkuede Ø.

(Sluttes).

Frederik den vise*)
og hans Forhold til Reformationen.

Man har fældet forskjellige Domme over Frederik den vises Forhold til Luther og Reformationen; nogle have prist ham som den, der har beskyttet den evangeliske Kirke, andre have haft meget at udsætte paa hans Forhold til Reformatoren; de have ikke villet kalde ham den vise, men den lethargiske, den træge, døsige og have ladet ham spille en højst elendig Rolle. Det gaar imidlertid ikke an at skildre Frederiks Karakter og Handlemaade med ét Ord; man maa, om man skal lære ham at kjende, lægge Mærke til den Udvikling, han har gjennemgaaet.

Da Frederik, i en Alder af 23 Aar, i 1486 som ældste Søn havde arvet Hertugdømmet Sachsen og den dertil hørende Kurværdighed, fik han et Land at raade over, hvor tidligere Regenter havde truffet Bestemmelser, vedrørende de kirkelige Forhold, som ikke vare uden stor Betydning. Kirkeforsamlingen i Basel havde gjort Forsøg paa at reformere den fordærvede Kirke; men Paven forstod at undertrykke den ubehagelige Forsamling. De tyske Fyrster vilde dog søge at redde saa meget som muligt af de Beslut-

*) Efter Dr. Theodor Kolde: Friedrich der Weise und die Anfänge der Reformation.

ninger til Forbedring af de kirkelige Forhold, som Forsamlingen havde fattet, og at bringe dem til Anvendelse i deres Riger. Hvad man ikke havde opnaaet at faa gjennemført i det store, søgte enkelte Fyrster at opnaa i det smaa, i deres egne Lande. Dette havde ogsaa været Tilfælde i Sachsen.

Allerede i Aaret 1446, to Aar efter at Kirkeforsamlingen i Basel var bleven opløst, udstedte Hertug Vilhelm af Sachsen en Landsordning, i hvilken der blev truffet adskillige Bestemmelser vedrørende kirkelige Forhold. Saaledes forbydes det at søge Ret hos udenlandske Domstole eller at føre verdslige Sager frem for gejstlige Retter. Ligesaa paalægges det Øvrigheden ikke blot at reformere Klostrene, men ogsaa at virke til, at Præsterne føre et præsteligt og gudeligt Liv, og hvis disse ikke gjorde det, da at drage dem til Ansvar. I Henhold hertil lod ogsaa Øvrigheden det være sig magtpaaliggende at reformere Klostrene, især Tiggermunkeklostrene. Og her kunde man være vis paa at finde almindeligt Medhold. Det var vistnok for at faa deres Magt i Landet øget, at Hertugerne vare saa ivrige for disse Forbedringer; men de kunde dog ogsaa med rette anføre, at det var Omsorgen for deres Undersaatters religiøse Vel, som drev dem hertil; thi Tiggerordenerne havde faaet en overordentlig stor Indflydelse og efterhaanden forstaaet at tilegne sig hele Sjælesorgen. Allerede det, at de alle Vegne turde høre Skrifte, var en Forret, som gav dem en Indflydelse, der maatte undergrave Virksomheden fra de stedlige Præsters Side; men ulige mere betydningsfuld var en anden Ret, de havde faaet af Bonifacius den ottende; de kunde nemlig anlægge Begravelsespladser ved deres Kirker og her begrave enhver, som ikke var lyst i Band, havde staaet under Interdikt eller været en aabenbar Aagerkarl. Hermed var det nemlig givet, at Tiggermunkene maatte faa Forrangen for det almindelige Præsteskab; det var

nemlig naturligt, at Familierne kun gik til Skrifte og hentede Raad ved de Klostre, hvor de lode deres døde begrave.

Naar saaledes den hele Sjælesorg kom i Munkenes Hænder, var det af Vigtighed, at de efterkom de religiøse og kirkelige Forpligtelser med Nøjagtighed; at de bevarede det, der i Mængdens Øjne udmærkede dem fremfor den øvrige Gejstlighed, nemlig at de øvede sig i Selvpinsler, at de ikke havde Samkvem med verdslige, at de førte et fromt Liv; men i denne Henseende var det værste at frygte. Ogsaa Munkene bleve grebne af den Forvildelse, som var almindelig hos Gejstligheden; Kirkeforsamlingerne havde søgt at sætte Skranker for Munkenes Omstrejfen, at bringe dem til atter at iagttage de gamle, strænge Ordensregler; men Ordensgeneralerne, der boede i Rom, gjorde Vanskeligheder, saa at en Forbedring ikke blev tilvejebragt ovenfra. Derimod var der enkelte Munke, hvem Ordenernes Forfald smertede; de søgte at fremkalde Forandring, og det lykkedes ogsaa, men ikke førend den verdslige Øvrighed blev dem behjælpelig og tog sig af Sagen. Blandt dem, der optraadte kraftigst, vare Hertugerne af Sachsen.

Landsordningen af 1446 blev ikke staaende paa Papiret alene; i de sachsiske Lande var man i de sidste Aartier af det femtende Aarhundrede meget virksom for at faa Tilstanden ved Klostrene forbedret. Hertug Vilhelm skyede i den Henseende hverken Bekostning eller Umage, og hvor man satte sig til Modværge, eller hvor man igjen faldt fra de Regler, han havde tvunget igjennem, tog han ikke i Betænkning med Magt at gjenindføre Forbedringen ved sine Embedsmænd, hvor stor Modstand han end fandt hos Ordensgeneralerne. Paa samme Maade gik ogsaa Hertugerne Ernst og Albrecht frem.

Saaledes var Forholdet i kirkepolitisk Henseende, da Frederik den vise tog Landet i Arv, og ogsaa han har med megen Iver søgt at fremme Klostrenes Reformation; men,

medens de tidligere Fyrster væsentlig handlede af politiske Bevæggrunde, spillede hos Frederik dog ogsaa den religiøse Interesse en stor Rolle; thi han var en from Fyrste, om end hans Fromhed var af middelalderlig Form.

Sin første Undervisning erholdt han paa Skolen i Grimma, og det er maaske her, at han fattede den Forkjærlighed for Augustinerordenen, man saa ofte bemærker hos ham. I Klostret i Grimma plejede han gjærne at tilbringe Paaskedagene blandt Munkene, saaledes endnu i 1520. Ingen Dag forsømte han Messen; selv paa Rejse eller paa Jagt vilde han ikke undvære den. Det var ikke blot for at følge Skikken, at han i Aaret 1493 med et stort Følge drog til det forjættede Land, ikke som Fyrste, men som simpel Pilegrim. Det var religiøs Tilbøjelighed, der drev ham til at besøge de hellige Steder for dér at faa den Aflad fra Skyld og Straf, man opnaaede ved blot at betræde det hellige Land. Ogsaa han var greben af den almindelige religiøse Tummel, der tog sin Begyndelse i Midten af det femtende Aarhundrede og voxede sig større og større; det var, som om der ikke kunde blive nok af Valfarter, af Relikvie- og Helgendyrkelse; den naaede sit Toppunkt i Tilbedelsen af den hellige Anna, der en Tid truede med at fortrænge den hellige Jomfru. Det er bekjendt, hvorledes denne Fyrste, hvis Liv var saa simpelt, og som uden for Jagten kun kjendte den ene Fornøjelse at sidde ved Drejerbænken, anvendte store Summer for i sin Residens at kunne tilvejebringe den mest udsøgte Samling Relikvier. Ved Rhinen, i Nederlandene, fremfor alt i Venedig havde han sine Kommissionærer, der opkjøbte ham de kostbareste Sager af den Art. Naar man ser Listen paa disse hans Skatte, maa man forbavses over. at en saa indsigtsfuld Fyrste kunde lade sig binde slige utrolige Ting paa Ærmet, hvis man ikke vidste, at selv de mest dannede i Tiden i denne Henseende ikke tænkte det ringeste anderledes, end han.

En af de vigtigste og følgerigeste Regeringshandlinger, som Frederik foretog, var den, at han i Aaret 1502 stiftede Universitetet i Wittenberg, for hvilket han sørgede med en i Sandhed glødende Interesse. Han kaldte det sin Datter og sparede ingen Møje eller Bekostning for at vinde udmærkede Lærere til det. Uden at han selv anede det, blev han Skaber af den reformatoriske Skole, i det Luther og Melanchton kaldtes til Universitetslærere.

Allerede i Aarene 1508 og 1509 stod Luther paa Foranledning af Staupitz paa Lærestolen i Wittenberg; men det er ikke umuligt, at Kurfyrsten først har hørt hans Navn i 1512. Da var der en fattig Munk, af hvem Universitetet ventede sig meget, som skulde tage Doktorgraden. Omkostningerne kunde han imidlertid ikke udrede, men efter Anmodning af Staupitz tog Kurfyrsten dem paa sig; det var første Gang, at Frederik den vise havde Anledning til at tage sig af Luther.

Da Luther Allehelgensaften, den 31te Oktbr. 1517, opslog sine 95 Sætninger mod Afladen, var han visselig en Personlighed, der var vel kjendt af Kurfyrsten. Det vilde ikke have været underligt, om Frederik havde følt sig personlig fornærmet ved, at Luther just paa denne Dag, og det paa Slotskirken, havde offentliggjort sine Angreb paa Kirkens Vildfarelser. Det var jo nemlig paa denne Dag, at gejstlige og Lægfolk langvejs fra plejede at strømme sammen til Wittenberg og at besøge de i Slotskirken ophobede Skatte for derved at tjene rigelig Aflad. Den dristige Munk, der søgte at vise Værdiløsheden af hans Skatte, kunde have ventet, at han vilde blive dragen til Ansvar; men allerede et halvt Aar efter, da Farer truede, vidste Luther, at Kurfyrsten vilde tage sig af ham og f. Ex. ikke vilde taale, at han blev ført til Rom. Luther saae heri Bevis paa, at Fyrsten havde »Tilbøjelighed for hans Theologi«. Deri tog han nok fejl. Kurfyrstens Breve fra denne Tid vise, at det, der bestemte ham til at handle,

som han gjorde, ene var Interesse for Universitetet i Forbindelse med hans Retfærdighedsfølelse, som ikke tillod, at Luther uden Bevis blev overleveret i hans Fjenders Hænder.

Den første Gang, Luther kom i den Stilling, at han maatte anraabe Kurfyrsten om Beskyttelse, var, da han Sommeren 1518 blev stævnet til Rom, hvor hans Lære ubetinget vilde være bleven stemplet som kjættersk. Luther skrev da, at hele Universitetets Ære krævede, at Kurfyrsten satte igjennem hos Paven, at hans Sag blev forhandlet i tyske Lande. Det var ganske vist ogsaa Kurfyrstens Anskuelse; men dermed havde han ingenlunde, hvad de romerske Underhandlere beskyldte ham for, taget Luthers Læresætninger i Forsvar. Det var, fordi Luther var en Tysker, at han vilde have ham dømt i tyske Lande; han vilde derved sikre sin Undersaat som hans Ret, at han skulde blive forhørt af upartiske Dommere, og for saadanne havde Luther erklæret sig beredt til at møde. Paa samme Tid fulgte han dog ivrig Begivenhedernes Gang; ofte var han bange og ønskede, at Luther skulde bruge et Sprog, der ikke var saa udfordrende. Af højeste Interesse var ham især Forhandlingerne ved Disputatsen i Leipzig i Midsommeren 1519; han kunde blive utaalmodig, naar Efterretningerne ikke indløbe i rette Tid. Naar ansete Mænd som Erasmus roste de Bøger, hans Professor udgav, glædede han sig og følte sig bestyrket i sit Forhold. At man paa den anden Side alle Vegne talte om, at Luther ikke vilde have været saa frimodig, dersom han ikke havde haft Kurfyrsten til Rygstød, var i højeste Grad ubehageligt for ham, der vilde være en lydig Søn af den apostoliske Stol. Et Øjeblik vilde han endog have været tilfreds med, at Luther søgte sig en anden Bopæl; men det var ogsaa kun et Øjeblik. Da han først havde afslaaet at sende Luther til Rom, fordi det vilde være til Skade for hans Universitet, og fordi endnu ingen havde paavist, at Luthers

Lære var ukristelig, havde han taget sin Stilling, og fra den lod han sig ikke føre bort. I tidligere Aar havde det været Gjenstand for hans ærgjerrige Ønsker at modtage den pavelige Æresgave, den gyldne Rose; den fik han nu; men hverken denne Udmærkelse, skriftlige Formaninger eller anden Paavirkning havde nogen Indflydelse paa ham. At Luthers Sag efter Disputatsen i Leipzig stod paa et farligt Punkt, forstod man ogsaa ved Hoffet; men Tallet paa Studenterne tiltog i en ganske overordentlig Grad; det var Kurfyrstens Glæde, at Luther var en Pryd for hans Universitet. Han satte ogsaa Pris paa dennes Skriftudlæggelse og læste den ikke ugjærne, men i kirkelig og religiøs Henseende bar han sig ad som før; han holdt fast ved sine Helgener og sine Relikvier og spurgte endog Stjærnerne til Raads.

Kurfyrstens tilbageholdende og afventende Stilling skulde dog snart sættes paa en haard Prøve. Tiden for Luthers Domfældelse rykkede nærmere; man frygtede for fuldt Alvor, at ikke blot Luther, men med ham Kurfyrsten og Universitetet skulde blive sat i Band og hele Landet belagt med Interdikt. Hvad skulde man saa gjøre? Kort efter Paaske i 1520 indhentede Frederik sine retslærdes Udtalelse i den Anledning; ja, saa magtpaaliggende var dette Spørgsmaal ham, at deres Erklæring skulde afgives Dagen efter. Angesten lagde sig imidlertid snart; man forudsaa med Ro, hvad der vilde komme.

Sent paa Efteraaret 1520 kom Eck fra Rom med Bandbullen mod Luther og fordrede af Kurfyrsten, at han skulde lade Luthers Skrifter brænde og enten selv sætte ham fast eller udlevere ham til Rom. Frederik vægrede sig; han havde altid beflittet sig paa at være en from og lydig Søn af Kirken; med Dr. Martins Sager havde han hverken tidligere eller nu haft noget at gjøre; men han havde hverken fra Kejseren eller nogen anden faaet den Besked, at Martins Skrifter vare saaledes overvundne, at de maatte brændes.

Han maatte derfor gjentage sin Bøn, at Luthers Sag blev prøvet af lærde, fromme, upartiske Dommere; da skulde Fyrsten selv nok vide at handle som Kirkens lydige Søn.

I Kejserens Arvelande vare Luthers Bøger paa mange Steder blevne brændte; Kejseren kunde vel ogsaa for sin Person ønske, at det samme kunde blive gjort i det tyske Rige; men han kunde ikke saaledes uden videre, som de pavelige Legater især nu efter Kurfyrstens Udtalelse ønskede det, udstede Forordning herom. De gamle Konkordater gave den anklagede Ret til at beraabe sig paa en almindelig Kirkeforsamling. Og Kurfyrsten, hvem Kejseren havde Aarsag til at tage Hensyn til, forlangte, at der intet skulde foretages mod Luther, uden at han var bleven forhørt. Det var ikke nødvendigvis, fordi han tog Parti for Luther, men fordi han vilde hævde Rigets Retsorden, som han paa saa mangen Rigsdag var traadt i Skranken for. Da Luthers Skrifter alligevel bleve brændte i Køln, uden at Kejseren hindrede det, ansaa Kurfyrsten dette som en personlig Fornærmelse, og han afslog at bringe Luther med til Rigsdagen i Worms, hvad Kejseren havde ønsket; ikke heller vilde han indestaa for, at Luther i Mellemtiden ikke skulde skrive noget mod Pavestolen.

Naar Luther nu mødte paa Rigsdagen i Worms, var det ikke som Kurfyrstens Undersaat; det var Kejseren, som havde kaldet ham, og en kejserlig Herold fulgte ham; hans Sag var bleven en Rigssag. Det var heller ikke som Luthers Landsherre, at Kurfyrsten deltog i Forhandlingerne om hans Sag; det var som Rigsfyrste. Som saadan krævede han, at Spørgsmaalet skulde behandles overensstemmende med gammel Retsbrug; at han paa nogen Maade skulde have gjort sin Indflydelse gjældende til Fordel for Luther selv, høre vi ikke.

Kurfyrsten maatte af denne Grund høre meget ondt allerede af sine samtidige. Et Flyveskrift fra hine Dage fremstiller ham som en Petrus, der har fornægtet sin Herre.

Denne Dom kunde man imidlertid kun fælde, naar man var af den Mening, at han allerede var inderlig overbevist om Sandheden af Luthers Lære. Det er imidlertid en fuldstændig urigtig Anskuelse. Denne Fyrste var en mærkelig Mand. Han var en stille, indadvendt, fredsommelig Sjæl, en af de frommeste, som Kristenheden den Gang havde at opvise. Det var en Alvorssag for ham at blive salig og at fremme Kirkens Vel; han ønskede inderlig, at der maatte blive bedre Forhold saa vel blandt høje som lave indenfor Kirken; men han mente dog ogsaa, at en udvortes Forbedring vilde være tilstrækkelig. Han læste gjærne den hellige Skrift, ligesaa Luthers Skrifter; endnu paa Rejsen til Worms maatte Spalatin paa Vognen forelæse ham af dem; men nogen dybere Forstaaelse af, at der var en nøje Forbindelse mellem Luthers religiøse Sætninger og hans kirkelige Fordringer, kom han ikke til. Han havde en Anelse om, at meget, saare meget i Luthers Skrifter var kristeligt, derfor maatte man ikke fordærve Manden; men han var for god Katholik til at finde de svære Anklager mod Kirken for dens daværende Tilstand retfærdige. Det, som især gjorde Indtryk paa ham, var Luthers vældige Personlighed, og at han kunde vove saa stort; men fornemmelig tog han sig af Luther af den Grund, at han var hans Professor; Luthers Virksomhed spredte Ære og Anseelse over Universitetet, hans dyrebare Skat; selv efter at Luther var bleven sat i Band, besøgte henved fire Hundrede lærebegjærlige Studenter hans Forelæsninger; ogsaa deri kunde Frederik vel se et Vidnesbyrd om, at hans Professor ikke kunde være saa sort, som hans hidsigste Modstandere malede ham.

Paa Rigsdagen blev Luther erklæret i Rigets Akt; da foretog Kurfyrsten det vigtigste Skridt, han nogen Sinde gjorde for Luther; da denne nemlig rejste hjem, lod Frederik ham tage til Fange og bringe i Forvaring paa Wartburg. Han havde ikke Mod til aabent at modsige Akts-

erklæringen og vise sig ulydig mod den; men han gav i Hemmelighed sin Slotsbefalingsmand paa Wartburg og en anden Ridder Vink om, at de, saa snart Luther kom til Landets Grænse, skulde anholde ham og bringe ham i Sikkerhed paa Slottet for paa denne Maade at unddrage ham mulige Forfølgelser.

Hvad der har bevæget Kurfyrsten til paa denne Maade at tage Luther i sin beskyttende Varetægt, er omtvistet; uden Tvivl har han først efter lang Overvejelse besluttet sig hertil. At det ikke er Luthers Sag, men Luthers Person, Beskyttelsen gjaldt, er der næppe Grund til at betvivle. Han vilde ikke gjøre hans Lære til sin; men han følte dog, at han som Landsfader havde et vist moralsk Ansvar for, at ikke et Haar mod Ret og Billighed blev krummet paa hans Undersaat, og den offentlige Mening krævede dette af ham. Selv fældte han ingen Dom over Sandheden eller Usandheden af Luthers Lære; men han kunde jo ogsaa være i Tvivl, om Rigsdagen, der bestod af saa mange forskjelligartede Elementer, kunde udtale en afgjørende Dom over den. Der var jo mange fortræffelige Mænd, der billigede Luthers Reformtanker, og han havde desuden beraabt sig paa en almindelig Kirkeforsamling. Stormen kunde maaske lægge sig eller Forstaaelse opnaas, naar det lykkedes en Tid at holde Luther borte og paalægge ham Tavshed.

At det ikke var Luthers Sag, Kurfyrsten vilde antage sig, kan man slutte af hans religiøse Handlemaade. Da han rejste til Karl den femtes Kroning, skrev han til sin Broder: »I Morgen vil jeg, om Gud vil, drage til Wittenberg og tage Afsked med alle mine kjære Helgener.« Og, medens de rige Relikviesamlinger for længe siden havde mistet deres Værd for Wittenbergerne, lod han endnu ind i Aaret 1522 nye Kostbarheder opkjøbe ved sine Kommissionærer.

Det er næppe for meget sagt, naar man hævder den

Mening, at Frederik den vise hyldede Religionsfriheden, og at han i den Henseende stod højt over sin Tid. Han erkjendte, at Religionen ikke var noget, der lod sig paabyde. men at den var en Samvittighedssag. Man kunde mene, at dette ikke saa meget var en Grundsætning hos ham, men snarere en Følge af, at Luthers og hans Venners Optræden indgød Agtelse, og en Erkjendelse af, at det var umuligt at modsætte sig Bevægelsen, der voxede sig større og større, saa at han tog sine Forholdsregler derefter. At dette imidlertid ikke var Tilfælde, viser hans Forhold til Zwickauer-Profeterne og Sværmerne; ogsaa mod dem var han taalsom, skjønt han vidste, han derfor kunde miste Land og Rige. Paa den anden Side kunde man ogsaa mene, at hans Forhold skrev sig fra Ligegyldighed, at han lod Sagerne gaa sin Gang, hvordan de vilde. Dog dette var heller ikke Tilfælde. Han skred ind dér, hvor den offentlige Orden kom i Fare. Det er saaledes ogsaa betegnende, at han ikke vilde lade Gabriel Zwilling, der havde bidraget ikke lidet til Urolighederne i Wittenberg 1520 og 1521, faa nogen Ansættelse, skjønt Luther indtrængende bad for ham.

At der kun var faa, som forstode dette Kurfystens Standpunkt, kan man ikke undres over, og Venner og Fjender overbøde derfor hverandre i at gjøre det vanskeligt for ham at fastholde den Stilling, han havde indtaget.

Paa den ene Side maatte han høre haarde Anklager, i det man gjorde ham ansvarlig for alt, hvad der skete i Wittenberg og Omegn. Det hjalp da lidet, hvad Frederik anførte til sit Forsvar. Man klagede over, at Munkene løb ud af Klostrene; han erklærede dertil, at han ikke havde haft noget Opsyn med Munkene, da de løb ind i Klostrene; han kunde heller ikke have noget Opsyn med dem, naar de løb ud igjen. Det var gejstlige Sager, der ikke vedkom ham, lige saa lidt som det, at Præsterne giftede sig, eller at Messen blev forandret. Det var ogsaa

forgjæves, at han leverede Bevis for, at det var mod hans Vilje, at Luther var vendt tilbage til Wittenberg og lod sine Bøger udgaa. Ved Rigsregimentet tænkte man til sine Tider for Alvor paa at berøve Frederik hans Værdighed som Kurfyrste, og denne vidste det vel; men havde han, betænksom som han var, engang indtaget en bestemt Stilling og erkjendt noget for ret, lod han sig ikke forstyrre af, at Farer truede.

Paa den anden Side blev han i sit eget Land drevet videre og videre, i det man afpressede ham den ene Indrømmelse efter den anden. Luther gik i Almindelighed meget konservativt frem ved at indføre de Reformer, han fandt nødvendige; men i enkelte Punkter kjendte han ingen Barmhjærtighed, intet Hensyn, end ikke mod sin Herre og Kurfyrste. At denne endnu holdt fast ved Relikviedyrkelsen, var ham en Torn i Øjet. Og Wittenbergerne forlangte allerede i Oktober 1520, at han som en kristelig Kurfyrste skulde afskaffe den katholske Gudstjenestes Forargelser i sine Lande og bad ham vogte sig for, at han ikke engang skulde rammes af den Skæbne, der traf Kapernaum, saaledes at Kristus skulde bebrejde ham, at den store Naade, at Evangeliet igjen var bragt for Lyset, forgjæves var bleven hans Lande til Del. Dog Frederik vilde ikke personlig skride ind, han lod Augustinerne og Wittenbergerne gjøre, som de vilde, i deres Kirker; men i Slotskirken blev alt ved det gamle. Her følte Kurfyrsten sig som Husherre; men netop derfor fordrede Luther med Heftighed, at han skulde afskaffe Afgudsdyrkelsen. Da Kurfyrsten imidlertid ikke vilde gjøre nogen Forandring, henvendte Luther sig til selve Slotskirkens Gejstlighed og opfordrede den til at bortskaffe den offentlige Forargelse. Da denne endnu nølede og beraabte sig paa Kurfyrsten, foreholdt Luther den, at man burde adlyde Gud mere end Menneskene. Det var først efter

aarelange Kampe, at Messens Afskaffelse ved Slutningen af Aaret 1524 blev sat igjennem, og da skete det mod Fyrstens udtrykkelige Vilje; det var Luther og hans Tilhængere, som øvede et saa stærkt Tryk paa Slotskirkens Gejstlighed, at det sidste Bulværk for den romerske Gudstjeneste i Wittenberg faldt.

Lige til det sidste er Frederik den vise vedbleven at være en god Søn af den katholske Kirke. Endnu i de sidste Dage af hans Liv forlangte man intet mindre af ham end et Dekret, i Følge hvilket Reformationen fuldstændig skulde indføres i hans Lande. Det var fire Dage før hans Død, den 1ste Maj 1525, at Spalatin lagde ham paa Hjærte, at han skulde lade udgaa en Skrivelse til alle Kirker, Klostre og gejstlige og deri paabyde, at Gudstjenesten skulde indrettes overensstemmende med Evangeliet, saa vilde han undgaa alle timelige og evige Besværinger. Hvad han hertil har svaret, véd man ikke.

Paa sin Dødsseng har Kurfyrsten, efter Spalatins Beretning, modtaget Nadveren under begge Skikkelser; det var det eneste, hvorved han i Virkeligheden bekjendte sig til den evangeliske Kirke. Har han gjort dette Skridt af egen Drift, eller har han givet efter for sine gejstlige Raadgiveres Forestillinger? Derom kan der herske Tvivl; men hvordan det end hænger sammen hermed, har han været den første Fyrste, som har sagt Pavedømmet Farvel, om det ogsaa først skete i Døden.

Den evangeliske Kirkes Skytsherre kan man efter dette næppe kalde Frederik den vise. Den hellige Skrift har været ham et dyrebart Ord; han har engang ladet slaa en Mynt med det Bibelsprog: Verbum Domini manet in æternum ɔ: Herrens Ord bliver evindelig, og Forbogstaverne til disse Ord lod han sy paa Ærmerne af sine Tjeneres Klæder; men det er ikke faldet ham ind, at det skulde være hans Pligt at gjøre noget mere end at beskytte den

uretmæssig forfulgte Luther og at opretholde Orden. Reformationens Gang har han ikke hindret; men han har heller ikke foretaget noget Skridt med den bevidste Hensigt at fremme den; han gav den Rum til at udfolde de Spirer, som den bar i sit Skjød.

Gerh. Øverland.

Den første Strid mellem Frederik II. og Maria Theresia.

(Efter nye Dokumenter.)

Kejservalget og Toget til Mähren.

Et Held kommer sjælden alene. I samme Øjeblik, da Morits af Sachsens kjække Daad i Løbet af faa Timer gjorde Franskmændene til Herrer i Prag, berøvede et Soldateroprør i St. Petersborg Maria Theresia hendes eneste Veninde. Regentinde Anna, der styrede Rusland i sin lille Søn Ivans Navn, og hvis Sympathi for Østerrige var vel bekjendt, blev den 6te December 1741 pludselig afløst af Prinsesse Elisabeth, Peter den stores og Katharinas yngste Datter.

Elisabeth havde faaet Underretning om, at der i den lavere Del af Hæren herskede stor Misfornøjelse med den Indflydelse, Regentindens Mand, Hertugen af Brunsvig, og især hendes Elsker, den sachsiske Minister, havde over hende, og da Prinsessen ved dygtige Mellemmænd havde sat sig i Forbindelse med Underofficererne ved Garden, der havde Vagt ved Slottets Porte, behøvede hun kun at møde en Morgen før Daggry og nævne sin Faders Navn for at se alle Døre aabne sig for hende; hun trængte selv ind til

Regentinden, som endnu sov, og trak med egne Hænder den lille Kejser ud af Vuggen. I Løbet af Dagen bleve derpaa Barn, Moder, Ministre, Kammerherrer, enhver, hvis Navn havde en tysk Klang, sendte enten til Sibirien eller i Landflygtighed; men skjønt Opstanden havde en patriotisk Karakter, tvivlede dog ingen om, at de, der havde lagt Planen hertil og ført det afgjørende Slag, vare to Franskmænd: Marquis de la Chétardie, Ludvig XV.'s Ambassadør, den samme, der engang i Berlin havde forstaaet at vinde Frederiks Gunst, og Lestocq, en temmelig simpel Læge, Søn af en udvandret Kalvinist, der havde søgt sin Lykke ved Nevas Bredder. Begge havde forstaaet at vinde den tilkommende Kejserindes Tillid, og hvis Rygtet sagde sandt, var Ambassadøren endog bleven mere for hende end en Ven. I l'Histoire de mon temps lader Frederik sig med sin sædvanlige Kynisme forstaa med, at Prinsessen for at vinde Hærens Tilslutning havde været endnu mere gavmild med sine Gunstbevisninger; han tilføjer, at der i dette Punkt ikke var megen Forskjel paa hende og den Kusine, hvis Plads hun havde røvet; kun skjulte den ene sine Synder under et Slør af Snerperi, medens den anden ikke lagde Dølgsmaal paa sine Udsvævelser.

Ruslands nye Herskerinde satte sig strax i Forbindelse med den franske Legation og indledede fredelige Underhandlinger med Sverige, saa at de allierede saae sig befriede for al Ængstelse for Angreb fra den Kant. De sidste fjorten Dages Begivenheder havde i høj Grad forøget Franskmændenes Ry for Tapperhed, Snildhed og galante Æventyr, og Belle-Isle, der gjaldt for Ophavsmand til alt, holdt omgiven af denne Glorie sit Indtog i Prag, endnu baaren i en Bærestol.

Der var nok at gjøre for et sygt Menneske; thi den heldige natlige Bedrift den 26de November havde snarere forøget Forvirringen i de forenede Hære end hjulpet derpaa; uden Leder, uden Enhed vare de mere end nogen

Sinde et Spil for Tilfældet, der for en Gangs Skyld havde tjent dem godt, men som det nu var paa Tiden at erstatte med en sikrere Ledelse. Til Trods for sin Svaghed mente Belle-Isle at være Arbejdet voxen; hans ivrige energiske Natur øste nye Kræfter ved hans Virksomhed, og den urokkelige Tillid, der var hans største Styrke, og som han forstod at meddele sine Omgivelser, opflammedes ved den mindste Skygge af Held. Han var overtydet om, at han havde udrettet alt og endnu kunde udrette alt fra sin Seng eller sit Værelse og udstedte Ordre paa Ordre i den faste Tro, at Hæren vilde gjenvinde sin Disciplin samtidig med, at hans Lemmer gjenvandt deres Førlighed. »De er nu,« skrev han til Amelot, »underrettet om det heldige Udfald af det Foretagende, mit Ophold i Dresden har bevirket, og siden jeg er kommen her til, er her foregaaet saa store Forandringer, at der er al Grund til at være rolig og haabe alt godt. — — Den aandelige Ro og Hvile, jeg nyder her, har haft en meget heldig Indflydelse paa mit Helbred.« Belle-Isle glemte kun én Ting, nemlig at han i et Anfald af Fortvivlelse fra Dresden havde skrevet til den samme Minister, at den dobbelte Byrde, han havde paataget sig, oversteg et Menneskes Kræfter, og at han erkjendte sin Uret og bødede for den. Brevet var kommet til sin Adresse, og som Svar derpaa fik Belle-Isle Bud om, at Marskalk de Broglie var bleven udnævnt til i Steden for ham at overtage Kommandoen over Hæren.

Det var en lige saa naturlig som fornuftig Bestemmelse. Broglie var en af de mest ansete Officerer i den franske Hær og havde under den forrige Krig udmærket sig i Italien; ganske vist havde han engang en Nat ladet sig overrumple af en Skare Østerrigere paa en Maade, der havde gjort ham til Skive for Visemagernes Spot i Versailles; men da han allerede næste Dag havde taget Revanche ved den glimrende Sejr ved Guastalla, blev dette Uheld ikke lagt ham til Last af andre end af Spottefugle.

Som Strassburgs Guvernør havde han forestaaet den vanskelige Overgang over Rhinen, og alle Tropperne havde defileret forbi ham, Mand for Mand. Hans tre Sønner vare med i Krigen, og den ældste havde taget en ærefuld Del i Stormen paa Prag. Endelig var han Belle-Isle overlegen i Rang og Alder, hvilket forud afgjorde ethvert Spørgsmaal om Forrang mellem de to Marskalker — uden at krænke nogen af dem.

Til Gjengjæld var der ogsaa adskillige Mangler ved den nye Overgeneral; han havde nylig fyldt halvfjerdsindstyve Aar, hvilket endogsaa i vore Dage anses for at være en lovlig høj Alder for en General, men endnu langt mere var det i hin Tid, da det virksomme Liv begyndtes tidligere, og de fysiske Kræfter hurtigere opbrugtes. I Løbet af den foregaaende Sommer var han bleven ramt af et Tilfælde, hvis Natur hans Venner og Familie søgte at skjule, og som han ikke tilstod for sig selv, men som syntes at være et Anfald af Apoplexi; han havde aldrig været let at omgaas, men siden sin Sygdom var han bleven saa stivsindet og pirrelig, at det i høj Grad vanskeliggjorde hans Forhold til hans undergivne. Desuden havde han været Ambassadør i England paa en Tid, da Fleurys fredelige Politik havde Overvægten, og havde staaet i et fortroligt Forhold til Robert Walpole. Da han i den Anledning tillagde sig selv diplomatisk Erfaring, skjulte han ikke sin Misbilligelse af Krigens Formaal og Førelse. Var Rygtet om denne Dadel naaet til Berlin? Jeg véd det ikke; men sikkert er det, at Frederik plejede at udtale sig med megen Strænghed om Strassburgs Guvernør. Især bevarede han et ubehageligt Minde om det Besøg, han havde været nødt til at aflægge hos ham efter hint ungdommelige Æventyr, som tidligere er omtalt; han omtalte ofte denne Historie med en Blanding af Spot og Harme og beklagede sig over, at Marskalken først havde villet lade ham arrestere og derpaa ved sin overdrevne Høflighed

røbet hans Inkognito. Det er imidlertid muligt, at Fleury var uvidende om denne Omstændighed, og selv om han havde kjendt den, vilde han, hvis mindste Fejl det var at bære Nag, aldrig have troet, at en saa barnagtig Ubetydelighed kunde komme til at spille en Rolle i alvorlige Sager.

Belle-Isle var meget ærgerlig over at være bleven taget paa Ordet; men da han var alt for klog til at gjøre Indvendinger mod en Bestemmelse, hvortil han selv havde givet Anledning, og alt for forsigtig til at bringe Uretten paa sin Side ved forud at klage over sin Kollega, nøjedes han med at svare, at han fandt Valget fortræffeligt, men kun frygtede for, at heller ikke Broglies Helbred var meget stærkt; imidlertid skulde han sørge for, at Marskalken ved sin Ankomst fandt alt i Orden og alle Fejl og Forsømmelser rettede. Dog er det sandsynligt, at han ikke var ganske uvidende om de talrige Ansøgninger om at beholde ham, der af Officerer i hans Stab sendtes til Versailles, og hvori det sagdes, at alt var tabt, hvis Hæren mistede sin tilbedte Chef. Kurfyrsten skrev ligeledes et Brev til Ludvig XV, hvori han beklagede sig »som en Søn til sin Fader« over, at man vilde berøve ham den Raadgiver, til hvem han havde Tillid, og det er troligt, at Belle-Isle vidste Besked med dette Skridt.

Fleury, der altid nødig vilde krænke nogen, og som forstod en halvkvædet Vise, søgte forgjæves at læge Saaret med smigrende Ord. »Husk paa Deres Tilstand i Dresden,« skrev han til Belle-Isle, »husk paa Hærens fortvivlede Stilling i Bøhmen. Alle vare bange og modløse, alle Breve uden Undtagelse handlede om Ulykker. — — Vare vi under disse Omstændigheder ikke nødte til at gjøre noget for Tropperne? — — Vi ventede store Ulykker; havde vi vidst, at vi skulde slippe for dem, vilde vi have ladet alt blive, som det var. Jeg beder Dem være overbevist om, at jeg har skrevet til Marskalk de Broglie, som det var

min Pligt, og at jeg ikke har skjult for ham, at Kongen ønskede, at De skulde beholde Styrelsen af de almindelige Anliggender; at han kun maatte blande sig i de militære Operationer, og at han endog maatte aftale dem forud med Dem. Enhver Fordel, vi muligvis kunne vinde, skyldes Dem, og det er ikke mere end billigt at give Dem Æren derfor. Tro heller ikke, at vi ville lade Dem være ledig eller underordnet, naar De ikke har mere at gjøre i Frankfurt. Jeg er ikke saa uretfærdig, at sligt kunde falde mig ind, og jeg beder Dem indstændig om at være uden Frygt. Jeg er lige saa øm over Deres Hæder og Ry som De selv.«

Enten Belle-Isle nu var tilfreds med disse Forsikringer eller ikke, sørgede han for ikke at holde dem hemmelige, men lod sig tydelig mærke med, at det i Grunden endnu var ham, der havde Kommandoen, og at han snart vilde komme tilbage. For at holde sig rede dertil tillod han de Officerer, til hvem han stod i Venskabsforhold, i private Breve at underrette ham om alle Hærens Bevægelser. Under den allerede herskende ugunstige Stemning kunde intet være mere skikket til at undergrave hans Efterfølgers moralske Myndighed. Saa snart Broglie var kommen, rejste Belle-Isle derpaa meget mod sin Vilje til Frankfurt, hvor der dog ventede ham en diplomatisk Lavrbærkrans, som vel maatte kunne trøste ham over, at hans Ærgjerrighed var bleven skuffet i en anden Retning.

Ikke blot Byen Prag og den bøhmiske Krone, men tillige Kejserværdigheden var bleven erobret ved den natlige Overrumpling. Da den store Nyhed naaede Rigsdagen i Frankfurt, havde Kurfyrsterne og deres Repræsentanter allerede været forsamlede i nogle Dage under Ærkebispen af Mainz's Forsæde; men de havde endnu kun brugt Tiden til at afhandle Rangs- og Etikettespørgsmaal, hvorpaa der aldrig var Mangel ved de tyske Forsamlinger. Alle bøjede sig nu for Skæbnens Dom, og Frankrigs Protegé var sikker

paa at blive enstemmig valgt. Det vanskelige Spørgsmaal om, hvor vidt Maria Theresias Repræsentant for Bøhmen skulde udelukkes fra Valget eller ej, var med det samme afgjort; thi naar Bøhmen anerkjendte en ny Konge, var det mindste, man kunde gjøre, at lade dets Vælgerplads staa ledig. Af de otte Stemmer, der vare tilbage, var Karl Albert sikker paa de tre: sin egen, Sachsens og Brandenburgs; Hannovers Stemme var Prisen for den Nevtralitet, der var lovet Kong Georg. De tre gejstlige Kurfyrster havde kun ventet paa, hvem der vilde faa Magten, for at bestemme sig. Kurfyrsten af Pfalz endelig, der dog var beslægtet med det bayerske Hus, havde længe ladet sig bede, før han lovede sin Stemme; men han havde bestemt sig til at følge Flertallet, siden hans Neveu, Markgreven af Sultzbach, der skulde ægte et af hans Børnebørn, ved Frederiks Afkald paa Hertugdømmerne Jülich og Berg var bleven sikker paa at arve alle hans Lande.

Medens Belle-Isle tog til Frankfurt for at lægge den sidste Haand paa Værket, forblev Karl Albert i Manheim hos denne Slægtning, med hvem han hidtil havde staaet paa en spændt Fod, for her at afvente det ikke mere tvivlsomme Udfald af Valget. Han skulde være til Stede ved et dobbelt Bryllup, da nemlig ikke blot Markgreven af Sultzbach, men tillige hans egen Broder, Hertug Clemens af Bayern, skulde ægte en af de pfalziske Prinsesser. De Festligheder, der i den Anledning holdtes, vare særdeles glimrende, og Frankrigs Afsending, Tilly, og den tilkommende Kejser selv havde nok at gjøre med at hindre deres Vært i at sætte ikke alene alle sine egne Indtægter, men tillige sin Efterfølgers over Styr. Desuden frygtede de, at den udlevede Olding ved selv at deltage i Forlystelserne skulde faa et Tilbagefald af den farlige Sygdom, hvoraf han led; hvis han døde, før Valget var sluttet, vilde det volde en meget ubelejlig Opsættelse, som endnu kunde fordærve alt.

»Kurfyrsten,« skrev Tilly, »har givet hver af de to Brude ni Dragter, som ere ganske stive af Guld og Sølv; selv har han i det mindste lige saa mange, den ene mere pragtfuld end den anden, og han skifter hver Dag. Hans Udgift til Lys er umaadelig, og om saa Kongen bød ham Landau for at slukke et af dem, vilde han ikke gaa ind derpaa.« Paa det store Bal, som holdtes ved Brylluppet, var det umuligt at afholde ham fra siddende i en Rullestol, der blev skubbet af to Kammerherrer, at deltage i en Polonaise, som blev danset med Fakler. Lykkeligvis dør man sjælden af Glæde, og den gode Kurfyrste levede længe nok til, at hans Afsending nogle Dage senere — den 27de Januar — kunde være med til at udraabe Kurfyrsten af Bayern til Kejser under Navn af Karl VII. Det var den første tyske Kejser i flere Aarhundreder, som ikke nedstammede fra Rudolf af Habsburg.

Belle-Isle kunde i dette Øjeblik have nogen Grund til at anse sig selv for et stort Geni og fremstille sig for Efterverdenens Blik som den, der havde sat Kronen paa Frankrigs store Værk. Med en oprigtig Begejstring skrev han til Kongen selv: »Sire. Lykken kroner Deres Majestæts Foretagender. Dette store, fuldkomne Værk dækker Deres Regering med Hæder og sikrer Rigets Fremtid og Fred.« Kardinalen meddelte han nogle Enkeltheder, som end mere bidrog til hans Triumf. — »Jeg tør ikke undlade,« skrev han, »at underrette Deres Eminenze om, at i det Øjeblik, Kejseren viste sig for Folket i Raadhusets Vindue, hævede der sig endelose Bifaldsraab. Jeg nød den Ære at staa ved et Vindue sammen med Kejserinden, som var inkognito til Stede. Rørt over disse Bifaldsraab og Glædesskrig vendte Kejseren sig mod mig, førte Haanden til Karl den stores Krone, som han havde paa Hovedet, og gjorde Tegn til, at han skyldte Kongen al den Ære, han nød.« Selv i dette begejstrede Øjeblik glemte Belle-Isle dog ikke, hvem han havde at gjøre med, og skyndte sig at vedføje

Regnskabet over, hvad det store Værk havde kostet. »Vi maa betale, hvad vi have lovet,« skrev han, »200,000 Frcs. til Kurfyrsten af Mainz's Neveu, tillige med et Abbedi paa 25,000; 20,000 Daler til Ministeren, 2000 til Sekretæren, lige saa mange til Kammertjeneren og 15 à 20,000 Francs til Mainz's Direktorium. Aldrig er en stor Sag bleven besørget for saa godt Kjøb.« Han tilføjede imidlertid ikke, at han i fjorten Dage havde holdt aabent Hus, at alle Kurfyrsterne skiftedes til at spise til Aften hos ham med deres Følge, og at den nye Kejser og Kejserinde havde lovet ligeledes at være til Gjæst hos ham Dagen efter deres Kroning. Saaledes som Belle-Isle plejede at indrette sig, vilde disse Gjæstebud forøge Regningen betydelig.

Den Gang var Telegrafen ikke endnu opfunden, og Nyheder fra alle Steder i Verden krydsede ikke idelig hinanden, gjentagne i tusende Aviser, saa at Politikere og Diplomater, naar en eller anden stor Begivenhed var gaaet for sig, havde nogle Øjeblikkes Ro til at trække Vejret, til at samle sig og nyde Glæden over deres Held. Uden denne lykkelige Uvidenhed vilde Belle-Isles stolte Triumf være bleven forstyrret af de slette Efterretninger, der i samme Øjeblik udgik fra Krigsskuepladsen, og den nye Kejser vilde samme Dag, han indtog sin temmelig indbildte Værdighed, have haft Grund til for Alvor at frygte for sine egne Staters Sikkerhed. Det var en Side af Sagen, som Belle-Isle maaske burde have forudset; thi denne uheldige Forandring skyldtes til Dels den usikre og opløste Tilstand i Hæren, hvortil han ved sin uvenlige Holdning mod sin Efterfølger meget havde bidraget.

Man kunde ganske vist have ventet, at Prags Erobring, netop fordi den var gaaet saa hurtig og let, ikke vilde gjøre Ende paa noget. Ikke en Draabe fransk Blod var bleven udgydt; men der var heller ikke faldet en eneste Østerriger, og Maria Theresias Tropper vare lige saa

fuldtallige som før og snarere forvirrede end overvundne; de havde i nogle Uger trukket sig tilbage syd for Prag til Neuhaus, Budweiss og Tabor; men det varede ikke længe, før deres øjeblikkelige Modløshed tabte sig. Før Nyaar blev der lagt Plan til et nyt og dobbelt Angreb; Marskalk Neippergs Armékorps, hvorover Storhertugen havde taget Kommandoen, skulde rykke frem mod Prag og overrumple den franske Hærs Forposter ved Pisek for at afbryde Forbindelsen mellem dem og den Afdeling, der var bleven i Linz under Marquis de Ségur. Naar da Ségurs Afdeling var bleven afskaaret fra den øvrige Hær, skulde den angribes af et Armékorps, der var blevet dannet i Wien under Anførsel af Marskalk Khevenhüller.

Den 26de December, kun faa Dage efter Belle-Isles Afrejse, blev Grev d'Aubigné, der laa paa Forpost i Pisek, underrettet om Storhertugens truende Fremrykning og sendte i stor Skræk Bud derom til Marskalk de Broglie; denne ankom øjeblikkelig og fandt dette vigtige Punkt meget blottet og kun slet forberedt paa Forsvar. Det var ligeledes d'Aubignés Mening, der skrev til Belle-Isle, at det vilde være et Mirakel, hvis de holdt sig. Storhertugen, der stolede paa sine Troppers overlegne Antal, sendte en Trompeter forud, der skulde opfordre Byen til at overgive sig; men Marskalken havde om Natten hurtig samlet alle de Afdelinger, der vare i Nærheden, og mente nu at kunne holde Stand. Omgivet af sin Stab ventede han den østerrigske Trompeter, der blev ført gjennem Byen med tilbundne Øjne; i Følge sin Ordre erklærede Trompeteren, at da Storhertugen ikke ønskede at se sine Fjenders Blod, langt mindre sine Undersaatters, underrettede han Byen om, at hvis den ikke overgav sig paa Timen, vilde han lade alt springe over Klingen. Trompeteren udtrykte sig paa Tysk, og Morits af Sachsen, der var med Marskalken, oversatte efter bedste Evne hans truende Ord. »Svar Hertugen,« sagde den gamle Kriger, »at jeg troede, han havde

en bedre Mening om den franske Nation og om de Officerer, der have den Ære at tjene Kongen. Hvis han angriber Byen, haabe de her tilstedeværende Herrer at gjøre sig fortjente til større Agtelse.«

Derpaa begav Marskalken sig selv til Byens forskjellige Porte for at sætte Vagt ved dem. Forsvaret blev ført med en Energi, som bødede paa Troppernes ringere Antal, og da Storhertugen forsøgte et Angreb, blev han kastet tilbage med Tab, og forbavset over den uventede Modstand trak han sig tilbage uden at gjøre noget nyt Forsøg. Faren var overstaaet; men det var saa langt fra, at Broglies Stab glædede sig med ham over deres fælles Bedrift, at alle Officererne tvært imod kun syntes at have én Tanke: Frygt for, at en Anerkjendelse af den nye Chefs Dygtighed skulde se ud som en Dadel mod hans Forgænger. Desuden bebrejdede de Broglie, at han ikke benyttede sig af sin Fordel til at forfølge Fjenden; men Marskalken, der frygtede for, at hans allerede udmattede Soldater ikke skulde kunne udholde et Vinterfelttogs Besværligheder, besluttede at blive i Pisek, som han indrettede til en Slags forskanset Lejr, og som han foresatte sig ikke uden absolut Nødvendighed at forlade, før Foraaret kom. Denne Beslutning, som han med stivsindet Hovmod forsvarede mod enhver Indvending, opfordrede unægtelig til Kritik; men han vilde rimeligvis være bleven mindre dadlet, hvis han havde samtykket i at vende tilbage til Prag, hvor de unge Officerer kunde have nydt en stor Bys Bekvemmeligheder og Adspredelser. Han tilstod dem ikke denne Trøst; da han endnu stadig frygtede for Overrumpling, blev han med sine Sønner og alle sine Folk i denne Flække, hvor de havde ondt ved at finde Logis; i den strænge Vinterkulde vare Tropperne udsatte for mange Savn; men Marskalken gav dem et godt Exempel ved at bære alt med stoisk Ligegyldighed.

Som man véd, er der intet, der falder en Franskmand

vanskeligere end taalmodig at bære mere besværlige end ærefulde Prøvelser; der hørtes derfor ogsaa mange Klager, ikke blandt Soldaterne, som satte Pris paa, at Generalen vilde dele deres Savn, men blandt de fornemme unge Officerer, der kun kjendte to Slags Tidsfordriv: Fornøjelser og Kamp. Den foromtalte d'Aubigné skrev til Belle-Isle: »Lige saa meget jeg før ønskede at komme i Aktivitet, medens Tropperne laa i Vinterkvarter, lige saa meget ønsker jeg nu at vende tilbage til Prag. Det behager mig aldeles ikke at blive i Pisek, som er et afskyligt Kvarter om Vinteren. Under Deres Kommando kunde jeg finde nogen Trøst, men den vil jeg ikke søge hos denne Mand. — — I Prag kan jeg leve, som mig lyster, og hvis De kom der til, var jeg sikker paa at se Dem, hvilket ingenlunde er mig ligegyldigt.«

Hvad der gav Klagerne over Broglies Sløvhed og Ubevægelighed forøget Vægt, var den farlige Stilling, hvori den Afdeling af den franske Hær, der var efterladt ved Linz, snart kom til at befinde sig. Østerrigerne havde opgivet at angribe Marskalken i hans Stilling i Bøhmen; men da de heller ikke frygtede for, at han skulde forlade den, havde de frie Hænder til at rette al deres Styrke mod den anden Kant. Medens Storhertugens Hær forskansede sig i en Række Fæstninger (Iglau, Neuhaus, Budweiss og Tabor) og dannede ligesom en Barriere, der afbrød Forbindelsen mellem Bøhmen og Øvre-Østerrige, begyndte Marskalk Khevenhüller i Ly bag dette Skærmbræt det Angreb, der var ham overdraget. Det Armékorps, Maria Theresia havde betroet at gjenerobre hendes Families ældste Arvegods, var dannet i Wien med særlig Omhu under hendes eget Opsyn; det bestod oprindelig af 12,000 Mand; men hun havde ved Hjælp af Udskrivninger fra Ungarn og Hjemkaldelse af Tropper fra Italien bragt det op til 16,000, hvorimod Ségur kun befalede over otte à ti tusende. Khevenhüller var en gammel Krigskammerat af

Prins Eugen; den Dag, han forlod Wien, sendte hun ham et Portræt af sig selv med sin Søn paa Armen, ledsaget af et egenhændigt Brev, der blev læst op for Tropperne ligesom en Dagsbefaling.

»Kjære, tro Khevenhüller,« skrev hun. »du ser her for dine Øjne en Dronning, der er forladt af hele Verden, og hendes Stammes Arving. Hvad skal der blive af dette Barn? Jeg spørger dig derom? Hans Moder betror til dig som til en tro Tjener alt, hvad hun ejer af Styrke og Magt. Kæmp da, o Helt og tro Vasal, saa at du kan gjøre Gud og Mennesker Regnskab derfor. Tag Retfærd til Skjold; gjør, hvad du anser for Ret, vær uden Barmhjærtighed mod Menederen, følg din berømmelige Herres Exempel, som er i Guds Favn, og erhverv vor kongelige Taknemmeligheds Gunst for dig og din Familie, samtidig med at du opnaar et udødeligt Ry for Gud og Mennesker. Gud give dig Liv og Styrke i Kampen.«

Khevenhüller viste sig værdig til Maria Theresias Tillid. Strax ved de første Sammenstød forbavsedes Ségur over hos de Tropper, han indbildte sig at være modløse. at finde en Tapperhed og et overlegent Antal, som han ikke havde ventet; han opgav noget for hastig sin Stilling paa Bredden af Enns og trak sig tilbage til Linz, hvor han snart blev blokeret af Fjenden. Han sendte Bud til Prag om Hjælp og meldte samtidig sin farlige Stilling i Frankfurt. Til Svar paa hans Opfordring samlede Marskalk Torring alle de bayerske Tropper, der endnu vare i Prag, og begav sig paa Vej for at komme ham til Hjælp; men Vejen var lang og vanskelig, enhver direkte Forbindelse var afbrudt, og det var tvivlsomt, om denne i sig selv utilstrækkelige Hjælp vilde komme tids nok. Det eneste, der virkelig vilde kunne gjøre Virkning. vilde være, ved et kraftigt Angreb at bryde Storhertugens Slaglinje og falde Khevenhüller i Ryggen, i samme Øjeblik han begyndte Belejringen af Linz. Til Trods for sin Uvilje mod et Vinter-

felttog var Broglie rede til at forsøge det; men Foretagendet kunde kun have sikker Udsigt til at lykkes, hvis den preussiske Hær vilde slutte sig til den franske, og det var et stort Spørgsmaal, om Frederik var i Humor til at gaa ind derpaa. I alt Fald var det ikke Broglies Indflydelse, som skulde formaa ham dertil; thi han kunde ikke høre den nye, franske Overgenerals Navn nævne uden at komme i et sandt Raseri og ikke udtale det uden at ledsage det med nogle af de fornærmelige, grove Skjældsord, hvoraf han, som man véd, besad et velforsynet Repertoire.

Et saa vedholdende Nag af en saa ubetydelig Grund maatte forbavse hos den ellers saa praktiske Mand, der foragtede alle Mennesker omtrent lige meget og derfor ikke plejede at spilde Tiden med at elske eller hade dem. Maaske der ogsaa under hans Vrede skjulte sig mere Beregning end Hidsighed; maaske han snarere var ærgerlig over Belle-Isles Afrejse end over Broglies Ankomst. Belle-Isle, der var Ophavsmand til den preussiske Alliance, var nødt til at finde sig i alt fra sin Forbundsfælle, for at det ikke skulde se ud, som om han ver bleven holdt for Nar; af en anden General, der var mindre ivrig for et Værk, som han ikke selv havde begyndt, kunde Frederik hverken vente den samme Føjelighed eller den samme Lettroenhed; han havde et Tag i Belle-Isle, som han ikke vilde slippe.

Vist er det, at den Redebonhed til at hjælpe, Frederik efter Prags Erobring havde víst, pludselig igjen var bleven afkølet. Ganske vist benyttede han sig af den østerrigske Hærs Forvirring til at tage Olmütz og Glatz næsten uden at løsne et Skud; men derpaa begav han sig til Berlin, hvor han skulde højtideligholde en af sine Brødres Bryllup; her gik han ganske op i Rigets indre Styrelse og syntes ikke at bryde sig mere om Krigen, end om den slet ikke kom ham ved; dog kritiserede han med megen Bitterhed og Foragt enhver Bestemmelse, der blev tagen under hans Fraværelse. »Jeg rejser i Morgen til Rheins-

berg,« skrev han den 3dje Januar til Voltaire, »jeg vil atter gribe Hyrdestaven og Lyren, og Gud give, jeg aldrig mere maa slippe dem.« Paa dette landlige Opholdssted modtog han et meget indtrængende Brev fra Karl Albert, som bønfaldt ham om at gjøre alt for at hjælpe Ségur og hindre Linzs Overgivelse, da det derefter vilde gaa ud over Bayern. Et Brev fra Belle-Isle, der gik i samme Retning, var vedlagt; det var skrevet efter Opfordring af Broglie selv, der ikke havde betænkt sig paa at bede Belle-Isle være Mellemmand mellem ham og Kongen. Belle-Isle havde rettet sig efter sin Kollegas Ønske, men havde advaret ham om, at man ikke kunde stole paa Preussernes Føjelighed.

Dog med Frederik maatte man altid være forberedt paa Overraskelser; tvært imod alles Forventning lod han sig ikke bede, men erklærede sig strax villig til at gjøre endogsaa mere, end han blev opfordret til. Man havde kun bedet ham om at sende et Troppekorps under en af sine højere Officerer; men han erklærede, at han selv vilde tage Overanførselen og strax tage til Dresden for at bede Kongen af Polen om hans Bistand; han opfordrede endogsaa Valori til at komme nogle Timer før ham til denne By for at bane Vej for de Meddelelser, han havde at gjøre.

Da denne ædelmodige Beslutning blev bekjendt, blev der en almindelig Begejstring; alle Breve strømmede over af Lovtaler over den ædle Helt, som ofrede sin Ro og vovede sit Liv for sine Forbundsfæller. Kun Valori, der ikke var ganske klar paa sin Mission i Dresden og fandt, at man gjorde lovlig kort Proces med hans tykke Person, udtalte nogle Betænkeligheder. Frederiks meget utilstrækkelige Oplysninger forøgede hans Forvirring. »Jeg ønsker Overanførselen,« sagde Kongen til ham, »fordi Deres Marskalk de Broglie ikke behager mig.« Nogle Ord om, hvilken Retning Toget skulde tage, gjorde Valori end mere forvirret. »Der er meget at betænke ved alt dette,« skrev

han til Belle-Isle, lige før han skulde rejse; »men naar man skal komme med Forestillinger og Indvendinger, maa man have at gjøre med en Fyrste, som vil høre paa, hvad man har at sige; men han siger: Maa jeg bede Dem huske dette, og saa lader han én staa. Saaledes bar han sig ad i Dag med mig paa Charlottenburg, og han havde saa stort Hastværk for at faa mig afsted, at han ikke engang gav mig Middagsmad, skjønt han var lige ved at gaa til Bords. — Det er altsaa sandt, Monseigneur, at jeg skal rejse i Aften til denne skjønne Underhandling. Jeg har kun en fem, sex Timer at forberede mig i, og jeg véd ikke, hvor hen Kongen vil føre mig. — Det er ugjørligt at følge med en Fyrste, som aldeles ingen Ekvipage har og ikke tager Hensyn til, hvad der bliver af en Minister i hans Følge.«

Valori tog ikke fejl; Mødet i Dresden blev meget ubehageligt for ham. Den første Dag efter Kongen af Preussens Ankomst gik hen med Adspredelser af enhver Art: Gjæstebud, Bal og Skuespil, som den letsindige Avgust III fandt Fornøjelse i at byde sin Gjæst, lige saa meget for at vise sin Luxus som for at gjøre Ære af ham; men næste Dag forlangte Frederik en Samtale med Avgust, som skulde overværes af hans Minister, Grev Brühl, Troppernes Kommandant, General Rustowski, Morits af Sachsen, der i den Anledning var kommen fra den franske Lejr, og af Frankrigs to Repræsentanter, Valori og Desalleurs, fransk Afsending i Dresden; desuden skulde Marskalk Schmettau, Frederiks fortrolige Ven, være til Stede.

For denne Forsamling, der var lutter Øre, udviklede Frederik nu en Plan, som ikke havde det mindste til fælles med, hvad man ventede af ham. Hans Forslag gik ikke ud paa at angribe Storhertugens Hær i Centrum for saaledes at bane sig Vej til Linz, men tvært imod paa at anfalde den fra Siden og bemægtige sig Fæstningen Iglau paa Grænsen af Mähren; naar først denne By var tagen,

skulde man lade de østerrigske Tropper skjøtte sig selv og dristig marchere gjennem Mähren til Nedre-Donau, ja lige til Wien, hvis det var nødvendigt. Der kunde ikke være Tvivl om, sagde Frederik, at naar Dronningen af Ungarn saae sin Hovedstad truet, vilde hun kalde enten Khevenhüllers eller Storhertugens Hær til Hjælp, maaske endog begge. Naar da et af disse Tilfælde indtraf, vilde enten Linz blive befriet, eller ogsaa kunde Broglie komme Ségur til Hjælp. Efter at have udviklet denne dristige Plan med stor Veltalenhed og støttet den med vægtige strategiske Grunde, tilføjede Frederik som en Ting, der fulgte af sig selv, at han uheldigvis kun kunde ofre en ringe Del af sine egne Tropper paa dette Foretagende, saa at man maatte overlade ham alle de sachsiske Tropper og den Afdeling af den franske Hær, som kommanderedes af Grev Polastron og var nærmest ved Krigens tilkommende Skueplads, det vil sige ved Fæstningen Iglau. Naturligvis skulde han have uindskrænket Myndighed over sine Forbundsfællers Tropper og ikke være udsat for nogen Kontrol fra de sachsiske eller franske Generalers Side, »thi De indser vel,« tilføjede han, »at Kongen af Preussen ikke kan nøjes med en underordnet Stilling.«

Bestyrtelse stod at læse paa alles Ansigter, og deres Forvirring var saa meget større, som det var vanskeligt at komme frem med den sande Grund dertil. Ideen var i sig selv tillokkende og en stor Hærfører værdig; men det var Efterskriften, som fordærvede det hele: denne uindskrænkede Fuldmagt til at raade over andres Soldater og Penge, som forlangtes paa en bydende Maade, og af hvem? Af den samme mistænkelige Forbundsfælle, som for ikke længe siden efter hemmelig Overenskomst havde ladet Fjendens Hær slippe bort fri og frelst, og kun ved Prags Erobring var bleven standset paa Vejen til ligefremt Forræderi! Hvor kunde man være sikker paa, at han ikke vilde gjøre det samme i Morgen, som han havde gjort i Gaar? Ved

den blotte Tanke om saaledes blindt at give sig en Nabo i Vold, som han altid havde hadet, blev Kong Avgust siddende med aaben Mund og kunde næppe faa Vejret af Befippelse. Valori og Desalleurs vexlede urolige Blikke og undredes over, hvad vel Marskalk de Broglie vilde sige, naar der saaledes uden Omstændigheder blev berøvet ham Halvdelen af hans Hær.

Man kan maaske finde, at Frederiks Forbundsfæller vare alt for mistænksomme; men den Maade, hvorpaa han selv i »l'Histoire de mon temps« omtaler denne Sag, er ikke skikket til at rense ham for Mistanke. »Toget til Mähren,« siger han, »var det eneste Foretagende, Omstændighederne tillod, fordi det gjorde Kongen af Preussen mere uundværlig og lod ham blive søgt af begge Parter. Kongen besluttede sig dertil, men var fast bestemt paa kun at anvende saa faa af sine egne Tropper som muligt og saa mange af sine Forbundsfællers, som de vilde give ham.« Det er ligeledes Frederik selv, som fortæller, at han sørgede for at staa i Forbindelse med en toskansk Domherre ved Navn Giannini, der var nøje bekjendt med Storhertugen, og gjennem hvem han kunde modtage de hemmelige Meddelelser, denne Fyrste muligvis kunde ønske at gjøre ham.

Det var Morits af Sachsen, som brød Tavsheden; han bekæmpede den foreslaaede Plan med Grunde, han søgte at gjøre saa gode som muligt. men som ikke vare den eneste sande Grund; han udviklede især Faren ved i Fjendens umiddelbare Nærhed at indskrænke Antallet af de franske Tropper, der allerede ved Anstrængelser og Sygdomme var blevet en Del formindsket; han gjorde ogsaa opmærksom paa Vanskeligheden ved at skaffe sig de nødvendige Opholdsmidler paa en saa fjærn Expedition gjennem Lande, der enten vare hærgede af Hærene eller saa fjendtlig stemte, at man ikke kunde gjøre Regning paa de lokale Hjælpekilder. Hans dobbelte Egenskab som fransk

General og sachsisk Prins og den Berømmelse, han havde opnaaet ved Prags Erobring, gav hans Ord en Avtoritet, der kunde maale sig med Frederiks. Denne svarede ham Punkt for Punkt, og i Samtalens Løb undslap der ham nogle Ord om, at man i alle disse Vanskeligheder kunde mærke Marskalk de Broglies Indflydelse, da han jo altid var rede til at tage Parti for Uvirksomhed og Tilbagetog. Morits gjendrev med Heftighed denne Beskyldning. »Jeg véd ikke,« sagde han, »hvorledes denne Idé er opstaaet. I Pisek var Marskalken den eneste, der holdt Stand, da alle andre vilde give efter; han er en dygtig Kriger.« — Frederik vendte sig ærgerlig til de franske Afsendinger og sagde: »Og De, mine Herrer, hvad mene De derom? Ere De ikke af min Mening?« — Valori sagde ikke et Ord, men Desalleurs, som var mindre frygtsom, svarede: »Jeg tænker, Sire, at Marskalken bedre vil vide at udføre Ordrer fra en Konge, hvis Begavelse han anerkjender, end han har vidst at modtage ham, da han havde den Ulykke at miskjende ham.« Debatten truede med at forlænge sig i det uendelige, da det blev meldt Kongen af Polen, at man ventede paa ham for at begynde en Opera, hvorved en berømt italiensk Sangerinde, la Faustina, hvem han havde forskrevet i den Anledning, skulde optræde. Mødet blev hævet af denne vigtige Grund og opsat til næste Morgen.

Frederik gik smilende ind paa denne Opsættelse og mødte endogsaa om Aftenen i Forklædning ved det Maskebal, der fulgte efter Forestillingen. Udsættelsen kom ham netop til Pas, thi han har selv fortalt, at han næste Morgen benyttede sig deraf til at henvende sig til Avgusts virkelige Leder, ikke blot i Samvittighedssager, men ogsaa i Politik, Pater Guarini, og erklærede, at han ikke vilde skylde andre end ham noget. »Italieneren,« siger han, »følte sin Forfængelighed smigret og overvandt uden Vanskelighed sit Skriftebarns Skrupler.« — Det er rimeligt nok, at Avgust har raadspurgt Guarini; men hvad der

bragte ham til at give efter, var dog vistnok Frederiks bestemte Erklæring, at hvis de ikke modtoge hans Tilbud, vilde han ganske trække sig tilbage. Alle bøjede sig for Nødvendigheden undtagen Morits, der stadig var imod Foretagendet og erklærede, at det vilde være umuligt for den franske Hærs Intendant, Séchelles, som opholdt sig i Prag, at opfylde de Krav, der vilde blive stillede til ham. »Jeg vil selv tale med ham,« sagde Frederik, og næste Dag rejste han til Prag medførende den helt bestyrtede Valori.

Saa snart han var kommen til Prag, sendte han Bud efter Intendanten og udspurgte ham nøje om, hvor vidt Morits's Frygt var begrundet. Da Intendanten forestillede ham, at man ikke maatte udsuge Befolkningen alt for stærkt, svarede han: »Himmeriges Rige vindes ved Mildhed, men Jordens Riger tages kun med Magt.« Séchelles var en dygtig Intendant, som satte sin Stolthed i at overvinde enhver Vanskelighed. »Jeg vil gjøre Umuligheder mulige,« sagde han. Frederik opnaaede altsaa Løfte om alt, hvad han ønskede, og da saaledes den sidste Hindring var fjærnet, gav han sig øjeblikkelig paa Vej til det Sted, hvor han havde sat de allierede Tropper Stævne.

Under alle disse Rejser frem og tilbage var der kun én, man havde glemt at tage med paa Raad, og det var Chefen for den franske Hær. Broglie havde ikke undladt at sende en Officer til Dresden for at takke Frederik for hans lovede Bistand; men da han ved dennes Tilbagekomst fik at vide, at Frederiks Plan ikke var at komme ham til Hjælp, men tvært imod at sønderlemme hans Hær og bortføre en Del af den, kjendte hans Misfornøjelse og Forbavselse ingen Grænser, og han tøvede ikke med at underrette Valori om sine Følelser. Intet vilde have været lettere end at bede ham møde i Prag, da Pisek kun laa i nogle Mils Afstand der fra; men Frederik vogtede sig vel for at anmode ham derom, og hvis Valori tænkte derpaa, vovede

han ikke at udsætte sig for den Konflikt, der let kunde blive en Følge af Mødet. Kort sagt, Resultatet blev, at Marskalken samtidig erfor, at Kongen af Preussen havde været tre Timers Vej fra hans Lejr uden at lade ham det vide, at han havde givet den franske Intendantur sine Ordrer, og at han derpaa uden at give andet Livstegn fra sig var rejst bort for at stille sig i Spidsen for en Afdeling af den franske Hær.

Selv en mere sagtmodig Mand end Marskalken kunde have tabt Taalmodigheden over slig en Fremfærd; imidlertid indskrænkede han sig til i et ærbødigt Brev at bevidne Kongen af Preussen sin Sorg over ikke at have faaet ham at se, derpaa gav han Séchelles en drøj Irettesættelse og beklagede sig bittert til Valori over, at han ikke havde underrettet ham om noget. For ikke at volde Forstyrrelse forbød han dog ikke Polastron at deltage i Angrebet paa Iglau, men paalagde ham paa det strængeste, at han, saa snart Byen havde overgivet sig, ikke maatte foretage et Skridt paa mährisk Grund, der kunde fjærne ham mere fra hans Chef. Samtidig udtrykte han det Haab, at Kongen til den Tid maatte være kommen paa bedre Tanker og vilde samtykke i, sammen med ham at gjøre Front mod Storhertugens Hær i Neuhaus. For at være sikker paa denne Gang ikke at blive overrumplet sendte han desuden Greven af Sachsen til den preussiske Lejr og paalagde ham at vaage over, at hans Befalinger bleve overholdte. I en meget ophidset og ængstelig Tilstand oppebiede han derpaa Begivenhedernes Gang.

Fra Øvre-Østerrige indløb der snart sørgelige Efterretninger; Torring var stødt sammen med de østerrigske Tropper, før han naaede Linz, og var bleven slaaet tilbage, og Ségur, der havde opgivet Haabet om at faa Hjælp, havde været nødt til at overgive sig. Hans Tropper forlode Linz med militær Honnør, men maatte forpligte sig til ikke mere at gjøre Tjeneste i Tyskland. Som en fin

Opmærksomhed mod Maria Theresia havde Khevenhüller i sidste Øjeblik tilkaldt Storhertugen, for at han selv kunde modtage Ségurs Overgivelse og holde et sejrrigt Indtog i Byen. Vejen til Bayern var altsaa aaben, og Khevenhüller kunde enten rykke videre frem eller ogsaa trække sig tilbage mod Wien uden at miste en Fodsbred af det gjenvundne Terræn, hvilket berøvede Frederiks Plan en Del af dens Fordele.

Frederik var imidlertid alt for indtagen i sin Plan til at opgive den; saa snart Iglau havde overgivet sig, hvilket kun var nogle faa Dages Sag, forkyndte han atter højt og lydelig, at det var hans Hensigt at rykke frem gjennem Mähren i Retning af Wien. Polastron maatte altsaa, skjønt meget mod sin Vilje, tilstaa, at han havde Ordre til at vende tilbage. Kongens Vrede kjendte nu ingen Grænser, han kaldte Broglie en Forræder og Franskmændene for Krystere. der svigtede ham, naar Fjenden var nær. I disse heftige Udfald fandt han Medhold hos de unge franske Officerer, hvis Fantasi var bleven opflammet ved Haabet om at deltage i et glimrende Krigstog, og hos Valori, der hemmelig dadlede ham, men dog lod sig trække med overalt. Valori forsøgte endog indirekte at formaa Polastron til i det mindste at opsætte sit Tilbagetog; men skjønt Polastron ikke skjulte sin Misfornøjelse, turde han dog ikke være ulydig mod sin Chef og fik heller ikke Lov dertil for Greven af Sachsen, der holdt skarpt Øje med ham.

Kongen blev nødt til at lade ham drage bort, og da Foretagendet derved mistede enhver Udsigt til at lykkes, tænkte Sachserne, som hele Tiden havde været uvillige Deltagere, kun paa at gjøre ligesaa. Efter Morits's Opfordring fik de snart bestemt Ordre fra Dresden til at begynde deres Tilbagetog, Frederik hengav sig til et nyt Udbrud af Raseri, og der fandt et meget heftigt Sammenstød Sted mellem ham og Morits, hvem Kongen beskyldte for at være en Forræder, der solgte sit Fædreland til

Frankrig. Da Frederik indsaa Umuligheden af at skræmme Morits, forsøgte han at indvirke paa de sachsiske Generaler, Rustowski og Chevalieren af Sachsen, der ligeledes vare Avgust III's Brødre, og forestillede dem, at der ikke var andet for Sachsen at gjøre end at kaste sig i Armene paa Preussen. Den ulykkelige Kong Avgust og hans Minister, Grev Brühl, der bleve overvældede med modstridende Anmodninger, vidste ikke mere, hvorhen de skulde vende sig. Morits og Broglie besvor dem »ikke at overgive Faarene til Ulven«, medens Belle-Isle fra Frankfurt skrev, at det var meget uforsigtigt at ærgre Frederik ved unyttig Chikane; den eneste Maade, hvorpaa man kunde faa ham til at opgive sine Planer, var ved tilsyneladende at føje ham og først senere gjøre ham opmærksom paa Vanskelighederne ved deres Udførelse; saaledes, tilføjede han, havde han altid selv baaret sig ad med at styre ham. Det var imidlertid et Spørgsmaal, om denne Fremgangsmaade var lykkedes saa godt, som han indbildte sig. Efter megen Vaklen og Uvished gav Kong Avgust til sidst efter for den nærmest overhængende Fare, det vil sige for Frederiks Trusler, og lod sig fravriste en Tilbagekaldelse af sin første Ordre. Da Morits af sin Broder erfor denne Kontraordre, blev han som lynslaaet og svarede kun: »Deres Hær er fortabt«. Til Broglie skrev han: »Alt er forbi, Frankrig staar nu uden Forbundsfæller; Kongen af Preussen hader Dem og vil arbejde paa Deres Nederlag. Jeg advarer Dem derom,« tilføjede han, »fordi Deres tykke Valori hverken synes at høre eller se, hvad der foregaar omkring ham, hvilket dog ikke forhindrer ham i at spise og drikke tæt.«

Morits forhastede sig alt for meget, og skjønt hans Spaadomme senere skulde gaa i Opfyldelse, var Tiden dertil dog endnu ikke kommen. Frederik blev desuden snart nødt til at erkjende, at han selv med de sachsiske Troppers Hjælp ikke kunde gjennemføre sin Plan. Den Skræk,

han ved sin dristige Marche havde smigret sig med at vække i Wien, slog fejl; Maria Theresia var ikke let at skræmme, især ikke naar hun fik saa gode Efterretninger som Linz's Kapitulation og Khevenhüllers sejrrige Operationer; han kunde med Lethed sende hende nogle Tusende Mand uden derfor at standse sin Marche mod München, og det vilde være tilstrækkeligt til at beskytte Hovedstaden mod Overrumpling. Frederik selv truedes snart i Mähren af Overfald af vilde Skarer Ungarere, som man hidtil havde frygtet for at indlemme i den egentlige Hær, og for at forsvare sig maatte han dække den ungarske Grænse med en Del af den Styrke, han havde bestemt til Indfaldet i Østerrige; fra dette Øjeblik af tænkte han kun paa at finde et Paaskud til at trække sig tilbage; kun ønskede han som sædvanlig at kunne kaste al Skylden over paa sine Forbundsfæller.

Han gav de sachsiske Tropper Ordre til at belejre Brünn, Mährens Hovedstad; men da en ordentlig Belejring ikke havde udgjort nogen Del af den oprindelige Plan, havdes der naturligvis intet tilstrækkeligt Artilleri ved Haanden. Frederik fortæller, at han forlangte det af Avgust, og at denne svarede, at han ingen Penge havde til at skaffe det for, skjønt han nylig havde kjøbt en stor Diamant for en Sum af 400,000 Francs. Det var naturligvis meget urigtigt af Avgust at anvende sine Penge til unyttige Ting; men selv om han havde haft al Verdens Skatte, kunde han dog ikke have stampet et svært Artilleri frem af Jorden og ladet det komme i rette Tid til Brünn. Det er derfor meget tvivlsomt, om det virkelig var Frederiks Hensigt at bemægtige sig Brünn; men han erklærede naturligvis, at Avgust var Skyld i, at han var nødt til at opgive det. »Til at vinde Riger hører der svært Skyts, og hvis man vil have Mähren, maa man forstaa at tage det,« sagde Frederik spottende. Paa samme Tid sendte

Marskalk de Broglie Bud om, at den østerrigske Hær havde foretaget en truende Bevægelse mod Prag, og at der trængtes til Forstærkning paa denne Kant. Frederik troede ikke derpaa, det indrømmer han selv; »men,« siger han, »Kongen af Preussen gav sig Skin af at fæste Lid til denne falske Efterretning for at kunne afskedige sine mistænkelige Forbundsfæller.«

Efter at have gjort saa meget for at holde paa dem afskedigede han Sachserne uden Omstændigheder og trak sig tilbage til sit Vinterkvarter i Bøhmen med mange Klager over, at alle havde svigtet ham. Paa sit Tilbagetog forfulgtes han af Forbandelser fra Befolkningen, som hans Tropper havde udsuget paa det skjændigste. »Siden Gothernes Tid,« skriver Valori, »havde man aldrig set nogen føre Krig paa den Maade.« Selv var han mørk og pirrelig og gav sin Harme Luft i Skjældsord mod hele Menneskeslægten.

Toget til Mähren, der i militær Henseende havde været uden Resultat, havde til Gjengjæld udvidet og forøget den Spaltning, der allerede bestod mellem Frankrigs og Tysklands forskjellige Repræsentanter. Da Belle-Isle havde taget Kongen af Preussens Parti i samme Øjeblik, Broglie beklagede sig højt og lydelig over ham, gav dette Signalet til en Splid, som delte Diplomaterne og Officererne i to Lejre. Striden førtes i Soldaternes Fællesstuer og ved Officerernes Borde; der disputeredes i det uendelige om, hvor vidt Linz's ulykkelige Kapitulation maatte tilskrives den betænksomme gamle Marskalk, der ikke i Tide havde undsat Byen, eller den ubesindige unge Konge, der var gaaet paa Æventyr i fjærne Lande.

I Frankfurt var Debatten ikke mindre levende end i Prag eller Dresden. Den nye Kejser holdt aldeles med Belle-Isle og skjælvede for Frederik; men da han af Naturen var meget fredelig, var han fortvivlet over al denne Splid og

søgte forgjæves at bilægge Striden med gode Ord. »Jeg vilde ønske, jeg kunde dele mig i to,« sagde han, »for ikke at skilles fra nogen.« Hans Bedrøvelse herover i Forbindelse med hans Fortvivlelse over Khevenhüllers Indfald i Bayern fremkaldte et heftigt Anfald af Sten, som forhindrede ham i at bivaane alle de Festligheder, der holdtes i Anledning af hans Kroning, blandt andre den Fest, Belle-Isle gjorde for ham, og hvis vanvittige Pragt formørkedes af en uhyggelig Følelse af kommende Ulykker. Belle-Isle selv kunde til Trods for sin tillidsfulde Natur ikke skjule den Uro, der stod at læse paa hans Ansigt.

Bayerns Besættelse af Østerrigerne var unægtelig et talende Bevis paa, hvor hult det Foretagende var, hvori Belle-Isle havde indviklet sit Fædreland, og hvorpaa han selv tilsatte Mod, Kræfter og Liv. Intet kunde bedre vise, at den kejserlige Værdighed kun var et rent ydre Skin, en overfladisk Glans, naar den ikke støttedes af tilstrækkelig Magt. Denne Kejser, der uden Soldater, Penge eller Begavelse flakkede om fjærnt fra sit eget Land, var ikke andet end en Marionetdukke med en Theaterkrone paa Hovedet, som ikke selv kunde holde sig oprejst, men faldt med hele sin Vægt i Armene paa dem, der havde stillet ham op. Franskmændene ere aldrig i Forlegenhed for en Vittighed, der passer til Situationen. Øgenavnet: Johan uden Land, som en Spøgefugl havde givet Karl VII, gjorde Lykke i Paris. I Frankfurt cirkulerede en Medaille, der paa den ene Side bar Storhertugens Billede med følgende Indskrift: A u t C æ s a r a u t n i h i l, og paa den anden Side Karl VII's med den samme Devise forandret til: E t C æ s a r e t n i h i l. I sin Egenskab af Fadder og Formynder følte Belle-Isle sig ramt af den Spot, der udslyngedes mod hans Myndling.

Ogsaa i Versailles og Paris vare Meningerne i høj Grad delte; Efterretningerne fra Krigen vare slette og

Brevene fra Lejren fulde af Klager; Krigen, der havde vakt saa mange ærgjerrige Drømme i de unges Hoveder, havde aldeles ikke svaret til Forventningerne; de havde drømt om Sommerfelttog paa Rhinens eller Pos Bredder med stadig Forbindelse med Frankrig og Kurerer hver Dag bringende Aviser, Nyheder og ømme Erindringstegn. I Steden herfor laa de i Vinterkvarter i et fjærnt Land under en ublid Himmel, snart druknede i Mudder, snart indespærrede af Sne; de troede, Krigen var forbi, og nu skulde den begynde forfra; alle klagede, og man stredes kun om, hvis Skylden var. Belle-Isles Besværinger over Broglie fandt derfor en mindre gunstig Modtagelse, end han havde ventet, medens paa den anden Side Broglie fandt flere paa sit Parti, end han havde turdet haabe.

Versailles var desuden optaget af en eneste Tanke, der fordunklede alle andre; det var Spørgsmaalet om, hvad der vilde ske, naar Forsynet endelig engang fandt for godt at underkaste Fleury samme Naturens Lov som andre dødelige. Naar denne stadig ventede og stadig udsatte Begivenhed indtraf, hvem skulde da overtage Rigets Styrelse? Saa længe Belle-Isle havde haft Lykken med sig, ansaas han for at være selvskreven til at blive Kardinalens Efterfølger, men nu, da hans Stjærne begyndte at blegne, dukkede strax andre Navne op, og lige saa mange Medbejlere og Fjender, som Belle-Isle pludselig viste sig at have, lige saa mange uventede Forsvarere fandt Broglie.

Den gamle Kardinal vaklede frem og tilbage mellem de stridende Partier; snart bebrejdede han i Hjærtet Belle-Isle, at han havde indviklet ham i et Foretagende, som ingen Ende syntes at ville tage; snart gøs han for Tanken om at skille sig af med den eneste, der efter at have bragt ham i Knibe igjen kunde bringe ham ud deraf. Han stræbte, som han plejede, efter at gjøre alle til Pas for at kunne leve, og naar han endelig blev nødt

dertil, do i Fred. Uvisheden om, hvad Fleury agtede at gjøre, var saa stor, at Folk henvendte sig til hans Kammertjener for at faa hans sande Mening at vide, og denne blev saaledes en mægtig Person, til hvis Gunst man maatte bejle.

Endelig bekjendtgjordes en Beslutning fra Ministrenes Raad, som de imidlertid snarere havde underkastet sig end selv fattet. Fleury var som altid gaaet Middelvejen. En ny Hær skulde udsendes for at bringe Østerrigerne til at rømme Bayern, og Kommandoen over den skulde overdrages Marskalk de Broglie, der skulde forlade Hæren i Bøhmen og lade Belle-Isle atter overtage dens Ledelse. De to Generaler vilde paa den Maade blive skilte ad, uden at nogen af dem kunde beklage sig over at blive opofret for den anden; desuden havde denne Bestemmelse den Fordel at bringe Kongen af Preussen nærmere til Belle-Isle, hvem han savnede, og skaane ham for Sammenstød med Broglie, hvem han ikke kunde fordrage.

Belle-Isle havde maaske selv foreslaaet denne Ordning af Sagerne; i det mindste erklærede han sig meget tilfreds dermed, men for at bevise, at han var den sejrende, forlangte og opnaaede han Tilladelse til at ophøje sit Gods Vernon til et arveligt Hertugdømme.

Nogle Dage senere naaede en glædelig Efterretning Versailles; Morits af Sachsen havde taget Fæstningen Eger i Bøhmen ved Storm, og denne Erobring var ikke uden Betydning, da den franske Hær derved gjenvandt en friere Forbindelse med Rhinen. Det var et Foretagende, hvortil Broglie havde givet Ordre, og som var blevet stærkt dadlet af Frederik og Belle-Isle. Den unge Grev de Broglie, der havde deltaget i den raske Bedrift, blev af sin Fader udsendt for at bringe de erobrede fjendtlige Faner til Versailles. Fleury viste den største Glæde og præsenterede den unge Officer for Kongen, som om-

favnede ham og sagde: »Jeg gjør Dem til Generalmajor.«

Hvis Ønsket om at behage alle var Hemmeligheden ved at regere, vilde Fleury intet have manglet i at være en stor Minister.

(Sluttes).

S. M.

William Ewart Gladstone.

(Slutning).

VIII.

Vi berørte oven for*), at Gladstone ved Parlamentssæsonen 1881 atter var stillet over for det fortvivlede, næsten haabløse irske Spørgsmaal. Landligaen var dannet, og dens Fører Parnell havde besøgt Amerika i den Hensigt her at organisere et irsk Parti, som skulde understøtte ham og hans Partifæller, og for at skaffe Midler til at lindre de irske Bønders Nød; thi Nøden havde været stor, men mildnedes noget, da Sommeren kom. Landligaen raadede nu Fæsterne til at nægte at betale deres Afgifter, og heraf fulgte Udsættelser og Voldsomheder; det irske Parti forfulgte sine udkaarne Ofre ved den saakaldte Boycotting, saaledes kaldet efter en Kaptain Boycott, der hørte til de forfulgtes Tal. Ved en slig Boycotting blev den paagjældende isoleret fra alt socialt Samkvem; de handlende vilde ikke sælge ham noget, hans Arbejdere lode Sæden raadne, ingen vilde tale til ham eller nogen af hans Familie, og hvis han selv drev sit Kvæg til Torvs, vilde ingen kjøbe af ham. Hans Liv svævede bestandig i Fare, hvor han gik

---

*) Se Pag. 148.

og stod, maatte han stedse være ledsaget af Politi med ladede Rifler, hans Hus blev forvandlet til en lille Fæstning. Voldshandlingerne toge stadig til, Udvisningerne mødte Modstand, eller ogsaa blev den udviste Fæster ført tilbage paa sin Fæstegaard af en Skare determinerede Mænd, hvem Godsejeren ikke vovede at modsætte sig. Kvæg og Faar bleve lemlæstede, upopulære Godsejere snigmyrdede, ja selv Sheriffens Embedsmænd kunde kun udføre deres Pligter, naar de ledsagedes af en stærk Bedækning af væbnede Konstabler. Landligaens Agitatorer rejste rundt i Irland og holdt voldsomme Taler, hvori de ophidsede Bønderne til at vedblive med deres Opsætsighed og Voldshandlinger.

Det var øjensynligt, at der maatte gribes til strænge Forholdsregler; irske Adelsmænd og Godsejere forlangte, at den irske Vicekonge skulde træffe Foranstaltninger til at sikre deres Liv og Ejendom; man vidste imidlertid, at flere af Ministrene vare imod Anvendelsen af Tvangsmidler, to af dem, Bright og Chamberlain, havde endog offentlig ytret, at »Tvang ikke var noget Hjælpemiddel«; de irske Medlemmer og Oppositionen haabede derfor, at der var Uenighed iblandt Ministrene, og Agitatorerne troede, at de ved at fremme Terrorismen kunde tvinge Regeringen til at gjøre store Indrømmelser. Dog disse Forventninger bleve skuffede, da Gladstone ved Lord-Mayorens Banket holdt en Tale, hvori han med hele Førsteministerens Avtoritet ytrede, at Regeringen betragtede det som sin første Pligt at gjennemføre den irske Landlov og at skaffe sig en forøget Magt, som den i fornødent Tilfælde ikke vilde sky at anvende for at beskytte de fredelige Borgeres Liv og Ejendom mod Voldsmændene.

Lovløsheden i Irland tog stadig til; ikke i ét Tilfælde af ti førte Voldshandlingerne til Anklage, ja selv i Tilfælde, hvor Forbrydelsen blev bevist, var det meget sjældent, at den skyldige blev straffet. Baade Vidnerne og Nævningerne bleve ved Trusler tvungne til at glemme eller

omgaa deres Pligt, og selv Dommerne truedes paa Livet. Agitatorernes Taler bleve bestandig dristigere, og endelig besluttede Regeringen sig til at anklage Parnell, nogle andre Parlamentsmedlemmer samt nogle Medlemmer af Landligaen for oprørske Sammensværgelser. Forhørerne begyndte den 28de Decbr., men endte med de anklagedes Frikjendelse.

Ved Aarets Slutning vare Udsigterne saaledes temmelig mørke, og Ministrene fik ikke megen Ro; thi det var ikke Irland alene, der forvoldte dem Bryderier; det samme var ogsaa Tilfældet med Forholdene i Afghanistan og Sydafrika; de britiske Tropper bleve trukne bort fra Afghanistan, og man overlod til Emiren og hans Rivaler selv at udkæmpe deres Strid. Den transvaalske Republik maatte gives tilbage til Boererne, og at være nødt til at tilbagelevere et annekteret Territorium er noget, der slet ikke smager Englænderne og ikke stemmer med de britiske Traditioner. Hertil kom endnu ved Begyndelsen af Aaret Efterretningen om de engelske Troppers Nederlag ved Boererne og den britiske Anfører, Sir George Colleys Død, hvilket alt sammen ikke skulde gjøre Stemningen bedre.

Trontalen for Aaret 1881 omtalte de foruroligende Tilstande i Irland; de agrariske Forbrydelser vare tiltagne, og Rettens Haandhævelse tilintetgjordes ved Umuligheden af at skaffe Vidner, et udstrakt Rædselsherredømme herskede i en stor Del af Landet og lammede i lige Grad Udførelsen af alle borgerlige Pligter og Udøvelsen af Retfærdighed; Regeringen bebudede derfor Forslag om at give Regeringen en mere udstrakt Myndighed, som var bleven nødvendig for at kunne hævde Orden og Lovlighed og beskytte Liv, Ejendom og den personlige Handlefrihed. Nu begyndte en af de mærkeligste Sæsoner i Parlamentets Historie, i det de irske Medlemmer sloge ind paa en Hindrings- og Forhalingspolitik, hvis Lige man aldrig før havde kjendt. Allerede det forrige Parlament havde prøvet

Behagelighederne ved Møder, der varede hele Natten, og havde erfaret de irske Medlemmers Dygtighed til at hindre Forretningernes Fremgang; men Sæsonen 1881 var dog enestaaende i denne Henseende. Forslaget om Svaret paa Trontalen vakte en heftig Debat i Overhuset, hvori Jarlen af Beaconsfield forsvarede det forrige Ministeriums Politik i Afghanistan og med Hensyn til Irland ytrede, at den exekutive Magt her fuldstændig havde svigtet sit Hverv. I Underhuset varede Debatten i elleve Nætter; Parnell, Justin M'Carthy, O'Kelly og flere andre fremsatte det ene Ændringsforslag efter det andet, uden at bryde sig om, at de alle forkastedes med stor Majoritet; Tiden blev spildt, og det var det, de vilde. Endelig gik Adressen igjennem med 435 Stemmer mod 57. Den 24de Januar bad Forster om Tilladelse til at forelægge en Bill om Beskyttelse for Liv og Ejendom i Irland; den skulde give Vicekongen Myndighed til at arrestere enhver, der, enten før eller efter at Akten traadte i Kraft, med Grund kunde mistænkes for som Anfører eller underordnet at have deltaget i Forbrydelser eller at have ophidset til Voldshandlinger; denne Bill skulde staa ved Kraft indtil September 1882. I næste Møde foreslog Gladstone, at baade denne Bill og en anden, som vilde følge efter, skulde have Fortrinnet for alle andre. Det tog Huset 22 Timers uafbrudte Forhandlinger at gjennemføre dette Forslag, uagtet kun 33 Medlemmer stemte derimod; thi naar henved 30 Medlemmer, begavede med gode Talegaver og stærke Lunger, skiftes til at holde Taler og indbringe Ændringsforslag, kunne de jo let more sig med at trække et Møde ud i to og tyve Timer. Debatten — hvis den Slags Taler, der alene gaa ud paa at spilde Tiden, overhovedet kan kaldes en Debat — om Tilladelse til at indbringe Forsters Bill tog fem Nætter, deriblandt et Møde, som varede uafbrudt i 42 Timer; til sidst nægtede Formanden at høre flere Taler og satte Spørgsmaalet til første Behandling. Den følgende Nat op-

førtes en mærkelig Scene; Ministrene og den regulære Opposition vare lige enige om, at noget maatte der gjøres for at hindre de irske Medlemmer i at benytte sig af Husets Regler til at forhale alle Forretninger. Gladstone fremlagde en Resolution, der gav Formanden Myndighed til at fastslaa nye Regler; da Mr. Dillon vedblev at afbryde Forhandlingerne og nægtede at adlyde Formanden, blev det til sidst forbudt ham at deltage i Forhandlingerne, og han fik Befaling til at forlade Huset. Nu sprang andre af de irske Medlemmer op, trodsede Formanden og bleve førte ud, indtil man til sidst var bleven af med 35 Medlemmer, alle dem, der havde hørt til Forhalingspartiet. Da man var bleven disse urolige Hoveder kvit, vedtog Huset den Resolution, at, naar en Bill paa Forslag af en Minister og med en Majoritet af tre mod én af 300 Medlemmer blev erklæret for paatrængende vigtig, skulde Formanden have Myndighed til at regulere Forhandlingerne derom. Denne Resolution gjorde god Nytte i Forbindelse med en Samling Regler, udtænkte af Formanden og vedtagne af Huset. Forsters Lovforslag gik igjennem i Underhuset med stor Majoritet, blev ligeledes vedtaget af Overhuset og fik kongelig Stadfæstelse den 2den Marts.

Den 4de April fremlagde Gladstone sit Budget — maaske sit sidste, sagde han; — det vakte ikke stor Interesse: den Penny, der var lagt paa Indkomstskatten i 1880, blev atter borttagen, ellers var der kun nogle smaa Forandringer i forskjellige Afgifter, og Resultatet var et Overskud af ca. 300,000 Lstr. Gladstone havde med Vilje undgaaet alt, hvad der kunde give Anledning til langvarige Debatter, for saa snart som muligt at komme til at forelægge Huset den lovede irske Landlov, til hvis heldige Gjennemførelse han satte hele sin Hu. Den 7de April forelagdes Loven, i det Gladstone indrømmede, at Loven af 1870 ikke havde ført til det forventede Resultat. Et Rygte om, at der var Uenighed i Kabinettet, og at Hertugen af

Argyll vilde nedlægge sin Post som Lordseglbevarer, bekræftedes, før Mødet sluttede. Efter den første Behandling tog Parlamentet Paaskeferie, og Gladstone fik herved nogle Dages Hvile, som han haardt trængte til. Den anden Behandling af Landloven blev fastsat til den 25de April; Sir Stafford Northcote, Lederen for den konservative Opposition, erklærede, at Loven indeholdt Principper, der vare i saa væsentlig en Grad uretfærdige og saa forkastelige fra et økonomisk Synspunkt, at han og hans Venner ikke kunde stemme for anden Behandling. Efter en Debat, der varede i syv Nætter, indbragte Lord Elcho et Ændringsforslag, hvori det hed, at skjønt Huset var villigt til at overveje retfærdige og paa sunde Principper grundede Forholdsregler til Gavn for Irlands Fæstere, var det dog af den Mening, at den forelagte Lov i det væsentlige var økonomisk usund, uretfærdig og upolitisk. Dette Ændringsforslag blev forkastet med stor Majoritet, og anden Behandling sluttedes. Til tredje Behandling fremkom en Mængde Ændringsforslag, og der førtes heftige Debatter, som optoge 32 Møder, men endelig gik Loven den 29de Juli igjennem med 226 Stemmer mod 14. I Overhuset blev den fremlagt af Lord Carlingford, der havde indtaget Hertugen af Argylls Plads i Kabinettet. Ogsaa her blev Loven stærkt angreben, især af Marquien af Salisbury og Hertugen af Argyll; den sidste holdt en karakteristisk Tale, hvori han sammenlignede sine tidligere Kollegaer i Ministeriet med Gopler, glimrende og interessante, men dog kun Bløddyr. Der blev tilføjet flere vigtige Ændringsforslag, som dog næsten alle forkastedes, da Loven gik tilbage til Underhuset; den gik atter til Overhuset, som gjenoptog nogle af de udstrøgne Ændringsforslag, og endnu en Gang gik den »ned ad Trapperne«. Underhuset vilde imidlertid ikke give efter, og det saae ud til en Krisis; man ymtede om en Efteraarssæson og om Fremlæggelsen af en ny Lov, hvis Lorderne ikke vilde antage denne. De konservative Peerer vilde dog øjensynlig

undgaa en Kollision, og der blev holdt et Møde, hvis Resultat var, at Marquien af Salisbury den 16de Avgust forkyndte i Overhuset, at hans Parti ikke længere vilde modsætte sig Loven, og udtalte det Haab: »at Loven maatte blive til stor Gavn for de irske Fæstere, og ikke til Skade for Godsejerne«. Uvejret var saaledes drevet over, og den vigtige Lov fik kongelig Stadfæstelse. Et Par af dens vigtigste Bestemmelser ere: En Fæster kan sælge sin Forpagtning for saa høj en Pris, han kan opnaa; dog har Godsejeren Forkjøbsret og, under særegne Omstændigheder, Ret til at gjøre Indvendinger mod Salget. Hvis Godsejeren forlanger en højere Afgift, kan Fæsteren henvende sig til Grevskabets Domstol, og denne har Magt til, efter at have hørt begge Parter, at fastsætte en retfærdig Afgift. Den samme Domstol har ogsaa Myndighed til at skifte upartisk Ret mellem Godsejeren og Fæsteren, naar nogen af dem gjør ugrundede Fordringer. En Landkommission, som er udnævnt ved Landloven, har Bemyndigelse til, mod Sikkerhed, at forstrække Fæstere med Penge for at sætte dem i Stand til at kjøbe deres Forpagtninger; den kan fremdeles kjøbe Godser og sælge dem i Parceller til Fæstere, den kan forstrække fattige Familier med Penge for at sætte dem i Stand til at udvandre eller til at forbedre deres Jord.

Den irske Lov havde lagt Beslag paa den største Del af denne Sæson, og meget faa andre Love vare blevne gjennemførte; blandt disse var en af de vigtigste en Lov om Hærens Ordning, der indførte store Forandringer i dens hele Organisation. En Debat om Afghanistan og Sydafrika var naturligvis uundgaaelig; Gladstone forsvarede Tilbagegivelsen af den transvaalske Republik i en glimrende Tale, hvori han ytrede: »Vi have bestræbt os for at tilsidesætte alle Hensyn til en falsk Skamfølelse. Vi have bestræbt os for at gjøre Ret og sky Uret, og vi have gjort dette i en Sag, der i lige høj Grad angik Tusenders Liv og vort Lands

Ære og Karakter. Og, hvad end de Herrer af Oppositionen mene, tro vi dog, at vi støttes ikke blot af en overvejende Del af Parlamentet, men af hele Landet. Vi føle os berettigede til at erklære dette; thi saa vel fra de store Midtpunkter for Evropas offentlige Mening som fra de fjærneste Dele af Amerika lyder der til os et Ekko af den Beslutning, vi have taget, et bifaldende Ekko, der betragter vor Regerings Politik som en højere Ærgjerrighed end den, der kun søger militære Triumfer og territoriale Udvidelser, en Ærgjerrighed, der søger at lægge sig for Dagen ved at vandre den lige og simple Vej til Ret og Retfærdighed, og som ikke ønsker at opbygge Riger undtagen i de beherskede Landes Lykke.«

Med disse veltalende Ord ville vi slutte denne Skildring, da Tiden endnu ikke er kommen til at fortælle den politiske Historie for Aaret 1882 med de frygtelige Myrderier i Irland eller den ægyptiske Krise. For nærværende Tid er »den gamle veltalende Mand«, der saa let bærer sine fire og halvfjerdsindstyve Aar, den eneste fremragende Skikkelse i Englands politiske Liv; stor som Statsmand, Taler og Videnskabsmand har han paa sin lange Løbebane været et Exempel paa en Forening af ædel Moralitet og den højeste intellektuelle Begavelse.

Præstegaardsliv

i Tidsrummet fra Reformationen til det syttende Aarhundredes Slutning.

(Forts.)

V.

I Almindelighed kan man vistnok sige, at Præsterne levede i en ganske god Forstaaelse med deres Menighed. I Kjøbstæderne have Forholdene maaske nok været noget vanskeligere end paa Landet; naar Borgerne havde faaet noget imod deres Præst, kunde der let findes en eller anden Krakiler, som gjorde det til sit Livs Opgave, hvis han ikke kunde faa Præsten afsat, saa dog at ærgre ham paa alle Maader. I 1581 toge Beboerne i Præstø sig egenmægtig for at afsætte deres Præst Laurids Rasmussen, for hvem de lukkede Kirkedøren; da han naturligvis klagede derover, blev Sagen gjort til Gjenstand for Undersøgelse, og nu fik de en Kvinde til at angive, at Præsten var Fader til et Barn, hun ti Aar i Forvejen havde født; da det snart viste sig, at Anklagen var falsk, og da Magistraten var delagtig med de anklagede Borgere, blev der nedsat en Extraret, bestaaende af fem Adelsmænd og Magistraten fra Næstved. Retten dømte, at de syv Hovedmænd skulde henrettes og de andre Deltagere lide ringere Straf; men da de døds-

dømte Borgeres Hustruer gjorde Forbøn hos Kongen for deres Mænd, blev endelig Dommen formildet til en betydelig Pengebøde. Da Forholdet mellem Præst og Menighed efter et saadant Sammenstød næppe nogen Sinde kunde blive godt igjen, maa det undre os, at der ikke blev draget Omsorg for, at han fik et andet Kald, men at han blev siddende til sin Død som Præst i samme Kald. I Middelfart synes Borgerne ikke at have yndet deres Præster i høj Grad; det var her, som Læseren vil mindes fra det foregaaende, at de først klagede over, at deres Præst var uforstaaelig*); Eftermanden, Hr. Sone Lauridsen, var dem heller ikke til Pas; fem Aar efter hans Beskikkelse opsatte de en Række Klagepunkter over ham til Biskoppen, og det hedder blandt andet i Klagen, at han ikke søgte Bryllupper og Værtskab med dem; han havde givet til Undskyldning, at han ikke havde Raad dertil; men de mente, at det var, fordi han foragtede dem; Præsten lovede da Biskoppen, at han vilde »hædre og ære dem alle«. I Æbeltoft fik Præsten Niels Pedersen at fornemme, at Utak er Verdens Løn; han havde i Krigens Tid 1628 forstrakt Borgerne med Penge til dermed at betale den af de kejserlige udskrevne Brandskat; men da han, som billigt var, vilde have sine udlagte Penge igjen, holdt Borgerne ikke deraf, og i deres Vrede over Fordringen anklagede de ham for, at han ikke havde besørget sit Embede, som han burde, i det han nemlig, i alt Fald efter deres Fremstilling, i Pestens Tid ikke havde villet gaa ind i Husene til de syge, men naar de skulde berettes, paa en Kjæp havde rakt Brød og Vin ind ad Vinduet til dem; nogen Grund maa der selvfølgelig have været til Klagen, da det til Straf blev ham og hans Efterfølgere paalagt at holde en Prædiken hver Onsdag. Dette er kun nogle Exempler fra Kjøbstadskald; ogsaa paa Landet har der jo selvfølgelig været mange Til-

---

*) Se Hist. Arkiv 1883 I, S. 15—16.

fælde, hvor Bønderne af en eller anden Grund mente at burde være deres Præst paa Nakken, som i Grindsted midt i Jylland, hvor en Præst i Midten af det syttende Aarhundrede havde forsømt at komme til en Sygeberettelse; Bønderne mente vel, at »saare lang er Rettens Vej«, og konstituerede sig selv som Domstol, der fældede den for Tidsalderen betegnende Dom, at han ikke maatte komme til at betjene Embedet igjen, før han havde givet en Bøde af —, ja, nu mener Læseren vel, at der vil komme til at staa »nogle Penge til de fattige«; nej, Grindstedboerne tænkte anderledes, de forlangte et halvt Anker Brændevin og en halv Tønde Øl til sig selv; de have formodentlig holdt et lystigt Gravøl, og hvis Præsten har været med, hvad han sikkerlig har været for saaledes at drikke et Fredsbæger — (ryge en Fredspibe havde de den Gang endnu ikke lært i Grindsted) —, saa har der vist været blandet Malurt i hans Bæger; Drikkevarer lod til at være det, Beboerne satte Pris paa at faa, naar de skulde gjøre noget for Præsten; saaledes klagede c. 1600 Bønderne i Vissenbjerg Sogn paa Fyn flere Gange over deres Præst, fordi de ikke fik Øl, naar de kjørte Tienden. Der er jo naturligvis adskillige Exempler paa, at Præsten ellers har ligget i Klammeri med sin Menighed, eller vel især med enkelte Medlemmer deraf, og nogle Tilfælde af Slagsmaal skulle senere fremdrages; men paa Landet vare Forholdene jo i øvrigt saaledes, at Bønderne vare ikke alene trælbundne de fleste Steder, men ogsaa bundne paa Munden, saa de hverken turde eller brød sig om at komme med nogen Klage over Præsten, der maaske mangen Gang følte sig som Bondens naturlige Lidelsesfælle under Adelens Tryk, og vel ogsaa en enkelt Gang er optraadt som Bondens Talsmand over for de adelige.

I den nærmeste Tid efter Reformationen var der jo nok det Tilfælde, at en Præst blev ihjelslaaet af Bønderne for sin Iver imod de katholske, i det Bønderne konserva-

tivt have hængt ved det gamle, og der er ogsaa senere Exempel paa, at en Præst ikke kunde faa sit Tilgodehavende af Beboerne og ikke turde kræve det af dem, da han var bange for, at de saa skulde klage over ham, saa hans Samvittighed maa vel ikke have været saa ganske ren. En Strid mellem Præsten i Medolden i Sønderjylland, men under Ribe Stift, og et Par Bønder fik skæbnesvangre Følger, i det Ribe Biskop Jersin, der 1634 vilde tale dem til Rette ved sin Visitats, blev slaaet paa Øret af en Bonde; da Biskoppen nu ikke vendte den anden Kind til, men i Steden derfor drog til Kjøbenhavn for at indgive Klage over Voldsgjerningen, blev han i Nyborg syg og døde, hvilket formodentlig er blevet i alt Fald fremskyndet ved den ham overgaaede Tort. En ganske ejendommelig Bemærkning har Præsten Christen Gertsen Kobberup i Hellevad i Vendsyssel indført i sin Kirkebog under 4de Januar 1656: »Blev Satan begravet«. Hvem kan den gode Mand have ment dermed? Hans Kone kan det ikke have været, thi hans første Hustru var død halvandet Aar i Forvejen, og sex Aar efter gjorde hans anden Hustrus Død ham igjen til Enkemand; jeg tænker, at den »Satan« har været en Bonde, Præsten har levet i Strid med; men hvem det saa end har været, kan man nok forstaa, at det ikke har været med overordentlig bedrøvet Sind, at Hr. Christen, efter at have kastet Jord paa »Satan«, indførte den Notits i sin Ministerialbog.

Ganske vist have Præsterne oftere haft ikke alene Stridigheder med deres Sognefolk, men det er endog udartet til Slagsmaal og Haandgribeligheder. Det laa nu engang i Tidsalderen, og ofte var det ikke indskrænket til Slagsmaal paa Næverne; men da et Sværd eller Dolk jo næsten hørte med til Klædedragten — da først var man jo vel udrustet baade til Rejse og i det daglige Liv, og det Præster saa vel som Lægfolk —, var det saa grumme nær ved Haanden at trække fra Læderet, naar en Menings-

forskjel skulde udjævnes. Os forekommer det i vor Tid lidt underligt, naar Apostelen Paulus indskærper, at en Præst ikke maa være »hengiven til Slagsmaal«; men se vi hen til Datiden, falder det forunderlige bort, thi det hørte med til Dagens Orden, eller rettere Uorden, at en Præst var oppe at slaas; og det syntes slet ikke at nedsætte ham i hans Menigheds Omdømme; det var naturligvis især ved Gilderne, og da gjælder det jo, at naar Øllet gaar ind, gaar Viddet ud. Vi se saaledes, at den især som historisk og topografisk Forfatter bekjendte Præst i Undalen i Norge, Peder Clausson Friis, som tillige var Provst, og som vistnok stod saa noget nær paa Højdepunktet af den Dannelse, der i den Tid (han døde 1614) fandtes blandt Landsbypræsterne i Norge, endog et Par Gange i den Grad ragede i Klammeri, at det udartede til Haandgribeligheder, ja til Strid med blanke Vaaben, saa at Provsten den ene Gang ved et Gilde stak Lensmanden med sin Kniv i Armen og en anden Gang selv blev saaret; men da de stridende Parter bag efter forligtes igjen, blev det betragtet som et fuldstændig privat Mellemværende, der slet ikke synes at have bevirket, at Hr. Peder, hverken som Præst eller Menneske, har tabt noget af den almindelige Agtelse, han nød. Tidernes Raahed medførte sligt; Slagsmaal, ja endog Drab ligesom laa i Luften, og det selv hos den Stand, hvor det dog mindst skulde ventes.

Man skulde jo rigtignok antage, at den Mand, der havde begaaet Drab, hvad enten det var forsætlig eller uforsætlig, maatte være en fuldstændig Umulighed som Præst, og at han ogsaa selv maatte have Fornemmelsen af det usømmelige i at være Forkynder af Fredens Budskab, naar han selv var i den Grad en Stridens Mand, i at række Menigheden det hellige med Hænder, hvorved der klæbede Blod; men Datidens Kirkelove vare i den Henseende saa mærkværdig milde, at man maa undres derover, som i det hele taget over Lovgivningen og Straffebestemmelser i

Drabssager i Modsætning til de mange haarde Domme, der fældedes over andre Forbrydelser; et Tyveri, som i vor Tid maaske vilde skaffe Gjerningsmanden en halv Snes Dages Vand og Brød, kunde i den Tid bringe ham i Galgen eller under Bøddeløxen, medens derimod Drab, ja endogsaa Mord, naar ikke ganske særegent graverende Omstændigheder knyttede sig dertil, mest blev betragtet som kun vedkommende Drabsmanden og den dræbte eller hans Slægt. Hvor besynderligt det end falder for os, blev der ved Bispemødet i Kjøbenhavn 1540 udgivet den Bestemmelse, som tydelig viser, hvad man kunde vente sig af den Tids Præster: »En Præst, der har begaaet et Drab, maa efter at have forliget sig med Øvrigheden og sine Modstandere, stedes til offentligt Skrifte som andre, men ikke faa sit Præsteembede igjen, uden at først den almindelige Synode af alle Biskopper derom var adspurgt«; i et fremmed Stift fik undertiden en Præst, der havde mistet sit Embede enten for Drab eller andre slemme Ting, Lov til at søge og faa Ansættelse, hvis en Menighed vilde vælge ham; Sjællands Stifts Landemode indskærpede 1564, at en Præst, der var afsat formedelst Skjørlevned, Manddrab osv., ikke maatte forrette Tjeneste; man skulde ellers tænke, at det fulgte af sig selv, saa et Landemodsdekret maatte være unødvendigt*). At der endogsaa kunde finde blodigt Slagsmaal Sted mellem Præsterne indbyrdes, se vi af, at det 1592 paa Fyns Landemode bestemtes, at hvis en Præst saarede den anden med

*) I 1563 møder os et ret betegnende Exempel paa, hvor lidet nøjeregnende man i hine Tider var med Hensyn til Præsternes Liv. En Præst i Finmarken, Hr. Laurids Vinter, havde nemlig begaaet Manddrab og var derfor bleven afsat fra sit Embede; men da han havde forligt sig med den dræbtes Arvinger, drog han nu til Biskopperne i Throndhjem, Bergen og Stavanger og fik deres Anbefaling til at faa Kald igjen. Dette blev ogsaa bifaldet af Kongen, og Manden blev ikke alene atter Præst, men det endog i sit forrige Kald.

Sværd, skulde han for Brødrenes og Bispens Dom; naar en slog en Embedsbroder med Næven eller fornærmede ham med Ord, skulde han, naar det var i privat Selskab, bøde en Daler; men var det i offentlige Forsamlinger, eller naar Præsterne vare samlede, skulde han bøde sex Daler; at en saadan Bestemmelse er bleven truffen, viser os jo, at slige Slagsmaal mellem Præsterne, hvor utroligt det end maa forekomme os, dog have fundet Sted; Toppunktet i saa Henseende naaedes dog 1627, da Præsten Johannes Andersen i Skjærbæk i Sønderjylland dræbte sin Embedsbroder Christen Christensen Billum i Brøns med sin Pennekniv, efter hvilken Bedrift han fandt det raadeligst at flygte ud af Landet; da hans Hustru imidlertid med Vidner godtgjorde, at det var sket ved Nødværge, fik han ved Kongebrev Tilladelse til at søge Kald uden for de jyske Stifter. Læserne kjende jo formodentlig St. Blichers Novelle »Præsten i Thorning«, hvortil der ligger en virkelig Begivenhed til Grund, i det Præsten Erik Sørensen dræbte Herremanden Otto Skram i et blodigt Slagsmaal eller, om man maaske hellere med et formildende Udtryk vil kalde det, en Duel; det skete 1606, Præsten maatte flygte, kom i fremmed Krigstjeneste og kom senere som fremmed Officer tilbage til Thorning — saa underlige ere Livets Omskiftelser; jeg kan ikke undlade at anføre en Ytring, der forekommer mig temmelig naiv, af Biskop Niels Lauridsen Arktander, som holdt Ligprædiken over den dræbte Adelsmand; da denne nemlig dødelig saaret var bragt ind i et Hus i Viborg, fortæller Biskoppen, at han gav sig haardt og raabte, at man skulde fly ham Præsten, og saa føjer han til, at det uden Tvivl var for at begjære aandelig Trøst af ham og beredes til Døden; jeg tænker nu rigtignok snarere, at Otto Skam har villet have fat paa Præsten for at bruge sin sidste Kraft til at give ham et Ulivssaar, hvis det var muligt for ham. Den første lutherske Præst i Grindsted skal ligeledes have dræbt en af sine Sognemænd, med hvem han var kommen

i Strid om et Par Stude; men at ogsaa det svage Kjøn kunde blive saa hidsigt, at det gik paa Livet løs, se vi af, at en Præstekone i Jelstrup i Vendsyssel endog skal have ihjelslaaet sin Tjenestepige med et Nøgleknippe. I Uggerslev paa Fyn var der en Præst ved Navn Just Hansen, som synes at have været rent gal; han blev da ogsaa afsat 1562; engang sad han i Vognen med en Øxe, som han sagde, han ønskede sad til Skaftet i Mads Hansens Liv i Bederslev; undervejs mødte han et Fruentimmer, om hvem han raabte: »Der gaar en Hore«, og til Kusken sagde han: »Kjør paa hende i tyve Djævles Navn«; en anden af Sognefolkene slog han med Øxen, og han truede med at svide Byen af. Det er ogsaa betegnende for Tidsalderen, hvad der skete i og uden for Ribe 1583; Morten Poulsen Grum (Fader til den senere lundensiske Biskop Poul Mortensen Aastrup) var den Gang Præst i Aastrup og Starup; en Broder til ham, Niels Poulsen, var Herskabsfoged i Ribe, hvor han senere blev Borgemester; Præsten Hr. Morten bliver i en Beretning skildret som en Mand »af et lystigt Humør«; hans »Lystighed« maa nu rigtignok forekomme os noget overstadig og besynderlig, især for en Præst, naar den en Sommerdag i det nævnte Aar viste sig i, at han, efter allerede tidlig paa Dagen at være bleven dygtig drukken ude i Ribe, opsøgte sin Broder for at vælte sig ind paa ham i Anledning af et Mellemværende, de havde med hinanden; Broderen søgte meget sagtmodig at tale Præsten til Rette; men henad Aften, da denne sidste vilde hjem, og Broderen vilde følge ham lidt paa Vej, kom de først i Skjænderi, og da det ene Ord tog det andet, løb Præsten hen til sin Vogn, der kjørte foran dem, greb et Spyd, som laa deri, og med de ikke videre præstelige Ord: »Nu skal du faa tusende Djævle«, svang han flere Gange Spydet imod sin Broder, der fremdeles rolig bad ham om at maatte være i Fred; den første Gang ramte Præsten ham ikke, han har vel heller ikke været saa sikker paa

Haanden efter den megen Drik i Ribe i Dagens Løb, men endelig ramte han dog Broderen, saa denne styrtede om; da nogle tilstedekomne vilde søge at holde den rasende Bersærk, maatte de opgive det, da han trak en lille Kniv frem, som han havde haft under sin Præstekjole, hvilken han efter Skik og Brug ogsaa da var ifort; han slog nu atter løs paa Broderen, der var kommen op igjen, skjønt han blodte stærkt, og nu slog Præsten saa solidt, at Broderen blev liggende, men dog ikke døde, hvorimod det varede et Par Maaneder, inden han kom sig; der blev rigtignok anlagt Sag imod Hr. Morten, og i den Sag kom det da op, at det var ikke første Gang, Præsten havde været i Slagsmaal med blanke Vaaben; han slap mærkværdig billig, i det han kun idømtes en Bøde, der maaske endog blev ham eftergiven; at han beholdt sit Embede efter den Bedrift, der blev udført med en mærkelig Brutalitet mod hans egen Broder, og det saa godt som lige for Øjnene af hans foresatte, viser en forunderlig Lemfældighed i Bedømmelsen af det Slags Sager. Ribe By synes at have den sørgelige Ære at være gaaet i Spidsen baade med Hexeprocesser og med blodige Slagsmaal selv i de højere Klasser af Samfundet; Sagen er maaske den, at vi kjende mere til indre Forhold, Liv og Sædvaner i Ribe end i nogen anden By her i Landet i den Tid; men naar vi tænke os til, at i selve Ribe Bispegaard blev 1598 Biskoppen Peder Hegelunds Svigerfader, den bekjendte Raadmand Anders Sørensen Klyne, dræbt af Herredsfogden i Gjørding Herred, Søren Jensen Bramminge, faa vi et klart Begreb om, hvad der kunde gaa for sig i simple Præstegaarde paa Landet. De tvende havde den første Maj siddet og sviret med hinanden og med et Par andre Mænd fra om Eftermiddagen Klokken tre; da de omtrent Kl. 9 skulde skilles, fik Raadmanden i Sinde at gaa ind i Bispegaarden for at forhøre, hvorledes hans lille dødssyge Dattersøn Samuel havde det, og Herredsfogden fulgte med ind; skjønt man maatte an-

tage, at Biskoppen kunde se, at de to Mænd allerede havde faaet saa meget at drikke, at det var urimeligt at byde dem mere, lod han sin Pige gaa hen i Raadhuskjælderen for at hente mere Øl; de sad da og talte helt venskabelig med hinanden; det lyder underligt, naar det saa fortælles, at Anders Sørensen, denne vel sagtens mere end halvt fulde Mand, gav sig til, maaske i Anledning af den lille Dattersøns Sygdom, først at synge en dansk, derpaa en latinsk Salme, og Biskoppen og de andre tilstedeværende stemmede i med; men den gode Forstaaelse varede ikke længe, Herredsfogden var bleven ondskabsfuld, og da Raadmanden engang var gaaet ud i Gaarden, overfaldt han ham og tilføjede ham med et Sværd et saa haardt Saar, at han døde tredje Dagen derefter. Naar sligt kunde finde Sted i en Bispegaard, taber Forundringen sig noget, naar man hører, at en Præst (dog vistnok kun Kapellan) i Rostrup i Viborg Stift, som 1558 var stævnet for Retten af en fattig Mand, hvis Datter han havde forført, for Retten slog Anklageren over Haanden med sit Sværd. Da det saaledes oftere viste sig, at Præsterne misbrugte de Vaaben, hvormed de efter Tidens Skik vare udrustede, er det ikke underligt, at det blev dem forbudt at bære Vaaben; kun naar de vare paa Rejser, maatte de for Vejenes Usikkerheds Skyld have et lille Sværd med sig til Forsvar; men selv om de ikke havde skarpe Vaaben, havde de dog altid Næverne, og paa dem gik det da løs; 1698 var Præsten Jørgen Thorup i Ring bleven »elendig, ynkelig og fast uhørlig mishandlet« i et Selskab af en Korporal; men man kan jo nok spørge, hvorfor han vilde give sig i Slagsmaal med en, som han dog maatte tænke var hans Overmand; thi efter alt, hvad der foreligger, var det Præsten, der yppede Klammeriet og væltede sig ind paa Korporalen, hvem han vilde kaste om i Sengen, medens Korporalen lader til at have været en rolig Mand, der bestandig bad om Fred; men da det ikke hjalp, og Præsten, efter flere Gange at

have hvilet og samlet Kræfter, paa ny begyndte Kiven, kan man ikke undres over, at Korporalen til sidst har tabt Taalmodigheden og givet Præsten et vel fortjent Livfuld Hug. Det fortælles, at der var en Ø, hvor ingen Præst kunde nære sig for Beboernes Raahed, og hvor alskens Synder gik i Svang, og naar Præsterne vilde formane Bønderne, sloge de dem ihjel, saa det til sidst ikke var muligt at faa nogen til at overtage det Embede, indtil endelig en stor og stærk Nordmand meldte sig; hans Venner toge rørt Afsked med ham, da de mente, det var sidste Gang, de fik ham at se; men Aarene gik, og der kom ingen Klage over ham, og han udtalte altid i sine Breve, at han var særdeles tilfreds blandt sine elskelige Øboere. Endelig kom da Biskoppen der over til Visitats; han spurgte da, som Skik og Brug endnu er, i Kirken, om nogen havde noget at klage eller andrage; længe var der Tavshed, indtil en til sidst begyndte at mumle lidt om »det strænge Skriftemaal«, men ikke vilde sige mere. Da de vare komne hjem i Præstegaarden, spurgte Biskoppen forbavset Præsten, hvorledes han dog havde baaret sig ad med at faa saa god Skik paa de halvvilde Mennesker, men vilde tillige gjærne vide, hvad der egentlig mentes med de Ytringer, der vare faldne om »det strænge Skriftemaal«. Præsten førte da igjen Biskoppen over i Kirken og viste ham en tyk Stok, han havde staaende bag Alteret, i det han føjede til: »Hver Gang jeg, siden jeg kom her til Øen, har hørt noget uskikkeligt om nogen af mine Sognefolk, har jeg altid sendt Bud efter ham, at han skulde komme her ind i Kirken; her har jeg saa holdt et Skriftemaal paa hans Ryg med denne Kjæp, og det har altid hjulpet«. Da Biskoppen mente, at der dog maaske kunde tænkes mildere Midler, skal Præsten have sagt, at det var den Maade, hvorpaa han havde faaet Folkene til at være skikkelige, og hvis det blev ham forbudt at bruge »det strænge Skriftemaal«, kunde han lige saa godt pakke sammen; Biskoppen lukkede da Øjnene til for

det, som efter Præstens Mening ikke kunde være anderledes. Om dette er mere end en Fortælling, véd jeg ikke, men efter hele Tidsaanden kunde det saa godt være sandt: Stedet, hvor dette strænge Skriftemaal skulde være blevet holdt, mindes jeg ikke at have set angivet med historisk Nøjagtighed; men jeg har en Mistanke om, at det var paa Fæmø, i det der udtrykkelig berettes om en Præst, som døde dér 1577, at han pryglede Bønderne.

VI.

Der var to Klasser Mennesker, som man næsten kan sige vare svorne Fjender af Præsterne, det var Degnene og Adelen. Degnene ude paa Landet, længere borte fra Byerne, skulde efter Bestemmelsen være, og vare vistnok i Regelen ogsaa studerede Personer, der mangen Gang ved en eller anden Tidernes Ugunst havde maattet afbryde deres Studeringer før Tiden og, da de ikke kunde blive Præster, maattet tage til Takke med et Degnekald; der kunde da meget let hos Degnene opstaa Misundelse mod Præsterne, som vare blevne bedre stillede, end de vare, især naar det kunde træffe sig, at de følte, at de dog baade i Begavelse og i Kundskaber stode over den dem overordnede Præst; og det kan vel være, at Præsterne ofte have víst utilbørlig Mangel paa Hensyn til Degnene, der næsten bleve betragtede som nogle lavere Skabninger; der findes i Statuterne for enkelte Præstekalenter Paabud om, at Degnene skulde indfinde sig derved, men de maatte ikke faa Lov til at spise sammen med Præsterne; de skulde spise med Kuskene! En Forpligtelse, som maaske oftere er bleven misbrugt, paahvilede Degnene, nemlig at besørge Præsternes Embedsbreve sendte til Nabopræsten. Selvfølgelig have Degnene mangen Gang drillet og ærgret deres Præst; men Præsterne fandt sig heller ikke deri, saa Skylden maa vel

have været paa begge Sider, naar der opstod uheldige Forhold; især synes de lollandske Præster at have været tilbøjelige til Strid med deres Degne; en Præst i Arninge pryglede sin Degn, men en Præst i Nabosognet Skovlænge havde i Hidsighed været nær ved endog at myrde sin Degn; i Søndersø paa Fyn klagedes der 1595 af Degnen over Præsten, der i Drukkenskab havde slaaet ham med en Tinpotte og havde skudt hans Kone om, og det inden hun endnu havde holdt sin Kirkegang. En højst sørgelig Udgang fik i det sextende Aarhundrede en Uenighed mellem Præst og Degn i Vesterbølle ved Viborg; da de vare sammen ved et Bryllup, havde Præstens Kusk, sagtens for at indsmigre sig hos sin Husbond, taget nogle Sølvskeer fra Bryllupsbordet og lagt dem under Degnens Sæde paa Vognen; da de nu skulde til at kjøre, fandtes Skeerne, og da Præsten i sin Ivrighed skjældte Degnen ud, tav denne vel, saa længe de vare sammen paa Vognen; men da han var kommen hjem, lukkede han Døren op ind til sin Kone og sine Børn og spurgte dem, om han nogen Sinde var kommen hjem med stjaalet Gods, hvortil de svarede Nej; han lukkede da Døren igjen og gik i sin Sorg over den Beskyldning, Præsten havde rettet imod ham, ned og druknede sig i Aaen. Omtrent samtidig var der en Degn paa Sjælland, som ved Landemodet 1564 stod anklaget for at have givet sin Præst to Slag med Bagen af sin Øxe; han afbad paa sine Knæ sin Brøde, men dømtes til at afholde sig fra sit Embede, indtil han var bleven aabenbart afløst af Provsten, og som Bøde skulde han give Præsten og Lensmanden ti Daler hver.

Var det end saaledes ofte Præsterne, der optraadte anmassende over for Degnene og derved fremkaldte disses Forbitrelse imod sig, maatte Præsterne mange Gange faa Lejlighed til at føle sig som de smaa lige over for Adelsmændene og maaske især Adelsdamerne. I den katholske Tid havde Adel og Gejstlighed jo i særlig Grad været pri-

viligerede Stænder; men ved Reformationen sank Gejstlighedens Vælde i samme Grad, som Adelens Magt steg; og den Iver, som af mange Adelsmænd vistes for Reformationens Indførelse, har vel i mange Tilfælde hvilet paa Ønsket om, dels at fritages for den hidtil sideordnede Gejstligheds Indflydelse, dels at blive fri for Tiende og tillige Haabet om at tilbageerhverve det Kirkegods, deres Forfædre i tidligere Tid havde skjænket som Gaver i fromme Øjemed til Kirker og Klostre; fra denne Adelens Begjærlighed stamme mange af Stridighederne mellem Stænderne i det sextende og syttende Aarhundrede. Hans Tavsen traadte med Kraft og Bestemthed op saa vel mod dette som mod andre af Adelens Overgreb, hvorfor ogsaa en Adelsmand med draget Sværd gik ham paa Livet i Ribe Domkirke. Det havde i den katholske Tid været sædvanligt, at Adelsmændene holdt Huskapellaner paa deres Herregaarde, og det var en Skik, som var fulgt med over i den lutherske Tid; der klagedes oftere derover, i den første Tid efter Reformationen især fordi man nærede Frygt for, at det var katholsk Messe, der mange Steder i Smug holdtes i Borgkapellerne, der vare saa godt som uden Kontrol, men senere var det paa Grund af den mere praktiske Ængstelse for, at Landet skulde blive fyldt med brødløse Præster; thi disse Kapelpræster stode selvfølgelig i et fuldstændigt Afhængighedsforhold over for deres adelige Husbonder, for hvem de vel egentlig mest vare et Slags Skrivere, og som kunde afskedige dem, naar de havde Lyst til det; men i et noget lignende Forhold stode ogsaa de Præster, der vare ansatte af Adelen omkring i Sognene, eller som i alt Fald til Dels skyldte Adelsmænd deres Befordring. Naar Præsterne vare indbudne, eller vel rettere tilsagte til Selskab paa Herregaarden, maatte de ikke komme kjørende lige til Hovedtrappen og staa af i Borggaarden, men skulde pænt staa af Vognen i Ladegaarden og der fra ydmygt vandre op til Herskabet og da mangen Gang finde

sig i at være Skive for Adelsmændenes raa Vittigheder, der ikke bleve mere udsøgte, naar Øllet og Vinen var steget til Hovedet. Og i Regelen fandt Præsterne sig med en, om end beundringsværdig, saa dog ikke efterlignelsesværdig Rolighed i, hvad der kunde bydes dem fra Adelens Side, selv om det indvendig i dem har kogt af Harme derover. I Regelen synes de over for de højere stillede at have hyldet det senere saa bekjendte Ord: »Min Søn, om du vil i Verden frem, saa buk«, og en Præst siges at have udtalt som sin Livsanskuelse: »Skal man her i Livet have gode Dage og godt Udkomme, maa man ikke træde for stærkt op imod Lasten«; derfor undrer det saa meget desto mere, at en anden Præst alvorlig turde revse en fornem Herres Maitresse, i det han sagde, at »hvis hun ikke vilde bedre sit Levned, kunde hun lige saa gjærne gaa til Skrifte hos en Træklods«; han blev rigtignok ogsaa afsat for sin Frimodighed; nogle andre Træk af Frimodighed hos Præster over for de højere stillede, se vi ikke blot af Mester Ole Vinds Prædiken »om Synderne i Kongens Gaard«; men ogsaa af Anders Sørensen Vedels Ligprædiken over Kong Frederik den anden, om hvem han i denne siger: »Dersom Hans Naade kunde haft Aarsag for fremmede Fyrsters og andre udlændiske Legater og andre sine gode Mænds daglige Omgængelse at holde sig fra den almindelige skadelige Drik, som nu over al Verden blandt Fyrster og Adel og Menigmand alt for meget gængs er, da syntes det for menneskelige Øjne og Tanker, at Hans Naade kunde levet mangen god Dag længer; men dette er nu forgjæves at disputere om, Døden vil have en Aarsag«. Mon ikke denne Tale kan have været i alt Fald en medvirkende Grund til, at hans Lykkes Stjærne snart dalede, saa han baade 1594 paa en hensynsløs Maade blev afsat fra Bestillingen som kongelig Historiograf, omtrent samtidig mistede sit Prælatur ved Ribe Domkirke, og Aaret efter, skjønt Chancerne i høj Grad vare for ham, dog ikke kunde

naa at blive Biskop i Ribe, væsentlig fordi Regeringsraadet i Kjøbenhavn var ugunstig stemt imod ham? — En anden mærkelig djærv Ligtale holdt Biskop Niels Lauridsen Arktander 1609 i Viborg Domkirke, i en stor Forsamling af adelige, over en Adelsmand Hans Lange; efter at have talet om de rette adelige Gjerninger, kommer han til at nævne Modsætningerne dertil, hvad han advarer Adelen imod: »ikke at drikke mange store Bennike Glas ud, hvert med sin Drik, at bankettere og sværme Dag og Nat, at sværge, blotte og bande og at misbruge Guds hellige Navn, som hine Marterhanser gjøre, og ikke at drage det ene Hus til det andet og lægge den ene Ager til den anden og bruge Vold mod hver Mands Hus og hver Mands Arv, indtil der er ikke mere Rum, at de kunne ene besidde Landet, og ikke at gjøre de fattige Skade efter deres egen Vilje og vrie Retten, hvor de ville.« Det var jo ganske vist den højere og højeste Gejstlighed, som tillod sig saadanne dristige Ytringer; men naar vi om lidt skulle se Exempler paa, hvorledes de lavere stillede gejstlige vare udsatte for Adelens Raahed og maatte lide under dens Overmagt, maa man dog ikke mene, at Biskoppernes Stilling friede dem for Ulemper fra samme Side; tværtimod kjende vi flere Tilfælde, hvor det modsatte skete. Biskop Morten Madsen i Aarhus maatte erkjende det, da det, som maaske egentlig ligger til Grund for alle de Forfølgelser, der endte med at lægge ham i en tidlig Grav 1643, var Adelsmanden Erik Grubbes Forbitrelse over, at alle de Forførelsens Kunstgreb, han havde forsøgt mod en af Biskoppens Døtre, vare forblevne frugtesløse; der blev da smeddet et fuldstændigt Komplot mod Biskoppen og hans Familie, og Erik Grubbe til Tjele fandt et villigt Redskab i Klokkeren ved Domkirken, Hans Hansen Skonning, hvis Had til Biskoppen maaske var næret af Brødnid, fordi de begge havde anlagt Papirfabrik og Bogtrykkeri; en af Bispedøtrene var forlovet med en ung

Præst, men pludselig fremkom Skonning med den Beskyldning, at denne Præst havde staaet i utilladelig Forbindelse med Bispinden, altsaa sin Svigermoder; han paastod, at han havde set det fra et af Lydhullerne i Domkirketaarnet; der blev strax anstillet Undersøgelse og Forhør, Sagen varede i flere Aar og endte med de anklagedes fuldstændige Frifindelse; men Græmmelse over Sagen havde allerede dræbt Biskoppen. Ikke alene bleve de begge frifundne af Retten, men i det Endeligt, som Hans Skonning og Erik Grubbe samt hans Døtre fandt, saae Folk et Tegn paa Guds retfærdige Straf; Hans Skonning styrtede ud af det oven omtalte Hul i Domkirkens Taarn, fra hvilket han paastod at have set Forargelsen i Bispegaarden, og slog sig ihjel; Erik Grubbe døde i stor Foragt og meget slette Omstændigheder, en Datter af ham blev halshugget paa Grund af Mord, en anden blev skilt fra sine to første Mænd, først Kongesønnen Gyldenløve, saa Adelsmanden Palle Dyre, og til sidst blev hun gift med en Færgemand. Det er hendes Livsskæbne, der har givet Steen Blicher Stof til sin Novelle »En Landsbydegns Dagbog«, og som ligeledes er det historiske Grundlag for J. P. Jacobsens Roman »Marie Grubbe«. En ubehagelig Sag var det ogsaa for Biskop Mads Jensen Middelfart i Lund, der blev overfaldet i sit Hjem af Adelsmanden Holger Rosenkrands til Glimminge, som en Markedsdag i Lund tillige med nogle Venner trængte ind i Lunds Bispegaard, lod Musikanter hente og vilde have Bispinden til at danse; da hun ikke vilde føje dem deri, tog han fat paa Datteren, hvem han begyndte at behandle paa en usømmelig Maade. Da den fortørnede Fader talte Rosenkrands haardt til, blev denne vred og slog ham med knyttet Næve i Ansigtet, saa Blodet flød ud af Næse og Mund; Biskoppen rejste øjeblikkelig, blodig som han var, over til Kjøbenhavn og fremstillede sig for Kongen (Kristian den fjerde), der da lod Sagen komme for Retten, og Herredagen idømte 1635 Volds-

manden en Mulkt paa 1000 Daler*). Da Dommen blev ham forkyndt, skal han have sagt: »Jeg vilde gjærne give 1000 Daler til, om jeg maatte give den gamle Skjælm endnu engang saa meget«; da Kongen fik denne Ytring at høre, sagde han: »Ja, havde jeg haft saa mange Svogre i Retten som Holger, saa havde min Præst Doktor Mads nok faaet en anden Dom«. Ogsaa Biskop Hans Gaas's Frue i Trondhjem maatte lide mange Fornærmelser af Lensmanden Evert Bilde og især af hans Frue; baade Biskoppen og hans Hustru vare af adelig Slægt, men muligvis Lensmanden netop har villet vise sin Indignation over, at de vare traadte ind i den Stand, der nu regnedes ringere; 1559 skrev Bispinden til sin Slægtning Birgitte Gjøe, Herluf Trolles Hustru, et ynkeligt Brev, hvori hun skildrer den haanende Medfart, der var bleven hende til Del ved flere Lejligheder, især da hun og hendes Stifdatter en Dag vare komne efter særlig Indbydelse op i Lensmandens Bolig; han og hans Familie samt Gjæster sade ved Bordet uden at byde de to Damer til Bords med sig; de lode dem tvært imod sidde paa en af Bænkene langs Væggen i et Par Timers Tid; da Bispinden syntes, det var længe nok, og rejste sig for at gaa, foer Lensmanden løs paa hende og bandede og regerede i en syndig Tid, i det han anbefalede hende til mange Tusende Djævle; da hun vel har ment, at hun bedre kunde faa Lov til at gaa, naar hun henvendte sig til Lensmandens Frue, blev hun ikke alene af hende overdænget med mange Haansord, men Lensmanden benyttede Lejligheden til at slaa alle Slatterne af Sølvkanderne, de havde paa Bordet, hen i Hovedet paa den ulykkelige Bispedatter. Dette er kun lidt af al den Forsmædelse, Bispinde Gaas klager over, at hun maatte lide den Dag og ved andre Lejligheder; men det er tilstrækkeligt til at give os et Begreb om, hvorledes den lavere Gejstlighed var stillet, naar det faldt i dens sørge-

*) Paa Grundlag af denne Mulkt skal Frederiksborg Latinskole være oprettet.

lige Lod enten i Menigheden at have en brutal Adelsmand, eller i andre Henseender at staa i Forhold til en saadan, hvilket Forhold i Regelen blev et ydmygende Afhængighedsforhold.

Det Tryk, Adelen øvede paa Præstestanden, viste sig dog især dér, hvor de med mere eller mindre moralsk og juridisk Ret havde noget at sige ved Besættelsen af Embeder og vare Kirkers Patroner; de brugte da ofte deres Magt til at tage Jord bort fra Præstegaarden og lægge til Herregaarden; det var et af Kongens Klagepunkter 1597 mod Tycho Brahe, at han havde »taget Jorden fra Præstegaarden, Husene en Part aftaget, og Præsten, som derudi bo skulde og Jorden bruge, sig og sin Hustru til Ophold, ham har du givet nogle Skillinger om Ugen og spiset ham hos dine Arbejdsfolk«. Men sligt skete upaatalt mange Steder, og skete der en sjælden Gang Klage derover, var Præsten i Regelen den, som trak det korteste Straa: et Sted paa Fyn omtales det som en særdeles Gunst, at Præsten havde Sognet kvit og frit samt Præstegaarden med hele dens Tilliggende uden at give Patronen noget; et andet Sted paa Fyn tog Patronen Halvdelen af Præstens Tiende og gav ham en aarlig Erstatning af 20 Daler i Steden for; en tredje fynsk Præst maatte i Midten af det sextende Aarhundrede afstaa Halvdelen af Præstegaardens Avling til Bønderne og Herskabet i Forening; og atter en blev af Herremanden indstævnet til Kaldets Fortabelse, fordi han skulde have taget imod ulovlige Gaver; men den egentlige Grund var nok den, at Præsten ikke rolig vilde finde sig i, at Herremanden havde taget noget af Præstegaardens Jord i Brug og oven i Kjøbet havde villet tilegne sig Boghvedetienden; i dette Tilfælde indtraf det Særsyn, at Præsten gik sejrrig ud af den Sag, der var rejst imod ham af en Adelsmand. I 1669 blev en Mand ved Navn Niels Andersen kaldet til Præst i Gjerding og Blenstrup i Viborg Stift; men et Par Aar efter maatte han for en Sum Penges Skyld, som det paastodes, at han

fra tidligere Tid var Kirkepatronen skyldig, afstaa til denne Gunderup Kirketiende, hvormed de Gjerding Præster vare beneficerede, og skjønt man jo skulde mene, at det, selv om Gjældens Rigtighed anerkjendtes, maatte være et aldeles privat Mellemværende mellem de to, kom det dog til at gaa ud over alle de senere Efterfølgere, i det den omtalte Tiende aldrig senere kom tilbage til Kaldet, men efter Patronens Død kom i hans Kreditorers Hænder. Vi faa et ganske godt Indblik i Forholdene mellem Herremand og Præst, naar vi høre, at 1630 prædikede en ung Mand et Steds i Skaane paa Prøve og indbødes tillige med Provsten bag efter til Middag paa Herregaarden, hvis Besidder havde Kaldsretten; i den Sag, der senere kom som et ubehageligt Slags Dessert efter den gode Middag, oplystes det, at »den fattige, bly og fremmede Mand« (saaledes betegner han sig selv) »vidste ikke, hvorledes han skulde gratificere de velbyrdige Folk, saa de kunde være ham bevaagne«. Da han ikke selv turde vove at tiltale de fornemme Folk, fik han Provsten til at spørge, »om de ikke ønskede en af deres Piger forsørget ved ham«. Provsten gjorde Forslaget, en Kammerpige indkaldtes, som villig modtog den unge Præsts Haand; men snart maa han have fortrudt sit Løfte, der jo ogsaa var temmelig overilet; han forlovede sig med en Præstedatter, men indstævnedes i den Anledning for Domkapitlet af Kammerpigen og hendes Formynder; hans Ytringer for Kapitlet falde ikke saa lidt i det jesuitiske, i det han nemlig forklarede, at da ingen af de sædvanlige Trolovelsesceremonier vare iagttagne, ansaa han Sagen kun som et Spørgsmaal om, hvor vidt han, naar han havde beraadt sig med Gud og sit eget Hjærte samt med Slægt og Venner, da kunde vente noget Afslag. Han slap nu rigtignok for Kammerpigen, hvilket næppe vilde være sket, hvis ikke den senere valgte havde været en Præstedatter.

Naar vi have set, at endog Hans Tavsen blev voldelig overfaldet af en Adelsmand i Ribe Domkirke, kan det ikke

undre os meget at høre om en Præst paa Fyn, der 1631 nær var bleven dræbt af en Adelsmand, som, da Præsten gik fra Prædikestolen op til Alteret, traadte efter ham med draget Sværd, men hindredes i sit blodige Forsæt af sin egen Hustru; eller at en Præst paa Lolland lidt senere var i den Grad Gjenstand for Forfølgelse fra en Adelsmand, at denne endog skød efter ham, da han stod paa Prædikestolen. I Hellevad Sogn i Sønderjylland havde Præsterne været af samme Familie fra 1482 til 1609; men i sidstnævnte Aar blev Rækken afbrudt, i det Hertugen Juledag jog den daværende Sognepræst Niels Hellevad bort fra Præstegaarden, især tilskyndet dertil af sin højtbetroede Yndling Wowern; Hellevad var en dygtig Mand især som Mathematiker og Astronom; som Astronom gav han sig tillige af med Astrologi, som Tidsalderen jo krævede det, og paatog sig at stille Folks Nativitet, altsaa forudsige dem, hvad der om deres Liv stod skrevet i Stjærnerne; han havde saaledes ogsaa stillet Wowerns Nativitet, men Spaadommen havde ikke været efter Ønske, saa Wowern blev vred og udbrød: »Har Hellevad stillet mig min Nativitet, skal jeg stille ham hans, saa Fanden skal hente ham«. Hellevad kom senere til Kristian den fjerdes Hof som Kongens Mathematiker og Almanakskriver, og under sit latinske Navn Nicolaus Helvaderus staar han som en lysende Stjærne blandt det syttende Aarhundredes lærde; hans Eftermand fungerede kun to Aar i Hellevad Sogn, da Hertugen lod ham henrette for Delagtighed i et Mord, der var begaaet paa en Borgermester i Aabenraa. Ogsaa Præsten Ole Clausen i Bork i Ribe Stift (Fader til den berømte lærde Ole Bork) maatte lide Forfølgelse af Herremanden Podebusk, der ogsaa til sidst 1647 fik ham afsat og bag efter gik saa vidt i sin Ondskab, at da den fattige afsatte Præst med sin Familie paa deres Fod forlod Præstegaarden, hidsede han sine Hunde paa dem; det maa fremhæves, at da det senere gik tilbage for Herremanden, var

Ole Bork saa langt fra at glæde sig over Ulykken, der som en Hævn ramte hans Faders Avindsmand, at han tvært imod understøttede Børnene. En langvarig Trætte fandt Sted i Uggerslev paa Fyn mellem Adelsmanden Hans Norby med Frue Anne Oldeland paa den ene Side og Præsten Hans Jensen, der fandt Understøttelse af Biskoppen Niels Jespersen, paa den anden Side. Adelsmanden havde længe været misfornøjet med Præsten, 1560 lukkede han uden videre Kirken for Præst og Menighed, og det uagtet han slet ikke havde Patronatsret til Kaldet; dette gjentog sig sex Søndage efter hverandre, saa Biskoppen til sidst maatte ud for at faa gjort en Ende paa Sagen; Præsten var sagtmodig nok til frivillig at vige for en Tid hellere end at være stadig Gjenstand for Forfølgelser fra Norby, som da fik valgt en Præst, Hr. Just, efter sit Sind; men denne nye Præsts Levned var saaledes, at han ikke to Aar efter blev dømt fra Kaldet ved sex Herredsprovsters Kjendelse*). Vred over denne Dom rejste Norby ind til Odense for at faa Biskoppen til at forandre Dommen, hvilket denne dog hverken vilde eller kunde; Norby overfaldt da Biskoppen i hans eget Hus, ja undsagde ham endog paa Livet. Ved nogle ansete fynske Herremænds Hjælp blev der dog mæglet Forlig mellem Biskoppen og Norby; men næppe var denne kommen hjem, før han paa ny udspredte ærerørige Beskyldninger mod Biskoppen; hele Sagen kom nu for Kongens og Rigsraadets Afgjørelse, og Dommen gik Norby fuldstændig imod; han døde kort efter, men hans Enke tog fat, hvor han slap, i det hun en Dag 1564, da Biskoppen prædikede i St. Knuds Kirke, flere Gange afbrød ham med lydelig Røst midt under Prædikenen; da han bad hende om at tie stille, saa længe Prædikenen varede, blev hun endnu mere vred og højrøstet, saa Biskoppen maatte standse med sin Prædiken, i det han kaldte Menigheden til Vidne paa, hvad der var sket. Hvad Enden blev paa denne Sag.

*) Det er ham, der blev omtalt S. 207.

vides ikke; men mildere stemt mod Gejstligheden er Fru Anne ikke bleven; vi se det af, at hun 1566 nærede Fjendskab mod den daværende Præst i Uggerslev, Hr. Baltzer; midt under Gudstjenesten lod hun en Dag sin Tjener slukke Alterlysene tre Gange; og en Søgnedag i samme Aar lukkede hun Kirken for Præsten, der skulde forrette en Brudevielse, fordi hun havde sine Fade med Mel staaende i Kirken den Dag. — Det er jo en bekjendt Sag, at den ulykkelige Kaj Lykkes Oldefader, Jørgen Lykke, skal have ladet Præsten Hr. Mads i Ullits henrette, fordi denne ikke vilde finde sig i, at Adelsmanden lod Svingelbjerg Kirke nedbryde og Materialierne bruge til sin Gaard Lærkenfeld, og det skildres sædvanlig som et talende Bevis paa Adelens forfærdelige Tyranni; men skjønt Jørgen Lykke næppe hørte til den elskværdigste Del af Menneskeslægten, er der dog vistnok i denne Sag gjort ham en hel Del Uret; thi Nedbrydelsen af Svingelbjerg Kirke skete efter en kongelig Befaling ved et af de saakaldte Klemmebreve, der især udstedtes i Mængde 1555, og hvorved Nedbrydelsen af mange Kirker, der ansaas for overflødige, og som i hine Dages Mangel paa Præster næppe kunde blive tilfredsstillende røgtede, blev befalet; nogle af disse Kirker have dog, trods den Dødsdom, der for over 300 Aar siden fældedes over dem, ved Præstens og Menighedens fælles Hjælp holdt sig til vor Tid; og Præsten Hr. Mads's sørgelige Endeligt hidrørte ikke saa meget fra, at han havde modsat sig Herremanden, som fra, at han i sine Prædikener havde brugt alt for stærke Udtryk mod den kongelige Befaling. Og det maa i det hele taget indrømmes, at Præsterne mangen Gang ikke have vist sig i Besiddelse af den rette Takt og Sømmelighed i Ord og Gjerning over for de højere stillede, med hvem de nu engang skulde leve sammen, saa man ofte ikke kan undre sig over, at de fik Ubehagelighederne af Naboskabet at føle temmelig selvforskyldt, som naar en Præst i Vesterborg paa Lolland vilde rapse Fisk i Peder-

strup Sø, men blev passet op af Herremanden, der lod skyde efter ham med løst Krudt, saa han blev sort i Ansigtet og ikke kunde prædike i en Maaned og saa tilmed maatte forpligte sig til at gjøre et Gilde for Mandskabet paa Herregaarden til Tak for naadig Straf. Naar en Præst havde maattet lide noget fra en Adelsmands Side, søgte han naturligvis altid at fremstille Sagen, som om han var den forfulgte Dyd og forurettede Uskyldighed, selv om det modsatte var Tilfældet; saaledes klagede 1558 Bertel Pedersen, forhen Præst i Agger, over Knud Gyldenstjerne til Vestervig, hvem han beskyldte for at have ladet ham »hugge, slaa og lemlæste uden Aarsag og berøvet ham Embedet, saa han var tiggefærdig«; det viste sig imidlertid, at Præsten var en daarlig Person, især en stor Slagsbroder, der bl. a. havde slaaet med en Øxe efter en Bonde i Drukkenskab, været oppe at disputere og derpaa at slaas med en anden Præst i Vestervig Borgestue, saa hans Afskedigelse næppe kan siges at være uforskyldt. Nægtes kan det ikke, at der har været Tilfælde af et ikke alene godt Forhold mellem Adelsmænd og Præster, naar de begge gjensidig anerkjendte hinanden, men endog et ligefrem venskabeligt Forhold, ofte stammende fra Ungdomsdagene, naar den unge Student var den unge Adelsmands Hovmester, og saa rækkende helt op til de graa Haar. Saaledes var i det syttende Aarhundrede en Præst i Hee og No ved Ringkjøbing meget yndet af det adelige Herskab paa Voldbjerg som en behagelig Selskabsmand og især som en dygtig Violinspiller; men da Embedet med de to Kirker var noget besværligt og Præsten derfor tænkte paa at søge Forflyttelse, fik Herremanden Tilladelse til at nedbryde No Kirke og henvise Beboerne af No Sogn til at søge Hee Kirke; og saaledes har det været indtil vor Tid, da først for nogle Aar siden det moralske Krav, Beboerne af No Sogn kunde have paa at faa en egen Kirke, er sket Fyldest. Her var det Bønderne, der gjennem Aarhundreder

maatte lide for en Præsts venskabelige Omgang med Adelsfolk; ved en anden Lejlighed var det alle de senere Præster, det kom til at gaa ud over, nemlig i Boeslunde ved Skjelskør; der var Hr. Iver Hansen Munk, den »lystige Præst«, som han kaldtes, bleven Sognepræst i Midten af det syttende Aarhundrede; han var en begavet Msnd, ivrig Samler af danske Ordsprog og tillige bekjendt for sin opofrende Virksomhed over for sine Sognefolk i Svenskekrigen; men han var tillige en lidenskabelig Kortspiller og var som saadan kommet svært i Lag med Herremanden Jørgen Daa til Borreby; her spillede han en Nat saa højt Spil, at han tabte 125 Daler, som han selvfølgelig ikke havde; og da han saa tilmed henad Morgenstunden kom hjem, fandt han sin Præstegaard brændt; Jørgen Daa eftergav ham Gjælden af Hensyn til det Tab, han havde haft ved Ildsvaaden, imod at han skulde betale Renterne til Sognets fattige; denne Afgift gik efter Hr. Ivers Død over til at blive en Gjæld paa Embedet, og saaledes maatte i 200 Aar Præsterne i Boeslunde bøde for Hr. Ivers Spillelyst og betale hans Spillegjæld. Var det end ofte uhyggeligt, naar Præsterne vare i Strid med Adelsmændene i deres Pastorat, var det til visse heller ikke heldigt, naar Forholdet mellem dem var alt for venskabeligt, eller naar Præsten søgte at hamle op med Adelsmanden; de fik da ofte Stenene i Ansigtet, naar de saaledes vilde spise Kirsebær med de store, der mangen Gang mente at kunne tillade sig Friheder over for Præsterne, som jo maatte finde sig i meget fra de adelige Herrers Side, og saa endda sige Tak til.

VII.

Det er oven for omtalt. at Præsterne kom ikke alene i Skjænderi, men endog i Slagsmaal med deres Embedsbrødre: dog har dette vist ikke meget forringet det ven-

skabelige Forhold, der i Regelen var mellem Præsterne indbyrdes, naar blot ikke Sognegrænserne overskredes, — deri taaltes ikke Overgreb; saa det er en hel Sjældenhed, naar det anføres 1585 om Præsten i Asperup ved Middelfart, at han laa i Strid med alle Herredets øvrige Præster, hvem han havde kaldet vildfarende Lærere. Ogsaa til deres foresatte plejede de at staa i et godt Forhold, kun ikke naar det var en ung Mand, der var bleven Provst; det ansaas for en Forbigaaelse, de gamle Præster kun nødig fandt sig i; der er det Tilfælde af et Skjænderi mellem saadanne to, i hvilket Præsten forekastede Provsten hans Ungdom, men denne sagde: »Bedre en ung vís end en gammel Nar«. Over for Kapellanerne, som Præsterne mere eller mindre frivillig, eller maaske rettere mere eller mindre nødtvungent, havde antaget, var Forholdet derimod ikke altid det bedste, selv om Præsten var Fader eller Svigerfader til sin Kapellan; det skulde saaledes just ikke fremme et godt Forhold, naar en Præst, der havde begaaet Daarligheder, blev sat under Formynderskab af Kapellanen, der tillige var hans Svigersøn. Det har især været i Kirken, naar den gamle Præst har følt sig overfløjet af den unge, at de ikke have kunnet styre sig, saa det, skjønt Agtelse for Stedet jo netop burde afholde fra sligt, er gaaet fra Ord til Haandgribeligheder. En Præst blev saaledes dømt til at gjøre sin Kapellan Afbigt, fordi han i Kirken havde skjældt ham for en Løgner, kastet Alterbogen til ham i Prædikestolen og revet den fra ham igjen, saa Bladene fløj omkring i Kirken; et andet Sted gik paa Pinsedagen Sognepræsten, der var vred paa sin Kapellan og intet Offer undte ham, op til Alteret, da et Par Mennesker havde ofret, og viste dem alle bort, i det han forbød dem at ofre, hverken til ham eller til Kapellanen, men sagde, at de kunde ofre til Kapellanen i Krohuset, og til ham selv hjemme. Er der saaledes ogsaa flere Exempler paa et mindre godt Forhold mellem Præst og Ka-

pellan, er det dog vist som Regel gaaet ganske godt, i det baade den affældige Præst har følt, at det virkelig var det heldigste, at han havde faaet en Medhjælper, og Kapellanen har haft saa megen Agtelse for de graa Haar, at han har fundet sig i meget fra den gamles Side. Hvad der meget bidrog til det gode Forhold mellem Præsterne, var dels den Omstændighed, at Præsterne i samme Egn ofte dannede ligesom én stor Familie, i det de vare knyttede til hverandre enten ved Slægtskabs- eller ved Svogerskabs-Baand, dels de Forsamlinger, »Kalenter«, som de holdt, og hvorved ikke alene Selskabeligheden fremmedes, men Stridigheder udjævnedes paa en venskabelig Maade og Forhandlinger førtes om forskjellige kirkelige Sager og om Præsternes egne Anliggender, saa de skulde hjælpe til broderligt Samkvem mellem Præsterne indbyrdes samt til at fremme Enighed i Lære og Ceremonier; det var altsaa noget lignende, som hvad vor Tid kalder »Konventer«; de stammede egentlig fra den katholske Tid, og fra den Tid af var der endog paa enkelte Steder henlagt Kalentegods, af hvilket Udgifterne bleve afholdte, men som for største Delen inddroges ved Reformationen; Navnet stammede fra det latinske »Calendæ«, den første Dag i hver Maaned, paa hvilken Dag disse Møder oprindelig holdtes. I Erkjendelsen af, hvor meget godt der kunde virkes ved disse Møder, søgte Biskopperne i Begyndelsen af den lutherske Tid at fremkalde dem, hvor de vare gaaede af Brug eller aldrig havde været brugte; og der haves Bestemmelser af Peder Palladius, den første sjællandske Biskop, om hvorledes det skulde gaa til ved Kalenterne, der i Byerne skulde holdes én Gang maanedlig, paa Landet noget sjældnere, men dog, som det lidt senere bestemtes, tre Gange aarlig; der findes ikke saa faa Bestemmelser, udgivne af Landemoderne, om Kalenternes Indretning, ligesom ogsaa Love og Statuter, vedtagne for enkelte Herreders Kalenter; og disse Bestemmelser gaa undertiden i den Grad i det smaalige — som

jo Tidsalderen krævede det — at de falde i det latterlige. Det var foreskrevet, at der skulde holdes Prædiken; at alle Præster skulde møde, naar de ikke hindredes af gyldig Grund, for af Provsten at modtage alle Haande Meddelelser om Landemodsforhandlinger og Embedsgjerningen; at Degnene ligeledes skulde møde, men de skulde spise sammen med Kuskene, og skulde ikke tage Del i Omkostningerne, ligesom det ogsaa kun var imellem Præstegaardene, at det gik paa Omgang at give Husly til Kalenterne, hvorimod Degnene skulde gaa Præsterne til Haande efter Evne; et Landemode forbød 1567 at indbyde til Kalentet andre end Præsterne og deres Hustruer og nævner udtrykkelig »Herremænd, Bønder eller Fogder« som dem, der ikke maatte indbydes; ganske naivt anføres som Grund, at »disse kunne udlægge alt til det værste«. Det ses altsaa heraf, at det ved Kalenterne ikke altid er gaaet saa ordentlig og skikkelig til, som ønskeligt kunde være; den gode Mad er traadt for meget i Forgrunden, og allerede Palladius maatte indskærpe, at Maaltiderne kun maatte vare fire Timer (!), to til Spisen og to til Drikken (!!); nogle Aar efter forbødes det at holde Kalente i to eller tre Dage; kun én Dag maatte det vare, og det befaledes, at Omkostningerne skulde være maadelige, ligesom Præsterne skulde være hjemme før Solnedgang, hvilket sidste Bud det er faldet vanskeligt at overholde, saa det oftere maatte gjentages. Landemoderne gjorde, hvad de formaaede, for at holde Kalenterne inden for rimelige Grænser og at forhindre Svireri og deraf følgende Ulemper; der klagedes saaledes 1606 paa Sjællands Landemode over, at en fuld Kalentedreng (ɔ: Karl) havde slaaet Degnen ihjel paa Hjemvejen fra Kalente, hvorfor de herefter skulde holdes ædruelig og sømmelig; Aaret efter blev det under en Bøde forbudt at sætte flere end fire Retter for Præsterne, og der maatte ikke kjøbes Specerier; Kuskene skulde have to Retter med dansk Øl til, »at de ikke skulle være mindre skikkede til Hjemrejsen og brække

Arme og Ben paa Vejen«, som det hedder. Betegnende er det, at til det Kalente, Præsten i Everdrup i Sydsjælland efter sin Tur holdt 1598, havde han ladet slagte 1 Kvæghoved, 2 Fedesvin, 6 Lam, 7 Gæs, 20 Høns — foruden 8 Fade Saltmad; desuden medgik 3 Td. Rostockerøl à 11 Mark, 2 Tønder Danskøl à 5 Mark, dansk Hvedebrød 2½ Mark, tysk Stegebrød 1½ Mark, overskaaret Brød 2½ Mark; end videre 2 Pd. Rosiner, 2 Pd. Svesker, Safran, Nelliker, Mandler, Peber samt for en Mark hvidt Sukker, Hvedemel i svære Mængder til Sod og Klejner og Kager, 12 Snese Æg, 1 Otting og to Bøtter Smør, tre Potter Brændevin osv. i det uendelige. Det var tredje Gang i Hr. Christen Nielsen Rhuus's Embedstid, at der holdtes Kalente hos ham, og man maa til visse sige, at selv om de gode Præstemænd og Præstekoner i Baarse Herred med deres Degne og Kuske have til Kalentet medbragt en god Vilje til at trække et tungt Læs, maa man undres over, hvis Evnen har staaet i Forhold til Viljen; da noget tilsvarende til Kalenterne, og under det samme Navn, fandtes i vort Naboland mod Syd, er det ikke saa besynderligt, at det deraf afledede Verbum »kalenderen« er kommet til at betyde ikke at »holde Konvent«, men »at leve overdaadig«.

(Sluttes).

V. Bang.

Soliman II. og Ungarn.

I vore Dage, da Halvmaanen er stærkt i aftagende, og det uhyre tyrkiske Rige hurtig gaar sin Opløsning i Møde, har det sin Interesse at skue tilbage paa en Tid, da Forholdet var ganske anderledes, da Halvmaanen stod højt paa Himlen, da Fyrsterne af Huset Osman hørte til Jordens mægtigste Herskere, og Tyrkernes blotte Navn var en Skræk for Vestevropa. Et i London for nogle Aar siden udkommet Værk*) giver et livfuldt Billede fra dette Tidsrum; det indeholder en Beretning om en Sendelse til Porten i det stormfulde sextende Aarhundrede og fremfører for Læseren Mænd som Karl V, Ferdinand af Østerrige og Soliman den prægtige, der spillede en saa stor Rolle i hin bevægede Tid; i det følgende give vi en kort Skildring af Ogier de Busbecq, hans Sendelse til Porten og de vigtige Begivenheder, der stode i Forbindelse hermed.

I.

Ogier de Busbecq var en uægte Søn af George Ghiselin, Herre af Bousbecque, en Landsby nær Comines i Flan-

*) „Life and Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq". London 1881.

dern, som nu er en fransk Provins, men den Gang udgjorde en Del af Karl den femtes herlige Arverige. Ogier var født i Comines 1522 og blev i en Alder af tretten Aar sendt til en Skole i Löwen, som han gjennemgik med Hæder. Da han var atten Aar, indgav hans Fader en Ansøgning om hans Legitimation til Kejser Karl, som netop foretog en Rejse gjennem Landet. Seigneur de Bousbecques Onkel og Fader havde udmærket sig ved deres Loyalitet og havde ydet Karl den dristige og Maximilian personlige Tjenester; følgelig blev hans Andragende uden Vanskelighed bevilget, og Ogier indtraadte herefter i alle de Rettigheder, der tilkom en legitim Søn og Arving. Fra Löwen drog han til Universiteterne i Paris, Bologna og Padua for at fuldende sine Studier, hvorpaa han i Aaret 1554, i en Alder af 32 Aar, udnævntes til at deltage i det overordentlige Gesandtskab, der sendtes til England for at repræsentere Ferdinand af Østerrige ved Filip II.'s Bryllup med Maria af England. Gesandtskabet vendte tilbage om Efteraaret, og de Busbecq rejste til Lille for at besøge sine Venner, da han i største Hast blev kaldet til Wien. Nogen Tid før var nemlig Malvezzi, Ferdinands Sendemand i Konstantinopel, kommen til Wien med Meldinger, der angik Forbindelsen mellem Østerrige og Porten. I Begyndelsen af Sommeren 1554 begav han sig paa Tilbagerejsen til Konstantinopel, men blev undervejs saa syg, at han ikke kunde fortsætte Rejsen, og laa nu paa Dødslejet. Flere Maaneder vare gaaede tabt ved dette Ophold, og Forholdet mellem Ferdinand og Porten var ingenlunde saa sikkert, at det tillod en slig Afbrydelse. Da det nu var klart, at Malvezzi ikke mere vilde kunne vende tilbage til Konstantinopel, maatte man saa hurtig som muligt vælge en anden i hans Sted, og Ferdinands Valg faldt paa de Busbecq. At han blev valgt, uagtet han ikke engang var østerrigsk Undersaat, men en Undersaat af Karl V, skyldtes rimeligvis en An-

befaling af Johan van der Aa, en Landsmand og Ven af Familien Ghiselin og Medlem af Ferdinands Statsraad. Der var ingen Tid at spilde, den 3dje November fik han Opfordringen om at komme til Wien, og før Maaneden var ude, havde han allerede indfundet sig, modtaget sine Instruxer og var paa Rejsen til Konstantinopel.

Tilstanden var paa den Tid usikker og farlig, og de Egne, han skulde rejse igjennem, vare øde og tyndt befolkede; der var ingen Lejlighed til at rejse med Pragt og stort Følge som en Sendemand, og desuden havde Ferdinand nødt ham til at gjøre sig færdig i en saadan Hast, at han næppe kunde faa gjort de allernødvendigste Forberedelser til sin Rejse. De Busbecq og hans faa Ledsagere forlode Wien en Novemberaften efter at have tilbragt hele Dagen med at pakke ind; Klokken elleve samme Nat naaede de den lille By Fiscagmund, hvor de kom ind paa ungarsk Territorium, og efter en kort Hvile her naaede de næste Morgen den ungarske Fæstning Komorn. Her havde de Busbecq ventet at træffe en Mand, hos hvem han havde faaet Ordre til at indhente Beretning om nogle røverske Indfald, Tyrkerne nylig havde foretaget paa østerrigsk Territorium; Manden var imidlertid ikke kommen til Stede, og efter forgjæves at have ventet en Dag paa ham, fortsattes Rejsen. Nogle faa Mil her fra var den tyrkiske Grænse, og efter et Par Timers Ridt over en flad Slette mødte de en Eskorte, som den tyrkiske Kommandant havde sendt for at møde den ny Sendemand. Han tog nu Afsked med de ungarske Husarer, som havde fulgt ham fra Komorn, og omgiven af det berømte tyrkiske lette Rytteri med dets pragtfulde spraglede Klædninger og glimrende Skjolde og Spyd drog han videre til Gran, paa den Tid en tyrkisk Grænsepost, og tilbragte her sin første Nat blandt Muselmændene.

Det er ikke saa let for os, der leve i en Tidsalder, som kun har kjendt det tyrkiske Rige i dets Forfald, at

danne os en rigtig Forestilling om, hvad Tyrkerne vare paa hin Tid. Det var paa den mægtige Soliman II.'s Tid, og Osmannernes Rige stod paa Toppunktet af sin Glans og Magt. Den lille ukjendte Stamme af tyrkisk og tatarisk Race, som i Slutningen af det trettende Aarhundrede under Anførsel af Emiren Osman var dukket frem af sin Dunkelhed i et Hjørne af Lilleasien, havde i Løbet af halvtredje Aarhundrede gjort sig til Herrer over et mægtigt og vidtstrakt Rige. Den havde undertrykt den ene efter den anden af Lilleasiens Provinser og Satrapier, og Fyrstendømmer, Kongeriger og Kejserdømmer havde maattet bukke under for den. Osmannernes Magt strakte sig fra det asovske Hav til den persiske Bugt og over alle de Egne, som vandes af Evfrat og Tigris; de havde erobret Syrien og Palæstina med alle den kristne Tros hellige Steder, Ægypten og den største Del af Arabien med alle Muhamedanernes hellige Steder, og Halvmaanen, deres Stammes Kjendetegn, vajede over Rhodos og de solrige Øer i Arkipelagus. Deres Galejer vare en Rædsel for alle Middelhavets Kystlande, deres Hære vare gaaede over Hellespont ind i Evropa og havde undertvunget det ostromerske Kejserrige. Thrakien, Makedonien, Bulgarien, Serbien, Bosnien, Albanien, Grækenland, nogle af Evropas skjønneste Egne, havde de gjort til Provinser, Besarabien, Vallakiet og Moldau betalte dem Tribut. Den altopslugende Flod af osmanniske Krigere havde oversvømmet Ungarns Sletter, havde opslugt Belgrad, Buda og Pest og vare trængte ind i Østerrige lige til Wiens Mure. Lykkeligvis for Evropa vare de her blevne trængte tilbage, dog ikke i ret lang Afstand, og fra Tid til anden hørte man endnu, ligesom Brændingen ved Kysten, den hule Lyd af dens Bølger, der brusede imod de kristne Landes indsnævrede Grænser. Og endnu var det ingenlunde sikkert, at det tyrkiske Rige havde naaet sin største Udstrækning. Osmannernes Ærgjerrighed var endnu lige saa stor som den

Gang Bajazet pralende erklærede, at hans Hest en Gang skulde æde sit Foder paa Højalteret i Sct. Pederskirken. Vel fik Bajazets Ærgjerrighed og Praleri en brat Ende, da han blev overvunden af Stormogulen; men et halvt Aarhundrede efter blev hans Plan om Italiens Erobring gjenoptagen af Konstantinopels Erobrer. En tyrkisk Hær gik over de juliske Alper, banede sig Vej om den øverste Del af Adriaterhavet og forfærdede Venedigs Indbyggere; en anden tyrkisk Hær ødelagde Apulien og tog Otranto, og kun ved Mahomed II.'s Død undgik det skjønne Italien den sorgelige Skæbne at komme under Tyrkernes Herredømme. Hans store Sønnesønssøn Soliman havde ogsaa drømt om Vestens Erobring, naar han fra Avlonas Havn skuede over den snævre Kanal, som skiller Epirus fra Apulien. I Spidsen for en Hær paa tre Hundrede Tusende Mand havde han staaet for Wiens Porte og mente, at han kunde gjøre Fordring paa hele det romerske Kejserdømme som Efterfølger paa de romerske Cæsarers Trone. Karl V. var for ham Kongen af Spanien og intet mere; selv kaldte han sig: »Soliman, af Guds Naade Kongernes Konge, Herrernes Herre, den største Kejser af Konstantinopel og Trebizond; den mægtigste Konge af Persien, Arabien, Syrien og Ægypten; Fyrste af Mekka og Aleppo; Hersker over Jerusalem og Herre over Verdenshavet o. s. v.« I det hele taget gav den Tone, Soliman anslog i sine Forbindelser med de fremmede Regenter, en god Forestilling om hans Prætensioner og om den uhyre Magt, Tyrkerne paa den Tid sade inde med.

En af Hovedaarsagerne til Osmannernes sejrrige Fremgang i Evropa var, at de kristne Stater forsømte at slutte sig sammen til en fælles Modstand mod Mahomedanernes Indtrængen. Lige fra den Dag, da Tyrkerne i Aaret 1357 første Gang gik over Dardanellerne og ned til Karl V.'s Tid, havde ingen enkelt Magt i Evropa kunnet hamle op med dem, og dog hindredes en Samvirken mellem de for-

skjellige Stater, dels af en sorgløs Ligegyldighed, dels af en indbyrdes Skinsyge og Hensyn til rivaliserende Interesser. Den eneste, der havde kunnet bringe et Forbund i Stand, var Paven i Rom; men han var Overhovedet for den romerske Kirke, medens Landene i det sydøstlige Evropa hørte til den græske Kirke, og de romersk-katholske kristne betragtede, næsten uden at røres, Konstantinopels Fald og Mahomedanernes Undertrykkelse af disse Egne, fordi Befolkningen dér, skjønt Kristne, dog hørte til et andet Kirkesamfund.

Ungarn dannede dog en ædel Undtagelse fra det øvrige Evropa, selv om det maa indrømmes. at dets Beliggenhed ikke tillod det at være en ligegyldig Tilskuer ved de Farer, der truede dets Nabolande. Ungarns Historie i dets Sammenstød og dets Forbindelse med det tyrkiske Rige i Evropa er højst mærkelig, og dets Skæbne var i flere Slægtled maaske endnu haardere end de Landes, som kom mere fuldstændig under Tyrkernes Aag. Allerede i en tidlig Periode havde Ungarn betragtet Mahomedanerne i Evropa som alle Kristnes fælles Fjender og havde med ædel Iver kastet sig ind i Kampen imod dem. Dets Sønner havde kæmpet tappert ved Kossova paa den skæbnesvangre Dag, da Serbiens Skæbne blev afgjort og baade Kong Lazar og Sultan Amurat fandt Døden; da — som den mærkelige gamle Historieskriver Knolles fortæller — »Pilene faldt saa tæt, at de skyggede for Solens Lys, og Slagtummelen var saa stærk, at de vilde Dyr paa Bjærgene forfærdede stode stille derved«. De havde deltaget i det frygtelige Nederlag ved Nikopolis, der afgjorde Bulgariens Skæbne, da det franske Ridderskabs Ubesindighed fremkaldte Forstyrrelse, og da Bajazet med koldt Blod lod 10,000 kristne Fanger hugge ned. Den Gang undgik Ungarn dog Følgerne af dette Nederlag, da Bajazet maatte vende sig mod Tamerlan, og i mere end hundrede Aar derefter blev dets nationale Aand vedligeholdt af Helte som

Hunyades og Kong Mathias, saa Tyrkernes Stolthed i denne Periode led mangt et haardt Stød. Undertiden var det næppe nok, at Tyrkerne kunde holde deres Besiddelser i Evropa, og det var først under Solimans Regering, at de som Erobrere satte deres Fod paa Ungarns Jord.

Soliman II. havde næppe besteget Tronen, før han henvendte sin Opmærksomhed paa Ungarn, der i saa lang Tid heldig havde modstaaet Tyrkerne. I Aaret 1521 gik han imod Belgrad, hvor hans Oldefader, den berømte Mahomed II., fem og tresindstyve Aar tidligere havde lidt et ydmygende Nederlag; men i Ungarn var Tilstanden nu ganske anderledes end den Gang, og Belgrad faldt næsten uden Kamp i Tyrkernes Hænder. Ved dens Fald laa Landet aabent for Fjenden, og fem Aar senere gjorde Slaget ved Mohacz Ungarn afhængigt af Solimans Naade. Blandt dem, som paa hin skæbnesvangre Dag fandt Døden, var Ludvig II., den unge Konge af Ungarn og Bøhmen; med ham faldt 20,000 Mand, Blomsten af Magyarernes Ridderskab. Ludvigs Gemalinde Marie var en Søster til Karl V. og Ferdinand; han efterlod sig ingen Børn, og Ferdinand gjorde Fordring paa de to ledige Troner, dels fordi han var gift med Ludvigs Søster, og endnu mere fordi Albrekt af Østerriges Rettigheder vare gaaede i Arv til ham. I Bøhmen fandt hans Fordringer ingen Modstand; i Ungarn derimod fik han en Medbejler til Tronen.

Medens Slaget ved Mohacz stod paa, ilede Vojvoden af Transsylvanien, Johan Sepusius, eller, som han sædvanlig kaldes, Johan Zapolya, Ludvig til Undsætning; han kom imidlertid for sent og fandt Kongeriget uden Konge og alt i Forvirring; thi Tyrkerne havde hærget Landet med Ild og Sværd og trak sig nu tilbage, belæssede med Bytte, i det de slæbte en Mængde Fanger, baade Mænd, Kvinder og Børn, med sig. Zapolya var en af Ungarns mest indflydelsesrige Magnater og besad megen Ærgjerrighed; han besluttede nu at benytte sig af Forvirringen i Landet til

at hæve sig selv paa Tronen; han skildrede i mørke Farver de Farer og Ulykker, der truede Ungarn, hvis det valgte en fremmed Fyrste som Ferdinand af Østerrige til sin Hersker; desuden forstod han med Klogskab og Snildhed at vinde en stor Del af Adelen for sig, saa at det virkelig lykkedes ham at blive valgt til Konge af Ungarn og kronet med Stefanskronen, før Ferdinand havde faaet Nys om, hvad der gik for sig. En Del af Adelen, deriblandt en af de mægtigste ved Navn Stefan Batory, stod dog paa Ferdinands Parti, og disse raadede ham til at gaa mod Buda, som ogsaa uden Modstand blev tagen. Johan Zapolya — Kong Johan, som han kaldtes — turde ikke afvente hans Komme, men trak sig tilbage hen imod Transsylvanien; Ferdinands Hær fulgte efter, Kong Johan blev fuldstændig slaaet ved Tokai og maatte flygte til Polen, medens baade Ungarn og Transsylvanien faldt i Ferdinands Hænder. I Polen stiftede Zapolya imidlertid Bekjendtskab med en fornem Polak ved Navn Lasko, der raadede ham til at fremlægge sin Sag for Soliman II. og bede ham om Understøttelse til at gjøre sin Fordring paa Ungarns Trone gjældende. Lasko paatog sig selv denne Sendelse og fuldførte sit Hverv saa hurtig og dygtig, at han havde opnaaet Solimans Løfte om Understøttelse, før den Sendemand indtraf, hvem Ferdinand, der vidste, hvor vigtigt det var at faa Porten til at forholde sig rolig, havde sendt med høfligt og venligt Budskab til Sultanen. Det stemmede bedst med Solimans Politik at tage Kong Johans Parti; thi, som Lasko klogt havde ladet ham forstaa, det var selvfølgelig bedre at have en svag og skatskyldig Fyrste til Nabo i Ungarn, end en Broder til Karl V. med hele det tyske Kejserrige i Ryggen. I Stedet for at modtage Ferdinands Forslag om Venskab bebrejdede Sultanen ham hans Indfald i Ungarn og truede med Krig; han svarede den østerrigske Sendemand hovmodig, at Ferdinand havde ingen som helst Ret til Ungarns Trone; hvis han nogen Sinde havde haft

nogen Ret, havde han tabt den paa den Dag, Ungarn blev erobret af Tyrkerne.

Sommeren derpaa stod Soliman atter i Ungarn med en stor Hær; Buda overgav sig uden Modstand, og i September 1529 stod han for Wiens Mure; Byen var slet befæstet og kun forsvaret af 16,000 Mand; men blandt Forsvarerne vare nogle af de tapreste Mænd i hele Tyskland, og efter at Tyrkerne havde gjort flere Angreb og mistet 80,000 Mand, bleve de nødte til at opgive Belejringen, Soliman trak sig tilbage til Buda, hvor han indsatte Johan Zapolya som sin Vasal, og vendte saa tilbage til Konstantinopel. Dog Tanken om Nederlaget ved Wien tillod ikke Sultanen at forholde sig rolig; han begyndte snart igjen at gjøre Forberedelser til et nyt Angreb paa Østerrige, og i Foraaret 1532 begav han sig atter paa Marchen imod Vesten, denne Gang med en Hær paa en halv Million Mand.

Selve Karl V. satte sig nu i Virksomhed; da Østerrige tre Aar tidligere blev hjemsøgt af Tyrkerne, havde Kejseren været alt for optagen af Kampene i Italien til at give megen Agt paa den Fare, der truede Tyskland fra Sultanens Side; men nu fik han endelig Øjet op derfor og begyndte uden Tøven at træffe Forberedelser til at møde Fjenden, og snart var der i Omegnen af Wien samlet en Hær paa 300,000 Mand, deriblandt mange prøvede Veteraner fra Italien og Spanien. Der var saaledes al Udsigt til et heftigt Sammenstød mellem de to største Herskere paa den Tid og mellem to vældige Hære, af hvilke den ene repræsenterede Kristendommens Magt, den anden Islam. Hele Evropa stod i spændt Forventning, og en Komet, der viste sig paa Himlen, blev betragtet som et Tegn paa, at selv Himlens Magter følte Interesse for Striden. Soliman havde imidlertid lært Forsigtighed af sit tidligere Nederlag; da han var kommen til Graz, hørte han om de storartede Forberedelser, der vare trufne til at modtage

ham, og, mistvivlende om et heldigt Udfald, trak han sig langsomt tilbage, i det han lod sin Harme gaa ud over de ulykkelige Egne, hvorigjennem han drog.

Den truende Fare var saaledes afværget, og i de følgende Aar optoges Solimans Opmærksomhed af hans Krige med Persien. Først sluttedes der imidlertid en Vaabenstilstand mellem Ferdinand og Sultanen. og skjønt den ikke altid blev overholdt, blev Ungarns Tilstand dog nu i nogle Aar roligere, end den længe havde været. Desuden sluttede Ferdinand og Johan en Overenskomst, der syntes at aabne Udsigt til, at Ungarn atter kunde blive samlet til ét Rige; det blev nemlig med mange Adelsmænds Samtykke bestemt, at begge Fyrsterne skulde beholde de Dele af Landet, de havde i Besiddelse; Ferdinand skulde anerkjende Johan som Konge, og da denne var ugift, skulde efter hans Død hele Riget tilfalde Ferdinand og hans Efterkommere. For at denne Overenskomst imidlertid skulde gjøre nogen Nytte, maatte den for det første holdes hemmelig for Sultanen, for det andet overholdes med Troskab; men ingen af Delene skete. Lasko, som var bleven uenig med Johan, underrettede Sultanen om den trufne Aftale, og Johan viste sig troløs; thi for at undskylde sig hos Soliman kastede han hele Skylden paa Ferdinand; desuden ægtede han Kongen af Polens Datter Elisabet, og da hun skjænkede ham en Søn, udnævnte han ham til sin Efterfølger og paalagde sine Omgivelser at søge at opnaa Sultanens Beskyttelse for Drengen.

Ved Kong Johans Død 1540 var saaledes Ungarns kortvarige Ro forbi; hans Tilhængere sendte strax Bud til Soliman, og Barnet blev uden Tøven kronet til Konge af Ungarn og Enkedronningen udnævnt til Regentinde, men i Virkeligheden var al Myndighed i Hænderne paa Biskoppen af Varasdin. Ogsaa Ferdinand skyndte sig at gjøre Krav paa sine Rettigheder; Lasko, der nu var traadt i hans Tjeneste, blev strax sendt til Sultanen, og Greven af Salma

sendtes til Enkedronningen for at minde hende om den Overenskomst, der var sluttet mellem Kong Johan og Ferdinand. Kun med Nød og næppe kunde Salma opnaa en Sammenkomst med Dronningen, og da han endelig fik den, undskyldte hun sig med, at hendes hjælpeløse Stilling ikke tillod hende at gaa ind paa Underhandlinger om denne Sag, men ethvert Spørgsmaal angaaende Kongeriget var hun villig til at lade komme til Paakjendelse hos sin Fader, Kongen af Polen. Salma saae imidlertid nok til at blive overtydet om, at hele Magten laa i Biskoppen af Varasdins Hænder, at denne var bestemt paa at overholde Barnets Ret til Tronen, og at Henvisningen til Sigismunds Voldgift kun var et Paaskud for at vinde Tid. Lasko gik det endnu værre; først blev han syg paa Vejen, og da han endelig kom til Konstantinopel, vare Enkedronningens Udsendinge komne ham i Forkjøbet. Imidlertid undlod han ikke at tale sin nye Herres Sag, og han talte den med saa stor Varme, at det bragte ham i en alvorlig Forlegenhed; thi da han en Gang temmelig dristig hentydede til Karl V.'s Magt, blev Soliman saa forbitret, at han befalede at kaste Lasko i Fængsel, og Pashaerne erklærede, at han maatte være glad til, at han slap med Livet. Saaledes vovede Sultanen paa den Tid at behandle selv en evropæisk Sendemand, naar han sagde Ting, der ikke behagede de troendes Behersker.

Da Ferdinand saaledes ikke med det gode kunde faa anerkjendt den Ret, han havde erhvervet ved Overenskomsten, søgte han at sætte den igjennem ved Vaabenmagt; han satte sig i Besiddelse af Byerne Vice-Grad, Alba Regalis og Pest og belejrede Buda; men da Tyrkerne rykkede i Marken, var det snart forbi med hans Held; Buda blev befriet, Pest tagen tilbage, og Ferdinands Tropper bleve overalt drevne tilbage. Soliman kom selv til Buda i Avgust 1541 for at afgjøre Ungarns Skæbne; den Dom, der nu kom over det ulykkelige Land, var visselig haard;

men Ungarerne havde selv nedkaldt den ved at søge Hjælp hos Tyrkerne og maatte nu føle den Herres Jærnhaand, hvis Bistand de havde paakaldt. Soliman holdt sit Indtog i Buda som Landets Herre og viste strax sin Foragt for dets Religion ved at befale, at der skulde holdes Bøn efter mahomedansk Ritus i Domkirken. Ungarn, som hidindtil havde været et skatskyldigt Kongerige, blev gjort til en Provins af Osmannernes Rige; der blev lagt en tyrkisk Besætning i Buda, og Enkedronningen med sin lille Søn bleve fjærnede; kort efter blev dog Transsylvanien overdraget Barnekongen.

Ferdinand blev med god Grund forskrækket over den Vending, hans Sag havde taget; Tyrkerne vare i Besiddelse af Buda; de kunde i faa Dage atter staa for Wiens Porte, og han havde ingen Hær at stille imod dem. Han kjendte endnu ikke Solimans Hensigter med Ungarn, men skyndte sig at skikke Udsendinge til Osmannernes Lejr for at undskylde hans Fremfærd mod Enkedronning Elisabet og, om muligt, stemme Sultanen til Gunst for hans Fordringer og faa ham til at anerkjende Ferdinand som retmæssig Konge af Ungarn. Han tilbød at betale Tribut til Sultanen, lige som Kong Johan havde gjort; han vilde betale den samme Sum og paa samme Maade. Han vilde desuden slutte Forbund med Soliman, og hans Broder, Kejser Karl, vilde tiltræde Forbundet; paa denne Maade vilde Sultanen intet have at frygte af Evropa og kunde vende hele sin Magt mod Persien.

Solimans hovmodige Svar overtydede imidlertid Ferdinand om, at han ikke kunde vente nogen Imødekommenhed fra dennes Side. »Hvis Kong Ferdinand,« svarede Sultanen, »ønsker Fred og mit Venskab, saa lad ham trække sig helt ud af Ungarn og desuden betale Tribut af Østerrige. Kun paa disse Betingelser kan der blive nogen god Forstaaelse mellem os.« Dog, Vinteren nærmede sig, og Soliman blev nødt til at vende hjem. Ferdinand var saa-

ledes for Øjeblikket undsluppen Faren, og før det atter blev Sommer, var det lykkedes ham at gjøre Tyskland uroligt for Tyrkernes Fremgang og at overbevise de tyske Fyrster om, hvor vigtigt det var, at Ungarn vedblev at høre til Østerrige. En tysk Hær blev samlet og sendt ind i Ungarn for at sætte sig i Besiddelse af Buda og andre faste Steder; blandt dem, der havde sluttet sig til Hæren i Haab om at vinde Hæder i Kampen mod Tyrkerne, var ogsaa Hertug Morits af Saxen, den Gang en Yngling paa tyve Aar. Hele Toget blev imidlertid slet ledet; vel naaede Hæren til Pest, men her blev den dreven tilbage og fuldstændig adsplittet, og næste Aar stod Soliman atter i Ungarn; Aarsagen til hans Komme· var dels Ønsket om at sikre sin nye Provins mod Ferdinands Angreb, dels en Opfordring fra Frans I. af Frankrig, som den Gang laa i Strid med Karl V.; Fünfkirchen, Gran og Alba Regalis — alle tre vigtige Stæder, den sidste de ungarske Kongers Kronings- og Begravelsesplads — faldt i hans Hænder; Ferdinand var ikke i Stand til at gjøre Modstand, næsten hele Ungarn var nu i Tyrkernes Vold, og Faren truede atter Østerrige.

Under alt dette havde Karl V. víst sig temmelig ligegyldig for sine Pligter som Kejser. Medens Ferdinand kæmpede med Tyrkerne, var han beskæftiget med at gjenindsætte Huset Medici i Florents; medens Soliman gjorde Ungarn til en tyrkisk Provins og Buda til en tyrkisk Fæstning, havde han travlt med at ruste sig mod Algier. Flere af hans Mænd udtalte med Dristighed, at han forraadte Kejserdømmets Interesser; men Karl brød sig hverken om Pavens Forestillinger eller om sine militære Befalingsmænds Raad. Sagen var, at Karl V. havde tre Fjender — Kongen af Frankrig, sine egne protestantiske Undersaatter og Tyrkerne —, og han kunde ikke hamle op med dem alle tre paa én Gang. Det er vanskeligt nok at afgjøre, hvilken af disse tre Karl hadede stærkest; men det var

næppe Tyrkerne. Han plejede at sige, at en Krig mod Kongen af Frankrig tillige var en Krig mod Sultanen, fordi disse to vare allierede, og kunde han blot ydmyge Frankrig, vilde han derved ogsaa svække Sultanen. Da han endelig sluttede Fred med Frankrig, fik han i Fredstraktaten indført den Paragraf, at Kongen af Frankrig, hvis det blev forlangt, var forpligtet til at medvirke mod Tyrkerne. Nu maatte han imidlertid enten tilfredsstille Paven og paa samme Tid sit Had til sine protestantiske Undersaatter, eller ogsaa maatte han tilfredsstille Protestanterne for at faa frie Hænder mod Tyrkerne. Da Tyrkerne i det hele vare ham mindre forhadte end de kristne Kjættere, besluttede han at komme til en Overenskomst med Soliman. Det lykkedes ham ogsaa at slutte en Vaabenstilstand paa fem Aar med Sultanen, og denne gjaldt tillige for Ferdinand. Det blev heri bestemt, at hver af Parterne skulde beholde den Del af Ungarn, han havde i sin Besiddelse, og Soliman havde den største Del; desuden skulde Ferdinand betale Sultanen 30,000 Dukater om Aaret, og skjønt det ikke udtrykkelig nævnedes, var denne Sum egentlig en Tribut for den lille Del af Landet, han fik Lov at beholde.

Endnu medens denne Overenskomst stod ved Magt, overgav Enkedronning Elisabet, tilskyndet dertil af Martinuzzi, Biskoppen af Varasdin, Kong Ferdinand Transsylvanien og de Dele af Ungarn, hun endnu besad, samt overdrog ham sin Søns Fordringer paa Kongeriget og fik til Gjengjæld et Fyrstendømme i Schlesien. Martinuzzi aflagde Troskabsed til Ferdinand og udnævntes til Guvernør over Transsylvanien, men blev endnu samme Aar snigmyrdet, maaske paa Tilskyndelse af Ferdinand, der mistvivlede om hans Troskab.

Soliman, der var gaaet ind paa Vaabenstilstanden for at kunne bruge hele sin Styrke imod Persien, blev meget forbitret, da han hørte, hvad der var foregaaet mellem

Ferdinand og Enkedronningen. Han betragtede deres Overenskomst som et lavt Forræderi og en Krænkelse af Vaabenstilstanden. Han kastede Malvezzi, Ferdinands Sendemand ved sit Hof, i Fængsel og sendte hundred Tusende Mand ind i Ungarn. Temesvar og hele Banatet faldt i deres Hænder, de østerrigske Tropper maatte overalt vige, og Ferdinand var kommen i en slem Forlegenhed. Han sendte Antony Vranczy, Biskoppen af Fünfkirchen, og Francis Zay til Konstantinopel for at udvirke Malvezzis Løsladelse og, om muligt, komme til en Overenskomst med Hensyn til Ungarn og Transsylvanien. Ferdinand tilbød Sultanen en Tribut af henved 200,000 Dukater for de to Lande; men Soliman vilde intet høre herom; han forlangte, at Ferdinand skulde opgive alle Fordringer paa Transsylvanien, og vilde ikke give Slip paa noget af Ungarn, ikke engang den Del, han nylig havde erobret. Det eneste, han vilde gjøre, var at nedsætte den Tribut, Ferdinand hidtil havde betalt, fra 30,000 til 15,000 Dukater om Aaret, i Betragtning af at Ferdinands Besiddelser i Ungarn vare blevne formindskede. Paa disse Betingelser var Soliman villig til atter at slutte Fred med Ferdinand i fem Aar, og Malvezzi blev løsladt for at bringe Budskab herom til Wien. Som vi have hørt, blev Malvezzi ved Sygdom hindret i at overbringe Sultanen Ferdinands Svar, og de Busbecq traadte i hans Sted.

II.

Vi forlode de Busbecq i Gran paa Vejen til Konstantinopel. Dagen efter kom han til Buda, hvor han maatte opholde sig nogen Tid, da en Pasha, med hvem han havde Forretninger at afgjøre, var bleven syg. Endelig fik han en Sammenkomst med den store Mand og fremførte den østerrigske Regerings Besværinger over nogle Strejftog og

Røverier, som nylig vare blevne forøvede af tyrkiske Soldater paa østerrigsk Territorium. Han fremsatte tillige et formelt Forlangende om Tilbagegivelsen af visse Punkter, som Tyrkerne med Krænkelse af Vaabenstilstanden havde taget i Besiddelse, og som det synes, Pashaen havde lovet Ferdinand at tilbagegive, naar hans Sendemand ankom. Pashaens Svar paa disse Forlangender var karakteristisk nok: Beskyldningerne for Grænserøverier mødte han med Modbeskyldninger, og hans Liste over den Skade, der var foraarsaget, var fuldt saa lang som den østerrigske Regerings. Med Hensyn til Tilbagegivelsen af de tagne Punkter sagde han, at enten havde han ikke lovet at give dem tilbage, eller ogsaa havde han lovet det; i første Tilfælde havde han intet Løfte at holde, og i sidste Tilfælde havde han givet et Løfte, han hverken havde Ret eller Magt til at holde; thi det angik ikke hans egne, men hans Herres Interesser. Efter en saa logisk Slutning havde de Busbecq intet andet at gjøre end at drage videre med uforrettet Sag; han gik med sine Ledsagere om Bord i nogle Fartøjer, der ventede paa dem, og sejlede ned ad Donau til Belgrad; der fra droge de til Lands gjennem Serbien og Bulgarien, gik over Balkan til Adrianopel og kom endelig til Konstantinopel den 20de Januar 1555. Her fandt de Busbecq Zay og Vranczy ventende paa sig; de vare nemlig blevne tilbage, da Malvezzi drog til Wien. Soliman var i Amasia, i Vinterkvarter med den Hær, han Aaret forud havde født mod Persien, og her hen begave ogsaa de Busbecq og hans Kollegaer sig, saa snart Sultanen havde samtykket i at modtage den ny Sendemand og de Breve, han bragte fra Ferdinand. De kom til Amasia den 7de April, og et Par Dage efter stededes de til Avdiens hos Sultanen. De Busbecq beskriver denne Avdiens saaledes: »Sultanen sad paa en meget lav Ottoman, som kun hævede sig en Fod fra Gulvet og var dækket med en Mængde kostbare, smukt forarbejdede Tæpper og Hynder; ved Siden af ham

laa hans Bue og Pile. Hans Mine var alt andet end naadig, og hans Ansigt havde et alvorsfuldt, men værdigt Udtryk. Vi bleve hver især førte frem for Sultanen af en Kammertjener, som fratog os vore Vaaben; det har været den tyrkiske Maade at stede Folk til Avdiens hos Sultanen, lige siden Kroaten Markus, for at hævne sin Herre, Kongen af Serbiens Død, forlangte Avdiens hos Amurat og benyttede Lejligheden til at dræbe ham. Efter at vi havde udført den Ceremoni at kysse Sultanens Haand, bleve vi førte baglængs hen til Væggen lige over for hans Sæde, i det der blev draget omhyggelig Omsorg for, at vi ikke kom til at vende ham Ryggen. Sultanen hørte nu paa, hvad jeg havde at sige; men det Sprog, jeg førte, faldt aldeles ikke i hans Smag; thi Hs. Majestæt Kong Ferdinands Fordringer tilkjendegave en Uafhængighedsaand og Værdighed, som ingenlunde var behagelig for Sultanen, der mente, at hans Ønske var en Lov. Han gav derfor intet andet Svar, end at han paa en vranten Maade ytrede: »Giusel, giusel«, ɔ: »vel, vel«; derpaa bleve vi sendte bort til vort Kvartér.«

Om det Indtryk, Soliman gjorde paa de Busbecq, skriver denne: »Han begynder at blive til Aars, men ikke desto mindre er hans majestætiske Holdning og hans hele Fremtræden just en saadan, som sømmer sig for Herskeren over et saa vidtstrakt Rige. I Betragtning af hans Alder (han er nu henved 60 Aar) er han ved god Helbred, skjønt det kan være, at hans daarlige Ansigtsfarve stammer fra en skjult Sygdom; Rygtet siger, at han lider af et uhelbredeligt Saar eller en Kræftskade paa Laaret. Naar en Sendemand forlader hans Hof, og det er Sultanen om at gjøre at indgyde denne en gunstig Mening om hans Helbredstilstand, skjuler han sin daarlige Hudfarve med rød Sminke; thi det er hans Mening, at de fremmede Magter ville frygte ham mere, naar de tro, at han er stærk og rask. Jeg opdagede umiskjendelige Tegn paa denne hans

Fremfærd; thi jeg lagde Mærke til hans Ansigt, da han gav mig Afskedsavdiens, og fandt dets Udseende ganske anderledes, end da han modtog mig ved min Ankomst.«

Det Budskab, de Busbecq bragte fra Ferdinand, skulde just ikke skaffe Overbringeren heraf nogen gunstig Modtagelse. Malvezzi havde jo, som vi vide, bragt det Bud fra Soliman, at Ferdinand først og fremmest skulde overgive Transsylvanien; desuden havde Soliman afvist Tilbudet om en stor Tribut for Ungarn; ikke desto mindre fastholdt Ferdinand dette sit Forslag og vilde ikke gaa ind paa at opgive Transsylvanien; Sagen var saaledes ikke kommen et Skridt videre, og der var ingen Udsigt til en Overenskomst. Skjønt Sultanen paa denne Tid stod i Begreb med at slutte Fred med Persien, vilde han dog ikke strax afbryde enhver Forbindelse med Ferdinand, og en Vaabenhvile paa sex Maaneder blev indgaaet, medens de Busbecq blev sendt tilbage til Ferdinand med Sultanens Svar paa hans Budskab. Han vendte atter tilbage til Konstantinopel i Begyndelsen af 1556; men det Svar, han medbragte, var lige utilfredsstillende; thi Ferdinand hævdede stadig, at hans Overenskomst med Enkedronningen var fuldkommen gyldig, og nægtede at rømme Transsylvanien. Portens Vrede over dette Svar kjendte ingen Grænser, og de Busbecq skriver herom: »Deres vedvarende Held har gjort Tyrkerne saa overmodige, at de betragte deres Vilje som den eneste Regel for, hvad der er Ret, og hvad der er Uret.«

Man maa imidlertid indrømme, at Portens Vrede ikke var uden Grund; den Maade, hvorpaa Ferdinand var kommen i Besiddelse af Transsylvanien, var utvivlsomt fra hans Side en Krænkelse af Traktaten med Sultanen, og dennes Harme over, at Ferdinand ikke vilde give Slip derpaa, var saaledes let forstaaelig. Den Modtagelse, de Busbecq fik, da han vendte tilbage fra Wien, var derfor alt andet end venlig; han fik ikke engang Avdiens hos Sultanen, og Pashaerne advarede ham og hans Kollegaer mod at udsætte

sig for den Fare at fremstille sig for Soliman med det Svar, Ferdinand havde sendt. De nægtede ligefrem at udsætte sig selv ved at indføre dem hos den forbitrede Sultan og tilføjede med en Slags barsk Humor, at ingen af dem havde et Hoved at undvære. Andre lode de Busbecq forstaa, at det slet ikke var umuligt, at han vilde blive sendt tilbage til sin Herre uden Næse og Øren. De Busbecq skriver, at hans og hans Kollegaers Stilling var saa ubehagelig som vel muligt; alle saae skjævt til dem, de maatte ikke modtage Besøg og bleve næsten holdte i Arrest; kort sagt, skjønt de vare Sendemænd, var deres Lod ikke stort bedre, end om de havde været Fanger.

Saaledes gik dette Aar og en Del af det følgende, da forlode de Busbecqs Kollegaer ham og vendte tilbage til Wien, i det de opgave Haabet om at naa en Overenskomst. De Busbecq selv besluttede at blive i Konstantinopel og omtaler i et af sine Breve Grundene dertil. Det var nemlig paa dette Tidspunkt ikke Portens Hensigt at afbryde al Forbindelse med Ferdinand og derved blive indviklet i en aaben Krig i Ungarn. Soliman havde netop nu mange huslige Bekymringer, der stammede fra den Indflydelse, hans rænkefulde og samvittighedsløse Hustru Roxalana udøvede over ham; hendes Bestræbelser, der støttedes af Storveziren Rustem, gik ud paa at sikre Tronfølgen for en af hendes egne Sønner; dette havde ført til Mordet paa Solimans ældre Søn Mustafa og hans lille Barn, og nu var der udbrudt en Strid om Tronfølgen mellem Solimans tvende Sønner, Selim og Bajazet. De vare begge Sønner af Roxalana, men medens Soliman efter Mustafas Død havde udnævnt Selim, der var den ældste, til sin Efterfølger, støttede Roxalana og Storveziren Bajazets Fordringer. Denne havde hemmelig søgt at bringe en revolutionær Bevægelse i Stand; men Planen var i Tide bleven opdaget og forhindret; Bajazets Deltagelse deri var bleven bekjendt, og med Nød og næppe havde Roxalana kunnet

formaa Soliman til at spare Sønnens Liv. Storveziren ønskede derfor paa dette Tidspunkt ıvrig at undgaa en Krig med Ungarn; thi han følte sig forvisset om, at denne vilde give Anledning til endnu flere huslige Sorger; han forudsaa, at Bajazet vilde benytte sig af Sultanens Fraværelse til at angribe Selim, og at denne Dumdristighed vilde blive skæbnesvanger for ham. Rustems egen Velfærd var desuden knyttet til Bajazets, han anvendte derfor hele sin Indflydelse paa at hindre Krigens Udbrud, og skjønt han ikke vilde være det bekjendt, var han dog meget ængstelig for, at de Busbecq skulde forlade Konstantinopel. Denne var paa sin Side ogsaa villig til at blive, fordi han mente derved bedst at tjene Ferdinands Interesser; thi hvis ogsaa han forlod Konstantinopel, vilde Forbindelsen være helt afbrudt, og da vilde Krigen rimeligvis snart bryde ud; men hvis han forblev paa sin Post, var Vejen holdt aaben for Underhandlinger, og da kunde maaske et eller andet heldigt Tilfælde snart forandre Situationen.

Imidlertid bragte Begivenhederne i Transsylvanien en praktisk Afgjørelse af det Spørgsmaal, som var Hovedaarsagen til den nuværende Uenighed mellem Ferdinand og Porten. De Tropper, Ferdinand havde sendt ind i Transsylvanien under Castaldo, vare daarlig lønnede og slet disciplinerede, og de havde taget sig saa mange Friheder lige over for Befolkningen, at der begyndte at ytre sig en stærk Misfornøjelse med det nye Regimente. Martinuzzis Venner, som hverken havde glemt eller tilgivet hans Mord, pustede til Ilden, og Enkedronning Elisabet, som snart var bleven kjed af sit Fyrstendømme i Schlesien, og som ikke var mere samvittighedsfuld med Hensyn til sine egne Forpligtelser, end hun havde været med sin Mands, ventede kun paa en gunstig Lejlighed til atter at skaffe sin Søn den Arv tilbage, hun i et svagt Øjeblik havde givet Afkald paa. Hun satte sig let i Forbindelse med de mis-

fornøjede og vidste, at naar Tiden kom, kunde hun gjøre Regning paa Tyrkernes Understøttelse til at blive Ferdinand kvit. Til sidst bleve Castaldos Tropper saa urolige og oprørske, at han blev nødt til at føre dem ud af Landet; i Efteraaret 1556 vendte Elisabet og hendes Søn tilbage til Transsylvanien, og Ferdinands Herredømme her var forbi.

I Ungarn kom det ofte til Sammenstød mellem Tyrkerne og Østerrigerne; Tyrkerne toge Babocsa og Tata; Ferdinands Tropper toge Gran tilbage, og en af Ærkehertugerne slog fuldstændig Pashaen af Buda ved Sziget. Det var en besynderlig Tilstand, midt imellem Krig og Fred, og under alt dette var de Busbecq stadig paa sin Post i en alt andet end behagelig Situation. Han var Sendemand og blev dog ikke behandlet som saadan; han blev sat under strængt Opsyn og fik til Bolig et Hus, der vel var stort og rummeligt, men ellers lod meget tilbage at ønske. Her forblev han i henved sex Aar, med Undtagelse af at han en sjælden Gang ledsagede Sultanen til Adrianopel eller aflagde et Besøg i den tyrkiske Lejr ved Skutari eller fik Tilladelse til, medens Pesten var i hans Hus, en kort Tid at rejse til Prinkipo. Imidlertid bleve dog Forhandlingerne ikke helt afbrudte; thi nu og da kom Sultanen med en eller anden Fordring, eller ogsaa gjorde Ferdinand et eller andet Forslag. Sagen var, at ingen af dem ønskede Krig, men heller ingen af dem havde Lyst til at gjøre Indrømmelser for at faa Fred. Da endelig Rustem døde, og Ali Pasha blev Storvezir, blev Udsigten til en Overenskomst efterhaanden lysere. Den nye Storvezir stod langt over den forrige og var en af disse sjældne og begavede Karakterer, som af og til glimre i Tyrkiets Historie baade ved Dyder og Talenter. Ali var af Fødsel en Dalmatier, men havde lang Erfaring i Sultanens Tjeneste og var som Statsmand udmærket baade ved Dygtighed og Klogskab, lige som han besad ikke blot megen ydre Be-

levenhed, men ogsaa stor Hjærtensgodhed. Han plejede at sige til de Busbecq, at Rigdom, Ære og Værdighed vare i Overflødighed faldne i hans Lod, derfor var nu hans eneste Livsmaal at vise Godhed mod alle, for at Efterverdenen kunde mindes hans Navn med Taknemmelighed. Mellem ham og de Busbecq kom det snart til en hjærtelig Forstaaelse; Ali ønskede alvorlig Fred, thi han saae, at Soliman, hvem han var varmt hengiven, blev gammel og trængte til Ro; derfor benyttede Ali sin Indflydelse paa begge Parter til at stemme dem forsonlig mod hinanden. Det kom derfor snart til en Overenskomst, medens der, hvis Ali ikke havde været, sikkert havde rejst sig nye Vanskeligheder, da Bajazet døde i Persien, og Sultanen saaledes blev fri for sine Bekymringer i denne Retning. Ali Pasha beviste nu i al Venskabelighed de Busbecq det unyttige i at haabe paa, at de huslige Rænker skulde gavne hans Sag, og sagde: »Stol paa mit Ord; det er ikke raadeligt for Dem at søge Udflugter eller gjøre unyttige Vanskeligheder«. De Busbecq indsaa, at han havde Ret, og at det klogeste vilde være at opgive nogle af de Fordringer, han i Ferdinands Interesse havde fastholdt; det kom endelig til en Overenskomst, og der blev sluttet en Vaabenstilstand eller Fred paa otte Aar. Ferdinand skulde betale en Tribut paa 30,000 Dukater om Aaret og Sultanen være ansvarlig for, at Freden blev overholdt af Johan Sigismund, Elisabets Søn. Begge Parter skulde beholde de Landsdele, de paa den Tid havde i Besiddelse, og hvis der opkom Stridigheder mellem deres respektive Undersaatter med Hensyn til det nojagtige Grænseskjel, skulde disse afgjøres ved Voldgift.

Saaledes lødе Hovedbestemmelserne i den Fredstraktat, hvormed de Busbecq i Aaret 1562 vendte tilbage til Wien. Herved var da Freden sikret, for saa vidt den kunde sikres, for et vist Antal Aar; men i Virkeligheden var det ikke stort mere end en Vaabenstilstand, thi der var intet blevet

bestemt, og intet Spørgsmaal var blevet afgjort. Imidlertid var en aaben Krig undgaaet, som paa den Tid vilde have været begge Parter højst ubelejlig; for øvrigt var den største Fordel paa Sultanens Side, medens Ferdinand ikke var kommen sit Maal, Ungarns og Transsylvaniens Besiddelse, et Skridt nærmere. I Virkeligheden varede Freden ikke mere end to Aar, i det den ved Ferdinands Død blev brudt af hans Søn og Efterfølger Maximilian II.

Det var saaledes vel ikke lykkedes de Busbecq at gjennemføre sin Herres Ønsker; men Skylden derfor var ikke hans; thi hvad Ferdinand vilde, var paa dette Tidspunkt uopnaaeligt; de Busbecq havde dog under hele sin vanskelige og ubehagelige Sendelse udvist stor diplomatisk Dygtighed i Forbindelse med et Maadehold og en Takt, hvorved han ikke blot vandt Rustems Agtelse og Ali Pashas Venskab, men tillige i høj Grad formindskede den Spænding, der hidtil havde hersket mellem de to Regeringer, og saaledes i det mindste for Øjeblikket tilvejebragte en nogenlunde taalelig Løsning af den langvarige Strid.

De Busbecqs langvarige Ophold i Orienten var i øvrigt ikke uden Betydning for Videnskaberne; han samlede saaledes over hundrede græske Haandskrifter, som han senere forærede Bibliotheket i Wien, og opdagede i Angora det berømte »Monumentum Ancyranum«, en Indskrift i sex Kolonner, der er forfattet af Kejser Augustus selv og fortæller hans forskjellige Bedrifter. Om de Busbecqs øvrige Liv skulle vi endnu kun tilføje, at han beholdt sin Yndest ved Kejserhoffet; 1562 blev han Opdrager for Kejser Maximilians tvende Sønner, ledsagede dem 1564 til det spanske Hof og fulgte senere med Ærkehertuginde Elisabet, da hun blev formælet med Karl IX. af Frankrig. Senere blev han østerrigsk Sendemand i Paris, men flygtede paa Grund af Borger- og

Religionskrigene til Flandern. Undervejs blev han overfalden af en Flok ivrige Katholiker, som ganske vist satte ham i Frihed igjen, da hans Papirer indeholdt de nødvendige Oplysninger om hans Rang; men den indjagne Skræk foranledigede en hidsig Feber, hvoraf han kort derpaa døde (1592) paa Slottet Maillot ved Rouen. De Busbecq var ogsaa en betydelig Forfatter; hans to vigtigste Værker ere: »Itineraria, Constantinopolitanum et Amasianum, et de re militari contra Turcas instituenda consilium«, hvori han grundig og klart udvikler Portens Politik, Magt og Svaghed (Antw. 1582) og »Epistolae ad Rudolphum II. imperatorem e Galliae scriptae«, som ere overordentlig vigtige for Datidens Historie.

Den første Strid mellem Frederik II. og Maria Theresia.

(Efter nye Dokumenter.)

(Slutning).

Freden i Breslau. Frederik svigter Frankrig.

Da Belle-Isle, før han begav sig til sin nye Post, rejste tilbage til Frankfurt, glemte han ikke at meddele Frederik de Bestemmelser, han mente at have foranlediget, og som han indbildte sig maatte være ham behagelige. Det er imidlertid tvivlsomt, om Kongen i denne Meddelelse fandt tilstrækkelig Trøst for sine fejlslagne Planer, eller om han modtog den med ublandet Tilfredshed.

Aldrig havde hans Humør været saa sort som i de Dage, der fulgte efter hans Tilbagekomst fra Mähren; skjønt Valori var vant til hans Luner, forfærdedes han dog over hans Sindstilstand; men det er ikke noget egentligt Bevis paa hans Skarpsindighed, at han tilskrev Kongens onde Lune de Samvittighedsnag, han mente, at han maatte føle over til ingen Nytte at have paaført sin Hær og den uskyldige Befolkning Lidelserne ved et Felttog, der var blevet ledet med ubønhørlig Strænghed. »Kongen ser ud som en fordømt,« skrev Ambassadøren til Belle-Isle, og længe efter skrev han endnu i sine Memoirer: »Jeg havde

her Anledning til at se, hvilken Magt den ængstede Samvittighed kan have over et Menneskes Sjæl. Kongens Tilstand var skrækkelig; alle hans Ord vare fulde af Haardhed, hans Latter tvungen og ondskabsfuld, hans Spog bitter; alt plagede ham, alt vakte Mistanke i hans martrede Sjæl. Hvad maatte jeg ikke lide derunder!« Valori gjorde Frederiks Samvittighed alt for megen Ære, thi den plejede ikke at plage ham. Bevis for, at Skrupler ikke havde noget med hans Uro at gjøre, kan man i Mangel af andet finde i følgende lille Anekdote, som Valori selv meddeler. Der blev en Dag i Kongens Telt talt om nogle Plyndringer, den sachsiske Hær havde foretaget i Bøhmen, og som vakte megen Harme. »Har De nogen Sinde kjendt Mage til Folk,« udbrød Frederik, »jeg har aldrig kunnet faa dem til at plyndre i Mähren, hvor meget jeg end opfordrede dem dertil, og nu plyndre de her i et Land, som de burde skaane!«

Den sande Grund til hans onde Lune var for det første Ærgrelse over, at det Foretagende, hvoraf han havde pralet saa meget, var glippet, og for det andet Udsigten til et nyt Felttog, som den kommende Sommer vilde gjøre nødvendigt, og som tegnede til at blive meget besværligere for de allierede og meget mindre indbringende for ham selv, end de tidligere. De østerrigske Tropper havde vundet i Mod og Holdning ved deres hjembragte Sejre; deres Selvtillid var voxet ved, at de i Løbet af to Maaneder havde faaet en fransk Hær til at kapitulere og tvunget Frederik til Tilbagetog. Storhertugen, der var tilfreds med tilsyneladende at have haft Del i Sejren, overgav Kommandoen til Prins Karl af Lothringen, da Maria Theresia, skjønt hun ikke vilde indrømme det, dog begyndte at frygte for, at han ikke var denne Post voxen. I Wien ventede man sig meget, maaske alt for meget, af den nye General, hvis behagelige Ydre, elegante Holdning og slebne Væsen dannede en stærk Modsætning til Storhertugens tvungne, for-

legne Optræden. Den østerrigske Hærs Stilling var fortræffelig; Hovedmassen stod paa Grænsen af Mähren og Bøhmen lige over for Preusserne, der laa i Lejr ved Chrudim, og en betydelig Afdeling under Fyrst Lobkowitz vedblev at spærre Vejen fra Prag til Øvre-Østerrige for den franske Hær. Østerrigerne havde derimod fri Forbindelse til alle Sider baade med Wien, med Nedre-Donau og med Khevenhüller, der stadig var Herre i Bayern.

Denne militære Fordel, som Frederiks Geni muligvis nok kunde faa Bugt med, var imidlertid intet mod den, Maria Theresia havde vundet ved to længe ventede og endelig indtrufne Omvæltninger i Evropa. I London havde nye Parlamentsvalg medført en Forandring af Kabinettet; Walpole var bleven nødt til at gaa af, og det vigtigste Klagepunkt imod ham var, at han ikke havde hjulpet Østerrige, da det var i Fare, at han var mistænkt for at have haft Del i den Nevtralitet, der var bleven iagttaget, og i at Kongen af Hannover havde stemt for Kurfyrsten af Bayern i Frankfurt. Hans Efterfølger, Carteret, kom til Magten med det bestemte Mandat at lade England tage mere virksom Del i Krigen paa Kontinentet. Efter at have fornyet og forøget det Subsidium, der af Parlamentet var blevet tilstaaet Maria Theresia, skyndte han sig at stille de tolv Tusende Mand til hendes Disposition, som vare hende lovede, men som hun endnu ikke havde faaet. Desuden sendte han en extraordinær Ambassador til Haag for at opfordre Stænderne i Holland til at yde en lignende Hjælp.

Samtidig besluttede Hoffet i Turin efter et Aars Vaklen og Tøven sig endelig til at opgive sin gaadefulde Holdning. Karl Emmanuel tog Parti, om ikke for Maria Theresia, saa i det mindste mod Elisabeth Farnese, og Spaniens Bistand, der saa ivrig var bleven tilbudt Bayern, blev saaledes til Skade for dem, der havde modtaget den uden at overveje Følgerne. Næppe havde et spansk Armékorps betraadt Toskanas Kyst, før Karl Emmanuel erklærede, at da hans

Rettigheder i det mindste vare ligestillede med Infanternes, kunde han ikke taale endnu et Medlem af Huset Bourbon i Italien. Ved en med megen Kunst affattet Traktat lovede han Østerrige at forsvare Milano mod Spaniernes Angreb imod at forbeholde sig en nøjere Undersøgelse af sine Rettigheder og af de omstridte Spørgsmaal til senere. Maria Theresia, der saaledes var sikker paa Beskyttelse i Italien, kunde hjemkalde alle de Tropper, som hun ellers havde maattet anvende til at vogte sine italienske Grænselande. Denne uventede Bistand fra Vest og Syd erstattede fuldkomment den, hun havde mistet i St. Petersborg.

Det var altsaa ikke saa underligt, om Frederik med Uro imødesaa det kommende Felttog, især da han ikke kunde haabe at gjøre noget Bytte for sig selv. Schlesien var fuldstændig underkastet, og det var altsaa kun for at sikre Erobringen af Mähren og Böhmen, der vare lovede Sachsen og Bayern, at Preusserne for Fremtiden skulde udgyde deres Blod. Selv en mindre egenkjærlig Politik end den, hvis Grundsætninger Frederik hyldede, kunde have følt sig ubehagelig til Mode ved slige Udsigter.

Og dog var han, saaledes som vi kjende ham, mindre optagen af denne Tanke end af Frygt for, at Frankrig, hvis Krigen fik en større almindelig evropæisk Udstrækning, skulde komme til at spille den første Rolle og han selv synke ned til at indtage en simpel Forbundsfælles ringe Plads. Hans Skinsyge og Had til Frankrig voxede Dag for Dag; hvis han havde været ene om disse Følelser, vilde det maaske være lykkedes ham at berolige sig og give Tid; men hele hans Hof, alle hans Omgivelser vare engelsksindede, russisksindede, endogsaa østerrigsksindede snarere end fransksindede. Det var meget for at behage sine Officerer, at Frederik omtalte de franske Marskalker og Officerer paa en Maade, som han næppe selv kunde finde berettiget; men siden Franskmændenes Nederlag ved Linz tilfredsstillede denne Trøst i Skjældsord dem ikke mere.

Den nationale Stolthed, den tyske Patriotisme, disse endnu halv ubevidste Følelser bleve smigrede ved at se Liljebanneret flygte for tysktalende Soldater. Preusserne ærgrede sig over ikke at kunne udtale deres Glæde højt; de vare misundelige paa Khevenhüller, og hvis en saadan Bedrift gjentog sig, vilde Maria Theresia blive alles Heltinde, selv deres, der skulde kæmpe imod hende. Paa samme Tid gjenløde de protestantiske Kirker i Holland og i mange af de smaa tyske Stater af Forbandelser, der af Prædikanter, som vare Sønner af landflygtige franske Reformerte, udslyngedes mod Ludvig XIV.'s Efterfølger, Antikristen og Satans Støtte, Kristendommens og Frihedens Fjende. Den alt andet end katholske Frederik ramtes selv af nogle Stænk af disse Forbandelser og følte med stigende Uro, at han havde indviklet sig i en Kamp mod Meninger, han maaske delte, og hvis Betydning han i alt Fald tilstrækkelig indsaa til at ønske deres Støtte. Alle disse Grunde til Utaalmodighed og Modløshed forøgedes endnu af en, som ikke havde mindre Magt over ham. Han begyndte at komme i Pengetrang; hans Faders opsparede Rigdomme vare næsten forbrugte, og netop nu bad den nye Kejser, der havde udtømt alle sine Hjælpekilder, ham om en betydelig Pengehjælp i Form af Understøttelse eller Laan.

Omtrent paa denne Tid indlededes der atter Underhandlinger fra London, og Følgen blev, at Podewils fik Befaling til at opfordre Lord Hyndfort til atter at begive sig enten til Olmütz eller Breslau for at underhandle, denne Gang ikke om en Vaabenstilstand, men om en endelig Fred paa Grundlag af følgende Betingelser: Nedre-Schlesien skulde afstaas med omtrent de samme Grænser, der vare angivne i Protokollen fra Klein-Schnellendorf, men med Tilføjelse af en Kreds og et Gods i Bøhmen, Königsgratz og Pardubitz*). Til Gjengjæld skulde unægtelig

*) Det er værd at lægge Mærke til, at disse Besiddelser i selve

Dronningen af Ungarn forpligte sig til at give Kongens allierede en »rimelig Erstatning« og modtage Sømagternes Mægling for at faa sluttet en Fred, hvori alle Magter skulde være indbefattede.

Til Kongens store Misfornøjelse viste Hyndfort ingen Iver for at efterkomme Opfordringen; det var alt for kort siden, han var bleven holdt for Nar, til at han skulde være begjærlig efter endnu engang at spille samme Rolle. Han vidste desuden, at Maria Theresia maatte have samme Følelse og i endnu højere Grad, og Kongens Forslag vare ikke af den Natur, at de kunde berolige hende. Han opsatte derfor under forskjellige Paaskud sin Rejse, og Frederiks Utaalmodighed tiltog Dag for Dag; Sommeren var nær, Belle-Isle havde meldt sin Ankomst og kunde, hvad Dag det skulde være, falde ned som en Bombe i Preussernes Lejr; man maatte vide, hvorledes man skulde modtage ham. Den ulykkelige Podewils fik det ene Brev efter det andet fra Kongen, som skyndte paa ham. »Jo mere jeg tænker derpaa,« skrev Kongen til ham den 31te Marts, »jo mere indser jeg, at jeg for enhver Pris maa have Fred i en Fart.«

Endelig den 17de April kom Hyndfort til Breslau, og Podewils skyndte sig at indlede Samtalen; men Sagen vilde ikke rigtig komme paa Gled, Englænderen var kold, utilgængelig, ironisk og syntes at være fast bestemt paa denne Gang ikke at ville lade sig tage ved Næsen. Efter megen Debatteren frem og tilbage opnaaede Podewils dog ikke andet af Hyndfort, end at han sendte Kongens Forslag til Wien uden Kommentar og udbad sig ti Dage til at afvente Svaret.

Det kunde næppe være tvivlsomt; Dronningen, som

---

dette Øjeblik vare okkuperede af de allierede, og at Frederik tre Maaneder tidligere havde undertegnet en Traktat, hvori de bleve afstaaede til Bayern.

var opflammet af sit Held, var mindre tilbøjelig end nogen Sinde til at overskride Grænsen af de Indrømmelser, hvorpaa hun egentlig aldrig for Alvor var gaaet ind. Da det blev foreslaaet hende atter at træde i Underhandling med Frederik, sagde hun: »Kan virkelig nogen endnu for Alvor vente andet af Kongen af Preussen end Bedragerier?« Og da Storhertugen selv vilde gribe Pennen for at undersøge Kongens virkelige Sindelag, sagde hun: »Min Hjærte, du kan skrive, hvis du vil; men det er ikke værdigt, og han vil gjøre en slet Brug deraf.«

Dronningen fandt selv en fortræffelig Udvej til at give et Svar, hvorved hun ikke kompromitterede sig; hun indsaa, at hvis hun bestemt fordrede en øjeblikkelig og kraftig Hjælp (som Kongen sikkert ikke vilde yde hende), kunde hun vise sig føjelig i andre Retninger uden at udsætte sig for at blive taget paa Ordet. Hun nægtede at afstaa noget af Bøhmen, men lod sig forstaa med, at hun kunde være tilbøjelig til at afstaa en større Del af Schlesien, dog kun paa den Bestemmelse, at Kongen vilde garantere Østerrige Herredømmet over dets øvrige Stater, i det mindste de tyske, og at han vilde forene sig med Dronningen og Sømagterne om snarest mulig at jage de franske Tropper ud af Riget, hvis Frihed de undertrykkede. Denne Betingelse, tilføjede hun med et Skær af Ironi, kunde ikke være vanærende for Kongen, men vilde tvært imod skaffe ham den Ære at blive sit Fædrelands Befrier og den, som gjenoprettede den offentlige Frihed. Da Hyndfort overbragte Podewils dette Svar, spurgte denne: »Er der ikke mere paa Bunden af Sækken?« »Nej, paa Ære ikke,« svarede Englænderen. »Da ere vi begge at beklage; thi vi have arbejdet forgjæves.«

Kongen skrev virkelig til Podewils, at han var »nær ved at falde i Afmagt« over en saadan Frækhed; men i Grunden overdrev han sin Forbavselse. Hyndforts stive, utilgængelige Holdning havde forberedt ham paa Udfaldet,

og efter i nogen Tid at have raset mod Ambassadøren og truet med at skrive til London for at faa ham afsat indsaa han til sidst, at naar Fredsmægleren viste sig umedgjørlig, saa laa det i, at der ikke var bedre Betingelser at vente fra den Part, som det mest angik. Med sin sædvanlige Bevægelighed slog han pludselig om og tog sit Parti; siden Sejren gjorde Maria Theresia saa umedgjørlig, var der kun én Maade, hvorpaa man kunde bibringe hende et mere føjeligt Sindelag, nemlig ved at tildele hende en alvorlig Revselse, som kunde kue hendes Stolthed og nedslaa hendes Haab. Han besluttede at slaa et energisk, grundigt Slag og derefter forsøge at gjenoptage Underhandlingen paa andre og bedre Betingelser. De ti Dage, inden Svaret fra Wien kom, benyttede han til at samle sin Hær og lade den indtage den bedste Stilling og til at levere et Slag mod Prins Karl allerede Dagen efter Svarets Ankomst.

Før Frederik indtog sin slagfærdige Stilling, gav han sig endnu Tid til at sende Bud efter Valori, hvem han i den senere Tid havde undgaaet, og meddelte ham i en særdeles venskabelig Tone, at Hoffet i Wien atter havde gjort ham Fredsforslag, men at han havde givet et meget bestemt Afslag. Samtidig skrev han et Brev til Fleury, hvori han mere end nogen Sinde udbredte sig om deres gjensidige ubrødelige Hengivenhed og mageløse Enighed. »Man siger, at Fjenden rykker frem imod mig,« tilføjede han, »og jeg beder Dem om at lade læse nogle Messer for, at det maa ske. Hr. de Belle-Isle vil naa her til den 22de, formoder jeg, og jeg tvivler ikke om, at vi ville blive meget tilfredse med hinanden.« Valori oversendte baade Kongens Brev og hans Forsikringer, men udtalte sig derom i en noget vantro, melankolsk Tone, der er let at forklare ved Mindet om saa mange skuffede Illusioner.

Slaget mellem Preusserne og Østerrigerne stod den 17de Maj og havde den forønskede Virkning. Frederik havde af forskjellige Kjendetegn mærket, at det var Prins

Karls Hensigt at stile lige mod Prag og bane sig Vej mellem den preussiske og den franske Hær og skille dem fra hinanden. For at hindre Udførelsen af denne Plan opstillede Frederik sine Tropper lige over for Prinsens Hær i en Slags Halvkreds. hvoraf den venstre Fløj blev staaende i Chrudim, medens Centrum indtog en sumpig Slette omkring Clatkau og Chotusitz, og den højre Fløj strakte sig lige til Landsbyen Kuttenberg. Han spærrede saaledes fuldstændig Vejen til Prag for Prinsen, og denne, som ikke saaledes kunde lade sig lamme i alle sine Bevægelser, var nødt til at gjøre et Forsøg paa at sprænge den Barriere, der var opstillet foran ham. Han angreb selv Preussernes Linje og var i Begyndelsen heldig, i det det lykkedes ham at kaste Fjendens venstre Fløj tilbage. Frederik kom imidlertid til Undsætning og tvang Prinsen til at trække sig tilbage med Tab. Træfningen var meget morderisk; skjønt den kun varede tre Timer, maatte Østerrigerne efterlade syv Tusende og Preusserne fire Tusende paa Valpladsen. Den sejrrige Hærs Tab var saaledes ikke meget ringere end den overvundnes, og denne Grund tog Frederik til Paaskud for, at han ikke forfulgte sin Fordel videre og ganske slog Fjenden paa Flugt; men Følgen var, at Prinsen af Lothringen ikke blev foruroliget paa sit Tilbagetog og kunde indtage næsten samme Stilling som før sit Nederlag. Han maatte ganske vist opgive at gaa lige løs paa Prag, men blev ikke afskaaren fra Fyrst Lobkowitz, hvilket var af megen Vigtighed for ham. Naar han rykkede til venstre og sluttede sig til denne Division, kunde han endnu naa Prag; han behøvede blot at følge de to Sider af den Rektangel, hvis Diagonallinje var ham spærret.

Denne Uvirksomhed efter en saa rask og heldig indledet Affære lignede Frederik saa lidt, at alle lagde Mærke dertil, og alle Historikere bekræfte den. »Preusserne,« siger Arneth, »forfulgte ikke Prins Karl længere, end det var nødvendigt for at vise, at de vare Herrer over Valpladsen.«

Droysen siger det samme og tilføjer: »Det stod i Kongens Magt at tilintetgjøre den slagne Hær; men det var ikke hans Hensigt.«

Hvis det ikke passede med Frederiks Planer at høste Frugten af sin Sejr, undlod han i det mindste ikke at gjøre megen Støj derover. Saa snart Slaget var endt, skrev han selv til Kongen af Frankrig, til Kejseren, til Kongen af Polen, til Belle-Isle, Broglie, Valori og Podewils; i hvert Brev udtrykte han sig forskjellig, men stadig med Begejstring og Glæde. »Sire,« skrev han til Ludvig XV., »Prins Karl har angrebet mig, og jeg har slaaet ham tilbage.« Og til Karl VII.: »Min Glæde er saa meget større, som jeg haaber derved at have gjort Deres kejserlige Majestæt til Herre i Bøhmen.« Til Broglie endelig skrev han med et temmelig krænkende Stænk af Ironi: »Jeg er overbevist om, at De ikke vil undlade at benytte Dem af den Bestyrtelse, denne Efterretning vil foraarsage i Fyrst Lobkowitz's Hær. Det er meget vigtigt for vor fælles Sag, at De ikke giver Fjenden Tid til at besinde sig, og da jeg paa min Side tilføjer Fjenden saa vægtige Slag, kan det ikke tillades Deres Hær intet at gjøre; det vilde være en evig Skjændsel for den franske Nation. Jeg har alt for høje Tanker om den franske Tapperhed til ikke at haabe, at De vil gribe Lejligheden til at vinde Hæder.« Til Valori skrev han: »Nu vel, Ven Valori, har jeg ikke holdt Ord; have vi ikke slaaet Østerrigerne? Jeg haaber, de Herrer Franskmænd ville være tilfredse med mig.« Ganske vist var Valori tilfreds, det var umuligt at være andet; men det er et Spørgsmaal, om han blev lige saa glad ved en anden Billet, han modtog to Dage senere, og hvori Kongen udtrykte sig lidt anderledes. »Jeg har holdt Ord,« skrev Kongen deri; »nu er jeg kvit med mine allierede, og de Slyngler af Sachsere have ikke været med.«

Den glædelige Efterretning, der saaledes blev sendt ud i Verden, naaede Belle-Isle paa Vejen til Prag. Han

havde forsinket sig temmelig længe i Frankfurt for at hjælpe den nye Kejser, der syg, ængstelig og pengeløs, som han var, ikke kunde undvære hans Raad. Heller ikke havde han noget imod at lade den nye franske Hær, der skulde operere i Bayern, naa Tyskland, før han kom til Prag, for at hans Samliv med Broglie kunde blive af saa kort Varighed som muligt. Frederiks indirekte Bebrejdelser havde saaret den gamle Soldat dybt, og han havde strax taget Handsken op og svaret, at, saa vidt han vidste, trængte Franskmændene i Almindelighed mere til Tømme end til Spore. »Kongen kunde gjærne have sagt mig det samme i mere høflige Udtryk,« skrev han til Krigsministeren; »men da han maaske ikke kan Fransk, maa man haabe, at hans Brev er mere passende paa hans Sprog end paa vort.« Imidlertid følte han, at det tilkom ham at fuldføre det Værk, Preusserne havde begyndt, men opgivet paa Halvvejen; dog var han samtidig meget urolig over den bekvemme Stilling, Frederik havde tilladt Prins Karl at indtage, og som gjorde, at han, hvad Øjeblik det skulde være, kunde komme Lobkowitz til Hjælp. »Hvis Prinsen kommer til, bliver jeg overvældet,« sagde han. Desuden havde saa vel han som Belle-Isle i den senere Tid faaet Brev paa Brev fra Versailles, baade fra Ministeren og Kardinalen, med Paabud om aldrig at bringe sig i en saadan Stilling, at de ikke kunde undvære Kongen af Preussens Hjælp, eftersom man aldrig kunde være sikker paa ham og bestandig maatte mistænke ham for at ville slutte Fred. Det var Virkningen af Valoris triste og kun alt for begrundede Spaadomme; men i Handlingens Øjeblik var denne Advarsel ikke meget opmuntrende.

Broglie meddelte Belle-Isle sine Betænkeligheder, og de to Marskalker lode for en Tid deres Fædrelandskjærlighed og Pligtfølelse besejre deres gjensidige Antipathi. Belle-Isle især var i den elskværdige Sindsstemning, som følger med Triumf og Ære. De bleve enige om, at de

for at tilfredsstille Frederik og opretholde Frankrigs Ære vilde gjøre et Angreb paa Fyrst Lobkowitz, som havde nærmet sig den franske Hær for at belejre den lille By Frauenberg, der havde bayersk Besætning. Naar Fjenden da ved et kraftigt Choc var dreven tilbage og gjort bange, vilde Belle-Isle personlig begive sig til den preussiske Lejr for i Forening med Frederik at lægge Planer for Sommerens Felttog og undersøge, hvor vidt man kunde stole paa hans Hjælp. Angrebet blev foretaget den 26de Maj og løb meget heldig af; de franske Tropper kom uformodet bag paa Lobkowitz's Hær, hvis Arrieregarde de mødte ved Indgangen til et meget snævert Pas i Omegnen af Landsbyen Sahay; der opstod en meget heftig Kamp, som kun varede nogle Timer, og hvor Franskmændene gik af med Sejren. Lobkowitz trak sig skyndsomt tilbage og opgav Belejringen af Frauenberg.

Hele Dagen igjennem havde de to Marskalker broderlig staaet Side om Side, og om Aftenen saae de begge lige straalende ud; de lykønskede gjensidig hinanden til Sejren, og Belle-Isle viste endogsaa sin Kollega den Høflighed at udvælge hans yngste Søn, Grev de Revel, til at bringe den gode Nyhed til Versailles. Allerede næste Dag blev imidlertid des værre den skjønne Enighed forstyrret; Belle-Isle var ivrig efter at benytte den vundne Fordel til at forsøge paa at trænge Lobkowitz ud af Bøhmen; men Broglie, der stadig frygtede for, at Prins Karls Hær skulde komme ham til Hjælp, turde ikke rykke videre frem. Belle-Isle indvendte, at, naar han ikke vilde rykke frem, burde han trække sig tilbage til den tidligere sikre Stilling og opgive Valpladsen, som de, i Fald det af Broglie frygtede Tilfælde indtraf, ikke vilde kunne holde. Broglie derimod mente at kunne holde sig der, saa længe, til han fik at vide, hvor vidt han kunde gjøre Regning paa Bistand fra den preussiske Hær. At han i dette Punkt havde Uret, viste sig imidlertid senere.

Belle-Isle gav sig paa Vejen til den preussiske Lejr lige saa utilfreds med det, han forlod, som urolig for, hvad han gik i Møde. Han fik undervejs at vide, at Frederik i Steden for at forfølge Prins Karl under Paaskud af, at hans Tropper trængte til Hvile og manglede Fødemidler, havde ladet dem sprede sig langs med den lille Flod Sasawa. Det var umuligt at vise Prinsen tydeligere, at han kunde handle efter Godtbefindende, og at Preusserne ikke skulde genere ham, naar han blot lod dem i Ro. Belle-Isle kom altsaa til Lejren med Sindet fuldt af Mistanke.

Vi behove næppe at sige, at hans Mistanke var særdeles begrundet; thi allerede fire Dage efter Slaget lod Frederik Hyndfort vide, at han ikke var saa beruset af sit Held, at han derfor havde tabt al Følelse for Maadehold, det vil sige, at han var rede til at gjenoptage Underhandlingerne uden at forandre noget ved sit Ultimatum. Hyndfort anerkjendte denne Gang Skæbnens Dom og raadede Maria Theresia til at vise Resignation. Den Maade, hvorpaa han bar sig ad med at opnaa Dronningens Samtykke, viser tydelig nok, at han kjendte hendes ubøjelige Sind; thi hans eneste Argument var, at intet Nederlag var uopretteligt, og hvad Lykken tog i Dag, kunde den give tilbage i Morgen. »Dronningen,« skrev han, »bør saa meget mindre betænke sig paa at gaa ind paa, hvad der forlanges af hende, som hendes Samtykke bliver hende fravristet ved Vold og Troløshed. Ingen Magt i Himlen eller paa Jorden vil i Fremtiden kunne dadle det østerrigske Hus, hvis det senere øver Gjengjældelsens Ret og benytter den første Lejlighed til at gjenerobre, hvad der nu fratages det.«

Da dette Brev naaede Wien næsten samtidig med den sørgelige Efterretning om Nederlaget ved Chotusitz, havde Maria Theresia lige bragt en lille Prinsesse til Verden, der fik Navn af Maria Christine og senere kom til at ind-

tage en vigtig Plads i den kejserlige Familie. Skjønt ingen Lidelser formaaede at kue hendes modige Sjæl, var hun dog mindre skikket end ellers til at holde Stand mod de indtrængende Opfordringer, der fra alle Sider rettedes til hende. Dog varede det flere Dage, før hun gav efter, og da var det endda kun til Dels; hun opgav ganske vist at fordre Kongen af Preussens Bistand og gik ind paa at nøjes med hans Nevtralitet; men hun var urokkelig med Hensyn til Bohmen. »Jeg vil ikke lade nogen røre derved,« sagde hun, »selv om Kongen af England kom og bad mig derom i Spidsen for sit Parlament. Hellere vil jeg begraves under Wiens Ruiner!« Det højeste, der kunde opnaas af hende, var, at hun holdt fast ved det Forslag, hun tidligere havde gjort, om at afstaa et større Stykke af Schlesien. Det kom altsaa nu blot an paa, om Frederik vilde nøjes med denne Indrømmelse, og Sagens Afgjørelse laa i hans egen Haand.

Ikke desto mindre modtog han Belle-Isle med smilende Ansigt og aabne Arme som en gammel Ven; han havde modtaget ham ved Indgangen til Lejren, og da de spaserede tilbage sammen, nødte han ham med den ømmeste Deltagelse til at tage hans Kappe paa, da det truede med Uvejr, og han frygtede, han skulde komme til at fryse. Samtalen begyndte med varme Lykønskninger fra Belle-Isle i Anledning af Sejren den 17de Maj. Kongen nød med Tilfredshed den Virak, hvorpaa Belle-Isle ikke sparede; men han syntes ikke at ville gjengjælde Komplimenterne og omtalte Træfningen ved Sahay paa en temmelig kold og spottende Maade som en Skjærmydsel uden Betydning. Belle-Isle modsagde ham ikke; paa Valpladsen havde han været fuld af Stolthed over Sejren; men siden havde han hørt, at Marskalk de Broglies Venner i den Anledning ønskede at skaffe ham Titel af Hertug, og han skjøttede ikke om at hjælpe til at forherlige sin Rival. Frederik spurgte derpaa temmelig skarpt, hvorfor de ikke havde for-

fulgt Fyrst Lobkowitz paa hans Tilbagetog; men Belle-Isle gjengjældte Spørgsmaalet med paa sin Side at forhøre sig om, hvorfor Frederik ikke havde benyttet sig af Sejren ved Chotusitz. »De har herved,« sagde han, »gjentaget den Fejl, De begik efter Indtagelsen af Neisse, og som let kunde være kommen Dem dyrt til at staa.«

Frederik forsøgte ikke at forsvare sig; han vedblev at være rolig og elskværdig, men tillige urokkelig i sin Beslutning om ikke at forfølge Prinsen af Lothringen. »Før den 15de Juli,« sagde han, »maatte ingen gjøre Regning paa ham; han behøvede den Tid til at gjenoprette sit Tab og sætte Hæren i Stand; hvis da de franske Tropper til den Tid vare disponible, kunde de i Forening marchere mod Wien paa begge Sider af Donau. »Men,« sagde Belle-Isle, »hvis nu Marskalk de Broglie blev angreben af hele den østerrigske Hær?« — »I saa Tilfælde,« svarede Frederik, »kunde han trække sig tilbage til Pisek, hvor han havde tilbragt Vinteren; og desuden, hvorfor skulde han ikke kalde de sachsiske Tropper til Hjælp, som endnu ikke have været i Ilden? Nu er det deres Tur.« Alt, hvad Belle-Isle ved sine indstændige Opfordringer opnaaede, var, at et preussisk Detachement skulde rykke frem til det Sted, hvor Sasawa falder i Moldau, for at være i Stand til at komme Prag til Hjælp i Tilfælde af, at det blev angrebet.

For at udslette det ubehagelige Indtryk af dette tarvelige og med Nød og næppe fravristede Løfte om Hjælp gav Frederik sig derpaa til at rase mod Østerrigernes utaalelige Hovmod og Indbildskhed. »Der existerer ikke noget mere hævngjerrigt,« sagde han, »end Storhertugen og især Dronningen, og hvis hun ikke bliver ydmyget, vil hun bringe hele Evropa i Oprør, selv om hun slutter Fred; thi hun gjør det kun for at vinde tilbage, hvad hun har tabt. Ingen kan være mere interesseret end jeg i, at hun ikke bliver for mægtig; thi efter hvad der er foregaaet,

vil der altid vedblive at bestaa et uforsonligt Had mellem Østerrige og os. Jeg har maaske alt for letsindig indladt mig paa denne Krig, og jeg har gjennemgaaet Timer fulde af Tvivl og Uro. Jeg skal aldrig glemme, hvorledes De har opført Dem imod mig. Nu ønsker jeg kun en god og solid Fred.«

Dette Ønske om Fred, som Frederik saaledes for første Gang udtalte, pirrede uden Tvivl Belle-Isles Nysgjerrighed; thi han spurgte ham, hvorledes han tænkte sig, at en almindelig Fred bedst kunde sluttes. Frederik svarede med det Udtryk, der nylig er blevet berømt ved at benyttes ved en anden Lejlighed: Beati possidentes og forklarede, at han dermed mente, at Bøhmen skulde tilhøre Kejseren, fordi han allerede havde det i Besiddelse; men at Sachsen (da Mähren rimeligvis ikke vilde være erobret) maatte nøjes med en Del af Øvre-Schlesien. »Jeg tror ikke,« tilføjede han, »at man kan opnaa mere af Dronningen i Aar.« »Derpaa,« siger Belle-Isle i sin Beretning, som man gjør bedst i her at meddele ordret, »sagde han, at han ønskede at tale aabent og fortrolig med mig, men at jeg maatte love ikke at røbe vor Samtale for nogen, hvorpaa han spurgte, om vi virkelig ikke agtede at forlange noget som helst til Erstatning for de uhyre Summer, vi havde kostet paa Krigen. Jeg sagde det samme til ham, som De véd, jeg sagde og skrev i Fjor i Anledning af et lignende Spørgsmaal, og som jeg ikke vil gjentage. Han sagde, at det var meget ædelmodigt af Kongen, og at det jo i Grunden var det vigtigste for Frankrig at faa Østerrige ydmyget og sætte en Fyrste paa Tronen, som var den hæderligste Mand i Tyskland, og paa hvis Venskab Kongen og hans allierede trygt kunde stole; men han tilføjede, at vi burde dog alligevel have Luxemburg. Jeg gjentog min bestemte Nægtelse og sagde, at det var os nok at lade Fæstningen rasere og derpaa bestemme en passende Grænse paa denne Kant. Kongen af Preussen fandt, at

det var meget lidt at forlange, at intet kunde være mere rimeligt og tillige mere rosværdigt, og at Freden i den Retning vilde være let at slutte.«

Samtalen havde mod Slutningen været ret hjærtelig, Kongen havde udtalt sig saa tydelig, og hans Ønske om en fælles og for alle fordelagtig Fred syntes at være saa oprigtig ment, at Belle-Isle forlod Lejren med bedre Haab, end han var kommen. »Lad os blot holde ud en Maaned endnu,« sagde han til Valori, »da vil alt være frelst.« I det Øjeblik han skulde rejse, underrettede Kongen ham imidlertid om, at hans Spejdere havde bragt ham Bud om, at Prins Karl med et Korps paa 20,000 Mand rykkede frem i Retning af Lobkowitz's Hær. Meddelelsen kunde være til Nytte, men denne Begivenhed havde været saa let at forudse og saa let at hindre, at det var vanskeligt at være taknemmelig for Underretningen. Belle-Isle skyndte sig imidlertid at lade Efterretningen gaa videre til Broglie, medens han selv efter Frederiks Raad begav sig til Dresden for at forsøge af den sachsiske Hær at opnaa den Hjælp, Preusserne ikke vilde yde ham.

Hvor meget han end hastede, kom han imidlertid dog for sent; allerede inden han havde forladt den preussiske Lejr, vare de to østerrigske Hære stødte sammen. Naar man sammenholder de forskjellige Data, kan man ikke tvivle om, at Prins Karl kun havde oppebiet Maria Theresias Svar paa Frederiks Forslag for at sætte sig i Bevægelse. Overbringeren af dette Svar har næppe, da han passerede Hæren, undladt at meddele Resultatet, og da Prinsen nu altsaa var sikker paa hverken at blive forfulgt eller angreben, rykkede han frem med en uventet Dristighed og Hurtighed. I Forening med Lobkowitz's Afdeling beløb Østerrigernes Hær sig nu til 60,000, og da Broglies Hær ikke engang talte halvt saa mange, var han nødt til strax at trække sig tilbage. Marskalken maatte først rømme det Terræn, han indtog uden for Pisek, der-

paa Pisek selv, og til sidst ty ind under Prags Mure. Hærens uforsagte Holdning hindrede ganske vist Fjenden fra at komme den alt for nær; men Tilbagetoget maatte alligevel foregaa med saa megen Hast, at en Del Bagage og Munition gik tabt, og Hæren naaede Prag i Uorden. Byen kunde tro sig stedt i Fare; det var, som vi have set, det eneste Tilfælde, hvori Frederik havde lovet Belle-Isle sin Hjælp. Den trofaste Forbundsfælle fandt imidlertid tværtimod, at det var det rette Øjeblik til at bekjendtgjøre det Frafald, som han længe havde været bestemt paa at foretage.

Det hele var gaaet hurtigere, end Frederik havde beregnet; han havde ventet mere Langsomhed af Prins Karl og bedre Modstand af den franske Hær. Da Efterretningen naaede ham, havde han derfor ikke endnu givet Podewils formel Bemyndigelse til at indvilge i Maria Theresias Svar, og Østerrigernes hurtige og heldige Fremmarche gjorde ham bange for, at hvis den kjække Dronning fik Underretning derom, før Freden mellem ham og hende var sluttet, skulde hun, fuld af nyt Haab, tage det Samtykke tilbage, der mod hendes Vilje var fravristet hende. Han skrev derfor ufortøvet til sin Minister, at han øjeblikkelig skulde afgjøre Betingelserne med Lord Hyndfort og undertegne Fredspræliminarierne.

Dette Brev blev skrevet den 9de Juni, og den 11te kom Valori til ham for at bede om den Hjælp, der var dem lovet. Kongen nægtede i første Øjeblik ikke sin Forpligtelse, skjønt han rasede stærkt over de franske Generalers Udygtighed; men han ønskede at vente to Dage for at faa nøjere Oplysninger. Da Valori forestillede ham, at Hastværk var nødvendigt, og at han dog i det mindste kunde give de Detachementer, der laa nærmest ved Prag, Ordre til at rykke frem, svarede han: »Træng ikke ind paa mig; I kunne selv tjene til Exempel paa, hvad der kommer ud af at dele sine Tropper. Deres Veltalenhed,

min Ven, kan maaske bringe mig til at slutte en eller anden Traktat, men De vil ikke opnaa, hvad De ønsker.«

Nogle Timer senere forlangte Valori atter Avdiens. Denne Gang var det Belle-Isle, som fra Dresden, hvor hen den sørgelige Efterretning var naaet, sendte en indtrængende og fortvivlet Opfordring. Frederik indsaa, at det vilde være umuligt at vedblive at hykle og sagde derfor: »Hr. Marquis de Valori; jeg vil ikke narre Kongen, jeg vil tale aldeles aabent med Dem. Tilstanden er fortvivlet — — Deres Hr. de Broglie fortjener megen Dadel — der er ikke mere nogen fransk Hær. De er afskaaren fra Deres Magasiner og Hjælpetropper — alt er tabt. Jeg siger Dem, at vi maa slutte Fred.« Derpaa kom han tilbage til sin tidligere Paastand om, at han vidste fra sikker Haand, at der blev ført hemmelige Underhandlinger mellem Wien og Paris. »Jeg vil ikke holdes for Nar,« sagde han, »jeg arbejder paa at faa Fred; Deres Affærer ere i en saadan Tilstand, at de umulig nogen Sinde kunne bringes paa Fode igjen. — Jeg ser nok, at De er meget vred; men De maa sige dette til Marskalk de Belle-Isle.« Valori svarede, at han unægtelig var meget overrasket, især da Sagernes Tilstand ikke kunde være fortvivlet, undtagen hvis han ikke vilde staa dem bi; der var mere end én Udvej til at gjenoprette alt. — »Ja,« svarede Kongen, »hvis jeg atter vil vove et Slag; men det vil jeg ikke. Jeg har udgydt Menneskeblod nok, og jeg spiller alt for højt Spil ved at indlade mig i et nyt Slag, til at jeg atter vil udsætte mig derfor. Jeg gaar til Grunde med Dem, hvis jeg ikke tænker paa mig selv.« »Men, Sire, hvad skal der blive af Kejseren, naar Deres Majestæt, hvis Værk han er, svigter ham? Og hvilken Sikkerhed vil De selv finde i Fremtiden? Indser De ogsaa, i hvilken Stilling denne Fred vil bringe Dem?« »Det er min Sag, og jeg vil rede mig ud deraf, som jeg bedst kan. Hvad Kejseren angaar, kommer man vel til at gjøre noget for

ham. Nu vel, min kjære Valori! De maa altsaa tage hen til Marskalk de Belle-Isle.« Dermed vendte Kongen ham Ryggen, i det han tilføjede: »Paa behageligt Gjensyn.«

Da Valori naaede Prag med sin ubehagelige Kommission, mødte der ham et næsten endnu sørgeligere Syn. Midt under den almindelige Forvirring fandt de to Marskalker for godt mere end nogen Sinde at give efter for deres gjensidige Fjendskab; begge vilde kommandere, og de vare ikke enige om noget som helst. Belle-Isle, der var kommen fra Dresden strax efter Tilbagetoget, dadlede skarpt den Stilling, hans Kollega havde ladet Hæren indtage under Prags Mure, og Broglie afslog haardnakket at forandre den. Deres store Forskjellighed viste sig ligeledes i den Maade, hvorpaa de modtoge Valoris Efterretning. »Det har jeg altid ventet, sagde Broglie, »jeg har aldrig delt de Forhaabninger, man har forsøgt at bibringe Kongen.« Belle-Isle derimod var endnu vantro; han bemærkede, at der i det Brev, Valori medbragte fra Kongen, kun taltes om at slutte Fred i al Almindelighed, og ikke om, at Frederik vilde slutte Fred for egen Regning. Valori havde saaledes det Uheld at blive lige ilde modtagen af begge; den ene bebrejdede ham, at han troede alt tabt og »havde Frygten malet paa sit Ansigt«, den anden derimod, at han var rejst uden ordentlig Forklaring, uden at give Frederik Tid til at betænke sig, og at han havde paataget sig et Hværv, han burde have afslaaet; thi Kongen af Frankrigs Ambassadør burde ikke gjøre sig til Kommissionær for Kongen af Preussen.

Da Valori saaledes blev afvist, rejste han igjen saa hurtig som muligt, forsynet med et Svar fra Belle-Isle, der gjorde en sidste Anstrængelse for at afværge det Brud, hvorom han endnu tvivlede. Dersom noget kunde forøge en Franskmands Sorg, var det Synet af den almindelige Glæde, der herskede i den preussiske Lejr. Fredslutningen var bleven bekjendt, og skjønt man endnu

ikke vidste Betingelserne, blev dog Efterretningen derom modtagen af Hæren og Befolkningen med ublandet Tilfredshed. Valori havde meget vanskeligt ved at opnaa Avdiens hos Kongen, der modtog ham koldt og tvungent og sagde, at han var ham meget forbunden for hans Ulejlighed. Efter nogle almindelige Floskler om, at han dybt beklagede den Yderlighed, hvortil han havde været nødt til at gribe, trak han sig tilbage; »han lod til at længes meget efter at blive af med mig,« siger Valori, »da min alvorlige Mine forekom ham som en Bebrejdelse.«

I de sidste Dage af Juni bleve Fredsbetingelserne offentliggjorte; Østerrige afstod til Preusserne hele Øvre- og Nedre-Schlesien med Undtagelse af Hertugdømmet Teschen, Byen Troppau og nogle Fodsbred Land af liden Betydning. Til Gjengjæld indgik Kongen af Preussen ikke anden Forpligtelse end at udbetale den engelske Regering et Laan, den forhen havde gjort Østerrige, og hvorfor de havde faaet Sikkerhed i Schlesiens Indtægter. Frankrig blev ikke engang nævnt i Traktaten, og der blev ikke gjort det mindste for at sikre den franske Hær fri Bortgang eller for at give Regeringen Lejlighed til at blive indlemmet i Freden. Samme Tavshed med Hensyn til Kejseren. Sachsen blev ganske vist omtalt; men det var kun for at opfordre Kong Avgust til at indtræde i det nye Forbund tillige med England, Rusland, Holland og Danmark, dog paa den udtrykkelige Betingelse, at han senest inden fjorten Dage skulde trække sine Tropper ud af Bøhmen. Saaledes som Avgusts Karakter var, kunde ingen tvivle paa, at han vilde modtage Tilbudet.

Det var det sidste Slag; da Belle-Isle hørte det, blev han aldeles tilintetgjort. Af det uhyre Maskineri, hans Diplomati havde sat i Bevægelse, var der ikke andet tilbage end en Hær paa 25,000 Franskmænd, som manglede alt og laa blokerede bag sløjfede Volde. Frederik skrev ikke desto mindre til ham for at trøste ham: »Dette Fore-

tagende er ligesom en Sejltur, hvorpaa flere have indladt sig i Forening; men da de blive splittede ad ved et Skibbrud, nødes enhver af de sofarende til at frelse sig ved Svømning og lande, hvor han kan. Fra denne Kyst udstrækker jeg imidlertid Haanden mod mine Forbundsfæller og ønsker kun min Frelse for at redde dem.« Til Kejseren skrev han: »Da jeg nu ser mig i en Stilling, hvor mit Sværd ikke mere kan være til Nytte for Deres Majestæt, forsikrer jeg Dem, at min Pen altid skal staa til Deres Tjeneste, og at mit Hjærte altid skal tilhøre Deres Majestæt.« Til Fleury endelig henvendte Kongen en lang, forvirret og indviklet Skrivelse, hvori han atter gjennemgik alle sine sande eller foregivne Grunde til Klage og sluttede med følgende dristige Paastand: »Denne Krig er et Væv af Beviser paa god Vilje fra mig mod mine Forbundsfæller.«

Naar Belle-Isle var sønderknust over at se sin lyse Bygning af Forhaabninger styrte sammen, kan man gætte sig til Fleurys Følelser. »Man siger,« skriver den engelske Ambassadør, »at Kardinalen brast i Graad.« Ludvig XV. holdt bedre Anstanden vedlige, og efter nogle Dages Forvirring blev der givet Ordre ved Hoffet til kun at omtale denne Begivenhed med Ro, næsten med Ligegyldighed, som en Sag, der længe havde været forudset, og endogsaa at afholde sig fra enhver bitter Bebrejdelse mod Kongen af Preussen. Dette Paabud skyldtes lige saa meget Stolthed som Forsigtighed. I den vanskelige Stilling, hvori Frankrig befandt sig, syntes det at være nødvendigt at slutte Fred, og det vilde være urimeligt at forøge Vanskeligheden derved ved at krænke Kongen af Preussens Hovmod og afslaa den Haand, han kunde række de skibbrudne.

Hvem skulde tro det? Foruden Versailles var der et Hof endnu, hvor der blev udgydt Taarer over Freden; det var i Wien, — ogsaa Maria Theresia græd. Skjønt hun ved Freden havde gjenvundet et Kongerige, hævnet sig paa den

ene af sine Fjender og var bleven befriet for den anden, var hun dog utrøstelig. »Hun bliver ved at sige,« skrev Robinson, »at hun har mistet den skjønneste Juvel i sin Krone; hun glemmer, at hun er Dronning, og naar hun ser en Schlesier, brister hun i Taarer som en almindelig Kvinde.«

I England, i Holland, i alle de protestantiske Lande var Glæden stor; man frydede sig over Frankrigs Ydmygelse, og den unge Helt, der saaledes forstod at behandle den store katholske Magt, blev hilset som en ny Gustav Adolf, en tilkommende Vilhelm af Oranien. I Haags Gader, lige under den franske Ambassadørs Vinduer, blev der antændt Glædesblus og raabt: »Leve Preussen og ned med Frankrig!« I Paris derimod herskede den største Harme og Bestyrtelse, og Fleury havde Ret, naar han skrev til Frederik, at det var umuligt at forhindre Folkestemningen fra at udtale sig med retfærdig Strænghed.

Hvem der har Taalmodighed til omhyggelig at sætte sig ind i Følgerne af de Begivenheder, vi have skildret, vil se, at Frankrig ved at gjøre sig til Frederiks medskyldige og svigte sine højtidelige Forpligtelser mod Østerrige, havde bibragt sin egen Fordel og Storhed et Stød, hvis Virkninger strakte sig langt ud i Fremtiden. Selv havde Frankrig aabnet en ny Æra for Plyndrings- og Erobringstog, som begyndte med Schlesien, fortsattes med Polen, vedblev lige til vore Dage, og hvorunder det til sidst selv har lidt mere end noget andet Land. Saaledes have Følgerne været af en Handling, der paa én Gang var uklog og troløs. Straffen kan forekomme vel fortjent; men naar det er let at se, for hvilke Fejl Frankrig har maattet lide, er det mindre let at begribe, for hvilke Dyder Preussen er bleven belønnet. Da Fleury og Frederik begge, skjønt i forskjellig Grad, vare skyldige i samme Misgjerning, undres man over at se den ene høste Frugten af sin Dristighed, medens den anden maa bøde haardt for sin Svaghed; men

selv om vor Tro paa Forsynets Retfærdighed saaledes undertiden sættes paa Prøve, bestyrkes den dog samtidig ved slaaende, iøjnefaldende Træk. Saaledes have vi i denne Fortælling et ædelt Exempel paa, hvorledes Maria Theresia ved sit ubetvingelige Mod bringer Lykken tilbage til den uskyldig forurettede og hævner Historiens Moral.

S. M.

Af Rists Livserindringer.*)

I.

Ophold i Kjøbenhavn 1797—1801.

Johan Georg Rist, en holstensk Præstesøn, født den 23de November 1775, modtog som Student i Kiel i Aaret 1797 et Brev fra en Ven ved Navn Wolff, der Aaret før havde forladt Kiel for at indtræde som Volontør i det tyske Kancelli i Kjøbenhavn. Wolff skrev til ham, at han havde foreslaaet ham til Privatsekretær hos Finansministeren Grev Schimmelmann, og at der var Udsigt til, at han kunde faa denne Plads, naar han vilde gjøre en Rejse til Kjøbenhavn. Grev Schimmelmann var nemlig vant til at have en ung Mand i sit Hus, der dels kunde hjælpe ham med hans Arbejder, dels tjene som Forelæser og daglig Husfælle. Den sidste, der havde haft Pladsen, var den allerede som Yngling ved sjælden Lærdom og Skarpsindighed udmærkede, siden som Historiker berømte Barthold Georg Niebuhr, der var et Aar yngre end Rist. Han var nu rejst til England, og Grev Schimmelmann opfordrede sin tidligere Sekretær, Kancelliraad Grønland, til at se sig om efter en anden ung Mand, der kunde passe for ham. Denne Grønland (født

*) Efter „Johann Georg Rists Lebenserinnerungen. Herausgegeben von G. Poel. Th. 1—2. Gotha 1880."

1761 i Wilster, død 1825 i Kjøbenhavn), en original og aandrig, men sær Mand, var Arkivar i det tyske Kancelli; Wolff arbejdede under ham og havde vundet hans Velvilje ved Kundskaber, Flid og Opførsel. En Dag spurgte Grønland ham, om han ikke skulde kjende en ung Mand i Kiel, der besad videnskabelig, navnlig filosofisk Dannelse og Kundskab i de nyere Sprog, hvem man kunde foreslaa. Wolff tænkte strax paa Rist og fik det Hverv at skrive til ham.

Otte Dage efter kom der et andet Brev fra Wolff, der igjen nedslog den stillede Udsigt. Under Grønlands Forhandling var en af de litterære Fribyttere, af hvilke Berlin har opdraget, om ikke frembragt saa mange, Livlænderen og Lettervennen Merkel, kommen til Kjøbenhavn. Han havde vundet et vist Ry som Talsmand for krænkede Menneskerettigheder, og det var tilstrækkeligt for Grevinde Schimmelmann, der sværmede for det aparte, til at anbefale ham til sin Mand. Han blev strax antagen, skjønt Husets Venner rystede paa Hovedet over, at man vilde indvie en tysk Journalist i de fortroligste Stats- og Familieforhold. Dette maatte Wolff til sin store Sorg meddele Rist; men denne havde nu engang faaet Lyst til at se Kjøbenhavn og rejste i Mikkelsdagsferien der hen sammen med flere Venner. Allerede Dagen efter hans Ankomst meddelte Wolff ham, at Merkel ikke længe vilde blive i sin Stilling, og at den gamle Plan vel endnu kunde blive til Virkelighed. Da han syntes godt om Kjøbenhavn og hørte alle omtale Grev Schimmelmann med Højagtelse, var han snart bestemt paa at modtage et nyt Tilbud. Først gjorde han Grønlands Bekjendtskab; denne syntes godt om ham, især da han hørte, at han var en Discipel af Fichte — Rist havde studeret i Jena —, og indførte ham som rejsende i det Schimmelmannske Hus. Vi ville nu lade ham selv tale:

»Det var efter Bordet, at jeg første Gang saae disse to

mærkelige Mennesker. Gjennem Grevens forlegne, ængstelige Anstand, skelende Øjne og svage Stemme lyste der strax en høj, ædel Sjæl; hans Spørgsmaal gik lige løs paa Sagen, og hans republikanske Sind førte ham snart dybt ind i en Samtale med Kieler-Studenten, saa at Forskjellen i Alder og Stand udslettedes. Grevindens bevægelige Ansigtstræk, skjønne, kloge Øjne og hele fornemme Holdning indgøde mere Interesse end Tillid. To Dage efter blev jeg bedt til Middag. Jeg erfarede af Grønland og Wolff, at jeg havde gjort et ret godt Indtryk, kun havde mit Hoved voldt noget Anstød. Det var den Gang endnu ikke almindelig Skik at bære brunt og klippet Haar: det var i det hele kun Brug ved Universiteterne og hos de Folk her i Landet, som ved et ydre Tegn vilde bekjende sig til Revolutionens frie Grundsætninger. Nu havde jeg uheldigvis før min Afrejse fra Kiel ladet mit Haar klippe kortere end sædvanlig; dette havde, i det mindste hos Grevinden, vakt nogen Bekymring, og man syntes at nære Frygt for en jakobinsk Husfælle; et saadant Hoved havde endnu ikke vist sig i Hovedstaden. I øvrigt blev det nu formelig tilbudt mig at træde i Grevens Tjeneste; men man ventede, at jeg vilde bære Pudder. Hertil erklærede jeg mig rede, men svarede, at jeg endnu ikke havde fuldendt mit Triennium (den lovbestemte Studietid i Hertugdømmerne) og frygtede for, at dette kunde blive skadeligt for min Fremtid. Det blev da aftalt, at jeg strax skulde rejse tilbage til Kiel og for et Syns Skyld begynde at høre Forelæsninger, men efter 14 Dages Forløb, som om jeg var afbrudt ved en pludselig Kaldelse, afrejse til Kjøbenhavn og tiltræde min Plads.« — —

»Den 13de December 1797 kom jeg tilbage til Kjøbenhavn og fik Bolig i det Schimmelmannske Palais. Det var en sælsom Forandring: fra min beskedne Stue flyttet til et prægtigt Hotel, opvartet af mange Tjenere, ved et Bord, hvor der herskede en for mig ukjendt Luxus, med

Pakker af Forretningspapirer for mig, som netop havde forladt Høresalenes haarde Bænke, uden mæglende Overgang daglig i Forhold til mange, til Dels betydelige Forretningsmænd, indført i det diplomatiske Selskab; omkring mig hos Folket det fremmede, danske Sprog, Fransk Selskabets Sprog, jeg selv uden Støttepunkt, uden Raadgiver i den fremmede Verden. Det forekommer mig dog, at jeg temmelig hurtig orienterede mig i de nye Forhold; dertil hjalp et muntert Sind og en hurtig Opfattelse, men fremfor alt Grevens ubegrænsede Godhed og Grevindens Forkjærlighed for det nye og aparte. I Samtalen overtraf jeg maaske deres Forventninger: besad jeg end ikke Niebuhrs dybe og omfattende Lærdom, havde jeg dog mange gode Kundskaber, især i Historie og Filosofi, og Evne til let Meddelelse. Dernæst havde jeg en god Støtte i Grønland, der rigtignok ikke gjaldt meget nede i Salonen, da han levede i næsten aabenbar Krig med Grevinden, og snart en tro Raadgiver og Ven i Kirstein*), Administratoren for det Schimmelmannske Fideikommis, som boede i Palaiet med sin vakre Familie. — — Det Schimmelmannske Hus saae uden Undtagelse ikke blot det fornemste, men ogsaa det bedste Selskab. Daglig vare Kunstnere, lærde, Forretningsmænd, rejsende, og i det hele enhver, som udmærkede sig, budne til Middag. — — Om Morgenen Kl. 7 eller 8, naar jeg havde spist Frokost, gik jeg til Greven, refererede over Sager fra den foregaaende Dag eller forelæste ham Udarbejdelser, Indberetninger og Breve indtil Statsraadets Time, Kl. 10, eller til han gik i Kollegiet. Derefter havde jeg Tid til at arbejde og derpaa til at foretage mig, hvad jeg vilde. Kl. 3 blev der spist til Middag, Kl. 5 eller 6 gik hver til sit. Eftermiddagstimerne, i hvilke Greven an-

---

*) Ernst Philip Kirstein, født 1759 i Stettin, Deputeret i Generaltoldkamret og Kommercekollegiet, Konferensraad, † 1834 i Kjøbenhavn.

bejdede for sig selv eller modtog Forretningsbesøg, medens den elegante Verden indfandt sig til Besøg nede hos Grevinden, vare igjen mine egne. Kl. 9 kom Greven ned, jeg indfandt mig ogsaa; ofte var man alene, da blev der forelæst noget nyt. Da jeg kom, vare Schellings Værker paa Dagsordenen. Grev Schimmelmann optog de store Ideer med Begjærlighed og Begejstring og forarbejdede dem paa sin Vis. Grevinden hørte eller hørte ikke efter, men forstod altid at opsnappe en Tanke, som hun siden gjorde gjældende. Han, som egentlig aldrig blev træt og sov meget lidt, mærkede ikke Nattens Magt og Timernes Løb paa min Stemme og mine Øjne. Ofte blev Klokken 1; han hørte ufravendt paa de mest abstrakte Forelæsninger, medens jeg læste sovende med aabne Øjne. De bedste Timer vare de, i hvilke han, efter fuldendt Dagsarbejde, i det han spaserede op og ned, udtalte sig om alle de højeste Interesser, om enhver stor Idé, som kunde tjene til Menneskenes Vel og faa Indflydelse paa Staternes Skæbne, og tillod mig at udtale mig. Jeg har aldrig kjendt et renere, ædlere Sind, en barnligere Sjæl, en Aand, der var mere skikket til at hæve sig til det højeste. I saadanne Timer elskede og ærede jeg ham som min Fader, hvis klare Blik og faste Skridt i Livet kun fattedes ham. Heller ikke har jeg kjendt et bevægeligere aandeligt Liv end hos ham, hvis Tanker i ét Træk fra den dybeste, tragiske og religiøse Inderlighed kunde strejfe over til den frieste Ironi. Bevægeligt i højeste Grad, men sygelig pirreligt og ikke uden en stærk Dosis af kvindelig og grevelig Personlighed var ogsaa Grevindens hele indre Liv.« — —

»Mit Haar var voxet og pudret; men der hørte vel en endnu større Kredit til for at forsone Grevinden med min Tobaksrøgen, som jeg den Gang var i høj Grad forfalden til. Det manglede ikke paa Bemærkninger om den Lugt, jeg med mine Klæder udbredte i hendes Værelse; men det hjalp ikke noget, og snart blev jeg retfærdiggjort ved

Grevindens Broder, Baron Schuberts Ankomst, ja blev endog opstillet som Mønster for ham, der indtil Overmaal og Væmmelse fyldte Huset med en parfumeret Tobakslugt.« — —

»Midt i Maj flyttede vi til Sølyst, hvor jeg tilbragte det første Foraar i en sand Fortryllelse. Greven kjørte næsten hver Morgen til Staden, hvor hen jeg kun sjælden ledsagede ham; men et Par Rideheste stode til min Tjeneste, og mange Timer tilbragte jeg under de prægtige Bøge. En stor Tilvæxt i Behagelighed vandt vor lille Kredses Selskab med Familien Rantzau, som Grev Schimmelmann havde overladt det nærliggende Christiansholm til Sommerbolig. Den unge Grev Christian Detlev Carl Rantzau-Ascheberg havde i Holsten udmærket sig ved usædvanlig Dannelse, tidlig Alvor og indsigtsfuld Virksomhed i sine Godsers Forvaltning; han var en af de første, som havde indført det for Bønderne saa velgjørende Arvefæste paa sit Gods. Hans virksomme og ærgjerrige Aand lod ham ikke længe blive paa Ascheberg, og i en Alder af 25 Aar blev han udnævnt til Deputeret i Kommercekollegiet, som Grev Schimmelmann brugte som et Slags Forraadskammer for talentfulde Mænd, til hvilke der ikke strax var nogen anden Plads at finde. Senere gik Rantzau, der havde gjort grundige juridiske Studier, over til det tyske Kancelli og modnedes snart til en virkelig Statsmand; han vilde vistnok til Held for Danmark have naaet de højeste Stillinger, hvis man for hans Skyld havde gjort en Undtagelse eller givet hans Ærgjerrighed nogen Næring, eller hvis han selv havde kunnet tæmme sin Utaalmodighed over alt for langsom Fremgang. Saaledes troede han sig tilsidesat, han forlod Statstjenesten og døde 1812 endnu ung, men allerede livstræt, som Overpræsident og Universitets-Kurator i Kiel. — Til denne Mand og hans aandrige og indtagende Hustru, Charlotte Diede v. Fürstenstein fra

Regensburg, hvor hendes Fader var dansk Comitialgesandt, kom jeg i et nøje venskabeligt Forhold.« — —

»Et andet dyrebart Navn slutter sig til det sidst nævnte: Grev Christian Bernstorff. Jeg var ikke saa lykkelig at kjende hans store Fader, Andreas Peter Bernstorff, efter hvis Død i Sommeren 1797 Grev Christian i sit 27de Aar havde overtaget Styrelsen af de udenlandske Anliggender. Sønnen var i Aand og Talent Faderen overlegen, men stod tilbage for ham i mangesidig Uddannelse til Forretningerne, Arbejdsdygtighed og omfattende Kundskaber. Grev Christian Bernstorff er den betydeligste og elskværdigste Personlighed, jeg i hele mit Liv har lært at kjende. Herlig begavet af Naturen havde han ved den tidlige Udmærkelse, han nød, og flere Gesandtskabsposter, han beklædte i de Aar, hvor andre endnu ere Lærlinge, naaet en Sikkerhed og Verdenserfaring, som kun savnede en videnskabelig Dannelses Støtte for allerede den Gang at gjøre ham til den første Mand i Staten. Et sjælden skarpt Blik og Dømmekraft erstattede ofte hin og gav endog hans Anskuelser en Originalitet, som aldrig forstyrredes ved noget tillært; hans Stils uovertræffelige Elegance, Koncision og Værdighed i skriftlige Arbejder vidnede om en fortræffelig ordnet Aand; den over alle Begivenheder svævende og enhver Personlighed glemmende Ro, som boede paa hans Pande, stemplede ham fortrinsvis til Statsmand; der var noget i Sandhed stort i hans Anskuelsers og Ytringers lysende Klarhed, og en uforstyrrelig Munterhed vidnede om, at denne Ro var en Naturgave, ikke et paataget Skin. Til at blive en fuldkommen Statsmand var han kun alt for rigt udstyret med Aand og Hjærte og manglede den Kulde, som er rede til at opofre enhver højere Trang for ydre Formaal. Han var ikke ærgjerrig og havde desuden tidlig naaet de højeste Trin i sit Fædrelands smaa politiske Forhold. Naar han var færdig med Forretningerne, som han egentlig ikke holdt af, levede han

ganske for selskabelig Nydelse og ofte for et dolce far niente i sin Families og faa Venners snævre Kreds. Det større Selskab undgik han helst, naar ikke et kvindeligt Væsen særlig tiltrak ham, og saaledes tildrog han sig ved sin Tilbageholdenhed det Ry for Stolthed og Kulde, han maatte dele med sine Brødre, hvilke man vistnok kunde lægge en stiv Holdning og mindre Elskværdighed til Last. Christian Bernstorff var først i sit rette Element ved sin Svigerinde Sophies eller Grevinde Rantzau's Tebord. Aldrig har jeg fundet en rigere Aare af den fineste og skarpeste Vittighed, ethvert Ord et Udtryk for den fineste Dannelse og en Sjælsadel, som var utilgængelig for alt lavt; men en Statsmand kan ikke undgaa undertiden at finde sig i noget saadant. Den stadige Stræben efter visse Formaal i det ydre Liv lader sig ikke godt forlige med en Finhed og Renhed, som hellere vilde opgive Formaalet end krænke en højere Følelse for at opnaa det, eller med en moralsk Væmmelse for den Klasse Mennesker, som netop derfor ere de brugbareste Redskaber, fordi de have mindre indre Værdighed.« — —

»Hos Kronprinsen, hvis Selvregering paa den Tid, navnlig efter Andreas Peter Bernstorffs Død, begyndte at antage en bestemt Karakter, gjaldt Grev Christian overmaade meget; han holdt virkelig af ham, og den trofasteste Hengivenhed knyttede ligeledes den unge Statssekretær til ham. Grev Joachim, den anden Broder, dengang Deputeret i det tyske Kancelli, havde ganske Bernstoffernes ejendommelige Præg; hvad han savnede i Genialitet og Bevægelighed, erstattede han ved stor Dygtighed og Arbejdsomhed og udmærkede Kundskaber. Han og hans Broder syntes af Naturen bestemte til at staa ved Siden af hinanden og udfylde hinandens Mangler, og næppe kunde et Ministerium være bedre besat, end da nogle Aar efter Grev Joachim blev stillet ved sin Broders Side som Departementsdirektør.« — —

»Jeg maa endnu omtale en af de udmærkede Mænd, som Danmark den Gang var saa rigt paa: den gamle Grev Ludvig Reventlow paa Brahetrolleborg, som paa denne Tid opholdt sig længere Tid med sin Familie paa Sølyst hos sin Svigerinde, Grevinden. Det var i Sandhed en from og dygtig Mand; alvorlig og jævn, forsmaaede han Hoffets Gunst og tænkte blot paa at skabe et Mønster af god Husholdning og Skoleindretning paa sit skjønne Baroni. Han gik i Spidsen ved Udførelsen af alle forbedrede Indretninger og skyede intet Offer for at bringe dem i Stand. Undertiden anvendte han store Kapitaler paa mislykkede Forsøg og forringede Godsets Udbytte ved Nedsættelse af sine Bønders Afgifter, men forhøjede det endnu mere ved vís Benyttelse og store Træplantninger, og af Skolevæsenets Forbedring i hele Danmark har han store Fortjenester. Regeringens Aand gik heldigvis i samme Retning: A. P. Bernstorff gik Haand i Haand med begge Reventlow'er, Statsministeren og Ludvig. Den sidste skilte sig ugjærne fra sit gamle Slot og alt, hvad han der havde skabt; men naar han blev kaldet, indfandt han sig dog i Hovedstaden. Der saae man da den gamle, kraftige Mand med rundt afskaaret, graat Haar, i en graa Kjole og sorte Underklæder, med det alvorlige, dybt furede Ansigt, ofte med uraget Skjæg; under de lange Øjenbryn smilede to venlige Øjne; en rask Gang og livlige Bevægelser vidnede om hans Indres rastløse Virksomhed. Alle viste ham Ærefrygt, og man kaldte ham ikke med urette Danmarks Franklin. Har han end undertiden i urolig Forbedringsiver gjort frugtesløse Forsøg, — han var en Mand, af den Slags, som bringe Liv og Varme ind i den kolde, egoistiske Masse. Næppe har vel noget Land haft et saadant Ministerium, som Danmark den Gang besad: slet ingen Selvsyge, ren Iver for det gode, ingen Intriger, lutter Mænd, paa hvis Ord man kunde bygge som paa Klipper, og som ikke hyklede, naar de førte Statens Vel, deres eneste Tanke, i Munden: Bern-

storff, Schimmelmann, Christian og Kay Reventlow. De vare Tyskere af Herkomst, Dannelse og Sprog, og da Nationerne under de sidste Tiders Bevægelser skilte sig skarpere og bleve sig deres Ejendommelighed bevidste, maatte disse Mænd træde af; nogle bleve ogsaa bortrevne af Døden.« — —

»En af de betydeligste Personligheder blandt de danske jeg gjorde Bekjendtskab med, var Bentzon; han var Søn af en norsk Embedsmand og var, da jeg lærte ham at kjende, Notarius og Adjunkt ved det juridiske Fakultet og levede af at manuducere. Bentzon ragede ved Aand, Bestemthed, alsidig Viden og dyb Humor lige saa meget frem, som hans Legemshøjde var under den sædvanlige. Et Ulykkestilfælde i hans Barndom havde gjort ham til Krøbling: han slæbte i mørk Harme et stift, kortere Ben efter sig, og dette Tilfælde havde givet hans hele, sanselig som aandelig kraftige Væsen en mørk indadvendt Retning, som truede med at udarte til afgjort Bitterhed, da der ikke syntes at vise sig nogen ærefuld Virkekreds for hans selvbevidste Kraft. Det er hyppigt i Danmark at finde meget dannede og belæste Mænd, og et afgjort Hang til Ironi er ejendommeligt for Kjøbenhavns lærde Verden; men med en saadan Dybde og Livlighed, uden national Farve, at trænge ind i alle fremmede Sprogs store Aandsværker, at kjende alt og kunne alt godt udenad, uden nogen Sinde at være kommen over Bæltet, det var alene egent for Bentzon. Han talte Tysk uden Accent, Engelsk som sit Modersmaal, var hurtig og kort i Ord, stolt i Væsen, skarp i sin Dom; men hans Hjærte slog trofast og varmt for hvad der syntes ham Umagen værd at elske. En dybt grundet Agtelse, en afgjort Overlegenhed i mange Ting paa hans Side, men ogsaa en usigelig Medlidenhed med den af Skæbnen ulægelig krænkede ædle Natur drog mig daglig fastere til ham. Jeg havde den Glæde at kunne fremme hans Vel: jeg hvilede ikke, førend jeg havde gjort ham bekjendt i det

Schimmelmannske Hus, allerede tidligere med Rantzau, som ønskede Undervisning i dansk Ret. I begge Huse vakte Bentzon den højeste Interesse, blev ad denne Vej bekjendt med Toldkammerets Præsident Moltke og fik saaledes i Aaret 1799 Ansættelse som Major og Regeringsraad paa St. Croix; senere blev han til Koloniens Held Generalguvernør, men maatte føle, at han med al sin Møje dog kun kunde stifte tvivlsom Nytte i det unaturlige Samfund, som vi kalde Koloni.« — —

»Paa en Rejse til Holsten i Sommeren 1799 kom jeg til Bordesholm, hvor jeg gjorde min Opvartning hos Amtmanden, Grev Holck, hvis Søn Conrad var min Ven. Han hørte til den nu forsvundne Slægt af Hofmænd, som de i Danmark endnu fandtes under Frederik den 5te og i den første Tid af Christian den 7des Regering. Han havde en Tid lang behersket den unge Konge og af Riget saa meget, som han havde Lyst til; om hans Udsvævelser og lystige Streger fortalte ældre Folk en Mængde Historier. I faa Aar havde han sat to store Formuer over Styr; nu var han henimod 60 Aar gammel, men en uforstyrrelig Munterhed og Livslyst tronede i hans straalende Ansigt, en stadig Bevægelighed vidnede om usvækket Lune, og hverken de bitre Minder om Fortiden eller de daglige Krænkelser, han maatte udstaa af utilfredsstillede Kreditorer, kunde mere end et Øjeblik forstyrre den ubeskrivelige Gemytlighed, der syntes at have sit Sæde paa hans fyldige Hage. Han var en Mand af Aand, indtil sit Endeligt letsindig, men dog en god og ædel Mand, tilbedt af sine mange fortræffelige Børn, sit Tyende og de fattige, hvilke han skjænkede sin og andres Ejendom. Bordesholm var et Sæde for Fornøjelser, landlige Fester afløste hinanden under hans Ledelse, og der gaves ingen saa elskværdig Vært i hele Landet. Han havde nylig giftet sig igjen, og vi fandt et spædt Barn ved hans unge Hustrus Bryst; men Husets Prydelse var hans yndige Datter Anna, som Bag-

gesen har besunget under Billedet af en hvid Rose, og som nogle Aar efter ægtede min kjære Ven Erik Berger (født 1772 i Faaborg, senere Professor i Kiel, død der 1833).« — —

»Paa Hjemvejen traf jeg paa Trolleborg igjen sammen med Grev Schimmelmann, og nu begyndte igjen Forretningerne, Brevskrivningen o. s. v.; alle Bekymringer, som forvoldtes af Danmarks Pengevæsen, der allerede den Gang blev truet med Rystelser af den sig nærmende Handelskrisis og kun blev opretholdt ved kunstige Midler, droge med ham ind paa det fredelige Slot. I Kjøbenhavn forbitredes derefter vort Liv ikke lidet ved den trøsteslose Virksomhed i Finansministerens Kabinet; udenfor Middags- og de seneste Aftentimer var Banco det stadige Omkvæd. Grev Schimmelmann, en Finanskunstner af Økonomisternes Skole, viste sig uudtømmelig i Hjælpekilder, som imidlertid i Længden kun forværrede Ondet. Jeg følte vel, at man med denne Komplikation af forskjellige Banker, Kasser, Vexelrytterier, Coursoperationer og fingerede Udbetalinger ikke kunde forvalte et Lands Finanser, og at Kreditsystemet ikke hvilede paa nogen sikker Grundvold; men jeg forstod for lidt deraf til at sige det. Danmark var slappet efter lang Fred: en ved Papirspengene tilsyneladende forhøjet Velstand, den lette Fortjeneste under en heldig bevaret Nevtralitet, en egenmægtig velvillig Regering, som styrede mere efter Billighed end efter Lov og Ret, havde efterhaanden slappet Folkets Sener. Der uddannedes kun faa dygtige Folk paa Grund af den almindelige Slendrian, og jo mere afgjort Lysten til Eneherredømme traadte frem hos Kronprinsen, desto mere tabte sig Enheden i Statsstyrelsen; thi Statsraadet begyndte at betyde mindre, siden hver enkelt Minister først bragte sine Sager paa det rene med Kronprinsen.« — —

II.

Ophold i Rusland 1801—1802.

»Den 8de Maj 1801 blev jeg opfordret til at komme til Grev Bernstorff. Da jeg traadte ind til ham, sagde han: »Den længe ønskede Lejlighed til at ansætte Dem i mit Departement er nu kommen. Rigtignok kan jeg ikke byde Dem nogen Plads i Syden, men foreslaar Dem at gaa som Legationssekretær til Petersborg; jeg kan tillige love Dem, at De ikke skal blive der længe, og saaledes tænker jeg, at denne Ansættelse, som bringer Dem paa en vigtig og interessant Post og tillige lover Dem en Rejse til Moskov og en Kejserkroning, ikke vil være Dem uvelkommen. Vi ønske at stille en paalidelig Mand ved Grev Løvendals Side; men en Betingelse er, at De kan rejse om tre Dage. kan De det efter Deres Forhold til Grev Schimmelmann?« Jeg maatte lade alt bero paa dennes Afgjørelse; men som altid mild og venlig, glemmende sig selv for andre, betænkte han sig ikke et Øjeblik paa at raade mig til at modtage Forslaget; han skulde nok se at hjælpe sig, et saadant Vink af Forsynet maatte man ikke vise tilbage. Om Aftenen var Beslutningen fattet. Der var meget at gjøre. For det første skulde jeg tilendebringe alle endnu uafgjorte Forretninger med Grev Schimmelmann, ordne og aflevere alle Papirer. Ved en lykkelig Styrelse fandtes der i den unge Grev Herman Wedel-Jarlsberg, en Yngling af de ypperligste Anlæg, udmærkede Kundskaber, en fyrig, ja voldsom Karakter, men ædelt Sindelag, en Efterfølger, der kunde yde, hvad jeg maatte fordre af ham. Han var allerede for længe siden optagen som en Søn i Huset og fuld af Hengivenhed og Ærefrygt for Greven, saa at jeg kunde stole paa, at denne vilde faa Erstatning for Tabet af mig. Dernæst havde jeg utallige private Baand at løse og afbryde, mange nødvendige Breve at skrive, Vogn og Tjener

at anskaffe o. s. v. Jeg havde opnaaet en lille Opsættelse; men den 15de Maj henimod Aften rullede jeg ud af Gaarden, efter at have taget en rørende Afsked fra Greven. Et Kurérpas og min Instruktion, medtagne Depecher, som jeg bar paa Kroppen, forpligtede mig til at ile afsted Dag og Nat. Kun i Stockholm var det mig tilladt at hvile en eller to Dage ud.« — —

»Paa den femte Dag ankom jeg til Stockholm, hvor jeg blev venlig modtagen af den danske Gesandt, Kammerherre v. Bourke, en vakker og klog Mand. Bourke var født paa St. Croix, hvor hans Fader ejede en Plantage, af irske Forældre, opdragen i England, i dansk Tjeneste først ansat som Chargé d'affaires i Polen, hvor han ved sit behagelige Ydre, gode Forstand og anselige Formue kom til at spille en ikke ubetydelig Rolle ved Kong Stanislaus's Hof. Sin senere Kone, en Sieneserinde, havde han allerede der lært at kjende og siden i Neapel knyttet et Forhold til hende, som endte med et Ægteskab, kort førend han blev kaldet der fra til Stockholm. Hun var en Italienerinde med alle gode og slette Egenskaber, som fremkaldte mange haarde Domme om hende, og de ubehagelige Sammenstød med Selskabet, som opstode deraf paa hans Gjennemrejse igjennem Kjøbenhavn, havde gjort ham endnu mere fremmed for sit Fædreland, end han allerede var det ved Herkomst og Opdragelse.« — —

»Fra Stockholm ilede jeg videre over Ålands-Øerne og gjennem Finland og ankom den 31de Maj til Petersborg. Det første, jeg der havde at gjøre, var at skille mig af med de med meget Besvær paa det blotte Legeme forvarede Depecher, som bl. a. indeholdt et egenhændigt Brev til Kejseren. Ved særskilte Breve var jeg paa det bedste anbefalet til Gesandten af Schimmelmann og Bernstorff, og han modtog mig med veltalende Venlighed. Grev Løvendal var en Søn af den berømte Marechal og lignede selv en Marechal. Han maa i sin Ungdom have været udmærket

smuk, var over tre Alen høj og forenede med et imponerende Ydre en fransk Ridderaand, ikke just af Bayards, men mere Hertugen af Richelieus Skole. Han havde i fransk Tjeneste deltaget i Syvaarskrigen og senere i Vestindien i den amerikanske Krig. Fordreven ved Revolutionen, kunde han takke sit Navn og sin Herkomst for en Ansættelse som General i Danmark, sit Ydre for Sendelsen til St. Petersborg, efter at Kejser Paul egenmægtig og i stor Hast havde forjaget Gesandten Rosenkrantz paa Grund af en dechifreret Depeche. Paul kunde i sin Lidenhed godt lide store Folk, som ikke just vare store Mænd. Løvendal gjorde Lykke hos ham, og saaledes gik det ogsaa ret godt med Forretningerne, indtil efter 6 Ugers Forløb Døden berøvede ham hans Velynder. Man troede dog at burde lade ham blive der, men stille en paalidelig Mand ved Siden af ham. Med Hensyn til Indvielsen i min nye Løbebanes Hemmeligheder og Færdigheder havde man henvist mig til hans hidtilværende Sekretær Sick, som endnu skulde blive 14 Dage, og i hvem jeg fandt den redeligste Ven og dygtigste Forgænger. Det var en jævn, from Sjæl og en ædruelig og sikker Forretningsmand, medens Løvendal i enhver Henseende var lige det modsatte. Hans Forfængelighed var grænseløs, og medens en fortræffelig Hukommelse og en vis militær Frimodighed gjorde hans Konversation glimrende, berøvede en fuldstændig Mangel paa sund og sikker Dømmekraft hans Talent dets Brugbarhed.« — —

»Jeg mærkede snart, at Løvendal betragtede sin Legationssekretær som et Redskab, Regeringen havde givet ham til hans Bekvemmelighed. Han gjorde Fordring paa selv at gjøre alt, hvad der blev udfærdiget, og hans med alle Slags komiske Indhold fyldte Depecher kunde ikke tilstede nogen Tvivl derom. Han holdt ikke af selv at skrive, men kaldte med militær Fortrolighed den gode Sick til Arbejde for at diktere ham Depecherne. Midt under Arbejdet traadte i Regelen Hushovmesteren eller Kokken ind, og

strax blev alt lagt til Side for at forhandle med dem. Sekretæren sad imidlertid og ventede med Pennen i Haanden. Det havde jeg set paa i nogle Dage og ventede en haard Kamp for at faa gjort Ende paa et saa uværdigt Forhold. Imidlertid — efter nogle meget komiske Afhandlinger om Legationssekretærens Pligter og Rettigheder og nogle noget alvorligere Scener, naar den gode Løvendal vilde imponere mig eller gjøre mig bange, lykkedes det mig efterhaanden at stille mig paa den rette Fod med ham. I Virkeligheden var han saa godmodig og trængte saa meget til at meddele sig, at vi snart bleve gode Venner, og han forestillede mig for hele sin Kreds med store Lovprisninger.« — —

»For Kejseren blev for det første ingen forestillet. Hoffet var i dyb Sorg, ligeledes hele det gode Selskab, alle Hatte og Kaarder omvundne med Flor, alt Tjenerskab sort; men under Floret følte man sig let og fri og gav sit Hjærte Luft ved at fortælle om, hvad man havde udstaaet under Paul. Om denne mærkelige og i sin Naragtighed og Grusomhed beklagelsesværdige Mand har jeg den Gang samlet mange Træk. Han var fint organiseret, hans Forstand skarp, hans Hjærte følsomt; men langvarigt Tryk og mangfoldige Krænkelser under hans Moders Regering havde forbitret ham; Mistro havde sat sig fast i hans Sjæl, og en i sig selv frygtsom Natur var benyttet af slette Yndlinger og hans Angest for Forræderi og Ringeagt drevet op til Grusomhed og Naragtighed. Jeg har kjendt flere, som roste hans Godhed og mindedes ham med Taarer, men de maatte klogelig tie; Strømmen var imod dem, og en sagte Meddelelse til en Ven var alt, hvad man turde vove.« — —

»Det diplomatiske Selskab, som under Paul var smeltet sammen til nogle Medlemmer, begyndte igjen at blive talrigt. Foruden de ordentlige Gesandtskaber viste der sig daglig nye Udsendinge fra hele Evropa, som bragte Lyk-

ønskningskomplimenter til Tronbestigelsen. Blandt dem drog Duroc, den første Konsuls betroede Adjutant, alles Øjne paa sig; den nye Uniform, den himmelhøje Fjeder, hans forstandige og behændige Optræden, hans jævne Opførsel vandt meget Bifald. Blandt de mærkværdige Mænd, som jeg traf i Petersborg, maa jeg nævne den berømte Prins af Nassau, der som uforfærdet Æventyrer en Tid lang havde fyldt Evropa med sit Ry og havde nydt stor Gunst hos Katharina. Han havde gjort Rejsen omkring Verden, for Gibraltar kommanderet et svømmende Batteri, som sprang i Luften, i den svenske Krig flere Galejer uden at være Sømand; paa den afrikanske Kyst skulde han have dræbt en Løve i Enekamp. Kort sagt, han søgte Faren, og den skyede ham. Han var nu henved 60 Aar. Hans Dannelse var ganske fransk, hans Tone den fine Verdens, hans Forretning Spil og Intriguer, hans Kasse tom. Blandt de fast ansatte Gesandter udmærkede sig den svenske General v. Stedingk, efter sit Haar en Olding, efter sin Munterhed og Virksomhed en Yngling, klog, retskaffen, fast og mild; han førte et fyrsteligt Hus og holdt næsten hver Dag aabent Taffel. Endnu ældre i Petersborg og ved sit Ægteskab med en Prinsesse Viazemsky og utallige Forbindelser selv næsten at betragte som en Russer, gjaldt den neapolitanske Sendemand Duca di Serra Capriola for den fineste, bedst underrettede og virksomste blandt alle Gesandter. Han var sine Kollegers Orakel: Ingen behøvede at frygte hans Hof, og saaledes kunde alle uden Fare gjøre ham til deres fortrolige. Som Svoger af Rosenkrantz var han ikke synderlig vel stemt mod det daværende danske Gesandtskab; først senere har jeg nærmet mig til ham og fundet gunstig Modtagelse i hans hver Aften stærkt besøgte Hus.

Nogle Dage før mig var den engelske Sendemand Lord St. Helens ankommen, som var bestemt til igjen at knytte den længe afbrudte Forbindelse og ved en Fredstraktat

med de tre nordiske Magter at gjøre en Ende paa den provisoriske Tilstand, hvori deres Forhold til England endnu befandt sig. Et stort Ry for fuldendt diplomatisk Kunst og Erfaring gik forud for denne Mand, der tidligere som Mr. Fitzherbert havde nydt Katharinas Fortrolighed, og man kunde heller ikke have valgt nogen dygtigere Underhandler. En værdig, ligefrem, rolig Holdning, et Udtryk af Skarpsindighed, der blev oplivet ved et Anstrøg af fin Satire, en Konversation fuld af Aand og muntert Lune, intet Spor af Lidenskab eller Forfængelighed, men vel den Selvfølelse, som sømmede sig for hans Stilling og hans Nation: saadan var den Mand udrustet, der altid er forekommet mig som Idealet af en Diplomat. For hans klare Blik syntes alle Forholds Væv at ligge aabent, Overtalelse boede paa hans Læber; han optraadte paa den gamle Skueplads for sine diplomatiske Sejre, og alle søgte ham; thi det var ikke mere nogen Hemmelighed, at Hofluften blæste fra Vesten, og at Alexander længtes efter igjen at komme i god Forstaaelse med den Nation, som han satte højest Pris paa.

Af Landets Ministre maa man som den indflydelsesrigeste nævne Grev v. Pahlen. Denne kæmpestore, kloge og bestemte Mand, der havde nydt den højeste Gunst under Paul, og da han begyndte at nære Frygt for at blive styrtet, havde spillet Hovedrollen ved hans Mord, var og blev en Torn i Øjet paa Enkekejserinden. Hendes og St. Helens's Indflydelse styrtede ham pludselig den 28de Juni; Letsind og Overmod bidrog til hans Fald. I Spidsen for de udenrigske Anliggender stod efter Navnet Vicekansleren Fyrst Kurakin; men egentlig havde han kun den ydre Repræsentation, hvortil en umaadelig Formue, et venligt og ædelmodigt Sind og en af Glans og Fedme straalende Personlighed gjorde ham særlig skikket. Som egentlig Minister stod ved hans Side hans Modsætning, Grev Nikita Panin, mager, høj, bleg, stolt, en Mand af faa Ord, men

lige saa megen Karakter som Indsigt; han havde en mærkelig Lighed med den store Pitt. Den Prøve, som han skulde aflægge paa sit diplomatiske Talent, faldt imidlertid ikke heldig ud; thi han lod sig snart fuldkommen beherske af Lord St. Helens. Af de fortrolige og hemmelige Konferencer, som nu begyndte, uden at tilkalde Sveriges og Danmarks Sendemænd, fik man snart Grund til at frygte for, at Alexander i Freden ligesom Paul i Krigen kun vilde være alt for tilbøjelig til at opofre sine Forbundsfæller for egennyttige Hensyn. Det blev, ikke uden Sandsynlighed, paastaaet, at betydelige Summer, som den engelske Sendemand fordelte til de indflydelsesrigeste Personer ved Hoffet, fik en ikke ringe Indflydelse paa Sagernes Gang.« — —

»Den 14de Juni modtoge vi pludselig en tyk Pakke fra Grev Panin, som indeholdt et imellem ham og Lord St. Helens aftalt Udkast til en Konvention, som Ministeren anmodede om at meddele det danske Hof til øjeblikkelig Antagelse. Heri vare alle Nevtralitetens væsentlige Grundsætninger opofrede, og der var kun tilstaaet Danmark og Sverige en fortsat Vaabenstilstand paa nogle Maaneder, for at de kunde tiltræde Konventionen. Man havde lovet at afvente Tiltrædelsen, inden man underskrev; men den 17de Juni blev Dokumentet formelig undertegnet, og medens saaledes Rusland, som havde foranlediget Krigen, var i fuldstændig Fredstilstand, forbleve vi, som alene havde bragt Ofrene, og som alene havde noget at tabe, i en kun ved en Vaabenhvile suspenderet Krigstilstand. Det var min Indtrædelse i den diplomatiske Løbebane; med saadanne Erfaringer aabnede jeg den utaknemlige og troløse Skole, hvis Ejendommelighed det længe har været at smykke sig med skjønne og højtklingende Ord; mine senere Erfaringer have kun stadfæstet de første og lært mig, at Uret, Vold og Retløshed ikke først, som man undertiden maa høre, ere komne ind i Verden ved Revolutionen og Bonaparte.

Nej! Uretfærdighed og Forræderi have til alle Tider haft hjemme i Kabinetterne, kun at de onde Gjerninger, som før traadte op i hyklerske Former, nu ere blevne aabenbare efter deres sande Natur.« — —

»Elementerne vare gunstige mod Uretfærdigheden. Det engelske Fartøj, som bragte den undertegnede Traktat til London, hvor man næppe havde drømt om et saadant Resultat, naaede sit Maal i den exempelløs korte Tid af ni Dage; Bernstorff, der efter St. Helens's Raad havde besluttet sig til at rejse til England og der allerede havde aabnet Underhandlingerne med gunstige Udsigter, saae alle sine Forhaabninger strande paa det russiske Kabinets uværdige Føjelighed; nu tog man sig vel i Agt for at forhandle enkeltvis med ham; han vendte tilbage med uforrettet Sag, og den eneste Frugt af hans Rejse var en ufordulgt Misstemning hos det russiske Hof, fordi man havde forsøgt paa egen Haand at iagttage sine af Rusland forraadte Interesser. Danmark havde ikke længer noget Valg: vi fik Instruktioner og Fuldmagter i Slutningen af Avgust. De første gjorde i et værdigt Sprog Nevtralitetens helligste Rettigheder gjældende; men de vare betingede og maatte lægges til Side; de sidste bleve i en Konference af 2den Septbr. forkastede som formelle utilstrækkelige. De nye Fuldmagter kom os først i Hænde i Moskov, hvor Hoffet og alle Diplomaterne den Gang opholdt sig ved Kejserkroningen. Efter mange Forhandlinger og Skriverier blev den 23de Oktober fastsat til Underskrift: allerede skulde Panin til at triumfere over det uhæderlig tilendebragte Værk, da Nemesis ramte ham. Hemmelige Intriguer og aaben Kamp mellem Enkekejserinden og hendes Yndling Kurakin — som til sidst var bleven kjed af sin intetsigende Stilling, og som Panin rent ud havde erklæret for en Dumrian — paa den ene Side, Panin paa den anden, endte med den sidstes Nederlag, lige saa uventet som krænkende lige i Underskriftens Øjeblik. Grev Kotshubey traadte i hans Sted,

men Forhandlingerne med Gesandterne forbeholdt Fyrst Kurakin sig; han vilde Alverden og navnlig Danmark vel og viste os i det smaa de Tjenester, han kunde, men har i det store aldrig kunnet udrette noget. Et glimrende Bal i hans Palads den 22de Oktober var Forbudet for hans opgaaende Lykkestjærne; Panin viste sig blandt Gjæsterne, hans Stilling var ikke mere en Hemmelighed for nogen; men først næste Morgen indtraadte Afgjørelsen. Samme Aften Kl. 7 blev Traktaten underskreven.« — —

»I Vinteren 1801—1802 vrimlede der i St. Petersborg af fremmede fra alle Evropas Lande, og Franskmændene spillede en ikke ringe Rolle blandt dem. Den jævne Duroc blev afløst af en ikke mindre udmærket, vel endnu mere behændig Adjutant hos Napoleon, Caulaincourt. Han var af gammel Familie, hans Konversation aandrig, hans Personlighed anselig. Han havde deltaget med Udmærkelse i mange Felttog; men det pudrede Hoved og hans pyntelige Holdning betegnede Overgangen til den nye, monarkiske Tid. Da han og hans Ledsager vare smukke unge Mænd og flittig gjorde Kur til Damerne, tilgav man dem den forandrede Skikkelse; men da General Hedonville i Spidsen for en stor Ambassade viste sig med et spidsborgerligt Udseende og et kunstig opsat Haar, kunde man ikke længer skjule sin Skuffelse over, at de republikanske Sejrherrer ikke traadte op med store Sværd og Knevelsbarter. For mig var dette Gesandtskab en sand Velsignelse; thi som anden Legationssekretær kom fra Stockholm den dygtigste, forstandigste og bedste Franskmand, jeg har lært at kjende, Rayneval. Saa vel han som den første Sekretær, Hippolyte de Chateaugiron, bleve mine Venner, og jeg saae nu i det franske Gesandtskabskancelli de Traade blive spundne, ved hvilke Napoleon senere ledede den russiske Politik; der var næppe en Hovmester, en Guvernante, en Kok, en Kammertjener, en Musikus i Hovedstaden, som ikke mod nogle Fordele tilbød sin Tjeneste til at spionere og bearbejde sine

Omgivelser; ja blandt de Franskmænd, som bleve opfordrede til at indsende deres Erklæring og Underkastelse som franske Borgere, fandtes der mange, som fra de fjærneste Egne skriftlig tilbøde deres Tjeneste til ethvert Øjemed.« — —

»I Marts 1802 modtog Grev Løvendal pludselig sin Tilbagekaldelse. Jeg havde ikke kunnet hindre ham i at fylde sine Depecher med taabelige Smaating, som han fandt stort Behag i at fremstille i en blomstrende Stil, og til sidst havde han imod min Advarsel bortsendt den hidtil brugte Chiffre, inden han havde modtaget den nye, saa at vi i tre Uger ikke kunde læse de Depecher, vi modtoge. Hans Efterfølger var den tidligere Gesandt, Rosenkrantz, som jeg kun af Rygtet kjendte som en Hædersmand og dygtig Diplomat. Hans Giftermaal med en russisk Prinsesse Viazemsky havde skaffet ham mange Forbindelser i dette Land, Hertugen af Serra Capriola var hans Svoger og fortrolige, og i hans Svigermoder, den gamle Fyrstindes Hus, samlede sig hver Aften en Kreds af de mest ansete og indflydelsesrige Mænd og Kvinder, som hun regerede fra sin Sofa. — — Rosenkrantz kom til Petersborg i Begyndelsen af Avgust, og hurtig blev vor hele Stilling forandret. Overalt optraadte han med Sikkerhed, aabnede et glimrende Hus og behandlede sin Sekretær som en udmærket Gjæst paa en Maade, der var lige langt fra plat Fortrolighed og fornem Anmasselse. I Begyndelsen kunde der maaske mærkes en lille Skygge af Kulde og Forsigtighed, der vel nærmest fremgik af Modsætningen mellem det tyske Bernstorffske Ministerialparti, til hvilket jeg hørte, og den danske Rosenkrantziske Opposition; men snart fandt vi hos hinanden alt, hvad man i saadanne Forhold kan ønske, og der blev lagt Grunden til et Venskab, hvorpaa jeg siden har modtaget mange Beviser af denne sande Hædersmand. Rosenkrantz, der skrev meget og gjærne, brugte mine og den unge af ham medbragte Attaché, Grev Luckners Fingre lige saa hensynsløst som sine egne: de vigtige

Forandringer, som i dette Efteraar foregik i Rusland ved Senatets nye Forfatning, næsten alle Ministeriers Omdannelse, Vicekansleren Fyrst Kurakins Fald og den gamle Alexander Voronzovs Udnævnelse til Kansler, ydede rigeligt Stof til lange Indberetninger. Jeg havde imidlertid opnaaet en Forflyttelse til Berlin og forlod Petersborg den 21de November.« — —

»Efter en meget besværlig Rejse gjennem Finland og Sverige kom jeg Nyaarsaften til Kjøbenhavn, som var blevet mig et andet Hjem, og hvor jeg blev modtagen med stor Hjærtelighed. Statskalenderen for 1803 opførte mig som Legationssekretær i Berlin; men jeg kom ikke til at tiltræde denne Post. Legationssekretæren i Madrid havde paa Grund af Brystsvaghed maattet forlade denne Plads, og Hr. v. Bourke, der imidlertid var forflyttet der hen, bad om en Efterfølger for ham. Grev Bernstorff tilbød mig nu Valget mellem de to Poster, og jeg betænkte mig ikke længe paa at drage til Sydevropa.«

(Forts.)

S. B. Thrige.

Sir Walter Raleigh.*)

Blandt alle de Fanger, Londons Tower har indesluttet bag sine Mure, er Raleigh paa Grund af sin personlige Begavelse utvivlsomt den betydeligste og tillige den, hvis politiske Skæbne afvinder os størst Interesse, fordi han var ikke sit Lands, men Spaniens Fange.

Sit andet meget lange Fangenskab tilbragte Virginiens Grundlægger i det blodige Taarn og det dertil hørende Havehus; her skrev han sine politiske og videnskabelige Afhandlinger, og her modtog han ogsaa Besøg af den Tids aandrige Mænd, Opfindere, Digtere og Filosofer. Om ingen Mand af engelsk Herkomst, med Undtagelse maaske af Shakespeare og Bacon, er der blevet skrevet saa mange Bøger som om Raleigh. Den Interesse, han vækker, synes os ved første Øjekast noget uforklarlig, han var ikke elskværdig og havde adskillige mindre gode Egenskaber; hertil kommer, at hans Liv tilsyneladende var forfejlet. Desuagtet er Raleigh ubestridelig en af Englands Heroer, en Mand, der altid vil interessere saa vel Forfattere som Læsere. Grunden til denne tilsyneladende Modsigelse ligger nær.

*) Efter W. H. Dixon: Her Majesty's Tower. I—IV. 1869—71.

For det første var Raleigh, derom ere alle overbeviste, trods alt, hvad der er blevet anført imod ham, en Mand, en stolt Mand, maaske endog en grusom og egenkjærlig Mand, men dog en Livskraft blandt Borgerne, ved Hoffet og i Lejren, og ikke blot et tomt Navn. En slig kraftig Personlighed fremkalder enten Beundring eller Mishag blandt sine Omgivelser; mange se med Mistillid paa en Begavelse, der foruroliger dem ved det nye og ubekjendte, medens andre uvilkaarlig drages til den af Kjærlighed og Beundring. Raleigh var en saadan Personlighed. Andre have udmærket sig i enkelte Retninger af Kunst og Videnskab, Raleigh udmærkede sig i alle og stod paa Højde med hver enkelt i sit Fag; ja endog i det lidet væsentlige, personlig Skjønhed, vare faa hans Ligemænd.

Dernæst spore vi endnu den Dag i Dag Raleighs Indflydelse saa vel i den gamle som i den nye Verden, i det Maalet for hans Bestræbelser var at hæve England til en Magt af første Rang ved at gjøre det til Moderland for en Række Kolonier.*

Paa Raleighs Tid laa den ledende Indflydelse i Evropas Statsanliggender hos Spanien, som derfor i enhver Henseende, navnlig dog i Religion og Handel, var fjendtlig stillet mod England. Spanierne paastode, at Englænderne vare et af Gud forladt Folk, og at det var deres hellige Pligt at straffe og frelse dem. Spanien sendte sine Spioner og lønnede Mordere til London; det landsatte sine Tropper i Connaught. Ved Guld og List skaffede det England Fjender i de skotske Grænselande og i de engelske Lejre i Nederlandene; selv i Fredstid bemægtigede det sig engelske Skibe og kastede deres Besætninger i Fængsel. Det lukkede Levantens Havne for de engelske Kjøbmænd og forbød alt Samkvem mellem England og Amerika. Enhver Fjende af England fandt i Spanien en Ven; det ophidsede Rom, understøttede de oprørske Bønder i Irland og ophørte aldrig, selv i Fredstid, at konspirere mod England, der over-

alt og til enhver Tid maatte anse Spanien som sin dødeligste Fjende.

Det var denne Fjende, Raleigh vilde bekæmpe. Det var Spanien, han trodsede i Guayana, ydmygede i Cadix og ved sin Klogskab fortrængte fra Virginien. Han hadede Spanien som Hannibal Rom; et stort Land opslider til sidst en stor Mand, og efter i 40 Aar at have bekæmpet Spanien med Sværd og Pen, blev Raleigh myrdet i Fængslet paa Filip den 3djes Forlangende.

Raleighs Liv falder i tre Hovedafsnit. Den første Periode afsluttes ved hans Ægteskab med Bessie Thragmorton, Dronning Elisabets Hofdame, den anden med hans Fængsling som Deltager i den Sammensværgelse, der havde til Formaal at sætte Arabella Stuart paa Tronen. Den tredje Periode sluttes med hans Henrettelse i Palace Yard paa hans mægtige Fjende Filip den 3djes Forlangende. Over den første straaler Lykkens Sol; den anden er urolig og stormfuld, og et uhyggeligt Mørke hviler over den tredje.

Raleighs første Ophold i Tower kan næppe betragtes som et Fangenskab; han blev ogsaa snart sat i Frihed paa den Betingelse, at han skulde ægte Bessie Thragmorton, en smuk, livlig og begavet, men noget letsindig ung Pige, der havde ladet sig bedaare af Raleighs Skjønhed og indsmigrende Ord. Bessie var forældreløs, og Dronning Elisabet, der næsten stod hende i Moders Sted, tvang Raleigh, som ved Flugt vilde undgaa Ægteskab, til at opfylde sine Forpligtelser mod denne hendes Yndlingshofdame; men hun tilgav ham dog aldrig fuldstændig, at han ved dette letsindige Forhold havde kastet en Skygge paa hendes Hof. Ogsaa hans eget Livs Lykke synes fra den Tid af formørket, han angrede sin Letsindighed — men for silde.

Efter at Jakob den 1ste havde besteget Englands Trone, blev Raleigh atter fængslet; denne Gang for en

Sag, der var hans Geni og Berømmelse værdig; han led for sit Land. I den nye Konges Politik var Venskab med Spanien Hjørnestenen, men derfor maatte ogsaa Raleigh, der havde svoret dette Land et dødeligt Had, vandre i Fængsel. Denne Gang fik han Ophold i det blodige Taarn, blev strængt bevogtet og slet forplejet. Som Paaskud for hans Fængsling brugte man en Samtale mellem ham og Lord Cobham. Denne, der følte sig tilsidesat, faldt paa at ville gjøre sig bemærket ved at antage sig Arabella Stuart, hvis Fordring paa Tronen han var overbevist om, Spanien vilde støtte. Han meddelte sin Plan til Raleigh, der lo ham ud og kaldte ham en Drømmer. Paa anden Maade har Raleigh aldrig deltaget i Arabella-Sammensværgelsen.

Cobhams Plan mislykkedes; han blev kastet i Tower, og det blev ham betydet, at det eneste Middel til Frelse var at kaste Skylden over paa Raleigh. Efter lang Vaklen og mange Selvmodsigelser, i hvilke han snart anklagede, snart frikjendte Raleigh, endte Cobham med at udtale for Sir George Harvey, der var Befalingsmand i Tower, at Raleigh aldeles ingen Del havde i Sammensværgelsen; men denne Erklæring blev holdt tilbage, indtil Forhøret var forbi og Dommen falden. Allerede under Processen havde Lord Cecil, der var Raleighs bitreste Fjende, ladet udsprede det Rygte, at Raleigh havde forsøgt at dræbe sig selv i Fængslet, og dette Rygte kom Hoffet meget belejligt. Et Forsøg paa Selvmord syntes at være et Bevis paa Raleighs Brøde; men Raleigh havde aldrig tænkt paa at lægge Haand paa sig selv; Rygtet, der var lutter Opspind og maaske nærmest udspredt for at prøve den offentlige Mening, døde hen, saa snart det havde gjort den Nytte, Lord Cecil ønskede.

Processen førtes i Winchester. Da den var til Ende, blev Raleigh atter bragt til sit Værelse i det blodige Taarn, hvor fra en Dør førte ud til den Vold, der i mange

Aar var hans Yndlings-Spaseregang og endnu benævnes »Raleighs Terrasse«. Ingen tænkte den Gang, at han skulde tilbringe endnu fjorten Aar paa dette Sted.

Processen havde kun tjent til at forøge hans Berømmelse for Veltalenhed og Fædrelandskjærlighed; han blev betragtet som en Helt, ja næsten som en Afgud af unge og gamle; ingen troede paa Arabella-Sammensværgelsen, Prinsessen selv havde aldrig hørt Tale derom, og Hentydninger til, at Raleigh, Helten fra Cadiz, Grundlæggeren af den amerikanske Koloni, skulde have indgaaet et Forbund med Filip den 3dje mod sit eget Land, fremkaldte overalt Harme. De bedste Mænd og ædleste Kvinder stode paa Raleighs Side; han selv anede ikke, at han var Fange paa Livstid, og at Cecil og Howard vare faldne saa dybt, at de havde solgt ham til Spanien. Dertil kom deres Frygt for, at Raleigh, der var rig paa Penge og Venner, vilde hævne sig paa dem for den ham tilføjede Uret, saa snart han kom paa fri Fod. De havde derfor ingen anden Udvej end at holde ham indespærret i Tower og plyndre hans Godser. Trods alt dette voxede Raleighs Berømmelse, og Mænd og Kvinder strømmede til Tower for at se og beundre ham. Kongens Raadgivere bleve urolige; man indsatte en ny Befalingsmand, Sir William Waad i Tower, og indskrænkede betydelig de Friheder, Raleigh nød. Waad var det Redskab, hvorved man haabede at give Raleigh Skin af at have været indviklet i Krudtsammensværgelsen; men Planen mislykkedes, skjønt man ved haarde Midler søgte at aftvinge Raleigh en Tilstaaelse. Hans Hustru og to Sønner, der delte hans Fængsel, bleve sendte bort fra Tower, og han selv indespærret i en kold og ussel Celle. Alt dette nedbrød Raleighs Helbred. Vinteren var stræng, han led Kulde og Sult, hans ene Arm blev lam; der var kun et Vrag tilbage af den tidligere saa skjønne og stolte Skikkelse. »Dog jeg klager ikke,« sagde han og tilføjede lidt bittert: »Jeg véd, det vilde være til ingen Nytte.«

Paa Lægens Indstilling, maaske ogsaa, fordi de ansaa det fordelagtigst for dem selv at vise Medlidenhed med den døende Helt, gave Kongens Raadgivere Tilladelse til at flytte Raleigh fra det blodige Taarn til det tæt dér ved beliggende lille Havehus, hvor han havde sine Bøger og kemiske Apparater. Huset var varmt og tørt, venlig beliggende mellem Blomster og Træer. Her tilbragte Raleigh de ædleste Aar af sit Liv, udelukkende beskæftiget med videnskabelige Arbejder. Medens han sad foran sin Ovn og sine Retorter, iagttagende Naturens Hemmeligheder i det Haab at finde et Middel, der kunde helbrede al legemlig Sygdom, opfandt han det virksomme Lægemiddel, der blev almindelig beundret og benyttet under Navn af Raleighs Livselixir, og som endnu den Dag i Dag anvendes af Englands Læger. Hans lille Hus blev snart Midtpunktet for en Kreds af udmærkede Personligheder i Videnskabens og den fornemme Verden; høje og lave søgte Raad og Oplysning hos ham. Her forfattede han ogsaa adskillige større og mindre Skrifter, deriblandt første Del af sin berømte Verdenshistorie, et Slags Epos i Prosa, et af de mest storslaaede Værker i den engelske Litteratur.

Dog Lady Raleigh lod sig ikke stille tilfreds med Bøger og Elixirer. Med Ord og Handling arbejdede hun paa at skaffe Raleigh fri, og i denne Kamp mod den haarde Skæbne gik hun i sin Iver endog saa vidt, at hun bebrejdede sin Mand, at han intet gjorde for at blive fri, og at hans Studier lod ham glemme Kone og Børn. Stakkels Fange! Det var den tungeste Prøvelse for ham at bære, og han kunde hverken dadle eller hjælpe hende.

Han fandt sin bedste Trøst i det heltemodige Værk, han lige fra sin Ungdom af havde ofret Ære, Liv og Lykke, nemlig Grundlæggelsen af de nordamerikanske Kolonier. Fra det blodige Taarn ledede han Foretagenderne i Guayana og Virginien og ophørte aldrig at lægge sin Pung i den Vægtskaal, paa hvilken han ikke længer kunde kaste

sit Sværd. Vi ville ikke dvæle ved den Periode, der omfatter hans Løsladelse af Fængslet, Rejse til Amerika, ulykkelige Hjemkomst og fornyede Fængsling: den er en Skamplet i Englands Historie.*)

Da Raleigh efter sin ulykkelige Rejse atter førtes tilbage til Tower, vare hans tidligere Værelser i det blodige Taarn besatte, og han blev derfor hensat i Wardrobe (Klædekammer) Tower, i hvis venlige, rummelige Værelser han befandt sig vel, og hvor han atter optog sine kemiske Studier.

Kong Jakob var i stor Forlegenhed. Spaniens Sendebud, der lovede ham en Infantinde til hans Søn, forlangte til Gjengjæld Raleighs Blod. Kongen var villig nok til at give efter, men havde ikke Mod til at bære Følgerne, hvis Raleigh blev myrdet ad Lovens Vej. Vilde blot Fangen lægge Haand paa sig selv, var alt godt; eller kunde han ryddes af Vejen hemmelig, saa at man var i Tvivl om Maaden, hvorpaa det var sket. det var dog bedre end et aabenlyst Mord. Sekretær Naunton, der kjendte Kongens hemmelige Ønske, førte en Usling, Sir T. Wilson, til ham, og efter dette Møde drog Wilson ind i Tower for at afvente det belejlige Øjeblik. Saa snart han viste sig her, anede alle, at han var kommen for at myrde Raleigh, og Towers Befalingsmand, Sir Allan Aspley, der var Raleigh hengiven, var paa sin Post.

Wilson medbragte fra Statsraadet en højst mærkelig

---

*) Raleigh var bleven dømt til Døden som medskyldig i den formentlige Sammensværgelse, der gik ud paa at sætte Arabella Stuart paa Tronen i Steden for Jakob VI. af Skotland; han blev vel benaadet, men sad nu i Tower til 1616. Efter at være benaadet tiltraadte han det følgende Aar i Spidsen for syv Skibe et nyt Togt til Guayana. Skjønt han imidlertid af Kongen havde faaet Befaling til ikke at aabne Fjendtligheder mod Spanien, kom Expeditionen dog ved St. Thomas i Kamp med Spanierne og opbrændte Staden, ved hvilken Lejlighed Raleighs Søn fandt Døden.

Fuldmagt, i Følge hvilken han var bemyndiget til altid at være om Raleigh, bevogte ham nøje og forhindre, at nogen uden den yderste Nødvendighed nærmede sig Fangen eller talte med ham, med mindre Wilson overværede Samtalen. Aspley blev vel forundret, men lod sig ikke forknytte. Som Befalingsmand i Tower stod han Loven til Ansvar, for hvad der foregik inden for Borgens Mure, og skjønt han indlod Wilson i Tower om Dagen, lukkede han ham dog ude om Natten og nægtede bestemt at afgive Nøglerne. Wilson klagede til Naunton, at der ingen Lejlighed gaves til at udrette noget. Wardrobe Tower (Klædekammer-Taarnet) havde for mange Vinduer, man kunde ude fra se alt, hvad der foregik i Raleighs Værelse. Han ønskede Fangen bragt til et Sted, der laa mindre aabent for Iagttagelser, hvor Raleigh kunde sove enten oven over eller i samme Værelse, som han selv. Efter at have gjennemsøgt hele Tower fandt han endelig, hvad han ønskede i Brick Tower (Murstens-Taarnet); men Værelserne vare lejede ud, og Sir Allan Aspley vilde ikke udlevere Nøglerne. Wilson klagede, og fra Hoffet indløb snart en bestemt Befaling, der viste Sir Allan, hvem der herefter skulde være Herre i Tower. Aspley maatte overgive Raleigh til Wilsons Varetægt, indrømme ham Bolig i Murstens-Taarnet, udlevere Nøglerne, sende Raleighs Tjener bort og i hans Sted antage en af Wilsons Folk. Det blev desuden Sir Allan forbudt at lade nogen Læge se Fangen, med mindre Wilson selv var til Stede og gav sit Samtykke hertil. Naunton tilskrev Wilson, at Kongen var tilfreds med, hvad der var sket, at han ventede snarlig Udførelse af sin Befaling, haabede, at Wilson vilde faa Bugt med Hykleren, og at han følte sig beroliget ved Tanken om, at Raleigh ikke ret længe vilde være ham til Besvær.

Disse hemmelighedsfulde Vink, der havde beroliget Kongen saa meget, bleve dog uden Følger. Wilson fandt ingen Lejlighed til at myrde Raleigh, der var en Mester i Fægtekunsten og let vilde have kunnet overmande den jammer-

lige og fejge Skurk; Raleigh kunde heller ikke bringes til at begaa Selvmord.

Kongen af Spanien blev utaalmodig og forlangte højt og lydelig Raleighs Død. Det engelske Hof var tvivlraadigt; Dronningen vilde redde Raleigh og støttedes af alle dem, der vare stemte for et Ægteskab mellem Prinsen af Wales og en fransk Prinsesse, men Kongen og hans ødsle Yndlinger lode sig friste af den spanske Infantindes større Medgift, og — Raleigh dømtes til at henrettes.

En mørk Oktoberdag naaede hans Dødsdom Tower. Klokken var otte om Morgenen, og Raleigh var endnu ikke staaet op; men da han hørte Befalingsmandens Stemme, sprang han op, klædte sig paa og forlod Værelset. I Døren mødte han sin Barber, der sagde: »Sir, Deres Haar er ikke blevet krøllet i Dag.« Raleigh svarede smilende: »Lad dem krølle Haaret, der skulle have Hovedet.« Barberen fulgte ham til Porten, og Raleigh spøgte hele Vejen paa sin sædvanlige Maade. »Peter,« sagde han til Barberen, »kan du skaffe mig et Plaster, der kan sætte et afhugget Hoved fast igjen?« Næste Dag afhuggede man i Palace Yard dette Hoved, det stolteste, der nogen Sinde er faldet for en engelsk Bøddeløxe.

Spaniens Tilhængere jublede; men Sejren var dog ikke deres. En Helts Død er ikke altid ensbetydende med en tabt Sag, og en Martyrs Blod er stærkere end tusende Sværd. Mange, der hidtil havde forholdt sig ligegyldige, bleve fra det Øjeblik Spaniens dødelige Fjender, og Raleighs Planer gjennemførtes ganske i hans Aand. England berøvede Spanien Overherredømmet til Søs og udelukkede det fra den nye Verden.

J. Gøtzsche.

Napoleon II. og Napoleon IV.*)

Historien kjender ikke til Gjentagelser, men den bevæger sig mangen Gang i Paralleler, som med umiskjendelig Tydelighed fremstille sig for vort Blik og fængsle vor Opmærksomhed, og som vel hist og her gjøre afvigende Bøjninger, men dog i de store Vendinger følge samme Retning. Af saadanne Paralleler findes der adskillige i de Herskerslægter, som i vor Tid have regeret over Folkenes Ve og Vel, og mærkeligst er vistnok den Skæbne, som ramte de tvende unge Tronfølgere af det Dynasti, der, som intet andet, kan rose sig af at have behersket vort Aarhundrede. Napoleon II. og Napoleon IV., to Kejsere uden Land! Hvem kan betvivle Ligheden i deres Kaar, og hvem maa ikke undres over de indviklede og bugtede Veje, hvorpaa begge disse Ynglinge vandrede fra Vuggen til deres tidlige Grav. Kun fattige paa Virkelighed, men rige paa Traditioner, Minder og Haab bleve de begge brudte som næppe udsprungne Roser; Skæbnen sparede dem vel for at henvisne men allerede under Blomstringen var dræbende Meldug falden paa dem.

I.

Napoleon I. behøvede en Arving til sit Verdensherredømme; han forstødte Josefine Beauharnais og forbandt

*) Efter Arthur Kleinschmidt, Unzere Zeit 1882 II.

Frankrigs fjerde Dynasti med Verdens fornemste, Kejserhuset i Wien. Han valgte til sin Gemalinde Ærkehertuginde Marie Louise, en Datter af den egenkjærlige Kejser Frans I. af Østerrige, der hurtig havde forvundet sit Fald fra den tyske Kejsertrone, og aldrig syntes Lykken saa underdanig mod den nybagte Magthaver, som paa hin prægtige, solklare Morgen den 20de Marts 1811, da hele Paris flokkedes om Tuilerierne for at tælle de 101 Kanonskud, der forkyndte Fødselen af en Prins. Kejserens Stjærne straalede i sin fulde Glans nu, da han havde en Søn og saaledes kunde betragte den kejserlige Trone som sikret for Fremtiden, og han maatte vel betænke sin Lykkes Bestandighed. Fødselen var meget besværlig, og baade Moderens og Barnets Liv svævede i største Fare; den bestyrtede Kejser befalede fremfor alt at redde Moderen; han troede først, at Barnet var dødfødt, men da det slog Øjnene op, var den ellers saa rolige Mand dybt rørt og omfavnede hjærtelig Hustru og Barn; han var dog hele Dagen meget tankefuld, det var, som om han anede, at hans Lykkes Sol nu stod i Zenit og maatte begynde at dale. Han sendte Ilbud og Telegrafdepecher ud i alle Retninger og skrev selv til Josefine: »Dette Barn i Forening med vor Eugen vil blive min og Frankrigs Lykke.« For første Gang siden Skilsmissen viste den medfølende Josefine sig i fuld Galla ved et storartet Bal. Den bekjendte Luftskipperske Blanchard gik op med sin Ballon og strøede trykte Sedler med Beretning om Prinsens Fødsel ud over Landet; paa Paris' Gader standsede Vognene, medens de kjørende spurgte og svarede Mængden, bekjendte omfavnede hverandre, ja, selv fremmede vexlede Haandtryk, og de ondskabsfulde Tunger, der — lige som det senere skete 1856 — hviskede om, at Drengen var underskudt, maatte forstumme ved hele Nationens begejstrede Jubelraab. Dette Barns Fødsel gjaldt som en Borgen for Verdenslykken og Verdensfreden, som en Ende paa alle Gjenvordigheder, som en Forsoning mellem

Krigsguden og Fredens Genius. Med overvættes Henrykkelse besang alle Frankrigs Digtere og Rimsmedde Fødselen af denne »ny Messias«, der, — lige som den senere i Tuilerierne fødte Kronprins —, blev fordømt til at leve og dø i Landflygtighed. I otte Dage indløb der 2000 Digte om den glædelige Begivenhed, og den lykkelige Fader sparede ikke paa rige Naadegaver til Musernes nødlidende Sønner. Igjennem den almindelige Glædesjubel, der klang over hele Frankrig, Schweiz, Italien og en stor Del af Tyskland, lød ganske ene de skarpe, profetiske Ord af en dristig Wiener: »Om et Par Aar kunne vi have denne Konge af Rom her i Wien som en Stodderprins.«

Aftenen den 20de Marts fandt den foreløbige Daab Sted i Tuileriernes Kapel; Barnet fik Navnene Napoleon Frans Josef Karl samt den højtklingende Titel: »Konge af Rom«, der mere end nogen anden mindede om, at han var Arving til Verdensherredømmet, og allerede i Vuggen — en kostbar Gave fra Staden Paris — blev han kaldt »Sire« og »Majestæt«. Til Gouvernante for »Frankrigs Barn« — denne gamle Benævnelse opfriskede Napoleon, der holdt meget af at fremstille sit Dynasti som en Fortsættelse af Frankrigs tidligere — udnævntes en højt æret og dannet Dame af det fornemste Aristokrati fra »l'ancien régime«, Grevinde Montesquiou-Fézensac, Overkammerherrens Gemalinde. Paa Vuggen modtog den lille Konge Æreslegionen og Jærnkroneordenen, lige som han blev hyldet af Deputationer fra alle Øvrigheder og Korporationer, der som Napoleons kronede Satraper overbød hverandre i servile Fraser, for hvilke Grevinden udtalte Barnets naadige Tak. Drengen havde sin Moders smukke Øjne, medens Mundens og Hagens Form meget lignede Faderens; han udviklede sig kraftig og blev næsten hele Dagen baaren om i Tuileriehaven. Napoleon vilde næsten ikke slippe ham af sine Arme, Marie Louise var ogsaa en øm Moder, men saa ængstelig, at hun

sjælden tog sig af Drengen, og denne holdt derfor meget mere af Grevinden end af sin Moder.

Med stor Pragt gik den egentlige Daab for sig i Nôtre Dame Kirken den 9de Juni; Storhertug Ferdinand af Würzburg repræsenterede sin kejserlige Broder, og den 27de Juni fæstede den østerrigske Sendemand i Saint-Cloud Sct. Stefans Ordenens Storkors paa det sovende Barns Vugge. Forældrene vare længe bekymrede for, at han ikke skulde lære at tale; men da han i Juli 1813 fik en Legekammerat, kom han hurtig efter det. I legemlig Henseende udviklede den lille Konge sig paafaldende rask, og Marie Louise skrev til sin Fader, at han var Napoleons udtrykte Billede. Naar han talte om sig selv, sagde han altid: »le petit roi«, og sin kjære Gouvernante kaldte han: »Maman Qiou«. Kejseren legede og spøgede ofte med Sønnen for at more ham, og mange Ansøgere henvendte sig til den lille Majestæt og overrakte ham deres Bønskrifter, i det de — som oftest med Held — spekulerede i Kejserens Svaghed for sin Søn. Den berømte Gérard malede ham, legende i Vuggen med Scepter og Krone; dette Billede tog Napoleon med sig til Rusland, betragtede det stedse med Henrykkelse og ytrede en Gang i Moskva til sine Officerer: »Mine Herrer, var min Søn blot først 15 Aar, saa vilde han ikke kun med sit Portræt være midt iblandt saa mange tapre.« Man véd ikke, hvad der er bleven af dette Billede. Drengen var meget elskværdig, men tillige meget livlig og utaalmodig samt tilbøjlig til Egensind og Hidsighed. Den aandrige Grevinde Montesquiou forstod imidlertid at lede ham uden legemlig Tugt, blot ved at vække hans Stolthed og Æresfølelse. Da man saaledes en Gang nægtede ham noget, og han opirret kastede sig paa Gulvet, stampede med Fødderne og skreg overlydt, skyndte hun sig med synlig Hast at lukke Vinduer og Døre, og paa hans forundrede Spørgsmaal svarede hun: »Det gjør jeg af Forsigtighed, for at man ikke skal høre Dem; eller tror De,

at Franskmændene vilde synes godt om en Fyrste, om hvem de høre, at han er saa hidsig?« Drengen var som forvandlet, sneg sig hen til Gouvernanten og spurgte ængstelig: »Tror Du, at man allerede har hørt mig? Hvor det vilde gjøre mig ondt! Om Forladelse, Maman Quiou, jeg skal aldrig gjøre det mere.«

I Anledning af den halv forrykte General Malets Sammensværgelse, ved hvilken det syntes, som om Paris havde glemt, at Napoleon havde en Arving til sit Verdensherredømme, tænkte Kejseren siden December 1812 paa at lade Kejserinden og Sønnen krone, men opgav dog senere denne Tanke. Da han i 1814 drog i Felten, betroede han i Marskalksalen i Tuilerierne højtidelig Hustru og Barn til Officererne af den parisiske Nationalgarde, men da han den 25de Januar skiltes fra dem begge, anede han ikke, at det var en Afsked for stedse. Den 8de Februar gav han sin Broder, Kong Josef, hvem han som Generallieutenant havde stillet ved den til Regentinde udnævnte Kejserindes Side, bestemt Befaling til i Nødstilfælde at skaffe Kejserinden og Kongen af Rom bort fra Paris til Rambouillet og til for enhver Pris at forebygge, at de faldt i Fjendevold, eller at Østerrig skulde spille den uegennytttige og lade dem føre til Wien. Hvis Kejseren skulde falde, maatte hans Søn og Regentinden ikke overgive sig, men skulde med deres sidste Soldater trække sig tilbage i den sidste Landsby; thi, hvis de vare i Fjendens Hænder eller i Wien, vilde man kalde alle, som vilde forsvare dem, for Oprørere. »Hvad mig angaar,« vedblev Napoleon, »vilde jeg hellere have, at man skulde dræbe min Søn, end jeg en Gang skulde se ham opdragen som østerrigsk Prins i Wien, og jeg tænker for godt om Kejserinden til at tro, at hun er anderledes til Sinds. Jeg har aldrig kunnet se »Andromaque« opføre uden at beklage Astyanax's Skæbne, at han maatte overleve sit Huses Fald, og uden at tænke, at det vilde have været en Lykke for ham, om han ikke havde over-

levet sin Fader.« Det sorgelige Billede af Hektors lille Søn fremsteg stedse paany for hans Sjæls Øje, og den 16de Marts skrev han fra Rheims til sine Brødre, Josef og Ludvig, i Paris: »Forlad ikke min Søn; betænk, at jeg hellere vilde vide ham i Sejnen end i Frankrigs Fjenders Magt. Den af Grækerne fangne Astyanax's Skæbne har altid syntes mig den sørgeligste i Historien.« Marie Louise og hendes Søn kjørte daglig en Tur i Boulogneskoven, og Befolkningen frygtede for, at hun ved en saadan Lejlighed skulde forlade den truede Stad. Paris kunde imidlertid ikke holdes længere, og Kong Josef gjorde Brug af sin Fuldmagt og bestemte Regentindens og hendes Søns Afrejse til den 29de Marts.

Den lille Konge var vant til at gjøre Udflugter, snart til dette, snart til hint Slot; men, da han denne Gang skulde forlade Tuilerierne, syntes der at overfalde ham en Frygt for, at han ikke mere skulde gjense det; han græd, skreg, kastede sig til Jorden, erklærede, han tog ikke til Rambouillet, der var et elendigt Slot, og bestormede sin Moder med Bønner om at blive. Forgjæves søgte Fru de Montesquiou at lokke ham med Haabet om noget nyt Legetøj, han stødte hende bort og skreg: »Jeg vil ikke forlade mit Hus, jeg vil ikke bort; da Papa ikke er her, har jeg at befale.« Til sidst maatte den tjenestgjørende Staldmester de Canisy, bære ham bort med Magt, medens han overalt klamrede sig til Forhæng, Døre og Trapperækværk og jamrede: »Jeg vil ikke bort, jeg vil blive i Paris.« »Det var,« siger hans Biograf von Montbel, »som om der i det treaarige Barn rørte sig en instinktmæssig Modvilje mod en Rejse, der skulde have hans politiske Død til Følge.« Over Rambouillet naaede Regentinden og hendes Søn til Blois den 2den April. Paris var falden, og Talleyrand haabede, at Napoleons Søn skulde blive Kejser, og at han kunde regere i hans Sted; men han blev skuffet. Af det hidtil saa slaviske Senat blev Kejseren afsat den

2den April, og for at bevare Tronen for sit Dynasti besluttede han (den 4de April i Fontainebleau) at abdicere til Fordel for sin Søn under Kejserindens Regentskab. Dog, de allierede vilde ikke mere vide noget af et Kejserdømme Bonaparte; de gjenindsatte Bourbonerne, og den 6te April maatte Napoleon nedlægge Kronen uden Betingelser. Nogle Dage før havde han endnu en Gang varmt anbefalet sin Søn til sine Brødre, og Josef og Jerôme tænkte paa at føre Kejserinden og den lille Konge til Auvergne eller Limousin og opstille dem som Gisler lige over for de allierede, især over for Frans I.; den 8de April søgte de at nøde Marie Louise til at forlade Blois; men hun vilde blive der. Allerede den 4de havde hun sendt Hertugen af Cadore med et Brev til sin Fader, hvori hun overgav ham sin og sin Søns Velfærd, og den 8de kastede hun sig ganske i hans Arme, i det hun paa en Maade alt den Gang skilte sig fra Napoleon I., da hun skrev de lidet fyrstelige Ord: »Alt, hvad jeg ønsker, er at kunne leve rolig et eller andet Sted i Deres Stater for der at opdrage min Søn. Gud véd, at jeg vil raade ham til aldrig at nære Ærgjerrighed . . . Alt, hvad jeg ønsker, er, at De kunde se ham; dette ulykkelige Barn, som er uskyldig i alle sin Faders Fejl, fortjener ikke at dele en saa sørgelig Lod med ham.« Ledsaget af Grev P. A. Schuvalov, der havde opløst Regentskabet, forlod Marie Louise med sin Søn Blois den 9de April og tog over Orleans til Rambouillet. Paa ny besvor hun sin Fader ikke at glemme hendes Søn og fordrede for sig selv et roligt Liv. Da Frans og Metternich besøgte hende i Rambouillet den 16de April. lagde hun sin Søn i Kejserens Arme; han kyssede Barnet hjærtelig og kunde ikke se sig mæt paa ham, Drengen syntes derimod ikke om ham og ytrede siden i Barnekammeret: »Jeg har nylig set Kejseren af Østerrige, han er ikke kjøn.« Ogsaa Alexander I. af Rusland og Frederik Vilhelm III. af Preussen besøgte Kejserinden og

den lille Konge i Rambouillet og omfavnede Barnet hjærtelig. Marie Louise aftalte med sin Fader sin Afrejse til Wien, og den tro Montesquiou erklærede, at hun ikke kunde skilles fra Drengen. Napoleon havde, inden han rejste til Elba, i et Brev til sin Gemalinde sendt sin Søn et sidste Kys.

Ved Forliget i Fontainebleau den 11te April fik Marie Louise Hertugdømmerne Parma, Piacenza og Guastalla med fuld Souverainitet for sig og sin Søn, eventuelt for dennes direkte Efterkommere. Han kaldtes nu »Prinsen af Parma« og mærkede strax Forandringen; thi kort efter ytrede han: »Jeg ser nok, at jeg ikke længere er Konge, thi jeg har ingen Pager mere.« Senere, da han var otte, ti Aar gammel, spurgte han sin Bedstefader: »Jeg kan huske, at jeg i min tidligste Barndom havde Pager; man kaldte mig Konge af Rom, hvorfor gjorde man det, Bedstefader?« Frans I. svarede: »Det er en Titel, mit Barn; det hænder undertiden, at man faar tildelt en saadan. Du vil ogsaa høre om mine Titler; du er Konge af Rom, ligesom jeg er Konge af Jerusalem, det ene er lige saa lidt sandt som det andet.«

Den overfladiske Kejserinde var ikke i Stand til noget Offer, og, da Lykken veg fra Napoleon I., var det ogsaa forbi med hendes Kjærlighed til ham. I Steden for at følge sin Husbond i Landflygtighed, forlod hun den 25de April Rambouillet med sin Søn og passerede den 2den Maj Rhinen; Frankrig laa for evig bag dem begge, Østerrige blev nu deres Hjem. Den 21de Maj flyttede de ind i det kejserlige Slot Schönbrunn i Wien; da man her en Dag meldte Arveprinsen af Parma et Besøg af den bekjendte Feltmarskalk Fyrst Ligne, spurgte han de betuttede tilstedeværende: »Er det en af de Marskalker, der have forladt min Fader?« Moder og Søn levede lykkelig og rolig under Kejser Frans's Forsorg; denne elskede sit Barnebarn hjærtelig, fandt ham stedse morsom og glædede sig over

hans kvikke Indfald; men Drengens franske Erindringer skulde dog alt i hans tidlige Barndom saa meget som muligt udviskes; herpaa tyde ogsaa nogle Ord, som Talleyrand, der var til Stede ved Wienerkongressen, den 13de Oktbr. 1814 skrev til Ludvig XVIII.: »Bonapartes Søn bliver nu ikke mere behandlet som i den første Tid efter hans Ankomst til Wien; man gjør færre Omstændigheder og viser mere Ligefremhed; man har taget Æreslegionens Storkors fra ham og givet ham Sct. Stefans-Ordenens i Steden.«

Napoleon forlod Elba, hans Ørn fløj fra Stad til Stad, indtil den satte sig til Hvile paa Nôtre-Dame, og paa sin Søns fjerde Fødselsdag, den 20de Marts 1815, drog han atter ind i Tuilerierne. I Wien frygtede man, at Prinsen skulde blive bortført, og da Anatole de Montesquiou vilde besøge sin Moder, blev han holdt tilbage, fordi man i ham formodede den beskikkede Bortfører. Talleyrand skrev den 17de Marts 1815 herom til Ludvig XVIII.: »Jeg har Aarsag til at tro, at Kejseren af Østerrig om nogle Dage vil tage Bonapartes Søn til sig og lade ham bo i sit Palads, for at man ikke skal bortføre ham; man er gaaet saa vidt at formode, at denne Bortførelse er Øjemedet for Anatoles Rejse. Nogle Ytringer af hans Moder, der ere blevne opsnappede af hendes østerrigske Oppasser, berettige til denne Formodning.« Talleyrand fik Anatole til ufortøvet at vende hjem og meldte den 20de Marts Kongen, at Kejser Frans havde befalet Grevinde Montesquiou at overgive Prinsen til ham; hendes Ytringer ved den omhandlede Lejlighed havde været saa stridende mod Østerrigs og de andre Magters Beslutninger, at Frans ikke mere vilde lade hende beholde Barnet. Dagen efter skulde hun vende hjem til Frankrig, og Prinsen skulde bo i Paladset, saa kunde han »ikke blive bortført, hvad man af flere Omstændigheder formodede var paatænkt.« Om Marie Louise mente Talleyrand, der gjennemskuede hende, at hun for ingen Pris vilde tilbage

til Frankrig; hendes Ønsker gik ikke højere end at se sin Søn forsørget i Østerrig.

Saa snart Napoleon atter var i Paris, kaldte han sin Gemalinde og sin Søn til sig; men Wienerhoffet vilde ikke lade dem rejse, og Marie Louise manglede den faste Vilje til at opfylde sin Pligt. Napoleon, som havde til Hensigt at lade Sønnen krone, maatte saaledes opgive sin skjønne Drøm. I de hundrede Dage intriguerede Hertugen af Otranto (Fouché) uophørlig mod Napoleon; han vilde vel ikke have Bourbonerne i Kejserens Sted, men han vilde have Marie Louise og hendes Søn paa Tronen, for at føre dem i Ledebaand. Ved Waterloo sønderbrødes Napoleons Scepter, og i Ministerraadet bad Regnauld de Saint-Jean d'Angély ham indtrængende kun at abdicere til Gunst for sin Søn. I samme Retning bestormedes han af sine Brødre Lucien og Josef, og, skjønt han betragtede Bourbonernes Gjenindsættelse som afgjort, gav han den 22de Juni Afkald paa Tronen til Fordel for Prinsen som Kejser Napoleon II. Der skulde indsættes en provisorisk Regering under Hertugen af Otranto, til Napoleon II. kunde komme fra Wien. I Pairskammeret opfordrede Lucien til ufortøvet at proklamere hans Neveu som Frankrigs Kejser og tilsvor ham først Troskabseden, for at hindre en Borgerkrig og naturligvis ogsaa for at komme til at spille en Rolle i Regentskabsraadet. Hans Forslag blev imidlertid afslaaet; den 3dje Juli kapitulerede Paris, og den 8de holdt Ludvig XVIII. for anden Gang sit Indtog som Konge. Drengens Kejserdømme var til Ende, før det var begyndt. Napoleon I. landede den 17de Oktober paa St. Helenas øde Klippe, hvor den britiske Troløshed bragte ham hen for at lade ham forsmægte under Afrikas glødende Sol. I hans Værelse i Briars, siden i Longwood hang Billedet af hans Astyanax, hans sidste Tanke var delt mellem ham og Frankrig.

Den lille Napoleon havde med Bedrøvelse set den

ædle Grevinde Montesquiou vende hjem til Frankrig og havde gjærne fulgt hende der hen. Kejseren af Østerrig lod ham nu atter bo hos sin Moder paa Schönbrunn, og da han indsaa, at Drengens livlige Aand behøvede en fast, metodisk Opdragelse, udnævnte han, den 30te Juni 1815, den hojsindede og dannede Grev Moritz Dietrichstein, den sidste af sit Hus, til hans Overhofmester. Denne Mand ledede Opdragelsen samvittighedsfuldt, forstandig og taktfuldt, han vandt Prinsens Agtelse og Kjærlighed og blev oprigtig savnet af ham, da han 1831 fratraadte sin Plads. De vigtigste af Prinsens Lærere vare den yndede Digter Matthæus von Collin og Kaptejn Foresti; Collin var hans egentlige Opdrager fra 1815 til sin Død 1824; han underviste ham i de gamle Sprog og ledede hans klassiske Studier, som han imidlertid ikke yndede saa meget som Krigsvidenskaben. I Collins Sted traadte 1824 Regeringsraad Obenaus, som 1868 skjænkede Napoleon III. 120 Gjenstande af Prinsens Efterladenskaber. Forliget 1817, der gav Hertug Karl af Lucca Løfte om Arvefølgen i Hertugdømmerne Parma, Piacenza og Guastalla for ham og hans mandlige Efterkommere, berøvede Napoleons Søn hans tilkommende Succession og hans Titel som Arveprins, og atter stod han detroniseret før sin Tronbestigelse og uden Titel og Arv. Kejser Frans tænkte paa at udnævne ham til Hertug af Mödling, men opgav det og gav ham den 22de Juli 1818 Hertugdømmet Reichstadt med Rang umiddelbart efter Ærkehertugerne; den kejserlige Højhed var bleven en simpel Durchlautighed. Hertugdømmets Indkomster ansloges til en halv Million Francs, men skulde hæves af hans Moder til hendes Død, mod at hun sørgede for hans Underhold. Navnet Napoleon, der var Hoffet modbydeligt, blev frataget Drengen, og han kaldtes nu kun Frans Josef Karl; det var atter et Rov fra hans mægtige Faders Minde. Hans Moder rejste til Parma, men han blev i Schönbrunn under Bedstefaderens Øjne; han fik den

elskværdige Dreng mere og mere kjær og vilde gjærne have ham i sin Nærhed; i hans Gemakker havde den lille Hertug sit Legetøj, og hele Familien elskede ham, selv foretrak han Ærkehertug Frans Karl, der senere blev Fader til Frans Josef I. Paa Grund af sin Skjønhed og sørgelige Skæbne blev han flere Gange malet af betydelige Kunstnere, det bedste af disse Billeder er det, som i 1831 blev malet af Daffinger.

Den lille Hertug gav tidlig Beviser paa en hurtig Opfattelsesevne, en klar Forstand og logisk Tænkning, ligesom han ogsaa tidlig viste Fasthed, Mod og Stolthed. Den fine Iagttager, Baron Prokesch-Osten, siger om ham: »Jeg ser ham for mig, med sin ungdommelige Skikkelse, høj og slank, i Holdning og Bevægelse fuld af Værdighed, paa en Gang utvungen og maadeholden; smidig og vant til alle Slags ridderlige Øvelser, hvori han var en Mester, og dog med en Ro, der var en Følge af hans alvorlige Sindelag. Jeg ser dette skjønne Aasyn, ombølget af blonde Lokker; disse blaa Øjne, fulde af Ild og Vemod, den fine Næse, denne Mund, hvorom der spillede et blidt Smil, disse Kinder med deres ungdommelige Fylde, hele dette Aasyn, hvori baade Faderens og Moderens Træk afspejledes. Jeg hører denne Stemme, som ofte lød med strænge Ord, men ogsaa ofte i bløde Toner tolkede Sjælens Følelser.«

Allerede i sin tidlige Ungdom besad Hertugen en mærkelig Selvbeherskelse, en stor Fasthed, naar han havde fattet en Beslutning, og en paafaldende Tilbageholdenhed, der med Urette er bleven udtydet som Underfundighed. Han mindedes med temmelig stor Klarhed sit franske Livsafsnit, endskjønt det havde været saa kort. Paa Kejser Frans's Befaling blev Faderens Historie fortalt ham, naturligvis bearbejdet in usum Delphini, og han hang ved sin Fader med tilbedende Beundring. Hans Liv blev Gjenstand for hans Studium, om ham drejede hans Tanker sig, og i timevis kunde han staa hensunken i Beskuelsen af et

Billede — malet af Gérard —, der hang over hans Seng. Den 5te Maj 1821 døde hans Fader, og da Foresti den 22de Juli meddelte ham dette, brast han i en hæftig Graad og var i flere Dage meget bedrøvet. Han bar ogsaa længe Sorg for Napoleon, medens hans Moder allerede samme Aar lod sig vie til venstre Haand til den østerrigske Feltmarskalklieutenant Grev Neipperg, i hvis Arme hun forlængst havde glemt Verdenserobreren. Dette blev den fintfølende Søn mere og mere pinligt, men han blev end ikke forskaanet for endnu en Stiffader, thi ved Neippergs Død 1829 valgte Marie Louise den østerrrigske Gehejmeraad Grev Bombelles, der overlevede hende.

Hertugen studerede ivrig den tyske Litteratur, især Goethe og Schiller, af hvis Tragedier han lærte mange Stykker udenad; i sine senere Aar fandt han mest Smag i Byrons Værker. Prokesch-Osten erklærer derimod, at Poesi og de skjønne Kunster ikke tiltalte ham; han syntes bedre om Virkelighed end om Fantasi, og i Wallenstein elskede han kun Soldateraanden. Han læste flittig historiske Værker, især af Michael Ignaz Schmidt og Johannes von Müller; ogsaa Studiet af det italienske Sprog interesserede ham, og han oversatte meget fra Tysk og Fransk paa Italiensk. Fra 1824 fik han tillige Undervisning i filosofiske, politiske og juridiske Videnskaber, men fremfor alt interesserede han sig for Krigsvidenskab og Krigsvæsen. Hos Hertugen var Soldateraanden saa udpræget som hos faa; han var tidlig udrustet med et strategisk Blik, studerede med sand Umættelighed baade den gamle og den nye Tids betydeligste Militærskribenter, kjendte nøje alle store Feltherrers Liv og Levned og syntes stedse at pleje Omgang med Cæsar, hvis Kommentarer vare hans Yndlingsbog, med Hannibal, hvem han især beundrede for hans Dristighed, med Xenophon, Tilly, Wallenstein, Turenne, Montecuculi, Eugen af Savoyen, Frederik den store og Napoleon, hvem han stadig længtes efter at voxe op til at ligne. Kom

Talen paa disse Heroer, blev han veltalende, Tankelyn glimtede frem, og hans Øjne flammede, det var de lykkeligste Timer i hans Liv. Da en af hans Faders ældste Vaabenfæller, Marskalk Marmont, blev forestillet for ham i Wien, udspurgte Hertugen ham med største Videbegjærlighed om Napoleons Felttog og lod ham siden ofte paa ny fortælle sig derom for at erfare alt nøje. Han haabede, at den Tid skulde komme, da Frankrig og Østerrige skulde kæmpe ved hinandens Side som allierede, og han fortjene sine Sporer under Marmont; men han viste den Tanke fra sig som noget aldeles umuligt, at han nogen Sinde skulde kæmpe mod Frankrig, hvad jo desuden Napoleon havde forbudt ham. Hertugen sendte Marmont sit Portræt som Gave og bevarede ham stedse i venligt Minde, medens denne gav ham kloge politiske Raad imod de franske Rænkesmedde, der vilde bruge ham som Skilt. Den dybe Ærefrygt, Hertugen nærede for sin Fader, viser sig ogsaa i de Ord, hvormed han en Gang svarede en Officer, der spurgte, om Hertugen havde noget Hverv at medgive ham til Paris: »Naar De ser Vendômesøjlen, da formeld den min Respekt; ellers kjender jeg ingen i Paris.«

Napoleon havde i sit Testamente efterladt sin Søn sine Ordner, Vaaben og Sporer, sine Bøger, sin Feltseng, Sølvtøj m. m., og forlangt, at disse Relikvier skulde overgives Hertugen, naar han fyldte 15 Aar; han havde tilføjet disse Ord: »Jeg ønsker, at dette lille Legat maa være ham dyrebart, fordi det minder ham om hans Fader, om hvem Verden vil tale til ham.« Hans Kammertjener, Grev Marchand, bad Metternich om Tilladelse til at bringe dette Legat til Wien, men her udsatte man bestandig Tilladelsen, og Hertugen af Reichstadt døde uden at have faaet sine Ejendele; disse tilfaldt derpaa Marie Louise, tilligemed Hertugens Vaaben og Bøger, der var alt, hvad han ejede. Skjønt Hertugen af Reichstadt i Napoleon saae det store militære Geni og den store Helt, hvem hans

grænseløse Ærgjerrighed stedse sporede ham til at stræbe at ligne, og skjønt han stadig med Stolthed omtalte, hvilke Pligter hans Herkomst paalagde ham, var han dog ingenlunde blind for de Skjær, hans Fader selv havde skabt sig paa sin Livsbane, og stræbte at undgaa dem; Døden tog ham imidlertid medlidende ved Haanden og førte ham hen til Faderen. Baade som Dreng og som Yngling elskede og ærede Hertugen sin Bedstefader og sin Slægt, talte aabent og frit med dem, og havde ingen som helst Hemmeligheder, ligesom han i det hele var saa fuldt ud sandhedskjærlig som kun faa. Med fin Takt holdt han alle Personer, der forekom ham mistænkelige, eller hvis Hensigter truede med at kompromittere ham, fjærnt fra sig; aldrig vilde han være »en Boldt for Partierne« eller et Værktøj for Rænkesmedde. »Aldrig,« raabte han en Gang i ædel Harme, »skal Napoleons Søn synke ned til en Æventyrers Rolle.« – Derfor vilde Hertugen heller ikke (1829) modtage et Digt af Barthélemy: »Napoléon en Égypte«; dette frembød imidlertid den ønskede Anledning til at deklamere om den store Indskrænkning i hans Frihed, og dette Rygte fandt megen Tiltro i Frankrig. Barthélemy hævnede sig uværdig paa »den blege Yngling« i sit Smædedigt »Le fils de l'homme« og beskyldte Wienerhoffet for, at det ved Hertugens Opdragelse havde til Hensigt at gjøre ham sløv og uduelig og at lægge Spiren til en tidlig Død i hans Bryst. Hertugens Hang til Melankoli og Foragt for sin Samtids-Domme voxede, naar han i Aviser og Flyveskrifter læste, hvorledes man vanærede og fornedrede ham. Hans største Ulykke var hans falske Stilling i Samfundet og den stadige Splid i hans Følelser, Ønsker og Forhaabninger; et betydningsløst Liv syntes ham et Helvede; thi han slægtede langt mere sin Fader paa end sin Moder. I Almindelighed var han sky, tilbageholden og lidet meddelsom, dog var der nogle udvalgte, til hvem han sluttede sig med Inderlighed og med en rørende Hengivenhed,

blandt disse var en af de mest fremragende Grev Anton von Prokesch-Osten; han vandt i 1830 Hertugens fulde Fortrolighed, denne betroede ham sine inderste Tanker og drøftede alt med ham, ligesom Greven øvede en fordelagtig Indflydelse paa hans Karakters Udvikling.

Allerede i 1818 var Hertugen bleven menig Soldat, og, efter at han havde gjort dygtige Fremskridt i Exercis og militære Øvelser, blev han Underofficer; 1823 blev han Fændrik, 1828 Kaptejn i Jægerregimentet »der Kaiser« og kommanderede 1829 en Division Grenaderer i Landsbyen Mauer ved Wien. Her skal han have haft en Kjærlighedshistorie med en ung Pige, der ikke havde nogen Anelse om, at den unge Officer, med hvem hun ved Nattetid havde Stævnemøder i Haven, var af saa fornem Slægt.

I Juli 1830 blev Hertugen Major i Infanteriregimentet Salins, i November Oberstlieutenant i Infanteriregimentet Nassau, kom i sidste Egenskab den 15de Juni 1831 til det ungarske Infanteriregiment Gyulay, senere Prins Vasa, i Wien, og blev i Foraaret 1832 anden Oberst i dette Regiment. Den Alvor og Pligttroskab, hvormed den unge Hertug udførte sin Tjeneste, borgede for hans Dygtighed til en Gang at føre en Hær, og samtidig med at han flittig fortsatte sine militære Studier, indøvede han sig i den aktive Tjeneste med største Interesse for alle Enkeltheder. Hans hidtilværende Opdrager trak sig tilbage, og den 14de Juni 1831 skulde Generalen Grev Hartmann, Ritmesteren Friherre von Moll og Kaptejn Standeisky tiltræde deres Tjeneste hos ham, da hans Sundhedstilstand betænkelig forværredes.

Da Julirevolutionen i Frankrig nærmede sig, rettede mange deres Blik mod Wien og tænkte paa at gjøre et politisk Forsøg med Napoleons Søn. Der sendtes hemmelige Sendebud til ham, men Kejser Frans var uvillig til at udsætte sin Datterson for et saadant Experiment, og Hertugen, der ikke tvivlede om, at han en Gang vilde vende

tilbage til Frankrig og utrættelig forberedte sig dertil, troede selv, at hans Time endnu ikke var kommen og tilbageviste Agenterne. Han gjorde nogen Regning paa sin Faders gamle Generaler, men havde aldeles ingen Tiltro til det bonapartistiske Parti og de larmende Hobe i Paris, der vilde gjøre hans Navn til et Feltraab; han stolede paa den efter hans Mening uundgaaelige Nødvendighed, som i Evropas Interesse og efter Frankrigs Ønske vilde gjenindsætte ham paa Faderens Trone. Ethvert Forsøg paa at udvirke i Wien, at man skulde lade Hertugen optræde i Frankrig eller i Italien, strandede; Metternich havde ingen Lyst til et voveligt Forsøg, der skulde prøve, hvilken magisk Virkning Napoleons Navn endnu kunde udøve. Hertugen af Reichstadt viste en virkelig Hengivenhed for den ældre bourbonske Linje, hvis Ret til Tronen forekom ham ubestridelig. Da man i Wien hørte om Julirevolutionen og endnu ikke kjendte dens Udfald, ønskede han blot, — saa mærkeligt det end kan synes for en Søn af Napoleon — at han maatte faa Lov at hjælpe Karl X. med østerrigske Tropper. En fortærende Uro bemægtigede sig den unge Hertugs Sind; i hans Sjæl faldt der en Brand, som tændte al den undertrykte Længsel og bidrog til at modne Dødsspiren i ham. Da Grev Belliard kom til Wien for at udvirke Ludvig Philips Anerkjendelse som Konge, vilde Hertugen ikke modtage ham; thi han mente, at han selv var langt mere berettiget til Tronen end Hertugen af Orleans. Da Marskalk Marquis de Maison i 1830 kom til Wien som Sendemand, og man forlangte, at Hertugen skulde besøge ham, erklærede han stolt og bestemt til sin Bedstefader, at han havde besøgt alle Kongen af Frankrigs Sendemænd; thi han var stedse villig til at bringe den legitime Suveræn sin Hylding; men hvad Ludvig Philips Sendemand angik, gik han ikke til ham; thi denne havde mindre Ret til den franske Trone end han, og han kunde ikke indse, hvorfor han skulde bevidne en Usurpator sin

Ærbødighed. Hertugens Kusine, den bestemte, men noget ukvindelige, Grevinde Napoleone Camerata, Elisa Bacciocchi's Datter, bestormede ham med Breve, hvori hun opmuntrede ham til at svinge sig op paa Frankrigs Trone; der bestod et bonapartistisk Forbund, som vilde føre Hertugen i Triumf til Paris, naar Metternich blot vilde lade ham komme bort fra Wien. Josef Bonaparte sendte Metternich Oplysninger herom gjennem Grev Athanase, en Søn af den afdøde Hertug af Otranto. Fra sit Exil i Point Breeze i Unionen skrev han den 7de Septbr. til Lafayette for at indgyde ham Begejstring for Napoleon II.; paa samme Maade henvendte han sig til Marskalk Jourdan, til Røderer, Bernard, Marskalk Arrighi, Miot, Bignon, Baron Menneval, General Merlin, Lamarque, Matthieu Dumas og Belliard. Ogsaa for Marie Louise udtalte Josef det Haab, at hendes Fader vilde understøtte sin Dattersøn, og at det vilde blive ham selv forundt at fremstille ham for Franskmændene. Josef sendte en lang Protest til det franske Deputeretkammer, hvori han mindede det om dets Forpligtelser mod Napoleon II.; men Protesten blev ikke oplæst. Den 18de Septbr. bestormede han Metternich og Kejser Frans med veltalende Ord; til Metternich skrev han, at han holdt det for sin Pligt at forsøge alt, hvad der kunde være til Gavn for hans Neveu; han troede, at Napoleon II. alene kunde bringe Frankrig Lykke og Evropa Ro, og tilbød sig som hans Fører. Under de nationale Farver og med en som Patriot prøvet Mand til Fører vilde Napoleon II. alene kunne forebygge Orleans's Usurpation og holde de glødende Republikanere i Frankrig, Italien, Spanien og Tyskland i Tømme. Som Kejser vilde Napoleon II. baade af Taknemmelighed, af Tilbøjelighed og af politisk Interesse slutte sig til Østerrige som sin eneste allierede paa Fastlandet. Til Kejser Frans skrev Josef: »Sire, betro mig Sønnen af min Broder, som paa sin Dødsseng erklærede, at denne skulde ved sin Tilbagekomst til

Frankrig følge mine Raad, og jeg svarer for Udfaldet af dette Foretagende; men kun med et trefarvet Skjærf vil Napoleon II. blive proklameret.« Alle Josefs Anstrængelser vare imidlertid frugtesløse; det franske Kammer vedtog 1831 et nyt Forvisningsdekret mod Familien Bonaparte, og da Josef den 15de Februar 1832 tilbød sin Neveu at fremstille ham for Franskmændene, smykket med et trefarvet Skjærf, var Napoleon allerede uhelbredelig syg, og da Josef indskibede sig i Liverpool for at skaffe sig Pas til Wien, laa Hertugen paa Baaren. Ogsaa Lucian Bonaparte, Fyrste af Canino, havde i Begyndelsen af 1831 til Hensigt at komme til Wien for at understøtte sin Neveus Ophøjelse paa den franske Trone; men Metternich lod ham nægte Pas.

I Februar og Marts 1831 kom der Underretning til Wien om, at der var udbrudt Uroligheder i Parma; Hertuginde Marie Louise havde taget Ophold i Piacenza, og en revolutionær Regering var oprettet. Hertugen af Reichstadt ilede, bekymret for sin Moder, til Kejser Frans for at bede ham om at lade ham bringe hende Hjælp, men fik til sin store Sorg et Afslag. Han skrev herom til sin Moder: »Det er første Gang, det vil falde mig svært at vise Lydighed mod Kejserens Befalinger.« De kejserlige Tropper gjenoprettede hurtig Roligheden i Parma; men Hertugen følte sig grænseløs ulykkelig over ikke at maatte drage sin Kaarde.

Marskalk Marmont, der saae Hertugen af Reichstadt første Gang i Januar 1831 paa et Bal hos den britiske Sendemand, beskriver ham saaledes: »Jeg fandt hos ham hans Faders Blik, og heri lignede han ham især. Hans Øjne vare ikke saa store som Napoleons og mere dybtliggende; men de havde samme Udtryk, samme Farve, samme Energi. Ogsaa Panden mindede om Faderens, medens der i Underansigtet og Hagen var mindre Lighed; han havde den samme blege Hudfarve som Napoleon, men

hans hele Ansigt mindede dog om Moderen og om det østerrigske Hus. Han var omtrent fem Tommer højere end Napoleon, men havde, skjønt han ikke saae ud dertil, af Naturen et svagt Legeme. En usædvanlig stærk Væxt i Forbindelse med en Slags engelsk Syge har tidlig svækket ham. Flere af de vigtigste Organer udviklede sig ikke tilstrækkelig, medens andre syntes at udtømme al hans Livskraft; hans Mave var meget lille, hans Hjærne enorm. Hans Ansigt havde noget blidt, alvorligt, melankolsk, undertiden et gjennemtrængende og haardt Blik, der mindede om Faderen, naar han var opbragt.«

Hertugen spiste meget lidt og uden Appetit, led meget af Hoste og Slimdannelse og var ved sin raske Væxt meget afkræftet. Hans Livlæge Malfatti gjorde alt for at styrke hans Sundhed, men han blev stedse mere mager, og hans Teint blev mere mat bleg; han led ofte af Hæshed og blev let udmattet. For imidlertid ikke at blive afbrudt i sine praktiske militære Øvelser og desuden af en sygelig Angst for, at Klager hos en Soldat vilde blive betragtede som Fejghed, undertrykte han med Jærnvilje enhver Svaghed og Lidelse og skjulte, saa længe det paa nogen Maade var ham muligt, alle Symptomer paa en Brystsygdom. Sin Svagelighed tilskrev han alene Mangelen paa Vane til at anstrænge sig legemlig, og for at hærde sig red han ofte flere Timer efter Anstrængelserne paa Exercerpladsen, lige som han paa Jagt og i Selskaber udmattede sig til det yderste. Han sov kun fire Timer og ofte ikke engang det; Montbel siger med rette, at det var en Slags Forbrændingsproces, saaledes arbejdede hans Jærnvilje Haand i Haand med det tiltagende Onde. Hertil kom endnu, at onde Tunger, saaledes Generaladjutanten, Friherre von Kutschera, der havde meget at sige hos Frans I., beskyldte ham for at være kvindagtig og uden Energi og derved bragte ham til at gjøre bestandig taabeligere Vovestykker, som til sidst maatte dræbe ham. Den 26de Septbr. 1831

var Kejseren nødt til for hans Svageligheds Skyld at afskedige ham lige førend en Manøvre; men Hertugen blev højlig forbitret paa Lægen, som havde raadet Kejseren hertil. Saa snart han var kommen sig lidt, foranstaltede han en vild Jagt og fik et Tilbagefald; da dette syntes overvundet, traadte han igjen i Tjenesten; men ved en militær Ligbegængelse den 16de Januar 1832 mistede han sin Stemme ved at kommandere i den bidende Kulde. Fra den Tid tiltog hans Sygdom hurtig, og Lægerne opgave alt Haab, tilmed da hans Svaghed ikke tillod at prøve en Rejse til Italien, og han trods alle Forestillinger ikke var at formaa til at skaane sig selv; »det er,« siger Malfatti, »som laa der i den ulykkelige unge Mand en Drift til at tage sig selv af Dage.« Hertugens Moder ilede til ham fra Parma, og fra den 14de Juni veg hun ikke fra hans Side. Den sidste hellige Nadvere skulde han efter det habsburgske Hus's Skik modtage i hele Hoffets Paasyn, og af Medfølelse nød Ærkehertuginde Sophie, Frans Karls Gemalinde, den sammen med ham; han bleg, udmattet, døende, hun i sin Skjønheds Fylde, i Forudfølelsen af en ny Moderglæde. Hele Wien havde Medfølelse med den unge Hertugs Lidelser; thi han var almindelig elsket for sin Godhed og Venlighed. Det var et langt Dødsleje; thi allerede i April 1832 sagde Kejseren til Metternich, at Prinsen spyttede Lunge og kunde ikke leve ret længe. Medens han var rask, var han undertiden utaalmodig; men som syg kunde ingen være mere blid og elskværdig; med Fromhed beredte han sig til Døden og ytrede: »Min Vugge og min Kiste ville komme til at staa nær ved hinanden.« Snart maatte man ogsaa holde op med at bære Hertugen ud i Haven eller paa en Balkon, hans Bryst kunde ikke mere taale den vederkvægende Luft. Den 12te Juli skrev hans Fætter Ludvig Napoleon, den senere Kejser, til ham fra Arenenberg, for at bevidne ham sin inderlige Deltagelse og sin Beklagelse over ikke at turde ile til ham for at

mildne hans Lidelser; Metternichs skarpe Sanser sporede alt den Gang i denne Fætter Arvingen til den bonapartistiske Idé, der efter Hertugen af Reichstadts Død »troede sig kaldet til at træde i Spidsen for den franske Republik.« Metternich besøgte kort før Hertugens Død denne, der skattede ham højt, og skrev derom til Frans I.: »Det var et sønderrivende Skue; jeg mindes ikke nogen Sinde at have set et sørgeligere Billede paa Ødelæggelsen.« Den 21de Juli bleve Smerterne saa hæftige, at han for første Gang tilstod for Lægen, at han led, og kjed af Livet raabte han: »Naar vil dog min kvalfulde Tilværelse faa en Ende?« Med brudt Stemme tog han Afsked fra sin fortvivlede Moder, hans sidste Ord gjaldt hende; Kl. 4½ om Morgenen den 22de Juli 1832 drog han sit sidste Suk, Lungesvindsotten havde fuldendt sit Værk. Han døde i sit 21de Aar, paa den samme Dag, som han 1821 havde erfaret sin Faders Død, og i den samme Seng, i hvilken hans Fader 1809 som Østerrigs Overvinder havde drømt om Verdensherredømmet. Frans I. blev dybt greben, da Baron Moll i Linz bragte ham Budskabet om Hertugens Død; han skrev til Metternich: »Jeg betragter Hertugens Død som en Lykke for ham selv. Jeg véd ikke, om denne Begivenhed er heldig eller uheldig for de offentlige Anliggender; hvad mig angaar, vil jeg stedse beklage min Dattersøns Død.« Metternich overdrog Montbel, forhenværende Minister hos Karl X., at forfatte Hertugens Biografi, der under hans Ledelse blev offentliggjort. Natten mellem den 24de og 25de Juli sov Sønnen af den Napoleon, for hvem Habsburgerne havde ligget i Støvet, og hvem de, for at undgaa Tilintetgjørelse, havde givet en Datter til Ægte, fredelig midt iblandt alle Habsburgerne i Kapuciner-Kejsergraven; hans Hjærte ligger i Augustinerkirken. Med Napoleon II.'s Død syntes Bonapartismen udslukket, men Metternichs Anelse var rigtig, Napoleon III. levede.

II.

Den 26de Marts 1856 forkyndte Præsidenten for den lovgivende Forsamling, Kejser Napoleon III.'s Halvbroder, Hertugen af Morny, det Glædesbudskab, at der samme Morgen i Tuilerierne var født en kejserlig Prins, en Arving til det andet Kejserdømme. Ogsaa denne Gang havde Forløsningen været meget svær, og ogsaa denne Gang hviskede man om en Underskydelse af den længselsfuldt ventede Arving. Kejserens egen Fætter, Prins Jerôme Napoleon, har stedse støttet dette Rygte, fordi Fødselen af dette »Frankrigs Barn og kejserlige Prins«, som Napoleon III. kaldte sit eneste Barn med den skjønne Eugenie de Montijo, berøvede ham Udsigten til Tronen. Atter herskede en grænseløs Jubel i hele Frankrig, atter strømmede Lykønskninger ind fra nær og fjærn, og Kejseren takkede ved at uddele henved en Million Frcs. Den lille Prins fik strax 28 Ordener, og blandt hans Faddere vare Pius IX., som stedse bevarede en stor Interesse for Sønnen af den bigotte Kejserinde, og Dronning Josefine af Sverrig. Han fik Navnene Napoleon Eugen Ludvig Johan Josef, men blev bekjendt under Navnet Ludvig Napoleon, Folkevittigheden kaldte ham »Lulu«. Da han kom til Verden, holdtes den Kongres, der skulde ende Krimkrigen og oprette Verdensfreden; hans Fader var Evropas Voldgiftsmand og stod paa Højdepunktet af sin Avtoritet; han havde kun en Arving nødig for, som han troede, for stedse at befæste sit Dynasti, og han kunde med temmelig Sikkerhed udtale den Forventning, at dette Barn vilde blive lykkeligere end sin Forgænger i Tuileriernes Vugge. Den ene Fest fulgte paa den anden, og for at smigre Hæren blev Barnet, som Arving til den napoleonske Krigshæder, indført paa Listen over Kejsergardens første Grenaderregiment og fik Storkorset af Æreslegionen. Til Gouvernante for Frankrigs Barn valgtes Admiralinde Bruat. Den 14de Juni fandt

den egentlige Daab Sted med stor Pragt i Nôtre-Dame; Paven sendte den lykkelige Moder en indviet gylden Rose, og som Bevis paa Folkets Kjærlighed indsamledes ved Subskription 600,000 Frcs. til Moder og Barn, hertil føjede Faderen en Rente paa 30,000 Frcs., og herfor oprettedes et Vaisenhus. I Modsætning til den kloge Grevinde Montesquiou forkjælede og forvænte denne Gouvernante den lille Prins, hun føjede ham i alle hans Luner og skadede derved hans skrøbelige Sundhed. Den lille Prins voxede op i Saint-Cloud og i Paris under Forældrenes ømmeste Omsorg; men lige til 1866 holdt hans Svagelighed dem i en bestandig Frygt for at miste ham. Da han var sex Aar, blev han udnævnt til Korporal i Garden, og i 1867 afsluttedes hans kvindelige Opdragelse, i det General Frossard blev udnævnt til hans Gouverneur. Denne maatte med stor Strænghed undertrykke Drengens Uartighed, men gjorde sin Pligt i fuldeste Maal og lod end ikke Forældrene blande sig i Opdragelsen. Og Prinsen trivedes nu øjensynlig vel; de Legemsøvelser, han maatte foretage, styrkede hans Kræfter, han erhvervede sig stor Færdighed i Ridning og Fægten og ledsagede ofte sin Fader paa Jagten. En jævnaldrende Kammerat og Deltager i sine Studeringer fik han i en Søn af hans Faders prøvede Ven, Livlægen Dr. Conneau, og da han blev ældre, foretog han med sin intime Ven større Udflugter i Provinserne; i 1869 besøgte han, sammen med sin Moder og ham, Øen Korsika, sit Dynastis Vugge. I videnskabelig Henseende blev Prinsen ikke anstrængt ud over det sædvanlige; han viste især Forkjærlighed for Mathematik og Geografi, gjorde gode Fremskridt i Sprog og Historie, kæmpede standhaftig med Brevstil og Orthografi og havde ligesom Hertugen af Reichstadt, hvem han i aandelig Henseende stod meget nær, kun ringe Interesse for Litteratur og Musik.

Da oprandt Aaret 1870. Dynastiet var truet, kun en Krig med Udlandet syntes at kunne holde det paa Tronen,

og i denne Krig maatte den fjortenaarige Dreng for enhver Pris gjøres til en Helt. Skjønt han næppe havde traadt sine Børnesko, blev Kejserprinsen udnævnt til Underlieutenant i Garden og ledsagede Napoleon III. til Hæren. Med stor Pomp fremstillede Faderen ham for det forbavsede Frankrig med de Ord: »Jeg fører min Søn med mig trods hans Ungdom; han kjender nøje de Pligter, hans Navn paalægger ham, og deltager med Stolthed i deres Farer, der kæmpe for Fædrelandet.«

Slaget ved Saarbrücken den 2den Avgust blev egentlig sat i Scene af General Frossard, der kommanderede det 2det Armékorps, for at tjene til Forherligelse for hans Elev; efter dets Slutning sendte Napoleon III. Kejserinden, der herskede som Regentinde i Paris, et Telegram, der selv i Frankrig blev modtaget med Spot; han skrev deri: »Louis modtog Ilddaaben; han viste en beundringsværdig Koldblodighed og lod sig aldeles ikke bringe ud af Fatning. Vi stode i første Række, og Gevær- og Kanonkugler faldt ned for vore Fødder; Louis har opbevaret en Kugle, der slog ned lige ved ham. Mange Soldater græd, da de saae ham saa rolig.« Paa Indenrigsministerens Befaling blev der udstedt en Sejrsbulletin, hvori man lovpriste den Aandsnærværelse og Koldblodighed, Kejserprinsen havde udvist midt i Faren, og som var hans Navn værdig. Prinsen fulgte med sin Fader til Metz og Verdun, men da det ene Nederlag efter det andet traf den franske Hær, blev han sendt tilbage til Paris. Hans Helterolle var til Ende, og han var uden egen Skyld bleven latterliggjort. Ledsaget af en vis Duperré nærmede Kejserprinsen sig den belgiske Grænse, da indtraf det afgjørende Nederlag ved Sedan, og om Eftermiddagen hin skæbnesvangre 4de September, der berøvede ham Tronfølgen til den franske Kejsertrone, telegraferede hans Lærer Filons til Maubeuge: »Filons sur Belgique. Filons.« — Alt var tabt; Napoleon III. kom som Fange til Wilhelmshöhe; Kejserinden flygtede

fra Frankrig, og Prinsen indskibede sig den 6te September i Ostende og landede den 7de i Hastings. Her traf han sammen med sin Moder, som nu maatte bøde tungt for sin »lille Krig«, og begge toge Bolig paa Herresædet Camden-Place ved Chiselhurst. I Marts 1871 kom ogsaa Exkejseren her til, hvor han efter en smertefuld Sygdom afgik ved Døden den 9de Januar 1873. Da han overgav sin Kaarde til Kong Wilhelm af Preussen, vare baade hans og Sønnens Roller udspillede, thi vistnok fandtes der endnu et stort bonapartistisk Parti i Frankrig, men Republikanerne beholdt dog Magten. Napoleon III.'s Søn blev imidlertid af Bonapartisterne anerkjendt som Hovedet for det napoleonske Hus og Parti, hvor meget end Prins Jerôme Napoleon, der var en personlig Fjende af Kejserinde Eugenie, søgte at modvirke dette.

Den 18de November 1872 indtraadte Kejserprinsen, som man vedblev at kalde ham, som Artillerikadet i det kongelige Militærakademi i Woolwich. Her lagde han sig med den største Flid efter Studeringerne og gjorde betydelige Fremskridt; hans elskværdige Karakter vandt ham mange Venner, og hans Lærere elskede og agtede ham. Han underkastede sig alle Prøverne som enhver anden, og i Februar 1875 forlod han, som den syvende af fireogtredive, Akademiet med et Officerspatent. Den kongelige Familie viste ham megen Deltagelse, og Dronning Viktoria blev ham og hans Moder en tro Veninde. Flere Gange troede man ved Hoffet, at Dronningens yngste Datter Beatrice (født 1857), skulde blive Prinsens Gemalinde; senere hen tænkte Prinsen paa en Formæling med en Søster til Prinsessen af Wales, den danske Prinsesse Thyra (født 1853); han rejste ogsaa til Kjøbenhavn, men hans Bejlen blev afvist.

Prinsen havde foruden sin Moder, der hverken sparede Penge eller noget andet Middel, for at gjenindsætte Sønnen paa Faderens Trone, i dennes forhenværende Minister, Eu-

gene Rouher, en trofast og prøvet Raadgiver, og sammen med ham holdt han alle Prins Jerôme Napoleons Rænker Stangen. Paa Napoleonsdagen den 15de Avgust 1873 foretog Bonapartisterne en stor Demonstration for Prinsen i Chiselhurst, og han udtalte i varme Ord sin Hengivenhed for Tricoloren og for Folkesuverænitetens Princip. Den 16de Marts 1874 blev Kejserprinsen erklæret myndig lige over for en Forsamling af henved 6000 Franskmænd, som den republikanske Regering trods alle Anstrængelser ikke havde kunnet hindre i at valfarte til Chiselhurst. Hans Faders Tilhængere, der viste sig mere trofaste end en Gang Napoleon I.'s Tilhængere, flokkedes i tætte Skarer om den unge Prætendent, der fra denne Dag gjærne lod sig kalde Napoleon IV. og ikke forsmaaede Majestætstitlen; Hertugen af Padua holdt en Tale til ham, og herpaa svarede Napoleon IV., at han ventede alt af en Henvendelse til Folket, hans Valgsprog var: »Alt for Folket, alt ved Folket«. Han tilføjede, at, hvis Folket valgte en anden Regeringsform, vilde han med Agtelse bøje sig for dets Vilje, men hvis Navnet Napoleon for ottende Gang fremgik af Valgurnen, var han beredt til at paatage sig det Ansvar, Nationens Valg vilde paalægge ham, skjønt Tanken om dette Ansvar hos ham ikke vakte Stolthed, men snarere Mistillid til egen Kraft.

Napoleon IV. var sin Fader ulig deri, at han, ligesom Hertugen af Reichstadt, afskyede at gjøre sin Ret til Tronen gjældende ved et Statskup; han afventede rolig, hvorledes Tilstanden vilde udvikle sig, og hvilken Nytte hans Tilhængeres Virksomhed vilde gjøre; skjønt fuldt ud modig, havde han dog ingen æventyrlig Ærgjerrighed og ingen Lyst til Intriger. Prinsens Parti fandt imidlertid, at Sønnen af den Mand, der havde kapituleret ved Sedan, nødvendigvis maatte vinde sig et Navn som Kriger for at kunne blive en »Mulighed« blandt Franskmændene; enhver Skramme, han hentede sig paa Amppladsen, vilde gjøre

ham mere dyrebar for disse. Dog Udfaldet af Krigen 1870—71 gjorde det ikke ønskeligt for nogen Stat at lade Prætendenten kæmpe i deres Hære i Evropa, og da ogsaa hans Plan om at rykke med Østerrigerne ind i Bosnien var strandet, bestemte hans Tilhængere, skjønt den ømme Moder søgte at afholde ham derfra, ham til at drage som frivillig med de engelske Tropper til Afrika, for sammen med dem at hævne Nederlaget ved Isandula paa Sulukafferne. En Gang var det britiske Gjæstevenskab blevet fordærveligt for Napoleon I., nu skulde det blive dræbende for Napoleon IV. Hertugen af Cambridge, den øverste Befalingsmand over de britiske Hære, forsynede Prinsen med en varm Anbefalingsskrivelse til den i Sydafrika kommanderende Generallieutenant, Lord Chelmsford, ved hvis Stab han blev ansat som frivillig, uden Rang i Hæren. Hertugen skrev om ham: »Han er en elskværdig ung Mand, fuld af Aand og Energi; min eneste Bekymring er, at han skal være alt for kjæk og rask.« Efter en Afskedshilsen til Rouher og Partiet, hvem han tillige med Frankrig anbefalede i Guds Varetægt, indskibede Prinsen sig den 27de Febr. 1879 og indtraf den 9de April til Lord Chelmsfords Hovedkvarter i d'Urban. I nogen Tid holdt Feberen ham borte fra Krigsskuepladsen; først i den sidste Halvdel af Maj deltog han i Kampen mod Suluerne, og ved ethvert Sammenstød viste han Mod og Bestemthed. Den 1ste Juni foretog han, med Lieutenant J. B. Carey af det 98de Regiment og nogle Soldater, en Rekognoscering i Nærheden af Itelezi, da der pludselig fra en Majsmark ved Kraalen Edutu, hvor de vare stegne af Hestene, brød en Trop Suluer frem og faldt over dem. Carey og de fleste af Soldaterne flygtede, men Prinsen, der blev ladt i Stikken af næsten alle, gjorde forgjæves Forsøg paa at komme i Sadlen, han faldt til Jorden, løb derpaa et Stykke efter sin flygtende Hest og styrtede endelig, gjennemboret af 17 Assagajaer. Suluerne udplyndrede ham og lode ham ligge nøgen, kun

nogle smaa Billeder, som han bar i en Snor om Halsen, vovede de af Overtro ikke at røre.

I Lejren vakte Kejserprinsens Død den største Bestyrtelse. Hans Lig blev ført til England, hvor hans Moder, næsten afsindig af Smerte, berøvet sit sidste Livshaab, stedede ham til Hvile den 12te Juli 1879 ved Siden af Napoleon III. i den lille Sct. Mariakirke i Chiselhurst. Hele den dannede Verden havde Medfølelse med den ulykkelige Moder; Bonapartismen, der havde drevet Prinsen til Afrika til en Kamp uden Hæder, havde lidt et haardt Nederlag, thi Napoleon IV. er vanskeligere at erstatte end Napoleon II. Maaske har ogsaa den Tanke: »Hvem skal være min Arving?«, gjort Døden tungere for dette »Frankrigs Kejserbarn«, medens hans unge Blod randt bort under Kastespydene, skjønt den raske Krigerdød forskaanede ham for det kvalfulde Sygeleje, der faldt i Hertugen af Reichstadts Lod. Begge disse unge Fyrster vare Smertensbørn, fødte i Purpur til Lidelser; for begge blev det store Navn, de bare, ikke til Velsignelse, men til Ulykke; deres Fædres Kejserdiadem blev deres Tornekrone. Deres Vugger og deres Grave berørte hinanden, trods den store Afstand mellem Wien, Paris og Kraalen ved Edutu.

Præstegaardsliv

i Tidsrummet fra Reformationen til det syttende Aarhundredes Slutning.

(Slutning).

VIII.

Da den oven for omtalte*) Overdaadighed trods alle Forbud stadig i høj Grad tiltog ved Kalentegilderne, blev det 1618 anset for nødvendigt at forbyde disse, i det Præsterne samtidig bleve henviste til de Landemoder, der regelmæssig to Gange aarlig skulde holdes i hvert Stift. Forhandlingerne ved Kalenterne have selvfølgelig først og fremmest drejet sig om kirkelige Anliggender, og Samtalerne ved Bordet have vel ligeledes mest bevæget sig om andre kirkelige Æmner samt om Landvæsenet, hvori Præsterne jo maatte være hjemme, og mellem de kvindelige Medlemmer af Præstegaardene om Husvæsen og Madlavning; Politik og Æsthetik, der nu til Dags afgive et saa rigt Stof for Samtalen, var omtrent et ukjendt Land for Datidens Præstefolk. En ubehagelig Episode indtraf 1605 ved et Kalente i Ørslev Præstegaard i Holbæk Amt; en Student Laurids Mogensen, der havde sluttet sig nær til Jesuiterne, kom ind i Præstegaarden midt under Kalentet

---

*) Se Hist. Arkiv Pag. 227—28.

i et besynderligt Optog tillige med to andre Personer; den ene af dem sad i en Vogn og kjørte, de to andre red paa begge Hestene. Laurids Mogensen var iført et Par smalle polske Benklæder af grønt Sparlagen og havde over sig en Kappe, gjennem hvilken Hovedet var stukket, samt en lille fyldt Pude paa Hovedet; i Haanden havde han en Tromme, som han hamrede paa, og i dette Optog trængte de tre Personer ind i Præsternes Forsamling og »forstyrrede dem i deres Lektioner, Sang og anden Bestilling, for hvilken de dér efter gammel kristelig Sædvane vare forsamlede«, ja Laurids »sprang endog med Støvler paa op i en Seng, som stod opredt i Stuen, og besudlede den med hel Uskikkelighed«; vel undskyldte han sig bagefter for Retten med, at det var sket i Lystighed og Drukkenskab; men da Retten mente, at det var sket i alt Fald til Dels for at vise Foragt mod det evangeliske Præsteembede og dettes Tjenere, slap han ikke naadig fra den Spøg, i det han dømtes til Relegation fra Universitetet, endvidere til, efter i det Kostume, hvori han havde indfundet sig i Præstegaarden, at være ført i Optog gjennem nogle af Kjøbenhavns Gader, da at holdes i Fængsel og Lænker i nogen Tid.

Til daglig Brug levede Præsterne meget tarvelig; men saa meget desto rigeligere gik det til ved højtidelige Lejligheder, og især ved Juletiden, hvor intet blev sparet af, hvad Huset formaaede; men ikke meget vides om disse Festligheder, og noget overordentlig aandeligt Udbytte ville vi næppe kunne vente os af Selskabeligheden i hin Tid, naar vi kjende de Lever-Rim, som N. M. Petersen omtaler i sin Litteraturhistorie, og som bleve fremsagte ved Bordet, naar der bødes Lever om for at faa Aandrigheden til at blusse op, i det hver af de tilstedeværende maatte fremsige et Par rimede Linjer om dette eller hint Dyr med Udgangspunkt fra dets Lever; at disse Lever-Rim have fundet Indgang ogsaa i Præstegaardene ved selskabelige Lej-

ligheder, kan der næppe næres Tvivl om. En ganske særdeles fin Bryllupsfest har det vistnok været, som blev holdt den 21de Juli 1697 i Thyrsted Præstegaard ved Horsens, hvor ikke mindre end tre Biskopper vare til Stede, — en Fest, af hvilken der sikkerlig i lange Tider har gaaet Ry; Brudgommen var Hr. Anders Hutfeld, Sognepræst til Brabrand og Kasted ved Aarhus, og Bruden Karen Bentzon, Datter af den afdøde og Stifdatter af den daværende Sognepræst i Thyrsted, hvis Broder, Biskoppen i Ribe Anker Ankersen, forrettede Vielsen, medens Brudgommen fulgtes til Kirken af den Aarhus Biskop Johan Braem og den Aalborg Biskop Jens Birkerod, der i sin Dagbog skriver om, at da de havde ofret med Brudefolkene, og Tjenesten i Kirken var forrettet, fortsatte de i Præstegaarden, i en meget stor og hæderlig Forsamling, Bryllupsfesten til noget ud paa Natten. Lignende store Højtideligheder fandt selvfølgelig Sted, naar Biskoppen havde meldt sig til Visitats og hele Egnens Gejstlighed var indbuden; da var intet for godt, især maaske naar vedkommende ikke følte sig aldeles tryg med Hensyn til Liv eller Lære. Det fortælles om en Præst, at da Biskoppen meldte sit Komme til Visitats og havde skrevet, at han ønskede »modicum bonum« (ɔ: godt, men tarveligt), var Præsten i en slem Forlegenhed, da han havde glemt sit Latin saa grundig, at han ikke kunde huske, hvad »modicum bonum« betød; han henvendte sig da til Degnen, der, hvad enten hans Latin har været af samme Kaliber som hans berømte Kollegas hos Holberg, eller han har villet spille Præsten et Puds, sagde, at det betød en Følhale, og hvor ondt det end gjorde Præsten at skille sit Føl af med den Prydelse, gjorde han det dog for ret at delikatere Biskoppen, trøstende sig med, at det hos de fornemme Englændere var Skik at have saadanne stumphalede Heste. I 1601 havde Præstefamilien i Aaby paa Fyn ved Bispevisitatsen opvartet med 15 Retter, men fik Skam til Tak; Biskop Ja-

kob Madsen blev vred over den Overdaadighed og skjændte baade paa sin Vært og de andre tilstedeværende Præster og Præstekoner, som lovede, at sligt ikke skulde ske oftere.

IX.

I det hele taget synes der i Præstegaardene her i Landet at have været forholdsvis Velstand især i det syttende Aarhundrede; men al Velstand kunde snart omstyrtes, og det skete jo især ofte i hine Dage, at Krigens Rædsler forvandlede en Præsts taalelige økonomiske Forhold til den bitreste Armod og Elendighed. Og Krige var der nok af i hin Tid, i det Danmark jo ofte blev hjemsøgt deraf i det syttende Aarhundrede, og det Krige, der førtes med en saa barbarisk Grusomhed ikke blot over for de væbnede Modstandere, men over for det ulykkelige Lands værgeløse Beboere, Adel og Gejstlighed, Borgere og Bønder, Kvinder, Oldinge og Børn; der er Beretninger i hundredvis om, hvad Præsterne maatte lide i hine Krigstider; men de ligne alle hverandre, saa at naar man læser nogle enkelte, kjender man ogsaa de øvrige, kun at nogle ere prægede af en Opfindsomhed med Hensyn til Pinsler, der vilde være beundringsværdig, hvis den ikke var saa forfærdelig og ligefrem djævelsk. Da de kejserlige i 1629 vare trængte ind i Jylland, fandt de saaledes paa at tvinge en Præst til at drikke sig død i Brændevin; skjønt der er adskillige Exempler fra den Krig paa Grusomhed, der øvedes mod Præster, lige som fra Torstensons Indfald i Jylland 1644, overgaaes de dog i høj Grad af Beretningerne om, hvad Præsterne maatte lide i Svenskekrigen 1657—60; man maa næsten spørge: Hvor skal jeg begynde, og hvor skal jeg ende? Derfor kun nogle enkelte talende Træk fra den Tid, da Carl Gustav mente i den Grad at være sikker paa Danmarks Trone, at han endog udnævnte sin Konfessiona-

rius Zacharias Kling til Biskop over Sjælland, saa denne endog beskikkede Præster til de i Krigens Tid ledigblevne Præstekald i Sjællands Stift. Mest bekjendt er vel det, som Præsten i Birkerød Henrik Gerner (død 1700 som Biskop i Viborg) maatte lide, fordi han havde været en af Hovedmændene for det mislykkede Forsøg paa at faa Kronborg tilbageerobret til de danske; han var flere Gange bleven udplyndret saa grundig, at det eneste, han ejede, var hans Præstekjole, og om den kastede de svenske Soldater Lod; men efter at være bleven fængslet og lagt i Lænker, der vejede 36 Pund, blev han lagt paa Pinebænken og pint i den Grad, at hans Fingre deraf vare krogede indtil hans Død, samt dømt til Døden, og Henrettelsen var bestemt til den 19de Avgust 1659; alle Forberedelser vare trufne, han havde taget Afsked med sin Familie og skrevet en Tale, han vilde have holdt paa Retterstedet; men otte Timer før Exekutionen skulde have fundet Sted, blev han benaadet, i det Kong Frederik sendte Bud til den svenske Konge, at hvis han henrettede Gerner, vilde han bære sig ad paa samme Maade mod en fornem Svensker, som paa samme Tid sad fængslet i Kjøbenhavn. Over Gerners patriotiske Handling og over hans Lidelser maa vi dog ikke glemme andre gode danske Præstemænd, der gjorde Fjenden saa megen Skade som muligt, og som maatte lide derfor; saaledes Niels Hansen Bryde i Koldby paa Samsø, der mod Svenskerne rejste en Landstorm paa Samsø, da de polske og tyske Hjælpetropper kom over til Øen, saa Svenskerne bleve slaaede ihjel for Fode; eller Præsten i Følleslev paa Sjælland Ludvig Hansen Herfort, der som et Slags Fribytter gik paa egen Haand og ubemærket skød Svenskere, hvis Lig han da bagefter nedsænkede i en Park ved Præstegaarden. I det hele taget synes Præsternes Fædrelandskjærlighed i de Prøvens Aar, da Danmarks Tilværelse ligesom hang i et Haar, at have givet sig til Kjende paa en Maade, der taler til deres

Fordel; er der end en enkelt, der saaledes som Lunds Biskop Peder Vinstrup, en Søn af den sjællandske Biskop af samme Navn, fandt sig saa vel til Pas under det svenske Regimente i Skaane, at han, den forhenværende danske Hofprædikant, blev optagen i svensk Adel under Navnet »Himmelstjerna«; eller har der været en enkelt Præst, der, som Christen Jensen Jersin i Aastrup paa Falster blev afsat 1660, fordi han under Krigen havde gaaet Fjenden mere til Haande, end det sømmede sig for en kristelig Undersaat, endsige for en Præst, — sligt har dog hørt til Undtagelserne; langt flere Præster have været af den Retskaffenhed, som Peder Dorschæus i Fredericia, hvis Præstegaard i Krigens Tid blev brændt, fordi han ikke vilde opfylde Fjendens Forlangende at bede for den svenske Konge, i det han sagde, at han havde kun én Gud at bede til og én Konge at bede for.

Det var jo en fuldkommen Opløsningstilstand, hvori Riget befandt sig i den forfærdelige Svenskekrig, og det virkede paa alle Livets Forhold, saavel paa de borgerlige Forhold som paa Forholdene i Kirken og i Menighederne, i det mange Præster ansaa Tilstanden i Kjøbstæderne, hvor daarlig den end var, for dog at være forholdsvis Tryghed imod den Ødelæggelsens Vederstyggelighed, de daglig saae ude paa Landet, og derfor droge til Byerne, og en hel Del af deres Sognefolk fulgte efter dem; især blev Elendigheden stor, da det skete, som i Regelen plejer at indtræffe i Krigstid, at Krigen førte pestagtige Sygdomme med sig i sit sørgelige Følge, saa at der i de tre Krigsaar alene i Haderslev Amt døde 28 Præster.

I Juli 1659 havde Biskoppen i Ribe sammenkaldt de Præster fra Omegnen, 14 i Tallet, som havde søgt Tilflugt i Ribe, for at paalægge dem at besørge kirkelige Forretninger, hver for dem af sit Pastorat, der ligeledes vare tyede ind i Ribe; og det har vel været største Delen af den Befolkning, der endnu var i Live, da det ellers vilde

have forekommet rimeligst, om Biskop Peder Kraglund havde givet Hyrderne Ordre til hver at begive sig til sin Hjord; en Præst dér fra Egnen, nemlig Hr. Christen Jærne i Brørup, naaede paa sin Flugt ikke at komme til Ribe, men skjulte sig for Fjenden mellem Gjørklints høje Banker i Nabosognet Holsted, og her døde han i Elendighed. Paa Fyn blev Odense anset for at være et nogenledes godt Sted for de ulykkelige Præster at henfly til; den senere Aalborg-Biskop Jens Birkerod, hvis Dagbøger give et godt Stof til Kjendskab af Datidens Sæder og Forhold, og som var barnefødt i Odense 1658, skriver, efter andres Meddelelser, om hvorledes man i Odense 1659 kunde se mange, baade gejstlige og verdslige, komme ind i Byen med nogle ringe Pjalter paa Kroppen, som vare dem levnede, men ellers berøvede al Velfærd; mange vare lemlæstede og saare ilde medhandlede paa Legemet, saa de maatte indlægges til Kur hos Badskærerne i Byen; hans Moders Morbroder Præsten Jørgen Ottosen Seblad i Stenløse blev i en Vogn ført til Odense, liggende i en Dyne, fordi Polakkerne havde givet ham mange Slag under Fødderne for at afpresse ham Penge, hvorved hans Ben vare blevne sorte og opsvulmede; han levede kun lidt over et halvt Aar derefter. Fordi det var det almindelige, at Præsterne i Krigens Tid flygtede til Byerne, nævnes ogsaa med særlig Hæder og Tak de enkelte, der bleve hos Menighederne og delte de onde Dage med dem, med hvem de havde delt de gode; saaledes Præsten i Smidstrup ved Fredericia Niels Lauridsen Riber, som sørgede med sjælden Iver og Uforsagthed for sine Sognefolk, der søgte til ham i Præstegaarden som et Slags Tilflugtssted, hvorhen de ogsaa i Pestens Tid bragte deres syge, hvilke han betjente; han stedede de døde i Hobetal til Jorden og fik det Skudsmaal, at han viste sig i alle Maader som en hæderlig Præstemand og tro Sjælesørger, der led megen Nød og Elendighed, ofte blev udplyndret, slaaet og ynkelig mishandlet. En anden Præst tog sig paa

anden Maade af sine Sognefolk; det var den oven omtalte*) »lystige« Hr. Iver Munk i Boslunde ved Skjelskør; han blev i Præstegaarden, hvor de svenske Officerer stadig holdt til, fordi det selv i Krigens Tid var et godt Madsted; men til Tak for Mad havde de for Skik at tage Skeer og Bægere med sig; engang var Præsten buden til Maaltid hos en af de fornemme Officerer, og da det var forbi, puttede han ganske rolig Ske, Kniv og Gaffel til sig; da de tilstedeværende gjorde Ophævelser derover, sagde han: »Hvad, er det ikke Skik i Sverig! saaledes have Svenskerne altid gjort hos mig«. Der blev da strax sørget for, at han fik sit Sølvtøj tilbage. Ved den tilsyneladende venskabelige Omgang med Fjenden kunde han i mange Maader være til Hjælp for sine Sognefolk, saa de ikke kom til at lide alt for meget i Krigen; ogsaa efter Krigen hjalp han dem; thi Svenskerne plejede at komme op til ham i Præstegaarden med Udbyttet af deres Plyndringer i Egnen, hvilket han da kjøbte for billig Pris og gjemte samvittighedsfuldt, til Krigen var endt; da lod han de rette Ejermænd hente, for at enhver kunde faa sit igjen.

Endnu kun nogle enkelte Exempler paa, hvad Præsterne og deres Familier maatte lide, dels af Svenskerne, dels af de polske Hjælpetropper, Exempler, grebne omtrent i Flæng iblandt de Hundreder, der kunde anføres. Ind i Sønderby Kirke paa Fyn trængte nogle Fjender, netop som Præsten holdt Altergang, og vilde med Magt tage Alterkalken fra ham; men da han ikke vilde slippe den, men bad om Opsættelse, til Forretningen var forbi, stak en af Soldaterne ham et stort Hul i Siden. Præsten i Søllinge, ligeledes paa Fyn, blev overfalden paa Landevejen, udplyndret og afklædt, saa han maatte, med bart Hoved og bare Fødder og kun iført nogle Pjalter, gaa til sit Hjem, hvor Fjenderne bagefter pinte ham for at faa at vide, hvor han havde gjemt

*) Se oven for S. 224.

sine Penge; de knebe hans Fingre med Bøsseskruer, sloge hans Hoved med Pistoler og satte et draget Sværd paa hans Bryst. I Skeby ved Odense var der en gammel Sognepræst, der havde sin Søn til Kapellan; den gamle blev i Krigen to Gange plyndret, én Gang ynkelig pint, og flere Gange blev der skudt efter ham ind igjennem Vinduet; begge Sønnens Tommelfingre skar Svenskerne af, saa han hele sit senere Liv gik med sorte udstoppede Taftes Fingre. Den 26de Januar 1658 døde Præsten Hans Arnou i Sandager ved Assens; fire Dage efter blev Præstegaarden udplyndret, »saa der ikke fandtes det ringeste Klædebon, hvormed Enken og fem faderløse Børn kunde hylle deres Legemer uden Skam«, og en Søn af den afdøde vilde Voldsmændene tvinge til at vise sig, hvor Faderen havde gjemt sine Penge; han viste dem da op i Klokketaarnet, og da de vare vel komne der ind, slog han Døren i Laas for dem og løb saa alt, hvad han kunde, til Assens, hvor han gav sig i Latinskole og atten Aar efter blev sin Faders Eftermands Eftermand i Sandager. Præsten Povl Rosenvinge i Føns ved Middelfart blev pint med Skruer paa Fingrene, havde faaet Strikken om Halsen og skulde have været hængt i sit eget Hus, hvis ikke en af hans Tjenestepiger, som endnu havde syv Mark i Behold, havde reddet ham fra Døden med disse Penge; hans Hustru maatte gaa paa sin Fod de to Mil til Middelfart og selv hjembære Mel og Brød til Livets Ophold. En anden Præst, nemlig i Darum ved Ribe, blev reddet af sin Kone; der fortælles, at Fjenderne vilde have hugget Hovedet af ham, men at hun insinuerede sig hos dem, saa de lod Manden leve og tog hende til sig, men at hun dog vidste at liste sig fra dem. Der var jo ellers ogsaa Præstekoner, det i højeste Grad gik ud over, som en i Tommerup paa Fyn, hvem Svenskerne myrdede derved, at de stak Svovl i hendes Næse og saa satte Ild deri; og Provsten i Odense Sperlings Enke, hvem en Underofficer gav et Knivstik i den ene

Arm; der gik Koldbrand i Armen, som maatte sættes af; men da hun i Søvne rykkede Bindet af, forblødte hun sig. I Nykirke ved Vejle var der en Præsteenke, som havde Ophold hos sin Svigersøn, den afdøde Mands Efterfølger; hun blev jagen ud af Huset og døde i sin Lund den 10de Juli 1659; hendes Datter Præstekonen flygtede til Vejle, hvor hun døde den 27de samme Maaned, og Manden drog efter hendes Død længere bort, i det han søgte Tilflugt hos sin Svoger, der var Præst i Hundslund ved Horsens, men der blev han dræbt af Polakkerne i Avgust samme Aar. Præsten Søren Christensen Borris i Bork i Ribe Stift blev af Svenskerne saa ilde medhandlet, fordi han ikke kunde opfylde alle deres Begjæringer, at han med sin frugtsommelige Hustru og to smaa Børn maatte om Natten flygte fra sit Hjem; i Mørket, til Fods, ja undertiden krybende paa Hænder og Fødder, maatte de tilbagelægge den tre Mil lange Vej til Varde, hvor Præsten døde strax efter sin Ankomst. Naar Præsterne paa Landet saae og hørte sligt og vidste, at Turen næste Dag kunde komme til dem; — naar Rygtet kom til dem om, at f. Ex. Præsten i Hvirring ved Horsens var bleven slæbt ud af Kirken, bunden mellem to Heste og saaledes slæbt ihjel under store Pinsler, hvorefter hans Lig blev henslængt ubegravet paa Marken — da maa man ikke dømme for haardt om de Præster, der forlod deres Præstegaard og Menighed, som, i al Fald paa enkelte Steder, næsten uddøde i Krigens Tid, og om, at de søgte til Byerne; ikke heller om den Præst Laurids Eriksen fra Magleby ved Skjelskør, som i Fortvivlelse over alt, hvad han havde maattet lide af Svenskerne, gjorde et Forsøg paa at aflive sig selv ved at styrte sig i Vandet fra Skjelskør Bro; det blev forelagt til de højlærdes Kjendelse, om det kunde tilstedes ham at vedblive at fungere som Præst, og Universitetet dømte i dette Tilfælde mildt, i det han saavel paa Grund af sit tidligere gudfrygtige Liv og sin dygtige Embedsførelse som for sit melankolske Temperament

og de øvrige formildende Omstændigheder fik Lov til at blive i Embedet.

X.

Der forekommer desværre ikke faa Tilfælde af, at Præster ere blevne afsatte, ja nogle ere endog efter Dom blevne henrettede; nogle Exempler ere oven for lejlighedsvis nævnte, saaledes som de Præster, der bleve brændte for Trolddom; mest bekjendt er ved St. Blichers Novelle »Præsten i Vejlby« den Henrettelse bleven, hvorved Præsten Søren Jensen Qvist i Vejlby ved Grenaa uskyldig mistede Livet 1618; og vel er Beretningen noget digterisk udsmykket, men efter alle de forskjellige foreliggende Meddelelser om dette Justitsmord synes dog det historiske Grundlag hos Blicher at være saa temmelig nøjagtigt. Bekjendt er det ogsaa, hvorledes en ulykkelig skaansk Præst Magister Jakob Nielsen mistede Livet; han havde faaet den for ham skæbnesvangre Gave at kunne skrive satiriske Vers, var Præst i Skaane, hvor Niels Hvid var Biskop, og imod ham rettede han i en Vise, der blev sungen vidt omkring, den Beskyldning, at Biskoppen skulde have stjaalet en Ligsten fra Lunds Domkirke, da Præsten tillige med nogle andre af Biskoppens Fjender endog gjorde Forsøg paa en Aften i Drukkenskab at trænge ind i Bispegaarden for at synge Smædevisen og, da det ikke lykkedes dem, sloge med Sten gjennem Vinduerne, og en Sten var saa uheldig at ramme Bispinden, blev han stævnet for Retten i Kjøbenhavn og dømt til Døden, der blev udført Dagen efter, at Dommen var fældet; det skete 1586; Magister Jakob Nielsen synes indtil det sidste at have beholdt sin Humor, thi da han om Morgenen kjørte ud til Retterstedet, improviserede han følgende Slutningsvers til Visen:

„Skal nu Mester Jakob lade sit Liv, før Hanen gal,
Saa er dog Biskoppen en Tyv, for Stenen han stjal."

En anden Smædedigter gik det dog noget bedre; det var Biskop Thomas Kingos Stifsøn Jakob Worm, Sognepræst til Graabrødre-Kirke i Viborg, hvis hensynsløse Satirer endog vendte sig mod selve Kongen, Kristian den femte, og som, da han ved et stort Gjæstebud hos Biskoppen, Søren Glud, dristede sig til at kalde Kongens uægte Børn med Sofie Amalie Moth for Horeunger, blev dømt fra Ære, Liv og Gods, men slap med Forvisning til Tranquebar.

Saaledes traadte Forvisning til de nyserhvervede danske Kolonier undertiden i Steden for haardere Straffe, naar enten Familieforhold eller andre Omstændigheder talte til Gunst for en Formildelse i Straffen, saaledes som Tilfældet var med den berygtede Magister, Provst og Sognepræst i Sønderup ved Slagelse, Ulrik Schnell, der var gift med en Søster til Biskop Hans Bagger, men tillige beskyldtes for at staa i utilladelig Forbindelse med en Søster til sin Hustru, hvilket ikke er saa usandsynligt, da han overbevistes om at have tre Børn med sin Tjenestepige; — han blev forvist til St. Thomas og fik Ophold blandt Negerne som Skolemester for dem. Det er forhen omtalt*), at Gulland betragtedes som et brugbart Forvisningssted for urolige Hoveder og vilde Krabater blandt Gejstligheden; her havnede da ogsaa til sidst den Mogens Hansen i Errindlev paa Lolland, som 1589 var saa forsigtig at tage for ikke at faa sin Afsked, og som havde til sit Valgsprog: »Min Bordende, Bog og Kande«, hvortil en af de senere Præster i Kaldet føjede følgende Bemærkninger: »For sin Bordende en Daare, vederstyggelig blandt de vise; i sin Bog et Svin, rodende blandt Perler; i sin Kande en Kæmpe, stærk blandt de ædruelige«; i den rimede Præstekrønike for Sognet

*) Se oven for S. 85.

findes han indført som omtalende sig selv paa følgende Maade:

„Jeg „Magnus“, det er „Stor“, til Embedet var ringe;
Men til et lystigt Lag jeg havde Sind og Mod.
Jeg fra Forargelser mig ikke vilde tvinge;
Min Hustru var jeg ond, og hun var mig ej god.
For Sligt jeg blev betænkt, som Øvrigheden raadte,
Fra disse Kirker to slet at afsige mig;
Til Rostok drog jeg først, jeg Gulland siden naaede,
Der fik jeg Lejlighed og døde kristelig.“

I det hele taget synes »et lystigt Lag« ikke alene at have lagt Snarer for den Errindlev Præst, men for adskillige andre Præster i hine Dage, som vi kunne se af, at der 1566 klagedes paa et Landemode over Præsternes natlige Drikkelag med Bønder, borgerlige, adelige og andre, samt over den slemme Banden, ligesom der 1582 rettedes Advarsel til Præsterne, fordi nogle havde forsømt Aftensangsprædiken endog paa Kirkens store Festdage for Drikkelags og andre Gjæstebuds Skyld. Naar vi se, at Sjællands Biskop Hans Poulsen Resen paa Landemodet 1624 navngav 21 Præster i Sjællands Stift som vitterlig fordrukne og føjede til, at der var endnu flere, som han kunde nævne, men dog for det Aar vilde skaane for den Ydmygelse i Haab om deres Forbedring; og vi af Biskop Jakob Madsens Visitatsbog erfare, at Præsterne ikke engang ved Bispevisitatser kunde tage sig i Agt, men at f. Ex. ved Visitatsen i Føns 1604 baade Provsten fra Middelfart og Præsten fra Asperup vare fulde ved Frokosten; eller naar vi høre, at en Præst i Hjermind ved Viborg havde drukket saa godt Gravøl, at han paa Hjemvejen fra en Begravelse faldt ned af Vognen og brækkede sin Hals, — falder det ikke saa helt besynderligt, at en ung Mand, der skulde være Kapellan et Steds i Sjælland, før han fik sin Udnævnelse, maatte afgive en Forpligtelse til »at leve saa ædruelig og skikkelig, at ingen skal befinde mig i nogen Drukkenskab

eller anden utidig Sædvane med Sværmen, Sus, Snus (mon det skal være det samme som »Tobak«?) eller andet saadant, som det mig allerede forelagt er af mine gode Velyndere, meget mindre lade mig af nogen bedrage til at være Kompagnon ved saadant, som Drikkelag kunde opægge«. Det skulde være meget slemt, naar Præster fik mere end en Irettesættelse og Advarsel for Drukkenskab, og de lærte endda at omgaa en slig Formaning, som Præsten i Spandet i Nordslesvig, der havde maattet give Løfte om ikke mere at gaa til Kroen, som han tilforn ofte havde søgt; da hans Venner blandt Sognefolkene, der savnede ham ved deres Gilde, gik til Præstegaarden for at faa ham med, og han mindede dem om sit Løfte, toge de ham og bar ham der hen, saa han ikke havde brudt det Løfte, han havde givet om ikke at gaa til Kroen, men sagde: »Det gik an!« — hvilket netop, i al Fald i visse Egne, er blevet til et Ordsprog med Tilføjningen: »Sagde Spandet Præst, de bar ham til Kroen«. — Dersom nu Præstekonerne vilde tænke, at Drikfældighed var en Lyde, som den mandlige Del af Befolkningen i Præstegaardene var ene om, og at deres Forgængerinder aldrig kunde forfalde dertil, saa maa det dog tilstaaes, at slige Tilfælde ere indtrufne, som blot for at nævne et Exempel: Søren Lauridsen Hutter i Branderup i Nordslesvig var fire Gange gift, 4de Gang 1671 med Mette Less fra Aabenraa; hun drak sig ihjel ved et Barselgilde.

Den gejstlige Straffelovgivning sætter os for Resten mange Gange i Forundring ved sin mærkelige Sammenblanding af Mildhed og Strænghed; som tidligere anført*) maa vi jo forbavses over, at Mænd, der ligefrem vare berygtede Slagsbrødre, kunde blive i deres Embeder aldeles uanfægtede; men især da over, at Mænd, der havde begaaet Drab, ikke vare fuldstændige Umuligheder som Præster; og ligeledes

*) Se oven for S. 204.

er det besynderligt, hvor hurtig mangen Gang Præster, der vare afsatte selv for meget slemme Ting, bleve tagne til Naade igjen og fik Lov til at søge nyt Kald, i Regelen dog med den Indskrænkning, at det skulde være i et fremmed Stift. Ved Sjællands Stifts Landemode 1570 dømtes tre Præster fra deres Embede for Overtrædelse af det sjette Bud; den ene af dem fik dog paa Grund af tidligere ustraffeligt Liv Tilladelse til at faa et andet Embede; det er ogsaa mærkværdigt, at en Præst i Tryggelev paa Langeland, hvis Rygte fra tidligere Tid i hans Præstedage havde ladet meget tilbage at ønske, og som 1641 var bleven overbevist om Mened, dog Aaret efter fik Løfte om det første Kald, der blev ledigt; en anden Præst, Jens Pedersen Bering i Udby ved Middelfart*) blev 1689 afsat og skulde endda enten rømme Landet eller i Jærn paa Bremerholm; han havde gjort sig skyldig i falsk Angivelse, Usædelighed, Drukkenskab og Forsømmelse af sit Embede; at en Mand med hans Fortid alligevel bagefter kunde blive Præst, ganske vist kun residerende Kapellan, taler ikke til Gunst for den sædelige Alvor, man skulde kunne vente hos den øverste Kirkebestyrelse. Hvad man derimod ikke saae gjennem Fingre med, var, naar en Præst kom til at begaa en eller anden, om end nok saa ringe Forseelse ved Uddelingen af Nadverens Sakrament; den Stakkel var aldeles sikker paa Afsættelse uden Naade og Barmhjærtighed, og det ikke for en kortere Tidsfrist, men for hele Livet; og det var noget, som ikke sjældent skete, saa at det tillige med den Omstændighed, at en Præstekone nedkom for tidlig efter Bryllupper, vare de sædvanligste Grunde til Præsternes Afsættelse; men i sidstnævnte Tilfælde fik Præsten i Regelen Tilladelse til igjen at tiltræde sit Em-

*) Det var en af det vakre Broderpar, der, som forhen anført I, S. 243, kom til Præsten i Verst med en Flaske Brændevin og en Pose Penge.

bede efter nogle Maaneders Forløb. En af de Afsættelser, der have vakt mest Opmærksomhed her i Landet i det sextende Aarhundrede, har vistnok været Præsten, Mag. Hans Jørgensen Sadolins i Thoreby paa Lolland; han var en Søn af Reformatoren, den første fynske Biskop Jørgen Sadolin, var gift og havde allerede en voxen Søn; han var en lærd Mand og anset for en af Tidsalderens ypperste Digtere, der endog 1570 af Kongen havde faaet Diplom som lavrbærkronet Digter; han blev 1576 af Landemodet afsat fra sit Embede, fordi han havde indladt sig i løsagtig Forbindelse med en adelig Klosterjomfru Anna Baad i Maribo Kloster; utilfreds med Dommen drog han ud af Landet og begyndte en Pennefejde mod den Mand, som han ansaa for sin Avindsmand, nemlig sin Faders Efterfølger, Biskop Niels Jespersen; han fik da Lov til at faa sin Sag undersøgt af andre Dommere, nemlig Professorerne og et Par Rigsraader; men Dommen faldt saa ugunstig ud or ham, at han foruden at faa den tidligere Dom stadfæstet endvidere fik det Tillæg til sin Straf, at han blev hensat i Sorø Klosters Fængsel. Jomfruerne i Maribo Kloster synes i den Tid ikke at have haft det mest pletfri Rygte; de stode ogsaa i Forbindelse med den berygtede Præst Jens Nielsen i Hunseby, som synes at have været en saa stor Skurk, at det maa undre os, at han ikke blev hængt; han tiltog sig aldeles egenmægtig Bestillingen som Axel Urnes Foged paa Aarsmark (ɔ: Knuthenborg), og i den Egenskab skaltede og valtede han med alt, hvad der hørte Gaarden til, delte ud deraf efter sin Lyst til sine gode Venner og Veninder, solgte baade Heste, Svin, Korn osv. og beholdt selv Pengene, i det han, da Sagen rejstes imod ham, sagde, at Regnskabet var bortkommet; det gik saa vidt, at Biskoppen til sidst maatte skrive til Axel Urne, som opholdt sig hos Kongen, der var i Hertugdømmerne, at han maatte skynde sig at komme tilbage; thi »dersom han ikke var snar, vilde han finde en tom

Rede, da Fuglen var flyvefærdig«; under Sagen imod ham kom der da mange andre graverende Ting frem, saaledes foruden Tyveri og Bedrageri tillige Løsagtighed, ja endog Voldtægt; paa Professorernes Forbøn tilgav Axel Urne Præsten alt, hvad han havde forbrudt, — »unægtelig en høj Grad af Lemfældighed, hvis blot en Fjerdepart af Beskyldningerne have været sande. Det har vel været saaledes, at Axel Urne har opgivet sit private Søgsmaal mod Præsten for hans Bedragerier«; thi skjønt intet sikkert forlyder derom, maa det dog antages, at han er bleven afsat fra sit Embede 1566. Skjønt der var mange daarlige Personer blandt Præsterne, som ogsaa bleve afsatte, har Jens Nielsen i Hunseby dog vistnok været et enestaaende Tilfælde af Ryggesløshed i sin »ukristelige Handel«, som det med et betegnende, men dog mildt Udtryk hedder i Klagen over ham. Har der saaledes ofte været god Grund til Afsættelse, synes dog det Tilfælde at være indtruffet 1670, at Præsten Ludvig Herfort i Følleslev blev uskyldig dømt fra sit Kald formedelst Forløbelse og Hidsighed mod Tolderen i Kallundborg; det hele skrev sig fra først af fra en Ubetydelighed, nogle faa Mark, Præsten havde betalt, men blev krævet for anden Gang, da han ikke havde været saa forsigtig at tage Kvittering. Det berettes, at der da viste sig som en Gudsdom; thi da Dommen var falden, skal han have bedet Gud ved et Tegn give til Kjende, enten paa ham selv eller paa Modparten, om han var skyldig eller uskyldig; og da Tolderen ved Nedgangen fra Retten faldt paa Trappen og brækkede sit Ben, vakte denne Sag megen Opmærksomhed, og Kongen, der fik at høre derom, gav Præsten Tilsagn om sin Naade og lovede ham snart et nyt Kald; men det vilde han ikke modtage, han vilde kun være Præst i det Kald, som han uretfærdig var dømt fra; i Steden for at modtage et nyt godt Embede foretrak han at blive boende i sit tidligere Sogn og havde til sit Livs Ophold en Understøttelse af 40 Daler af Præsteenke-

kassen. Det var jo unægtelig kun lidt, han havde at leve af i sit Martyrium, og en afsat Præsts Stilling var i Regelen den sørgeligste Tilværelse, der kunde tænkes; undertiden kunde det lykkes en enkelt at komme ind i en praktisk Levevej, som den Præst i Uldum, Jens Christensen Vandel, der blev afsat 1687, men hvem vi senere træffe som Kromand samme Sted, hvor han tidligere havde været Præst; i Regelen maatte de leve af gode Menneskers Almisse, og vi finde nogle, som i deres Alderdom vare Hospitalslemmer eller endog ligefrem Fattiglemmer. Det har saaledes været fire trange Pønitenses-Aar, som Anders Arrebo gjennemgik, efter at han 1622 var bleven afsat fra sit Embede som Biskop i Trondhjem, og inden han 1626 fik Lov af Kongen til at blive Sognepræst i Vordingborg. I en meget ung Alder var han bleven Slotspræst, derpaa Sognepræst i Kjøbenhavn og havde gjort sig saa bekjendt som Taler og Digter og saa yndet ved Hove, at han kun tredive Aar gammel blev udnævnt til Biskop i Trondhjem; her kom han op under fremmede Forhold og blandt fremmede Omgivelser, der vogtede med alt andet end milde Øjne paa den unge Biskops mærkelige Færden; sligt havde de aldrig tænkt, end sige set; men han kom der til, baaren hurtig frem af Lykkens Medbør og endnu med frisk Vind i Sejlene, i en ung, alt for ung, Alder hævet til en af Kirkens højeste Poster; og saa tilmed livsglad og letsindig, og med det poetiske Sind, der ikke tager det saa nøje med Formerne, tog han sig ikke i Agt, og det kan ikke nægtes, at han mange Gange stødte an, især naar man tager Hensyn til den Stilling, han indtog, om det end viste sig, at de værste af de Beskyldninger, der rettedes imod ham, vare usande; hvad der blev godtgjort dels ved Vidner, dels ved hans egen Tilstaaelse, var allerede galt nok, som at han ved et Bryllup kastede sin Præstekjole, tog Trommen fra Trommeslageren og slog til Dans, drak St. Bentes (ɔ: Benedicti) Minde, dansede og sang Viser dertil, ja kyssede

et Par af Kvinderne; da han tilmed ved sin skarpe Tunge og sine bidende satiriske Vers, hvori han hverken skaanede »de ædelige Fogeder og de rige«, eller »de ædelige Præster og de rige«, eller »de ædelige Drankere og de rige«, havde skaffet sig mange Fjender, og han havde været uforsigtig nok til at lægge sig ud med Lensmanden Tage Thott, maatte hans Fald anses for afgjort; paa Herredagen i Bergen 1622 blev han da dømt fra sit Embede for sine »Letfærdigheds Bedrifter«; men hans ufrivillige Otium har i al Fald været en medvirkende Grund til, at han stemte sin Harpe mere fuldttonende, saa han har faaet Tilnavnet »den danske Digtekunsts Fader«, og Harpen, han slog, var Davidsharpen! Den, som dog synes at have haft størst Del i, at Arrebo blev afsat, var vistnok Kongen selv, Kong Kristian den fjerde, der havde hævet ham og nu hjalp til at styrte ham, især ved sin personlige Nærværelse paa Herredagen i Bergen, hvor Arrebo blev domfældt. Det var ikke godt for nogen at sætte sig op imod Kristian den fjerdes Ønsker, og han, hvis Levned i Renhed lod meget tilbage at ønske, var ikke at spøge med, naar en eller anden, — her maa vi jo især tænke paa gejstlige — havde været saa uheldig at vække hans Mishag, og det, hvad enten det var med Hensyn til Liv eller Lære. Det var den Tid, da den mindste Afvigelse fra den stive lutherske Orthodoxi straffedes med Embedsfortabelse, og vedkommende Præst kunde endda være glad, naar han slap dermed, og han ikke som yderligere Tillæg til Straffen dømtes til Landflygtighed eller livsvarigt Fængsel. Det var den Tid, da man var langt mere bange for Kalvinister end for Katholiker, den Tid, da Sjællands Biskop (1615—38) Hans Poulsen Resen, der i saa Henseende ret var en Mand efter Kong Kristian den fjerdes paa en Gang storslaaede og dog saa smaalige Hjærte, rasede imod enhver, i hvem han endog blot anede en Kryptokalvinist; mest bekjendte ere de Domme, ved hvilke Fyns Biskop Hans Knudsen Vejle 1616 og Præsten

ved Nikolai-Kirke i Kjøbenhavn Ole Kok 1614 dømtes fra deres Embeder; det sidste skete paa en Forsamling i Kolding, hvor Resen, som den Gang endnu kun var Professor, var Angriberen imod den for Vranglære mistænkte Ole Kok; dennes Sag stod paa Forhaand daarlig, han selv gjorde den ikke bedre ved sit Forsvar, men det værste var dog, at Kongen, der var til Stede, stadig blandede sig i Disputatsen, og det bestandig til Fordel for Resen, saa hvad Kok ikke var forvirret i Forvejen, det blev han, naar Kongen gav sig til at raabe til ham: »Mester Ole, I er galen, I svarer intet ret«; og det skulde just heller ikke bringe hans Mod til at voxe, da han havde beraabt sig paa Kjøbenhavns Borgere som værende af samme Mening som han, og Kongen dertil svarede: »Ja, Søfren Tolder haver bedre Forstand paa at smage en Pot tysk Øl end at judicere udi saadanne Sager.« Ole Kok blev afsat og døde nogle Aar efter i Stockholm, hvor han havde søgt Tilflugt, lige som vi finde, at nogle andre afsatte Præster fra Danmark droge til Tyskland, hvor de undertiden fandt en særdeles god Modtagelse.

Til de sjældne Undtagelser hørte det, naar en gejstlig Mand frivillig takkede af fra sit Kald; dog træffe vi det Tilfælde 1577 med Biskop Tyge Asmundsen i Lund, som var ærgerlig over, at en løsagtig Præstekone i Landskrona havde beskyldt Biskoppen for at have staaet i utugtig Forbindelse med sig; skjønt han blev aldeles frikjendt for den Sigtelse, kunde han ikke stoppe Munden paa Rygtet, foretrak derfor at nedlægge sit Embede, og Juledag 1577 holdt han i Lunds Domkirke sin Afskedsprædiken for en talrig Forsamling; men han kunde ogsaa gjøre det, da han, skjønt hans vigtigste Indtægtskilde, den af Bispeembedet, standsede, dog ikke behøvede at gribe Tiggerstaven, i det han endnu havde i det mindste Indtægterne af et Kanonikat i Lund. Ellers var det jo selvfølgelig den Gang det sædvanlige, at Præsterne forbleve i deres Embede til deres Død, og at de bleve begravne i en god Alderdom.

Hvad der i Datiden traadte i Steden for det, at gamle svage Præster nu til Dags tage deres Afsked i Naade og med Pension, var, at de oplode deres Kald til en yngre Mand, med hvem de havde akkorderet om, at han skulde forsørge dem for Livstid; den gamle blev da Præst af Navn, men den unge var det af Gavn.

Saaledes række den ene Slægt Haanden til den efterfølgende, og skjønt adskillige Menneskealdere ere henrundne siden den Tid, disse Blade søge at skildre, skjønt adskillige Præsteslægter ere gaaede i deres Grave i Kirkernes Kor eller i Læ af Kirkerne under de skyggende Linde, staa Slægterne jo dog ikke isolerede; vi ere et nyt Led i den gamle Kjæde. Som Bølgerne følge ustandselig efter hverandre og glide over i hverandre, saaledes gaar jo alt her i Livet i en Bølgegang; det er ikke i det enkelte Menneskes Liv alene, at det gaar opad og nedad, men det samme er Tilfældet i Slægternes Liv, op og ned, og saa op igjen. Netop fordi den ene Tid glider over i den anden, Fortiden har baaret Nutiden i sit Skjød, som Nutiden bærer Fremtiden, netop derfor er det saa vanskeligt at finde det Tidspunkt, der passende kan sættes som Grænsen for en Skildring som den nærværende; maaske man vil finde, at Aaret 1700 er noget vilkaarlig valgt; men lige som altid Aarhundredstallene staa for Tanken som de store Milepæle paa Menneskeslægtens Vandring, saaledes var det ogsaa omtrent ved det Tidspunkt, at den aandelige Søvnighed, hvori den lutherske Kirke til Dels var hensunken i det syttende Aarhundrede efter Opvækkelsen ved Reformationen, begyndte at afløses af det fra den pietistiske Retning i Tyskland udgaaende Liv, der atter henimod det attende Aarhundredes Slutning slog over i Rationalismen. Hvis nu nogen vil synes, at man af det oven for anførte maa faa et daarligt

Indtryk af Forholdene i Præsternes Hjem og i deres Virksomhed for to-tre Aarhundreder siden, maa det endnu til Slutning gjentages, at det er Skyggesiderne, som falde os mest i Øjnene, at mangen Præst, der nu er gjemt og glemt, har virket i den Tid til Velsignelse for sin Menighed, og i mange Menigheder omtales endnu med Tak Præster, der have levet og virket i det sextende og syttende Aarhundrede; Virkningen af deres Gjerning har overlevet dem, har mangen Gang endog overlevet deres Navn.

Vilh. Bang.

Af Rists Livserindringer.

(Forts.)

III.

Ophold i Paris 1803.

»Den 13de Marts 1803 forlod jeg Kjøbenhavn, besøgte min gamle Fader i Niendorf ved Hamburg og tilbragte nogle Dage i denne Stad, hvor jeg vandt en ny Ven i Dr. Kerner, som engang skulde redde mit Liv (da jeg i November 1809 blev angreben af en voldsom Lungebetændelse). Kerner var den vildeste, men braveste Schwaber, jeg har kjendt. Tidlig af sin livlige Natur dreven til Paris, i Revolutionens første Aar, var han ganske et Barn af denne Tid. I Forbindelse med alle Frankrigs betydelige Mænd, indviklet i alle Sammensværgelser, Taler i Jakobinerklubben, derpaa kæmpende blandt Schweizerne i Tuilerierne, forfulgt, erklæret fredløs, havde han gjennemlevet hele Rædselsperioden og dog ikke kunnet lade fra det Folk, til hvilket hans Frihedstørst havde drevet ham. Som Sekretær hos sin Ven Reinhardt, fransk Sendemand i Schweiz og Italien, havde han plantet Frihedshuen i disse Lande, deltaget hæderlig i Fægtninger, var ilet som Kurér fra Hovedkvarter til Hovedkvarter, havde som Brunes Ledsager i Holland ved sin Aandsnærværelse bragt den berømte Helder-Expedition til at strande og var endelig med Reinhardt kommen

til Hamburg, hvor han ved idelige Kurérrejser til og fra Paris søgte at skaffe sin glødende Iver Luft. Allerede den Gang tænkte han paa at forlade den politiske Løbebane, paa hvilken der siden Bonapartes Optræden ikke ret var Plads for Folk af hans Slags, og da jeg senere traf ham igjen, var han Læge i Hamburg.« — —

»Den 17de Maj kom jeg til Paris, hvor jeg Dagen efter gjorde min Opvartning hos den danske Sendemand, Gehejmekonferensraad Baron Dreyer, der beboede et smukt Hotel i Faubourg St. Germain. Jeg fandt i ham en gammel, endnu kraftig og behændig Mand, der modtog mig hjærtelig og priste mig lykkelig, fordi jeg gik til Spanien, hvor han havde tilbragt sit Livs behageligste Tid. Han var 1796 kaldet der fra til Paris, hvor hen han havde medbragt en spansk Veninde, spanske Børn, spanske Vine og spanske Pølser; Legationssekretæren Guillaume, som egentlig var hans Søn, sørgede i alle Henseender for mig under mit Ophold i Paris. Foruden mange Landsmænd, hvem jeg her med Fornøjelse traf sammen med, som H. C. Ørsted, havde jeg især megen Omgang med den tidligere omtalte Chateaugiron, der havde trukket sig tilbage fra den diplomatiske Løbebane. Tingenes nye Orden behagede ham ikke: i Hæren og Embedsstanden var Republikken allerede glemt; dér kjendte man kun én Herre, efter hvis Blik alt bevægede sig. Lige over for ham stod en forhærdet Slægt af mistænksomme Republikanere; til at kue dem gaves der endnu ingen Former. Sammensværgelser bleve udtænkte i den første Konsuls Kabinet, andre benyttede til at tilintetgjøre deres Overhoveder; et samvittighedsløst Politi overholdt den offentlige Ro, og den største Forsigtighed i Ord og Gjerning blev paalagt enhver fremmed af hans Venner og især af Sendemændene. Den første Konsul vilde have, at Revolutionstiden skulde være glemt, og en ny Tid opstaa under hans Fodtrin; men naar Freden i det Indre skulde opretholdes og en ny Trone grundes, maatte Folkets hele Energi ledes udad til og

dets Blik ved krigersk Glans vendes bort fra de indre Anliggender. Dertil bød den usikre Fredstilstand efter Freden i Amiens (1802) en velkommen Anledning. Jeg havde næppe betraadt Frankrigs Grund, før end en fransk Hær trængte over Rhinen til Nordtyskland og besatte Hannover.

Et saa indholdsrigt Øjebliks Spænding forhøjede Interessen ved mit Ophold i Paris, og Bekjendtskabet med en højst mærkværdig Mand, Grev Schlaberndorf, holdt mig ikke blot i stadig levende Forhold til Dagens Begivenheder, men gav mig ogsaa Nøglen til mange af Revolutionsdagenes Gaader. Kerner havde givet mig et Brev med til denne politiske Særling og henvist mig til ham som et Middelpunkt for mange ligesindede Frihedsvenner, hvis det var mig om at gjøre at lære Frankrigs indre hemmelige Historie at kjende. Grev Schlaberndorf, af en gammel rig schlesisk Familie, havde tilbragt den største Del af sin Ungdom paa Rejser og uddannet en livlig original Aand ved alle Slags Kundskaber. Ved Revolutionens Udbrud opholdt han sig i England, hvor han tænkte paa at bosætte sig. Begivenhederne i Paris fængslede hans Opmærksomhed, og han besluttede at gjøre en lille Rejse der hen. Han rejser der hen, tager ind i Hotel des deux Siciles i Rue Richelieu, kun forsynet med en lille Vadsæk og uden Tjenerskab; Begivenhederne, som udvikle sig med rivende Hurtighed og stigende Interesse, fængsle ham fra den ene Dag til den anden, og i dette Værtshus, i en Stue i tredje Etage, boer han endnu efter 12 Aars Forløb som en rejsende, der lige er ankommen. I en vid graa Slobrok, sædvanlig uden Benklæder, tilbringer han ofte hele Maaneder ved sin Pult eller sin Kamin, og dog er han Middelpunktet for alle politiske Nyheder, og hans Værelse er den daglige Samlingsplads for et stort Antal politiske Mænd af enhver Art, men synes at være en Helligdom for Politiet. Da jeg havde talt med ham i ti Minuter, udviklede han mig i faa

Træk det Væv af den groveste Despotisme og den samvittighedsløseste Macchiavelisme, som fra Tuilerierne havde udspændt sine Traade over Frankrig og Evropa og stedse spændt nye Garn for en halvt bedaaret, halvt forskrækket Slægt.

Var jeg saaledes kommen i en frugtbar Berøring med den egentlige radikale Opposition, blev jeg ogsaa indført i den militær-politiske. Til dennes Overhoveder hørte Moreau og hans Ven og Vaabenbroder, den senere Marskalk Macdonald, til hvem jeg havde faaet et Anbefalingsbrev af en Dame i Kjøbenhavn. Generalen boede efter et kort Ophold som Sendemand i Kjøbenhavn, tilbagetrukken i Chaillot, en saakaldet Landsby ved Paris, i et spændt Forhold til Hoffet i Tuilerierne, hvor man ikke ret kunde finde sig i den forrige Vaabenfælles stolte Selvfølelse og frie Sprog. Macdonald var en anselig, livlig Mand, hvis Ydre forraadte hans Herkomsts finere Dannelse; flere Officerer samledes om ham, og ved Bordet herskede Hovedkvarterets frimodige Tone lige over for den Mand, der ud af deres Rækker havde hævet sig over dem. Inden jeg nærmede mig til selve denne overordentlige Mand, blev jeg forestillet for Ministeren Talleyrand. Denne, et af de ryggesløseste Mennesker, som Frankrig har frembragt, hovmodig, umættelig, troløs, afstumpet ved Overmaalet af enhver Nydelse, gjorde med sit intetsigende, opdunsede Ansigt, sine halvtlukkede Øjne og sin Klumpfod et modbydeligt Indtryk paa mig. Man fortæller meget om hans sjældne Forstand og Skarpsindighed, og den fuldendte Slethed og Selvsyge kan vel ogsaa gjøre rigtige Beregninger paa andres Svagheder og bedrage de lettroende ved glatte Ord; men man maa ikke glemme, at denne beundrede Diplomats Underhandlinger altid bleve understøttede af overlegen Magt, og at vi have set ham forsvinde, uden at blive savnet af nogen.

For selve Napoleon blev jeg forestillet ved en stor diplomatisk Cour den 5te Juni eller 16de Floreal 1803. Jeg

beskrev ham paa følgende Maade i min Dagbog: »Han er lille, men synes det mindre, end man tænker sig ham, bred og rund af Skuldre, temmelig fyldig, bleg; fri og tvangløs i sine Manerer, ingen Strænghed, men vel noget stivt i de livlige Øjne; i hele Udtrykket noget, som kunde gjælde for Velvilje. Meget Minespil og en hyppig Smilen i Underansigtet, hvorimod de faststaaende, ubevægelige Træk i Overansigtet stikke uhyggelig af; en behagelig, ikke stærk Stemme, i det hele ikke meget Imponerende.« Han talte faa Ord med mig lige som med enhver; en længere Samtale havde han kun med den russiske Ambassadør Markov, forhen Katharina den 2dens Sekretær, en Mand, der baade ved sit Ydre og sit Indre var endnu modbydeligere end Talleyrand.« — —

IV.

Ophold i Spanien 1803—1806.

»Den 24de Juni forlod jeg Paris og ankom den 21de Juli til Madrid, hvor jeg fandt en venlig Modtagelse hos Gesandten. Bourke var den betydeligste, i alle Tilfælde den elskværdigste blandt Sendemændene i Madrid, hans Hus det behageligste og mest besøgte. Blandt de andre Diplomater maa nævnes den franske Ambassadør, General Beurnonville, der under Revolutionen havde været Krigsminister og Chef for Rhinarmeen, hvorfra han havde bevaret den pralende Tone, som ellers i den nye Hær begyndte at tabe sig, og en militær Ligefremhed, som passede godt til hans Kæmpevæxt. Det var ham, som Dumouriez havde taget til Fange, og som havde vansmægtet 4 Aar i et østerrigsk Fængsel; han var ikke nogen Ven af den første Konsul. Forretningerne besørgede Ambassade-Sekretæren Vandeul, en veltalende Dattersøn af Diderot og en god Kollega; endnu mere Behag fandt jeg dog i den hollandske Lega-

tionssekretær Falk, en særdeles dygtig Mand, der 1814 blev Sjælen i det nye Kongerige Nederlandenes Ministerium. Da Hoffet drog til Escorial, tog Bourke ogsaa Bolig der; men vi maatte nøjes med nogle usle Huller, hvor vi bleve plagede af Kulde, medens vi havde forladt det skjønneste varme Efteraar i Madrid. Paa de store Galadage mødte vi ved Hoffet og defilerede forbi Kongen og Dronningen. Kongen saa' ud som en skikkelig gammel Mand med en stor Næse, hvidt Haar og en lang, tynd Pisk; til daglig Brug lignede han en gammel Skovfoged eller Forpagter. Han var en Bold for sin i alle slette Kunstgreb og al Smuds dybt indviede Dronning og sin Yndling, Don Manuel de Godoy, Principe de la Paz, tidligere Dronningens Elsker, den Gang en kraftig, vel næret Mand med et ubetydeligt, men snu Udtryk. Al den Fordærvelse, som har gjort italienske Hoffer berygtede, havde han indført i sit Fædreland, og den største Ryggesløshed greb daglig mere om sig i alle Klasser, som stode i nogen, om end nok saa fjærn, Forbindelse med Regeringen. I Opposition til Godoy stod Prinsen af Asturien, den senere Kong Ferdinand den 7de, en temmelig anselig, men plump og mukken Mand; hans Gemalinde, en blond og tynd ung Dame, med Præget af sin østerrigske Herkomst, var dette Hof overlegen i Hjærte, Hoved og Dannelse, men havde ingen Gavn deraf, fordi hun ikke var i Stand til at meddele sin svage Ægtefælle noget af det.*) En gammelagtig Broder af Kongen og hans to yngre Sønner, af hvilke den mindste var det udtrykte Billede af Fredsfyrsten, udgjorde den øvrige kongelige Familie.« — —

»Kongen begav sig hver Morgen til en Pavillon eller

---

*) Den stakkels Prinsesse døde i Foraaret 1806 efter et langt haabløst Sygeleje; mange betragtede Dronningen og Fredsfyrsten som hendes Mordere, enten ved Gift eller Mishandling.

et Landsted, hvor han nød sin Frokost, Chokolade og Æggekage, som han selv tilberedte i sine ærbødige Ledsageres Nærværelse. Derpaa Messe, saa Jagt — flere Mile paa en med Muldyr forspændt Vogn, gjennem tykt og tyndt, i en saadan Fart, at Ledsagerne havde Møje med at følge med til Hest; mange Heste bleve sprængte. Kl. 12 Middagsmaaltid: Kongen alene offentlig; hans Drik, der bestod i rent Vand, rakte man ham knælende. Efter en kort Middagshvile sædvanlig atter en nærmere Jagt, Spaseretur i Prado, senere en halv Times Tid Arbejde med Ministrene, d. v. s. Underskrift, derpaa Concert, akkurat 20 Minuter, saa at man brød af midt i en Takt, Aftenbøn, Aftensmaaltid. Saaledes gik Dagen i Madrid og til Dels ogsaa i Escorial.« — —

»Vinteren tilbragte vi igjen i Madrid; men den 15de April 1804 droge vi til det skjønne Aranjuez, hvor vi bleve til den 15de Juni. Efter et Ophold i Madrid rejste vi derpaa midt i Avgust til San Ildefonso, hvor Bourke havde lejet et Hus paa 6 Uger. Det laa et Par Bøsseskud fra den lille By; rundt omkring var der fri Udsigt til Bjærge og Skov, fra Klipperne styrtede Vandfald ned, dyb Stilhed og en kraftig frisk Efteraarsluft virkede uendelig velgjørende paa mig. Efter at vi vare vendte tilbage til Madrid, rejste Bourke, der havde faaet Orlov paa et Aar, til Paris, og jeg blev tilbage som Chargé d'affaires. Den 10de Oktober skrev jeg min første Depeche i Escorial; jeg begyndte min officielle Korrespondence med to større Skildringer: en af Landets Tilstand og dets Styrelse, den anden af Hoffet og dets betydeligere Omgivelser. Savnet af det gode Bourkeske Taffel udfyldtes til Dels ved stadige Indbydelser fra de andre Sendemænd, navnlig den franske, hvor man daglig saae nye Ansigter af gjennemrejsende og i Spanien boende Franskmænd. Blandt andre kom General Junot med et stort Følge paa Vejen til Portugal. Det var en raa og kraftig Søn af denne krigerske Tid; hans Hustru var højst

elskværdig, og min kjære Rayneval fulgte ham som Legationssekretær. Hos General Beurnonville havde man den fuldstændigste Frihed; kun i Politiken forstod han ingen Spøg; skjønt han var inderlig misfornøjet med den nye Kejser, som ikke havde givet ham Marskalkstaven, vaagede han dog med mistænksom Iver over enhver nogenlunde gunstig Stemning mod England. »Votre politique me pue au nez,« sagde han til mig, »Vous êtes Anglais dans l'âme!« Jeg skjænkede ham ikke noget, og naar han havde udstødt nogle Hundrede Forbandelser, var alt igjen godt.« — —

»I Løbet af Vinteren kom den senere nordamerikanske Præsident Monroe til Madrid i en overordentlig Sendelse; det var en jævn, venlig Mand, et sandt Mønster paa en Republikaner, stolt af sit Fædreland og dets Frihed, medens han gjærne veg tilbage, naar det kun gjaldt udvortes Ting og ikke hans Fædrelands Interesse. Som Diplomat var han en Mand af faa Ord og nøjedes med klart og rolig at udvikle Sagens Væsen. Ved Siden af hans Anskuelsers og hans Sprogs storartede Ligefremhed forekom den sædvanlige evropæiske Diplomatiks Floskler og Krumveje og dens ved Overenskomst til Sandheder stemplede Løgne mig uendelig smaalige. En anden udmærket Mand, som jeg lærte at kjende i denne Vinter, var Marquis de la Romana. Han var et sjældent Menneske og en endnu sjældnere Spanier: strængt opdraget i Videnskaben, en lærd Filolog, en grundig Mathematiker, en Kjender af hele den evropæiske Litteratur. Under en humoristisk Særlings Maske dulgte han en dyb Harme mod Hoffets og Yndlingens Skjændighed og sit Fædrelands Forfald. Et kjærnesundt straalende Legeme, en Alder af 40 Aar og en uplettet Krigerære syntes mig at betegne ham som den Mand, der engang vilde komme til at spille en stor Rolle i sit Fædreland. Indtil videre besøgte han Fredsfyrstens Forværelse som

andre og trak paa Skuldrene. Vi saaes senere igjen under de mærkeligste Omstændigheder. Derom til sin Tid!« — —

»Rejsen til Aranjuez i Foraaret 1805 gjorde jeg i Selskab med den i Løbet af Vinteren ankomne nye preussiske Minister, Major Gualtieri. Denne stakkels Mand, der hidtil havde tumlet sig i Berlins elegante Verden og var halvt Soldat, halvt bel esprit, følte sig som en Fisk paa tør Grund, da han nu paa én Gang skulde skrive Depecher og udføre diplomatiske Forretninger, som han intet Begreb havde om. Jeg hjalp ham lidt til Rette med Begyndelsesgrundene; men da han bragte den preussiske Bornerthed med i Selskabslivet og ved enhver Lejlighed paastod, at en preussisk Major var mere end en spansk General, blev det vanskeligt at støtte ham. Dog hans Nød skulde snart være forbi: en Uforsigtighed med Drik og let Klædning bragte han 4 Dage efter vor Ankomst til Aranjuez paa Sygelejet, og en Gigtfeber blev snart dødelig. Han boede i Præstens Hus, og denne søgte at omvende ham paa Dødslejet; da vi harmfuldt fjærnede ham, udstødte han Trusler, og da Gualtieri havde lukket sine Øjne, udbredte det Rygte sig blandt Folket, at der var død en Kjætter og Hedning. Begravelsen skulde foregaa Dagen efter hans Død — om Aftenen den 28de Maj —, og alle Gesandtskaber fulgte ham; men Pak af enhver Alder og begge Kjøn omringede os under Piben, Hylen, Forbandelser, til sidst endog Stenkast. Den første Sten knuste et Vindue i den pavelige Nuntius's Vogn; min og Falks Vogn blev væltet, og vi havde om Aftenen et Par Buler at fremvise som Tegn paa den Gjæstfrihed, der her vises fremmede Sendemænd.« — —

»Spanien havde siden Traktaten i St. Ildefonso 1796 føjelig sluttet sig til alle Regeringer i Frankrig og var som Drabant traadt i Tjenesteforhold til den nye Stjærne, hvis fortærende Glans indtil videre havde vendt sig til andre Sider. England havde set igjennem Fingre med denne falske Nevtralitet, indtil Søkrigen 1804 ganske havde

kastet Spanien i Frankrigs Arme, og enhver Skygge af Selvstændighed var opgivet. Da indtraf i Begyndelsen af Aaret 1806 en Begivenhed, som stillede det spanske Hofs Svaghed og Selvfornægtelse paa den højeste Prøve og kan betragtes som Vendepunktet i dets Politik: fra nu af blev denne vaklende og usikker, og det Tidspunkt nærmede sig, hvor Napoleon kunde træde frem med sine Planer paa den sydlige Halvø. Det var Erobringen af Kongeriget Neapel, det spanske Dynastis, Kongens Broders Fordrivelse fra denne Familietrone og Oprettelsen af en ny bonapartisk Trone. General Beurnonville havde det kildne Hverv at melde denne Begivenhed officielt til det spanske Hof; han gjorde det efter lang Tøven og med al optænkelig Skaansel og blev ikke lidet forbavset, da han i Steden for Protester og Trusler modtog en simpel Modtagelsesanmeldelse om en Meddelelse, som satte hele Spanien i Oprør. Udvortes havde man saaledes opgivet al Værdighed; men indvortes havde Begivenheden virket desto føleligere. Man begyndte at frygte for den sidste bourbonske Regentfamilies Bevarelse, og Dronningens og Fredsfyrstens hidtil uforstyrrede Sindsro formørkedes. Paa Yndlingens Avdiensdage kunde man høre Klager over den franske Ambassadør og hans Herre. Disse Avdiensdage vare mærkelige nok: i hans Forværelse — tre med barbarisk Pragt udstyrede Sale — fandt man Intriganter og indflydelsesrige Folk af alle Slags uden Navn og af en mistænkelig Karakter blandede med Landets første Mænd og Kvinder ved Siden af løsagtige Fruentimmer og smukke Ansøgerinder, som alene foruden Gesandtskabs-Cheferne fik private Avdienser. Naar man ofte havde staaet eller siddet timevis mellem disse Grupper, traadte den fede, med Ordener bedækkede Yndling ud af sit Værelse og tilkastede som en Konge snart denne, snart hin et naadigt Ord. Blandt Folket var Forbitrelsen stor, og da Kongen og Dronningen i Sommeren 1806 holdt deres Indtog i Madrid fra Aran-

juez, bleve de for første Gang modtagne med lydelige Forbandelser.

Saaledes stode Sagerne, da der viste sig flere betænkelige Tegn paa den politiske Horizont. Det hed sig, at Frankrig begjærede Aftrædelsen af det først nylig til Fordel for en spansk Infantinde oprettede Kongerige Etrurien. Man fik at vide, at franske Ingeniører vare ivrig sysselsatte med at foretage Opmaalinger imellem Ebro og Pyrenæerne, og Fredsfyrstens hemmelige Agent i Paris, Yzquierdo, indberettede, at der var Tale om at indlemme dette Distrikt i Frankrig mod at forene Portugal med Spanien. En fransk Hær samlede sig i Egnen ved Bordeaux, og Efteraaret blev betegnet som Tidspunktet til Planens Udførelse. Disse Efterretninger gjorde et stærkt Indtryk, og Muligheden af at bryde med Frankrig og slutte sig til dets Modstandere blev overvejet og ivrig understøttet af Rusland og Preussen. Den sidste Magt stod i Begreb med at give efter for Nationens lydelige Uvilje i Haab om ved en Krig at afvælte den Skjændsels Byrde, som den havde paaført sig; Rusland gav Haab om Hjælp, og et urimeligt Hovmod bragte enhver Preusser til at tro, at Evropas Vægtskaal hvilede i deres Hærs Hænder. Disse Udsigter bidroge vist nok til, at man i Madrid ved Enden af Juli besluttede at opbyde alle Militstropper og drage dem sammen med den staaende Hær. Hvem véd, hvad Resultatet var blevet, hvis ikke Napoleon, der saae sig truet med den preussiske Krig, havde fundet for godt at fornægte Planen til en Aftrædelse af spanske Provinser og give beroligende Forsikringer, og hvis ikke den fuldstændige Mangel paa Pengekræfter havde gjort enhver overordentlig Anstrængelse umulig. Havde der allerede i Forvejen hersket Nød, saa steg den nu daglig højere, siden Udrustningerne havde udtømt alle Kasser, og England havde hindret Tilførselen af Sølv fra Amerika. Alle Udbetalinger og Lønninger vare i Restance, og medens Freds-

fyrsten ophobede Guld i sin Pengekasse, nægtede Kræmmerne Hoffet de daglige Leveringer.

Saadanne vare Forholdene i Spanien, da jeg i Juli 1806 modtog Breve fra Brødrene Bernstorff, som mældte mig min Udnævnelse til Chargé d'affaires i London, hvor hen jeg havde at forføje mig over Lissabon, saa snart Hr. v. Bourke var kommen tilbage til Spanien.« — — »Han afløste mig i Avgust, og jeg rejste med Kurérheste sammen med min vakre Ven, den portugisiske Legationssekretær Maxime d'Estragnolles, til Lissabon, hvor vi ankom den 23de Avgust efter en meget besværlig Rejse.« — — »I et engelsk Værtshus fandt jeg et udmærket Logis, fortræffelig Kost og den herligste Udsigt, som jeg nogen Sinde har set. Under mine Vinduer laa ned ad Floden den i de sidste Dage indtrufne engelske Flaade paa 6 Linjeskibe under Admiral Lord St. Vincent; ingen vidste, i hvad Hensigt de vare komne, flere Generaler og Diplomater vare om Bord, og saaledes forenede en livlig politisk Interesse sig for mig med det herværende Opholds naturlige Tillokkelser. Min gode Rayneval var fransk Chargé d'affaires, et tungt Ansvar hvilede paa ham, og Flaadens Ankomst gav ham og Diplomaterne af hans Parti meget at frygte og tage Vare; men det hindrede ham ikke i strax at komme til mig og tage sig af mig. Et dansk Gesandtskab fandtes ikke; dets eneste Levning var en holstensk Landsmand, Pastor Dose, der holdt protestantisk Gudstjeneste i et lille Gesandtskabskapel.« — —

»Det engelske Ministerium havde sendt Flaaden i den dobbelte Hensigt at fordre en bestemt Erklæring af det portugisiske Hof om dets Sindelag og i værste Tilfælde at tilbyde det Flugt og Overfart til Brasilien, et Forslag, som senere virkelig blev antaget, da en fransk Hær rykkede ind i Landet. Ministeriet befandt sig mellem to mistænksomme og bydende Magter i en svær Forlegenhed, som det den Gang endnu lykkedes den dygtige Statsmand Aranjo at slippe ud af. En sælsom Omstændighed begunstigede Op-

sættelsen af en kategorisk Erklæring. Den fromme Regent, som ikke kjendte nogen anden Fornøjelse end at gjøre Tjeneste ved Messen, ringe med Klokkerne og følge Kirkens Skikke i alle deres mindste Haandgreb og Forskrifter, plejede om Sommeren at tage sit Ophold i det prægtige Kloster Mafra, hvor han levede som en Lægbroder; derfra besøgte han til Afvexling ti til tolv andre Klostre, i hvilke han hengav sig til sin Yndlingsbeskæftigelse med Tilsidesættelse af alle Regeringssorger. Var det et Tilfælde eller en Foranstaltning, at han netop i denne Tid var i Begreb med at rejse saaledes rundt, og at man i 14 Dage ikke kunde faa fat paa ham? Imidlertid var der for Skibsfarten, indtil Svaret var afgjort, indtraadt fuldkommen Standsning, og navnlig holdt Lord St. Vincent Paketbaadene fra Falmouth tilbage.« — — »Først efter næsten 4 Ugers Ophold, da der var givet det engelske Hof beroligende Forsikringer, kunde jeg gaa om Bord paa Paketbaaden Princess Elisabeth, og den 4de Oktober landede jeg i Falmouth.«

(Forts.)

S. B. Thrige.

Berenike.*)

Jødernes Konge Herodes Agrippa, Herodes den stores Sønnesøn, lykkedes det ved Caligulas og Claudius's Gunst for sidste Gang at samle de Lande, som havde hørt til Herodes's Rige; ved sin Død (44) i Cæsarea efterlod han fire Børn med sin Dronning Cypros, nemlig en Søn Agrippa og tre Døtre, Berenike, Mariamne og Drusilla. Agrippa, der ved Faderens Død kun var 17 Aar gammel, opholdt sig paa den Tid i Rom hos Kejser Claudius. Berenike var et Aar yngre end Broderen, medens Mariamne og Drusilla vare Børn paa ti og sex Aar. Da Agrippa var alt for ung til at overtage Regeringen af Landet, lod Claudius det bestyre ved en romersk Statholder Cuspius Fadus og efter ham af Tiberius Alexander, en frafalden Jøde. Som Barn var Berenike bleven forlovet med Marcus, en Søn af Alexander Lysimachus, en forhenværende kejserlig Embedsmand; men da han døde i en ung Alder, blev hun, endnu ikke sexten Aar gammel, gift med sin Farbroder Herodes, Konge i Chalcis, hvem hun fødte to Sønner Bernicianus og Hyrcanus.

Da Herodes døde efter fire Aars Forløb, fik hendes Broder Agrippa hans Herredømme, hvorfor Berenike vedblev at opholde sig hos ham. Dette Samliv var ikke hel-

*) Efter Tacitus, Svetonius, Josephus, Beulé og Duruy.

digt for hendes Rygte; man beskyldte begge Søskende efter Caligulas Exempel for at leve i Blodskam. Foranlediget herved besluttede Berenike at indgaa et nyt Ægteskab; blandt hendes Bejlere var Polemon, Konge i Kilikien, der var en saa gjerrig Sjæl, siger Josephus, at han tog mere Hensyn til de Rigdomme, Berenike var i Besiddelse af, end til Enkens store Skjønhed. Da han var villig til ethvert Offer for hendes Skattes Skyld, gik han ogsaa ind paa Berenikes Forlangende, at han skulde antage den jødiske Religion og lade sig omskære. Da dette var sket, fandt Giftermaalet Sted, og Berenike drog med ham til Kilikien. Deres Enighed varede ikke længe, Berenike kunde ikke finde sig i Landets kolde Klima eller i Omgangen med et Folk, der i Kultur og Dannelse stod saa langt tilbage for det, hun havde forladt. Da hendes Ægtefælle desuden var hende aldeles ligegyldig, førte hun, der higede efter den civiliserede Verdens Glæder og Adspredelser, et udskejende Liv, og Forholdet blev snart saaledes, at hun foretrak at løskjøbe sig med Tabet af sine Rigdomme og vende tilbage til Agrippa. Denne havde imidlertid af Kejser Claudius faaet det Fjerdings-Fyrstendømme, Philippus havde haft, mod Afstaaelsen af Chalcis, hvorimod Samaria og Judæa fremdeles bleve bestyrede af romerske Statholdere. De første af disse, under Tiberius og Caligula, havde styret Landet med Maadehold og taget Hensyn til Jødernes Tro og Skikke. Under Claudius og Nero tog dette derimod en modsat Vending; de begyndte at mishandle Folket, at plyndre Landet og at saare Nationen i dens Tro og Religion. Ingen af Statholderne begik dog større Grusomheder end Gessius Florus; der var intet, siger Josephus, saa skammeligt, at han jo var Mand for at gjøre det. Troløs og umættelig efter Guld organiserede han selv Røverbander for at dele med dem og var uimodtagelig for de Klager, de mishandlede og udpinte Jøder henvendte til ham. En frygtelig Gjæring opstod i hele Landet, som han

forgjæves søgte at dæmpe ved uhørt Grusomhed. Oprøret, der længe havde ulmet under Asken, udbrød endelig i Cæsarea, som længe havde været et Tvistens Æble mellem Græker og Jøder.

En Græker havde under en Forsamling af Jøder i deres Synagoge forhaanet deres Ritus, og da disse klagede herover til Florus, havde han givet Grækeren Ret, endskjønt Jøderne havde givet ham otte Talenter for at beskytte dem. Da Rygtet herom kom til Jerusalem, satte det Folket i Bevægelse, og da Florus paa samme Tid lod borttage den hellige Skat fra Templet, brød Oprøret ogsaa ud her, saa meget mere som Florus besvarede Folkets Klager med at lade sine Ryttere nedsable Indbyggerne og plyndre Byen. Det var forgjæves, at Berenike, som for et Løftes Skyld var kommen til Jerusalem, bønfaldt Florus om Skaansel for sine Landsmænd; hun blev haanlig afvist, og hendes Liv kom endog i Fare, da hendes Bolig blev afbrændt. Det gik heller ikke Agrippa bedre, alle Mæglingsforslag og Advarsler mod Romernes Overmagt strandede paa Jødernes Forbitrelse over Florus's Tyranni; deres Raseri gik saa vidt, at de kastede med Sten efter ham, da han med Berenike maatte forlade Byen.

Florus, der havde trukket sig tilbage til Cæsarea, fik nu Syriens Statholder Cestius Gallus til at rykke ind i Landet, hvor han trængte frem til Jerusalem; men her blev han slaaet og led et stort Tab. Dette Held opflammede end mere Jøderne, som nu alle væbnede sig til den sidste Kamp for deres Uafhængighed.

Kejser Nero, som indsaa, at Krigen kunde blive alvorlig, og frygtede for, at Roms Anseelse vilde blive svækket hos alle Asiens Konger og Fyrster, dersom Oprøret ikke blev hurtig dæmpet, valgte til Anfører i Krigen Flavius Vespasian, der i Krigene i Gallien og Britannien havde erhvervet sig Navn af en dygtig Feltherre. I Spidsen for 60,000 Mand rykkede denne Feltherre ind i Gallilæa, er-

obrede efterhaanden de faste Stæder og trængte Jøderne tilbage til Jerusalem, hvis Belejring han paabegyndte. Agrippa og Berenike, der saae, at Jødernes Stilling var haabløs, opgave aldeles deres Landsmænds Sag og søgte Beskyttelse hos Vespasian, som den Gang opholdt sig i Antiochia, medbringende store og rige Gaver til den fattige General. Paa Grund af Krigen rejste de her fra til Alexandria til Tiberius Alexander, Ægyptens Præfekt, hos hvem de traf Titus, Vespasians ældste Søn, der var kommen til Ægypten for at hente to Legioner, som skulde støde til Hæren i Judæa.

Dette Møde blev et Vendepunkt i Berenikes Liv, der uden dette vilde være hengaaet som saa mange andre orientalske Dronningers inden Haremmets Vægge, uden Navn, uden Eftermæle, medens det nu er knyttet til Flaviernes, i hvis Ophøjelse hun havde en saa væsentlig Andel.

Endskjønt Berenike alt den Gang var 40 Aar gammel, var hun endnu i Besiddelse af en blændende Skjønhed, som hun forstod at vedligeholde ved alle en forfinet Kunsts Hjælpemidler. En frisk Ungdomsfarve, en yppig Haarvæxt, den jødiske Races Ejendommelighed, skjøn Legemsfylde og fuld Modenhed gave hendes Fremtræden en uforlignelig Ynde. Hertil kom en uddannet Forstand og et Koketteri, der udøvede sit Trylleri over alle Mænd. Prøvet i Livets Skole, to Gange gift, tvende Gange Moder, uden faste Grundsætninger, opdragen og vant til alle Rænker og Intriger ved de smaa orientalske Hoffer, i hvis Pragt og overvættes Luxus hun bevægede sig, gjorde hun strax et stærkt Indtryk paa Titus, der, skjønt en i alle Slags Elskovshandler forsøgt Mand, snart blev dødelig forelsket i hende, der var tretten Aar ældre end han.

Vespasian havde brugt et Aar til at underkaste sig Landet og laa endnu for Jerusalem. I dette Tidsrum vare store Begivenheder foregaaede i Rom. Nero og hans Efter-

følgere, Galba og Otho, vare dræbte, og Vitellius sad paa Kejsertronen. Vespasians Tropper, der vare misfornøjede med at modtage Kejsere af Rigets andre Armeer, opstillede deres Anfører som et nyt Kejseræmne. Vespasian modsatte sig længe trods sin Søns Titus's ivrige Bestræbelser for at overtale ham; men Sagen vandt dog mere og mere Indgang, da Førerne for de orientalske Provinser efterhaanden sluttede sig til Sagen, og Legionerne i Møsien og Illyricum ogsaa erklærede sig for ham, der tidligere havde været deres Anfører.

Under deres Elskovsrus i Alexandria opgave dog Titus og Berenike ikke deres ærgjerrige Planer eller tabte det Maal af Øje, de begge med lige Iver stræbte efter, nemlig Vespasians Ophøjelse paa Kejsertronen. Titus maatte først og fremmest søge at vinde Mucianus, Syriens mægtige Prokonsul, der selv kunde optræde som Aspirant for sine Hensigter, medens Berenike fra Alexandria skulde styre de Traade, som skulde lede Asiens Konger og Fyrster. Titus kunde ikke ønske sig nogen dueligere eller mere ihærdig Medhjælp, end han fandt i Berenike, der dreves hertil baade af sin Kjærlighed til ham og af den politiske Forbindelse, hvori hendes og Broderen Agrippas Stilling stod til Flaviernes Held. Besiddelsen af Verdensherredømmet i disses Hænder var en Betingelse og en Garanti for dem til atter at komme tilbage til deres Rige. Hendes Pengepung stod altid aaben for dem, og hendes Indflydelse bragte Tiberius Alexander, Ægyptens Præfekt, til at slutte sig til Vespasians Parti. Det var hendes Rænker og Løfter, der formaaede Soemus, Konge i Edessa, Sohem af Ituræa, Malchus i Arabien og Antiochus af Commagene til at svigte Vitellius og gjøre fælles Sag med Flavierne.

Hun var den, som i al Hemmelighed advarede Agrippa, der den Gang var i Rom, og fik ham til at flygte fra Byen. Ogsaa Vologesus, Parthernes Konge, lyttede til hendes Forestillinger og lovede at stille 40,000 Ryttere, naar Toget gik

imod Rom. Selv hos Hofferne i Pontus og Armenien vidste hun at skaffe sine Rænker og Løfter Indpas, saa at de lovede Proviant og Transportmidler for den fremrykkende Armé.

Titus havde imidlertid haft et lige saa paatrængende Hverv, at underhandle med Mucianus. Han blev modtagen med Velvilje, endskjønt Mucianus nærede et personligt Nag til Vespasian, fordi denne var bleven foretrukken til Kommandoen i Judæa. Ved en ærbødig Opførsel og vel anbragt Smiger lykkedes det Titus at bringe de modsatte Interesser til Forstaaelse og skaffe sine Forslag Indgang. Mucianus var en i Livets Skole forsøgt Mand, der havde prøvet Hoflivets Gunst og Ugunst, og var bleven sendt næsten som i et Exil til Syrien som Prokonsul. Her havde han ved sin store Erfaring, Klogskab og Veltalenhed skaffet sig et stort Navn og en stor Indflydelse hos de asiatiske Konger og smaa Fyrster. Mucian indsaa strax, at dersom han erklærede sig imod Vespasian, vilde de begge blive styrtede; han vidste ogsaa, at Soldaterne allerede vare vundne for Vespasian og troede det derfor sikrere heller at skabe en Kejser, som han kunde paalægge Forpligtelser, end selv at eftertragte Tronen. Desuden havde han ingen Børn, for hvis Skyld han skulde gjøre det, medens derimod Vespasians ældste Søn var en Mand i sin bedste Alder og i Stand til at regere. Fra nu af blev han Vespasians mægtigste og bedste Forbundsfælle og var ogsaa den, der ved sin indtrængende Veltalenhed efterhaanden bragte Vespasian til at opgive sin Modstand.

Da alt var forberedt til Vespasians Ophøjelse til Kejser, og denne endnu dvælede og opsatte Afgjørelsen, skrev Titus, der var Sjælen i Sammensværgelsen, fra Antiochia til Berenike og gav hende Signal til dens Udbrud i Alexandria. Præfekten Tiberius Alexander adlød strax og blev den første, der proklamerede Vespasian som Kejser (Juli 69). Da Legionerne, der belejrede Jerusalem, fik Nys

herom, modtoge de Efterretningen med Jubel, og under den almindelige Sammenstimlen af Soldaterne, som endog truede Vespasian, dersom han modsatte sig, modtog denne endelig Titlen af Cæsar og Augustus. Mucian lod strax sine Legioner sværge til den nye Kejser, hele Orienten fulgte hans Exempel saa vel som de Tropper, der havde deres Kvarterer i Møsien, Dacien og Illyricum. Disse Legioner styrtede sig strax over Italien under Antonius Primus og Mucian og gjorde Ende paa Vitellius's Herredømme og Liv. Vespasian, der imidlertid havde opholdt sig i Ægypten for her fra at tvinge og udhungre Italien, fandt ved sin Ankomst til Rom alt afgjort og Regeringen ledet af Mucian.

Krigen i Judæa blev nu overtagen af Titus, der anspændte alle Kræfter for at indtage Jerusalem, som forsvaredes af sine Indbyggere med den yderste Anstrængelse og med fortvivlet Mod. Efter fem Maaneders Belejring sank den ulykkelige Stad i Grus, og med den den jødiske Nation som politisk Statslegeme. Under den indtraadte Vinter opholdt Titus sig i Asiens Byer, hvis Indbyggere han gav blodige Skuespil, som de ulykkelige fangne Jøder maatte betale med deres Liv. Belønninger og Gaver bleve uddelte til alle, som havde hjulpet hans Fader og ham, og i første Række stode Berenike og Agrippa, hvilken sidste fik Kongenavn i Forening med store Privilegier. Disse overordentlige Gunstbevisninger begyndte at vække Opsigt og Uro i Rom; man frygtede for, at Berenike havde til Hensigt, lig en anden Kleopatra, at slæbe Titus med sig til Cæsarea og her begrunde et Dynasti i Orienten, der atter vilde vække den saa nylig endte Borgerkrig og stille Fader og Søn fjendtlige mod hinanden. Alt dette laa dog hverken i hendes eller Titus's Planer, dels af Hensyn til hans Fader, dels fordi Herredømmet over det hele Rige efter dennes Død ikke kunde undgaa ham. Ved næste Foraar drog Titus til Rom, hvor han som udvalgt Tronfølger deltog i Regeringen som Faderens Medhjælper.

Titus havde tidlig mistet sin første Kone, Arrecina Tertulla, Datter af en romersk Ridder, og havde atter giftet sig med Marca Fulvia af en berømt Familie. Med hende havde han en Datter, men efter sin Tilbagekomst til Rom forskød han Marca for Berenikes Skyld.

Ledsaget af Agrippa kom Berenike til Rom, og Vespasian, der mindedes de store Tjenester, de havde ydet ham, modtog dem med de største Æresbevisninger og anviste dem de forrige Kejseres Palads paa Palatinerbjærget til Bolig. Titus tog imod sin elskede Berenike med aabne Arme og lagde intet Skjul paa sin Forbindelse med hende. Hun, der var vant til Asiens Hofskik, etablerede sig med udsøgt Pragt og Luxus og fik snart dannet et talrigt Hof af Titus's Venner og den Flok, der altid samler sig om de ved Hoffet opgaaende nye Stjærner.

Vespasian, der var Enkemand og levede sammen med en af sine gamle Veninder Cænis, bar over med sin Søns Kjærlighedsforstaaelse; men da man saae, at Titus i sin blinde Lidenskab gjorde alt for at fremhæve Berenike og satte en Forfængelighed i at have en Dronning til Elskerinde, og desuden Berenike selv maaske var uforsigtig i sin Optræden og lod fremskimte uhjemlede Forhaabninger, begyndte Forholdet mellem dem at vække Uro for, at han skulde gjøre Alvor af at gjøre hende til sin Gemalinde. Fra Palatinerbjærget, der under de foregaaende Kejsere havde været Vidne til saa mange Udskejelser og uventede Forbindelser, begyndte man at ymte om, at Berenike haabede paa et Giftermaal; at hun i Forventning herom ikke alene forud lagde Beslag paa en Kejserindes Prærogativer, men endog tog imod Titlen »Augusta«. Det i Førstningen dunkle Rygte begyndte at tage større Dimensioner og at sætte den offentlige Mening i Bevægelse. De, som havde været Vidner til Caligulas fæiske Vellyster, til Neros afsindige Giftermaal med en Gilding, til Messalinas og Agrippinas Elskovshandler med frigivne, kunde ikke forsone sig

med Titus's Forbindelse med Jødinden, fordi hun var en udenlandsk Dronning, en fremmed. Man begyndte atter at tale om den jødiske Kleopatra, der vilde slæbe ham med sig til Orienten, og den gamle Fordom mod Kongedømmet rejste atter sit Hoved hos dem, der endnu havde bevaret noget af Republikkens Erindringer. Titus og Berenike agtede ikke paa disse Taler, saa længe de holdt sig inden for de private Huses fire Vægge og Sladderkoterier; men det stod ikke i deres Magt at forhindre dem her fra at trænge sig ud i Befolkningen og at blive det daglige Thema i Byens Porticus'er og Fjælleboder. Det var forgjæves, at Titus modsagde alle disse Rygter; de kom fra alle Sider, endog fra Dagspressen. Det gik saa vidt, at en cynisk Sophist Diogenes, selvgjort Censor over Hoffets Sæder, vovede i det fyldte Theater at bebrejde Titus hans Forbindelse med Jødinden. Titus blev saa rasende, at han befalede Soldaterne at slæbe Diogenes op paa Forum og piske ham; men denne Handling var saa langt fra at skrække hans Ledsager Helas, at denne fortsatte hans Invektiver og overdængede Titus med nye Fornærmelser. Helas blev greben og halshugget. Disse Afstraffelser gjorde Berenike endmere forhadt, da hun var Skyld i dem. En anden Begivenhed, der ogsaa endte med Døden, gav et Stød mere til den oprørske Stemning. Aulus Cæcina, en af Vitellius's Generaler, der var bleven benaadet af Vespasian, havde sammensvoret sig mod Flavierne, og Udbruddet var forestaaende, da en Proklamation, skreven af Cæcina til Prætorianerne, faldt i Titus's Hænder. Indseende, at den overhængende Fare maatte afværges hurtig og bestemt, begik Titus den lidet hæderlige Gjerning at indbyde Cæcina til sit Taffel, og, da han indfandt sig, at lade ham myrde. Denne Handling blev strax bearbejdet af Berenikes Fjender; man fortalte, at Cæcina havde været hendes hemmelige Elsker, at det var Skinsyge herover, der havde bragt Titus til at lade ham dræbe.

Den ophidsede Stemning blev nu saa stor og Demonstrationerne mod Berenike saa alvorlige, at Vespasian blev urolig herover, og Titus selv maatte indrømme, at der var Fare paa Færde, at Fordommen mod hende ikke lod sig skræmme eller nedslaa ved nogen Straf. For ikke at forspilde sin Fremtid og sætte alt paa Spil var der ingen anden Udvej end at lade Berenike rejse. For en Kejsertrones Glans maatte selv en Berenikes Kjærlighed og Skjønhed synke i Vægtskaalen. De skiltes ad, Berenike med det lønlige Haab, at hun atter skulde gjense ham og igjen knytte det bristede Baand; hun rejste tilbage til Cæsarea, men da Efterretningen om Vespasians Død og Titus's Tronbestigelse naaede hende, ilede hun atter til Rom. Fem Aars Adskillelse havde imidlertid dræbt Titus's Lidenskab; den to og halvtredsindstyveaarige Berenike var ikke i Stand til atter at bringe den til Live.

Fr. Bagge.

De vigtigste Begivenheder i Aaret 1882.

De tre nordiske Riger.

I.

Aaret 1882 bragte ikke nogen væsentlig Forandring i Danmarks indre politiske Stilling, og var dette Aar end mindre bevæget end det foregaaende, var det dog lige saa ufrugtbart. Da Rigsdagen atter traadte sammen efter Juleferien, vare ingen af Stridsspørgsmaalene fra 1881 afgjorte, og man levede under den mærkelige Situation, at der ikke var nogen egentlig Finanslov. Den midlertidige Finanslov af 1ste April 1881 var den 30te Juni s. A. bleven forlænget, indtil en endelig Finanslov maatte blive vedtagen; men der blev ikke gjort noget Forsøg paa at tilvejebringe en saadan. Denne konstitutionelle Uregelmæssighed blev udførlig belyst under Aarets første større politiske Forhandling, hvortil der blev givet Anledning ved første Behandling af Tillægsbevillingsloven for Finansaaret 1881—82 i Folkethinget den 30te Januar. Ministeriet blev ved denne Lejlighed ikke blot angrebet af Medlemmer af den sædvanlige Opposition, men ogsaa af den tidligere Justitsminister Klein, og imellem ham og Konseilspræsidenten, Finansminister Estrup, førtes den varmeste Kamp den 30te og 31te Januar. Denne Kamp gav Gjenlyd og-

saa uden for Rigsdagen, bl. a. i politiske Flyveskrifter, af hvilke et, som havde til Titel: »Hvor glide vi hen?« gjorde mest Opsigt.

Finanslovforslaget for 1882—83 var af Regeringen fremlagt i Folkethinget den 29de November 1881 med »de tre Punkter«: Tilskuddet til Universitetet, Bygningen af et nyt Panserskib af Helgolands-Typen og Dyrtidstillæg for Embedsmænd paa indtil 4400 Kroners Lønninger, de samme Punkter, hvoraf de gjentagne Opløsninger og Valgkampe i Sommeren 1881 havde været en Følge. Folkethinget holdt fast ved sin tidligere Modstand mod disse Punkter og vedtog i Overensstemmelse dermed Finansloven ved tredje Behandling den 16de Marts. Landsthinget nedsatte et Udvalg og vedtog i Overensstemmelse med dettes Flertals Indstilling den 4de April Loven i en saaledes ændret Skikkelse, at det havde gjenoptaget de tre Punkter. Da dernæst Folkethinget ved eneste (4de) Behandling den 18de April fastholdt sin Stilling, og Loven derfor atter vendte tilbage til Landsthinget, som den 22de April paa ny indsatte de tre Punkter, blev et Fællesudvalg nedsat. Dettes Medlemmer stode i stadig Vexelvirkning med deres Meningsfæller i Rigsdagens forskjellige Partier, og Udvalgsmøder vexlede Dag for Dag, ja ofte Time for Time med Partimøder. Udsigt til Overenskomst var næsten slukt det ene Øjeblik for at glimte frem igjen i det næste: de fleste ønskede den, men havde vanskeligt ved at finde et Grundlag for den, fordi den ikke maatte se ud som en Ydmygelse for noget af Thingene. Ministeriet havde stillet sig uden for Forhandlingen, og paa en Forespørgsel til Konsejlspræsidenten fra Fællesudvalgets Formand den 6te Maj, om han ønskede skriftlig eller mundtlig at udtale sig om de fremkomne Forslag, svarede han den 8de Maj, at han »paa dette Sagens Trin« ikke fandt Anledning dertil. Samme Dag afgav derfor Udvalget sin Betænkning: kun ét Medlem af Landsthinget (Fallesen) fastholdt endnu Højres op-

rindelige Stilling uforandret, medens Udvalgets 29 øvrige Medlemmer enedes om en Fællesindstilling, 9 Højremedlemmer dog med en særlig Motivering, der viste, at de kun med stor Overvindelse vare gaaede med dertil. Den 10de Maj vedtoges Fællesindstillingen i Landsthinget med 42 Stemmer mod 12, i Folkethinget med 84 mod 3, hvorefter Finansloven modtog kongelig Stadfæstelse den 12te Maj.

Stridspunkterne vare blevne afgjorte paa følgende Maade. Den af Folkethinget vedtagne Anmærkning, at Universitetets Underskud skulde »afholdes af Universitetets Kapitalformue«, blev staaende, men der tilføjedes: »eventuelt ved et rentebærende opsigeligt Laan«. Med Hensyn til Panserskibet forhøjedes Folkethingets Bevilling fra 2½ til 3 Mill. Kr., medens Landsthinget opgav Typen »Helgoland« til Fordel for Typen »Tordenskjold«. Dyrtidstillægget blev givet i den hidtil af Folkethinget vedtagne Form med 2500 Kr. som højeste Lønningsgrænse. Da der nu endelig i Rigsdagen var opnaaet Enighed om det længe af alle lavere Embeds- og Bestillingsmænd ventede Tillæg, fandt man, at disse ikke mere end nødvendigt burde lide under den hidtilværende Uenighed. Det paa Finansloven for 1882—83 bevilgede Dyrtidstillæg kom derfor ogsaa til at staa paa den derefter videre fremmede Tillægsbevillingslov for 1881—82, og et lignende for 1880—81 blev givet paa en særlig Tillægsbevillingslov. Begge disse Love stadfæstedes den 20de Maj, samme Dag, som Rigsdagssamlingen sluttedes.

I øvrigt vare Lovgivningsarbejdets Frugter ikke store. Den 20de Januar var der udkommet en Lov, hvorved Finansministeren bemyndigedes til at indrømme Fritagelse for Bestemmelserne i Lov af 3dje Maj 1873 om Beskatningen af indenlandsk Roesukker, nemlig til paa saadanne Vilkaar, som for Kontrollens Skyld maatte findes formaalstjenlige at tillade Udvinding af Roesaft til Sukker-

fabrikation paa andre Steder end i selve Roesukkerfabrikken, — en Lov, hvoraf man lovede sig meget med Hensyn til denne Industris videre Udvikling. Ved en anden Skattevæsenet vedkommende Lov af 31te Marts bemyndigedes Toldbestyrelsen til, ved Udførselen af renset Spiritus til Udlandet, at udbetale Spiritusrensnings-Anstalterne som Udførselsgodtgjørelse den Told, de havde maattet udrede ved Indførselen af raa Spiritus til Rensning fra Udlandet, dog inden for visse Grænser. Den 17de Marts udkom tre Love: den ene om Eftergivelse af Ribe Kjøbstads og Havnekasses Gjæld, den anden om Ændringer i Lovgivningen om Redningsvæsenet (Oprettelsen af 6 nye Stationer, udvidet Statsunderstøttelse til Mandskab og tilskadekomnes Enker og Børn m. m.), den tredje om Oprettelse af en Kreditforening for Grundejere i Kjøbenhavn og Omegn. Den sidste sluttede sig til Loven af 28de Maj 1880, hvorved der var oprettet to Kreditforeninger for Ejere af mindre Landejendomme, og i hvilken der ved en ny Lov af 12te Maj 1882 foretoges nogle Ændringer. Samme Dag udkom foruden Finansloven endnu 6 andre Love. Ved en af disse blev den midlertidige Jagtlov af 24de Maj 1879 forlænget indtil den 12te September 1885, og ved Forhandlingen herom kom et almindeligt Gjennemsyn af den gjældende Jagtlovgivning stærkt paa Tale. Ved to andre af disse Love bemyndigedes Regeringen til at meddele Eneret paa Anlæg og Benyttelse af Jærnveje dels fra Horsens til Juelsminde og dels fra Hov Havn til et Punkt paa Statsbanen mellem Skanderborg og Aarhus. (Koncessionerne meddeltes henholdsvis den 10de Avgust og den 7de September 1882).

Derimod glippede i Samlingens sidste Dage Haabet om at faa gjennemført et Lovforslag om Ændringer i Loven af 1ste April 1871 om de lærde Skoler. For til Dels at bøde herpaa udgik den 16de Juni fra Undervisningsministeriet en kongelig Anordning om Forandringer i den under

5te Avgust 1871 udstedte Anordning om Undervisningen i de lærde Skoler. Denne Anordning var en Følge af forudgaaende Forhandlinger i Rigsdagen og delvis i Overensstemmelse med Udtalelser under Ministerens Samraad med det om den lærde Skoles Omordning nedsatte Udvalg. — Den 12te Maj var der udkommet en Anordning, hvorved Kvinder fik Adgang til at underkaste sig den ved Anordning af 30te Avgust 1881 indrettede almindelige Forberedelsesexamen.

Af større Lovforslag, som Regeringen havde fremsat, bleve de om Retsplejens Omordning og om Fiskeriet liggende i Folkethinget, medens Toldloven og Forsvarsloven kun naaede til anden Behandling i Landsthinget, til Dels paa Grund af Meningsforskjel blandt Regeringens Tilhængere. Et til Toldloven knyttet Forslag om en Ølskat standsedes ved en motiveret Dagsorden, og det samme fandt Sted den 25de April med Lovforslaget om overordentlige Foranstaltninger til Forsvarsvæsenets Fremme. Det sidste blev sat paa Dagsordenen efter indtrængende Anmodning til Formanden fra Regeringens Side, hvorefter en motiveret Dagsorden blev vedtagen med 37 Stemmer mod 21. Landsthinget erklærede sig i denne for »i alt væsentligt enigt i den af Regeringen forelagte Forsvarsplan, særlig i Kjøbenhavns permanente Befæstning, saa vel mod Landsiden som mod Søsiden, samt i en passende Udvikling af Flaaden, i det det henstillede til Regeringens nærmere Overvejelse, om der ikke maatte findes et andet og mere tjenligt Punkt end Helgenæs til Anlægget af en Befæstning i Nørrejylland«. Til de 37, som stemte ja, hørte især de Landsthingsmænd, der pleje at betegnes som »Godsejersiden«; blandt de 21, som stemte nej, vare — foruden det lille Venstre og den det i Forsvarsspørgsmaalet nær staaende Andræ — 3 af de betydeligste »national-liberale« kjøbenhavnske Landsthingsmænd: Krieger, Ploug og Ussing (3 af Højre »stemte ikke«).

En Eftervirkning af, at Forsvarssagen ikke blev fremmet videre paa den Rigsdag, som sluttedes den 20de Maj 1882, synes de 3783 fynske Kvinders Adresse til Kongen at have været. Den overraktes den 26de Juli af en Deputation med en Gaardejers Hustru som Ordførerske. I Adressen bade de Kongen om at lægge sit »kongelige Ord i Vægtskaalen og lade et Opraab udgaa, som kunde samle Folket og dets Tillidsmænd til Arbejde for, at denne store Folkesag snarest kunde blive ført til en lykkelig Afslutning«. Disse Ord bleve af Ordførersken nærmere tolkede for Kongen saaledes, at man ønskede, han vilde sammenkalde en Rigsdag udelukkende til Forsvarssagens Behandling.

Et Stød fremad har denne Adressebevægelse uden Tvivl ogsaa faaet ved de gjentagne Kongerejser i Indlandet, af hvilke den sidste (i Begyndelsen af Juli) især omfattede Fyn. Den første (i Slutningen af Maj) gjaldt Jylland og havde til sit særlige Formaal Indvielsen af Jærnvejen fra Struer over Oddesund til Thisted, der foregik den 23de Maj, medens Banen dog allerede den 20de April var aabnet for Samfærselen. Foruden denne Jærnvej aabnedes i Aarets Løb to andre, nemlig Ringe-Faaborg-Banen den 1ste April og Odense-Bogense-Banen den 1ste Juli. Til Udlandet rejste Kongen og Dronningen den 9de Avgust: først sammen med Kongen af Grækenland, der havde været i Besøg i Kjøbenhavn, til Wiesbaden, derpaa til Gmunden. Kronprinsen og Kronprinsessen, der i Juni havde været til Stede ved den svenske Konges Sølvbryllup i Stockholm, tiltraadte den 14de November en længere Udenlandsrejse, hvis endelige Maal var Grækenland.

Af de i Danmark afholdte Møder nævne vi det Aarsmøde, som Fællesrepræsentationen for Haandværk og Industri holdt i Silkeborg den 23de—25de Juli, Justitsembedsmændenes Møde i Horsens den 18de og 19de Avgust og Brandembedsmændenes i Aarhus den 11te September. Af

mere almindelig Interesse var den internationale meteorologiske Kongres i Kjøbenhavn den 1ste—5te Avgust. Den danske meteorologiske Expedition, der under Adjunkt A. Paulsens Ledelse skal udføre sin Del af det internationale Arbejde, der har til Formaal at klare de meteorologiske Forhold i Polaregnene, afgik fra Kjøbenhavn til Grønland den 17de Maj. Ogsaa en egentlig Nordpolsexpedition, for en stor Del bekostet af en enkelt Privatmand, Grosserer Augustin Gamèl, om endogsaa understøttet af Staten, afgik under Premierløjtnant Hovgaards Ledelse om Bord paa Dijmphna den 18de Juli, men naaede indtil videre kun til Novaja-Semlja, hvor Skibet frøs inde.

De sædvanlige politiske Møder imellem Rigsdagssamlingerne kunde 1882 ikke have den Interesse som det foregaaende Aar, da Folkethinget to Gange opløstes, saa meget mere som den sidst sluttede Rigsdagssamling var endt med en Overenskomst, der bragte de tre Stridspunkter ud af Verden. Interessen rettedes nu især mod de i September Maaned forestaaende Valg i 1ste, 2den, 4de, 7de og 9de Landsthingskreds, som vare udskrevne den 8de Juli til den 30te September med forudgaaende Valgmandsvalg af den almindelige Vælgerklasse den 6te og af den højstbeskattede den 13de September. Særlig ytrede den politiske Bevægelse sig i mange Flyveskrifter om »Nej-Theorien«, om de allerede tidligere paa Aaret drøftede Spørgsmaal om, hvor vi »glide hen«, hvorfor vi ere »kjørte fast« o. lign., der nu bleve udtrykte i Titler som: »Hvad saa?« og »Hvad nu?«

Mest Interesse frembøde Landsthingsvalgene i Kjøbenhavn. I Hovedstadens meget store 5te Kreds, hvor de fleste Socialdemokrater findes, havde dette Parti opstillet en Kandidatliste til Valgmandsvalget den 6te September, hvilken ogsaa Venstrevælgerne fulgte, medens til Gjengjæld Socialdemokraterne i Stadens 8 andre Kredse stemte paa de af Venstre opstillede Lister. Højre sejrede

imidlertid i alle 9 Kredse; dog var Stemmeflerheden ikke stor i 9de Kreds (Kristianshavn) og i 5te Kreds, hvor der skulde vælges 114 Valgmænd; den Maade, hvorpaa Valget i denne Kreds blev ledet og afsluttet, gav Anledning til en Klage, som dog Landsthinget ikke gav Medhold. I de højestbeskattedes Valgmandsvalg deltog Oppositionen ikke, og hele Højre stemte efter de samme Lister; men inden selve Landsthingsvalget viste der sig nogen Splid i dets Rækker. Af de 7 tidligere Landsthingsmænd havde Handelsstandens Repræsentant frabedt sig Gjenvalg; i hans Sted ønskede Handelsstanden at sætte Grosserer Broberg, og paa et Børsmøde vedtoges en Liste, som optog ham ved Siden af de 6 øvrige gamle Landsthingsmænd. Derimod blev der nu fra den ene Side virket for Valget af det tidligere bornholmske Medlem, Fallesen, der paa Grund af sin Forflyttelse til Kjøbenhavn som Theaterchef ikke kunde gjenvælges paa Bornholm; som det eneste af Fællesudvalgets 30 Medlemmer, der havde modsat sig den sluttede Overenskomst, repræsenterede han yderste Højre; for ham skulde enten Broberg eller Krieger opofres. Fra den modsatte delvis oppositionelle Side af Højre arbejdedes der derimod for at udskyde det ivrig ministerielle Medlem, den oprindelige Forsvarer af »provisoriske Finanslove«, Matzen, og besætte hans Plads med Folkethingsmand Klein, hvis Tillid til Ministeriet i den forrige Rigsdag havde víst sig mindre grundfæstet. Disse i modsat Retning gaaende Bestræbelser mislykkedes dog fuldstændig: ved Indtegningen af Vælgere paa et dertil dannet Bureau viste der sig saa stærk en Stemning for Børslisten, at til sidst begge de to afvigende Kandidater trak sig tilbage, og de 6 gamle Landsthingsmænd samt Broberg valgtes, alle med fuld Kvotient.

Uden for Kjøbenhavn, hvor Højre og Venstre stode imod hinanden, mærkedes der mindre til Spaltning i Højres Rækker, medens den gamle Splid delvis blussede op i

Venstres Grupper. Saaledes blev i 7de Kreds (Aalborg) en »moderat« og i 9de (Randers) endog to »moderate« erstattede med »radikale«. At de mere yderliggaaende sejrede over de mere maadeholdne, varslede ikke godt for Samarbejde imellem de to Hovedpartier paa den kommende Rigsdag. I øvrigt forblev Partistillingen uforandret.

Da Rigsdagen var aabnet den 2den Oktober, ledede Formandsvalget i Folkethinget ikke længer af dets mangeaarige Aldersformand, Balthasar Christensen. Denne Veteran fra vor friere politiske Udviklings første Dage, som havde været indflydelsesrig i Roskilde Provinsialstænders og den grundlovgivende Rigsdags Tid, var den 20de April død i sit 80de Aar. Hans Eftermand som Repræsentant for Middelfart-Kredsen blev tillige hans Efterfølger som Folkethingets Aldersformand. Det var den eneste efterlevende af Martsministrene fra 1848, Biskop Monrad, som — støttet af et Par af Folkethingets Venstres indflydelsesrigeste Medlemmer — var bleven valgt den 16de Maj 1882, men ikke gav Møde i Thinget, før Rigsdagen blev gjenaabnet »den første Mandag i Oktober«. Imod Sædvane holdt Aldersformanden en Tale til Thinget; han ønskede, at denne anden Samling i det treaarige Valgtidsrum maatte blive en »Fædrelandets Vaabenhvile«, under hvilken der arbejdedes paa Fædrelandets Vel. Som et Slags Svar paa denne Tale kan betragtes, hvad Landsthingets Formand, Liebe, ytrede, da han næste Dag indtog Formandspladsen; han saae i Folkethingets Aldersformands Ytringer et Varsel om et frugtbarere Samarbejde og forsikrede, at ingen fremrakt, oprigtig velvillig Haand var udsat for i Landsthinget at mødes med Afvisning, — en Udtalelse, som hilstes med gjentagne »hør!«

Medens Regeringens vigtigste Reformforslag, Forsvarsloven og Toldloven med dertil knyttede mindre Love, bl. a. om Ølskatten, behandledes i Landsthinget, syntes Folkethinget i denne Samling endnu mere end i den foregaaende

at ville slutte sig til den af Berg anbefalede »Visnepolitik«. Denne Taktik mod Ministeriet Estrup havde han begyndt at tilraade allerede efter den anden Folkethingsopløsning i Sommeren 1881; i Samlingen 1881—82 havde han virket for dens Anvendelse, og nu syntes den at kunne gjennemføres, i det hans egen Gruppe, den radikale, dels fik Forstærkning fra den saakaldte »udtraadte«, dels traadte i nærmere Forbindelse end nogen Sinde siden Venstres Splittelse 1878 med den »moderate« Gruppe. Om nogen stræng Gjennemførelse af Visnepolitikken var der dog ikke Tale. Dette viste sig allerede i Formen, i det Regeringens Forslag ikke bleve afviste eller forkastede, men henviste til Udvalg, hvor de imidlertid for største Delen bleve »begravede«. Undtagen fra Visnepolitikken var den aarlige Finanslov, over hvilken Udvalget afgav Betænkning lige før Jul, og dernæst flere Lejlighedslove. Private Lovforslag indbragtes kun af Monrad, der fremsatte en hel Række og som Medforslagsstillere havde sikret sig dels enkelte Mænd af Højres venstre Fløj, dels »delegerede« fra Venstregrupperne. Monrads Lovforslag havde til Gjenstand: Indførelsen af en personlig Kommuneskat paa Formue og Indtægt, Valg af Borgmestere i Kjøbstæderne og Omordning af flere Landboforhold, til Dels gjenoptagne Spørgsmaal fra Forslagsstillerens tidligere politiske Virksomhed for henved tyve Aar siden; men hans Hovedformaal var at bringe Forhandlingen om Reformer i Gang paa ny og at faa Visnepolitikken til at forsvinde. Dette lykkedes dog ikke; thi Ministrene nægtede deres Medvirkning til private Lovforslags Fremme, saa længe Udvalgene ikke arbejdede paa Regeringsforslagene, der for største Delen vare Gjentagelser fra de foregaaende Aar, og det egentlige Højre sluttede sig, til Dels noget modstræbende, til Regeringen.

En Sag, som i denne Rigsdagssamlings Begyndelse lagde meget Beslag paa Opmærksomheden, var den fra det

foregaaende Aar bekjendte saakaldte »Kvægsag«. Uagtet det ikke havde været muligt at paavise Tilstedeværelsen af ondartet Lungesyge hos Kvæget i Sverige, og uagtet Loven af 29de December 1857 om smitsomme Sygdomme hos Husdyrene kun tillod Udstedelsen af Indførselsforbud, naar saadan Sygdom var »udbrudt«, opretholdt Indenrigsminister Skeel dog fremdeles sit den 16de Marts 1881 udstedte Forbud mod al Indførsel af levende Hornkvæg fra Sverige, i det hans sagkyndige Raadgivere paastode, at det svenske Kvæg, om det end ikke havde den ondartede Lungesyge, syntes at være tilbøjeligt til at faa den, naar det kom til Danmark. Den 26de September 1882 modificerede Ministeren, vigende for den offentlige Menings Tryk, sit Forbud saaledes, at svensk Kvæg maatte indføres til umiddelbar Slagtning under Veterinærpolitiets Tilsyn, naar det landsattes paa et bestemt Punkt, Ny-Kalkbrænderi ved Kjøbenhavn; men denne Indrømmelse viste sig aldeles betydningsløs, da Tilladelsen ikke blev benyttet. Under disse Omstændigheder indbragte 9 Folkethingsmænd af alle Grupper undtagen yderste Højre den 13de Oktober et Forslag til Beslutning, hvorved skulde udtales, at Regeringen savnede Beføjelse til at opretholde Indførselsforbudet. Med Christopher Hage som Ordfører forhandledes Forslaget den 17de Oktober; et Ændringsforslag, som gik ud paa, at Ministeren kun skulde opfordres til at hæve Forbudet snarest muligt, blev forkastet med 76 Stemmer mod 17 (af Højre), hvorefter Hovedforslaget vedtoges med 74 mod 10 (9 stemte ikke). Alligevel blev Indførselsforbudet først hævet den 11te December.

Efterhaanden som Rigsdagssamlingen skred frem, formindskedes Udsigterne til Samarbejde, i det saa vel i Venstre som i Højre Tyngdepunkterne fjærnede sig mer og mer fra hinanden. I Venstre forberedtes Sagerne af »delegerede« Mænd fra de forskjellige Grupper, blandt hvilke den radikale fik størst Indflydelse. I Højre sammenslut-

tedes de to Grupper, hvori Landsthingets Højre hidtil havde været delt, til et eneste Parti, i hvilket yderste Højre fik Overvægten. Anledningen hertil maa føres tilbage til den politiske Bevægelse i Kjøbenhavn under Landsthingsvalgene i September eller vel endnu længer, nemlig til den 6te Oktober 1881, da der stiftedes en saakaldet »Højres Arbejder- og Vælgerforening«, hvilken dog først under de nævnte Valg kom til at spille en mere fremtrædende Rolle. Den havde sat sig til Formaal: »lige over for Fordringen om Folkethingsparlamentarismen« at hævde »Kongens ved Grundloven hjemlede Retsstilling og begge Things forfatningsmæssige Ligeberettigelse«. Da denne Forening i Slutningen af November 1882 gjennem Opraab i Bladene søgte at naa større Udbredelse i Hovedstaden, støttedes den af de ledende Politikere i det kjøbenhavnske Højre i og uden for Rigsdagen, og dens Organisation blev anbefalet som Forbillede, da der fra Rigsdagens forenede Højre den 28de December udgik en Fællesudtalelse »til Meningsfæller« i hele Danmark med Opfordring til at slutte sig sammen og organisere sig i lignende Foreninger. Denne Fællesudtalelse var undertegnet af alle Landsthingets Højremedlemmer undtagen Ministrene, Formanden, Andræ, Broberg, Fischer, Krieger og Ussing, og af alle Folkethingets Højremedlemmer (ogsaa af Klein), kun ikke af C. Hage, Falbe-Hansen og Monrad, der vel næppe heller fuldstændig kunde medregnes til Højre. Om de nævnte Højremedlemmer af Landsthinget maa man derimod antage, at de kun af personlige Grunde ikke vilde underskrive, medens de om Hovedgrundsætningerne vare enige med de øvrige.

Denne Uddybning af Kløften mellem Venstre og Højre blandt de egentlige Politikere gav sig ogsaa til Kjende paa andre Omraader. Saaledes udskilte sig i Foraaret fra den ældre »Studenterforening« de i politisk eller litterær Henseende til venstre Side hældende Elementer i en egen For-

ening »Studentersamfundet«. Fra dette udgik i Aarets Slutning en Bevægelse, hvorved Studenterne kom i nærmere Forbindelse med Arbejderne, i det der den 21de December stiftedes en særlig Forening for »Studentersamfundets Aftenundervisning for Arbejdere«. Ogsaa blandt Kunstnerne skilte Tilhængerne af en nyere Retning sig skarpere end før fra de hidtil ledende ældre, og den kongelige Resolution af 31te December om Kunstakademiets indre Ordning tilfredsstillede dem ikke.

Af danske, døde i Aaret 1882 kunne nævnes: General Paul Ulrich Scharffenberg, † 28de Januar; Malerne Kaptejn Hans Jørgen Hammer, † samme Dag, Christian Andreas Schleisner, † 13de Juli, og Knud Frederik Vilhelm Hannibal Melbye, † 6te Oktober; Professorerne Caspar Peter Paludan-Müller, † 1ste Juni, Christian Hermansen, † 19de Oktober, Johannes Theodor Reinhardt, † 22de November, og Frederik Eginhard Amadeus Schiern, † 16de December; Pastor Frederik Engelhardt Boisen, † 17de September, og Skuespiller Adolf Marius Rosenkilde, † 14de Oktober.

Island har været haardt hjemsøgt i Aaret 1882. Uheldige Vejrforhold om Vinteren og Foraaret, heftige Storme og store Ismasser langs Nord- og Østkysten virkede saa ødelæggende, at Høhøsten i de fleste Dele af Landet aldeles mislykkedes, og Faarene i Tusendvis omkom af Sult og Kulde, saa at Befolkningen truedes med den største Nød. For at raade Bod herpaa, foretoges der store Pengeindsamlinger i Danmark, hvor Høstudsigterne vare meget lovende, og fra England og Norge indkom der ogsaa betydelige Gaver. Althinget var ikke samlet 1882; men af den forrige Samlings rige Udbytte vare en Del vedtagne Love endnu ikke stadfæstede ved Aarets Begyndelse. Den 13de Januar stadfæstedes Vexellovene, saa at den samme Lovgivning i denne Henseende kom til at gjælde for Island som for det øvrige Norden. Den 17de

Marts udkom tre Love: om Markeskjel, hvilke det paalagdes enhver Jordejer at vedligeholde, om Fredning af Fugle og Rensdyr, samt om Forbud mod Indførsel af Kreaturer fra Udlandet, fra hvilket Forbud dog Landshøvdingen efter Samraad med en Dyrlæge kan bevilge Undtagelse. Ved Lov af 12te Maj blev Sognebaandsløsning indført paa Island, og samme Dag udkom en Lov om Tilsyn med Kirker og Bestyrelsen af deres Formue, samt en Tillægslov til Loven af 27de Februar 1880 om Bestyrelsen af Menighedsanliggender og Oprettelsen af Menighedsudvalg. Af flere mindre Love, som stadfæstedes i Aarets Løb, er der dog ingen, som paa Grund af sin principielle Betydning har vakt større Opsigt, ogsaa langt uden for Island, end Loven af 12te Maj om Kvinders Valgret, i Følge hvilken »Enker og andre ugifte Kvinder, som forestaa en Husstand eller paa en eller anden Maade indtage en selvstændig Stilling, ere valgberettigede ved Valgene til Repsforstanderskab, Sysselforstanderskab, Byraad og paa Menighedsmøder, saafremt de have fyldt 25 Aar og for øvrigt fyldestgjøre alle lovbestemte Betingelser for Udøvelsen af de omhandlede Rettigheder«. Forslaget var stillet af en enkelt Althingsmand, og Thingets nederste Afdeling vedtog med stor Stemmeflerhed, at Kvinden ogsaa skulde være valgbar; men dette blev forkastet af øverste Afdeling. Ved denne Lov er den islandske Kvinde kommen forud for sine Søstre i det øvrige Norden; kun i England og Skotland er man kommen lige saa vidt, ja paa Øen Man har Kvinden 1881 endog faaet politisk Stemmeret.

Af de vestindiske Øer kunde St. Croix glæde sig ved en usædvanlig god Sukkerhøst og fik derved Udsigt til at forvinde sine tidligere Uheld, medens der fra St. Thomas klages over vedvarende Tilbagegang.

2.

Norges Storthing var sammenkaldt til en overordentlig Samling til den 16de Januar 1882. Anledningen dertil var, at Handels- og Søfartstraktaterne af 14de Februar 1865 mellem Sverige-Norge og Frankrig vare opsagte fra fransk Side og kun forlængede til den 8de Februar 1882, hvorfor den norske Regering ikke mente at kunne afvente Storthingets ordentlige Samlingstid i Februar, inden den gav Thinget Lejlighed til at udtale sig om Afsluttelsen af en ny Handels- og Søfartstraktat med Frankrig. Godkjendelsen af en saadan opsatte Storthinget dog til den ordentlige Samling, og den 12te Maj blev der i Paris udvexlet Ratifikationer af denne, der skal gjælde til den 1ste Februar 1892.

Medens det overordentlige Storthing var samlet, foregik et enkelt Ministerskifte, i det Chefen for Kirke- og Undervisningsdepartementet, Statsraad Dr. theol. R. T. Nissen, døde den 19de Januar, og Expeditionschef N. C. E. Hertzberg traadte i hans Sted.

Den 31te Januar sluttedes det overordentlige, og Dagen efter, den 1ste Februar, aabnedes det ordentlige Storthing. I Trontalen omtaltes, at Kronprinsen i afvigte Høst havde hjemført til de forenede Riger den af ham udkaarede Brud. Saa vel det nygifte Par som Kongen og Dronningen kom fra Stockholm til Kristiania en halv Snes Dage efter, at det ordentlige Storthing aabnedes. Efter to bevægede Møder for lukkede Døre, under hvilke ingenlunde de velvilligste Stemninger mod Kongemagten kom til Orde, vedtoges den 11te Februar med 85 Stemmer mod 25 et af Johan Sverdrup stillet Forslag, hvorved Storthinget besluttede ved en Deputation at indgaa til Kongen med en Adresse, hvori det bl. a. frembar sine og Folkets Lykønskninger i Anledning af Kronprinsens Formæling. Selve Adressen, hvortil Præsidenten, Rektor Steen, havde gjort

Udkastet, vedtoges derefter med 87 mod 21 Stemmer. Storthingsdeputationen havde Foretræde for Kongen den 13de Febr. og modtog et Svar, hvori det bl. a. hed: »Den Kjærlighed til Konge og Kongehus, som Storthinget i Folkets Navn bevidner mig og mine, finder hos os det oprigtigste Gjensvar.« Officielt fremkom saaledes intet af den Misstemning, den politiske Strid havde affødt; men Storthingsforhandlingerne for lukkede Døre bleve senere trykte, stenografisk gjengivne, i det kun 3 Medlemmer af yderste Højre stemte mod deres Offentliggjørelse. Ogsaa i Anledning af Kongeparrets Sølvbryllup den 6te Juni sendte Storthinget en Adresse og modtog et Svar, der kun vidnede om det bedste Forhold; men i samme Møde, hvori Kongens Svar modtoges (den 12te Juni), forkastede Thinget dog Forslaget om at forhøje Kronprinsens Apanage fra 30,000 til 80,000 Kroner aarlig og fastholdt saaledes sin Stilling fra det foregaaende Aar.

Uagtet den langvarige Kamp imellem Storthing og Regering i Anledning af Spørgsmaalet om Statsraadernes Adgang til Thinget og den kongelige Vetoret, en Kamp, der efterhaanden var bleven til en Styrkeprøve mellem Folkemagt og Kongemagt, fortsattes med forøget Heftighed i denne Samling, fik Storthinget dog udøvet en lovgivende Virksomhed af indgribende Betydning. Den første større Frugt af dette Arbejde var Loven af 13de Marts 1882 om Udskiftning m. m., ved hvis Ikrafttræden den 1ste Januar 1883 den tidligere Lovgivning om Jords og Skovs Udskiftning af Fællesskab er ophævet. Den 13de April og 15de s. M. udkom to vigtige Love, den ene om Landkommunernes, den anden om Bykommunernes Skattevæsen, inden hvis Ramme alle tidligere Bestemmelser, som ikke hævedes, have faaet Plads. Et væsentligt Forarbejde var ydet af den parlamentariske Skattekommission, som Storthinget havde nedsat den 6te Juni 1877. Ved disse Love blev et gammelt Stridsspørgsmaal mellem

By og Land bragt ud af Verden, og et nyt retfærdigere Grundlag for Kommunernes Økonomi lovfæstet. Et længe følt Savn blev afhjulpet ved Lov af 20de Maj om Foranstaltninger i Anledning af ondartede og smitsomme Sygdomme blandt Husdyrene, og samme Dag udkom den saakaldte »Rævelov«, et Tillæg til Lov af 29de Maj 1879 om Udryddelse af Rovdyr, desuden Lov om Fredning af Hjorte, som herefter kun maa fældes fra den 15de September til den 31te Oktober og alene af Grundens Ejer, og endelig Lov om Ansvar for Skade paa Bofæ ved Hund, hvilken Skade skal erstattes af Ejeren, der i Gjentagelsestilfælde desuden kan idømmes Bøder.

Paa det kirkelige Omraade blev Gejstlighedens Medvirken ved Bispeembeders Besættelse ordnet ved Lov af 15de Juni saaledes, at Regeringen faar at vælge mellem 3 Mænd, som indstilles gjennem Stemmegivning af Stiftets samtlige i selvstændigt Embede værende gejstlige, Provsterne i de øvrige Stifter og Universitetets theologiske Professorer. Den saakaldte »Præstegaardslov« af 19de Juni har til Titel: Lov om Salg af det overflødige af Embedsgaarde, da den ogsaa handler om civile og militære. Præstegaardene spille dog Hovedrollen; disses Størrelse indskrænkes, saa at der kan fødes 3 til 5 Heste m. m., samt avles det fornødne til Brug i Husholdningen. Sidstnævnte Lov blev sat igjennem ved Hjælp af Grundlovens § 79: Kongen stadfæstede den først, da den var bleven uforandret vedtagen af tre ordentlige Storthing, sammensatte efter tre forskjellige Valg.

Paa Undervisningsvæsenets Omraade kan nævnes Lov af 15de Juni om Kvinders Adgang til at underkaste sig Examen artium og philosophicum. Lov af 20de Juni »om Forlagsregister og om Afgivelse af Tryksager til Universitetsbibliotheket« bestemte bl. a., at der fra 1ste Januar 1883 skal afgives et Exemplar af alt paa norsk Forlag udkommende til Universitetsbibliotheket, dog med

Ret til Godtgjørelse, naar Bogladeprisen overstiger 10 Kr. En Lov af 19de Juni bestemmer, at der fra 1ste Januar 1883 skal udgives en offentlig Kundgjørelsestidende som gratis Følgeblad til Lovtidenden.

Ved Lov af 15de Juni om Udskibningsret forbeholdes denne Ret Norges Indbyggere, og ved Lov af samme Dag om Bankvæsenet vedtoges det bl. a., at den ved Lov af 18de September 1851 oprettede Hypothekbanks Laanekontorer skulle forestaas af en Bestyrelse, hvis to Medlemmer vælges af Storthinget, medens det tredje beskikkes af Kongen. Desuden udkom adskillige mindre betydelige Love til bedre Kontrol med Salget af berusende Drikke, Lettelse af Fiskeriet o. s. v.

Derimod strandede for syvende Gang det store Regeringsforslag om Formueforholdet mellem Ægtefæller; men Sagen fik en saa indgaaende Behandling, at derved egentlig et nyt Grundlag blev sat i Steden for Regeringens, hvorefter Storthinget den 19de Juni med 71 mod 22 Stemmer besluttede at henvise denne vigtige Sag til Kommunebestyrelsernes Erklæringer. I det hele havde Regeringens Forslag vanskeligere ved at vinde Tilslutning i Storthinget end dettes egne eller ved det private Initiativ tilvejebragte. For saa vidt Regeringsforslagene gik igjennem, var det ofte i en omarbejdet Skikkelse, eller de vare saaledes ændrede, at de bare Storthingets Præg. Saaledes blev det den 17de Juni med 59 mod 51 Stemmer vedtaget at give Regeringsforslaget om en Centralstyrelse for Jærnbanerne den Tilføjelse, at Styrelsen skulde tiltrædes af to af Storthinget valgte Medlemmer, — en Beslutning, hvoraf senere nyt Tvistefrø mellem Regering og Storthing fremspirede, i det nemlig denne Bestemmelse undtoges fra den kongelige Stadfæstelse, uagtet Grundloven ikke kjender en delvis Stadfæstelse. I øvrigt var den nye Organisation af Norges Jærnbanevæsen et be-

tydeligt Fremskridt, af hvis Gjennemførelse Johan Sverdrup især havde Fortjeneste.

En anden Anledning til Klage over Regeringen fik man, da der ved kongelig Resolution af 21de Juni blev nægtet Sanktion paa Storthingets Beslutning af 14de s. M. om Bevilling til Folkevæbningssamlagene og Centralforeningen for Udbredelsen af Legemsøvelser og Vaabenbrug. Et nyt Tvistefrø opstod endelig af Storthingets Beslutning af 15de Maj om at nedsætte en Jurykommission. I 1881 havde Johan Sverdrup i Forening med 45 andre Storthingsmænd fremsat et Lovforslag om Rettergangsmaaden i Straffesager; det var dette Forslag, som nu henvistes til Drøftelse af en Jurykommission paa 7 Medlemmer, som skulde arbejde imellem Samlingerne og afgive Indstilling til et følgende Thing. Ved kongelig Resolution af 16de September bestemtes, at Storthingets Beslutning om denne parlamentariske Kommissions Nedsættelse ikke bifaldes; men den traadte desuagtet sammen i Kristiania den 23de Oktober og holdt uafbrudt Møder indtil den 12te December.

Baggrunden for Kampen imellem Storthing og Regering dannede ogsaa i Samlingen 1882 Vetospørgsmaalet, hvorom Storthinget havde tilkjendegivet sin Mening ved Beslutningen af 9de Juni 1880. Dette maa man fastholde for at forstaa, hvorledes dette Storthing, det sidste inden nye almindelige Valg, blev afsluttet meget brat den 21de Juni. Tiden for Samlingens Slutning plejer at aftales mellem Regeringen og Thinget, uagtet Kongen har den formelle Ret til at slutte det efter to Maaneders Samværen. Den 19de Juni ved Middagstid kom Kongen til Kristiania. Vedkommende Minister havde om Formiddagen skriftlig forespurgt, hvilken Tid der var Storthinget belejlig til at afslutte sit Arbejde. Præsidenten svarede, at flere vigtige Sager kun ventede paa den sidste Behandling, men at han i Øjeblikket ikke kunde angive Tiden bestemt.

Da Vicepræsidenten, Rektor Steen, senere mødte paa Slottet for at hilse paa Kongen, sagde Statsminister Selmer lejlighedsvis til ham, at det ogsaa var tids nok, naar Regeringen inden Kl. 12 næste Dag fik Storthingets endelige Svar. Imidlertid besluttedes i et umiddelbart derefter afholdt Statsraad, at Storthinget skulde »opløses« (d. e. sluttes) den 21de Juni Kl. 3, hvilket strax blev det meddelt. Paa Grund af denne usædvanlige Adfærd fra Regeringens Side besluttede Storthinget den 20de Juni i et Møde for lukkede Døre med 60 imod 48 Stemmer ikke, som sædvanlig, at hilse paa Kongen ved en Deputation, naar Storthinget var opløst.

Den 21de Juni Kl. 3 mødte Kongen med stort Følge — Hofkavallerer, den norske Regerings Medlemmer, Højesteret og flere Myndigheder — i Storthinget, hvor han satte sig paa Tronen. Uden at rejse sig oplæste han den Tale, som senere blev spredt over hele Norge i mange Tusende Exemplarer og blev et Slags Valgprogram for Regeringens Tilhængere. Som Følge deraf blev denne af Statsminister Selmer medunderskrevne Trontale angreben af Oppositionen. De Udtryk, som særlig havde ægget denne, vare følgende: »Med alvorlig Bekymring har jeg maattet erfare, at Storthinget vil gjøre gjældende, at det uden Kongens Samtykke kan forandre Grundloven. Min Overbevisning om det uberettigede i denne Paastand er urokkelig. Kun Konge og Storthing i Forening have Magt til at forandre Grundloven«. Saaledes tog Kongen bestemt Stilling i Vetospørgsmaalet, Spørgsmaalet om, hvor vidt Storthingsbeslutninger om Grundlovsændring ere underkastede Regelen i § 79 eller ikke, at Kongen kun har et udsættende Veto. »Kongemagten har brændt sine Skibe«, skrev Regeringspartiets Hovedorgan, »Morgenbladet«, og da Kongen Natten efter den 21de Juni var rejst tilbage fra Norges til Sveriges Hovedstad, begyndte i Grunden allerede Valgkampen.

Selve Storthingsvalgene foretoges imidlertid først i Tidsrummet fra Begyndelsen af September og vare sluttede efter omtrent fire Maaneders Forløb. Intet tidligere Valg har været fulgt med saa stor Interesse og spændt Opmærksomhed som det, hvorved Storthinget for Treaaret 1883—85 skulde træde sammen. Venstre haabede at blive i større Flertal end tidligere, Højre i talrigere Mindretal end ved Valget af 1879. Ved Opgjørelsen af Valgets Udfald er det imidlertid nødvendigt at drage Skjellet mellem Højre og Venstre rigtig. Da »Niendejunibeslutningen« var det bestemmende ved Valget, maa til Venstre regnes de valgte Storthingsmænd, som ere for at opretholde Storthingsbeslutningen af 9de Juni 1880, og til Højre de, som ere imod den. Udfaldet kan da i Korthed sammenfattes saaledes: Af Storthingets 114 Medlemmer paa det forrige Thing hørte 73 til Venstre, 41 til Højre; men efter Valget høre 83 til Venstre, 31*) til Højre; altsaa havde Venstre vundet 10 Stemmer. Deltagelsen i Valget var usædvanlig stor. Medens forrige Gang kun 48 pCt. af Vælgerne stemte, afgaves der 1882 Stemmer af 72 pCt. »Myrmandsvæsenet« blev brugt i større Omfang end tidligere til at lave Vælgere, og det af begge Partier. Foruden det fordærvelige i Myrmandsvæsenet følte man under dette Valg ogsaa Ulemperne ved det middelbare Valg, i det Urvælgerne vælge Valgmænd, som atter vælge Storthingsmændene; som en Følge heraf kom i et enkelt Amt Repræsentanterne til at tilhøre det Parti, som var i Mindretal blandt Urvælgerne. Endelig føltes det af mange som en Uretfærdighed, at Mindretallet i en Valgkreds, hvor stort det end er, ingen Repræsentanter faar, — en Uret-

*) Over Halvdelen af disse 31 repræsentere Hovedstaden, de andre rundt omkring Kristianiafjorden liggende Byer og deres Omegn.

færdighed, hvorpaa der kunde raades Bod ved Indførelse af Forholdstalsvalg.

Af andre Begivenheder af Betydning skal kun nævnes, at den 22de Juli aabnedes Jæmtlandsbanen, hvorved en sammenhængende Jærnvejsforbindelse mellem Trondhjem ved Vesterhavet og Sundsvall ved den bottniske Bugt var tilvejebragt, og saaledes et nyt Led knyttet imellem Broderrigerne. I selve Norge bleve den 24de November to nye Banestrækninger aabnede: den 80 Kilometer lange Jærnvej gjennem Smaalenenes indre Bygder og den 46 Kilometer lange Strækning mellem Laurvig og Skien. Det metriske Systems fuldstændige Indførelse i Norge fandt Sted den 1ste Juli.

Af Nordmænd, døde i 1882, kunne nævnes: Forfatteren, Biskop Jørgen Moe, † den 27de Marts, forhenværende Professor i Sanskrit, Christopher Andreas Holmboe, † den 2den April, og Højesteretsassessor Otto Løvenskjold, † den 4de Avgust.

3.

Sveriges Rigsdag var samlet fra den 16de Januar til den 22de Maj 1882. Det var nærmest en »Organisationsrigsdag« med det nyvalgt andet Kammer og et ved Udfyldingsvalg delvis fornyet første Kammer. Ministeriet Posse var snarere svækket end styrket ved Valgene; thi vel var »Landmandspartiet«, som stod det nærmest, blevet noget forøget; men paa den anden Side vare mange af Ministeriets varmeste Tilhængere, de større Landejendomsbesiddere, afløste af mindre, der havde mere demokratiske Meninger. Paa nogen Prøve blev Ministeriet dog ikke sat i denne Samling, da de store Reformspørgsmaal (Forsvars- og Grundskattereformen) endnu ikke vare tilstrækkelig forberedte. Dette beklagedes i Trontalen ved Rigsdagens Aabning den 19de Januar; men tillige udtaltes Haabet om,

at de til Forberedelsen nedsatte Komitéer maatte gjøre den tidligere udførlige Behandling af Spørgsmaalene frugtbringende for deres endelige Løsning. Først og fremmest henledede Trontalen dog Opmærksomheden paa, at Sverige og Norge havde faaet en Kronprinsesse, dernæst paa det venskabelige Forhold til andre Magter, paa Underhandlingerne om en ny Handels- og Søfartstraktat med Frankrig (et Spørgsmaal, der for Sverige førte til samme Løsning som for Norge, hvorom oven for), og endelig paa de vigtigste Reformforslag, som agtedes fremsatte for Rigsdagen: Om en Overflyttelse af Statsjærnvejs-Bygningsvæsenet til »Vej- og Vandbygningsstyrelsen«, om Ordningen af en Domænestyrelse, om en Forbedring af Lærerlønningerne ved de lærde Skoler og om en Forstærkning af Statskassens Grundfond. Der var saaledes ikke Tale om store Spørgsmaal, som kunde sætte Sindene i Bevægelse.

Af tre hvilende Forslag til Grundlovsændringer, som bleve godkjendte af Rigsdagen og senere stadfæstede af Kongen, har kun det ene nogen Interesse, i det det tilsigter at formindske det Lotteriuvæsen, som Sveriges Rigsdag længe har søgt at bekæmpe. Trykkefrihedsforordningen, som i Sverige er Grundlov, har nemlig faaet den Tilføjelse, at Kundgjørelser om Indbydelse til at deltage saa vel i et ikke tilladt indenlandsk Lotteri som i ethvert udenlandsk medfører Straf af Bøder til samme Beløb som for at vildlede Almenheden ved løgnagtige Meddelelser og forvanskede Fremstillinger. Som Frugter af Rigsdagens egentlige Lovgivning kunne følgende nævnes: En Levning af Adelens lidet tidssvarende Privilegier af 16de Oktober 1723 tilintetgjordes ved Forordning af 17de Marts 1882, hvorved adelig Mø ligestilles med uadelig med Hensyn til den saakaldte »giftsmannarätt«, saa at herefter heller ingen adelig Mø behøver Slægtninges Samtykke til at gifte sig, naar hun er myndig. I Rettergangslovgivningen skete Forbedringer ved Forordningen af 6te

Oktober om Bøder for indstævntes Udeblivelse fra Underret, hvorved Langsomheden i Rettergangen søges modarbejdet, og ved Forordning af 17de Marts, hvorved den, som vil paaanke en Hofretsdom, herefter skal fritages for at holdes i Fængsel, hvilket han hidtil skulde i visse Tilfælde, — en Bestemmelse, der hæver en barbarisk Levning fra ældre Retspleje. Ved Forordningerne af 23de Juni blev der truffet Foranstaltninger til at forebygge overdreven Skovhugst i Nord- og Vesterbotn Lens Ungskove og til at bringe dem ind under en ordnet Skovdrift, — Lovbestemmelser af stor økonomisk Vigtighed.

I Forbindelse med Afslutningen af den franske Handelstraktat foretog Rigsdagen et Gjennemsyn af Toldloven; den saakaldte »ny tulltaxa« udkom den 12te Maj og traadte i Kraft samtidig med den ny Handelstraktat, nemlig den 16de Maj.*) Foruden Toldfrihed for Livsfornødenheder, Raastoffer og Arbejdsredskaber er et blandet System af Finans- og moderate Beskyttelses-Toldsatser det mest karakteristiske ved den ny Toldlov, som derfor heller ikke betegner noget Systemskifte. Under Behandlingen i Rigsdagen høstedes der ikke Lavrbær af Beskyttelsesmændene, uagtet de støttedes bl. a. af det store stockholmske Dagblad »Nya Dagl. Allehanda«: lige saa lidt som det havde lykkedes dem at faa den franske Traktat forkastet, lige saa lidt mægtede de at hindre Ophævelsen af de 1880 indførte saakaldte »Registreringsafgifter« paa nogle af Landbrugets Frembringelser: Bønner, Gryn og

---

*) Det fortjener at bemærkes, at Traktaterne baade for Sveriges og Norges Vedkommende indeholde en Tillægsartikel om, at indtil særlig Konventions Afslutning mellem Frankrig og Sverige-Norge de respektive Rigers Undersaatter skulle nyde gjensidig samme Behandling som hvert Riges egne med Hensyn til den litterære, artistiske og industrielle Ejendomsret.

Hvedemel, der saaledes atter bleve toldfri. Majstolden, der 1880 var bleven det samme som et Indførselsforbud, blev ligeledes hævet, hvorved der tilvejebragtes en vigtig Betingelse for Frembringelse af Kreaturgødning i større Omfang. Tolden paa Oljer blev nedsat, for saa vidt som de ej vare eller bleve toldfri. Beskyttelsesmændene sejrede kun paa et Par ubetydelige Punkter: malet Kridt og visse Slags Papir. Paa Grund af dette grundige Gjennemsyn af Toldlovgivningen antages det, at Sveriges Næringsgrene have faaet Udsigt til en rolig Udvikling i en længere Fremtid.

Den 16de Juni udkom en ny Lov om Beskatning af Roesukker, og den 2den Juni ordnedes Brændevinsnæringen ved en udførlig Lov, der til Dels var udarbejdet paa Grundlag af en 1877 nedsat Kommission. Afgiften blev derved bestemt til 40 Øre pr. Liter, hvilket er en Forhøjelse af omtrent 5 pCt. Til Forvaltning af Statens Jorder og Skove blev der ved Rigsdagens Beslutning indrettet en Domænestyrelse i Hovedstaden og en dertil knyttet Lokalforvaltning, hvorved disse Administrationsgrene bleve sammendragne. End videre blev det ved Rigsdagens Samtykke til et Regeringsforslag muligt den 17de November at udfærdige en ny Instrux for »Vej- og Vandbygningsstyrelsen«, paa hvis siden 1841 midlertidige Tilstand der saaledes blev gjort en Ende; derhos forordnedes, at denne Styrelse indtil videre skal overtage Tilsynet med Jærnvejsbygning. Endelig gjennemførtes den længe ventede Forhøjelse af Lærerlønningerne ved de lærde Skoler (»elementarläroverken«) ved en Fællesafstemning af begge Kamre med 170 Stemmer mod 151.

Forsvarsvæsenet blev styrket ved en Bevilling af 600,000 Kroner til Artillerimateriellets Forøgelse samt ved Bevilling af første Bidrag til et nyt Øvelsesfartøj til Flaaden, medens Marineministerens Forslag om et nyt Panserskib, som forkastedes 1881, ikke blev gjentaget.

En Række mindre Frugter af Rigsdagens Virksomhed vilde det blive for vidtløftigt at opregne. Den havde udført et ikke ringe Arbejde, da den sluttedes den 22de Maj.

Ikke længe efter, den 16de Juni, afgik Krigsministeren (siden 1880), Oberst Taube, og efterfulgtes af Generalmajor Ryding, som var Medlem af Landforsvarskomitéen. Denne Komité, som Ministeriet Posse havde nedsat den 19de Juni 1880, for at den skulde udarbejde et fuldstændigt Forslag til Landforsvarets Ordning, afgav strax efter sin Betænkning, netop Toaarsdagen efter sin Nedsættelse. En tilsvarende Betænkning med Forslag til Søforsvarets Ordning blev den 10de Avgust afgiven af den samtidig med hin nedsatte Søforsvarskomité. Af andre Komitéer maa nævnes den under 20de Juni 1879 nedsatte »Skatteregleringskomité«, som afgav Betænkning med Forslag om Skatteforholdene, og Postsparekassekomitéen, nedsat den 16de December 1881, hvis grundige Betænkning har til Forfatter nærmest en enkelt Mand, Hjalmar af Peterséns.

Foruden Stambanen gjennem Jæmtland, der allerede er omtalt under Norge, aabnedes i Aarets Løb kun det lille 3 Kilometer lange Stykke Statsjærnvej fra Stockholm til Värtan. Af private Jærnveje aabnedes en fra Hör til Hörby, en fra Cimbrishamn til Tomelilla og den tilbagestaaende Del, Lindefors-Nässjö, af Halmstad-Jönköpings-Jærnvejen.

I Løbet af September foretoges en Del Omvalg til Rigsdagens første Kammer, i det 16 af de 9aarige Mandater vare udløbne eller frasagte, hvortil kom en nyoprettet Plads for Gefleborgs Len. Kun 4 af de gamle Medlemmer gjenvalgtes, men derimod flere, som tidligere havde været Rigsdagsmænd, som den tidligere Repræsentant for Stockholm i andet Kammer, Militærhistorikeren, Kaptejn Julius Mankell (i Kronobergs Len) og Rektor F. W. Dahl (i Elfsborgs Len), en selvstændig Karakter, som er reformvenlig i Skolesager, men Protektionist i Told-

sager. I det hele mente man, at disse Omvalg til første Kammer maatte siges at være faldne ud i en mod andet Kammers Flertal forsonlig Retning.

Af større Møder afholdtes i Sommeren et Industri- og Landbrugsmøde i Sundsvall, Endepunktet for den ny svensk-norske Jærnvejsforbindelse, og (den 10de—13de Juli) det andet svenske Arbejdermøde i Norrköping, hvortil 64 Foreninger havde sendt Repræsentanter. I Slutningen af September indviedes de nye Universitetsbygninger i Lund med stor Højtidelighed. I øvrigt har Aaret 1882 udmærket sig ved talrige Jubelfester. Blandt disse mærkes 250-Aarsdagen efter Gustav Adolfs Heltedød ved Lützen den 6te November 1632, som højtideligholdtes over næsten hele Sverige. Hundredeaarsjubilæer fandt Sted i Anledning af Stockholms »Stora Teaterns« Aabning den 30te Oktober 1782 og Esaias Tegnèrs Fødsel den 13de November s. A. Det svensk-norske Kongepars Sølvbryllupsfest (den 6te Juni) er allerede omtalt under Norge.

Af svenske Mænd, døde i 1882, kunne nævnes: Oberst Berndt v. Schinckel, Udgiver af »Minnen ur Sveriges nyare historia«, † den 14de Februar, Arvid Gustaf Faxe, forhenværende Statsraad, † den 23de April, og Frederik Otto Silverstolpe, forhenværende Ekklesiastikminister, † den 24de November.

4.

En for hele Norden fælles Sølovgivning er et Formaal, som de tre Rigers Regeringer søge at forberede i Lighed med, hvad der 1873 er opnaaet paa Mønt- og 1880 paa Vexel-Lovgivningens Omraade. Dertil nedsatte Komitéer have derfor faaet det Hverv at træde sammen for at udarbejde saa vidt muligt overensstemmende Forslag paa Grundlag af de hidtil gjældende Sølove, som desuden mere eller mindre trænge til et grundigt Gjennemsyn. — Af

fællesnordiske Møder holdtes 1882 kun èt af større Betydning, nemlig den nordiske Penitentiærforenings andet Møde, som fandt Sted i Kristiania den 4de—6te Juli.

Den stærke politiske Spænding mellem Norges Konge og dets Folkerepræsentation har naturligvis vakt megen Opmærksomhed i de to andre nordiske Riger, især i det udadtil med Norge forenede Sverige, og der er endog udkommet Flyveskrifter af svenske Mænd med Indlæg i Kampen i begge Retninger, f. Ex. af Nils Højer og »Marcellus«.

Rusland.

Grev Ignatiev, som i Begyndelsen af Aaret 1882 endnu var Sjælen i den russiske Regering, gjennemførte ved to Ukaser af 9de Januar nogle allerede af Loris Melikov forberedte Foranstaltninger til Bøndernes bedste. De tidligere livegne befandt sig siden Befrielsen i to forskjellige Stillinger. Da de ikke havde kunnet betale deres fordums Herrer Prisen for den Jord, der nu skulde være deres Ejendom, havde nogle af dem maattet paatage sig Byrder og Rentebetalinger, som vedbleve at stille dem i et afhængigt Forhold til hine, medens andre havde faaet Prisen udbetalt af Staten og saaledes vare blevne dennes Skyldnere. Ved de nye Love befriedes de første for Afhængighedsforholdet til Herrerne, i det Staten lovede at holde disse skadesløse og selv skal modtage Betalingen af Bønderne i 49 Annuiteter, og for de andre blev deres Gjæld til Staten nedsat.

Ved Siden af Ignatiev optraadte General Skobelev som Fører for det panslavistiske Parti. Den 12te Januar holdt han i St. Petersborg en Tale, hvori han med Hen-

visning til Kampene i Herzegovina og Dalmatien talte om »de lidende slaviske Brødre i det sydøstlige Evropa«, og sagde, at Rusland for deres Skyld havde en gammel Regning at opgjøre med Østerrige. Endnu stærkere vare hans Ytringer i en Tale, han i Februar holdt i Paris til de der studerende Serbere. »Vor Fjende,« sagde han, »er Tyskeren; Kampen mellem Slaver og Tevtoner er uundgaaelig.« Disse Ord af en kommanderende General og en af Ruslands mest indflydelsesrige Mænd vakte naturligvis stor Bevægelse: den tyske og østerrigske Presse angreb ham heftig, de officielle og officiøse russiske Blade desavouerede ham, og han blev af Kejser Alexander kaldt tilbage til Rusland. Ikke desto mindre holdt han paa Hjemvejen en Tale i Varszava, hvor han opfordrede Polakkerne til at slutte sig sammen med deres Brødre, Russerne, mod Tyskerne. Samtidig syntes ogsaa den russiske Regering at ville optræde forsonligere end hidtil mod Polen: den oprettede saaledes en Lærestol i polsk Litteratur i Varszava. Da Skobelev den 5te Marts kom tilbage til St. Petersborg, havde han flere Gange Avdiens hos Kejseren, men fik derpaa Befaling til at begive sig til sin Hærafdeling (i Minsk), og en Ukas af 20de April forbød alle militære at holde offentlige politiske Taler eller øve offentlig Kritik over politiske Begivenheder. Derefter hørte man ikke noget om Skobelev, førend pludselig til Russernes Sorg og Tyskernes Glæde den Efterretning indløb, at han var død i Moskva den 7de Juli af et Hjærteslag, kun 38 Aar gammel.

Inden den Tid var ogsaa Ignatiev bleven fjærnet fra Styrelsen. At hans Indflydelse var svækket, saae man allerede i April, da den 84aarige Fyrst Gortshakov, som havde været Udenrigsminister siden 1856, men i de sidste Aar for største Delen havde overladt Ledelsen af Forretningerne til den fredelig sindede Gehejmeraad Giers, nu ogsaa formelt søgte og fik sin Afsked. Ignatiev havde ønsket selv at blive Udenrigsminister; men Kejseren fore-

trak Giers: Fredspartiet havde sejret. I det indre havde heller ikke Ignatiev kunnet faa Bugt med Nihilismen. Den store Proces, som havde været ført mod en Del af dens Hovedledere, endte vel den 27de Februar med deres Domfældelse: de fleste bleve dømte til Straffearbejde; kun Marineofficeren Suchanov blev skudt (den 31te Marts); men Dagen før blev Prokuratoren for den Kievske Krigsret, Strelnikov, myrdet i Odessa; Morderne bleve grebne og henrettede. Der udkom derpaa (i April) en Forordning, at de under Politiets Opsyn staaende Personer skulde være bundne til et bestemt Opholdssted, altid være underkastede Husundersøgelse og være udelukkede fra enhver offentlig Virksomhed. For at virke imod Nihilisterne var der ogsaa blevet oprettet en Liga af frivillige, som dog senere blev opløst paa Kejserens Befaling.

De Jødeforfølgelser, som Ignatiev ikke havde gjort noget alvorligt for at standse i 1881, begyndte igjen paa flere Steder i 1882, og i Handelsstaden Balta i Podolien gik de saa vidt, at henved 1000 Huse bleve plyndrede og ødelagte, 8 Mennesker bleve dræbte og over 200 saarede. Mange Jøder vandrede ud, og den 15de Maj udkom der et kejserligt Dekret, hvorved det 1) blev forbudt Jøderne at nedsætte sig uden for Stæder og Landsbyer undtagen i de allerede bestaaende Jødekolonier, 2) alle Kjøbe- og Forpagtningskontrakter med Jøder foreløbig bleve sisterede, og 3) det blev forbudt Jøderne at drive Handel paa kristelige Helligdage; men kort efter (den 24de Maj) bragte Regeringsbladet til almindelig Kundskab, at alle Voldsomheder mod Jøderne vilde blive strængt straffede. Det sidste Skridt var udgaaet fra Kejseren selv, som heri fulgte Katkovs Raad, og samtidig dadlede denne i sit Blad (Moskvaer Tidende) skarpt Ignatievs tidligere Ligegyldighed mod Jødeforfølgelserne. Ignatiev klagede til Kejseren; men denne erklærede sig enig med Katkov. Den hidtil saa mægtige Minister saae nu, at hans Sol var dalet, og at han ikke

længe vilde kunne holde sig. Før sin Afgang forsøgte han dog at virkeliggjøre nogle af de Løfter, han havde givet i sit Manifest af 18de Maj 1881. Han fik vedtaget Ophævelsen af Kopskatten, som skulde træde i Kraft efterhaanden fra Nytaar 1883 og gjennemføres i Løbet af otte Aar, og dernæst foreslog han den 2den Juni i Rigsraadet Indkaldelsen af en raadgivende Forsamling af alle Stænder efter gammelrussisk Mønster. Dette Forslag stødte paa stærk Modstand, især af Pobedonoszev, hvorpaa Ignatiev erklærede, at han ikke kunde vedblive at være Minister, hvis det blev forkastet. Da Kejseren nu ikke vilde gaa ind paa det, fik han sin Afsked (den 12te Juni).

Hans Efterfølger som Indenrigsminister blev Grev Tolstoi, som i mange Aar havde været Undervisningsminister under Alexander den 2den. Det er en stræng Absolutist, ivrig Nationalrusser, men ikke Panslavist; med ham vendte den indre russiske Politik tilbage til tidligere Baner, og der var ikke mere Tale om gjennemgribende Reformer. Hans første Rundskrivelse til Guvernørerne gjorde dem ansvarlige for yderligere Angreb paa Jøderne, og nogle af Ignatievs strænge Foranstaltninger mod disse bleve senere igjen ophævede. Kort efter Ministerskiftet (den 17de Juni) blev der igjen opdaget en nihilistisk Bande, som havde indrettet et Værksted til Fabrikation af Sprængbomber og Dynamit og syntes at forberede et Attentat til den forestaaende Kroning; ved Arrestationerne viste det sig, at Nihilisterne i længere Tid vare blevne underrettede om Regeringens hele Chiffer-Brevvexling om Nihilismen med Udlandet af en højere Embedsmand i Udenrigsministeriet, Volkov. Blandt de fængslede var en Husarmajor. Ogsaa af Indenrigsministeriet maatte flere af Ignatiev udnævnte Embedsmænd fjærnes paa Grund af Bestikkelser, Forfalskning o. s. v. I Marineministeriet blev der i Begyndelsen af Juli opdaget et hemmeligt Trykkeri og beslaglagt 9000 Proklamationer undertegnede: Nikolaj Kon-

stantinovitz; Departementsdirektøren Titshakov dræbte derpaa sig selv.

Kejser Alexander den 3dje havde tilbragt den første Del af Aaret i stor Ensomhed i Gatshina, hvor fra han kun paa sin Faders Dødsdag, den 13de Marts, havde besøgt St. Petersborg med Kejserinden og sine Børn for at deltage i Sørgegudstjenesten. Den 13de Maj flyttede Hoffet til Peterhof, hvor fra Kejserparret i September gjorde en Rejse til Moskva; der var truffet de strængeste Sikkerhedsforanstaltninger; men Modtagelsen var enthusiastisk. Den 8de December holdtes Georgs Ordensfesten paa sædvanlig Vis i Vinterpaladset i St. Petersborg, ved hvilken Lejlighed Kejseren udbragte den ældste Ordensridders, Kejser Vilhelms, Skaal, ligesom han tidligere den 18de Avgust, den østerrigske Kejsers Fødselsdag, havde udbragt Kejser Frants Josefs Skaal. Mere betegnende for den nu herskende fredelige Stemning var det dog, at Moskvaer Tidenden (i December) i Modsætning til tidligere Ytringer udtalte sig for »Opretholdelsen af det historisk opstaaede Venskabsforhold mellem Rusland og Tyskland«. Kort i Forvejen havde Udenrigsminister Giers besøgt Fyrst Bismarck i Varzin og Kejser Vilhelm i Berlin (i November); der fra rejste han til Rom og vendte i Januar 1883 over Wien tilbage til Rusland.

Allerede tidligere havde Kejserens Broder, Storfyrst Vladimir, været i Rom og forhandlet med Paven, og der sluttedes nu en Overenskomst om den romersk-katholske Kirkes Forhold i Rusland, hvorefter det russiske Gesandtskab i Vatikanet blev gjenoprettet. Derimod ophævedes nogle Gesandtskaber i Tyskland af Sparsommelighedshensyn, ligesom Hærens Fredsstyrke blev formindsket. Paa den anden Side blev der dog foretaget store Fæstningsanlæg i Polen, navnlig ved Varszava, og anlagt strategiske Jærnbanelinjer til den tyske og østerrigske Grænse. Finanstilstanden vedblev da ogsaa at være slet, og Kursen paa

russiske Papirspenge havde ved Slutningen af 1882 et meget lavt Standpunkt; Statsgjælden var fra 1876 til 1882 næsten fordoblet. Dertil kom en daarlig Høst i 1882.

I Østersøprovinserne havde Ignatiev anordnet en Revision paa Grund af de lettiske og esthiske Bønders Klager over Tyskernes Undertrykkelser. Den dertil udsendte Senator Manassein, en demokratisksindet fanatisk Russer, rejste i Maj til Riga med mange Embedsmænd og opfordrede Indbyggerne til at komme frem med deres Klager, ligesom den lettiske og esthiske Presse fik fuld Frihed til at udtale sig. Følgen var Mordanfald paa ildelidte tyske Præster og Godsejere og mange Brandstiftelser, mod hvilke den væbnede Magt ikke foretog sig noget. Til sidst maatte dog Manassein afskedige nogle af sine Embedsmænd, der vare gaaede for vidt, to Esther endog formedelst hemmelig Forbindelse med Nihilisterne, og vendte i Januar 1883 tilbage til St. Petersborg for at afgive Beretning til Kejseren. Tolstoi billigede ikke hans Fremgangsmaade og søgte at berolige Tyskerne i Østersøprovinserne ved at love dem ikke at røre ved deres gamle Rettigheder.

Rumænien.

I Slutningen af 1881 havde den rumænske Regering til bedste for Bondestanden indbragt et Lovforslag om Kontrakter mellem Herremænd og Bønder, der blev antaget af Kamrene i Marts 1882, og i April forelagde den tidligere Minister Rosetti et nyt Lovforslag, hvorefter al Gjæld, som Bønderne forpligtede sig til at tilbagebetale ved Arbejder, og som blev kontraheret efter den nævnte Lovs Bestemmelser, skulde tilbagebetales Kreditorerne af

Staten, til hvilken saa Bønderne skulde betale Kapital og Renter i smaa Annuiteter. Denne Lov blev vedtagen af Kamrene i Maj. De bevilgede dernæst 4 Millioner til Hærens bedre Udrustning.

Stor Ophidselse fremkaldte endnu Donau-Spørgsmaalet (se Aarsoversigten i Hist. Arkiv 1882). Det drejede sig om den af Østerrige fordrede Overvægt i den af den evropæiske Donau-Kommission nedsatte Specialkommission til Regulering af Flodens Løb mellem Jærnporten og Galacz, som Rumænien modsatte sig. Den franske delegerede Barrère stillede det Mæglingsforslag, at Østerrige vel skulde have Forsædet i Specialkommissionen, men at den evropæiske Kommission, i hvilken saa vel Østerrige som Rumænien har Sæde, hver 6te Maaned skulde delegere et af sine Medlemmer til at indtræde som femte Medlem i den. Saaledes fjærnedes vel den af Østerrige fordrede stadige Dobbeltstemme; men da det delegerede Medlem skulde indtræde efter Magternes alfabetiske Orden, vilde Tyskland (Allemagne) og Østerrige (Autriche) i hele det første Aar faa Overvægten og kunde saaledes paa Forhaand træffe alle afgjørende Bestemmelser, saa snart en af de mindre deltagende Stater (Serbien og Bulgarien) sluttede sig til dem. Rumænien vilde derfor ikke gaa ind paa dette af de øvrige Magter antagne Forslag, men stillede et Modforslag, som Østerrige forkastede. Saaledes kom det ikke til nogen Afgjørelse i 1882; men da den bestaaende evropæiske Donau-Kommissions Mandat udløb i April 1883, blev der indkaldt en Konference i London til Januar 1883 for at Sagen kunde blive afgjort inden den Tid.

Kamrenes Samling sluttedes den 12te Juni. Den 13de Avgust fandt et delvist Ministerskifte Sted; bl. a. indtraadte Demeter Stourdza som Udenrigsminister. Da han gjaldt for en Ven af Østerrige, opstod der herover megen Misfornøjelse, som kom stærkt til Orde i Pressen, saa at Stourdza i sit officiøse Blad udtrykkelig maatte er-

klære sig enig i de anti-østerrigske Grundsætninger, som vare udtalte i Trontalen af 27de November 1881. — Parlamentet skulde først den 27de November træde sammen igjen til èn ordentlig Samling; men da man behøvede nogle Bevillinger inden den Tid, sammenkaldtes det til en overordentlig Samling den 29de Oktober. Trontalen udtrykte Tilfredshed med det gode Forhold til Magterne, den fortrinlige Høst, Finansernes gode Standpunkt o. s. v. Kamrene bevilgede hurtig de nødvendige Midler til Udførelse af den ved Lov af Juni 1882 bestemte Inddeling af Rumænien i 4 store Militærkommandoer, hvorved Hærens Organisation var fuldendt.

Serbien.

Den Ophøjelse til et Kongerige, som Rumænien havde naaet i Marts 1881, blev et Aar efter ogsaa Serbien til Del. Den 6te Marts 1882 fattede Skuptshinaen, som var traadt sammen den 22de Januar, enstemmig den Beslutning at overdrage Fyrst Milan Kongeværdigheden, hvorpaa hele Forsamlingen begav sig til Slottet for at meddele ham Beslutningen. Han modtog med Tak Kronen, og allerede 24 Timer efter anerkjendtes det nye Kongerige af Tyskland og Østerrige-Ungarn, ligesom de øvrige Magter hurtig fulgte Exemplet.

Skuptshinaen, som ialt tæller 160 Medlemmer, bestod af 3 Partier: et mod Ministeriet Pirotshanaz gunstigt paa c. 100 Medlemmer (det saakaldte ungkonservative eller Fremskridtspartiet), det radikale Parti paa c. 50 og Ristics faa Tilhængere (de gammelkonservative). Ristic havde som Minister været en bitter Fjende af de radikale; men nu forenede begge de yderlige Partier sig mod Ministeriet, som man forekastede en skammelig Opgivelse af de

nationale Interesser under den bosniske Opstand til Fordel for Østerrige. Til Angrebsgjenstand valgte man Jærnbanesagen og rettede midt i Marts en Interpellation til Ministeriet om dennes Stilling efter Pariserbanken Union générale's Fallit. Da Finansministeren Mijatovic nægtede at svare, fordi det nye finansielle Arrangement af Jærnbanesagen endnu ikke var færdigt, nedlagde 51 radikale og 6 gammelkonservative deres Mandater. Herved mistede Skuptshinaen sin Beslutningsdygtighed, da dertil efter den serbiske Forfatning kræves Tilstedeværelsen af tre Fjerdedele af Medlemmerne. Oppositionen havde haabet, at Regeringen vilde opløse Forsamlingen og paabyde almindelige nye Valg, ved hvilke den ventede at vinde Flertal; men Ministeriet udskrev kun Suppleringsvalg. I Mellemtiden antog Ministerraadet den af Finansministeren med et nyt Selskab sluttede Overenskomst om Jærnbanernes Anlæggelse og traadte kraftig op mod flere af Oppositionen foranstaltede Demonstrationer.

Ved Suppleringsvalgene (i Maj) vandt det af Regeringen ivrig understøttede Fremskridtsparti kun 5 Pladser, saa at Skuptshinaen endnu ikke blev beslutningsdygtig uden de radikale. Disse nægtede at indtræde i Forsamlingen, med mindre man vilde indrømme dem Pladser i Præsidiet og Udvalgene og fastsætte Tiden til Indkaldelsen af en ny Skuptshina. Kongen gjorde sig Umage for at tilvejebringe et Forlig; men Flertallet vilde ikke gaa ind paa nogen Indrømmelser og erklærede den 7de Juni de nyvalgte, men ikke indtraadte Medlemmer for uværdige til deres Mandat og ikke mere valgbare. Ikke desto mindre gjenvalgtes de alle ved de paa ny udskrevne Valg (den 11te Juni); men man erklærede disse Valg for ugyldige og indkaldte de af Regeringen opstillede Kandidater, som vel kun havde opnaaet et Mindretal af Stemmer, men dog saa mange, som vare nødvendige til et Valg. Ved disse Brud paa Forfatningen opnaaede man endelig at

gjøre Skuptshinaen beslutningsdygtig, og den optog nu igjen sine Forhandlinger. Den 22de Juni vedtoges Jærnbanekonventionen, den 24de en Lov om Indskrænkning af Trykkefriheden. Fremdeles bevilgedes et Laan paa 6 Mill. til Skadesløsholdelse af Mohammedanerne i de efter Krigen erhvervede Landstrækninger for Afstaaelsen af deres Grundejendomme til serbiske Daglejere, og der fastsattes Pengebøder for dem, der uden tilstrækkelig Grund nedlagde deres Mandater til Skuptshinaen. Endelig vedtoges det, at der skulde indledes en kriminel Undersøgelse mod Ministeriet Ristic og den 1881 paa Grund af panslavistiske Bestræbelser afsatte Metropolit Michael paa Grund af vilkaarlig Anvendelse af de under den sidste Krig af Udlandet skjænkede Pengesummer. Derefter sluttedes Skuptshinaen den 5te Juli af Kongen med en Trontale.

I Avgust rejste Kong Milan til Wien, hvor han havde Samtaler med Udenrigsministeren Grev Kalnoky, men ikke opnaaede den Løn, han synes at have ventet for Serbiens Tilslutning til Østerrige-Ungarn; man tror endogsaa, at han havde drømt om, at Bosnien skulde blive aftraadt til ham. I Oktober besøgte han derefter Fyrst Alexander i Bulgarien og fandt her en hjærtelig Modtagelse, som han i sin næste Trontale ved Aabningen af den nye Samling (den 15de December) paa en paafaldende Maade fremhævede, medens han ikke mere særlig omtalte det venskabelige Forhold til Østerrige. Da han ved sin Hjemkomst til Belgrad den 23de Oktober traadte ind i Domkirken, blev der affyret et Skud paa ham, som dog ikke ramte. Attentatet var udført af Enken efter Oberst Marcovic, der 1878 var bleven henrettet som Deltager i en Sammensværgelse, og havde ingen politiske Bevæggrunde.

Montenegro.

Under Opstanden i Syddalmatien og Herzegovina i Begyndelsen af 1882 holdt Montenegros Regering sig nevtral; men Befolkningen viste megen Sympathi for Oprørerne, skaffede disse Levnedsmidler og optog dem blandt sig, naar de bleve bragte i Nød af Østerrigerne. Paa Østerriges Klage svarede den montenegrinske Regering, at den ikke havde Midler til at drage en Grænsekordon. Først da Opstanden var dæmpet, afvæbnede og internerede den Flygtningene, men forlangte nu, at Østerrige skulde amnestere dem, give Erstatning for deres Underhold m. m., Fordringer, som den østerrigske Regering afslog. Naar Montenegro traadte saa dristig op, stolede det aabenbart paa Ruslands Beskyttelse; men da Fyrst Nikolaus i Efteraaret gjorde en Rejse til St. Petersborg, ytrede man der, hvor den fredelige Retning havde faaet Overhaanden, det Ønske, at han skulde bevare et venskabeligt Forhold til Østerrige-Ungarn. Ikke desto mindre blev i December Fyrstens Onkel, Bozo Petrovic, en erklæret Fjende af Østerrige, Indenrigsminister i Steden for den fredeligsindede Vrbiza.

Tyrkiet.

Den i Aaret 1881 paabegyndte Ordning af Statens Gjældsforhold fortsattes i 1882. For det første var det nødvendigt at ordne den svævende Gjæld, som udgjorde 32 Mill. tyrkiske Pund (henved 30 Mill. Pd. Sterl.), og dernæst fordrede Rusland, at man endelig en Gang skulde begynde at afbetale dets Krigsomkostninger (802 Mill. Francs); den 14de Maj lovede Porten at begynde Afbeta-

lingen 1883; den skulde ske i Annuiteter paa 350,000 tyrkiske Pd., som sikredes ved nogle asiatiske Skatter. De fornødne Indtægter haabede man at skaffe til Veje ved en ny Toldtarif, som udarbejdedes af den fra Tyskland indkaldte Statssekretær for de indirekte Skatter, Bertram. Hvor lidet man imidlertid kan stole paa Finansreformer i Tyrkiet, viste Behandlingen af Budgettet for 1882. Efter at de foregaaende Aar havde udvist et Deficit af 2 Mill. Pd., stillede Krigsministeren Osman Pasha for 1882 saa høje Fordringer, at det maatte blive endnu langt større. Finansministeriet nægtede at gaa ind herpaa; men ingen vovede at træde bestemt op imod den mægtige Krigsminister, og denne vedblev saaledes at anskaffe Vaaben, Munition og Uniformer i Overflod, fordi han ved hvert Kjøb fik store Gaver af Leverandørerne.

I øvrigt kunde hverken han eller nogen anden Minister et eneste Øjeblik være sikker paa ikke at blive afsat af Sultanen, som ikke taaler nogen Modsigelse og lever i en stadig Skræk for Sammensværgelser. Førsteministeren Said Pasha blev saaledes pludselig afskediget den 2den Maj, gjenindsat i Juli, atter afsat den 1ste December, men et Par Dage efter med smigrende Udtalelser udnævnt til Storvesir. Samtidig udnævntes Osman Pasha til Seraskier (ligeledes med den gamle Titel), efter at han i Slutningen af November tillige med flere Ministre var bleven styrtet af Sultanens hemmelige Raadgivere, der havde indjaget ham Frygt for en Sammensværgelse. Disse Raadgivere ere især Marabuter (hellige Præster), som Abdul Hamid har samlet om sig fra forskjellige mohammedanske Lande, ligesom overordentlige Udsendinge i disse have virket for hans almindelige Anerkjendelse som Kalif over alle troende. Det er navnlig tre Marabuter, som øve Indflydelse paa Sultanen; den ene er Essad, med hvem til almindelig Forundring den engelske Sendemand Lord Dufferin havde lange Konferencer under de Forhandlinger, som gik forud

for Englands Intervention i Ægypten; denne simple arabiske Marabut, som havde virket til at opflamme det ægyptiske Oprør, traadte op, som om han var den virkelige tyrkiske Udenrigsminister; ved den sidste Paladsrevolution i November er han nu bleven Sheik-ul-Islam. Den anden er Si Mohammed Djaffer, som var bleven en ivrig Fjende af Frankrig i Afrika, havde forudsagt Abdul Hamid, at han skulde blive Sultan, og strax efter hans Tronbestigelse var bleven hans Storalmosenier og aandelige Raadgiver. Denne havesyge og ærgjerrige Fanatiker har faaet Sultanen til at tro, at Tyrkiet er blevet straffet, fordi det har fulgt evropæiske Tendenser, og at den eneste Redning er at vende tilbage til den rene Islamisme. Den tredje er Habu Huda, som læser i Stjærnerne, hvad Ministre og Generaler skulle gjøre; hans Forudsigelser forstyrrede i den sidste Krig ofte Krigsplanerne. Disse tre Marabuter dele Indflydelsen med den fanatiske og kloge Kislar Aga, en gammel æthiopisk Slave hos Sultaninde Valide; det er især ham, som stadig holder Sultanen i Skræk.

De raade ham til at bryde med Evropa og rejse alle Mohammedanerne mod de kristne; men Abdul Hamid har dog ikke vovet at følge deres Raad og søgt en Støtte, først hos England, siden hos Tyskland. Bismarck indsaa, at han i en Forbindelse med Tyrkiet kunde finde et udmærket Middel til at øve et Tryk paa alle Stater, som have mohammedanske Undersaatter, og til at stifte Ufred mellem England og Frankrig. Naar Frankrig eller England forbandt sig med Tyrkiet, have de altid paalagt det evropæiske Love; men Tyskland hjalp det, uden at træde op imod dets fanatiske Instinkter. Preussiske Officerer fik Orlov for at uddanne det tyrkiske Officerskorps; den 18de Februar overrakte Fyrst Radzivill i Spidsen for en tysk Sendefærd Sultanen de højeste preussiske Ordener til Gjengjæld for den 1881 tilsendte høje tyrkiske Orden, og de

tyske Udsendinge bleve overøste med Æresbevisninger. Man drømte allerede i Konstantinopel om, at Tyrkiets Herredømme skulde blive gjenoprettet i hele Nordafrika. Naar Tusender af Evropæere have kunnet bosætte sig i de mohammedanske Lande omkring Middelhavet og sikre de indfødte kristne, var det, fordi Mohammedanerne frygtede England, Frankrig og Rusland. Den Dag da Tysklands store Skygge udbredte sig over Orienten, var det nær ved, at Aarhundreders Arbejde mod det østerlandske Barbari var blevet forspildt; men heldigvis blev Opstanden i Tunis dæmpet af Frankrig, og England viste ved sin raske Optræden i Ægypten den mohammedanske Befolkning, at man havde skuffet den. Da Tyskland ikke kunde modsætte sig Englands Planer, tog det det Parti at vise en velvillig Nevtralitet. Bismarck havde naaet det Formaal at stifte Uenighed mellem Frankrig og England; men Sultanens Forhaabninger om et panislamitisk Kalifat vare tilintetgjorte. Da han ikke havde kunnet hjælpe Araberne i Afrika, var det ude med hans Indflydelse i den arabiske Verden; man lod haant om ham i Syrien, Arabien og Tripolis og begyndte at tvivle om hans Ret til at være Kalif. I Mekka havde Storsherifen Husni ytret sin Tvivl aabenlyst og var derfor bleven ryddet af Vejen; men ogsaa hans Efterfølger Abdul Mutallib havde indladt sig paa Aftaler med Arabi om at blive Kalif i hans arabiske Fremtidsstat. Ogsaa han blev derfor afsat; men Husnis Broder Adun, som derefter ved store Bestikkelser opnaaede Sherifatet, er heller ikke til at lide paa.

At det under de her skildrede Forhold ikke kunde gaa fremad med Reformerne i Tyrkiet, er indlysende. Først i Efteraaret nedsattes der tre Reform-Kommissioner, af hvilke den ene ved Hjælp af de tyske Embedsmænd Wettendorff og Bertram skulde beskjæftige sig med Finansvæsenet. Den afgav sin Beretning ved Aarets Slutning. For 1882 havde den fundet et Deficit af 5 Mill. Pd. og

foreslog nu: 1) at der strax skulde udnævnes en Kommission til at opstille Budgettet for Regnskabsaaret 1300 (Marts 1883 — Februar 1884); 2) at denne Kommission skulde have Myndighed til at undersøge alle enkelte Forvaltningsgrene; 3) at man skulde stræbe efter Formindskelse af Udgifterne, navnlig i Krigs- og Marinebudgettet; 4) at man skulde gjøre en Ende paa Embedsmændenes Bedragerier og for at opnaa dette formindske deres Tal, men lønne de tilbageblivende tilstrækkelig. Disse Forslag bleve i Januar 1883 vedtagne af Ministerraadet.

I Østrumelien opstod der Strid imellem Generalguvernøren Aleko Pasha og den russiske Generalkonsul Krebel, som paa utilbørlig Maade virkede imod ham i Provinsialforsamlingen. I denne havde Alekos Modstandere Flertallet, men to Femtedele af dens Medlemmer hørte dog til det saakaldte »Nationalparti«, som var stemt imod Ruslands overvejende Indflydelser og synes at vinde flere og flere Tilhængere i den bulgariske Befolkning. En anden Strid er opstaaet om Tributen til Sultanen. Denne var i sin Tid af den evropæiske Kommission fastsat til 240,000 Pd. om Aaret, i det Landets Indtægter vare ansatte til 800,000 Pd. Da imidlertid Indtægterne aldrig havde naaet denne Sum, vedtog Provinsialforsamlingen i December, at Tributen skulde nedsættes til 180,000 Pd., en Bestemmelse, Porten naturligvis ikke vilde anerkjende.

I Bulgarien traadte det i 1881 indrettede Statsraad sammen i Januar 1882; det var sammensat af Medlemmer af alle Partier. Samtidig fik Russeren Remlingen, som siden Juli 1881 havde været Indenrigsminister, sin Afsked; i hans Sted traadte en Bulgarer, Natchewic. Herover vrededes den russiske Generalkonsul, Statsraad Hitrowo, som saae sin store Indflydelse truet; han forbandt sig derfor med de radikale, hvis Førere Balabanov og Zankov agiterede mod Fyrst Alexander. I April kom en panslavistisk

Agent fra Moskva, Oberst Stepanov-Popov, til Sofia for at agitere, men blev udvist af Regeringen. Fyrstens Modstandere gave et Afskedsgilde for ham, som Hitrowo og mange lavere Officerer bivaanede. Da Fyrsten derefter opfordrede Krigsministeren Krylov, en russisk General, til at forbyde Officerer at deltage i politiske Banketter uden højere Tilladelse, nægtede Krylov det og maatte tage sin Afsked. Fyrsten rejste derpaa til St. Petersborg og bad Kejser Alexander om Hjælp, da han ellers vilde nedlægge Kronen. Kejseren lovede sin Understøttelse, gav Hitrowo en længere Orlov og stillede to russiske Generaler, Sobolev og Baron Kaulbars, til Fyrst Alexanders Disposition; de regnedes begge for Modstandere af Panslavismen. I Begyndelsen af Juli dannedes det nye bulgariske Ministerium: Sobolev fik Præsidiet og det indre, Kaulbars Krigsministeriet, Natchevic Finanserne. Imidlertid havde Statsraadet gjort en ny Valglov færdig, som indførte indirekte Valg gjennem Valgmænd og fastsatte de deputeredes Tal til 80. De nye Valg til Nationalforsamlingen afholdtes den 10de December og gave et konservativt, regeringsvenligt Flertal. Imod det radikale Parti optraadte Regeringen strængt, hvorfor flere af dets Førere flygtede til Østrumelien og dér i Pressen og Forsamlinger angrebe Fyrst Alexanders og hans russiske Ministres Politik.

Grækenland.

Det nye Deputeretkammer aabnedes den 30te Januar 1882 af Kong Georg med en Trontale, i hvilken han udtalte sin Tilfredshed over at se de nye Provinsers Deputerede; Grækenland havde fundet sig i Indskrænkningen af den i Berlin fastsatte Grænse af Hensyn til Freden og

Stormagterne. Talen blev modtagen med Kulde; uden for hyssede man endog ad Kongen — en Konge, som har skaffet Grækenland de ioniske Øer og Thessalien uden Sværdslag! Det første, Kamret dernæst gjorde, var at styrte Ministeriet Kumunduros; i Begyndelsen af Marts erklærede det nemlig Krigsministeren Valtinos's Valg til Deputeret for ugyldigt og valgte Oppositionskandidaten Valoritis til Præsident. Kumunduros indgav derpaa sin Dimission, hvorefter Trikupis dannede et nyt Ministerium (den 15de Marts). Det afgaaede Ministerium blev af Kamrets Flertal og Regeringspressen behandlet paa den haanligste og hensynsløseste Maade; i April beskyldte den deputerede Palamides saaledes Kumunduros for Bestikkelse, og Kamret besluttede, uden at forlange Beviser, at nedsætte en Kommission til Sagens Undersøgelse. Dernæst vedtog det den 25de April et Dadelsvotum mod Ministeriet Kumunduros formedelst Undertegningen af den græsk-tyrkiske Grænsekonvention. Samlingen sluttedes den 2den Juli.

I Avgust opstod der en Grænsestrid med Tyrkiet angaaende 4 Landsbyer, som ved Konventionen vare tilkjendte Grækenland, men endnu ikke aftraadte. General Grivas besatte dem da uden videre, og det kom derved til en Skjærmydsel. Grækenland begyndte allerede at ruste; men Stormagterne formanede til Fred, og Tyrkiet rømmede i Oktober de omstridte Punkter. — Den 4de Maj havde Kong Georg i Kalamaki gjort det første Spadestik til Gjennemskæringen af den korinthiske Tange.

Østerrige-Ungarn.

I Slutningen af 1881 var der udbrudt en Opstand i Distriktet Krivoscie i det sydlige Dalmatien, hvis halv-

vilde Indbyggere, næppe 3000 græsk-katholske Serbere, havde rejst sig imod Deltagelsen i den almindelige Værnepligt. Opstanden havde udbredt sig til Herzegovina, hvor man saa meget mindre mente at være forpligtet til østerrigsk Værnepligt, som Landet endnu ikke udtrykkelig var indlemmet i Østerrige-Ungarn. Statholderen i Dalmatien, Jovanovic, drog i Spidsen for en større Styrke imod Oprørerne, men kunde kun gaa langsomt frem i det raa Bjærgland. Levnedsmidler og Munition fik Oprørerne fra Serbien og Montenegro, og navnlig i det sidste Land fandt de stadig Tilhold; men den østerrigske Regering fandt sig deri, for at de russiske Panslavister ikke skulde faa Lejlighed til at indblande sig. Til sidst bleve Oprørerne indesluttede fra alle Sider, og efter Sejren ved Ulok i Herzegovina (den 27de Februar) og Erobringen af Fortet Dragalj i Krivoscie (den 10de Marts) var Opstanden i det væsentlige dæmpet: henved 1000 vaabendygtige Mænd flygtede til Montenegro, medens smaa Bander endnu dreve omkring som Røvere.

For at bevilge 8 Mill. Gylden til Oprørets Underkuelse havde Delegationerne været samlede fra den 28de Januar til den 5te Februar i Budapest; men den bevilgede Sum viste sig aldeles utilstrækkelig, især da det blev nødvendigt at lade Tropperne blive staaende og foretage Befæstnings- og Vejarbejder. Delegationerne bleve derfor den 15de April sammenkaldte til Wien, hvor Regeringen forlangte en Bevilling af 23,733,000 Gylden. Den østerrigske Delegation bevilgede denne Sum; men den ungarske, som var misfornøjet med den kostbare Okkupation af Lande, hvis Indlemmelse vilde forøge det slaviske Element, nedsatte den med 2 Mill. I et Fællesmøde af begge Delegationer sejrede Ungarerne, da de fleste Medlemmer af det tyske Forfatningsparti i den østerrigske Delegation sluttede sig til dem (den 26de April). Rigsfinansministeren Szlavy, under hvis Styrelse Bosnien og Herzegovina stod, havde

allerede længe været misfornøjet med Okkupationens Gang og de militære Myndigheders stærke Indgriben i hans Virksomhed og benyttede nu Lejligheden til at trække sig tilbage. Til hans Efterfølger udnævntes den 4de Juni Sektionschef i Udenrigsministeriet Kallay, efter at han først havde udarbejdet en Plan til en Reform af Bosniens Styrelse. For at faa en personlig Anskuelse af Forholdene og forberede Reformerne rejste han i Avgust der hen, ledsaget af Baron Nicolics, en fornem græsk-katholsk Serber (Kongen af Serbiens Onkel), som var bestemt til øverste Civilembedsmand i Bosnien.

Tredje Gang samledes Delegationerne den 25de Oktober i Budapest for at bevilge Fællesbudgettet og raadslaa om en Forandring i Hærens Ordning, som i det væsentlige gik ud paa at indføre Territorialsystemet, saaledes at hvert Regiment skulde omfatte 4 Batailloner, af hvilke de 3 altid skulde have deres Garnison i Rekruteringsdistriktet, medens den fjerde kunde detacheres. Saaledes skulde 34 Fjerde-Batailloner anvendes til Besætning i Bosnien. Krigsministeren Grev Bylandt fremhævede som den nye Ordnings Hovedfortrin, at Hæren hurtigere kunde mobiliseres; men det tyske Forfatningspartis Tilhængere ytrede Frygt for, at de ikke-tyske Nationaliteter, som fik Overvægten i de fleste nye Hærafdelinger, i Længden ikke vilde finde sig i den i hele Hæren gjældende tyske Kommando. Krigsministeren erklærede imidlertid denne for nødvendig for Hærens Enhed. Delegationernes Samling sluttedes den 18de November, efter at de havde bevilget alle Budgettets Fordringer. Den nye Hærordning indførtes inden Aarets Ende.

Det østerrigske Rigsraad, som var traadt sammen efter Juleferien den 20de Januar, men havde udsat sine Møder paa Grund af Delegationernes Sammenkaldelse, optog dem igjen den 7de Februar og behandlede først et Regeringsforslag om en Forhøjelse af Petroleumstolden og

en Skat paa Frembringelsen af indenlandsk Mineralolje. Det blev vedtaget den 10de Februar i Deputeretkamret, den 27de Marts i Herrehuset. Den 13de Februar begyndte Budgetforhandlingen, som gav Anledning til heftig Strid mellem »det forenede Venstre« (det tyske Forfatningsparti) og det af Højres Fraktioner understøttede Ministerium Taaffe. Det tyske Forfatningsparti havde i Begyndelsen behandlet Ministeriet Taaffe med Ringeagt og troet at kunne styrte det lige saa let, som fordum Potocki og Hohenwart; derpaa havde det, da det indsaa sin Fejltagelse, søgt at naa sit Maal ved forstærkede Angreb; nu — i den Taaffeske Styrelses fjerde Aar — erklærede en af dets Ordførere, Plener, at Regeringen vel sagtens vilde naa sit Maal, en slavisk eller czechisk Stat, men at denne Sejr vilde medføre Østerriges Undergang; »thi Østerrige maa være en tysk Stat, eller ogsaa vil det ikke kunne bestaa.« Tyskernes anden Hovedordfører, Dr. Herbst, erklærede: »Vi ville stemme imod at gaa ind paa den specielle Behandling af Budgettet. Vi gjøre det som Tyskere, fordi vi som saadanne have afgjort Mistillid til Ministeriet; men vi gjøre det ogsaa som Østerrigere, der ere trofaste mod de Traditioner, som først have gjort dette Østerrige til Kejserdømmet Østerrige. Tyskerne i Østerrige ville holde urokkelig fast ved de Theresianske og Josefinske Ideer.« Derimod udtalte Ministerpræsidenten sig paa følgende Maade om sin Politiks Formaal: »Regeringen søger en Overenskomst; den vil ikke gjøre Østerrige til en slavisk Stat; men det kan heller ikke være en udelukkende tysk Stat, hvis det vil bestaa; det er ikke et tysk, men et Habsburgsk Østerrige og som saadant en Forening af ligeberettigede Nationer.« Overgangen til den specielle Behandling af Budgettet blev vedtaget med stor Stemmeflerhed, og Finansloven vedtoges i Maj.

Den 15de Februar forelagde Handelsministeren Baron Pino en ny Toldtarif med betydelig Forhøjelse af Told-

satserne og den 16de et Lovforslag om, at der allerede fra den 1ste Marts skulde kræves forhøjet Told af flere Gjenstande, navnlig Kaffe. Venstre søgte at bibringe Regeringen et Nederlag ved Angreb paa Kaffetolden som særlig trykkende for den fattigere Befolkning i de vestlige Kronlande; men uagtet nogle klerikale Tyskere i denne Sag sluttede sig til Oppositionen, sejrede Regeringen dog fuldstændig, saa at Lovforslaget om den øjeblikkelige Forhøjelse allerede blev vedtaget inden den 1ste Marts og hele den nye Toldtarif i Maj.

I Februar var det ogsaa til Tyskernes store Harme blevet vedtaget, at Universitetet i Prag skulde deles i to Universiteter: et tysk og et czechisk med lige Ret til dets Stiftelser og Formue; Tyskerne havde villet beholde hele det gamle Universitet for sig, medens Czecherne skulde oprette et nyt Universitet. Af mere almindelig Betydning vare de to Reformer i Valgloven, som bleve vedtagne i Marts af Underhuset, i Maj af Herrehuset. Den første drejede sig om Repræsentanterne for Bøhmens Godsejere. Hidtil havde alle Godsejerne under ét valgt 23 Repræsentanter, en Fjerdedel af Bøhmens hele Repræsentation i Rigsraadet. Da de to Partier i Bøhmens Adel, det tyske og det czechiske, næsten ere lige mandstærke, har Valgets Udfald været afhængigt af enkelte Stemmer; men efter den nye Lov deles Godsejerne i flere Grupper, hver med sine Repræsentanter, og der kan fra nu af sikkert regnes paa et czechisk Flertal. Den anden Reform er en Forøgelse af Vælgertallet i Byerne ved en Nedsættelse af Valgretscensus til en direkte Skat af 5 Gylden (c. 9 Kr.), hvilket giver c. 90,000 nye Vælgere. Af Tyskerne stemte kun faa radikale for denne Reform; det langt overvejende Flertal af det saakaldte liberale Parti var imod den, fordi der vil blive en større Tilvæxt af slaviske end af tyske Vælgere i de sprogblandede Distrikter. Ogsaa efter Valgreformen hører Østerrige til de Lande, hvor Vælgerne kun

udgjøre 5—6 Procent af Befolkningen, som Spanien, Portugal, Sverige.

Efter at Rigsraadets Samling var sluttet den 26de Maj, forsøgte nogle af dets Medlemmer, misfornøjede med Tingenes Gang, at danne nye Partier. Det første Forsøg gik ud paa at danne et østerrigsk Folkeparti, der skulde forene alle liberale i Rigsraadet uden Hensyn til Nationaliteten og virke for en Udvidelse af Valgretten og en Forsoning mellem alle Stammer ved en Sproglov; men de tyske Demokrater, fra hvem Forsøget var udgaaet, bleve, da de stillede sig til Omvalg, fornægtede af deres Vælgere, for hvilke Spørgsmaalet »tysk« eller »ikke tysk« var og blev Hovedsagen. Derimod lykkedes det Grev Coronini, som til den 11te Marts 1881 havde været Præsident i Underhuset*), at danne et Mellemparti, »det liberale Centrums Klub«, mest af Italienere, Ruthener og mæhriske Godsejere, som den 9de December konstituerede sig i et Antal af 23; dets Program stemmede i øvrigt i alt væsentligt overens med de af Grev Taaffe fremsatte Grundsætninger. Paa den anden Side traadte 3 salzburgske Deputerede ud af det 1881 dannede »katholske Centrum«; deres Fører var den klerikale Lienbacher, som havde stillet Forslag om Indskrænkning i den 8aarige Skolepligt og var misfornøjet med, at Nationalitetshensyn opholdt dette Forslags Gjennemførelse.

Da Rigsraadet igjen var aabnet den 5te December, forelagde Finansministeren Dunajevski Budgettet for 1883, atter med et betydeligt Underskud. Blandt de af Regeringen fremsatte Lovforslag blev den Forandring i Næringsloven, der fastsatte Duelighedsbevis som Betingelse for at drive et Haandværk, vedtagen af Underhuset den 17de December. Venstre, som tidligere havde holdt paa ubetinget Næringsfrihed, stemte ikke mod denne Indskrænkning

*) Se Aarsoversigten i Hist. Arkiv 1882, S. 58.

i samme og kappedes med Regeringen om at stille Forslag til Fordel for de fattigere Klasser; begge Partier bejlede nemlig med Henblik paa en forestaaende Opløsning til de nye Vælgeres (»Femgyldenmændenes«) Gunst. Den 18de December tog Rigsraadet Juleferie.

Forholdet til Udlandet blev især bestemt af Forbundet med Tyskland. Som en Følge af dette kan det betragtes, at den mod Preussen mindre velstemte, mod Frankrig venligsindede Grev Beust fik sin Afsked som Sendemand i Paris (den 19de Maj). Hans Efterfølger blev den hidtilværende Sendemand i Rom, Grev Wimpffen; men denne dræbte sig selv den 30te December. Italiens Tilnærmelse til det tyske-østerrigske Forbund, hvorpaa det italienske Kongepars Besøg i Wien 1881 havde været et Tegn, blev vanskeliggjort ved Attentater af Irredentisterne. Den 2den Avgust blev der saaledes ved et Festoptog i Triest udkastet en Bombe, som dræbte et og saarede flere Mennesker, og den 16de September, Dagen før Kejser Frants Josef skulde holde sit Indtog i denne overvejende italienske By, blev der paa Grænsen af Østerrige og Italien arresteret en Triester ved Navn Oberdank, som 1878 var deserteret fra den østerrigske Tjeneste og siden havde opholdt sig i Italien, hvor han havde staaet i Forbindelse med Irredenta'en; han var nu i Færd med at begive sig til Triest, forsynet med Orsinibomber og Nitroglycerin, for at gjøre et Attentat mod Kejseren. Oberdank, som ogsaa ansaas for Ophavsmand til Attentatet den 2den Avgust, blev henrettet den 20de December; men i Italien blev han paa mange Steder hædret som en politisk Martyr. Under disse Omstændigheder blev det ikke til noget med det paatænkte Gjenbesøg af Kejser Frants Josef i Italien.

I Ungarn vakte det megen Forbitrelse, at der i November 1881 fra Berlin var udgaaet et Opraab til Dannelse af en »almindelig tysk Skoleforening«, for hvilken Beskyttelsen af de tyske Skoler i Ungarn mod den dér

hensynslost drevne Madjarisering var betegnet som en Hovedopgave. Ministerpræsidenten Tisza erklærede, at der ikke var øvet nogen Vold mod det tyske Sprog, og kunde beraabe sig paa, at de fleste Tyskere i Ungarn sætte en Ære i at regnes for Ungarere og sende deres Børn i madjariske Skoler, saa at de selv vare Skyld i, at de tyske Folkeskoler i Budapest vare forsvundne. I Marts undertegnede endog nogle Tyskere, især i Banatet, en Protest mod den tyske Skoleforenings Indblanding, medens derimod Sachserne i Transsilvanien ytrede deres Taknemmelighed mod Tysklands Sympathi.

Den ungarske Rigsdag vedtog de til Dækning af Budgettets store Underskud 1881 foreslaaede Toldforhøjelser og efter megen Modstand højst uvillig de af Delegationerne bevilgede Omkostninger ved den bosniske Opstands Underkuelse. En anden Sag, som satte Lidenskaberne i Bevægelse, var Jødespørgsmaalet. Den stærke Indvandring af russiske Jøder vakte Bekymring hos mange, til Dels endog hos deres ungarske Trosfæller, som frygtede det orthodoxe, mod al Kultur fjendtlige Elements Tilvæxt, og nogle ivrige Antisemiter i det radikale Venstre ophidsede stadig i Pressen Folket mod Jøderne; ja de beskyldte dem endog for at have dræbt en ung Pige, der paa en uforklarlig Maade var forsvunden (den 1ste April). Den 9de Juni, Dagen før Rigsdagen sluttede sine Møder, vedtoges det, at Regeringen skulde bemyndiges til at træffe Foranstaltninger imod de russiske Jøder. Rigsdagen gjenaabnedes den 10de Oktober. Budgettet for 1883 udviste atter et stort Underskud, saa at Finansministeren igjen maatte foreslaa Skatteforhøjelser, men blev dog vedtaget med stort Flertal, af Underhuset den 20de December, af Magnaterne den 13de Januar 1883. Ved Budgetforhandlingen ytrede den deputerede af yderste Venstre, Rohonczy, at der i Ministeriet fandtes en Bande af Skurke, med Stats-

sekretæren Hieronymi i Spidsen; Følgen var en ublodig Duel.

Tyskland.

Da Indenrigsminister Puttkamer den 15de December 1881 i den tyske Rigsdag erklærede, at de Embedsmænd, som havde understøttet Regeringen ved Valgene, fortjente Kejserens Tak, gjorde det nationalliberale Partis Fører Bennigsen Indsigelse mod, at Kejserens Person skulde bruges som Skilt i Valgkampen; men et af Rigskansleren kontrasigneret kejserligt Reskript af 4de Januar 1882 til det preussiske Ministerium udtalte fuldstændig Samstemning med Ministeren og fremhævede meget stærkt »Kongens Ret til personlig at lede Preussens Regering og Politik«. Da dette Reskript den 24de Januar blev angrebet i Rigsdagen, forsvarede Bismarck det i en lang Tale, i hvilken han bl. a. paaviste, at hvis det ikke var gaaet efter Kongens (d. v. s. Bismarcks), men efter Deputeretkammerets Vilje, vilde den tyske Enhed aldrig være kommen i Stand. Af andre paa Rigsdagen i Januar 1882 behandlede Sager maa nævnes Windhorsts Andragende om Ophævelse af Rigsloven af 4de Maj 1874, som paabød Internering eller Udvisning af dømte og ulydige gejstlige; det blev vedtaget den 18de Januar. Den 30te Januar sluttedes Rigsdagens ordentlige Samling.

Imidlertid var den preussiske Landdags nye Samling aabnet den 14de Januar med en af Puttkamer oplæst Trontale. Blandt de forelagte Lovforslag drejede Interessen sig især om den nye kirkepolitiske Lov, som gav Regeringen Fuldmagt til ikke at anvende Majlovene. Meningen med dette Lovforslag blev vistnok rigtig angivet

af Richter, som bl. a. ytrede: »Rigskansleren vil have et føjeligt Flertal i Rigsdagen og Deputeretkammeret, som vil følge ham trofast i Bevillingen af Tobaksmonopolet og alle socialpolitiske Projekter. Han indser, at han ikke kan opnaa det ønskede Flertal fra rent evangeliske Valgkredse; derfor skal Forslaget yde ham Midler til ogsaa at faa katholske Valgkredses Repræsentanter i sin Magt. Efter som saa de Herrer stemme om Tobaksmonopolet, Socialpolitikken og Jærnvejene, vil der blive gjort eller ikke gjort en tilsvarende Brug af Fuldmagterne. Vi bekæmpe altsaa disse Fuldmagter ikke blot af kirkepolitiske, men ogsaa af almindelig politiske Grunde«. I det nedsatte Udvalg saae det i Begyndelsen ud til, at Regeringens Tilhængere (de konservative) og Katholikerne (Centrum) ikke vilde blive enige; men de sidstes snilde Fører Windhorst forstod at benytte Regeringens aabenbare Ønske om at faa en Kirkelov i Stand saa godt, at de konservative gik ind paa en Overenskomst, i Følge hvilken de for Katholikerne anstødelige Paragrafer i Lovudkastet bleve fjærnede, medens det bl. a. bestemtes: 1) at, naar Kongen har benaadet en Biskop, som er afskediget ved Dom, skal han igjen anerkjendes som Biskop i sin Dioces; 2) at de gejstlige, som paa anden Maade godtgjøre tilstrækkelig Dannelse, skulle fritages for den i Majlovene paabudte Statsexamen. Loven vedtoges d. 31te Marts af Deputeretkammeret med 228 Stemmer mod 130, og efter at Herrehuset paa Regeringens Opfordring havde foretaget et Par smaa Ændringer, endelig i denne Form den 4de Maj.

Af andre Regeringsforslag maa navnlig mærkes Kjøbet af adskillige private Jærnbaner, efter hvilket nu alle fra Berlin mod Vest og Sydvest førende Linjer ere forenede i Statens Haand. I øvrigt optoges Tiden mest af Finanslovens Behandling, som gav Anledning til mange lidenskabelige Debatter, men endte med, at alle Regeringens Fordringer bleve bevilgede. Derimod vilde Deputeretkammeret

ikke indlade sig paa et besynderligt Forslag om Anvendelsen af de Summer, der i Følge fremtidige Rigsskattereformer vilde tilfalde Preussen; det var et Forsøg af Bismarck paa at virke til Fordel for Tobaksmonopolet i Rigsdagen. Dette Forslags Afvisning blev derfor ogsaa særlig bebrejdet Kammeret af Puttkamer, da han den 11te Maj sluttede Landdagens Samling.

Imidlertid var den tyske Rigsdag sammenkaldt til en overordentlig Samling, som aabnedes den 27de April af Minister v. Bötticher med et kejserligt Budskab, der betegnede den allerede i Budskabet af 17de November 1881 anbefalede Socialreform og Fortsættelsen af den 1879 begyndte Skattereform som dens Opgaver. Til den første hørte den omarbejdede Lov om Forsikring for Arbejdere, der have lidt Legemsbeskadigelser eller Døden ved Ulykkestilfælde, i hvilken Rigsforsikringen var erstattet af særlige Landsforsikringsanstalter, dernæst en Lov om Indførelse af tvungen Sygeforsikring for Arbejdere og en Lov mod Bissekramhandel. Med Hensyn til Skattereformen fremhævedes Nødvendigheden af Land- og Kommuneskatternes Nedsættelse og den deraf følgende Nødvendighed af at forhøje de indirekte Rigsskatter for at kunne udbetale Overskud til de enkelte Stater i Steden for at hæve Matrikularbidrag af dem. Som den mest passende Gjenstand for Skatteforhøjelse betegnedes Tobak, helst i Form af Monopol. Tobaksmonopolet var altsaa den vigtigste Gjenstand for den overordentlige Samling, skjønt Rigsdagen den 28de April 1880 udtrykkelig havde udtalt sig derimod. Rigskansleren havde ingenlunde opgivet dette sit Yndlingsprojekt, og den officiøse Presse henviste stadig dertil som det eneste Middel til at befri de fattigere Klasser fra de trykkende direkte Skatter, afstaa Grund- og Bygningsskatterne til Kommunerne og gjøre Riget finansiel selvstændigt. For at bevise Monopolets Fordele havde den kejserlige Tobaksfabrik i Strassburg, Levningen af det forrige franske

Monopolsystem, faaet det Hverv at forøge sin Bedrift og oprette Udsalg ogsaa uden for Elsass. Man lovede Publikum af Monopolet god og billig Tobak og rig Indtægt for Riget foruden Erstatning for Tobaksfabrikanter og Tobakshandlere. Udkastet til Monopolloven var blevet offentliggjort i Februar, men modtaget med mange Indvendinger: stærk Tvivl, om Monopolet virkelig vilde indbringe saa meget, den utvivlsomme Forringelse af Fabrikaterne, Tilintetgjørelsen af en blomstrende Industri, de talrige nye Embedsmænds, Sælgeres og Arbejderes Afhængighed af Regeringen. Kamrene i de betydeligste Enkeltstater havde erklæret sig imod det, i det preussiske »Volkswirthschaftsrath«, som traadte sammen i Marts, vare 33 Stemmer imod Loven, kun 31 for den, ja endog i Forbundsraadet, som den 24de April stemte om Monopolet, udgjorde Mindretallet derimod 22 Stemmer, deriblandt de større Stater med Undtagelse af Preussen og Württemberg. Udsigterne for Monopolet i Rigsdagen vare saaledes ikke gunstige. Regeringen kunde med Sikkerhed kun regne paa de konservative (50), Rigspartiet (30) og Elsass-Lothringerne (15); afgjorte Modstandere vare Fremskridtspartiet og den liberale Forening (Secessionisterne), tilsammen 110, vel ogsaa de 45 nationalliberale; tvivlsomme Centrum (105) og Polakkerne (18).

Den første Behandling fandt Sted den 10de—13de Maj. Da Bismarck var syg, blev Forslaget forsvaret af Statssekretæren i Finansministeriet, Scholz, og Understatssekretæren for Elsass-Lothringen, v. Mayr, som var Chef for Tobaksfabrikken i Strassburg. Ikke engang alle konservative vare stemte for Loven, og det viste sig snart, at Bismarck forgjæves havde søgt at vinde de klerikale; Folkestemningen mod Monopolet var alt for stærk. Forslaget blev vel imod Fremskridtspartiets og den liberale Forenings Stemmer henvist til et Udvalg; men i dette vedtoges: 1) at forkaste Forslaget, 2) at erklære, at en videre Be-

byrdelse og Foruroligelse af Tobaksindustrien efter Tobaksskattens Forhøjelse ved Lov af 16de Juli 1879 saa meget mere synes urimelig, som de stigende Indtægter med Sparsomhed byde Midler nok til at tilfredsstille de offentlige Fornødenheder og udjævne bestaaende Mangler i Told- og Skattelovgivningen.

Anden Behandling begyndte den 12te Juni, og Rigskansleren aabnede selv Forhandlingerne med en lang Tale; han klagede over de direkte Skatters Tryk, angreb Fraktionsvæsenet i Parlamenterne og erklærede, at hans Tillid til Fremtiden beroede paa Dynastierne; i Folket var den nationale Tanke formørket. To Dage efter holdt Bismarck atter en stor Tale til Forsvar for sit hele Skattesystem. Monopolloven forkastedes derpaa med 276 Stemmer mod 43; Dagen efter (den 15de Juni) forkastedes vel den af Udvalget foreslaaede Erklæring; men dens første Del blev efter en glimrende Tale af Bennigsen vedtagen.

Den 16de Juni kom et Andragende af de elsass-lothringske deputerede til Behandling, hvorefter § 2 i Loven af 23de Maj 1881 om Forretningssproget i Landsudvalget for Elsass-Lothringen skulde forandres saaledes: »Medlemmer af Landsudvalget, som ikke ere det tyske Sprog mægtige, kunne forelæse skriftlig affattede tyske Taler. Undtagelsesvis kan Præsidenten tilstede Medlemmer, som notorisk ere fuldkommen ukyndige i det tyske Sprog, Brugen af det franske.« Dette meget beskedne Andragende fandt Understøttelse hos Centrum, Secessionister og Fremskridtspartiet og blev vedtaget ved første og anden Behandling. Andre Lovforslag af Vigtighed, som Forsikringsloven, vare efter første Behandling blevne henviste til Udvalg, der endnu ikke vare blevne færdige; Regeringen og Rigsdagens Flertal enedes derfor om at udsætte Rigsdagen fra den 19de Juni til den 30te November uden at slutte Samlingen, for at Udvalgene kunde blive bestaaende

og strax efter den 30te November igjen tage fat paa deres Arbejde.

Kort efter Rigsdagssamlingens Udsættelse indgav Finansminister Bitter sin Dimission, efter at Bismarck paa forskjellige Maader havde ladet ham føle sin Misfornøjelse med Resultaterne af hans Virksomhed; hans Efterfølger blev Statssekretær Scholz. Det var gaaet Bitter som saa mange af de Bismarck underordnede Ministre før ham: naar Rigskansleren ikke kunde faa sine Planer gjennemførte, lod han sin Harme gaa ud over Ministrene. Heller ikke Gjenoprettelsen af Forholdet til Paven og Romerkirken vilde lykkes ham: den nye Sendemand i Vatikanet, v. Schlözer, meldte, at der ikke var nogen Forsonlighed at spore. Den preussiske Regering fandt derfor heller ingen Anledning til at benytte den i Maj vedtagne saakaldte »Bispeparagraf«: da der blev indgivet et Andragende til Kejseren om at gjenindsætte den afsatte Ærkebiskop Paulus Melchers paa Ærkebispestolen i Køln, svarede Kultusministeren v. Gossler, at han ikke kunde indstille det. Derimod vare i Foraaret flere nye Biskopper, som vare udnævnte af Paven, blevne anerkjendte af Kejseren; men den ene af disse, Fyrstbiskop Herzog i Breslau, optraadte strax meget skarpt i klerikal Retning. Paa den anden Side forkastede Forbundsraadet den i Januar efter Windhorsts Andragende i Rigsdagen vedtagne Formildelse af Bestemmelserne mod ulydige gejstlige. Ved Aarets Ende var man saaledes i Virkeligheden ikke kommen et eneste Skridt videre til Kirkestridens Bilæggelse.

Imidlertid var der i Oktober foretaget nye Valg til Landdagen. De tre liberale Partier havde haabet at vinde flere Pladser ved at forene sig; men denne Forening blev forstyrret af Eugen Richter i Spidsen for Fremskridtspartiets Valgkomité i Berlin, som med større Iver optraadte mod de nationalliberale end mod de konservative og klerikale. Derimod udfoldede de konservative, understøttede af

Regeringen, en kraftig Virksomhed, og Resultatet blev, at de vandt 13 Pladser, de frikonservative 5, medens de nationalliberale mistede 18; de øvrige Partier beholdt deres gamle Styrke. Regeringen kunde kun opnaa Flertallet, naar enten Centrum eller de frikonservative og de nationalliberale forbandt sig med de konservative.

Landdagen aabnedes den 14de November med en Trontale af Kejseren selv, som især lagde Vægten paa de fattigere Klassers Befrielse fra Klasseskatten. I Overensstemmelse hermed blev der forelagt et Lovudkast om Ophævelse af denne Skats 4 laveste Trin (under en Aarsindtægt af 1200 Mark) mod Erstatning i en Skat paa Udsalg af Vin, Øl, Brændevin og Tobak; det henvistes efter første Behandling midt i December til Finansudvalget. Den 19de December tog Landdagen Juleferie. — Imidlertid var ogsaa Rigsdagen igjen traadt sammen (den 30te November). Den første Sag, der stod paa Dagsordenen, var det oven for omtalte Andragende om Sproget i det elsass-lothringske Landsudvalg, som var blevet vedtaget ved første og anden Behandling. Nu havde man imidlertid fortrudt, at man havde víst saa megen Humanitet, og forkastede Andragendet ved tredje Behandling med 153 Stemmer mod 119. Regeringen forelagde derpaa et Budget for to Aar, uagtet Lovforslaget om toaarige Budgetter næsten enstemmig var forkastet i Foraaret 1881; men Rigsdagen tog kun Budgettet for 1883—84 under Behandling. Den tog Juleferie den 14de December.

Den 6te Maj havde Kejserens Sønnesøn Prins Vilhelm, gift med en Prinsesse af Avgustenborg, faaet en Søn, der fik Navnet Frederik Vilhelm, saa at Kejserhuset nu talte 4 Generationer. Den 85aarige Kejser Vilhelm gjorde mange Rejser, bl. a. til Gastein, hvor fra han besøgte det østerrigske Kejserpar i Ischl. Da Forbundet med Østerrige dog ikke af alle blev betragtet som en fuldendt Kjendsgjerning, lod Bismarck nogle Blade meddele, at det

beroede paa en formelig Traktat, som gjaldt til Oktober 1884. — I Slutningen af Aaret blev det vestlige Tyskland hjemsøgt af en stærk Oversvømmelse af Rhinen og dens Bifloder, som voldte stor Skade.

Ligesom Kejser Vilhelm havde begyndt Aaret med at udtale sin personlige Samstemning med sit Ministerium, støttede ogsaa Kong Ludvig af Bayern sit Ministerium ved en Haandskrivelse til Ministerpræsident Lutz af 28de Februar, hvori han opfordrede Ministeriet til som hidtil med al Kraft at hævde Regeringens Rettigheder mod det klerikale Flertal i andet Kammer, og flere af dettes Beslutninger bleve ogsaa forkastede af Rigsraadskammeret.

I Württemberg blev der foretaget nye Valg af Deputerede den 20de December. Ved disse mistede det demokratiske Parti flere Pladser, og dets Førere bleve ikke gjenvalgte.

England.

Englands Historie i Aaret 1882 drejer sig væsentlig om de ægyptiske og de irske Anliggender. De første ville vi betragte under Ægyptens Historie; de sidste staa i nøje Forbindelse med Parlamentets Virksomhed. Dette aabnedes den 7de Februar med en af Lordkansleren oplæst Trontale. Partistillingen i Underhuset var følgende: 329 ministerielle, 246 konservative, 60 Homerulere. Naar de to sidste Partier stemte sammen, havde Ministeriet altsaa kun et Flertal af 23; men i de fleste Tilfælde var dette langt stærkere. Kun i det uundgaaelige Bradlaugh-Spørgsmaal sejrede Oppositionen atter. Strax efter Samlingens Aabning forlangte Bradlaugh Adgang til Underhuset og tilbød at aflægge den foreskrevne Ed; men lige-

som 1881 blev det nægtet ham efter Forslag af de konservatives Fører, Stafford Northcote; 14 Dage efter traadte han imidlertid pludselig frem for Formandens Bord, oplæste Edsformularen, kyssede Bibelen og erklærede, at han vilde indtage sit Sæde. Regeringen forholdt sig passiv; men Northcote fremkaldte en Beslutning om, at han skulde forlade Huset. Da han ikke vilde adlyde, blev han erklæret for udstødt af Parlamentet, og et nyt Valg i Northampton blev udskrevet. Ved dette sejrede han atter, skjønt kun med et ringe Flertal; men et af Regeringen understøttet Forslag fra liberal Side, at en Erklæring skulde kunne træde i Steden for Eden, blev forkastet med 282 Stemmer (konservative, Irlændere og nogle strængt kirkelige liberale) mod 257; derefter blev der atter nægtet ham Adgang.

En anden parlamentarisk Strid blev fremkaldt ved et ubetimeligt Skridt af Overhuset. Den irske Landbokommission havde næppe været 4 Maaneder i Virksomhed, førend Lorderne, misfornøjede med, at den stadig nedsatte Forpagtningsafgiften, besluttede at udnævne et Udvalg til at undersøge Landbolovens Virkninger. Regeringen nægtede imidlertid at anerkjende dette Udvalg, og den 9de Marts fik Gladstone en Erklæring om, at en saadan Undersøgelse kun kunde tjene til at hindre Lovens Udførelse og var skadelig for Irlands Styrelse, vedtagen i Underhuset med 303 Stemmer mod 235. Langt større Modstand fandt Gladstone, da han for at gjøre Ende paa Sagernes idelige Forhaling stillede det Forslag, at Flertallet skulde kunne vedtage Forhandlingernes Afslutning; denne overalt paa Fastlandet gjældende Regel forekom Englænderne at være et alt for stærkt Indgreb i den parlamentariske Frihed, og denne Sags Behandling var endnu kun indtraadt i sine første Trin, da Parlamentet tog Paaskeferie (den 4de April).

Da det igjen traadte sammen (den 17de April), var

der sket et Omslag i Regeringens Politik lige over for Irland. Tvangsforholdsreglerne havde víst sig frugtesløse, uagtet over 500 Mennesker vare fængslede: de agrariske Forbrydelser havde i det første Fjerdingaar 1882 naaet et endnu større Tal end de foregaaende Aar (over 1400), og Irlænderne i Amerika støttede ikke blot Landligaen med Pengemidler, men foranstaltede ogsaa Brandstiftelser og Dynamitexplosioner. Gladstone indlod sig derfor, navnlig ved Hjælp af den radikale Handelsminister Chamberlain, paa Underhandlinger med Landligaens fængslede Førere Parnell, Dillon, O'Kelly og Davitt, som gave Haab om, at de vilde tilbagekalde det af dem udstedte Manifest mod at betale Fæsteafgifter og virke til Gjenoprettelse af den lovlige Orden i Irland, mod at de bleve frigivne og nye agrariske Reformer indførtes. I Begyndelsen af Maj løslodes derpaa de fleste fængslede; men Vicekongen i Irland, Grev Cowper, og den irske Overstatssekretær Forster nedlagde deres Embeder, da de misbilligede en saadan »Kapitulering med Landligaen«, der efter deres Mening kun vilde blive opfattet som et Tegn paa Regeringens Svaghed og gjøre ondt værre. De fik desværre Ret: Feniernes hemmelige Forbund, som ikke vilde vide af nogen Overenskomst med Regeringen, men drømte om en irsk Republik, søgte at hindre Forsoningen imellem Gladstone og Homerulernes Førere, og fra dem udgik en Rædselsgjerning, som fuldstændig bragte den til at strande.

Den 6te Maj indtraf den nye Vicekonge, Lord Spencer, og den nye irske Overstatssekretær, Lord Cavendish, til Dublin; Dagen efter spaserede den sidste tillige med Understatssekretæren Bourke i den til Slottet stødende Fønixpark, da pludselig nogle Mænd, som sprang ud af en Vogn, overfaldt og myrdede dem; Deltagerne i Mordet lykkedes det først 1883 at paagribe. Landligaens Førere udtalte vel deres Afsky mod denne Skjændselsgjerning; men den offentlige Mening i England fordrede nu strænge For-

holdsregler, og allerede den 11te Maj forelagde Indenrigsministeren, Harcourt, en ny Tvangsbill, som indførte en formelig Belejringstilstand i Irland. Den blev vedtagen af Underhuset den 8de Juli, af Overhuset den 11te. Homerulerne havde forgjæves søgt at hindre deres Fremme, og Efterretningen om nye Mord og Attentater virkede til Sagens Paaskyndelse.

Samtidig havde Gladstone imidlertid forelagt et Lovforslag til Lettelse for de smaa irske Forpagtere: naar en Forpagter vilde betale den resterende Afgift for et Aar, skulde Staten af det irske Kirkefonds Midler betale en anden Part, hvorefter Resten skulde slettes. Denne Lov, som mødte megen Modstand hos de konservative, blev vedtagen af Underhuset den 22de Juli med 285 Stemmer mod 177, af Overhuset den 10de Avgust. Disse irske Anliggender havde optaget næsten hele Parlamentets Tid, uden at nogen Reformer, som dog Trontalen havde bebudet, eller Afslutningsbillen var vedtagen. Den sidste vilde Gladstone i alle Tilfælde have gjennemført, og det blev derfor bestemt, at Parlamentets Møder skulde udsættes fra den 18de Avgust til den 24de Oktober, hvorefter det atter skulde træde sammen blot i dette Øjemed. Ellers vare foruden Finansloven kun mindre betydelige Love blevne vedtagne, som en Lov mod Valgbestikkelser, der fratog flere Byer deres Repræsentation, og en Forandring i Ægteskabslovgivningen, der i formueretlig Henseende stiller Kvinder lige med Mænd. Derimod beskæftigede Parlamentet sig i den sidste Tid meget med den ægyptiske Krig. Dennes heldige Udfald styrkede ogsaa Regeringens indre Stilling, endogsaa i Irland. Den i Sommeren til Fordel for Forpagterne vedtagne Lov fandt paa mange Steder gunstig Optagelse, Tvangsloven fremkaldte en gavnlig Skræk, og de agrariske Forbrydelsers Tal sank fra 396 i Maj til 131 i September og 111 i Oktober. Den 17de Oktober samledes under Parnells Forsæde en Nationalkonvention i Dub-

lin, som besluttede at danne en ny »irsk Nationalliga«. Dennes Formaal skulde være: Oprettelsen af et eget Parlament til Styrelse af Irlands lokale Anliggender og Tilvejebringelsen af et Statsforskud til Forpagterne, for at de kunde blive Ejere, mod at de skulde afbetale deres Gjæld til Staten i Løbet af 63 Aar. I Sammenligning med tidligere Fordringer kunde disse jo kaldes maadeholdne.

Den 24de Oktober traadte Parlamentet igjen sammen, og Underhuset begyndte sine Forhandlinger om Afslutningsbillen og andre Forslag til en Reform af Forretningsordenen. Den første vedtoges den 11te November med 302 Stemmer mod 262, den sidste af de foreslaaede Forandringer i Forretningsordenen den 1ste December, hvorefter den overordentlige Parlamentssamling blev sluttet. Gladstone havde vundet en afgjørende Sejr, men trængte nu efter sin i lang Tid uafbrudte anstrængte Virksomhed til nogen Hvile og nedlagde derfor sit Embede som Skatkammerkansler (Finansminister), medens han vedblev at være Ministerpræsident. Krigsminister Childers blev Skatkammerkansler, Ministeren for Indien Lord Hartington (Broder til den myrdede Lord Cavendish) Krigsminister, Kolonialministeren Lord Kimberley Minister for Indien. Som nye Medlemmer indtraadte i Kabinettet paa den ene Side den radikale Understatssekretær Charles Dilke, paa den anden Side som Kolonialminister Lord Derby, der siden 1878, da han udtraadte af Ministeriet Beaconsfield, havde indtaget en uafhængig Mellemstilling imellem konservative og liberale.

Imidlertid var der i November igjen forefaldet flere politiske Mord og Attentater i Irland. Tidligere paa Aaret (den 2den Marts) var der ogsaa, heldigvis uden Følger, blevet skudt paa Dronning Victoria af et forrykt Menneske ved Navn Mac Clean, ligesom hun den 30te April fik et Truselsbrev fra en ung Telegrafist Young; den første blev

frikjendt som utilregnelig, medens den sidste blev dømt til Tugthuset.

Nederlandene.

Da andet Kammer den 8de Maj 1882 forkastede den af Regeringen afsluttede Handelstraktat med Frankrig, indgav Ministeriet van Lynden sin Dimission; men Kongen vilde ikke modtage den, og den langvarige Ministerkrise endte i Slutningen af Avgust med, at Ministeriet med en lille Forandring blev paa sin Plads. Kort efter (den 18de September) aabnedes Generalstaternes nye Samling; der forelagdes dem bl. a. et Forslag til Nedsættelse af den høje Valgcensus, hvis Antagelse vilde forøge Vælgernes Antal med 22,000. — Krigen i Atshin vedvarede, i det hele heldig for Hollænderne, men endnu uden noget afgjørende Resultat.

Belgien.

Det klerikale Parti, som var i Mindretal i Kamrene, traadte i mange Provins- og Menighedsraad stærkt op mod Regeringen, navnlig ved den nye Skolelovs Indførelse; Præsterne gik saa vidt, at de lyste Band over Skolerne og udelukkede deres Disciple fra Sakramentet. Kammeret vedtog derfor den 10de Maj en Dagsorden, hvori det udtalte sin Misbilligelse af den katholske Gejstligheds Optræden. Den 16de Maj sluttedes Samlingen. Ved de nye Valg sejrede de liberale: den 22de Maj vandt de 30 Pladser i Provins-

raadene, og den 13de Juni steg deres Flertal i Kammeret fra 14 til 18, i Senatet fra 4 til 7. Den nye Samling aabnedes den 14de November. Den 12te December kom det til en heftig Kamp om Sproget i Middelskolerne: de klerikale viste sig her som de folkelige og satte igjennem, at Undervisningen i Middelskolernes Forberedelsesklasser i de flamske Landdistrikter skulde ske paa Flamsk.

Schweiz.

Den nyvalgte Forbundsforsamling, som var traadt sammen den 5te December 1881, var i Aaret 1882 samlet i Januar, April, Juni og December, men havde ikke Held med sig i sin lovgivende Virksomhed. En Epidemilov, som skulde indføre Vaccinationstvang for hele Schweiz, vakte en heftig Modstand og blev den 30te Juli forkastet ved almindelig Folkeafstemning med 250,000 Stemmer mod 70,000. Samme Dag forkastede det suveræne Folk med et lille Flertal ogsaa en af Forbundsforsamlingen vedtagen Lov om Beskyttelse for Opfindelser, vistnok mest, fordi den var kommen til Afstemning sammen med den forhadte Tvangslov. Større Betydning havde et andet Spørgsmaal, der gav Anledning til stor Bevægelse. Artikel 27 i Forbundsforfatningen siger: »Kantonerne sørge for tilstrækkelig Folkeundervisning, som udelukkende skal staa under Statens Styrelse; den er tvungen og i de offentlige Skoler uden Betaling. De offentlige Skoler skulle kunne besøges af alle Trosbekjendere uden Fortrædigelse af deres Tros- og Samvittighedsfrihed. Mod Kantoner, som ikke efterkomme disse Forpligtelser, vil Forbundet træffe de nødvendige Foranstaltninger«. Da disse Bestemmelser nu ingenlunde havde faaet Gyldighed i alle Kantoner, mindst i de katholske,

besluttede Forbundsforsamlingen at ansætte en Skolesekretær, der skulde foretage de fornødne Undersøgelser i de enkelte Kantoner, for at der kunde tilvejebringes en fælles Skolelov for hele Schweiz. Dette blev vedtaget den 28de April af Nationalraadet med 86 Stemmer mod 30, den 14de Juni af Stænderraadet med 22 mod 19; men den Modbydelighed, som de klerikale allerede i og for sig nærede mod en fælles Skolelov, blev til forbitret Modstand, da et af Forbundsraad Schenk udarbejdet Udkast til en saadan Lov blev bekjendt. Det udelukkede nemlig kirkelige Samfund fra Styrelsen af de offentlige Skoler, stillede Privatskolerne under Statens Opsyn og bestemte, at Religionsundervisningen skulde finde Sted uden for Skoletiden. Paa Grund af den sidste Bestemmelse sluttede ogsaa de strænge reformerte sig til Modstanden, og desuden afskrækkedes mange, ogsaa af det radikale Parti, ved Udkastets i det enkelte gaaende Forskrifter om Time- og Discipeltal, Skoleinventarium og Lærebøger. Medens der derfor kun behøves 30,000 Underskrifter til at fordre, at en Forbundsbeslutning skal tages til »Referendum«, d. v. s. underkastes hele Folkets Afstemning, blev det denne Gang krævet af over 180,000, og ved Folkeafstemningen den 26de November blev Forbundsbeslutningen forkastet med 318,000 Stemmer mod 172,000.

Den skarpe Modsætning, som allerede 1881 havde víst sig mellem den overvejende radikale Forbundsforsamling og den ultramontane Regering i Kanton Tessin, traadte atter frem 1882, i det Nationalraadet i Juni forkastede et Valg til samme, som de klerikale i Tessin havde sat igjennem ved ulovlige Midler. — Til Forbundspræsident for 1883 valgtes den 13de December den hidtilværende Vicepræsident Ruchonnet fra Waadt.

En i Februar med Frankrig afsluttet Handelstraktat paa 10 Aar blev efter megen Opposition, som kom til Orde i Pressen, Folkeforsamlinger og Petitioner til

Forbundsforsamlingen, i April med stort Flertal vedtagen af begge Raad. I Forbindelse med den sluttedes der Konventioner om gjensidig Beskyttelse for litterær og kunstnerisk Ejendom samt for Handelsmærker og om flere Jærnvejes Tilslutning til hinanden. — Den 10de April indviedes Jærnbanen over Monte Cenere, som forbinder Bellinzona med Lugano og var kommen i Stand ved en Overenskomst mellem Schweiz og Italien; men langt vigtigere var Fuldendelsen af St. Gotthardbanen, i hvis Bygning Schweiz, Tyskland og Italien havde taget Del. Efter at den store Tunnel gjennem Bjærget var bleven fuldstændig færdig i Slutningen af 1881, kjørte det første regelmæssige Tog igjennem den paa Nyaarsdag 1882, og efter Fuldendelsen af de Jærnbaner, der fra Nord og Syd munde ud i Tunnelen og sætte den i Forbindelse med Nordsoen og Middelhavet, indviedes det store Værk den 21de—24de Maj ved Festtog imellem Milano og Luzern, hvori flere Ministre baade fra Tyskland og Italien toge Del.

Frankrig.

Gambetta, der før havde afsat og indsat Ministre, mødte, efter at han selv var traadt i Spidsen for et Ministerium (den 14de November 1881), en stærk Modstand i Kamrene. Udfyldningsvalgene til Senatet (den 8de Januar 1882) faldt vel ud efter hans Ønske: i Steden for de 75 udtrædende og 4 døde Senatorer valgtes 66 Republikanere og kun 13 Monarkister; de sidste havde tabt over 20 Pladser; men ikke desto mindre holdt han fast ved sine Planer til en Forandring i Senatets Valglov og en Indskrænkning af dets Indflydelse paa Budgettet. Ligesom han herved stødte Senatorerne, vakte han Uvilje i Depu-

teretkammeret ved Gjenoptagelsen af det 1881 forkastede Forslag om dets Valg ved Listeafstemning. Ved Indførelsen af dette Valgsystem haabede han at fortrænge Mindretallene og danne ét stort republikansk Parti, som hvis Leder han vilde faa Magten til at styre Frankrig og fuldføre dets Gjenoprejsning. Den 14de Januar fremtraadte han derfor i Deputeretkammeret med sine Forslag til en delvis Revision af Forfatningen, der skulde indskrænke sig til de nævnte Forandringer; men det republikanske Partis andre Førere besluttede at optage Kampen mod hans truende Diktatur og vandt en afgjort Sejr ved Valget af de 33 Medlemmer, som skulde prøve Forslaget i et Udvalg (den 19de Januar). Kun et eneste Medlem var for Gambettas Plan; af de øvrige forlangte nogle en ubegrænset Revision af Forfatningen, hvorimod Gambetta udtalte sig meget skarpt, andre en begrænset Revision med Udelukkelse af Listevalgene. Resultatet blev, at Udvalget med Andrieux som Ordfører foreslog begge Kamres Sammentræden til en Kongres, som skulde have Frihed til at revidere, hvad den vilde; dog var det ønskeligt, at Revisionen indskrænkede sig til visse Punkter, til hvilke Listeafstemningen ikke hørte. Dette Forslag vedtoges af Kammeret den 26de Januar, og endnu samme Aften indgav Ministeriet Gambetta sin Afskedsbegjæring.

Freycinet overtog Dannelsen af det nye Ministerium, som kom i Stand den 30te Januar. Foruden Ministerpræsidenten, som selv overtog Udenrigsministeriet, vare de betydeligste Medlemmer: Ferry, som blev Undervisningsminister, og Léon Say, der nød stor Anseelse i Finansverdenen og først gik ind paa at paatage sig Finansstyrelsen, efter at Freycinet havde lovet ham at indskrænke sine tidligere store Planer til omfattende Arbejder af Hensyn til den Forsigtighed og Sparsommelighed, han krævede. Af de gamle Ministre forblev kun Cochery, der havde styret Post- og Telegrafvæsenet under flere skiftende Mi-

nisterier; men flere af de andre havde tidligere været Ministre, saaledes Jaureguiberry for Marinen og Tirard for Handelen. Fire overtoge for første Gang et Ministerium, saaledes Senatorerne Billot (Krigen) og Humbert (Justits og Kultus); alle Ministrene vare enten Deputerede (5) eller Senatorer (6). Til Formand i Senatet i Steden for Say valgtes den tidligere Minister Leroyer.

En Vanskelighed, som det nye Ministerium strax mødte, var den af Deputeretkammeret vedtagne Forfatningsrevision. Freycinet foreslog indtil videre at udsætte den, og Kammeret gav sit Bifald dertil ved en Dagsorden (den 6te Februar). Derimod forelagde Ministeriet den 7de Februar et Lovforslag om en Reform af Kommuneforfatningen, hvis Hovedbestemmelse var, at ikke blot som hidtil i de mindre Kommuner (c. 33,000), men ogsaa i de større Byer (c. 2800), dog med Undtagelse af Paris, Municipalraadet selv skulde vælge Borgmesteren. De deputerede for Paris foresloge, at ogsaa Hovedstaden selv skulde vælge sin Maire, som tillige skulde være Præfekt for Seine-Departementet og Politipræfekt; men dette farlige Forslag blev forkastet med 283 Stemmer mod 180; derimod vedtoges Loven for de øvrige Stæder den 4de Marts af Kammeret, den 25de af Senatet. Kammerets Flertal støttede ogsaa Ministeriet mod Angreb fra de yderlige Partier, saaledes den 9de Marts ved at forkaste et af de radikale foreslaaet Dadelsvotum paa Grund af Regeringens Indskriden mod Kollektivisterne i Gard-Departementet, den 27de Marts ved at vedtage en Dagsorden (med 418 Stemmer mod 73), som billigede den af Biskop Freppel i Spidsen for de klerikale dadlede Udvisning af Benediktinerne fra Abbediet Solesmes.

En heftigere Kamp udbrød i Senatet om Skoletvangsloven. Den var ikke kommen i Stand 1881, fordi Senatet havde foretaget nogle Ændringer, som Kammeret igjen havde forkastet; i Marts 1882 kom den nu

atter til Behandling i Senatet. Jules Simon foreslog igjen den Ændring, at Læreren skulde undervise Børnene om deres Pligter mod Gud og Fædrelandet; men da de sidste Udfyldningsvalg havde forandret Flertallet i Senatet, forkastedes saa vel dette som andre af Højre stillede Ændringsforslag. Den 23de Marts vedtoges derefter hele Loven af Senatet med 179 Stemmer mod 108. En Del af Gejstligheden og den klerikale Presse begyndte nu at prædike et almindeligt Korstog mod den nye Skolelov; men da Paven ikke syntes tilbøjelig til at yppe Strid med den franske Regering, fik de ultramontanes Modstand mod Lovens Udførelse ikke stort at betyde.

Foruden disse Love vedtoge Kamrene endnu en vigtig Lov om Hærens Styrelse, som i mange Aar havde været paa Bane, og bevilgede 9 Millioner til at dække de Udgifter, som nye Uroligheder i Tunis i Begyndelsen af Aaret havde foranlediget. Imidlertid havde Léon Say forelagt Budgettet og paavist, at Finanstilstanden ikke var saa god, som man hidtil havde indbildt sig: Indtægterne vare ikke længer i Stigen, den Bontoux'ske Bank Union générale's Fallit i Januar havde rystet Pengevæsenet, og Renterne vare sunkne. Formand i Finansudvalget blev Grévys Svigersøn Wilson, en afgjort Modstander af Gambetta, medens denne, som tidligere i mange Aar havde beklædt denne indflydelsesrige Post, ikke engang kom med i Udvalget. I øvrigt indgav Say allerede den 22de Maj en Afskedsbegjæring, fordi Kammeret imod hans Ønske havde henvist et Forslag om nogle Skatteforandringer, der forekom ham farlige for Budgettet, til et Udvalg; men da Kammeret den 23de Maj med 302 Stemmer mod 36 gav ham et Tillidsvotum, tog han sin Begjæring tilbage.

Freycinet fik ligeledes den 1ste Juni et Tillidsvotum (med 298 Stemmer mod 76) til sin fredelige Politik lige over for Ægypten, men da han forlangte en Bevilling til Beskyttelse af Suezkanalen, fandt han Modstand baade hos

Gambetta og hans Tilhængere, der krævede en langt mere energisk Optræden i Ægypten, og hos dem, der frygtede enhver Intervention, og den 29de Juli nægtedes Bevillingen med det overraskende store Flertal af 416 Stemmer mod 75. Strax derefter indgav Ministeriet sin Dimission; men først den 7de Avgust lykkedes det at danne et nyt Kabinet. I dette overtog den hidtil lidet bekjendte Senator Duclerc Forsædet og Udenrigsministeriet; 5 af de gamle Ministre forbleve, dog saaledes, at Handelsministeren Tirard overtog Finanserne; de 5 øvrige Ministre, blandt hvilke Indenrigsministeren Fallières var den betydeligste, hørte til Gambettas Gruppe, den republikanske Union; altsaa havde den tidligere saa mægtige Leder for det republikanske Parti, som i den sidste Tid havde været fortrængt fra Magten, paa ny gjort sin Indflydelse gjældende. Den 9de Avgust sluttedes Kamrenes Samling med et meget utilfredsstillende Resultat: de havde styrtet det ene Ministerium efter det andet efter først at have bevidnet dem fuld Tillid, næsten ingen Love vare blevne færdige, og Frankrigs Indflydelse i Ægypten var forspildt.

Derimod søgte man paa flere andre Steder i Afrika saa vel som i Bagindien at udvide Frankrigs Magt. 1873 havde en lille Skare Franskmænd besat Tongkins Hovedstad Hanoi (eller Kesho), og 1874 var der sluttet en Traktat imellem Guvernøren i Fransk-Koshinkina, Admiral Duprè, og Kejseren af Annam, Tu-Duc, i Følge hvilken Frankrig fik fri Skibsfart paa Songka (den røde Flod), som aabner en Handelsvej til Provinsen Jynnan i det sydlige Kina, og Kejser Tu-Duc lovede at udrydde de kinesiske Sørøvere, som gjorde Farvandene ved Tongkin usikre. I dette Øjemed forærede den franske Regering ham fem fuldt udrustede Orlogsfartøjer, 100 Kanoner og en Mængde Geværer; men Tu-Duc gjorde aldeles intet for at opfylde sit Løfte. Da han vedblev at være døv for alle Forestillinger, sendte Guvernøren i Fransk-Koshinkina, Le Myre

de Vilers, i Marts 1882 Major Rivière med en lille Escadre og 500 Mand til Tongkin. Rivière tog i April Citadellet i Hanoi med Storm, og Frankrig var saaledes faktisk i Krig med Annam; men den franske Sendemand forblev rolig paa sin Post i Hovedstaden Huë, og Tu-Duc brød ikke aabenlyst med Frankrig, men søgte hemmelig Hjælp i Kina, hvor man var villig nok til at gjøre et gammelt Overherredømme over Tongkin gjældende. En kinesisk Hær samledes i Efteraaret i Jynnan og rykkede ind i Tongkin, men trak sig tilbage igjen, da den franske Sendemand i Peking, Bourrée, viste sig eftergivende mod Kinas Fordringer, og den franske Regering ikke sendte nogen større Styrke til Tongkin.

Tunis, der af Navn kun stod under Frankrigs Beskyttelse, blev i Juli 1882 ved en Traktat med Beyen i Virkeligheden gjort til en fransk Provins under Styrelse af en Ministerresident; denne Post var i Marts bleven besat med Cambon. Frankrig overtog Statsgjælden, Forvaltningen af Statsejendommene og Skatternes Indkrævning, medens Beyen og hans Hof fik en Civilliste paa 2 Mill. Fr.; en fransk Domstol fik Afgjørelsen af alle Retssager. Da den gamle Bey, Mohammed Es Sadok, døde den 27de Oktober, blev hans Broder, Sidi Ali, anerkjendt af Frankrig som hans Efterfølger, og et Forsøg af Porten paa at gjøre sit Overherredømme gjældende blev tilbagevist af Duclerc.

I Senegambien trængte Oberst Desbordes i Februar 1882 frem til Nigeren, og der blev gjort Begyndelse til Anlæggelsen af en Jærnbane til Forbindelse af denne Flod med Senegal. I den sydlige Del af Senegambien lykkedes det i Aarene 1881 og 1882 en fredelig Expedition under Lægen Bayol at faa afsluttet Traktater med flere Fyrster, som anerkjendte Frankrigs Protektorat og Eneret til Handel i deres Lande. Ogsaa i det nyopdagede Kongoland besluttede Frankrig at benytte sig af en mellem den rejsende Savorgnan de Brazza og Negerfyrsten Makoko afsluttet

Traktat til at vinde Besiddelser og udbrede sin Handel. Endelig traf den franske Regering Foranstaltninger til at gjøre sin Magt gjældende paa Madagaskar, hvor Frankrig fra gammel Tid af har gjort Fordring paa Overherredømmet over en Del af Vestkysten og Ret til særlig Beskyttelse for de paa Øen bosatte Franskmænd. Da nu det paa Madagaskar herskende Folk, Hovaerne, vægrede sig ved at tillade Salg af Land til fremmede, rettede 53 franske Undersaatter i Hovedstaden Tananariva et Andragende til den franske Republiks Præsident og bade om Beskyttelse og Hjælp, i det de tillige fremkom med andre Klager. Den franske Regering samlede derpaa i Sommeren 1882 nogle Krigsskibe ved Kysten af Madagaskar og truede med voldsomme Forholdsregler, hvorefter der i September ankom Sendemænd fra Hovaerne til Paris. Efter længere Tids frugtesløse Underhandlinger sendte Duclerc dem i Slutningen af November et Ultimatum, hvori han fordrede Anerkjendelse af Frankrigs Protektorat over Vestkysten og Tilladelse for Franskmænd til at forpagte Land paa Madagaskar paa 99 Aar. Sendemændene vægrede sig ved at gaa ind paa disse Vilkaar og afrejste strax efter til London, hvor de haabede at finde en Støtte; thi de engelske Blade havde udtalt sig meget stærkt mod Frankrigs nye Forsøg paa at grunde en Kolonialmagt.

I Frankrigs Indre rørte de yderlige Partier sig, medens Kamrene havde deres Hviletid. Legitimisterne, som havde fattet nye Forhaabninger paa Grund af Republikanernes indre Stridigheder og Misfornøjelsen med deres Styrelse, holdt flere Banketter til Ære for »Kong Henrik den femte«, ved hvilke de aabenlyst erklærede Republikkens Omstyrtning som deres Formaal, og paa den anden Side udbrød der anarkistiske Uroligheder i Monceau-les-Mines, St. Etienne og Lyon. Ved denne Lejlighed blev det oplyst, at der bestod en vidt forgrenet revolutionær Sammensværgelse, hvis øverste Ledelse udgik fra den røde

Internationale i Genève, og en af Hovedlederne, den russiske Nihilist Fyrst Krapotkin, var blandt de fængslede.

Kamrene samledes igjen den 9de November og toge først fat paa Budgettet for 1883. Behandlingen af Kultusbudgettet faldt i Begyndelsen saa radikalt ud, at man f. Ex. nedsatte Ærkebiskoppen af Paris's Løn fra 45,000 til 15,000 Fr.; men bag efter bevilgede Kammeret igjen de Summer, det først havde strøget. Det ordentlige Budget vedtoges af Kammeret den 8de December, og Senatet, som først foretog nogle Ændringer, gav snart efter; men Kammerets Højre udtalte en stærk Mistillid til Finanstilstanden, som Finansministeren Tirard ved Behandlingen af det overordentlige Budget søgte at hæve; efter hans Mening kunde Underskuddet dækkes ved noget at indskrænke Udførelsen af de offentlige Byggeforetagender. Udførelsen af hele den store Freycinetske Plan krævede 9 Milliarder, og deraf vare 2 Milliarder allerede anvendte. Efter Budgettets Vedtagelse sluttedes Samlingen den 29de December.

Den 6te December døde Louis Blanc i sit 70de Aar. Den gamle Socialist, som havde spillet en stor, men lidet heldig Rolle under Februarrevolutionen 1848, havde ikke mere nogen virkelig politisk Betydning; men hans Ligbegængelse (den 12te December), som blev foranstaltet af Staten, gav naturligvis Anledning til en Demonstration af det radikale Parti. Desto større Betydning havde det, at Léon Gambetta døde paa Aarets sidste Dag, 5 Minutter før dets Ende. Han var kun 44 Aar gammel; men efter at han næsten var helbredet for et Skudsaar, som han paa en ikke fuldt opklaret Maade havde faaet i Slutningen af November, var han bleven angreben af en Underlivsbetændelse, som hurtig medførte Døden. Hans Bortgang blev følt som en national Ulykke; thi skjønt han som Minister ikke havde kunnet samle det republikanske Parti, var han dog den eneste, der maaske endnu kunde gjøre

det, og den sidste Tids Misstemninger traadte i Skygge for Erindringen om hans Fortjenester i Krigen mod Tyskland og ved Republikkens Grundlæggelse, om hans glødende Fædrelandskjærlighed, vældige Energi og glimrende Veltalenhed.

Spanien.

Ministeriet Sagasta, som var fremgaaet af den monarkisk-liberale Forening, havde til Modstandere paa den ene Side de konservative under Ledelse af den forrige Ministerpræsident Canovas del Castillo, paa den anden Side Republikanerne og Socialdemokraterne; men ogsaa i andre Kredse rejste der sig Modstand mod det af Finansministeren Camacho forelagte nye Skattesystem og den med Frankrig afsluttede Handelstraktat. Skattereformen ophævede eller nedsatte vel flere trykkende Skatter, som Saltskatten, men forøgede dog i det hele Afgifterne, og Handelstraktaten forbitrede navnlig Fabrikanterne i Katalonien, da den nedsatte Tolden paa franske Uld- og Bomuldsvarer, imod at Frankrig nedsatte Tolden paa spanske Vine. I Barcelona lukkedes i Slutningen af Marts mange Fabrikker og Butikker, og de ubeskæftigede Arbejdere droge igjennem Gaderne under oprørske Raab; men Regeringen kuede Bevægelsen med Fasthed. Imidlertid vare Cortes blevne aabnede (den 20de Marts), og da Ministeriet gjorde Vedtagelsen af Skattereformen og Handelstraktaten til Kabinetsspørgsmaal, fik det dem allerede i April vedtagne med stort Flertal.

Nye Uroligheder udbrøde i November i det sydlige Spanien, navnlig i Andalusien, hvor Høsten var slaaet fejl. De havde dels en karlistisk, dels en socialistisk Karakter, og henved hundrede Mennesker af begge Partier fængs-

ledes. Socialisterne vare især ophidsede ved anarkistiske Flyveblade, der stammede fra Lyon.

Da Cortes igjen samledes den 4de December, fremtraadte den gamle Marskalk Serrano med Forslag til Gjenindførelse af den demokratiske Forfatning af 1869 og fandt Tilslutning hos nogle konservative, der paa denne Maade haabede at komme Ministeriet til Livs; men Sagasta erklærede sig bestemt derimod og sejrede med stor Stemmeflerhed.

Udadtil stræbte Spanien efter at spille en større Rolle end hidtil og gjorde Fordring paa Deltagelse i Forhandlingerne om det ægyptiske Spørgsmaal; men England udelukkede snart alle andre Magter fra Indflydelse derpaa. I Efteraaret besatte spanske Tropper den 1860 af Marokko afstaaede Havn Santa Cruz de Mar Pequena lige over for de kanariske Øer, efter at Spanien i 22 Aar havde ladet sin Ret ubenyttet.

Italien.

Den af Ministeriet Depretis gjennemførte nye Valglov, som udkom den 22de Januar 1882, stiller som Fordringer til at være Vælger en lav Formues-Census eller en vis Dannelse; Vælgertallet bliver ved den 8—9 pCt. af Befolkningen, omtrent det samme Forhold som i England, mindre end i Frankrig, Tyskland, Schweiz og Danmark, men større end i Østerrige, Spanien, Portugal, Sverige og Norge, for ikke at tale om Nederlandene og Belgien, hvor det ikke er meget over 2 pCt. For at gjøre Folkets Repræsentanter mindre afhængige af personlige og stedlige Interesser forelagde Regeringen dernæst et Lovudkast om Indførelse af Listevalg. Hidtil vare Valgene til Kammeret

foretagne i 508 Enkeltmandskredse; men ved den nye Lov, som vedtoges den 14de Februar af Kammeret med 200 Stemmer mod 143, den 4de Maj af Senatet med 126 Stemmer mod 71, deltes Italien i c. 135 Kredse, deraf c. 35 med 5 Deputerede, omtrent 70 med 4, Resten med 3 eller 2. I de Kredse, hvor der vælges 5 Deputerede, maa enhver Vælger kun stemme paa 4; ved denne »begrænsede« Afstemning, der siden 1868 bruges i England i Kredse, som stille 3 Repræsentanter, faa Mindretallene dog nogen Ret, skjønt langt mindre end ved Forholdstalsvalgmaaden.

Da Italienerne bittert havde følt deres Svaghed under det tunesiske Spørgsmaal og i det hele ikke ret kunde naa fuld Anerkjendelse som Stormagt, besluttede de at forøge deres Hærstyrke, og en dertil sigtende Lov, som forhøjede den første Linjes Styrke fra 330,000 til 430,000, den anden Linjes (Landeværnets) fra 150,000 til 200,000 Mand, blev vedtagen af Kammeret den 12te Maj. Der arbejdedes desuden stadig paa Opførelsen af Forter omkring Rom. De til disse militære Foranstaltninger nødvendige store Udgifter bevilgedes uden Vanskelighed, da Finanstilstanden havde forbedret sig saa meget, at Budgettet udviste et ikke ringe Overskud. — Den 10de Maj vedtoges endelig den nye Handelstraktat med Frankrig, som længe havde været under Forhandling, og i Juni vedtoges en Lov om Indretningen af den første italienske Koloni, Assab ved det røde Hav, skjønt Porten og Kediven af Ægypten nægtede at anerkjende Italiens Ret til denne Plads, og England ikke vilde tillade, at den blev befæstet.

Den 2den Juni døde Giuseppe Garibaldi i sit 75de Aar. Den 30te Marts havde han endnu deltaget i 600-Aarsfesten i Palermo til Minde om den sicilianske Vesper og var der fra syg vendt tilbage til sin Ø Caprera. Hans sidste Ytringer opfordrede til Kjærlighed og Agtelse mod Kongehuset, men aandede Had mod Pavemagten og paa Grund af Tunis og Nizza ogsaa mod Frankrig. Over-

alt i Italien ytrede der sig dyb Sorg over den gamle Nationalhelts Død. Butikker, Skoler, Theatre lukkedes, Kamrenes Møder udsattes til den 12te Juni, Sørgefester afholdtes, hans Enke og 5 Børn fik hver en Pension paa 10,000 Fr. Da imidlertid de radikale i Kammeret foresloge, at Garibaldis Kamp mod Franskmændene ved Mentana (1867) skulde anerkjendes som et nationalt Foretagende, og de, der havde deltaget i den, belønnes med en Medaille og Pension, erklærede Depretis sig bestemt derimod, hvorefter en Dagsorden med alle Stemmer mod to overlod det til Regeringen at træffe Forholdsregler efter eget Tykke. Det viste sig ved denne Lejlighed, hvor stærkt Ministeriets Anseelse og Indflydelse var stegen. Samlingen sluttedes den 28de Juni.

Ved kongeligt Dekret af 5te Oktober opløstes Deputeretkammeret, og de første nye Valg efter Reformen fastsattes til den 29de Oktober. Valgenes Udfald var meget gunstigt for Ministeriet, til hvis Tilhængere c. 320 af de nye deputerede kunde regnes; af de store Stæder valgte kun Milano radikale. Kamrenes Samling aabnedes den 22de November med en Trontale af Kong Umberto; til Formand i Deputeretkammeret gjenvalgtes Farini med 386 Stemmer mod 19. Ved Edsaflæggelsen efter Formlen: »jeg sværger paa at være tro mod Kongens og Fædrelandets uadskillelige Velfærd« vægrede den republikanske Repræsentant for Macerata, Falleroni, sig ved at sværge. Formanden lod ham føre ud af Salen, og Regeringen indbragte i December et Lovudkast, hvorefter en Deputeret, som vægrer sig ved at aflægge Eden eller ikke aflægger den inden en Frist af to Maaneder efter Anerkjendelsen af hans Valg, skal miste sit Mandat. Efter heftig Modstand af de radikale og andre Modstandere af Ministeriet, som Crispi og Cairoli, vedtoges Loven, og den 21de December gav Kammeret endog Ministeriet et Tillidsvotum med 324 Stemmer mod 32. Derpaa toge Kamrene Juleferie.

Pave Leo den 13de traadte heller ikke i Aaret 1882 i nogen Forbindelse med den italienske Regering og opfordrede i en Rundskrivelse de italienske Biskopper til at virke for Gjenoprettelsen af Pavens verdslige Magt; men lige over for flere andre Magter udrettede han ved sin Klogskab og Smidighed langt mere end Pius den 9de ved sin hensynsløse Optræden. Der knyttedes derfor igjen Forbindelser med flere Stater, saaledes med Rusland, der gjorde ham flere Indrømmelser, med England, hvor Regeringen var ham taknemmelig, fordi han advarede Irlænderne mod at indlade sig paa ulovlige Foretagender; endelig med Tyskland, hvor det rigtignok viste sig, at han i Virkeligheden ikke vilde opgive nogen af den katholske Kirkes Fordringer.

Ægypten.

Da det »nationale« Parti, d. v. s. Arabi Bey og nogle andre ærgjerrige Officerer, havde faaet den største Indflydelse i Ægypten og syntes at true den fransk-engelske Finanskontrol, rettede Vestmagterne den 8de Januar 1882 ved deres Generalkonsuler en Fællesnote til det ægyptiske Ministerium, hvori de erklærede, at de vilde opretholde Kedivens Magt mod ethvert Angreb. Dette Skridt var især foranlediget af den franske Udenrigsminister Gambetta, som mente, at man i Tide maatte hindre Nationalpartiet i fuldstændig at faa Magten. I Konstantinopel blev det betragtet som et Indgreb i Sultanens Suverænitetsrettigheder, og Porten rettede den 13de Januar en Note til Stormagterne med Klage over den »umotiverede« Indblanding. De 4 andre Stormagter svarede, at Ægyptens Stilling kun kunde forandres ved en Overenskomst mellem Porten og

Stormagterne, den engelske Generalkonsul i Kairo, Malet, ilede med at give beroligende Erklæringer, England var uvilligt til at deltage i en væbnet Intervention, som Gambetta foreslog, og da denne kort efter blev styrtet, syntes Vestmagternes diplomatiske Felttog at skulle blive uden Følger.

Desto dristigere optraadte Militærpartiet i Ægypten og den af det paavirkede Notabelforsamling, som var traadt sammen kort før Nyaar. Denne fordrede Skattebevillingsret og Ministeransvarlighed uden Hensyn til den evropæiske Kontrol, og da Ministerpræsidenten Sherif Pasha ikke vilde gaa ind paa deres Fordringer, forlangte den, at Kediven skulde afsætte ham. Sherif indgav derpaa sin Dimission (den 2den Februar), og Tevfik Pasha overdrog den af Notablernes Udsendinge foreslaaede Mahmud Barudi Pasha at danne et nyt Ministerium; i dette blev Arabi Krigsminister. Det nye Ministerium udstedte med Kedivens Samtykke en Grundlov, i Følge hvilken der aarlig skulde samles et Deputeretkammer med lovgivende Myndighed, ogsaa over Budgettet. Den tilføjede Indskrænkning, at Statsgjælden og enhver af internationale Konventioner udspringende Forpligtelse ikke maatte underkastes Diskussion, tilfredsstillede ikke Generalkontrollørerne Blignières og Colvin, som i Henhold til Kedivens Erklæring af 18de November 1879 fordrede Ret til at deltage i Ministerraadet og have Stemme i alle finansielle Sager, da de maatte have Sikkerhed for, at Indtægterne kunde slaa til til Renternes Betaling. De lode deres Regeringer vide, at ved det nye System i Ægypten, som overførte hele Magten fra Kediven til Notablerne og de bag ved dem staaende Officerer, var Finanskontrollen bleven ganske illusorisk; de nuværende Magthavere vare utilgængelige for dens Indflydelse, de indførte Finansreformer vilde blive ophævede, og Englands og Frankrigs Indflydelse tilintetgjøres.

Arabi, der optraadte som den nye Regerings Hoved,

tilbragte Tiden med at give Avdiens og modtage Bønskrifter, de fleste Medlemmer af Kabinettet vare aldeles uvidende og ude af Stand til at lede Forretningerne, og Kediven havde tabt al Anseelse. Det havde nu ligget nær, at Sultanen var skredet ind i Kraft af sin Suverænitet for at skaffe Orden og garantere Ægyptens nationale Forpligtelser og Evropæernes Sikkerhed. Men paa den ene Side vilde Frankrig af Hensyn til sine afrikanske Besiddelser ikke vide noget af tyrkisk Indblanding, og paa den anden Side vilde Sultanen ikke anvende sin Magt til at træde op imod Nationalpartiet for ikke at faa Udseende af at være en Fjende af den panislamitiske Bevægelse, som han jo netop vilde støtte sig paa; maaske tænkte han endog paa at forvandle Ægypten til en umiddelbar tyrkisk Provins under Arabis Styrelse. Saaledes fik denne, der midt i Marts blev Pasha, mere og mere den overvejende Indflydelse og befordrede sine Tilhængere, de arabiske Officerer, medens de tyrkiske og tsherkessiske Officerer bleve satte paa halv Sold eller bestemte til at afgaa til Sudan for at dæmpe en dér udbrudt Opstand. Da de ytrede deres Uvilje herover, beskyldte Arabi c. 40 tsherkessiske Officerer for at have indgaaet en Sammensværgelse mod hans Liv og lod dem af en Krigsret dømme til Degradation og Forvísning til Sudan (den 15de April). Denne Dom blev imidlertid den 9de Maj af Kediven, som havde raadført sig med Vestmagternes Generalkonsuler, formildet til simpel Forvísning fra Ægypten. I sin Forbitrelse herover fik Arabi Ministeriet til, uden at spørge Kediven, den 10de Maj at indkalde Notablerne, i det Haab, at de vilde afsætte Tevfik Pasha. Tevfik, som blot ved en underordnet Embedsmand blev underrettet om Indkaldelsen, bad nu Generalkonsulerne om Hjælp. Da Generalkontrollørerne derefter afbrøde al Forbindelse med det ægyptiske Ministerium, udbrød der en panisk Skræk blandt Evropæerne i Kairo, og mange flygtede til Alexandria. Imidlertid ind-

fandt talrige Notabler sig i Kairo, og det viste sig nu, at Arabi havde stolet alt for sikkert paa deres Tilslutning; thi Flertallet stillede sig paa Kedivens Side og erklærede en Indkaldelse uden hans Vilje for ulovlig. Under disse Omstændigheder kom det den 15de Maj til en tilsyneladende Forsoning mellem Tevfik og Ministrene, som bade ham om Forladelse.

Generalkonsulerne havde raadet Kediven til at slutte Forlig for at vinde Tid for deres Regeringer. Den franske Ministerpræsident Freycinet havde nemlig opfordret den engelske Regering til en fælles Flaadedemonstration for at indjage de ægyptiske Magthavere Skræk, og den 19de Maj løb virkelig 6 engelske og franske Skibe ind i Alexandrias Havn; men da de ikke havde nogen Landgangstropper om Bord, lode Arabi og hans Tilhængere sig ikke skræmme. Tvært imod var det dem kjærkomment, efter Ydmygelsen den 15de Maj nu igjen at faa Lejlighed til at fremstille sig for Folket som Forsvarere af Religion og Nationalitet mod fremmed Indblanding. Da derfor Generalkonsulerne efter frugtesløse Underhandlinger stillede det Ultimatum, at Ministeriet skulde gaa af og Arabi fjærnes fra Ægypten med Bevarelse af sin Rang og Løn, vægrede Ministrene sig ved at gaa ind derpaa og havde nu Notablerne paa deres Side. Tevfik Pasha meddelte dem imidlertid efter Generalkonsulernes Raad, at han antog Ultimatum'et; men de besvarede (den 26de Maj) denne Meddelelse med en Afskedsbegjæring og den Erklæring, at han havde handlet mod deres enstemmige Raad og gjort Indgreb i Sultanens Rettigheder. Kediven modtog deres Dimission og opfordrede Guvernøren i Alexandria, Omar Lufti Pasha, til at danne et nyt Ministerium; samtidig befalede han, at den paabegyndte Forøgelse af Hæren skulde standses, og erklærede, at han selv overtog Kommandoen over Hær og Flaade. Derpaa kaldte han alle høje Embedsmænd, Notabler, Ulemaer og højere Officerer til sit Palads for at

opfordre dem til Lydighed; men mange Officerer raabte, at de ikke vilde antage det fransk-engelske Ultimatum og kun vilde anerkjende en Intervention af Sultanen.

Under disse Omstændigheder var det ikke muligt at faa dannet et nyt Ministerium, og medens de af Arabi ophidsede Soldater i Alexandria ilede til Forterne for at opplante Kanoner mod de fremmede Panserskibe, og Evropæerne begyndte at flygte ud paa Skibene, besluttede en Forsamling af Notabler, Officerer og Ulemaer i Kairo at opfordre Kediven til at gjenindsætte Arabi. Generalkonsulerne vidste intet Raad, og da Officererne den 28de Maj paa en truende Maade fremførte deres Fordring om Arabis Gjenindsættelse, gav Tevfik Pasha efter med de Ord: »jeg bøjer mig for Nationens Vilje«. Vestmagternes tomme Trusler og Flaadedemonstration havde saaledes ført til det modsatte af hvad de tilsigtede: Kediven havde mistet al Magt og Anseelse, og Arabi var i Virkeligheden Ægyptens Herre.

Frankrig og England saae nu ingen anden Udvej end at opgive deres ensidige Optræden og foreslaa Indkaldelsen af en Stormagtskonference i Konstantinopel og en tyrkisk Intervention, som skulde udføre dennes Bestemmelser, altsaa netop de to Ting, som især Frankrig hidtil ivrig havde bekæmpet. Sultanen mente imidlertid, at han alene kunde afgjøre Sagen, og sendte i Juni Dervish Pasha som Kommissær til Ægypten. Dervish, som 1880 havde vist megen Energi lige over for Albaneserne, traadte nu ogsaa op med stor Myndighed i Kairo og stræbte efter selv at komme i Spidsen for den ægyptiske Krigsmagt; men da indtraf en Begivenhed, som gjorde en brat Ende paa hans Forhaabninger om paa fredelig Vis at gjenoprette Sultanens Herredømme ved Nilen.

Den 11te Juni gav en Strid imellem en Malteser og en Araber i Alexandria Anledning til, at det længe ulmende Had til Evropæerne brød ud til en almindelig

Rejsning af Pøbelen, som myrdede henved 50 Evropæere, saarede over 80, blandt dem den engelske og den græske Konsul, og plyndrede Butikker og Huse. Politisoldater deltoge i Myrderiet, og først efter 5 Timers Forløb skrede Tropperne ind. Kediven og Dervish Pasha kom derpaa til Alexandria og lode over 400 Arabere fængsle som Deltagere i Urolighederne; men Evropæerne stolede ikke længer paa Sikkerhed for Liv og Ejendom, og over 40,000 forlode i den nærmest følgende Tid Ægypten. Tusender af de indfødte bleve derved brødløse og maatte underholdes paa Statens Bekostning; Handel og Vandel standsede, og Alexandria var som uddød. Imidlertid dannedes der, især under Indflydelse af Dervish Pasha og den tyske og østerrigske Generalkonsul, den 19de Juni endelig et Ministerium under Forsæde af Ragheb Pasha, der havde været Finansminister under Kediven Ismail og den Gang havde víst sig som en Fjende af Frankrig og England; Arabi blev Krigsminister. Dervish opfordrede samtidig Sultanen til at sende 18,000 Mand tyrkiske Tropper til Ægypten.

Denne Opfordring fulgte Sultanen ikke, men holdt sig til den sædvanlige tvetydige østerlandske Politik. Først befalede han (den 21de Juni) efter Vestmagternes Tilskyndelse Arabi at komme til Konstantinopel; men da denne erklærede, at Hæren ikke vilde tillade ham det, sendte han ham (den 25de Juni) Medjidje-Ordenen (den højeste tyrkiske Orden). Imidlertid arbejdedes der ivrig paa at styrke Fæstningsværkerne ved Alexandria i Paasyn af Dervish Pasha og Kediven, som siden sin Ankomst til Staden efter Mytteriet havde taget Bolig dér i Slottet Ras el Tin.

Den 23de Juni vare imidlertid Stormagternes Sendemænd traadte sammen i Konstantinopel, uagtet Porten ikke vilde deltage i Konferencen, som den erklærede for overflødig, da »Forholdene i Ægypten nu vare ordnede«. Ikke desto mindre holdt de fleste Stormagter med Tyskland i

Spidsen fast ved, at man skulde opfordre Sultanen til at skride ind med Vaabenmagt under Evropas Kontrol, og det saae saaledes ud til, at der intet vilde blive gjort. Heller ikke Frankrig vilde mere deltage i nogen ensidig Intervention uden det øvrige Evropas Samtykke, og England, hvis Interesser i Ægypten paa Grund af Suezkanalen og Forbindelsen med Indien langt overgaa alle andre Landes, besluttede derfor at tage Sagen i sin egen Haand. Den engelske Admiral Seymour, hvis Styrke ved Alexandria var forøget til 8 Panserskibe, opfordrede Arabi til at høre op med at ruste Forterne, og da han ikke fik noget tilfredsstillende Svar, stillede han den 10de Juli den bestemte Fordring, at de skulde overgives til Englænderne; i modsat Tilfælde vilde han næste Morgen aabne et Bombardement. Den franske Flaade afsejlede om Aftenen til Port Said, og de andre Nationers Skibe lagde sig for Anker uden for Havnen og de ægyptiske Kanoners Skudvidde.

Da Arabi gav et afslaaende Svar, begyndte Bombardementet den 11te Juli om Morgenen; i Begyndelsen blev det kraftig besvaret af Forterne, men uden synderlig Virkning, medens Englændernes umaadelige Granater snart ødelagde flere Forter og bragte de andre til Tavshed. Næste Morgen aabnedes Ilden igjen, men standsedes, da Ægypterne hejsede det hvide Flag. Under dettes Beskyttelse drog Arabi, medens Underhandlinger om Overgivelse bleve trukne i Langdrag, med sine Tropper ud af Staden og lejrede sig ved Kafred-Davar (noget over 3 Mile fra Alexandria), som han begyndte at forskanse. Da Englænderne endelig den 13de Juli gik i Land, fandt de alt i den sørgeligste Tilstand: de engelske Bomber, som vare fløjede ud over Forterne, havde beskadiget mange Bygninger, tændt Ild og dræbt flere Mennesker, men tillige vakt Ægypternes Raseri mod de Evropæere, som vare blevne tilbage i Staden. Deres Huse bleve plyndrede og stukne i Brand; henved 500 Mænd, Kvinder og Børn bleve

myrdede; andre lykkedes det at slippe om Bord paa de engelske Skibe. Mod Kediven havde Arabi, da han forlod Alexandria, udsendt en Afdeling Soldater, som imidlertid for Penge lode sig bevæge til at skaane ham.

Alexandrias Bombardement fremkaldte megen Dadel, dels fordi England ved sin egenmægtige Voldsdaad havde skilt sig fra de øvrige Magter, dels og med mest Grund, fordi det var foretaget, uden at der var truffet Foranstaltninger til Beskyttelse af Staden og dens kristne Indbyggere. Desuden var der jo endnu ikke opnaaet noget til Gjenoprettelse af den regelmæssige Tilstand i Ægypten og Sikringen af Suezkanalen. Til det sidste Øjemed ønskede Freycinet at bidrage; men hans dertil sigtende Forslag forkastedes af det franske Deputeretkammer (den 29de Juli) og foranledigede hans Fald (se oven for S. 71). I England selv hævede der sig vistnok Stemmer mod Gladstones krigerske Politik, og den gamle Fredsven Bright traadte den 14de Juli ud af Ministeriet; men Underhuset bevilgede den 28de Juli næsten enstemmig Regeringens Fordringer til et Tog til Ægypten og tillod Anvendelsen af en indisk Troppestyrke. Da heller ikke Italien vilde gaa ind paa Englands Tilbud om at deltage i Interventionen, blev der nu kun Spørgsmaal om Tyrkiets Deltagelse.

Konferencen havde den 15de Juli opfordret Sultanen til at skride ind i Ægypten; men England havde tilføjet nogle Betingelser, som gjorde ham uvillig dertil, fordi han frygtede for at gjøre sig forhadt blandt Mohammedanerne, naar han optraadte paa Evropas Vegne. Abdul Hamid fulgte derfor den sædvanlige tyrkiske Forhalingspolitik og erklærede den 20de Juli, at han nu var rede til at deltage i Konferencen, hvor man saa kunde forhandle om videre Forholdsregler; men den 26de Juli erklærede han pludselig, at han nu havde besluttet at gjøre sin Højhedsret gjældende i Ægypten og vilde sende 20,000 Mand der hen, men ønskede, at de engelske Tropper i Alexandria, der siden

Bombardementet vare blevne noget forøgede, maatte blive trukne tilbage. Den engelske Regering afslog dette Forlangende og fordrede tydelige Oplysninger om Troppernes Bestemmelse og en Proklamation, hvorved Arabi blev erklæret for en Oprører. Derpaa vilde Sultanen ikke gaa ind, og da han endelig den 8de Avgust lovede det, gjorde den engelske Sendemand i Konstantinopel, Lord Dufferin, nye Vanskeligheder og hindrede saaledes tyrkiske Troppers Afsendelse, som kun vilde forstyrre den engelske Krigsførelse; thi nu var England endelig blevet færdigt med sine Rustninger.

I Begyndelsen havde Englændernes Stilling i Ægypten været meget vanskelig: Arabis Hær ved Kafred-Davar truede deres ringe Styrke i Alexandria, Ferskvandstilførslen igjennem Mahmudie-Kanalen blev afskaaren, en Forsamling af Ulemaer, Kadier, Notabler o. a. i Kairo erklærede den 29de Juli Kediven og hans Ministre for Fædrelandets og Religionens Fjender, som ingen mere maatte adlyde, og paa flere Steder udøvedes der Voldshandlinger mod de kristne. Paa den anden Side havde Tevfik Pasha den 20de Juli afsat Arabi som Krigsminister, og efterhaanden indfandt de engelske Tropper sig. Den 3dje Avgust besatte Admiral Hewitt Suez og kort efter Ismailia, skjønt Lesseps ivrig protesterede derimod og borgede for, at Arabi ikke vilde antaste Kanalens Frihed og Sikkerhed. En Uge efter begyndte større Troppeafdelinger at lande i Alexandria, den 15de Avgust ankom Overgeneralen Wolseley, og faa Dage efter gik General Macpherson i Land i Suez med de indiske Tropper.

Det var General Wolseleys Plan at benytte Kanalen og navnlig Ismailia som Udgangspunkt for sine Operationer, og den 19de Avgust afsejlede hans første Division fra Alexandria, efter Foregivende for at angribe Fort Abukir, men i Virkeligheden for at besætte Port Said. Dette lykkedes uden Vanskelighed, og i Løbet af et Par Dage var

hele Kanal-Linjen i Englændernes Hænder. Fra Ismailia rykkede de dernæst frem igjennem Vadi Tumilat, en smal Indsænkning i Ørkenen, i hvilken saa vel Ferskvandskanalen, der forsyner Ismailia og Suez med Drikkevand, som Jærnvejen mellem Suez og Kairo ere anlagte. Der, hvor Vadi Tumilat munder ud i Nildeltaet, ligger Tel el Kebir, c. 7 Mile fra Ismailia, og her havde Ægypterne befæstet sig og samlet betydelige Stridskræfter. Der fra rykkede de frem og angrebe flere Gange (den 24de—28de Avgust) Englænderne, men bleve drevne tilbage efter heftige Kampe, navnlig den 28de Avgust ved Kassasin, hvor General Wolseley derefter samlede sin Hær, medens han forsynede sig med tilstrækkelige Forraad af Munition, Levnedsmidler og Vand. Efter at han den 9de September havde tilbagevíst et Angreb af Arabi, som i Begyndelsen havde bragt ikke ringe Forvirring i den engelske Lejr, rykkede han den 13de September frem mod Tel el Kebir med c. 15,000 Mand. Ægypternes Styrke var mindst den dobbelte; men da Englænderne tidlig om Morgenen stormede deres befæstede Lejr, vare de aldeles uforberedte, og Højskotterne trængte i Spidsen for Hæren ustandselig frem, saa at Arabis Tropper snart opløste sig i vild Flugt. Ved Middagstid var Slaget afgjort; Englænderne havde mistet 54 døde og 342 saarede, Ægypterne flere Tusende døde, saarede og Fanger, hele deres Artilleri og flere Jærnbanetog med Proviant. Sejren ved Tel el Kebir var afgjørende og blev benyttet med Energi: General Drury Lowe ilede i Spidsen for 1500 Ryttere umiddelbart fra Slaget til Kairo, som overgav sig uden Modstand (den 14de September), uagtet Citadellet havde en Besætning af 10,000 Mand. Arabi, der indtil det sidste Øjeblik havde skuffet Folket ved løgnagtige Sejrsberetninger, blev forladt af alle og overgav sig endnu samme Dag, og en Deputation af Notabler ilede til Alexandria for at forsikre Kediven om deres Underkastelse. Den 15de September holdt General Wolseley sit

Indtog i Kairo, hvor fra han telegraferede til London: »Krigen er til Ende; send ikke flere Tropper!« De øvrige faste Pladser overgave sig ogsaa i Løbet af 8 Dage.

Kediven havde imidlertid efter Englands Opfordring den 28de Avgust dannet et nyt Ministerium med Sherif Pasha i Spidsen og holdt den 25de September sit Indtog i Kairo. Den ægyptiske Hær blev opløst, og Baker Pasha, en tidligere engelsk Officer i tyrkisk Tjeneste, fik det Hverv at indrette den paa ny; Krigsretter bleve nedsatte over en Mængde Officerer. En Del af de engelske Tropper blev sendt hjem, og den 18de November drog General Wolseley i Spidsen for 8000 Mand under stor Jubel i Parade forbi Dronningen i London; saa vel han som Admiral Seymour ophøjedes til Pairer. 12,000 Mand bleve imidlertid indtil videre staaende i Ægypten, hvor England nu var den ene raadende Magt. For at ordne Forholdene kom Sendemanden i Konstantinopel, Lord Dufferin, i Begyndelsen af November til Kairo. For det første lod han den ægyptiske Regering i en Note af 9de November erklære den fransk-engelske Finanskontrol for ophævet, et Skridt, som vakte megen Harme i Frankrig, men var den naturlige Følge af, at Frankrig havde overladt Interventionen til England alene. Den franske Regering protesterede og modtog ikke Englands Forslag om, at det til Gjengjæld vilde overlade Frankrig Forsædet i den ægyptiske Statsgjældskommission. Dernæst blev i Steden for Baker en engelsk General, Sir Evelyn Wood, stillet i Spidsen for den nye ægyptiske Hær, som kun skulde tælle 6000 Mand. Endelig blev Processen mod Arabi og hans Medhjælpere, der truede med at antage en alt for stor og baade for Sultanen og Kediven kompromitterende Udstrækning, hurtig tilendebragt: Krigsretten dømte den 3dje December Arabi og 5 af hans vigtigste Medhjælpere til Døden; men Kediven, d. v. s. Lord Dufferin, formildede Straffen til livsvarig Landsforvísning.

Den engelske Regering bestemte derpaa Ceylon til deres Forvísningssted, og der hen førtes de ved Nyaarstid.

I det ægyptiske Sudan havde en falsk Profet (Mahdi) ved Navn Mohammed Achmed benyttet sig af Urolighederne i Ægypten til at vække Oprør i Darfur og Kordofan og havde i Maj nedsablet en ægyptisk Hærafdeling; men Kordofans Hovedstad blev med Held forsvaret af 6000 Soldator, hvorved Oprørerne hindredes fra at trænge frem mod Kartum.

Nordamerika.

I de forenede Stater havde den offentlige Mening allerede længe fordret Love mod Mormonernes Flerkoneri og Kinesernes Indvandring. Den første Lov, som blev vedtagen af Senatet i Februar 1882, af Repræsentanthuset i Marts og derefter stadfæstet af Præsident Arthur, berøvede fra Nyaar 1883 alle de i Polygami levende Personer den politiske Stemmeret og Valgbarhed til Embeder, ligesom den fastsatte Pengebøder og Fængselsstraf for dem. Den anden Lov, som især blev krævet af Befolkningen i Kalifornien, forbød Indvandring af Kinesere i 20 Aar; den blev vedtagen i Marts af Kongressen; men Præsidenten nedlagde den 4de April sit Veto derimod, da den stred imod den i 1868 med Kina afsluttede Traktat. Da imidlertid Repræsentanthuset den 18de April med 201 Stemmer mod 37 vedtog, at Indvandringsforbudet kun skulde gjælde i 10 Aar, og Senatet sluttede sig hertil, gav Præsidenten den 8de Maj sit Samtykke hertil.

Unionens Finanser vare i en glimrende Tilstand: det den 30te Juni 1882 udløbende Regnskabsaar gav en Indtægt af 403 Mill. Doll. (deraf 222 Mill. af Tolden) og en Udgift af 259 Mill., altsaa et Overskud af 144 Mill.

Ikke desto mindre lykkedes det i den lange Samling af den 47de Kongres, som sluttedes i Avgust, endnu ikke at faa den høje Toldtarif nedsat, da det republikanske Parti holdt paa Beskyttelsestolden. Dette Parti benyttede ogsaa sin Overvægt paa en hensynsløs Maade til at begunstige skamløse Pensionsforfalskninger og andre Bedragerier, og paa den anden Side vakte det Uvilje hos mange, især hos Tyskerne i Veststaterne, ved at fremme den undertiden paa en overdreven Maade fremtrædende Maadeholdsbevægelse. Følgen deraf var, at Valgene til den 48de Kongres, som begyndte i Oktober, faldt ud til Fordel for det demokratiske Parti: den 7de November sejrede dette saaledes i 21 Stater af 33, som valgte paa denne Dag, deriblandt i New York og Pennsylvania. Paavirket heraf foreslog Præsidenten i det Budskab, hvormed han den 4de December aabnede den 47de Kongres's sidste Samling, store Nedsættelser i Skatterne, navnlig i Tolden, og en i høj Grad savnet Lov til en bedre Besættelse af Embeder.

Indvandringen til de forenede Stater naaede 1882 et større Tal end nogensinde før. nemlig 473,642.

Sydamerika.

Tilstanden i det ulykkelige Peru ændredes i Aaret 1882 ikke væsentlig. Vel blev den nordamerikanske Fredsmægler Trescott i Januar enig med den chilensiske Udenrigsminister Balmaseda om følgende Vilkaar: 1) Aftrædelsen af den salpeterrige Provins Tarapaca til Chile. 2) Besættelsen af Distrikterne Arica og Tacna af Chilenserne i 10 Aar, i hvilken Frist Peru har at betale 20 Mill. Dollars; betales de ikke, falde Arica og Tacna til Chile. 3) Besættelsen af Lobos-Øerne af Chile, saa længe der er Guano paa dem;

Udbyttet skal deles mellem Chiles og Perus Kreditorer. Men da der herskede fuldstændigt Anarki i Peru, og der ikke var nogen almindelig anerkjendt Regering, med hvilken der kunde sluttes Fred, varede Krigstilstanden ved. Den 9de Juli overfaldt peruanske Guerillabander en chilensisk Troppeafdeling i Concepcion, som blev tilintetgjort efter en heltemodig Modstand; til Straf lod den chilensiske General del Canto alle Stedets Indbyggere dræbe. Chile søgte at holde sig skadesløst ved Opkrævelse af Told, Udbyttet af Guano og Salpeter, samt ved Kontributioner, og indlemmede til sidst uden Fredslutning Tarapaca i den chilensiske Stat. Med Bolivia kom det heller ikke til nogen Fredslutning, skjønt denne Stat i 1882 ganske holdt sig uden for Krigen.